

JOHANNIS VOET P. F. G. N.

J. U. D. & *Antecessoris Lugduno Bat.*

COMPENDIUM JURIS

Juxta seriem

PANDECTARUM,

Adjectis differentiis

JURIS CIVILIS ET CANONICI

UT ET

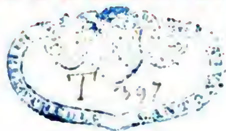
Definitionibus ac divisionibus præcipuis secundum Institutionum titulos:

Editio Quinta prioribus emendatior, & auctior, additis majoris commentarii numeris, paragrapho cuique hujus Compendii respondentibus.

LUGDUNI BATAVORUM,

Ex Officina BOUTESTEINIANA, 1720.

PRÆFATIO EDITIONI TERTIÆ PRÆMISSA.

LECTORI BENIGNO

S.

Quâ mente, & cui bono, olim ad componendum hocce juris compendium accesserim, ex præfatione nec non dedicatione, editioni primæ præmissis, & ob id in secundâ, tertiâque hâc repetitis, intelligi potest. Cum vero ibidem scripserim, me, Deo vires ac vitam largiente, multa, paucissimis hic contracta verbis, latius fortasse expositurum, ac Divinâ favente gratiâ id mihi absolvere nunc datum fuerit commentario duobus ad Pandectas voluminibus adornato, rogantibus audito-

ribus pluribus, ac impellentibus aliis, quorum autoritas apud me magni fit. ſingulis hujus compendii paragraphis ſubjunxi illos commentarii majoris numeros, qui breviſſime hic traditis reſpondent, & interpretationis plenioris vice fungi poſſunt; ut ita quiſque his primo imbutus principiis, difficiliora deinceps, quæque altioris paulo ſunt indaginis, conjungere queat, & ad examen penitius ea revocare, in quibus animo ejus hæſitatio forte quædam atque dubitatio obverſatur. Vale.

DE-

DEDICATIO PRIMÆ EDITIONI PRÆMISSA

Illustribus, Nobilissimis, Amplissimis Academiæ Lugduno-Batavæ

CURATORIBUS,

D. DANIELI VAN WYNGAERDEN Baroni de Wyngaerden, Benthuysen, Ruybrouk &c. Domino de Werkendam, Moermont, Renesse, Zuydland, Noortwelle, &c. Equestris Hollandiæ Ordinis nomine ad Consessum Celsissimorum Fœderati Belgii Ordinum deputato; Balivo, Satapræ ac aquæductuum Præfecto urbis & territorii Woerdani; Curiæ aggerum Delflandiæ assessori, ad Serenissimum Daniæ Regem Exlegato.

D. HIERONYMO VAN BEVERNINGH J. C. Theilingæ Domino, Reipublicæ Goudanæ Viro Consulari, multis pro Fœderato Belgio legationibus prudentissime obitis inclyto.

D. CONRADO VAN BEUNINGEN J. C. Reipublicæ Amstelodamensis Viro Consulari, apud Serenissimum magnæ Britanniæ Regem Fœderati Belgii Legato extraordinario.

Eorumque Collegis Magnificis Reipublicæ Leydensis

CONSULIBUS,

D. JACOBO VANDER MAAS, Academiæ quæstori fidelissimo.

D. RIPPERTO VAN GROENENDYCK J. C.

D. PETRO VAN ASSENDELFT.

D. THEODORO SCHREVELIO J. C.

NEC NON

Amplissimo Consultissimoque Viro,

D. PETRO BURGERSDICIO J. C. Civitatis Leydensis Syndico, & Illustr. DD. Curatoribus à secretis.

VENIAM, spero, dabitis, Viri Illustres ac Nobilissimi, quod vestris radians Nominibus in publicum

blicum emittam opuſculum, diſcentibus quidem magis, quam doctis elaboratum; à munere tamen Academico mihi aſſignato nõ prorſus alienum. Ex quo enim mihi docendi provinciam tum alibi, tum tandem etiam in inclytâ hâc veſtrâ bonæ mentis palæſtrâ demandatam vidi, id mihi negotii datum credidi, ut pro virili me meaque accommodarem auditorum captui & deſiderio, cupidæque legum juventuti placere bonis, non fucatis, artibus anniterer. Id quod non alia ratione felicius me præſtiturum cenſui, quam ſi juris certi pariter ac controverſi principia

in compendium redigerem; quo facilius unicuique hisce prius imbuto ad voluminum majorum utilem lectionem pandatur aditus. Quibus vero magis hoc, qualecunque est, inscriberem; quam vobis, Viri Illustres ac Nobilissimi, non occurrebat: quippe quibus, ceu magnis almæ hujus universitatis fautoribus & patronis dignissimis, otii negotiique mei rationes reddere, & obstrictum me grata mente agnosco, & paratum libens profiteor. Suscipite itaque serena fronte libellum, meritis quidem vestris ac honoribus, quos & gessistis atque etiamnum geritis amplissimos, longe

longe imparem; publicum tamen mei erga vos obſequii perennis & obſervantiæ teſtimonium. Valete, Viri Illuſtres & Nobiliſſimi, ac favete

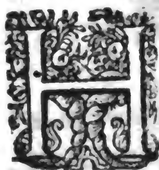
Illuſtrium, Nobiliſſ. & Ampliſſimorum Nominum veſtrorum

cultori devotiſſimo

JOHANNI VOET.

PRÆFATIO,

PRIMÆ EDITIONI PRÆMISSA.

abes, *benigne lector*, juris compendium, *ante plures quidem annos in privatum auditorum usum conscriptum*, *sæpiusque descriptum*, *nunc vero*, *mutatâ formâ*, *ac factâ juris certi & controversi mixtione*, *pluribus subinde additis*, *luci publicæ expositum. In quo quid præstiterim*, *tuo libens committo judicio: aliena etenim ante edita contemnere*, *ac pro libidine deprimere*, *propria vero extollere*, *atque in eorum commendationem multa præfari*, *nec genio meo conveniens est*, *nec ab arrogantiæ labe remotum arbitror. Præterquam quod utilia summopere judico*, *nec à* com-

compendio meo separanda, quæ à viris doctis antea ad Pandectas variâ methodo elaborata fuerunt commentaria: quæ proinde & ipse veneror, & ut venerentur quotquot juri semet applicabunt, atque, prout res tulerit, meis adjungant, autor fuerim. De cætero ne ignores velim, me levi ac simplici dicendi genere juridica tantum proposuisse, nullis ornata flosculis oratoriis, nullis insparsis variegata historiis, non antiquitatum monumentis referta, non autorum scatentia testimoniis, nec aliarum artium ac disciplinarum ornatu splendentia. Quippe quæ omnia nec exiguo noveram posse claudi volumine, nec compendii formæ quadrare persuasus eram. Leges nudas, easque non magno numero, sed præcipuas, allegasse in sententiæ confirmationem,

nem, *duxi sufficiens. Ubi vero de* moribus *est quæstio*, *quæcunque à jure Romano divortium fecisse observavi*, *ita paucissimis contracta verbis collegi*, *nullâ autoritate subjuncta*; *ut tamen nihil me de jure hodierno inseruisse meminerim*, *nisi quod hujus seculi harumque regionum Doctoris non inglorii unius aut plurium suffragio comprobare in continenti me posse confido*: *forsitan & latius*, *Deo vires ac vitam suppeditante*, *tum rationibus evidentibus undiquaque desumtis*, *tum autoritatibus volumine majori expositurus. In quibus etiam*, *si quid vel stylo Curiarum vel aliter mutatum non satis annotaverim*, *modesti censoris suggestione me curis secundis subjuncturum ac in melius reformaturum spondeo*; *non ignarus*, *in iis quæ praxin spectant*, *ipsos quoque prudentissimos & in foro nobilissimos*

mos

mos falli nonnunquam atque imprudenter errare. Illud autem ante omnia studiose cavendum putavi, ne juris civilis decisionibus miscerem contraria canonum decreta; ut pote quibus turbari nondum satis firmata discentium ingenia, proprio quondam atque etiam aliorum exemplo non semel expertus sum. Nemo itaque, ut spero, mirabitur, quod absolutâ demum serie Pandectarum, obiter subjecerim præcipuas juris civilis & canonici differentias. Cumque ad singulos Digestorum titulos operam dederim, ut strictissime jurisprudentiæ Romanæ traderem fundamenta, supervacuum me laborem insumturum credidi in subnectendo rerum maxime notabilium indice: cujus proinde loco compenere malui, in usum tyronum, definitiones ac divisiones plerasque juxta seriem Institutionum; tanto magis, quod anim-

animadverterem, eas ante ſeptennium à me conſcriptas, frequenti deſcriptione tot vitiis ac fœdis erroribus fuiſſe dehoneſtatas, ut rurſus exhibitas ultra pro meis nec ipſe agnoverim. Cui incommodo ut obviam irem, publici juris eas faciendo, ex meâ non minus quam auditorum re futurum exiſtimavi. Unum interim ſupereſt, cujus te moneri, amice lector, mea intereſt; ne videlicet te turbet calumniatoris cujuſdam temerarii, qui ſe Theologum profitetur, præfatio, quam contumaci falſitatum ſerie plenam, ſuæ præmiſit vi veritati illatæ repulſæ, *ut ait. Latuerat dudum tenebrio ſub* Cephæ Piſtophili *larvâ, ut tanto tutius poſſet è latebris ſua vibrare ſpicula; ac ſemel iterumque repulſus, tandem apertius, profeſſo nomine, criminari non deſtitit, tantâ ſuperbia, arrogantiâ tam ſtolidâ,*

ut insaniam obtrectatoris turbulenti, seu nebulosi, *epistolâ meâ ad amicum postremâ typis expressâ riserim, hominique in principio ac fine juxta stultitiam responderim, insertis interim fraudis ac falsitatis ab eo in auxilium vocatæ indiciis quam plurimis, discussis etiam nugis bullatis, ac deletis fucatis coloribus, quibus non errorem tantum suum, sed & criminationes pessimas stolide tueri tam impense allaboraverat.* His vero *cum in præfatione postremâ nihil solidi, nihil novi reponat, quod alicujus nomenti sit, sed sua repetendo ad nauseam usque jam dudum refutata mendacia ac detortos sensus, abunde commonstret, se non in ratione & veritate, sed impudentiâ quærere turpe præsidium; id unum te, quisquis harum litium judex esse volueris, summopere rogo pariter obtestorque,*

po-

postremam meam ut epistolam (& si libet, priores quoque) cum ultimo viri ad lectorem alloquio conferas, atque ita pro tuo æstimes candore, cui nostrum defectus judicii, cui fraudis ac falsitatis probrum aliaque similia imputanda sint: sic enim tuo judicio in hisce, (ut cunque in principali quæstione non idem forte mecum statueris) vel stare vel cadere paratus, de cætero petulantem adversarii fastum & jactantiam detestandam contemtu vindicabo. Vale.

DEFINITIONES AC DEVISIONES JUXTA SERIEM INSTITUTIONUM. DIGESTÆ.

Cupidæ Legum Juventuti S.

Indicis loco, quem libris editis subnectere communis fert consuetudo, consultius duxi, nobilissimi Juvenes, in usum incipientium componere juxta Institutionum seriem ac titulos non nulla alphabeti instar in jure se habentia. Procul interim absit, ut quisquam vestrum sibi persuadeat, me hic aliquod tradere voluisse elementorum juris compendium, atque ea ratione è manibus discentium excutere vel Justiniani Instituta, vel doctas aliorum lucubrationes. Etenim vix quicquam præter nudas & investes (ut ita loquar) cum divisionibus definitiones exhibeo, tenaciter ac verbotenus (meâ quidem opinione) memoriæ mandandas: præter quas omnia cætera juris fundamenta judicio magis percipienda & conquoquenda ac digerenda puto, nec tam verbis firmiter retinendis, quam potius rebus intelligendis incumbendum; ut ita non formulis quibusdam præconceptis, sed sermone quocunque congruo animi sensa pro re nata quisque exponat. Quem in finem utendum existimo tum editis virorum clariss. compendiis cum ipso Institutionum textu, tum etiam ad loca præsertim difficiliora latioribus ad Instituta voluminibus. Sic enim usque censui, difficilius sine compendiis jurisprudentiæ studia promoveri; sed nec sola sine diffusiori Interprete sufficere compendia. Præparant scilicet scripta compendiaria tyronis animum, ad explicationes prolixiores cum fructu evolvendas, atque ipsa vicissim ex latioribus commentariis suam intellectum habent ac lucem fænerantur. Quisquis alterutris tantum inhæserit, minus feliciter, quisquis utrisque felicissime ad accuratam Institutionum juris notitiam properaturus est, Docentium interpretationes utiliter auribus hausurus, & sine rubore quotidiana subiturus in collegiis examina. Valete.

LIBER

LIBER I.

INSTITUTIONUM.

TIT I.

De Justitia & Jure.

Justitia est constans & perpetua voluntas jus suum cuique tribuendi. *pr. inst. h. t.*

Estque vel divina, quæ in Deum cadit; vel humana, quæ cadit vel cadere debet in homines: ac dividitur in commutativam & distributivam.

Commutativa est, quæ versatur circa commercia; in qua plerumque servatur proportio arithmetica, adeoque non tam personarum quam potius rerum respectus habetur.

Distributiva dicitur, quæ versatur circa præmia & pœnas pro meritis cujusque distribuendas: in qua utplurimum servatur proportio, quam vocant geometricam, sic ut pro diversa personarum conditione, dignitate, ætate, sexu, &c. præmia diversa diversæque pœnæ decernantur.

Jurisprudentia est divinarum atque humanarum rerum notitia, justi atque injusti scientia. Vel, ars boni & æqui. §. 1. *inst. h. t. ff. h. t.*

Jus est regula ac norma agendorum. Cujus tria sunt præcepta generalia; honeste vivere: alterum non lædere: suum cuique tribuere. §. 3. *h. t.*

Est autem jus vel publicum vel privatum.

Publicum dicitur quod ad statum Reipublicæ spectat primario.

Privatum, quod ad singulorum utilitatem primario pertinet. §. *ult. h. t.*

Utrumque collectum est ex præceptis naturalibus, gentium, & civilibus.

TIT. II. *De jure naturali, gentium, & civili.*

Jus naturale vel proprie accipitur vel improprie.

Improprie acceptum pro *instinctu*, est, quod natura omnia animalia docuit. *p. Inst. h. t.*

Proprie pro *jure naturali hominum*. est, jus quod recta ratio illis, qui vere intelligunt, dictat sine discursu mentis, & hoc

hoc eſt immutabile in theſi, quoties præcipit, (non item ſi ſuadeat tantum) mutabile tamen in hypotheſi. §. 11. *h. t.*

Jus gentium eſt, quod apud omnes gentes, vel ſaltem moratiores, obtinet, & peræque cuſtoditur.

Et vel primævum eſt, vel ſecundarium.

Primævum eſt jus, quod naturalis ratio inter homines conſtituit, & apud omnes, ſaltem moratiores, peræque cuſtoditur. Quo pertinet religio erga Deum, ut parentibus pareamus, patriam amemus, §. 1. *in med. h. t.*

Secundarium dicitur, quod uſu & humanis neceſſitatibus exigentibus eſt introductum. Hinc orta dominiorum diſtinctio, bella, captivitates, ſervitutes, manumiſſiones, & plerique contractus. §. 2. *in med. h. t.*

Jus civile eſt, quod quiſque populus ipſe ſibi proprium conſtituit. §. 1. *h. t.*

Et vel ſcriptum eſt vel non ſcriptum.

Scriptum dicitur, quod expreſſa voluntate ſimul & ſemel ſancitum eſt ab eo, qui juris condendi poteſtatem habet.

Hujus ſex ſunt ſpecies, puta; lex plebiſcitum, Senatuſconſultum, Principum placita, edicta prætorum ac ædilium, & reſponſa prudentum. §. 3. *& ſeqq. h. t.*

Lex eſt jus quod populus Romanus, ſenatorio magiſtratu interrogante, veluti conſule, conſtituebat.

Plebiſcitum eſt jus, quod plebs plebejo magiſtratu interrogante, veluti tribuno, conſtituebat.

Senatuſconſultum eſt jus, quod Senatus jubet atque conſtituit.

Placitum, ſeu conſtitutio Principis eſt, quod Principi placet ut legis habeat vigorem.

Princeps eſt, qui imperandi poteſtatem à populo accepit.

Tribus autem modis potiſſimum Princeps jus condit; edicto, reſcripto, decreto.

Edictum eſt jus, quod Princeps motu proprio, vel ad ſuggeſtionem alterius, in commune conſtituit ad honeſtatem & utilitatem ſubjectorum.

Reſcriptum eſt epiſtola Principis de re dubiâ, ad relationem magiſtratus alicujus emiſſa.

Decretum eſt ſententia Principis, inter partes litigantes, de quarum cauſa ipſe cognoſcit & judicat, pronunciata.

Cæterum conſtitutiones Principum vel generales ſunt, vel ſpeciales.

Generales dicuntur, quæ omnes ſubjectos generaliter concernunt & obligant. *a* 2 Spe-

Speciales sunt privilegia, seu jura singularia certæ personæ vel causæ contemplatione præter jus commune constituta. §. 6. *Inst. h. t.*

Et vel privilegia *personæ* sunt, quæ ad hæredes non transeunt: vel *rei seu causæ*, quæ ad hæredes transmittuntur. *l.* 196. *ff. R. I.* utraque strictam recipiunt interpretationem, ne egrediantur personam aut rem cui concessa sunt. *l.* 14. *ff. de legibus. l.* 1. *in fin. ff. ad municipalem.*

Prætorum edicta sunt jus à prætore conditum, uti edicta ædilium sunt jus conditum ab ædilibus: quæ duo veniunt juris *honorarii* appellatione.

Responsa Prudentum sunt sententiæ & opiniones eorum, quibus permissum erat de jure respondere.

Jus non scriptum seu consuetudo, est jus quod moribus utentium paulatim introductum est, legis habens vigorem.

Oportet autem eam esse rationabilem. *l.* 39. *ff. de legibus.* & concurrere longum tempus, ac actuum frequentiam. *l.* 1. *C. quæ sit longa consuet. l.* 32. *ff. de legibus.*

Consuetudinis recte introductæ vis eadem est, quæ legis, sic ut consuetudo posterior deroget legi priori. *d. l.* 32. *in fin. ff. de legib.* §. *pen. Inst. h. t.*

Juris objecta tria sunt, personæ, res, & actiones.

Tit. III. *De jure personarum.*

Jus personarum est status seu conditio personarum.

Summa personarum divisio est quod vel liberi sint vel servi.

Libertas est naturalis facultas ejus, quod cuique facere libet, nisi si quid vi aut jure prohibeatur. §. 1. *h. t.*

Servitus est constitutio juris gentium, qua quis alieno dominio contra naturam subjicitur. §. 2. *h. t.*

Statu liberi dicuntur, qui statutam in tempus, vel conditionem, libertatem habent. Et hi pendente conditione servi potius sunt quam liberi. *l.* 9. *ff. de statu-liberis.*

Servi adscriptitii sunt, qui fundo seu glebæ terræ adscripti una cum fundo transferuntur, nec confundendi sunt cum iis, qui simpliciter coloni sunt; quippe qui magis accensendi liberis hominibus. *l.* 7. 18. *C. de agricol. & censitis.*

Servi alii *ordinarii* sunt, qui sc. immediate dominis subsunt: alii *vicarii*, qui nempe sunt in peculio ordinariorum. *l.* 17. *ff. de peculio.* §. 17. *Inst. de legatis.*

Homines liberi vel ingenui sunt vel libertini.

Tit.

Tit. IV. *De ingenuis.*

Ingenuus est qui statim, ut natus est, liber est, nec in utero matris manumissus. Et hic partus ventrem, id est, matris, non patris, conditionem sequitur.

Pro ingenuo etiam habetur, qui cum vere libertinus esset, sententia tamen judicis ingenuus est declaratus *l.* 25. *ff. de statu homin.* Ut &, qui deferente patrono juravit se esse ingenuum. *l.* 30. §. 4. *ff. de jurejurando.*

Tit. V. *De libertinis.*

Libertinus dicitur, qui ex justa servitute manumissus est.

Manumissio est de manu datio, seu de potestate dimissio.

Et hæc variis fuit peracta modis, puta, vindicta. censu, testamento, in sacrosanctis ecclesiis, per epistolam, per mensam, & inter amicos.

Liberti olim vel cives Romani erant; vel Latini, qui minorem consequebantur libertatem, vel Dedititii, quorum pessimus status erat & servili proximus. Sed jure novo omnes manumissi fiunt liberi & ingenui, salvo jure patronatus. *nov.* 78.

Jus patronatus est, quod quis ex manumissione servi in personam & bona manumissi consequitur, unde libertus patrono obsequium, honorem, reverentiam præstare debet *tit. ff. de obsequiis parent. & patron. præst.* ut & operas. *tit. ff. de operis. libert.* ac in bona ejus defuncti patronus succedit. *tit. ff. de bonis libert.* & libertum ob ingratitudinem in servitutem revocare potest. *l.* 5. *ff. de jure patronat.*

Tit. VI. *Quibus ex causis manumittere non licet.*

Legis Æliæ Sentiæ duo fuerunt capita. primo cautum est, ne quis servos manumittat in fraudem creditorum, nisi unum, qui domino sit hæres necessarius. *pr. &* §. 1. *h. t.*

In fraudem creditorum manumittere dicitur, qui vel eo tempore quo manumittit, solvendo non est, vel datis libertatibus desiturus est solvendo esse, ac animum fraudandi habet: ita ut concurrat affectus fraudandi & effectus. §. 3. *Inst. h. t.* idque ejusdem creditoris intuitu. *l.* 15. *ff. quæ in fraud. cred. alien. sunt ut restit.*

Altero capite cautum, ne minor annis 20. manumittat, nisi causa justa apud consilium Probata.] Quod consilium

 Romæ

Romæ à prætore cum quinque Equitibus & quinque Senatoribus, in provinciis à præside & viginti recuperatoribus civibus Romanis constituebatur. Sed jure novo permissum minoribus manumittere ea ætate, qua & testamenta condere possunt. §. 4. 5. & *ult. h. t. nov.* 119. *c.* 2.

Tit. VII. *De lege Fusiâ Caniniâ tollendâ.*

Lege Fusiâ Caniniâ cautum fuit, ut tantum certus servorum numerus, non tota familia, nec unquam plures quam centum, manumitterentur. Sed & hæc sublata, datâ liberrima manumittendi facultate.

Tit. VIII. *De his qui sui vel alieni juris sunt.*

Altera personarum divisio est, quod homines vel sui juris sint, vel alieni juris.

Sui juris, qui nec dominicæ nec patriæ potestati subsunt: & appellantur patres familias.

Alieni juris sunt, qui alterius potestati dominicæ vel patriæ subjecti sunt.

Dominica potestas est jus, quod domini habent in suos servos: cujus plurimi effectus sunt: puta, quod servi omnia acquirant dominis: quodque domini olim jus vitæ necisque in servos habuerint; licet jure novo modica tantum coercitio ipsis competat; quam si excesserint ac servum occiderint, æque ultimo supplicio ex lege Cornelia plectendi sunt, ac si servum alienum occidissent. §. 2. *inst. h. t. junct. l.* 23. §. 9. *ff. ad leg. Aquil.* quin & major asperitas dominorum in servos suos extra ordinem coercetur. *d.* §. 2. *ff. h. t. l.* 1. *in fin.* & *l.* 2. *ff. de his qui sui vel alieni juris sunt.*

Tit. IX. *De patriâ potestate.*

Patria potestas est jus, quod cives Romani masculi, non fœminæ, habent in suos liberos, ex justis nuptiis, legitimatione, vel adoptione.

Ex justis tamen nuptiis nati ita demum legitimi & in potestate sunt, si tempore legitimo nati fuerint, id est, ab initio mensis septimi usque ad initium mensis undecimi. *l.* 12. *ff. de statu hom. nov.* 39. *c.* 2.

Tit. X. *De nuptiis*

Nuptias antecedere possunt sponsalia & dos.

Sponsalia sunt mentio & repromissio futurarum nuptiarum. *l.* 1. *ff. de sponsalibus.*

Spon-

Sponsalia de præsenti jure Romano non sunt nota, cum consensus de præsenti nuptias faciat. *l.* 30. *ff. R. J.*

Dos est res quæ à muliere vel ab alio pro muliere datur marito ad sustinenda onera matrimonii.

Et vel profectitia est vel adventitia.

Profectitia est, quæ à patre pro filia sua vel emancipata datur. *l.* 5. *pr.* & §§. *seqq. ff. de jure dot.*

Adventitia dicitur, quam ipsa mulier vel extraneus pro ea dat. *d. l.* 5. §. 11.

Nuptiæ sunt viri & mulieris conjunctio individuam vitæ consuetudinem continens. §. 1. *Inst. de patr. potest.*

Ut autem nuptiæ recte contrahantur, necesse est, ut contrahentes sint cives Romani, puberes, habiles ad generandum, libere consentientes, habentes etiam consensum præcedentem eorum, in quorum sunt potestate; ut non obstet cognatio, vel affinitas, vel honestas, vel potestas, vel delictum. *pr.* & §§. *seqq.* & *b. t. l.* 21. 36. 38. 66. *ff. b. t.*

Cognatio est proximitas sanguinis, orta ex eo, quod plures commune nascendi principium habent.

Affinitas est conjunctio ratione matrimonii inter conjugem & alterius conjugis cognatos.

In cognatione considerantur lineæ, in lineis gradus.

Linea vel recta est, vel obliqua seu collateralis.

Recta est vel ascendentium vel descendentium.

Gradus in linea unaquaque computandi sunt de jure civili, hac unica servata regula, quot sunt personæ demto stipite, tot sunt gradus. vide. *l.* 1. *ff. de grad.* & *affin.*

Legitimatio est actus, quo liberi illegitimi fiunt legitimi.

Liberi illegitimi vel naturales sunt, qui sc. ex concubina nascuntur; vel spurii, qui ex vago sunt quæsiti concubitu; vel incestuosi, qui ex damnato complexu nati sunt.

Fit autem legitimatio tribus modis, per oblationem curiæ, per subsequens matrimonium, & per rescriptum Principis.

Legitimatio per oblationem curiæ fit, cum pater filium illegitimum ad munus decurionatus offert, vel filia illegitima decurioni nubit. *l.* 3. *C. de liberis natur. novell.* 89. *c.* 2.

Per subsequens matrimonium; cum pater concubinam, ex qua liberos suscepit, ducit in uxorem. §. *ult. inst. b. t. novell.* 89. *c.* 8.

Per rescriptum Principis; cum Princeps ad petitionem patris, vel ipsorum legitimandorum, jura legitimorum liberorum illegitime natis tribuit. *d. nov.* 89. *c.* 9.

Tit. XI. *De adoptionibus.*

Adoptio est actus legitimus, quo is, qui natura filius non est, fit filius.

Et vel adoptio in specie est, vel adrogatio.

Adoptio in specie est, qua filius familias non contradicens, imperio magistratus in filium aut nepotem assumitur.

Adrogatio est, qua paterfamilias expresse consentiens rescripto Principis adrogatur. §. 1. *h. t. l.* 1. §. 1. *l.* 5. *ff. h. t.*

Tit. XII. *Quibus modis patria potestas solvitur.*

Patria potestas vel solvitur, vel transfertur, vel suspenditur.

Solvitur morte naturali vel civili patris aut filiif. *pr.* §. 1. 2. *h. t.* dignitate filiif. omni quæ liberat à curia. *nov.* 81. *c.* 1. §. 1. & *c.* 2. §. 4. *h. t.* emancipatione. §. 6. & *seqq. h. t.*

Est autem emancipatio actus legitimus voluntariæ jurisdictionis, quo liberi de patris potestate dimittuntur. Et hæc triplex fuit, puta, legitima ex lege 12. tab. solenniter facta: Anastasiana, ex rescripto Principis fieri solita: & Justinianea, quæ fit autoritate magistratus sine Principis rescripto. *d.* §. 6. *h. t. l.* 5. 6. *C. de emanc. liber.*

Transfertur adoptione ab ascendentibus facta; adrogatione respectu liberorum ejus qui adrogatur; & morte avi, dum nepos avo mortuo recidit in patris intermedii potestatem. §. 2. *de adopt. pr. inst. h. t.*

Suspenditur captivitate patris vel filiif. habetque in captivo locum duplex fictio, altero juris postliminii, altera legis Corneliæ. §. *ult. inst. quib. non est permissum fac. testam.* §. 5. *h. t.*

Jus postliminii est juris fictio, qua captus ab hostibus, ac reversus, fingitur nunquam captus fuisse, & omnia jura captivitate amissa recuperat. *d.* §. 5. *h. t.*

Fictio legis Corneliæ est, qua captus ab hostibus, ac ibidem moriens, fingitur primo captivitatis momento in urbe mortuus. vide *l.* 15. *ff. de injust. rupt. irrit. l.* 22. *ff. de captiv. & postlimin.*

Tit. XIII. *De tutelis.*

Tutela est vis ac potestas in capite libero ad tuendum eum, qui per ætatem se defendere nequit, jure civili data ac permissa. § 1, *inst. h. t.*

Tu-

Tutores sunt, qui illam vim ac potestatem habent.

Et triplices sunt; puta, vel honorarii, quales sunt qui non administrant: vel tutores administratores, qui tutelam re ipsa gerunt: vel tutores notitiæ causa dati, qui sc. dantur, ut instruant tutorem administratorum de rebus pupilli. *l.* 14. §. 1. *ff. de solutionibus.*

Tutela quoque triplex est; testamentaria, legitima & dativa.

Testamentaria tutela est, qua pater aut avus paternus (non mater) liberis impuberibus institutis vel exheredatis, proxime in potestate constitutis (non puberibus aut emancipatis) tutorem dat testamento vel codicillis testamento confirmatis. §. 3. *inst. h. t. l.* 4. *ff. de testam. tutelâ l.* 1. §. 1. *ff. de confirm. tut.* nec interest, nati sint an posthumi. §. 4. *h. t.*

Tutor confirmatus dicitur, qui non jure datus à patre vel matre vel alio extraneo, ex magistratus decreto confirmatur & autoritatem habet. *l.* 1. §. 1. *l.* 4. *l.* 7. *ff. de confirm. tutore.* quæ confirmatio quandoque fit sine inquisitione, veluti, cum pater filio non recte tutorem dedit. §. *ult. inst. h. t.* (vide tamen *l.* 7. *d. tit. de confirm. tut.*) quandoque cum inquisitione, ut si mater aut avia vel extraneus dederit. *l.* 2. 4. 5. *ff. de confirm. tut. l.* 4. & *ult. ff. de testam. tutelâ.*

TIT. XIV. *Qui testamento tutores dari possunt.*

Tutores testamento dari possunt patresf. & filiif. liberi & servi, furiosi, minores: ut tamen servi, furiosi & minores non ante tutores sint, quam si liberi, vel sanæ mentis, aut majores facti fuerint. *pr.* & §§. *seqq. h. t.* interim non tutor legitimus administrabit tutelam, sed alius à magistratu datus. *l.* 11. *ff. de testam. tutelâ.*

TIT. XV. *De legitima agnatorum tutelâ.*

Legitima tutela in genere est, quæ, deficiente testamentaria tutela, defertur sine facto hominis ex legis dispositione.

Estque quadruplex, puta legitima tutela agnatorum, patronorum, parentum, & fiduciaria.

Legitima agnatorum tutela est, quæ ex lege 12. tab. defertur proximis agnatis, jure novo etiam cognatis in specie, *nov.* 118. *c.* 4. 5. modo legitimæ seu perfectæ ætatis sint. *d. nov.* 118. *c.* 5. & masculi; tutela enim plerumque

virile munus est. *l.* 16. 18. *ff. de tutelis.* mater tamen & avia legitimæ tutrices esse possunt, & præferuntur aliis agnatis ac cognatis à latere venientibus, si modo renuncient Senatusconsulto Vellejano & secundis nuptiis. *l.* 1. 2. *& auth. seqq. C. quando mulier tut. officio fung.*

Agnati dicuntur, qui per virilis sexus cognationem conjuncti sunt.

Cognati in specie, qui per sexus fœminini cognationem juncti sunt.

Tit. XVI. *De capitis diminutione.*

Capitis diminutio est prioris status mutatio.

Status triplex est, libertatis, civitatis, & familiæ.

Hinc triplex capitis diminutio, maxima, media, & minima. *pr. h. t.*

Maxima capitis diminutio est, qua libertas, & per consequens civitas ac familia amittitur. Quod fit iis modis, quibus quis ex libero potest servus fieri. §. 1. *h. t.*

Media est, qua, retenta libertate, civitas & familia amittitur: ut aquæ & ignis interdictione ac deportatione. §. 2. *h. t.*

Minima est, qua, libertate & civitate retenta, familia mutatur: veluti emancipatione & adrogatione. §. 3. *h. t.*

Si quis dignitate privetur, aut ex servo liber fiat, capitis diminutionem haud patitur. §. 4. 5. *h. t.*

Tit. XVII. *De legitima patronorum tutelâ.*

Legitima patronorum tutela est, quæ ex interpretatione legis duodecim tabul. defertur patronis in libertos impuberes à se manumissos. *h. t.*

Tit. XVIII. *De legitima parentum tutelâ.*

Legitima parentum tutela est, quæ exemplo legitimæ tutelæ patronorum delata est patri in liberos impuberes à se emancipatos. *h. t.*

Tit. XIX. *De fiduciaria tutelâ.*

Fiduciaria tutela est, quæ, mortuo patre vel avo, qui legitimam tutelam liberorum impuberum emancipatorum gesserat, jure suitatis defertur liberis ejus majorennibus, ad mortem sui patris in potestate retentis, in eosdem illos liberos impuberes. *pr. h. t.*

Tit.

TIT. XX. *De Attiliano tutore.*

Tutela dativa est, quam, deficiente testamentaria & legitima, vel etiam suspensa testamentaria, magistratus defert, ex potestate sibi speciali lege, Senatusconsulto vel constitutione Principis concessa. *l. 6. §. 2. ff. de tutelis juncta. l. 11. ff. de testam. tutelâ. & pr. ac §. 1. & seqq. inst. h. t.*

Sive autem testamentarius, sive legitimus, sive dativus tutor tutelam gesserit, locus est actioni tutelæ, quæ directa est & contraria.

Actio tutelæ directa est personalis bonæ fidei, competens pupillo & ejus hæredi, adversus tutorem & ejus hæredem, finita tutela, ut reddat rationem administrationis, res juxta inventarium restituat, & dolum, latam, ac levem culpam præstet. *l. 1. pr. & §. 3. ff. de tut. & rat. distrah. l. 9. l. 20. §. 1. ff. de liberat. legatâ. l. 23. R. I.*

Contraria actio tutelæ itidem personalis est, competens tutori & ejus hæredi, adversus pupillum & ejus hæredem, in genere ad id, ut consequatur quod sibi ratione tutelæ administratæ abest vel abfuturum est. *l. 1. §. 3. l. 3. §. 4. 5. ult. ff. de contrar. tut. & util. actione.*

Dolus est omnis calliditas, fallacia, machinatio, ad alterum circumveniendum, fallendum, decipiendum adhibita. *l. 1. §. 2. ff. de dolo.*

Culpa generaliter est omne id, quod culpari potest. Sed, quatenus dolo opponitur, est factum inconsultum, quo nocetur alteri.

Estque vel lata, vel levis, vel levissima. *l. 5. §. 2. ff. commod.*

Lata culpa duplex est, alia versutiæ, alia negligentiæ.

Culpa lata versutiæ est, cum quis minorem curam rebus alienis, quas servare debebat, quam propriis adhibet. *l. 32. ff. depositi.*

Lata culpa negligentiæ est, negligere ea, quæ nec minus diligens paterf. in rebus suis neglecturus esset.

Culpa levis est, negligere ea, quæ diligens paterf. in rebus propriis non esset neglecturus.

Culpa levissima est, negligere ea, quæ homines diligentissimi non solent negligere.

Casus fortuitus est inopinatus rei eventus, quem nulla humana providentia prævidere vel præcavere potest.

TIT.

TIT. XXI. *De autoritate tutorum.*

Consensus triplex est; jussus, ratihabitio, & autoritas.

Jussus est consensus de negotio adhuc gerendo.

Ratihabitio est consensus, quo probatur negotium jam gestum. *l. ult. C. ad SConsf. Maced.*

Autoritas est consensus de negotio præsente, seu probatio ejus quod geritur. *l. 25. §. 4. ff. acquir. hæreditate.*

Interponenda est auctoritas à tutore præsente, non absente; pure, & in ipso negotio; non ante, vel post. *§. 2. inst. h. t. l. 14. h. t.*

Estque necessaria, quoties pupillus ex contractu obligandus est, sic ut deteriorem faciat conditionem suam. *pr. h. t.* ut & si hæreditatem, licet lucrosam, adire velit. *§. 1. h. t.* non item in cæteris quasi contractibus. *l. 46. ff. de oblig. & action.* nec, si ipse stipuletur, aut alias conditionem suam faciat meliorem. *d. pr. h. t.*

In alienandis tamen rebus pupillorum immobilibus & mobilibus quæ servari possunt, præter autoritatem opus est decreto magistratus. *l. 1. ff. de reb. eor. qui sub. tut. vel cura sine decret. non alien.*

TIT. XXII. *Quibus modis tutela finitur.*

Finitur tutela pubertate, morte, & omni capitis diminutione pupilli; morte, maxima ac media capitis diminutione, excusatione, & remotione tutoris; ut & existente die vel conditione, ad quam tutor datus est. *passim. h. t.*

TIT. XXIII. *De curatoribus.*

Cura est vis ac potestas in capite libero ad tuenda ejus bona, qui ea per ætatem, aut animi vel corporis vitium tueri nequit. *pr. & §. 3. 4. h. t.*

Cura duplex est; legitima, & dativa; non testamentaria. *§. 1. h. t.*

Legitima est, quæ ex lege 12. tabularum deferebatur agnatis in furiosos & prodigos.

Dativa est, qua magistratus, ut tutores, ita & curatores dant minoribus aliisque.

Prodigus est, cui bonis à prætore interdictum est. *l. 1. l. 15. ff. h. t.*

Actor, (qui tutori quandoque adjungitur) est, qui, tutore negotia pupillaria gerere impedito, constituitur à prætore vel præside, voluntate & periculo tutoris, quoties pupillus infans aut absens est. *§. ult. h. t.*

TIT.

Tit. XXIV. *De satisdatione tutorum vel curatorum.*

Tutores, antequam administrent, inventarium tenentur conficere, & cautionem præstare. *l.7.ff. de admin. & per.tut.pr.h.t.*

Inventarium est repertorium seu descriptio omnium bonorum pupilli. *l.ult.C.arbitr.tutelæ.*

Cautio est securitatis præstatio. Et quadruplex est, puta. 1. satisdatio, quæ est cautio datis fidejussoribus. 2. Pignoratititia cautio, quæ fit datis pignoribus. 3. Cautio juratoria, quæ fit jurejurando interposito. 4. Nuda repromissio.

Satisdant tutores, rem pupilli salvam fore. *tit.ff. rem pup. vel adolesc. salvam fore.* non tamen regulariter satisdant testamentarii, aut dati ex inquisitione. *pr.h.t.*

Cavetur autem datis fidejussoribus, ut si tutor solvendo non sit, pupillus fidejussores convenire queat. Quost si nec à fidejussoribus indemnitatem consequatur, habet tandem actionem subsidiariam.

Quæ est actio personalis competens pupillo contra magistratus minores & eos qui cautionem exigere solent, ac eorum hæredes, quoties vel nullo modo vel non idonee curarunt caveri, ad id quod ob tutorum ac fidejussorum inopiam ab iis pupillus servare non potuit. §. 2. & 4. *h. t. l.1.§.11.& seqq.ff. de magistrat. conveniendis.*

Tit. XXV. *De excusationibus tutorum & curatorum.*

Excusatio est justæ causæ allegatio, qua quis tutelæ vel curæ munus seu onus deprecatur.

Munus aliud publicum est, aliud privatum.

Publicum est, quod quis necessario obit lege, more, imperiove ejus, qui jubendi potestatem habet. *l.214.ff.V S.*

Privatum est, ad quod subeundem nemo invitus cogi potest; quale est munus procuratoris.

Munera publica alia sunt utilitate talia, alia autoritate.

Utilitate publica sunt, quæ primario spectant ad utilitatem publicam, veluti munus decurionatus.

Autoritate publica dicuntur, quæ autoritate publica in utilitatem privatorum introducta sunt; quale est munus tutorum, curatorum, advocatorum &c.

Adhæc munera vel patrimonialia sunt, quæ desiderant impensam patrimonii: vel personalia, quæ nihil præter industriam personæ desiderant; ut tutela, cura &c. vel mixta,

mixta, quæ simul impensam patrimonii requirunt, & personæ industriam. *l. ult. pr. & §. 18. & 26. ff. de munerib. & honoribus.*

Justæ autem causæ excusationis à tutela enumerantur hæ; numerus liberorum, Romæ trium, quatuor in Italia, quinque in provinciis: administratio fisci vel reipublicæ: absentia reipublicæ causa: potestas: lis de omnibus bonis vel majore eorum parte inter tutorem & pupillum: tria onera tutelæ non affectatæ: paupertas: adversa valetudo: imperitia literarum conjuncta cum imperitia negotiorum: inimicitiæ capitales, vel si tutor inimicitiarum causa a patre pupilli datus sit: status controversia tutori per patrem pupilli mota: ætas major annis 70. artes liberales grammaticæ, Rhetoricæ & medicinæ. *pr. & §§. seqq. h. t.* quæ allegandæ intra 50. dies ex quo quis scivit se tutore esse datum. *§. 16. h. t.* & probandæ intra menses quatuor ex die nominationis. *l. 38. ff. h. t.*

TIT. XXVI. *De suspectis tutoribus & curatoribus.*

Suspectus est, qui non ex fide tutelam gerit.

Quasi suspectus dicitur, qui non ex fide tutelam gesturus præsumitur. *§. 5 h. t.*

Postulatio suspecti tutoris est actio, quæ durante tutela cuivis competit, ad id, ut tutor suspectus per magistratum removeatur à tutela, & ob dolum ac latam culpam infamia notetur, quandoque etiam corporaliter à præfecto urbi coerceatur. *§. 1. 2. 3. 4. 6. 7. 8. h. t.*

LIBER II.

TIT. I.

De rerum divisione & acquirendo ipsarum domino.

Res, prout constituit secundum juris objectum, est omne illud de quo jus dicitur.

Res autem vel sunt nullius seu extra patrimonium, vel alicujus seu in patrimonio.

Res nullius vel divini vel humani juris sunt.

Res humani juris extra patrimonium sunt res jure gentium

tium communes; quæ sc. usu sunt omnium, proprietate nullius; cedunt tamen primo occupanti: ut aër, aqua profluens, mare, & littora maris. §. 1. *h. t.* hinc quilibet in littore casam ponere potest, in mari navigare, piscari &c. §. 1. *&* 5. *h. t. l.* 4. *&* 5. *ff. de rer. divis.*

Littus autem est, quatenus hybernus fluctus maximus excurrit. §. 3. *h. t.*

Res divini juris vel sacræ sunt, vel religiosæ, vel sanctæ.

Res sacræ dicuntur, quæ rite per Pontificem Deo consecratæ sunt. §. 8. *h. t.*

Religiosæ sunt, quas quisque facit auctoritate privata, mortuum inferendo in locum proprium aut alienum domino permittente. §. 9. *h. t.* si pluribus in locis cadaver sepeliatur, is solus fit religiosus, ubi caput est reconditum. *l.* 44. *ff. de religiosis.* cenotaphium non religiosus, sed purus locus est. *l.* 6, §. *ult. & l.* 7. *ff. de rer. divis.*

Sanctæ sunt, quæ sanctione aliqua ab injuriis hominum defensæ sunt ac munitæ, ut muri & portæ civitatum, ut & legati. §. 10. *h. t. l.* 8. *ff. de rer. divis.*

Sanctio vero est ea legis pars, qua pœna delinquentibus imponitur.

Res alicujus seu in patrimonio vel plurium sunt, vel singulorum: atque illæ iterum vel publicæ, vel universitatis.

Res publicæ sunt, quæ jure dominii ad totum populum pertinent: ut portus & flumina pene omnia. §. 2. *h. t. l.* 4. §. 1. *ff. de rer. divis.*

Hinc quilibet in flumine publico navigare ac piscari potest. §. 2. *h. t. l. un. ff. ut in flumine public. navig. liceat.* etiam aquam ducere ex flumine, quoties illud nec navigabile est, nec ex eo aliud navigabile fit. *l.* 2. *ff. de fluminibus.*

Ripa fluminis usu publica est, non proprietate. §. 5. *h. t.* & est id, quod continet flumen plenissimum, naturalem cursus sui rigorem tenens. *l.* 3. §. 1. *ff. de fluminibus.*

Res universitatis sunt, quæ jure dominii ad hominum universitatem pertinent ut theatra, templa, stadia, fora, basilica &c. §. 6. *h. t.*

Universitas hic nihil aliud est, quam societas vel collegium hominum. Licet alias generalius sit corpus ex distantibus capitibus vel cohærentibus tignis, ut grex, ædificium: imo & peculium & hæreditas universitas rerum est. Licet autem universitas ab uno nequeat inchoari, in uno ta-

tamen capite superstite potest conservari. *l.* 7. *in fin. ff. quod cujusque universit' nomine &c.*

Res singulorum dicuntur, quæ sunt in privato cujusque dominio.

Circa res acquiri potest vel jus in re, vel jus ad rem.

Jus in re est, quo res nobis est affecta, seu devincta.

Jus ad rem est, quo persona nobis ad rem dandam, faciendam, vel præstandam est obligata.

Jus in re quintuplex est, puta, dominii, servitutis, possessionis, pignoris, & hæreditatis. *l.* 3. §. 12. *ff. ad exhibend. arg. l.* 7. *C. de petit. hæreditatis.*

Dominium in specie est jus quo res nostra est.

Et vel plenum est, vel minus plenum.

Plenum dicitur, quoties quis & proprietatem & usumfructum rei habet.

Minus plenum est, cum quis nudam habet proprietatem, usufructu penes alium existente.

Est & dominium vel directum, quod retinent illi, qui rem in emphyteusin aut feudum concesserunt : vel utile quod habent illi quibus res in emphyteusin aut feudum concessa est.

Aliud insuper est dominium civile, aliud naturale. Qua ratione maritus est dominus dotis civiliter, mulier naturaliter. *l.* 30. *C. de jure dot.*

Modi acquirendi dominii sunt plurimi; partim ex jure gentium, partim ex jure civili.

Et jure civili modi vel universales sunt, vel singulares.

Singulares sunt quatuor; usucapio, donatio, legatum, & fideicommissum singulare.

Universales totidem; puta, hæreditatis acquisitio, bonorum possessionis agnitio, adrogatio, & addictio bonorum libertatum conservandarum gratia. De quibus alibi.

Ex jure gentium modi acquirendi dominii ad tria capita accommode reduci possunt, scilicet ad occupationem, accessionem, & traditionem

Occupatio est justa apprehensio rerum corporalium animo domini facta. Quæ locum habet in feris, avibus; piscibus, rebus hostium, inventis in littore, & in iis quæ pro derelictis sunt habita; (qualia sunt, quæ dominus ea mente abjecit, ut ea in numero rerum suarum esse nolit.) ac denique in thesauro. §. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 39. *& pen. h. t.* qui est vetus depositio pecuniæ, cujus memoria non extat,

extat, ut jam dominum non habeat. *l.* 31. §. 1. *ff. h. t.*

Accessio est acquirendi dominii modus, quo res alterius fit, quia rebus ejus accedit.

Et vel naturalis est, vel industrialis, vel mixta.

Ad naturalem referenda fœtura animalium alluvio, appulsio vi fluminis facta, insula in flumine nata, alvei fluminis mutatio. §. 19. 20. 21. 22. 23 *h. t.*

Alluvio est incrementum latens, quod ita paulatim agro nostro adjicitur, ut intelligi nequeat, quantum quoquo temporis momento accedat. *d.* §. 20.

Ad artificialem pertinet specificatio, intextura, confusio liquidorum, commixtio aridorum, inædificatio, implantatio, satio, scriptura, non item pictura. §. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. *h. t.*

Specificatio est, cum ex aliena materia nova fit species.

Ad mixtam accessionem spectant fructus: qui vel naturales sunt, vel industriales, vel civiles.

Naturales sunt, qui sponte sine cura & cultura hominum proveniunt; ut poma, sylva cædua &c. *l.* 45. *ff. de usuris.*

Industriales dicuntur, qui cura & cultura hominum accedente producuntur; ut segetes. *d. l.* 45.

Civiles sunt, qui non natura, sed jure percipiuntur, ut pensiones, usuræ. *l.* 62. *ff. de rei vind.*

Insuper fructus vel pendentes sunt, vel extantes, vel consumti, vel percipiendi.

Pendentes appellantur, qui necdum à solo sunt separati; & pars soli censentur.

Extantes sunt, qui jam à solo separati asservantur

Consumti dicuntur, qui desierunt existere.

Percipiendi fructus sunt, qui licet percepti non sint, honeste tamen potuerunt percipi à diligente patref.

Bonæ fidei possessor lucratur omnes fructus consumtos ante litem contestatam irrevocabiliter, sive naturales sint, sive industriales. *l.* 48. *ff. h. t. de acquir. rer. domin.* at malæ fidei possessor nullos; dum & extantes & consumptos & percipiendos tenetur reddere domino rem vindicanti *l.* 62. *ff. de rei vind.*

Traditio est de manu in manum datio seu translatio possessionis.

Et vel vera est vel ficta.

Vera traditio est qua res corporalis mobilis vel immobilis naturaliter transfertur datione de manu in manum, vel

inductione in possessionem. §. 40. *& seqq. h. t.*

Ficta est, qua rei traditio fingitur interposita, quæ revera non intervenit. §. 44. *h. t.*

Et hæc vel traditio brevis manus est, vel symbolica.

Traditio brevis manus dicitur, qua res ex aliâ causâ prius tradita, ex novâ causâ rursus tradita fingitur *d.* §. 44.

Symbolica, quæ fit per symbolum seu signum externum traditionis loco interpositum. Quo modo, clavibus horrei traditis, merces ibi reconditæ censentur traditæ. §. 45. *h. t. l.* 74. *ff. de contrab. emt.*

TIT. II. *De rebus corporalibus & incorporalibus.*

Res insuper dividuntur in corporales & incorporales. *p. h. t.*

Corporales sunt, quæ suâ naturâ tangi possunt.

Et vel mobiles sunt, ut suppellex; vel immobiles, ut fundi, ædes; vel se moventes, ut animalia & servi.

Res incorporales sunt, quæ suâ naturâ tangi nequeunt, & in jure consistunt, ut hæreditas, obligatio, servitus. §. 2. 3. *h. t.*

TIT. III. *De servitutibus prædiorum.*

Servitus est jus in re alterius alteri constitutum, quo res alteri quam domino utilitatem adfert contra dominii naturam.

Et vel personalis est vel realis seu prædialis.

Personalis est, qua res personæ servit.

Realis, qua res rei, prædium prædio servit.

Prædium est res corporalis immobilis.

In materia autem servitutum prædialium aliud prædium dominans est; cui sc. servitus constituta est; aliud serviens, quod dominanti prædio servitutem debet.

Est & prædium aliud urbanum, aliud rusticum.

Urbanum est, quod habitandi causa exstructum est in urbe vel agro; ut ædificia. §. 1. *h. t. l.* 166. 198. *ff. V. S.*

Rusticum, quod fructuum colligendorum causa comparatum est, ut agri, horti olitorii &c. *d. ll.*

Hinc servitus alia rustica est, alia urbana.

Rustica dicitur servitus, quæ debetur prædio rustico.

Urbana, quæ debetur prædio urbano.

Rusticæ servitutes præcipuæ sunt iter, actus, via, aquæductus, aquæ haustus, pecoris ad aquam appulsus, jus calcis coquendæ, arenæ fodiendæ.

Iter est jus eundi ambulandi hominis per alterius prædium.

dium. *pr. h. t.* seu, quâ quis pedes vel eques commeare potest. *l. 12. ff. de servit. præd. rust.*

Actus est jus eundi agendi jumentum vel vehiculum per prædium alterius. *d. ll.*

Via est jus eundi, ambulandi, agendi, hastam erectam ferendi, ligna, lapides trahendi. *d. pr. h. t. l. 7. ff. de serv. præd. rustic.*

Viæ latitudo, si non fuerit determinata ex conventione partium, in porrectum est octo pedum; in anfractum, sexdecim, ex lege 12. tab. *l. 8. ff. de servit. præd. rust.* in actu vel itinere tunc ab arbitrio definienda est latitudo. *l. 13. §. 2. d. tit.*

Aquæductus est jus aquæ ducendæ per fundum vel ex fundo alieno.

Aquæ haustus est jus aquæ hauriendæ ex fonte vel puteo alieno. *l. 3. §. 3. l. 34. 35. ff. de serv. præd. rust.*

Urbanarum servitutum species præcipuæ sunt, servitus oneris ferendi, tigni immittendi, projiciendi vel protegendi, stillicidii vel fluminis recipiendi vel non recipiendi, altius tollendi, altius non tollendi, liminum, & ne luminibus officiatur, prospectus; & ne prospectui officiatur. *§. 1. h. t.*

Servitutis oneris ferendi est jus, quo vicini paries vel columna onus aliarum ædium ferre tenetur. *l. 6. §. 2. l. 8. §. 2. ff. si servit. vind.*

Tigni immittendi, est jus, quo vicino licet in parietem vicini tignum immittere, ita ut illud in dominantis simul & servientis prædii pariete requiescat. *l. 8. §. 1. 2. ff. si servit. vindic.*

Tigni projiciendi vel protegendi servitus est jus, quo vicino licet emittere suum tignum extra parietem suum, ita ut supra vicini aream promineat. *l. 242. §. 1. ff. V. S.*

Servitus stillicidii vel fluminis recipiendi est jus, quo quis tenetur stillicidium vel flumen vicini in suo excipere. *l. 20. §. 3. 4. 5. ff. de serv. præd. urb.*

Stillicidium dicitur, aqua guttatim decidens: flumen vero est aqua collecta decidens cum impetu. *d. l.*

Altius tollendi servitus est jus, quo vicinus etiam invitus tenetur altius tollere in suo. arg. *l. 8. C. de servit. & aquâ.* junct. *l. 11. §. 1. ff. de servit. præd. urban.*

Altius non tollendi, est jus, quo vicinus impeditur altius in suo tollere.

Servitus ne luminibus officiatur, est jus, quo vicino licet ita habere lumina in superiori parte sui cænaculi, ut

nihil iis opponi possit, quo lumen solare impediretur.

Servitus ne prospectui officiatur, est jus, quo vicino licet ita fenestras habere in inferiori parte sui cænaculi, ut nihil iis opponi possit, quo impediretur prospectus liberior. *l.* 15. 16. 17. *ff. de servit. præd. urb.*

Tit. IV. *De usufructu.*

Servitutes personales sunt tres, usufructus, usus, & habitatio.

Usfusfructus generalius acceptus, est jus percipiendi fructus ex aliqua re.

Et tunc dividi potest in causalem ac formalem.

Causalis usufructus dicitur, qui cum sua causa seu proprietate conjunctus est. Talis vero ususfructus non est servitus. *l.* 126. §. 1. *ff. de verb. oblig.*

Formalis est, qui à sua causa, id est, proprietate est separatus. *d. l.* 126. §. 1. Et hic proprie servitus est: ac in verum & quasi usumfructum dividitur.

Verus ususfructus est jus alienis rebus utendi fruendi, salva earum substantia; consistens in rebus non fungibilibus. *pr. h. t.*

Constituitur ususfructus pactionibus & stipulationibus, ultima voluntate. §. 1. *h. t.* officio judicis in judiciis divisoriis. *l.* 6. §. 1 *ff. h. t.* legis dispositione. §. 1. 2. *inst. per quas person. cuique acquir. nov.* 117. *c.* 5. præscriptione. *l. ult. in fin. C. de longi temp. præscript.*

Amittitur vicissim morte fructuarii, maxima & media capitis diminutione, non utendo per modum & tempus, consolidatione, cessione domino proprietatis facta, rei interitu. §. 3. *h. t.*

Quasi ususfructus est jus abutendi (id est consumendi) rebus alienis fungibilibus, tanquam propriis, ea lege, ut finito hoc jure, res eadem in genere vel ejus æstimatio restituatur. §. 2. *h. t. l.* 5. & 7. *ff. de usufr. ear. rer. quæ usu consum.*

Res fungibilis est, quæ pondere, numero vel mensura constat, & functionem seu permutationem recipit in suo genere, sic ut alia res similis fungatur vice rei datæ, veluti oleum, vinum, frumentum, pecunia numerata. *d.* §. 2. *pr. inst. quib. mod. re contrah. oblig.*

Tit.

TIT. V. *De usu & habitatione.*

Usus est jus utendi rebus alienis ad necessitatem quotidianam, salva earum substantia.

Minus autem est in usu quam in usufructu, cum fructuarius possit elocare, vendere, gratis concedere alteri potestatem fructus percipiendi. *l.* 12. §. 2. *ff. de usufructu.* quod non potest usuarius. §. 1. & *seqq. h. t.*

Habitatio est jus inhabitandi ædes alienas, salva earum substantia. §. 3. *h. t.* quas elocare potest, non gratis concedere. *d.* §. 5. *h. t. l.* 10. *ff. h. t.*

TIT. VI. *De usucapionibus & longi temporis præscriptionibus.*

Usucapio est adjectio dominii per continuationem possessionis temporis lege definiti. *l.* 3. *ff. h. t.*

Usurpatio est usucapionis interruptio. *l.* 2. *ff. h. t.*

Requisita usucapionis quinque sunt, justus titulus; bona fides; res non vitiosa; continuata possessio; & tempus lege definitum, triennii sc. in mobilibus; decennii inter præsentes, vicennii inter absentes in immobilibus. *pr.* §. 1. & *pen. h. t.*

Justus titulus est causa habilis ad dominium transferendum: ut emtio &c. eumque verum subesse necesse est; putativus namque titulus regulariter non sufficit. *l.* 27. *ff. h. t.*

Bona fides est, non habere conscientiam rei alienæ: seu illæsa conscientia putantis rem suam esse. *l.* 109. *ff. V. S.* eamque initio, id est, traditionis tempore sufficit adesse; nec mala fides postea superveniens interrumpit usucapionem. *l.* 48. §. 1. *ff. de acquir. rer. domin.* junct. *l.* 48. *ff. h. t.*

Res vitiosa hic est res omnis, quæ nequit usucapi: veluti, furtiva res aut vi possessa, res fisci, liber homo &c. §. 1. *seqq. h. t.* purgato tamen vitio, dum res furtiva in potestatem domini reversa est, procedit usucapio. §. 8. *h. t. l.* 4. §. 6. & *seqq. ff. h. t.*

Continuata possessio est, quæ non est interrupta. Et vel naturaliter continuatur, dum unus idemque ab initio usque ad impletam usucapionem possidet; vel civiliter, dum ei, qui ab initio possedit, ante impletam usucapionem alius titulo universali vel particulari succedit; ut hæres, emtor, legatarius &c. §. *pen. h. t.*

TIT. VII. *De donationibus.*

Donatio in genere est liberalis & licita rei datio vel promissio.

Estque vel mortis causa, vel inter vivos.

Mortis causa donatio est liberalitas propter mortem nullo jure cogente facta, dum magis se quis velit habere, quam eum, cui donat; magisque eum cui donat, quam hæredem suum. §. 1. *h. t.*

Inter vivos donatio est liberalitas, quæ fit sine ulla mortalitatis mentione.

Et vel donatio simplex est, vel ob causam.

Donatio simplex est mera, absoluta & irrevocabilis rei datio vel promisso: Quæ si quingentos aureos excedat, insinuatione indiget. §. 2. *h. t.*

Est autem insinuatio nihil aliud, quam professio apud acta: qua tamen insinuatione opus non est, si donatio fiat ad causas piissimas, aut Principi vel à Principe; aut militibus à Duce, aut ad refectionem ædium exustarum. *l.* 34. *& auth. subjuncta. l* 36. *C. h. t. de donat.* in aliis causis insinuatio neglecta vitiat donationem non in totum, sed pro quantitate aureos quingentos excedente. *d. l.* 34.

Quin & ob quinque justas ingratitudinis causas donatio perfecta revocari potest. *l. ult. C. de revoc. donat.*

Quod si donatio promissione seu pacto facta sit, ad implementum ejus agitur condictione ex. *l.* 35. *C. de donationibus.*

Donatio ob causam est, quæ non ex solâ & merâ liberalitate, sed ex justa causa fit: veluti donatio propter nuptias, aut alia remuneratoria.

Donatio propter nuptias est liberalitas, quæ vel ante nuptias vel stante matrimonio confertur à marito in uxorem, in remunerationem & securitatem dotis. §. 3. *h. t.*

TIT. VIII. *Quibus alienare licet vel non.*

Alienatio proprie est omnis actus, per quem dominium transfertur. *l.* 1. *C. de fundo dotali.*

Duplex autem circa alienationem regula servanda est.

1. Qui dominus est, alienandæ rei facultatem habet: excepto marito respectu prædii dotalis inæstimati. *pr. h. t. l.* 11. *ff. de fund. dotali.* & pupillis, minoribus, furiosis, prodigis, aliisque similibus, qui, licet domini sint, alienare tamen nequeunt §. 2. *h. t.*

2. Qui Dominus non est rem alienare nequit: excepto creditore & tutore & similibus, qui rem pupilli aut minoris, &c. positis certis requisitis, alienare possunt, licet domini

domini non sint. Sic tutor res pupillorum immobiles ac mobiles quæ servando servari possunt, urgente necessitate æris alieni, vel alia maxima utilitate, alienat ex decreto magistratus, reliquas sine decreto. *l. 1. ff. de reb. eor. qui sub. tut. vel cura sine decret. non alien.* creditor rem debitoris sibi pignori obligatam, præmissa unâ vel trina denunciatione, juxta distinctionem in *l. 4. ff. de pignor. actione* quod si res emtorem toto biennio non inveniat, potest creditor jus dominii à Principe (non judice) petere ac impetrare. *l. ult. C. de jure domin. impetrand.*

Tit. IX. *Per quas personas cuique acquiritur.*

Peculium est pusillum patrimonium, quod filiusf. aut servus à rationibus paternis vel dominicis separatum habet.

Servorum quidem peculium unicum tantum est; at filiorumfam. quadruplex; castrense, quasi castrense, profectitium, & adventitium.

Castrense dicitur, quod filiusf. occasione militiæ armatæ acquisivit.

Quasi castrense, quod filiusf. acquisivit occasione militiæ togatæ.

In his vero duabus peculii speciebus filiif. pro patribusf. habentur, sic ut & actu inter vivos & ultima voluntate possint disponere. *§. 1. h. t. pr. inst. quib. non est permiss. fac. testam.*

Profectitium est, quod filiusf. à patre vel patris occasione acquisivit, quod in solidum patri cedit. *§. 1. h. t.*

Adventitium est, quod filiusf. neque militiæ armatæ aut togatæ, neque patris occasione, sed aliunde, acquisivit: veluti ex successione matris aut cognatorum &c.

Atque hoc vel plenum est, vel non plenum.

Plenum adventitium peculium dicitur, cujus proprietas & ususfructus ad ipsum filiumf. pertinet. *nov. 117. c. 1.*

Non plenum, cujus proprietas ad filiumf. ususfructus ad patrem spectat. *§. 1. h. t.*

Per servos autem pleno jure proprietatis nostros omnia nobis acquiruntur, dominium etiam ignorantibus nobis & invitis, possessio plerumque scientibus, hæreditas vero nobis jubentibus. *§. 3. h. t.* at per servos fructuarios acquisita cedunt fructuario, quoties ea operis suis vel ex re fructuarii quæsiverunt; reliqua ad proprietarium pertinent. *§. 4. h. t. l. 21. 22. ff. de usufructu.*

TIT. X. *De testamentis ordinandis.*

Hæreditas est successio in universum jus, quod defunctus tempore mortis habuit. *l. 62. ff. R. I.*

Et defertur vel ex testamento, vel ab intestato.

Testamentum (quasi testatio mentis) est voluntatis nostræ justa sententia, de eo, quod quis post mortem suam fieri velit. *l. 1. ff. qui testam. fac. poss.*

Et vel solenne est, vel minus solenne seu privilegiatum.

Insuper vel scriptum est, vel nuncupativum.

Scriptum dicitur, quod per testatorem, aut alium ejus jussu, in scripturam ab initio solenniter redactum est. Cujus requisita sunt, ut fiat unico contextu, coram septem testibus idoneis, specialiter rogatis, simul præsentibus, testatorem videntibus, subscribentibus, & signantibus suo vel alieno annulo; & ut testator ipse subscribat, vel alius pro eo. §. 3. & 5. *h. t. l. 9. C. de testamentis.* Testes inidonei sunt fæminæ, servi, impuberes, furiosi, prodigi, mente capti, improbi & intestabiles, domestici, hæredes instituti; non tamen legatarii & fideicommissarii particulares. §. 6. 7. 8. 9. 10. 11. *h. t.*

Nuncupativum testamentum est, cum testator viva voce, coram septem testibus, idoneis, specialiter rogatis, simul præsentibus ac testatorem intelligentibus, unico contextu suam voluntatem declarat. §. *ult. h. t. l. 21. ff. qui testam. fac. poss.*

Minus solenne testamentum dicitur, in quo quædam ex requisitis vulgo solennitatibus, per juris dispositionem remissæ sunt, quale est testamentum tempore pestis conditum; in quo remissa simultanea testium præsentia. *l. 8. C. de testamentis.* ut &, si ruri condatur; in quo quinque sufficiunt si plurium copia non sit. *l. ult. C. de testamentis.* insuper testamentum patris inter liberos, in quo vel duo testes, vel nuda parentis scriptura sufficit. *l. 21. §. 1. & auth. quod sine C. de testamentis.* præcipue vero testamentum militare.

TIT. XI. *De militari testamento.*

Testamentum militare est, quod militiæ, non domi, factum est ab eo, qui in numerum relatus stipendia meret, nullis obnoxium solennitatibus *pr. & §. 1. h. t.* si modo de voluntate serio prolata constet. *d. §. 1. h. t. l. 40. ff. h. t.*

Hu-

Hujusmodi testamenta valent usque ad annum à missione honesta vel causaria, non ignominiosa, licet conditio testamento inserta post annum demum extiterit. §. 3. *h. t.* *l.* 16. *ff. h. t.*

Missio honesta est, quæ fit emeritis stipendiis.

Causaria quæ necdum emeritis stipendiis fit ex justa causa, dum quis ex morbo, vulnere vel aliter inhabilis est redditus ad expeditionem.

Ignominiosa est, qua miles ob delictum militiæ sacramento solvitur. *d. l.* 26. *ff. h. t.* *l.* 2. §. 2. *ff. de his qui not. infam.*

Tit. XII. *Quibus non est permissum facere testamenta.*

Testamenti factio vel activa est, secundum DD. vel passiva.

Activa testamenti factio est facultas condendi jure testamentum.

Passiva est facultas capiendi testamento relicta. §. 4. *inst. de hæred. qual. & differ.*

Activam testamenti factionem habent patresf. puberes masculi vel fæminæ: non filiif. nisi de castrensi vel quasi castrensi peculio, nec impuberes, furiosi, mente capti, prodigi. *pr.* §. 1. 2. *h. t.* Muti & surdi non aliter, quam si scribant ipsi voluntatem. *l.* 10. *C. qui test. fac poss.* Cæci non nisi adhibito tabellione, vel octavo teste, & voluntate nuncupata ac simul in scriptum redacta. *l.* 8. *C. qui test. fac. poss.* Qui tamen omnes passivam testamenti factionem habent. *d.* §. 4. *inst. de hæred qual. & differ.*

Tit. XIII. *De exhæredatione liberorum.*

Exhæredatio est ab hæreditate exclusio.

Et vel expressa est, quæ sc. nominatim & verbis expressis fit; vel tacita; qua ratione præteritio à matre vel avo materno, vel à milite facta, loco exhæredationis est. §. *pen. & ult. h. t.*

Liberi 1. vel sui sunt, vel emancipati 2. vel nati, vel posthumi. 3. vel primi vel ulterioris gradus. 4. vel legitimi & naturales simul, quales sunt, qui ex justis nuptiis procreati; vel legitimi tantum, quales adoptati & adrogati; vel naturales tantum; vel spurii & incestuosi & adulterini; de quibus alibi actum est.

Posthumi autem vel veri sunt, vel quasi posthumi.

Veri posthumi dicuntur, qui post mortem testatoris nati sunt.

Quasi posthumi in genere sunt, qui post conditum testamentum, aut testatoris captivitatem, nati, vel agnati sunt. *l.* 29. *passim. ff. h. t. l* 15. *ff. de injust. rupt. irrit.*

Necesse autem est, liberos legitimos & naturales simul, masculos & fœminas, natos & posthumos, suos & emancipatos, per patrem institui vel nominatim exhæredari; alioquin, suis jam natis præteritis testamentum foret ipso jure nullum; posthumi præteriti illud rumperent agnatione posthumi vel quasi; emancipati præteriti habituri essent bonorum possessionem contra tabulas. *pr. &* §§. *seqq. h. t.* naturales plane liberi, ut & adoptati inpune à patre præteriri possunt, nisi adoptati sint ab aliquo ascendentium. *l.* 10. *C. de adoption.* vel ab extraneo adrogati.

Tit. XIV. *De hæredibus instituendis.*

Hæredis institutio est designatio successoris in universum jus defuncti.

Et fieri potest vel pure, vel sub conditione, non item ex die vel ad diem; & si dies sit appositus, pro non scripto habetur, & proinde est ac si pure institutus esset hæres. §. 9. *inst. h. t.*

Conditio proprie est casus adjectus actum suspendens propter incertum futurum eventum.

Sed latius accepto conditionis vocabulo conditio vel possibilis est, vel impossibilis.

Possibilis triplex est, potestativa, casualis, & mixta.

Potestativa dicitur, quæ est in honorati potestate: veluti Titius hæres esto, si in Capitolium ascenderit.

Casualis est, quæ non ab arbitrio honorati, sed incerto plane eventu dependet: veluti, si cras pluat, si Mævius consul fiat.

Mixta est, quæ partim ab arbitrio honorati, partim aliunde dependet: veluti, Titius hæres esto, si in Capitolium ascenderit, Mævio consule.

Impossibilis itidem triplex est; naturâ, jure seu moribus, & verborum perplexitate.

Natura impossibilis est, quæ per rerum naturam nequit impleri: veluti, si digito cœlum tangas. §. 21. *inst. de inutil. stipulat.*

Jure seu moribus impossibilis est, quæ pietatem, verecundiam, existimationem lædit, & contra bonos mores est: veluti, si nudus in foro saltaverit, si furtum fecerit. *l.* 15. *ff. de condit. institution.* Ver-

Verborum perplexitate impossibilis conditio est, quæ exitum invenire nequit: veluti: si Titius hæres erit, Sejus hæres esto, si Sejus hæres erit, Titius hæres esto. *l.* 16.*ff. de condit. instit.*

Possibilis conditio institutioni adjecta, regulariter implenda est; quamvis quibusdam in casibus remittatur à prætore, vel impleta fingatur. vide *l.* 8. 27. *ff. de condit. institut. t.* 14. 20. 28. *ff. de condit. & demonst.* impossibiles natura vel moribus conditiones pro non scriptis habentur, sic ut pure censeatur facta institutio. §. 10. *h. t.* at verborum perplexitate impossibiles vitiant institutionem. *l.* 16. *ff. de condit. & demonstr.*

Potest autem testator vel simpliciter sine partibus hæredes instituere, vel singulis partes assignare assis, id est totius hæreditatis, qui as à jure divisus est in uncias duodecim, singulæque assis partes propria habent nomina ab unciâ usque ad assem, puta, sextans, quadrans, triens, quincunx, semis, septunx, bes, dodrans, dextans, deunx. §. 5. *h. t.* si testator plures quam duodecim uncias assignaverit, recurrendum est ad dupondium continens uncias 24. vel tripondium continens uncias. 36. *l.* 17. §. 3. 4. 5. *ff. h. t.* quæ tamen omnia effectu inspecto ad naturam assis reducuntur. §. 8. *h. t.* Si pauciores quam duodecim uncias distribuerit, reliquæ accrescent institutis, quia nemo potest pro patre testatus & intestatus mori. §. 5. *h. t.*

TIT. XV. *De vulgari substitutione.*

Substitutio est secundi vel ulterioris hæredis institutio in locum prioris deficientis.

Et quadruplex est; vulgaris, pupillaris, quasi pupillaris seu exemplaris, ac militaris.

Vulgaris est, quæ fit cuivis instituto à quovis testatore, in casum, quo institutus hæres non erit.

Atque hæc vel expressa est vel tacita.

Expressa est, quæ verbis expressis in testamento fit.

Tacita, quæ sub expressa pupillari substitutione comprehenditur. *l.* 4. *ff. de vulg. & pup. substit.*

Reciproca substitutio est, qua plures instituti sibi invicem substituuntur. Quamvis hæc non sit nova species substitutionis, sed potius per omnes substitutiones ambulet, ac in vulgari, pupillari, exemplari & militari locum habeat. §. 1. *h. t. junct. l.* 4. §. 2. *ff. de vulg. & pup. subst.*

Vul-

Vulgaris substitutio evanescit, instituto hæreditatem adeunte, nec substituto locus est regulariter, quamdiu institutus adire potest. *l. 69. ff. de acquir. vel omitt. hæred.* excepto casu *§. ult. h. t. & l. 57. ff. de hæred. instit.*

Tit. XVI. *De pupillari substitutione.*

Substitutio pupillaris est, qua pater vel avus paternus, (non mater) liberis impuberibus in potestate constitutis, nec in alterius potestatem recasuris, institutis vel exhæredatis, substituit in casum, quo hæredes erunt, & intra pubertatem morientur. *pr. & §. 4. h. t. l. 2. ff. h. t.*

Et hæc quoque vel expressa est; vel tacita, quæ sub expressa vulgari substitutione continetur. *l. 4. ff. h. t.*

Non aliter tamen valet pupillaris substitutio, quam si pater sibi quoque testamentum condiderit, vel eodem tempore, vel tempore anteriori. *§. 5. h. t. l. 2. §. 4. 5. ff. de vulg. & pup. subst.*

Quasi pupillaris seu exemplaris substitutio est, qua pater vel mater liberis puberibus furiosis vel mente captis hæredibus institutis substituit, in casum quo hæredes erunt, & intra furorem vel amentiam morientur. *§. 1. h. t. l. 9. C. de impub. & aliis substit.*

Militaris substitutio est, qua miles ex privilegio liberis & extraneis institutis ultra pubertatem substituit, in casum quo hæredes erunt & quandocunque vel intra certa tempora à testatore definita morientur, cujus substitutionis hic effectus est, quod substitutus capiat bona à milite substituente profecta, non item reliqua. *l. 15. ff. de vulg. & pup. subst. l. 6. C. testam. milit.*

Tit. XVII. *Quibus modis testamenta infirmantur.*

Testamenta vel nulla sunt, vel injusta seu non jure facta, vel rupta, vel irrita.

Testamentum nullum est, in quo suus hæres est præteritus. *pr. inst. de exhæred. liberor.*

Injustum seu non jure factum est, in quo desunt juris solennitates. *l. 1. ff. de injust. rupt. irrito. testam.*

Ruptum dicitur, cum in eodem statu manente testatore, ipsius testamenti jus vitiatur: quod fit agnatione veri vel quasi posthumi, & mutatione voluntatis. *§. 1. 2. h. t.*

Irritum testamentum fit, cum testator patitur capitis diminutionem, aut hæres non adit hæreditatem. *§. 4. 6. h. t. l. 1. ff. de injusto rupt. irrit. testam.*

Tit.

TIT. XVIII. *De inofficioso testamento.*

Testamentum inofficiosum est, quod contra pietatis officia factum est. *pr. h.t. l. 4. ff. h.t.*

Querela inofficiosi testamenti est actio in rem, quâ quis injuste exhæredatus petit testamentum tanquam inofficiosum rescindi, & se hæredem declarari, sibique hæreditatem restitui. *l. 21. §. 2. ff. h.t.*

Hæc querela primo loco competit liberis injuste exhæreditatis à patre, præteritis à matre. His deficientibus datur parentibus tum exhæredatis tum præteritis. §. 1. 2. *h.t.* Si & hi deficiant, fratribus germanis ac consanguineis, (non uterinis) conceditur; sed ita demum, si turpis persona juris vel facti infamiâ laborans ipsis prælata fuerit fraterno testamento. *l. 27. C. h.t.*

Cæterum jure novo per querelam sola rescinditur institutio, legatis aliisque effectum sortientibus. *nov.* 115. *c.* 3. *in fine.*

Legitima (quâ relictâ, querela non datur) est portio portionis ab intestato debitæ. Olim quarta, hodie triens, si quatuor sint liberi vel pauciores; semis vero, si plures sint quam quatuor. *nov.* 18. *c.* 1.

Hanc vero legitimam jure novo titulo institutionis (non item legati vel donationis) relinqui necesse est. *d. nov.* 115. *c.* 3. *in pr.* ut tamen in universum exhæredatio possit fieri, quoties justæ subsunt exhæredationis causæ, quæ in liberis exhæredandis sunt quatuordecim, in parentibus octo, tres in fratribus. *nov.* 115. *c.* 3. 4.

TIT. XIX. *De hæredum qualitate & differentiâ.*

Hæredes vel necessarii sunt, vel sui & necessarii, vel extranei.

Necessarii sunt, servi à propriis dominis hæredes instituti ac ex testamento eorum hæreditatem simul & libertatem habentes. §. 1. *h.t.* §. 1. & *pr. inst. de hæred. instit.*

Sui hæredes sunt, qui proximum à testatore gradum in potestate obtinent. Qui jure quidem civili etiam erant hæredes necessarii; sed prætor iis dedit beneficium abstinendi. §. 2. *h.t.*

Extranei hæredes sunt omnes cæteri, qui nec sui sunt nec necessarii, quibus non aliter competit hæreditatis adeundæ facultas, quam si testamenti factionem passivam tribus habuerint temporibus, puta tempore facti testamenti,

ti, mortis testatoris & aditæ hæreditatis, quamvis non noceat, si quis medio tempore inter conditum testamentum mortemque testatoris fuerit incapax. §.4. *h.t.*

Aditio hæreditatis vel verbis fit, dum quis simpliciter verbis voluntatem hæreditatis suscipiendæ declarat: vel re seu pro hærede gestione, dum quis animo hæreditatis adeundæ contrectat res hæreditarias vel quas putat esse tales. §. *ult. h.t.* *l.*20. *l.*21. §. 1. *l.* 88. *ff. de acqu. vel omitt. hæred.*

Insuper aditur hæreditas vel adhibitio veteri jure deliberandi, vel confecto inventario. §. 3. 6 *h.t.*

Jus deliberandi est facultas hæredi concessa, ut intra constitutum tempus consultare ac perquirere possit, utrum adire velit nec ne.

Inventarium hic est repertorium seu descriptio solennis omnium bonorum defuncti: quod inchoandum est intra dies triginta à tempore scientiæ delatæ hæreditatis, & absolvendum intra dies proximos sexaginta; nisi patrimonium defuncti fuerit dispersum, quo casu anni spatium indultum est: citandi insuper illi quorum interest, creditores & legatarii: adhibendus & tabellio ac testes fide digni tres, ac denique subscribendum inventario per hæredem, aut per tabellionem pro eo, si ipse literarum imperitus sit. Quibus ita observatis hæres non tenebitur ultra vires hæreditarias, ac ex legatis falcidiam salvam habet, nec amittit ea, quæ ipsi à defuncto erant debita. *l. ult. per. tot. C. de jure deliberandi.*

Tit. XX. *De legatis.*

Legatum est donatio quædam à defuncto relicta ab hærede præstanda. § 1. *h.t.*

Legatorum olim quatuor erant genera; relinquebantur enim, per damnationem, per vindicationem, sinendi modo, & per præceptionem. Sed jure novo exæquata fuit omnium legatorum natura; & peti possunt tribus actionibus, puta rei vindicatione, actione ex testamento, & actione hypothecaria. Quæ actiones quales sint alibi dicendum. §. 2. *h.t.*

Si pluribus personis res eadem legetur, conjuncti appellantur. Possunt autem conjungi tripliciter; re tantum, verbis tantum, re & verbis simul. *l.* 89. *ff. legat.* 3.

Re tantum conjuncti dicuntur, quibus una eademque res diversis orationibus sine partis mentione legatur: veluti, Titio fundum Cornelianum do lego, Mævio eundem fundum Cornelianum do lego. §. 8. *h.t.* Ver-

Verbis tantum conjuncti sunt, quibus una oratione res una eademque pro partibus relinquitur: veluti Titio & Mævio fundum Cornelianum æquis partibus do lego.

Re & verbis simul conjuncti sunt quibus una eademque oratione una eademque res sine partium mentione legatur: veluti, Titio & Mævio fundum Cornelianum do lego. *d.* §. 8. *h. t. d. l.* 89. *de legat.* 3.

Inter conjunctos re & verbis simul, & re tantum, locum habet jus accrescendi. *d.* §. 8. *h. t.* non inter conjunctos verbis tantum. arg. *l.* 1. *&* 11. *ff. de usufr. accresc.*

Est autem jus accrescendi, quo portio personæ deficientis accrescit portioni non deficientis.

Legato adjici potest conditio, (de qua alibi actum) demonstratio, & causa.

Demonstratio est, peculiaris rei vel personæ descriptio. Quæ, si falsa sit, non vitiat legatum. §. 30. *h. t.*

Causa est id, quod testatorem ad legandum movet, & legatum antecedit. Quæ si falsa sit, itidem legatum non vitiat. §. 31. *h. t.*

Legatum pœnæ causa relictum dicitur, quod relinquitur hæredis coercendi gratia, ut, vel ne quid faciat; & si contra fecerit, legatum præstet: quale legatum olim non valebat, sed jure novo sustinetur ut conditionale, nisi probrosum quid aut turpe hæredi fuerit impositum. §. *ult. h. t.*

Possunt autem legari res propriæ testatoris & alienæ, quas hæres redimere tenetur; sed domino vendere detrectante, præstanda est æstimatio. §. 4. *h. t.* insuper res præsentes & futuræ, corporales, incorporales, nomina, servitutes, universitas gregis vel peculii, liberatio à debito, ipsum etiam debitum, modo plus sit in legato quam in debito; ipsa quoque dos per maritum recte prælegatur uxori. §. 5. *& seqq. h. t.* non tamen res extra commercium positæ; nec res ipsius legatarii, nisi sub conditione. §. 4. *&* 10. *h. t.*

TIT. XXI. *De ademtione & translatione legatorum.*

Ademtio legatorum vel expressa est, vel tacita.

Expressa est, quæ verbis expressis fit in testamento vel codicillis: veluti, quod Titio legavi, non do non lego. *pr. h. t.*

Tacita est, quæ ex facto aliquo præsumitur: veluti alienatione voluntaria rei legatæ, vel inimicitiis capitalibus inter testatorem & legatarium. §. 12. *inst. de legatis. l.* 3. *in fine ff. de adim. vel transf. legat.* Tran-

Translatio legatorum fit, vel de personâ in personam, vel de re in rem, vel de casu in casum. *l. 6. ff. de adm. legat.* §. 1. *h. t.*

Tit. XXII. *De lege Falcidiâ.*

Lege Falcidiâ cautum est, ne testator ultra dodrantem bonorum leget, & ut hæres ultra gravatus quartam bonorum partem sibi salvam deducat: quæ appellatur quarta Falcidia. *pr. h. t.*

Bona autem dicuntur, quæcunque ex patrimonio supersunt, deducto ære alieno. §. *ult. h. t. l.* 39. §. 1. *ff. V. S.* estque inspicienda hic patrimonii quantitas, quæ fuit tempore mortis testatoris. §. 2. *h. t.*

Quartam hanc deducunt hæredes, ita ut in singulis falcidiæ ratio habeatur respectu partis ex qua hæredes sunt: §. 1. *h. t.* at non legatarii; vel fideicommissarii. *l.* 47. §. 1. *ff. h. t.*

Detrahitur ex legatis & fideicommissis singularibus ex testamento vel ab intestato relictis. *l.* 18. *ff. h. t.* ut & in mortis causa donationibus. *l.* 5. *C. h. t.* ac donationibus inter virum & uxorem. *l.* 12. *C. h. t.* non item in cæteris donationibus inter vivos.

Tit. XXIII. *De fideicommissariis hæreditatibus, & ad Senatusconsultum Trebellianum.*

Fideicommissum est quod verbis obliquis seu precariis ultima voluntate relinquitur.

Et vel universale est, vel singulare.

Universale est, quo hæres vel totam hæreditatem vel partem hæreditatis, qua talis, rogatur alteri restituere, sive ex testamento, sive ab intestato succedat. §. 2. & 10. *h. t.* idque vel pure, vel sub conditione, vel ex certo die. *d.* §. 2. *h. t. in fine.*

Unde & alius hæres fiduciarius est, alius fideicommissarius.

Fiduciarius est, qui rogatus est hæreditatem restituere.

Fideicommissarius, cui ex fideicommisso est restituta hæreditas.

Senatusconsulto Trebelliano, (postquam ea, quæ in Pegasiano Senatusc. utilia erant, in Trebellianum fuerunt translata) cautum est, ut hæres fiduciarius universali fideicommisso gravatus, quartam partem portionis ex qua hæres est, salvam habeat, aut deducat, divisis pro rata inter fiduciarium ac fideicommissarium oneribus hæreditariis. Quæ quarta Trebellianica appellatur à DD. & si fiduciarius adire nolit, per fideicommissarium cogi possit, ut adeat & restituat sine lucro vel damno, sic ut quartam tunc non deducat. §. 7. *h. t.*

Im-

Imputantur autem in hanc quartam ea omnia, quæ hæres habet ex judicio testatoris. *l.* 22. §. 2. *ff. h. t.*

Tit. XXIV. *De singulis rebus per fideicommissum relictis.*

Fideicommissum singulare est, quo hæres vel legatarius vel fideicommissarius rogatur res singulares alteri restituere vel præstare. In quo illud observandum, ne quis gravetur fideicommisso ultra, quam est honoratus.

De cætero idem fere in fideicommissis singularibus receptum est, quod in legatis, ratione rerum quæ relinquuntur, ac personarum, quibus relinquitur.

Tit. XXV. *De codicillis.*

Codicilli sunt testati vel intestati voluntas minus solennis.

Conduntur autem per eos, qui & testamenta de jure facere possunt. *l.* 6. §. 3. *ff. h. t.* adhibitis quinque testibus simul præsentibus; & eorum subscriptione, si in scriptis codicilli fiant. *l. ult. in fin. C. h. t.*

Si ab intestato relicti sint, per se subsistunt: sin ex testamento, inde dependent, & jus ejus sequuntur. *l.* 16 *ff. h. t.*

Clausula codicillaris hac vel simili formula concipitur: si non valeat hæc mea voluntas ut testamentum, valeat ut codicillus vel ut mortis causa donatio, vel alio quocunque meliore modo. vide. *l.* 29. §. 1. *ff. qui testam. fac. poss. l. pen.* §. *ult. ff. de legat.* 2.

Cæterum codicillis hæreditas directo nec dari nec adimi potest, nec conditio hæredi scripto apponi: fideicommisso tamen hæreditas in codicillis jure relinquitur. §. *pen. h. t.*

LIBER III.

Tit. I. & *seqq.*

De hæreditatibus quæ ab intestato deferuntur &c.

Successio ab intestato, (quæ & legitima dicitur) est quam lex sine facto hominis defert in bona intestati: primo quidem loco descendentibus; secundo ascendentibus; tertio collateralibus agnatis vel cognatis *novell.* 118.

c. 1. 2. 3. quarto viro vel uxori superstiti. *tit. ff. & Cod. unde vir. & uxor.* ac his quoque deficientibus, fisco, qui tunc succedit tanquam in bona vacantia: nisi defunctus fuerit liciti ac privilegiati alicujus collegii membrum, vel socius liberalitatis imperialis, etenim collegium in omnibus defuncti bonis, socius liberalitatis in rebus donatis fisco præfertur. *tit. C. si liberalitatis imperial. socius sine hærede decess. tit. C. de hæredit. decurionum &c.*

Liberos quod spectat, si legitimi & naturales simul sint, patri ac matri succedunt: in capita quidem, si primi gradus sint, in stirpes vero, si gradus remotioris. *d. nov.* 118. *c.* 1. si naturales tantum, matri quidem succedunt una cum legitime natis, at non patri, nisi is legitima prole careat, quo casu naturales ei succedunt in sextantem hæreditatis cum matre dividendum. *nov.* 89. *c.* 12. §. 4. idemque in spuriis liberis obtinet ratione successionis maternæ, nisi mater illustris fuerit. *l.* 5. *C. ad SConsult. Orfitian.*

Quod si lineæ ascendenti deferatur successio, cum proximis ascendentibus simul admittuntur fratres germani, (non consanguinei vel uterini) & aliorum germanorum prædefunctorum liberi: sic ut parentes & fratres in capita, fratrum vero liberi cum his concurrentes in stirpes succedunt. *nov.* 118. *c.* 2. *nov.* 127. *c.* 1. de cætero ascendens proximior excludit remotiorem, & si plures ascendentes in pari gradu sint, in duas partes dividenda defuncti hæreditas, sic ut pars una cedat ascendentibus lineæ paternæ, altera lineæ maternæ, licet dispar sit numerus eorum. *auth. defuncto. ad SConf. Tertullian.*

In linea collaterali primo loco succedunt fratres germani eorumque liberi, exclusis fratribus consanguineis & uterinis, & liberi quidem fratrum soli existentes in capita vocantur; sed si cum thiis seu patruis suis concurrant in stirpes. His deficientibus locus est fratribus consanguineis & uterinis simul, eorumque liberis, eo modo quo & germani eorumque liberi admittuntur: post hos veniunt omnes à latere cognati ac agnati, sublata inter agnatos ac cognatos differentia; ita ut proximior excludat remotiorem, & pares gradu pariter admittantur, idque in capita. *d. nov.* 118. *c.* 3.

Notandum namque successionem ab intestato fieri vel in stirpes, vel in capita, vel in lineas.

Successio in stirpes est, quæ fit jure repræsentationis.

Jus

Jus vero repræsentationis est juris fictio, qua gradu remotiores subintrant in locum proximioris defuncti. Et habet locum in linea descendente in infinitum; in collaterali uno tantum casu, cum fratrum liberi cum suis thiis seu patruis superstitibus concurrunt ad successionem patrui defuncti. *nov.* 118. *c.* 3. in linea ascendente nunquam.

Successio in capita est; qua secundum personarum succedentium numerum hæreditas viritim tribuitur illis, qui ejusdem gradus sunt, exclusis gradu remotioribus. *d. novi* 118. *c.* 3. *in fine.* Quæ locum habet in liberis primi gradus parenti succedentibus, ut & parentibus primi gradus liberis suis succedentibus, ac regulariter in lineæ collateralis successione.

Successio in lineas est, qua hæreditatis pars una lineæ paternæ, altera maternæ per leges datur. Quæ locum habet in ascendentibus secundi vel ulterioris gradus, ut ante dictum.

Obtinuit insuper successio ex jure prætorio per bonorum possessionem.

Est autem bonorum possessio jus persequendi vel retinendi patrimonii sive rei, quæ cujusque, cum moreretur, fuit. *l.* 3. §. 2. *ff. de bon. possession.*

Ac primo dividitur in edictalem & decretalem.

Edictalis est, quæ de plano sine causæ cognitione ex ipso edicto conceditur & agnoscitur.

Decretalis est, quæ prævia accuratiore causæ cognitione datur: veluti ex Carboniano edicto.

Secundo, vel ex testamento defertur bonorum possessio, vel ab intestato.

Ex testamento iterum duplex est; puta, vel contra tabulas, quæ liberis emancipatis præteritis aliisque datur; vel secundum tabulas, quæ datur hæredibus scriptis testamento tali, quod per agnationem quasi posthumi vel capitis diminutionem minimam testatoris infirmatum erat; si deinde posthumus ante testatorem moriatur, vel testator rursus sui juris factus decedat.

Ab intestato bonorum possessio quadruplex jure institutionum remansit: sc. unde liberi; unde legitimi; unde cognati; unde vir & uxor. Quibus ex jure veteri aliæ quatuor adjectæ erant, postea sublatæ; puta, unde decem personæ; tanquam ex familia; unde patroni; unde cognati extranei manumissoris.

TIT. XIV. *De obligationibus.*

Obligatio in genere est juris vinculum, quo necessitate adstringimur alicujus rei solvendæ

Et vel naturalis est, vel naturalis & civilis simul.

Naturalis est, quæ solo nititur æquitatis naturalis vinculo, exceptionem & retentionem, non actionem jure civili efficacem, producens. *l. 95. §. 4. ff. de solution. l. 10. ff. de oblig. & act.*

Habet tamen obligatio naturalis varios effectus in jure; nam quod ita debetur, novari potest. *l. 1. in fin. ff. de novat.* in constitutum deduci. *l. 1. §. 7. ff. de constit. pec.* compensari. *l. 6. ff. de compens.* pignora admittere. *l. 5. ff. de pign. & hypoth.* ut & fidejussores *§. 1. inst. de fidejuss.*

Naturalis & civilis simul est juris vinculum, quo necessitate adstringimur alicujus rei solvendæ secundum nostræ civitatis jura, actionem efficacem pariens. *pr. h. t.*

Constituunt & obligationem mere civilem, quæ stricto quidem seu summo jure actionem civilem parit, sed exceptione elidi potest: quæ proinde revera & effectu inspecto obligatio non est. *l. 3. §. 1. ff. de const. pec.*

Dividitur autem obligatio naturalis & civilis simul, in civilem in specie, & prætoriam.

Civilis in specie est, quæ ex legibus aut alio jure civili descendit.

Prætoria vero, quam prætor ex sua jurisdictione introduxit. *§. 1. h. t.*

Adhæc obligatio vel ex contractu nascitur, vel quasi contractu, vel maleficio, vel quasi maleficio, vel aliis similibus causarum figuris; puta pactis jure civili vel prætorio confirmatis. *§. 2. h. t. l. 1. ff. de obl. & action.*

Genus autem pactorum & contractuum est conventio: quæ est duorum pluriumve in idem placitum consensus, de re danda facienda vel præstanda. *l. 1. §. 2. ff. de pactis.*

Pactum est conventio de re danda facienda vel præstanda, cui non subest obligandi causa ex jure civili per se & sua natura.

Et vel nudum est, vel non nudum seu vestitum.

Pactum nudum est, quod in nudis & simplicibus conventionis terminis consistit, solam naturalem pariens obligationem, non actionem. *l. 7. pr. & §. 4. ff. de pactis.*

Non nudum pactum est, cui ultra simplices fines conven-

ventionis vis aliqua civiliter & efficaciter obligandi extrinsecus accedit: idque vel à jure prætorio, ut in constituto & hypotheca, vel a jure civili, ut in donatione aliisque; vel a contractu bonæ fidei, cui pactum in continenti adjectum parit actionem. *l. 6. l. 7. § 5. ff. de pactis.*

Contractus est conventio, de re danda facienda vel præstanda, cui subest civiliter obligandi causa ex se & sua natura. *l. 7. §. 1. 2. ff. de pactis.*

Dividuntur vero contractus in nominatos & innominatos.

Innominati sunt, qui quidem obligandi causam habent, quibus tamen speciale nomen à jure civili non est impositum; quales enumerantur quatuor; do ut des, do ut facias, facio ut des, & facio ut facias: ex quibus actio præscriptis verbis datur. *d. l. 7. §. 2. ff. de pactis. l. 5. ff. de præscript. verb.*

Nominati dicuntur, quibus certum ac speciale nomen à jure est impositum, nec consistunt in nomine generis: ut emtio, commodatum &c. *d. l. 7. §. 1.*

Nominati autem vel re constant, vel verbis, vel literis, vel consensu. *§. ult. h. t.*

Tit. XV. *Quibus modis re contrahitur obligatio.*

Contractus re constantes appellantur, ad quorum perfectionem præter consensum est necessaria rei traditio. Et quatuor enumerantur; mutuum, commodatum, depositum, & pignus. *l. 1. §. 2. & seqq. ff. de obl. & act.*

Mutuum est contractus stricti juris re constans, quo res fungibilis alteri datur ea lege, ut eadem in genere, seu res ejusdem quantitatis & qualitatis restituatur. *pr. h. t. d. l. 1. §. 2.*

Hinc actio nascitur, quæ appellatur certi condictio ex mutuo: & est actio personalis stricti juris, competens creditori mutuanti, contra debitorem mutuatarium, ad id, ut res eadem in genere, seu ejusdem quantitatis & qualitatis restituatur. *d. pr. h. t. d. l. 1. §. 2. l. 2. pr. & §. 1. ff. de reb. credit.*

Certum autem in jure dicitur peti, cum apparet, quid, quale quantumque sit quod petitur. Incertum vero, de quo id non constat. *l. 6. ff. de reb. creditis.*

Indebitum duplex est; vel indebitum naturaliter & civiliter simul, adeoque nullo jure debitum: vel indebitum civili-

civiliter naturaliter vero debitum; quale est quod ex nudo pacto debetur.

Indebitum autem accipiens non ex vero, sed quasi contractu obligatur. §. 1 *h. t.* §. *pen. inst. de oblig. ex quasi contractu.*

Ex indebito soluto nascitur condictio indebiti, quæ est actio personalis stricti juris ex quasi contractu, competens ei, qui id, quod nullo jure debebatur, per errorem facti, non juris, solvit; adversus accipientem, ad id, ut restituatur indebite solutum una cum accessionibus. §. 1. *h. t.*

Cessat hæc condictio, si subsit naturale debitum. *l.* 13. *ff. de condict. indeb.* si quis sciens indebitum solverit. *l.* 53. *R. J.* vel lapsus errore, non facti, sed juris. *l.* 10. *C. de jur. & facti ignorantia.* vel ex ea causa, in qua ex inficiatione lis crescit in duplum. §. *ult. inst. de oblig. ex quasi contractu.*

Commodatum est contractus bonæ fidei re constans, quo res non fungibilis alteri gratis ad certum tempus & modum utenda traditur, ea lege, ut finito usu vel tempore restituatur res eadem in specie. §. 2. *h. t. d. l.* 1. §. 3. & 4. *ff. de oblig. & act.*

Hinc nascitur actio commodati directa & contraria.

Directa est actio personalis bonæ fidei, competens commodanti adversus commodatarium, ad id ut res finito usu vel tempore restituatur incorrupta, ac præstetur dolus & omnis culpa, non casus. *d.* §. 2. *h. t. l.* 5. §. 2. & *seqq. ff. commodati.*

Contraria actio commodati itidem personalis est, competens commodatario contra commodantem, in genere ad id, ut indemnis servetur, dum forte impensas fecit, aut damnum ex vitio rei vel intempestiva revocatione passus est. *l.* 18. §. 2. 3. *l. pen. ff. commodati.*

Depositum est contractus bonæ fidei re constans, quo res alteri gratis custodienda traditur, ea lege, ut quandocunque restituatur eadem in specie. §. 3. *h. t.*

Depositum vel simplex est jam definitum; vel miserabile, vel sequestrarium.

Miserabile depositum est, cum res incendii, ruinæ, tumultus, vel naufragii causa deponitur ex necessitate: in quo id singulare, quod ex inficiatione lis crescat in duplum. *l.* 1. §. 1. & *seqq. ff. depositi.*

Sequestrarium depositum est, quo res litigiosa à litigantibus

tibus vel judice ex partium consensu penes tertium deponitur, ea lege, ut post litis eventum victori restituatur. *l.* 6. *l.* 17. *ff. depositi.*

Ex deposito nascitur actio depositi directa & contraria.

Directa est actio personalis bonæ fidei, competens deponenti contra depositarium, ad id ut res restituatur cum accessionibus, & præstetur dolus ac lata culpa. §. 3. *h. t. l.* 1. §. 5. *ff. de obl. & act.*

Neque standum est pacto, quo id actum, ut demum post tempus reddatur depositum. *l.* 1. §. 45. 46. *ff depositi.*

Contraria est actio personalis, competens depositario adversus deponentem, ad id, ut indemnis servetur, dum impensas fecit, vel damnum ex re deposita passus est. *l.* 5. *l.* 23 *ff. h. t.*

Pignus est contractus bonæ fidei, re constans, quo creditori res traditur in securitatem crediti, ea lege, ut soluto toto debito, res eadem in specie restituatur. §. *ult. h. t.*

Ex pignore datur actio pignoratitia directa & contraria.

Directa est actio personalis bonæ fidei, competens ei, qui pignus dedit, adversus creditorem qui pignus accepit, ad id ut pignus soluto debito restituatur, & creditor præstet dolum, latam & levem culpam. §. *ult. h. t. l.* 9. §. 3. *ff. de pign. act. l.* 5. §. 2. *ff. commodati. l.* 23. *ff. R. I.*

Contraria est actio personalis, competens creditori, adversus eum qui pignus dedit, ad id, ut indemnis servetur, si forte impensas fecerit, aut damnum passus sit, aut rem alienam vel alteri obligatam vel æs pro auro deceptus pignori acceperit. *l.* 1. §. *ult. l.* 8. *l.* 9. *l.* 16. §. 1. *l.* 25. 31. 36. *ff. de pign. act.*

TIT. XVI. *De verborum obligationibus.*

Stipulatio est contractus civilis verbis constans, seu verborum obligatio, qua quis ad interrogationem alterius, se daturum vel facturum congrue respondet.

Ex stipulatione nascitur vel certi condictio, si res certa in stipulatum sit deducta; vel actio ex stipulatu, si incerta: utraque competens stipulanti adversus promittentem, ad id quod stipulatione comprehensum est, vel id quod interest. *pr. h. t.*

Stipulatio vel pura est; quæ simpliciter sine die vel conditione concepta est, in qua dies obligationis statim cedit & venit. §. 2. *h. t.* Vel in diem concepta; cui dies est adjectus;

jectus; in qua dies obligationis statim quidem cedit, venit autem demum lapso die adjecto, sic ut totus ille dies sit arbitrio promissoris. *d. §. 2. h. t. pen. inst. de inutil. stipul.* Vel denique conditionalis; quæ sub conditione concepta est: in qua dies obligationis cedit & venit demum existente conditione. §. 4 *h. t.* Si tamen conditio impossibilis adjecta fuerit, tota vitiatur stipulatio. *l. 31. ff. de obl. & act.*

Dies *cedere* dicitur, cum quid incipit deberi: *Venire* vero, cum quid incipit posse peti. *l. 213. ff. V. S.*

Adhæc stipulationes vel rerum sunt, vel factorum.

Stipulationes rerum sunt, quæ in dando consistunt.

Dare autem est dominium transferre.

Facti stipulatio si concepta sit, promissor liberari potest præstando id quod interest. *l. 13. in fin. ff. de re judic.* unde consultum est, stipulationi facti subjicere pœnæ stipulationem. §. *ult. h. t.* quæ pœna tunc peti potest, licet nihil intersit. *l. 38. §. 17. ff. de verb. oblig.*

Tit. XVII. *De duobus reis stipulandi & promittendi.*

Duo rei stipulandi, seu credendi sunt, cum plures, in solidum singuli, uno eodemque tempore rem eandem stipulantur principaliter, ea mente, ut singuli quidem rem totam exigant, omnes tamen unam tantum. *pr. &. §. 1. h. t. l. 2. ff. h. t.*

Duo rei promittendi seu debendi sunt, cum plures, in solidum singuli, uno eodemque tempore, rem eandem promittunt principaliter, ea mente, ut singuli quidem rem totam debeant, omnes tamen unam tantum. *d. pr. & §. 1. h. t. d. l. 2. ff. h. t.*

Hinc singuli in solidum agere vel conveniri possunt; & si unus solidum solverit, vel acceptilatione aut novatione liberatus sit, reliqui etiam desinunt obligati esse; vel si uni solutum sit, aut is accepto tulerit novaveritve, reliquis stipulandi reis perit obligatio *d. l. 2. ff. h. t. d. §. 1. h. t. l. 31. §. 1. ff de novation.*

Tit. XVIII. *De stipulationibus servorum.*

Stipulationes vel hominum liberorum sunt, vel servorum etiam hæreditariorum.

Servus hæreditarius est qui needum adita domini defuncti hæreditate, ad ipsam hæreditatem jacentem, defunctum repræsentantem, pertinet, *pr. h. t.*

Servi,

Servi, quomodocunque ſtipulentur, acquirunt dominis, §. 1. *h. t.* & ſi plures ſint domini, ſingulis pro rata portione dominii, niſi unius domini juſſu, vel ex re unius domini ſtipulentur, aut res uni ex dominis acquiri nequeat, §. *ult. h. t. l. ult. C. per quas perſon. cuique acquir.*

TIT. XIX. *De diviſione ſtipulationum.*

Stipulationes vel judiciales ſunt, vel prætoriæ, vel conventionales, vel communes.

Judiciales ſunt, quæ à mero judicis officio proficiſcuntur: veluti cautio de dolo, & de perſequendo ſervo qui in fuga eſt reſtituendove pretio. §. 1. *h. t.*

Prætoriæ, quæ à mero prætoris officio proficiſcuntur; ſeu, quas prætor qua prætor jubet interponi: veluti cautio damni infecti, aut legatorum nomine §. 2. *h. t.*

Damnum infectum dicitur, quod nondum factum eſt, ſed fieri metuitur.

Conventionales ſunt, quæ ex mera voluntate contrahentium interponuntur. §. 3. *h. t.*

Communes ſunt, quæ quandoque à judicis, quandoque à prætoris officio proficiſcuntur; ſeu, quas aliquando prætor, aliquando judex jubet interponi: ut cautio de rato, & rem pupilli ſalvam fore. §. 4. *h. t.*

TIT. XX. *De inutilibus ſtipulationibus.*

Stipulationes vel utiles ſunt vel inutiles.

Inutiles ſunt vel ratione materiæ, vel ratione formæ, vel ratione cauſæ efficientis, vel ratione finis.

Ratione materiæ; dum quis rem commercio ſuo de jure aut de facto exemtam, aut rem ſuam propriam ſtipulatur, vel factum tertii promittit. §. 1. 2. 3. *h. t.*

Ratione formæ; quoties reſponſio non convenit interrogationi, vel inter abſentes fit ſtipulatio, vel non ſibi ſed tertio quis ſtipulatur §. 4. 5. 12. *h. t.*

Ratione cauſæ efficientis, dum furioſus, mente captus, infans, mutus, ſurdus ſtipulatur aut promittit, vel inter patrem & filiumf. dominum & ſervum concipitur ſtipulatio. §. 6. 7. 8. 9. 10. *h. t.*

Ratione finis; dum natura vel moribus impoſſibilis conditio de futuro apponitur ſtipulationi. §. 11. *h. t. l.* 31. *ff. de obl. & action.*

Tit. XXI. *De fidejussoribus.*

Fidejussor est, qui alienam obligationem mediante stipulatione in se recipit, reo principali manente obligato.

Expromissor est, qui alienam obligationem mediante stipulatione in se recipit, rei principali liberato.

Accedere potest fidejussor omni obligationi, naturali ac civili simul, & naturali tantum. §. 1. *h. t.* sive obligatio nascatur ex contractu, sive ex delicto ad pœnam pecuniariam. *l.* 70. §. *ult. ff. h. t.* non item, si ad pœnam corporalem, nisi quatenus agitur de reo criminis sistendo. *l.* 1. *ff. de custod. & exhib. reor.*

In fidejussorum favorem tria sunt introducta beneficia: ordinis seu excussionis, divisionis, & cedendarum actionum.

Ordinis seu excussionis beneficium, à Justiniano introductum, est, quo opposito, fidejussor ante debitorem principalem conventus, à creditore petit, ut prius excutiatur principalis debitor. *nov.* 4. *c.* 1.

Divisionis beneficium, epistola D. Hadriani introductum, est, quo opposito, unus ex pluribus confidejussoribus ejusdem debiti, solus in solidum conventus, petit, ne ultra portionem virilem condemnetur: modo reliqui solvendo sint tempore litis contestatæ. §. 4. *h. t. l.* 49. §. 1. *ff. h. t.*

Cedendarum actionum beneficium est, quo opposito fidejussor unus ex pluribus in solidum solvere obstrictus, solvere non tenetur, nisi prius cessis sibi actionibus contra confidejussores & debitorem principalem. *l.* 17. *l.* 36. *ff. h. t.*

Quod si contra debitorem principalem cessæ non sint actiones, fidejussor tamen id quod solvit, à debitore potest recuperare, vel actione mandati, si hoc intervenerit, vel actione negotiorum gestorum. §. 6. *h. t. l.* 6. §. 2. *l.* 20. §. 1. *l.* 40. *ff. mandati.*

Tit. XXII. *De literarum obligationibus.*

Literarum obligatio olim nominibus fieri dicebatur. Jure novo est, cum quis chirographo confessus est, se mutuam accepisse pecuniam spe futuræ numerationis, quæ tamen secuta non est. Unde & ei opponitur intra biennium exceptio non numeratæ pecuniæ privilegiata, rejiciens onus

onus probandi in adversarium, qui se numerasse dicit. *pr. h. t. l. 3. C. de non numer. pec.*

Si intra biennium creditor ex chirographo non agat, potest is qui scripsit chirographum, illud condicere condictione sine causa intra hoc ipsum biennium, *l. ult. C. de condict. ex lege & sine causâ.*

Tit. XXIII. *De obligationibus ex consensu.*

Contractus consensu constantes sunt, ad quorum perfectionem nil præter consensum determinatum requiritur: adeoque nec rei traditio, nec verba, nec scriptura: quamvis hæc omnia possint intervenire, ac traditio quoque ad consummandos hosce contractus requiratur.

Omnes autem contractus consensu constantes sunt bonæ fidei *pr. h. t.*

Et quinque sunt, puta emtio venditio, locatio conductio, emphyteusis, societas, & mandatum.

Tit. XXIV. *De emtione & venditione.*

Emtio est contractus bonæ fidei consensu constans, de re certo pretio permutanda.

Hujus tria sunt substantialia requisita; consensus, merx seu res, & pretium. *pr. h. t. l. 2. §. 1. l. 8. ff. de contrab. emt.*

Vendi possunt res omnis generis, mobiles, immobiles, incorporales, hæreditas, nomina, *tit. ff. & C. de hæred. vel act. vend.* propriæ & alienæ. *l. 28. ff. de contrab. emt.* spes, alea, jactus retis. *l. 8. ff. de contrab. emt. l. 12. ff. de act. emti.* at non res commerciis hominum exemptæ, sacræ, sanctæ, religiosæ, liber homo. *§. ult. h. t. l. 34. §. 2. ff. de contrab. emt.*

Pretium est id, quo res æstimatur, consistens tantum in pecunia numerata. *§. 2. h. t.* Ac certum esse debet vel per se, vel per relationem in arbitrium tertii certi, non tertii incerti. Qui si vel nolit vel non possit determinare pretium, venditio nulla est, quasi deficiente conditione. *§. 1. h. t. l. ult. C. de contrab. emt. l. 25. ff. locat.* Quod si iniquum pretium determinaverit, corrigenda est iniquitas judicio bonæ fidei. *l. 79. ff. pro socio.*

Emtioni similis est permutatio: quæ est contractus bonæ fidei innominatus *do ut des*, unde actio præscriptis verbis competit. *§. 28. instit. de action.*

Ex emtione vero nascitur actio emti & venditi.

Actio

Actio emti est personalis bonæ fidei, competens emtori adversus venditorem, ad id ut res vendita tradatur cum fructibus post venditionem perceptis, cæterisque accessionibus, & aliis, vel speciali pacto comprehensis, vel ex generali emtionis natura præstari solitis: aut alioquin præstetur id quod interest. §. 1. *in med.* §. 3. *h. t.* *l.* 11. *pr.* §. 1. 2. *l.* 12. *ff. de act. emti.*

Actio venditi est personalis bonæ fidei, competens venditori adversus emtorem, ad id ut pretium solvatur unà cum usuris ex mora. *l.* 13. §. 19. 20: *ff. de act. emti.*

Periculum autem & commodum rei venditæ statim post contractum perfectum ad emtorem pertinet, licet necdum res emtori fuerit tradita. §. 2 *h. t.* Ut tamen venditor de dolo, lata ac levi culpa teneatur. *l.* 5. §. 2 *ff. commodati* *l.* 23. *R. I.*

Tit. XXV. *De locatione & conductione.*

Locatio conductio est contractus bonæ fidei consensu constans, de usu vel opera cum mercede commutanda: & iisdem fere nititur juris regulis, quibus emtio venditio; cum & hic merces in numerata pecunia consistere debeat, ac in arbitrium tertii certi determinatio ejus conferri possit. *pr.* §. 1. 2. *h. t.*

Hinc nascitur actio locati & conducti,

Actio locati est personalis bonæ fidei, competens locatori contra conductorem, ad id ut mercedem solvat, & finito tempore locationis rem incorruptam restituat, ac regulariter præstet dolum, latam, & levem culpam, denique omnia faciat secundum legem conductionis. §. *pen. h. t.* *l.* 5. §. 2. *ff. commodati.* *l.* 48. §. 1. *ff. h. t.*

Nec potest conductor migrare ante tempus, nisi justus subsit metus aliave justa causa, nec mercedis remissionem petere, nisi sit insolita sterilitas, aut minus commoda præstetur habitatio. *l.* 13. §. 7. *l.* 15. §. 1. 2. *& seqq.* *l.* 25. §. 2. *l.* 27. §. 1. *ff. h. t.*

Actio conducti est personalis bonæ fidei, competens conductori adversus locatorem, & hæredem ejus, non successorem particularem veluti emtorem, ad id, ut usus commodus rei conductæ vel operæ præstentur; aut alioquin id quod interest. §. *ult. h. t.* junct. *l.* 9. *C. h. t.* *l.* 19. §. 2. *l.* 25. §. 2. *ff. h. t.*

Nec potest conductor ante tempus expelli, nisi male con-

conductor utatur re conducta, vel res indigeat necessaria reparatione, vel locator ea ex nova causa indigeat ad proprios usus, vel conductor toto biennio pensionem non solverit. *l.* 3. *C. h. t.* *l.* 54. §. 1. *ff. h. t.*

Emphyteusis est contractus juris gentium bonæ fidei, nominatus, consensu constans, quo prædium alicui fruendum conceditur in perpetuum aut ad tempus non modicum, sub lege meliorationis, & præstationis annui canonis. §. 3. *h. t.*

Canon est annua præstatio in recognitionem dominii directi, non proportionata fructibus rei emphyteuticariæ. unde nec remissio canonis fit ob insolitam sterilitatem aut aliud particulare damnum. *l.* 1. *in fin. C. de jure emphyt.* Emphyteusis, si pro jure constituto accipiatur, dividitur in secularem & ecclesiasticam.

Secularis est, quæ in rebus secularibus est constituta.

Ecclesiastica, quæ constituta est in rebus ecclesiasticis. & secularis quidem ob moram triennii, ecclesiastica vero ob moram biennii in solvendo canone commissam in commissum cadit. *nov.* 7. *c.* 3. §. 2. *l.* 2. *C. h. t.*

Est & emphyteusis alia temporalis, quæ ad tempus non modicum; alia perpetua, quæ in perpetuum conceditur.

Ex emphyteusi nascitur actio emphyteuticaria, similis in plerisque actioni locati & conducti.

Tit. XXVI. *De societate.*

Societas est contractus bonæ fidei consensu constans, super re honesta, de lucri & damni communione. §. 1. 2. 3. *h. t.* *l.* 53. *& seqq. ff. pro socio.*

Lucrum ergo & damnum pro rata parte, quam quisque contulit in societatem, cuique sociorum cedit, nisi aliud nominatim actum sit. *d.* §. 1. 2. *h. t.* modo evitetur leonina societas, qua id agitur ut alter omne lucrum, alter omne damnum ferat. *l.* 29. §. 2. *ff. pro socio.*

Societas 1. vel publica est, qualis est societas vectigalium; vel privata, quæ de rebus privatorum initur. *l.* 59. *ff. h. t.*

2. Vel expressa est, quæ expresso consensu initur, vel tacita, quæ ipso facto contrahitur, seu ex facto colligitur ac præsumitur. *l.* 4. *ff. h. t.*

3. Vel est universalis & totorum bonorum, vel particularis. Uni-

Universalis totorum bonorum societas est, in quam veniunt omnia, mobilia, immobilia, incorporalia, præsentia, & futura, hæreditates, legata, donationes, omne denique lucrum & omne damnum alterutri sociorum obveniens. *l.* 1. §. 1. *l.* 2. *l.* 3. *l.* 73. *ff. h. t.*

Particularis est, in quam ea sola veniunt, quæ societatis intuitu acquiruntur industria & labore sociorum, sive simpliciter sit inita societas, sive de re certa vel certa rerum universitate. *l.* 7. 8. 9. *ff. h. t.*

Ex societate nascitur actio pro socio, utrimque directa, personalis, bonæ fidei, competens socio contra socium, ad id, ut is lucra pro rata communicet, impensas restituat, damna reparet, id quod specialiter in se recepit impleat, ac denique dolum, latam, ac levem culpam præstet. §. *ult. h. t.*

Finitur societas morte unius ex sociis, etiam inter reliquos superstites, nisi aliud actum sit. §. 5. *h. t.* vel sit societas vectigalium. *l.* 59. *pr. ff. h. t.* renunciatione non callide nec intempestive, sed bona fide facta. §. 4. *h. t. l.* 14. 15. 16. 17. §. 1. *ff. h. t.* publicatione bonorum, cessione, ac finito negotio. §. 6. 7. 8. *h. t.*

Tit. XXVII. *De mandato.*

Mandatum est contractus bonæ fidei consensu constans, quo negotium honestum alteri id suscipienti gratis gerendum committitur. §. 7. *h. t. l.* 8. §. 1. *ff. de procurat.*

Mandatum 1. vel expressum est, quod expresso consensu interponitur & suscipitur; vel tacitum, quoties præsentis & scientis nec contradicentis negotia ab alio geruntur. *l.* 18. *ff. h. t.*

2. Vel generale est, vel speciale. De quo alibi.

3. Mandatum contrahi potest sex modis, puta; vel gratia mandantis, vel gratia mandantis & mandatarii; vel aliena gratia; vel mandantis & aliena gratia; vel mandatarii & aliena gratia, vel denique mandantis, mandatarii & aliena gratia. Non item mandatarii solius gratia; quippe quod consilium magis esset, quam mandatum. §. 1. *& seqq. h. t. l.* 8, §. 4. *ff. h. t.* ut tamen ex consilio fraudulento dari possit de dolo actio, cum alioquin consilii non fraudulenti nulla sit obligatio. *l.* 47. *ff. R. I.*

Ex mandato nascitur actio mandati directa & contraria.

Dire-

Directa est actio personalis bonæ fidei, competens mandanti contra mandatarium, ad id ut exsequatur mandatum juxta præscriptum modum, aut alias præstet id quod interest; insuper ut reddat rationem administrationis, ac restituat quod penes eum ex administratione residet, dolum denique & omnem culpam præstet. §. 8. *h. t.* *l.* 13. 21. *C. h. t.*

Contraria est actio personalis bonæ fidei, competens mandatario adversus mandantem, ad id, ut durante mandato necessaria subministrentur; eoque finito indemnis servetur, si impensas fecerit, aut damnum culpa mandantis passus sit. *l.* 12. §. *ult.* *l.* 26. §. 6. *ff. h. t.*

Finitur mandatum morte mandantis vel mandatarii, §. 10. *h. t.* revocatione per mandantem, ac renuntiatione per mandatarium facta, utrimque tamen re adhuc integra. §. 9. & 11. *h. t.*

Tit. XXVIII. *De obligationibus, quæ quasi ex contractu nascuntur.*

Quasi contractus est præsumta conventio, ex qua, mediante facto aliquo, valida nascitur obligatio.

Quasi contractus quinque sunt, puta; negotiorum gestio, tutelæ administratio, gestio occasione communionis, hæreditatis aditio, & indebiti solutio. De tutela autem & indebiti solutione ac actionibus inde competentibus alibi actum est.

Negotiorum gestio est quasi contractus, quo quis absentis vel ignorantis negotia sine mandato gerit. §. 1. *h. t.*

Hinc nascitur actio negotiorum gestorum directa & contraria.

Directa est actio personalis bonæ fidei, competens domino cujus negotia gesta sunt, adversus gestorem, ad id ut reddat rationem administrationis, ac restituat quod ad ipsum ex administratione pervenit aut pervenire potuit, & præstet dolum ac omnem culpam. *d.* §. 1. *h. t.* *l.* 2. *ff. de negot. gestis.* *l.* 23. *de R. I.*

Contraria est actio personalis competens negotiorum gestori, contra dominum, ad id, ut indemnis servetur; adeoque ad repetendas impensas necessarias & utiles, non voluptuarias: licet impensæ jam utiles esse desierint. *l.* 2. *l.* 10. §. 1. *ff. h. t.*

Ex gestione occasione communionis prodita est actio fami-

familiæ erciscundæ, & communi dividundo.

Actio familiæ erciscundæ est actio bonæ fidei, duplex; mixta, primario in rem, per consequentiam in personam, competens cohæredi, adversus cohæredem, ad dividendam hæreditatem & præstationes personales. *l.* 1. *l.* 22. §. 4. *ff. famil. ercisc.*

Actio communi dividundo est actio itidem bonæ fidei, duplex, mixta, competens illis, qui rem, titulo plerumque particulari, communem habent, ad eam dividendam & præstationes personales. *l.* 1. 3. *ff. communi divid.* §. 3. *h. t.*

Ex aditione hæreditatis nascitur actio ex testamento: quæ est actio personalis stricti juris ex quasi contractu competens legatariis & fideicommissariis, adversus hæredem, ad id, ut legata ac fideicommissa præstentur, cum accessionibus & usuris ex mora. §. 5. *h. t. l.* 44. *ff. de legat.* 1. *l.* 34. *ff. de usuris.*

Tit. XXIX. *Per quas personas nobis obligatio acquiritur.*

Per quas personas nobis dominium acquiri potest, juxta libr. 2. tit. 9. per easdem nobis etiam regulariter acquiri potest obligatio.

Tit. XXX. *Quibus modis tollitur obligatio.*

Obligatio tollitur vel ipso jure, vel ope exceptionis. Ipso jure tollitur multis modis, veluti compensatione. §. 30. *Inst. de action.* noxæ deditione. §. 3. *inst. de noxal. action.* oblatione consignatione & depositione pecuniæ vel rei debitæ recte factâ. *l.* 41. §. 1. *ff. de usuris. l.* 9. *C. de solution.* rei in interitu sine mora aut culpa debitoris. *l.* 23. *ff. de verb. oblig.* præcipue solutione, acceptilatione, novatione, & contrario consensu. *pr.* & §§. *seqq. h. t.*

Solutio est naturalis præstatio ejus quod debetur.

Solvere potest debitor, vel alius pro eo, sive sciente, sive ignorante, sive invito. *pr. h. t.* estque solvendum id quod debetur, non aliud pro alio invito creditore. *d. pr. h. t. l.* 2. §. 1. *ff. de reb. credit.* nec admissa est particularis seu per partes facta solutio, nisi creditor consenserit, aut ab initio id actum sit. *l.* 41. §. 1. *ff. de usuris.*

Solutione recte facta liberatur debitor & fidejussores ejus & pignora. *pr. h. t.*

Acceptilatio est imaginaria solutio, quà directo tolli nequit

quit omnis obligatio, sed tantum ea quæ verbis contracta est. §. 1. *h. t.* est tamen prodita stipulatio Aquiliana, per quam omnium rerum obligatio ex quacunque causa in stipulationem deducitur, novatione facta; ac deinceps acceptilatione dissolvitur. §. 2. *h. t.*

Cæterum quia acceptilatio est actus legitimus. *l.* 77. *ff. R. I.* ideo nec sub conditione nec in diem fieri potest, *l.* 4. 5. *ff. de acceptil.* nec per interpositam personam. *l.* 13. §. 10. *ff eod. tit.*

Novatio est prioris obligationis sive naturalis sive civilis in aliam sive naturalem sive civilem transfusio ac translatio. *l.* 1. *ff. de novat.*

Estque vel novatio in specie, vel delegatio.

Novatio in specie est prioris obligationis in aliam transfusio sine interventu novæ personæ, inter eos ipsos, inter quos prior obligatio constiterat. §. *pen. h. t.*

Delegatio est novatio facta interventu novæ personæ: dum quis vice sua alium creditori suo dat, vel cui jusserit creditor. *l.* 11. *ff. de novation.*

Novatio autem in specie & delegatio vel voluntaria est, de qua actum: vel necessaria, quæ fit per litis contestationem & sententiam judicis inter actorem & reum. *l.* 86. 87. *ff. R. I.*

Novatione voluntaria liberatur debitor & fidejussores ac pignora, cessatque usurarum cursus. *l.* 18. *ff. de novat.* at necessaria novatione nihil horum fit, cum nemo sic reddat conditionem suam deteriorem, sed plerumque meliorem. *d. l.* 86. 87. *ff. R. I.*

Contrario consensu tolluntur tantum obligationes consensu constantes. §. *ult. h. t.*

LIBER IV.

TIT. I.

De obligationibus quæ ex delicto nascuntur.

Delictum in genere est offensio dicto vel facto illata; qua quis contra jus læditur dolo culpave alterius, in speciem contractus aut quasi contractus non cadens.

Delicta vel privata sunt, vel extraordinaria, vel popularia, vel publica, *tit. ff. de privat. delict. tit. ff. de extraordin. crimin. tit. ff. de popular. act. tit. ff. de publicis judiciis.*

Privata delicta sunt, quæ actione privata vindicantur ab eo, ad quem ea res pertinet; sic ut pœna exacta ipsi actori læso applicetur. *l.* 7. §. 1. *ff. de injuriis.*

Horum quatuor sunt species; furtum, rapina, damnum injuria datum, & injuria seu contumelia.

Furtum est contrectatio fraudulosa, lucri faciendi gratia, vel ipsius rei, vel usus ejus possessionisve, quod lege naturali prohibitum est admittere. §. 1. *h. t.*

Furtum olim distinguebatur in conceptum, oblatum; prohibitum, & non exhibitum; ac cujusque nomine diversæ competebant actiones. Sed his antiquitatis, remansit distinctio furti in manifestum & nec manifestum. §. 3. & 4. *h. t.*

Furtum manifestum est, cum fur deprehenditur cum re furtiva, antequam illam eo detulit, quo deferre eo die distinaverat. Cujus pœna est quadruplum rei ablatæ. §. 3. & 5. *h. t.*

Nec manifestum est, cum fur deprehenditur, postquam rem detulit, quo perferre eo die destinaverat. Cujus pœna est in duplum *d.* §. 3. & 5.

Variis autem actionibus fures conveniri possunt; puta, actione ad exhibendum, rei vindicatione (de quibus tit. 6.) condictione furtiva, & actione furti.

Condictio furtiva est actio personalis ex delicto, rei persecutoria ex parte actoris, pœnalis ex parte rei, competens ei, qui & furti facti & actionis intentatæ tempore dominus rei ablatæ est, adversus furem & furis hæredes, licet nihil ad eos pervenerit, ad id, ut restituatur res furto surrepta cum fructibus perceptis & percipiendis ab eo, quod interest. *l.* 1. 8. 9. 10. §. 2. *l.* 12. *ff. de condict. furt.*

Actio furti est actio personalis, pœnalis, perpetua, competens ei, cujus interest ex honesta causa & jure in re ac propter damnum datum, contra furem, ad pœnam dupli in nec manifesto, vel quadrupli in manifesto furto. §. 13. *h. t. l.* 11. *l.* 71. §. 1. *ff. de furtis.*

Datur ergo non tantum domino, sed & creditori cui pignus surreptum, bonæ fidei possessori, fulloni vel sarcinatori ob vestimenta surrepta, modo ipse solvendo sit; com-

commodatario, si commodans maluerit commodatarium actione commodati, quam furem actione furti convenire. §. 14. & *seqq. h. t.*

Potest etiam ob furtum criminaliter agi; quo casu actor tenetur in crimen subscribere. *l. ult. ff. de furtis.*

TIT. II. *De vi bonorum raptorum.*

Vis est majoris rei impetus, qui repelli non potest. *l.* 2. *ff. quod metus causa.*

Et vel publica est vel privata.

Publica est, quæ fit cum armis.

Privata, quæ sine armis fit. §. 6. *instit. de interdictis.*

Adhæc vis alia expulsiva est, alia compulsiva, alia turbativa, alia ablativa.

Rapina est contrectatio fraudulosa violenta, lucri faciendi gratia, vel ipsius rei, vel usus ejus possessionisve, quod lege naturali prohibitum est admittere.

Hinc datur actio de vi bonorum raptorum; quæ est personalis, pœnalis mixta, competens ei cujus interest, adversus raptorem, intra annum in quadruplum, post annum in simplum. *pr.* & §. 2. *h. t.*

Si quis non dolo, sed errore ductus, dum putat id sibi licere, rem alteri eripuerit, quam suam esse existimabat; si quidem vere ipsius sit, dominium perdit, sin aliena, rem restituit & alterum tantum. §. 1. *h. t.*

TIT. III. *De lege Aquilia.*

Legis Aquiliæ tria olim fuerunt capita. Primo cautum est, ut si quis alienum hominem alienamve quadrupedem, quæ pecudum numero est, injuria occiderit, quanti ea res eo anno plurimi fuerit, tantum domino dare damnetur. *pr. h. t.*

Alterum caput in desuetudinem abiit; sed probabile est, eo actum fuisse de servi moribus corruptis.

Tertio cautum est de homine vel pecude vulneratis, aliis animalibus occisis, & omni cætero damno injuria dato; ut teneatur reus, quam res plurimi fuerit in diebus triginta proximis. §. 13. & *seqq. h. t.*

Hinc nascitur actio ex lege Aquilia, eaque vel directa, competens domino rei ob damnum corpore & in corpus datum; vel utilis, competens domino ob damnum non corpore sed in corpus datum, ut & ei cujus interest, quamvis dominus non sit, licet tunc corpore & in cor-

pus damnum datum esset. Præter quas etiam est actio in factum prætoria, competens, si nec corpore nec in corpus damnum datum sit, & tamen læsio contigerit. §. *ult. h. t.*

Dantur vero hæ tres actiones adversus eum, qui dolo vel culpa, etiam levissima, damnum dedit, non contra hæredes, ad id ut præstetur, quanti res anno vel mense retro computato plurimi fuerit. §. 2. *& seqq. h. t.*

Tit. IV. *De injuriis.*

Injuria est delictum in contemtum hominis liberi admissum, quo ejus corpus vel dignitas vel fama læditur dolo malo.

Committi vero potest injuria vel re; vel verbis; vel literis; vel consensu, dum quis mandat alteri injuriam fieri: eamque inferunt soli illi, qui doli capaces sunt; non furiosi aut infantes. *l.* 5. §. 1. *ff. h. t.*

Patitur quis injuriam vel in se, vel per suos filiosfamilias, servos, uxores, sponsas. §. 2. *& seqq. h. t. l.* 15 §. 24. *l.* 18. §. *pen. & ult. ff. h. t.*

Hinc nascitur actio injuriarum, eaque duplex; altera ex lege Cornelia civilis perpetua, quæ datur ei, qui per se atrociorem injuriam realem passus est. §. 8. *h. t. l.* 5. *pr. & seqq. ff. h. t.* altera prætoria annalis, quæ competit ei, qui quomodocunque injuriam passus est per se vel per alios. *d. l.* 5. §. 6. *ff. h. t.* Utraque contra injuriantem, non hæredes ejus, locum habet, & tendit ad id, ut præstetur, quanti injuria per actorem æstimata fuerit, vel minoris, si id judici æquum videbitur, pro diversitate circumstantiarum loci, temporis, personarum &c. §. 7. 9. *h. t.*

Potest & criminaliter agi ob injuriam §. 14. *h. t*, sed civilis actio prius mota criminalem perimit, & vice versa. *l.* 6. *ff. h. t.*

Tit. V. *De obligationibus, quæ quasi ex delicto nascuntur.*

Quasi delictum in genere est, quod non ex dolo vel lata culpa, sed aliqua sui aut suorum imperitia vel imprudentia oritur, sic ut aliquid peccatum esse intelligatur; nec in speciem aliquam veri delicti cadit, sed delicto proximum est.

Quasi

Quasi delictorum quatuor sunt species. Primum est, si judex per imperitiam (non dolo; tunc enim vere delinquit) male judicaverit: quippe qui ab eo, quem iniqua sua sententia læsit, convenitur ad id, ut præstet quod religioni judicantis æquum videbitur. *pr. Inst. h. t.*

Alteri quasi delictum est, si ex alicujus cænaculo quid dejectum vel effusum sit ibi, qua vulgo iter fit, & ita damnum datum.

Hinc nascitur actio de dejectis & effusis, personalis, prætoria, perpetua, competens ei, qui damnum passus est, contra inhabitantem, ad duplum damni dati, nisi liber homo occisus sit, quo casu hæc actio popularis & annalis est ad pœnam 50. aureorum: vel nisi homo liber vulneratus sit, quo casu læsus agit ad impendia in medicos & chirurgos erogata, ac ad æstimationem operarum, quibus caruit & cariturus est. §. 1. *h. t.* cicatricum autem aut deformitatis dolorisve nulla fit æstimatio, quia liberum corpus nullam recipit æstimationem. *l. ult. ff. de his qui effud. vel dejec.*

Tertium est, si quid positum vel suspensum sit ibi, qua vulgo iter fit, quod probabiliter cadere posset, & cadendo nocere.

Hinc datur actio de positis & suspensis, prætoria, popularis, competens cuivis ex populo, contra inhabitantem, vel eum, qui quid in ædibus poni vel suspendi passus est, ad pœnam decem aureorum. *d.* §. 1. *h. t. l.* 5. §. 6. *ff. de his qui effud. vel dejec.*

Quartum est, si damnum datum sit in navi, stabulo vel caupona per eos, quorum opera utitur exercitor.

Hinc datur actio prætoria exercitoria ex quasi delicto, competens damnum passis, contra exercitorem, ad duplum damni dati. §. *ult. h. t.*

Tit. VI. *De actionibus.*

Actio est jus persequendi in judicio, quod sibi debetur. *pr. h. t.*

Judicium est legitima causæ cognitio discussio, & definitio, inter actorem & reum coram judice facta: sic ut tres personæ principales judicium constituant, actor, reus, & judex: advocati enim & procuratores ac apparitores aliique similes accessoriæ tantum personæ sunt.

Variæ autem actionum divisiones sunt, & quasi clas-

ses, ad quas actio unaquæque referri potest, & unde actionis cujusque termini generales petuntur.

Primo itaque actiones vel in rem sunt, vel in personam, vel mixtæ.

Actiones in rem sunt, quæ nascuntur ex jure in re & generaliter appellantur vindicationes. §. 1. & 15. *h. t.*

Actiones in personam sunt, quæ ex jure ad rem, adeoque ex obligatione, nascuntur, ac generaliter condictiones vocantur. *d.* §. 1. & 15. *h.t.*

Mixtæ actiones sunt; quæ partim ex jure in re, partim ex obligatione nascuntur: ut tamen semper in hisce prædominetur vel natura actionis in rem; quod fit in actionibus familiæ erciscundæ, communi dividundo, finium regundorum, & petitione hæreditatis. §. 20. *h. t. arg. l.* 1. *ff. fin. regund. l.* 22. §. 4. *ff. famil. erciscundæ. l.* 7. *C. de petit. hæred.* vel natura actionis in personam; quod evenit in illis, quæ dicuntur actiones personales in rem scriptæ: veluti actio quod metus causa, & similes.

2. Actiones vel civiles sunt, vel prætoriæ.

Civiles sunt, quæ ex legitimis & civilibus causis descendunt.

Prætoriæ, quas prætor ex sua jurisdictione comparatas habet. §. 3. *h. t.*

3. Actiones vel rei persecutoriæ sunt, vel pœnales, vel mixtæ.

Rei persecutoriæ sunt, quibus tantum rem persequimur: quales sunt omnes in rem actiones, & actiones in personam ex contractu vel quasi.

Pœnales dicuntur, quibus meram pœnam petimus: qualis est actio furti manifesti & nec manifesti &c.

Mixtæ sunt, quibus partim rem partim pœnam exigimus: qualis est actio de vi bonorum raptorum, & ex lege Aquilia. §. 16. 17. 18. 19. *h. t.*

4. Actiones aliæ in simplum conceptæ sunt; aliæ in duplum, aliæ in triplum; aliæ in quadruplum: alterius autem nulla actio extenditur.

5. Actiones vel bonæ fidei sunt, vel stricti juris, vel arbitrariæ.

Bonæ fidei actiones sunt, in quibus judici permittitur ex æquo & bono æstimare, quantum alterum alteri oporteat tribuere, licet id in conventionem aut petitionem non fuerit expresse deductum. §. 30. *h. t. pr. inst. de oblig. ex consensu.*

sensu. l. 24. circa fin. ff. depositi. & recensentur omnes in §. 28. & 29. *h. t.*

Stricti juris actiones dicuntur, in quibus conventioni & petitioni partium est adstricta judicis potestas. *pr. inst. de obl. ex consensu, in fin. l. 99. ff. de verb. oblig.*

Arbitrariæ sunt, in quibus nisi arbitrio judicis aliquid fiat, condemnatur reus, præcipue propter dolum, aut contumaciam, aut loci adjectionem. §. 31. *h. t.*

6. Quibusdam actionibus certum petimus, id quod frequentius fit; quibusdam incertum, veluti cum petitur res in genere vel alternative debita, vel factum, vel id quod interest. §. 32. *h. t.* Sive autem certum sive incertum petatur, cavendum est, ne plus petendo peccetur; plane minus petendo quam debetur, nemo peccat, cum possit reliquum vel eodem vel alio judicio adhuc persequi. §. 33. 34. 35. *h. t* eodem judicio, si errorem in libello ante sententiam emendaverit. *d.* §. 34. 35.

Plus peti potest quatuor modis, re, loco, tempore, & causa. *d.* §. 33. Quisquis autem re vel loco vel causa plus petit, in triplum damni dati tenetur reo: sin tempore plus petierit, tanto temporis spatio post diei vel conditionis eventum expectare tenetur, quanto maturius petiit, & adversario impensas lites refundere. *d.* §. 33. *h. t.*

7. Quibusdam actionibus solidum consequimur: quibusdam minus quam solidum; idque vel ex natura actionis, quod fit in actione de peculio, tributoria, de in rem verso &c. vel ob beneficium personæ datum, quod duplex est, aliud competentiæ, aliud cessionis, vel denique propter compensationem. §. 36. & *seqq. h. t.*

Beneficium competentiæ est, quo quis munitus condemnari nequit ultra vires patrimonii, sed tantum in id quod facere potest, retento eo ne egeat. *l.* 173. *ff. R. I. l.* 125. *ff. V. S. l.* 30. *ff. de re jud.* eoque gaudet maritus de dote reddenda conventus, parentes, patroni adversus liberos aut libertos, donator adversus donatarium, socius contra socium, milites ex privilegio. §. 37. 38. *h. t. l.* 16. & *seqq. ff. de re judic.*

Cessionis beneficium est quo debitor obæratus omnia sua bona præsentia, nullis retentis, suis cedens creditoribus, à carceris squallore liberatur. §. *ult. h. t. l.* 1. *C. qui bon. cedere poss.* non tamen ab ipso debito, si enim ad meliorem fortunam reversus fuerit, adhuc creditoribus solvere

re tenetur, gravisurus tunc beneficio competentiæ, sic ut modicum acquisitum ei non auferatur. *l.* 6. *ff. de cessione bonor.*

Compensatio est debiti & crediti inter se contributio. *l.* 1. *ff. de compensat.* qua ipso jure debitum utrimque tollitur usque ad quantitatem concurrentem. §. 30. *h. t. l.* 11. 12. *ff. de compens.* si modo debitum utrimque liquidum & purum sit, ac quantitas ejusdem generis utrimque debeatur, non item corpus. *l.* 4. 8. *ult. C. de compensat.*

8. Actiones vel directæ sunt, quæ ex verbis legum dantur; vel utiles, quæ ex mente legum & interpretatione competunt. §. *ult. inst. de lege Aquil.*

Aliæ insuper divisiones titulis quibusdam sequentibus continentur, ibidem proponendæ.

Cæterum, cum magna ex parte actiones hoc titulo occurrentes in anterioribus jam fuerint descriptæ; quædam etiam in titulis sequentibus, ut sede propria, sint definiendæ, recte me facturum credidi, si hic tantum spicilegium instituerem actionum illarum, de quibus alibi agendi occasio defuit vel defutura est: secuturus filum Justiniani in illis recensendis.

Prima ordine est rei vindicatio, quæ est actio civilis in rem arbitraria, competens iis, qui jure gentium vel civili domini sunt. *l.* 23. *ff. de rei vind.* adversus quosvis possessores & detentores, quique horum loco censentur. *l.* 7. 9. *l.* 27. §. 3. *ff. de rei vind.* §. 1. *in fin. h. t.* ad id, ut res corporalis restituatur cum accessionibus & fructibus, adhibita inter bonæ & malæ fidei possessores differentia. *l.* 20. *ff. de rei vind.* §. 2. *inst. de off. judicis.*

Actio confessoria est in rem, arbitraria, civilis, qua quis vindicat servitutem sibi vel prædio suo constitutam; adeoque datur ei, cui servitus constituta est, adversus quemvis rei possessorem, vel in servitutis possessione turbantem. *l.* 10. §. 1. *ff. si servit. vind.* §. 2. *h. t.* ad id ut res declaretur servituti obnoxia, & præstetur id quod interest, ac caveatur de non turbando in posterum. *l.* 4. §. 2. *l.* 6. §. 6. *l.* 7. *l.* 12. *ff. si servit. vind.*

Negatoria itidem est in rem, civilis, arbitraria, qua quis vindicat suæ rei libertatem, & negat alteri servitutem competere: adeoque datur domino rei, contra eum, qui servitutem in illa usurpare vult, ad id ut res declaretur libera ab illo onere servitutis, & præstetur id quod inter-

est,

est, ac cautio de non turbando in posterum interponatur, *d. §. 2. h. t. d. l. 4. §. 2. l. 7. l. 12. ff. si servit. vind.*

Publiciana actio est prætoria, in rem, arbitraria, qua quis rem, cujus possessionem justo titulo ac bona fide nactus erat, ac casu amiserat antequam usucepisset, repetit à quovis jure debiliori possidente: in pari namque causa melior possidentis quam petentis foret conditio. *§. 4. h. t. l. 1. 2. 3. l. 9. §. 4. ff. de public. in rem act.*

Actio rescissoria duplex est; alia usucapionis, alia alienationis rescissoria.

Rescissoria usucapionis est actio in rem, prætoria, arbitraria, competens ei, cujus res vere usucapta est (idque vel ab alio præsente, cum ipse dominus justa de causa absens esset, vel ab alio quacunque de causa absente, cum dominus ipse præsens esset) adversus usucapientem, ad id, ut rescissa usucapione res restituatur cum omni causa: olim intra annum, jure novo intra quadriennium continuum instituenda. *§. 5. b. t. l. 7. 8. l. 26. §. 1. l. 28. l. 33. §. ult. l. ult. ff. ex quib. caus. majores 25. ann. restit.* junct. *l. ult. C. de tempor. in integr. restitut.*

Rescissoria alienationis est actio in rem, prætoria, arbitraria, annalis, competens creditoribus in possessionem bonorum debitoris missis, in quorum fraudem res à debitore post missionem alienatæ sunt; contra quosvis bona vel mala fide possidentes, ad id, ut rescissa alienatione res alienata restituatur. *§. 6. h. t.* arg. *l. 3. C. ut in possess. legator. &c.*

Huic similis in multis est actio est Pauliana; quæ est actio prætoria, personalis. arg. *l. 38. §. 4 ff. de usuris. l. 14. ff. quæ in fraud. cred. alien. &c.* annalis, competens creditoribus, in quorum fraudem res à debitore ante vel post missionem in possessionem alienatæ sunt, adversus possessores regulariter fraudis participes, quandoque tamen & non participes fraudis, si sc. pupilli sint, aut titulo lucrativo possideant; ad id ut rescissa alienatione res alienata restituatur. *l. 6. §. 8. 10. 11. l. 10. §. 18. 19. 20. 22. ff. quæ in fraud. cred. alien. sunt, ut rescind.*

Actio Serviana est actio in rem, prætoria, arbitraria, competens domino locatori prædii rustici, contra quosvis possessores, ad persequendas res coloni expresse pro pensionibus obligatas. *§. 7. h. t.*

Quasi serviana, seu hypothecaria, est actio prætoria, in

in rem, arbitraria, competens creditoribus, quibus res expresse vel tacite vel legis dispositione fuerunt pignori obligatæ, contra quosvis bonæ vel malæ fidei possessores, ad avocandam rerum obligatarum possessionem. *d.* §. 7. *h. t* ut tamen jure novo ante tertium bonæ fidei possessorem excutiendus sit ipse debitor & fidejussores ejus. *nov.* 4. *c.* 2.

Constitutum est conventio prætoria, (seu pactum à prætore confirmatum) qua quis sine stipulatione promittit, se soluturum, quod ipse vel alius debet.

Hinc datur actio de constituta pecunia; quæ est prætoria personalis, competens ei cui constitutum est, adversus constituentem, ad id ut præstetur quod constitutum seu promissum est.

Si plures pro eodem constituerint, gaudent beneficio divisionis, exemplo fidejussorum. *l. ult. C. de constit. pecun.*

Actio de peculio est prætoria personalis in rem scripta, ex contractu vel quasi contractu (non delicto) filiif. aut servi, competens illis, qui cum filiof. aut servo contraxerunt, contra patrem vel dominum, & quosvis peculii possessores, ad id, ut præstetur, quod contractu vel quasi contractu comprehensum est, quatenus est in peculio tempore rei judicatæ. §. 10. *h. t.* §. 4. *Inst. quod cum eo, qui in alien. potest. l.* 27. §. 2. *l.* 30. *ff. de peculio.*

Jusjurandum est religiosa divini Nominis invocatio in testimonium veritatis.

Et vel voluntarium est, vel judiciale vel necessarium.

Voluntarium est, quod à parte parti defertur vel refertur extra judicium. *l.* 17. *ff. de jurejur.*

Judiciale est, quod à parte parti defertur, vel refertur in judicio. *l.* 12. *C. de reb. credit. & jurejurand.*

Necessarium est, quod judex ob defectum probationis, parte etiam non petente, defert actori vel reo. *l.* 31. *ff. de jurejur.*

Ex jurejurando voluntario præstito vel remisso, ut & ex judiciali, quoties non est subsecuta judicis sententia, datur actio in factum ex jurejurando. quæ est actio prætoria personalis, competens actori, qui deferente vel referente adversario juravit rem suam esse vel sibi deberi, adversus eum, qui detulit vel retulit, ad id quod jurejurando actoris comprehensum est. §. 11. *h. t. l.* 9. §. *ult. ff. de jurejur. l.* 8. *C. de reb. cred. & jurejur.*

Actio

Actio in factum de albo corrupto est actio prætoria, popularis, pœnalis, competens cuivis ex populo, contra eum, qui album prætoris perpetuæ jurisdictionis causa propositum dolo corrupit, ad pœnam 50. vel, ut alii legunt, quingentorum aureorum. *l. 7. ff. de jurisdict.*

Actio in factum de in jus vocando est actio prætoria, pœnalis, annalis, competens parenti vel patrono sine venia in jus vocato, contra liberos vel libertos vocantes, ad pœnam quinquaginta aureorum. *l.* 4. §. 1. *l. pen. ff. de in jus vocando.* §. *ult. Inst. de pœna temere litig.*

Actio in factum de in jus vocato vi exemto, est actio prætoria, pœnalis, annalis, competens actori, qui reum exemtum in jus vocaverat, contra vi eximentem, ad id ut præstetur, quanti ea res est in judicium deducta, licet per calumniam petita. *l.* 4. *l.* 5. *ff. ne quis eum qui in jus voc. vi eximat.*

Actiones præjudiciales sunt, quæ de statu ac conditione alicujus moventur: puta, de libertate vel servitute, ingenuitate vel libertinitate, & de jure familiæ. §. 13. *h. t.*

De libertate vel servitute est judicium liberale, civile, quamvis augmentum à prætore acceperit, competens domino contra servum, qui se liberum esse asserit, & vicissim servo ad libertatem proclamanti, contra dominum: qui proclamantem contendit suum esse servum. *tit. ff. & C. de liberali caus.*

De libertinitate vel ingenuitate est actio prætoria, competens patrono contra libertum, qui se ejus libertum esse negat; vel ingenuo aut libertino, neganti, se libertum esse ejus, qui jus patronatus prætendit. *tit. ff. si ingenuus esse dicetur.*

De jure familiæ est actio prætoria competens parenti, contra eum, qui se filium esse falsò negat aut asserit; ut & filio contra eum, qui se parentem esse falso negat, vel affirmat. *l.* 5. §. 8. *ff. de agnosc. & alend. liberis. d.* §. 13. *h. t.*

Actio finium regundorum est actio mixta, duplex, stricti juris, competens confini adversus confinem, de spatio quinque pedum, seu turbatis agrorum finibus regundis & discernendis. *l.* 1. *l.* 4. §. 10. *ff. finium regund.* §. *pen. Inst. de offic. judicis.* §. 20. *h. t.*

Actio de servo corrupto est personalis prætoria, competens dominis, aut jus pignoris, usufructus, aliudve simile habentibus; contra eum, qui mores servi dolo ma-

lo

lo corrupit, ad id ut præstetur duplum damni dati & rerum, quas servus fugiens secum abstulit, aut in quibus damnum dedit. *l.* 1. §. 3. *l.* 2. *l.* 9. §. 1. *l.* 13. *l.* 14. §. 3. 4. *ff. de servo corrupto.* §. 23. *h. t.* utilis actio datur ob mores filiif. corruptos. *l.* 14. §. 1. *ff. de servo corrupt.*

Actio condictitia contra actores plus petentes est condictio ex lege, competens reo, qui per plus petitionem læsus est, adversus actorem plus petentem, ad id ut præstetur triplum damni lati. §. 24. *h. t.*

Actio condictitia contra executores litium est condictio ex lege, competens reo nimiam exactionem passo, contra executores litium plus justo exigentes, ad quadruplum damni dati, sic ut triplum jure novo cedat fisco, simplum actori læso. §. 25. *h. t. nov.* 124. *c.* 3.

Metus est instantis vel futuri periculi causa mentis trepidatio. *l.* 1. *ff. quod met. causa.*

Metus justus dicitur, qui cadit in virum fortem & constantem. *l.* 5. 6. *ff. quod metus causa.*

Actio quod metus causa est prætoria, arbitraria, personalis in rem scripta, competens metum passo & ejus hæredi intra quadriennium continuum, contra eum, qui metum fecit & quemvis rei per metum amissæ possessorem, ad id, ut res metu amissa restituatur, aut ex contumacia quadruplum præstetur. §. 27. *h. t.* *l.* 9. §. 1. 3. *l.* 14. §. 2. & 5. *ff. quod met. causa.*

In actione in factum de calumniatoribus ille calumniator dicitur, qui pecuniam accepit, ut, vel ne litem iniquam alteri per calumniam moveret. *l.* 1. *ff. de calumniator.* Quamvis alioquin in criminalibus calumniator sit, qui falsa crimina scienter intendit, *l.* 1. §. 1. *ff. ad SConf. Turpil.*

Actio in factum de calumniatoribus est actio prætoria, annalis, competens ei, qui pecuniam dedit, ne sibi lis moveretur per calumniam; ut & ei, cui lis per calumniam movenda erat; contra eum, qui accepit, ut vel ne litem iniquam moveret, ad quadruplum ejus quod datum est, *l.* 1. *l.* 3. §. *ult. l.* 5. *pr.* & §. 1. *l.* 7. *ff. de calumniatoribus.*

Actio præscriptis verbis æstimatoria est actio personalis bonæ fidei ex contractu innominato, competens ei, qui rem æstimatam vendendam dedit, adversus eum, qui rem vendendam accepit, ad id, ut vel res incorrupta, vel pretium, quo æstimata & vendita est restituatur. *l.* 1. *ff. de æstimatoria.*

Actio

Actio præscriptis verbis ex permutatione est actio bonæ fidei, competens ei, qui rem propriam ex causa permutationis dedit; adversus eum, qui illam accepit, ad id, ut vicissim det, quod promisit, vel præstet id, quod interest. *l.* 5. §. 1. *ff. de præscript. verbis.*

Petitio hæreditatis est actio mixta, bonæ fidei competens hæredi ex testamento vel ab intestato, adversus eum, qui pro hærede vel pro possessore possidet, aut pro tali habetur, ad id ut restituantur res hæreditariæ cum fructibus & accessionibus, adhibita inter bonæ & malæ fidei possessores differentia. §. 28. *h. t. l.* 7. *C. de petit. hæred. l.* 2. 3. 11. 12. *l.* 13. §. 14. *l.* 20. *pr. &* §§. *seqq. ff. de petit. hæred.* §. 2. *Inst. de off. judicis.*

Actio doli est actio prætoria, personalis, subsidiaria, famosa, competens intra biennium ei, qui dolum passus est, adversus eum, qui dolum fecit, ad id ut res dolo amissa restituatur, aut præstetur id quod interest. *l.* 13. *l.* 15. §. *ult. l.* 17. *l.* 18. *ff. de dolo l. ult. C. eod.*

Actio de *eo quod certo loco*, est actio personalis arbitraria, qua res ex negotio civili stricti juris, certo loco præstanda, alibi petitur, facta mentione loci adjecti, ut judex pro locorum diversitate pluris minorisve reum condemnet. §. 33. *Inst. h. t. l.* 1. *l.* 2. §. *ult. l.* 3. *ff. de eo quod certo loco.*

Actio ad exhibendum est actio personalis in rem scripta arbitraria, competens illis, quorum interest peculiariter ex justa causa & jure in re, contra quosvis possessores & detentores, ad id ut res exhibeatur. §. 3. *Inst. de off. judicis. l.* 3. §. 12. *& ult. l.* 4. *l.* 5. *l. pen. ff. ad exhibend.*

Exhibere autem est facere in publico potestatem, ut ei, qui agit, experiundi sit copia. *l.* 2. *ad exhibend.*

Tit. VII. *Quod cum eo, qui in aliena potestate est, negotium gestum esse dicetur.*

Actiones variæ non tam novæ sunt, quam potius qualitatis adjectitiæ aliarum actionum. Tales hoc tit. sex occurrunt; puta, actio quod jussu, exercitoria, institoria, tributoria, de peculio, & de in rem verso.

Actio quod jussu est actio personalis competens illis, qui cum filiof. aut servo, jubente patre vel domino, contraxerunt; contra patrem vel dominum, ad id ut præstetur

tur creditum, quatenus jussus est interpositus. §. 1. *h. t. l.* 3. *ff. quod jussu.*

Exercitor est, ad quem quotidianus navis quæstus pertinet.

Magister vero navis dicitur, ad quem quotidiana navis cura spectat.

Actio exercitoria est actio prætoria, personalis perpetua; competens illis, qui cum magistro vel submagistro navis contraxerunt ejus rei gratia, cui is præpositus erat, adversus exercitorem, ad id ut præstetur, quod contractu magistri vel submagistri comprehensum est. *l.* 1. §. 5. 7. 8. 9. *l. ult. ff. de exercit. act.* §. 2. *h. t.*

Institor dicitur, qui tabernæ vel officinæ est præpositus. *l.* 7. *l.* 8. *ff. de instit. act.*

Actio institoria est prætoria, personalis, perpetua, competens illis, qui cum institore contraxerunt ejus rei gratia, cui is erat præpositus; adversus præponentem, ad id ut præstetur, quod institoris contractu comprehensum est. §. 2. *h. t.*

Actio tributoria est actio personalis perpetua, competens ei, qui filiof. aut servo in merce peculiari negotianti sciente & permittente patre vel domino, credidit, contra patrem vel dominum, ad id, ut merx peculiaris aut pretium inde redactum æqualiter pro rata inter patrem vel dominum & reliquos creditores dividatur. §. 3. *h. t. l.* 1. §. 1. 2. 3. *l.* 7. §. 1. 2. *ff. de tribut. act.*

Actio de in rem verso (diversa ab actione de peculio quæ tit. præced. fuit proposita) est actio personalis, competens ei, qui in rem patris vel domini credidit filiof. aut servo, contra patrem vel dominum, ad id ut præstetur quatenus in rem eorum vere versum est. §. 4. *h. t. l.* 1. *ff. de in rem verso.*

Macedoniano Senatusconsulto cautum fuit, ne quis filiof. mutuam credat pecuniam, & si crediderit, repetere volens repellatur exceptione Senatusc. Macedoniani, in odium fœneratorum introducta. §. *pen. h. t. l.* 1. *ff. de Senatusc. Maced. l.* 40. *ff. de cond. indeb.*

TIT.

Tit. VIII. *De noxalibus actionibus.*

Actiones noxales vel competunt ex delictis servorum, vel ex factis animalium: & sunt qualitates novæ adjectitiæ actionum directarum.

Actio noxalis ex delictis servorum est actio personalis, competens illis, quibus actiones directæ ex delicto essent competituræ, si liber homo deliquisset; adversus dominum servi novissimum, & quemvis servi possessorem, quive dolo ad evitandum noxale judicium possidere desiit, ad id, ut damnum reparetur, aut servus noxæ detur. *pr. & §. 5. h. t. l. 11. 12. 13. de noxal. action.*

Cæterum noxæ deditione transit dominium, si noxæ dans dominus est, & plenissima contingit liberatio. *§. 3. h. t.*

Tit. IX. *Si quadrupes pauperiem fecisse dicatur.*

Pauperies est damnum sine injuria facientis, adeoque ab animali datum. *pr. h. t.*

Actio de pauperie est actio personalis, civilis competens ei, cui nocitum est, adversus dominum animalis, contra naturam sui generis, nullo instigante, lædentis; ad id ut damnum reparetur aut animal noxæ detur. *pr. h. t. l. 1. pr. ff. h. t.*

Actio de pastu pecorum est actio personalis, civilis, competens ei, cui animal alienum à nemine immissum, alieno fundo depascendo nocuit; adversus dominum animalis, ad id ut damnum reparetur, aut animal noxæ detur. *l. 14. §. ult. ff. de præscript. verb. l. ult. C. ad leg. Aquil.*

Est & actio in factum ex ædilitio edicto contra eos, qui canem, verrem, aprum, ursum, leonem, aut aliud simile animal illic habent, qua vulgo iter fit; tendens ad ducentos aureos, si homo liber perierit; ad id quanti judici æquum videbitur, si homini libero nocitum sit, in cæteris rebus ad duplum damni dati. *§. ult. h. t. l. 40. & seqq. ff. de ædil. edict.*

Tit. X. *De iis per quos agere possumus.*

Procurator est, qui aliena negotia mandato domini administrat. *l. 1. ff. de procurat.* & olim quidem quisque pro se, nullius pro alio, debebat agere; at jure novo etiam per procuratorem quisque agere & conveniri potest; *pr. h. t.*

Defensor dicitur, qui sine mandato pro reo intervenit, *l. 40. §. 2. l. 51. ff. de procurat.*

Procurator vel specialis est, vel generalis.

Specialis est, qui ad certam causam vel actum expediendum datus est.

Generalis, cui omnia negotia gerenda sunt demandata.

Et hic iterum vel generalis est *cum liberâ administratione*, qualis fere omnia potest, quæ dominus: vel *sine liberá*, qui non tam laxam habet potestatem. *l. 58. 60. 63. ff. de procurat.*

Adhæc procurator vel ad negotia extrajudicialia constituitur, vel ad lites.

Tit. XI. *De satisdatione.*

De cautione & variis ejus speciebus actum tit. de satisd. tut.

Cautio *judicatum solvi*, tribus clausulis adsolvitur, 1. de solvendo eo, quod judicis sententia fuerit comprehensum. 2. de re defendenda boni viri arbitratu. 3. dolum malum abesse & absuturum esse. *l. 6. 13. 19. judicatum solvi.* eaque præstanda regulariter per rei defensorem, vel per reum ipsum, quoties non per se, sed per alium defendi desiderat & præsens est. §. 4. & 5. *Inst. h. t.*

Cautio de rato est, qua procurator vel defensor cavet, eum, pro quo intervenit, rem ratam habiturum, seu probaturum esse. §. 3. *h. t.* quæ cautio per procuratorem interponenda, quoties de mandato dubitatur. *l. 1. C. de procurat.* vel mandato carent hi, qui & sine mandato pro personis conjunctis actionem possunt instituere. *l. 35. l. 40. §. ult. ff. de procurat.* arg. *l. 12. C. eod.*

Tit.

Tit. XII. *De perpetuis & temporalibus actionibus, & quæ ad hæredes & in hæredes transeunt.*

Actiones vel perpetuæ sunt, vel temporales.

Perpetuæ sunt, quæ olim perpetuo durabant sine ulla præscriptione: jure vero novo annis triginta vel quadraginta demum extinguuntur. *pr. h. t. l.* 3. *C. de præscript.* 30. *vel* 40. *annor.*

Temporales dicuntur, quæ intra brevius tempus a jure civili vel prætorio præfinitum sunt intentandæ.

Denique actiones vel hæredibus dantur & in hæredes, quales sunt actiones rei persecutoriæ; vel hæredibus sed non in hæredes, puta pœnales. §. 1. *h. t.* vel nec hæredibus nec in hæredes, veluti actio injuriarum, actio in factum de in jus vocando, de calumniatoribus, de revocanda donatione ob ingratitudinem, & similes. *d* §. 1. *h. t. l. pen. ff. de in jus voc. l.* 4. *l.* 5. *ff. de calumniat. l.* 1. 7. *ult. C. de revoc. donat.*

Tit. XIII. *De exceptionibus.*

Exceptio est actionis exclusio: quales plurimæ sunt, veluti, exceptio metus, doli, justi erroris, non numeratæ pecuniæ, pacti, jurisjurandi, rei judicatæ. §. 1. & *seqq. h. t.*

Dividuntur autem exceptiones in civiles & prætorias.

Civiles sunt, quæ legibus aut alio jure civili sunt introductæ.

Prætoriæ, quæ ex edicto prætoris substantiam capiunt. §. 7. *h. t.*

Adhæc vel perpetuæ & peremtoriæ sunt, vel temporales & dilatoriæ.

Peremtoriæ & perpetuæ sunt, quæ judicium perimunt, & semel objectæ semper obstant; ut exceptio doli, metus, rei judicatæ &c. *l.* 2. §. *ult. ff. de except.* §. 8. 9. *h. t.*

Temporales & dilatoriæ sunt, quæ ad tempus tantum obstant agenti, seu actionem differunt; qualis est exceptio ordinis, cedendarum actionum, & eæ, quæ procuratoris aut judicis intuitu opponuntur. *l.* 3. *ff. de except.* §. 10. 11. *h. t.*

Tit. XIV. *De replicationibus.*

Exceptiones insuper vel in rem sunt, vel in personam, vel mixtæ. §. *ult. h. t.* *l.* 7. *pr.* & §. 1. *ff. de except.*

In rem sunt, quæ prosunt hæredibus & fidejussoribus; veluti metus, doli &c. *d. l.* 7. §. 1.

In personam sunt, quæ certam personam non egrediuntur; veluti, cessionis, competentiæ &c. *d. l.* 7. *pr.*

Mixtæ sunt, quæ quibusdam, non omnibus prosunt; quo modo minorennitatis exceptio hæredibus; non item fidejussoribus minoris prodest. *l.* 13. *l.* 18. §. *ult.* *l.* 19. *ff. de minorib.*

Replicatio est exceptionis exceptio seu exclusio. Cui rursus opponi potest duplicatio: huic triplicatio; iterum quadruplicatio &c. *passim. h. t.*

Tit. XV. *De interdictis.*

Interdicta olim erant formulæ & conceptiones verborum, quibus prætor aliquid fieri jubebat vel prohibebat. Sed pro his jure novo competunt actiones in factum extraordinariæ, quibus plerumque de possessione agitur, salva proprietatis controversia. *pr. h. t. l.* 2. §. 2. *ff. h. t.*

Possessio in genere est detentio rei corporalis, animo sibi habendi. Quæ & acquiritur & amittitur animo & corpore simul, non solo animo; animo tamen solo retineri potest. *l.* 8. *ff. de acquir. possess.* §. 5. *h. t.*

Est autem possessio vel naturalis vel civilis, idque duplici modo. Primo enim naturalis dicitur, quæ in facto consistit, dum quis suo corpore possidet: civilis vero, quæ in jure consistit, dum quis possidet animo *l.* 10. *C. de acquir. possess.* Secundo naturalis possessio ea dicitur, qua quis rem tenet animo quidem sibi habendi, sed absque opinione dominii; quo modo possidet malæ fidei possessor: civilis autem est, qua quis possidet animo domini; qua ratione possident veri domini & bonæ fidei possessores.

Interdicta 1. vel prohibitoria sunt; quibus sc. prætor vetat quid fieri; veluti, ne vis fiat mortuum inferenti, aut in possessionem misso; ne quid in loco sacro vel publico fiat, &c. vel restitutoria, quibus prætor jubet, aliquid restitui; veluti interdictum unde vi &c. vel exhibitoria, quibus prætor aliquid exhiberi jubet; veluti, de tabulis exhibendis, de homine libero vel liberis exhibendis. §. 1. *h. t.*

2. Vel adipiscendæ possessionis interdicta sunt; ut, quorum bonorum, quod legatorum, & Salvianum interdictum: vel retinendæ possessionis; quale est interdictum uti possidetis & utrubi: vel recuperandæ possessionis; veluti, interdictum unde vi. §. 3. 4. 6. *h. t.*

Interdictum *quorum bonorum* est adipiscendæ possessionis, competens hæredibus prætoriis & civilibus, contra eos, qui pro hærede vel pro possessore possident, ad consequendam rerum corporalium, non incorporalium, hæreditariarum possessionem. *l.* 1. 2. *ff. quor. bonor.*

Interdictum *quod legatorum* itidem est adipiscendæ possessionis, competens hæredi cavere parato de legatis præstandis, contra legatarios & fideicommissarios particulares, ad id ut restituantur res corporales legatæ, quarum possessionem legatarii ante aditionem hæreditatis, vel post aditionem sine hæredis voluntate nacti sunt. *l.* 1. §. 2. 3. 8. 11. 13. 16. *ff. quod legator.*

Interdictum *Salvianum* quoque adipiscendæ possessionis est, & directum quidem domino prædii rustici datur, contra colonum, ad adipiscendam possessionem rerum invectarum & illatarum in prædium rusticum, ac expresse obligatarum pro pensionibus: utile vero creditoribus quibusvis hypothecariis, contra quosvis rei obligatæ possessores, ad avocandam ejus possessionem, exemplo actionis hypothecariæ. *l.* 1. *pr.* & §. 1. *ff. de interdict. Salviano.*

Interdictum *uti possidetis* est retinendæ possessionis, competens ei, qui tempore litis contestatæ rem immobilem, vel incorporalem, quæ pro immobili habetur; non vi, clam, vel precario ab adversario possidet, contra eum, qui se quoque possidere contendit, ad id, ut ipse justus, alter injustus possessor declaretur, & præstetur id quod interest possessionem turbatam non esse. §. 4. *h. t. l.* 1. §. *ult. l.* 3. §. *ult. l.* 4. *ff. uti possid.*

Interdictum *utrubi* est de rebus mobilibus, de cætero simile interdicto uti possidetis. *l. un. ff. de utrubi.* §. 4. *h. t.*

Interdictum *unde vi* est recuperandæ possessionis, competens ei, qui de possessione rei immobilis vi dejectus est, contra dejicientem, non tertium possessorem, ad id, ut restituatur possessio rei immobilis cum mobilibus, quæ ibi fuerunt, ac fructibus à tempore dejectionis, & omni causa. §. 6. *h. t. l.* 1. §. 6. 31. 32. 34. 40. 41. *l.* 7. *ff. de vi & vi armata.*

3. Interdicta vel simplicia sunt, vel duplicia.

Simplicia dicuntur, in quibus apparet, quis actor, quis reus sit.

Duplicia, in quibus id non apparet, sed uterque simul actor & reus est: qualia sunt interdicta uti possidetis & utrubi. *§. pen. h. t.*

Tit. XVI. *De pœnâ temere litigantium.*

Temere litigantes coercentur 1. Pœna pecuniaria, dum in expensas litis condemnantur. *§. 1. h. t.* & quibusdam in casibus ex inficiatione in duplum. 2. Jurejurando calumniæ, quod non veritatis sed credulitatis jusjurandum; dum actor jurat, se non calumniæ causa litem intendere; reus vero, se non calumniæ causa ad inficias ire. *l. 44. §. 4. ff. familiæ ercisc. l. 3. C. de jurejur. propter calumn. dando.* 3. Infamia in quibusdam, non omnibus, causis.

Infamia est existimationis privatio. Existimatio autem est dignitatis illæsæ status, moribus & legibus comprobatus.

Infamia alia juris est, alia facti.

Juris infamia dicitur, quæ ex turpi facto per jus notato irrogatur; idque vel ipso jure, vel per judicis sententiam.

Facti infamia est, quæ oritur ex facto, quod per jus non est notatum, sed existimationem alicujus onerat penes viros graves & honestos. *l. 2. ff. de obsequiis parent. & patrono præstand. l. 13. C. ex quib. caus. infam. irrog.*

Tit. XVII. *De officio judicis.*

Judex est vir bonus & æquus, jurisperitus per se vel assessores, autoritate publica constitutus, cui causas cognoscendi & decidendi facultas competit.

Cujus officium est, ut judicet secundum id, quod legibus & moribus & constitutionibus est proditum. *pr. h. t.* æquitatem tamen stricto juri prælaturus. *l. 8. C. de judiciis.*

Judices autem vel majores sunt, qui jurisdictionem & imperium habent; vel pedanei, qui nudam habent notionem sine jurisdictione proprie sic dicta.

Jurisdictio est potestas publica judicandi & exsequendi causas ad judicia spectantes sive civiles sive criminales. Et varie dividitur;

Etenim 1. Vel voluntaria est, quæ inter volentes exercetur; vel contentiosa, quæ inter invitos, causæ cognitione interveniente, exerceri potest. *l. 2. ff. de offic. proconf. & legati.*

2. Vel

2. Vel civilis est, quæ circa causas civiles versatur; vel criminalis, quæ circa causas criminales. *l. 1. ff. de off. ejus, cui mand. jurisdict.*

3. Vel ordinaria est, quæ alicui jure magistatus competit; vel extraordinaria seu legalis, quæ non jure magistratus, sed ex speciali lege, Senatusconsulto, vel Principis constitutione concessa est. *d. l. 1. ff. de off. ejus cui mand. jurisd. l. 6. §. 2. ff. de tutelis.*

4. Vel propria est, quam quis exercet suo nomine; vel demandata seu delegata, quam quis exercet nomine ejus, qui mandavit. *l. 16. ff. de jurisdict.*

Imperium vel merum vel mixtum est.

Merum imperium est potestas gladii, seu animadvertendi in facinorosos homines. *l. 3. ff. de jurisdict.*

Mixtum imperium est modica coercitio jurisdictioni cohærens. *d. l. 3. ff. de jurisdict. l. ult. §. 1. ff. de off. ejus cui mand. jurisdict.*

Tit. XVIII. *De publicis judiciis.*

Crimina publica sunt, quæ descendunt, seu coercentur, ex legibus publicorum judiciorum. *l. 1. ff. de publicis judic.* ad quæ persequenda quilibet ex populo plerumque admittitur §. 1. *h. t.* exceptis illis, qui enumerantur in *l.* 8. 9. 10. *ff. de accusat.*

Et vel capitalia sunt, vel non capitalia.

Capitalia sunt, in quibus mors naturalis aut civilis infligitur. §. 2. *h. t. l. 28. ff. de pœnis.*

Non capitalia, in quibus retenta libertate & civitate, levior pœna irrogatur. *d. §. 2. h. t.*

Majestas est magnitudo imperii, & suprema legibusque civilibus soluta potestas.

Crimen læsæ majestatis in genere est omne illud, quo publica majestas quomodocunque violatur.

Perduellionis crimen est, quod directo contra populum aut Principem superiores non agnoscentem, ejusque securitatem, à subjectis committitur. Cujus pœna ex lege Julia majestatis est mors naturalis, bonorum publicatio, & memoriæ post mortem damnatio. §. 3. *h. t. l. 1. §. 1. ff. ad leg. Jul. majestatis. l. 5. C. eod. tit.* eademque consciis satellitibus ac ministris pœna est imposita. *d. l. 5. §. 6. C. ad leg. Jul. majest.* filii quoque perduellium ab omni successione ac honoribus exclusi sunt, ita victuri, ut mors ipsis sit solatium, & vita supplicium. *d. l. 5. §. 1. C. ad leg. Jul. majest.*

Adulterium est alieni thori violatio, alienæ matrisf. corruptio. *l.* 225. *ff. V.S. l.* 6. §. 1. *ff. ad leg. Jul. de adult.* Quod ex lege Julia de adulteriis gladio punitur; sed jure novissimo mulier adultera tantum flagellis cæsa in monasterium detruditur, concessa marito licentia eam intra biennium recipiendi. *l.* 30. §. 1. *& auth. sed hodie C. ad leg. Jul. de adult.*

Stuprum proprie dicitur, cum quis virginem vel viduam honestam non invitam comprimit. §. 4. *h. t. d. l.* 6. §. 1. *ff. ad leg. Jul. de adult.* Cujus pœna ex lege Julia est in honestioribus publicatio dimidiæ partis bonorum cum infamia; in humilioribus corporalis coercitio cum relegatione. *d.* §. 4. *h. t.*

Sicarius est, qui hominem sive liberum sive servum quocunque instrumenti genere dolo malo occidit. Qualis ex lege Cornelia de sicariis ultore gladio punitur. §. 5. *h. t. l.* 1. *ff. ad leg. Cornel. de sicar. l.* 23. §. 9. *ff. ad leg. Aquil.*

Venefici sunt, qui artibus odiosis, tam venenis, quam susurris magicis homines occidunt; aut mala medicamenta publica divendunt. Quorum pœna ex eadem lege Cornelia est ultimum supplicium. *d.* §. 5. *h. t. l.* 6. *C. de maleficis & mathemat*

Parricidium est, cum quis parentes aut liberos, quique ex affinitate parentum vel liberorum loco sunt, occidit. Cui crimini imposita est ex lege Pompeja de parricidiis pœna culei; ut sc. parricida virgis sanguineis cæsus, culeo insuatur, cum cane, gallo, simia, & vipera, atque ita in mare projiciatur, aut objiciatur bestiis. §. 6. *h. t. l.* 9. *ff. ad leg. Pomp. de parricid. l. un. C. de his qui parent. vel liberos occid.*

Falsum est, quod animo corrumpendæ veritatis in alterius fraudem dolo malo fit. Cujus pœna regulariter ex lege Cornelia de falsis est ultimum supplicium in servis, in liberis vero hominibus deportatio. §. 7. *h. t. l.* 1. §. *ult. ff. ad leg. Corn. de falsis.* quandoque gravior; veluti vivicomburium in falsæ monetæ reos. *l.* 2. *C. de falsa moneta.*

Vis publica est, quæ fit cum armis, ut alibi dictum. Cujus pœna est deportatio §. 8. *h. t.*

Vis privata est, quæ fit sine armis. Ac coercetur publicatione tertiæ partis bonorum cum infamia. *d.* §. 8. *h. t. l.* 1. *ff. ad leg. Jul. de vi privat.*

Raptus est, cum quis virginem aut viduam aut Sanctimonialem libidinis causa abducit. Quale crimen ultimo supplicio punitur in raptore & iis, qui opem tulerunt; & bona rap-

raptoris applicantur raptæ, si illa sit ingenua. §. 8. *h. t. l. unic. C. de raptu virgin. l. 5. §. 2. ff. ad leg. Jul. de vi publica.*

Peculatus est furtum pecuniæ publicæ factum ab eo, cujus ea periculo non est. *l. 9. §. 2. ff. ad leg. Iul. peculatus.* Quod ex lege Julia peculatus in magistratibus & eorum ministris ultimo supplicio, in aliis deportatione vindicatur. §. 9. *h. t.*

Sacrilegium est furtum rei sacræ e loco sacro. Cujus pœna quandoque fuit ultimum supplicium, quandoque levior. *l. 5. & 6. ff. ad leg. Iul. peculat.*

Plagium est furtum hominis liberi vel servi alieni. Cujus pœna extraordinaria est ex lege Fabia de plagiariis quandoque capitalis; præsertim, si parentibus ita infligatur liberorum orbitas. *l. 1. & ult. ff. de lege Fab. de plagiariis. l. ult. C. eod. tit.*

Ambitus crimen est, cum quis clam emendicat aut pretio redimit suffragia populi ad impetrandum honorem. Cujus pœna ex lege Julia de ambitu fuit centum aureorum & infamiæ. *l. 1. pr & §. 1. ff. de lege Iul. ambitus.*

Crimen repetundarum est, cum magistratus per se vel uxores aut comites ac ministros suos quid accipiunt, ut aliquid agant vel non agant, contra, quam officii ratio exigit. Cujus pœna est quadruplum accepti, & alia coercitio pro admissi qualitate. *l. 1. 3. 4. 5. 6. 7. ff. de lege Iul. repetund. l. ult. C. eod. tit.*

Crimen annonæ flagellatæ est, cum quis naves annonarias aut nautas retinendo, aliove modo, efficit, ut annona fiat carior. Cujus pœna ex lege Julia de annona est viginti aureorum & alia extraordinaria animadversio. *l. 2. ff. de lege Iul. de annona* monopolio exercito, pœna est exilium & publicatio bonorum. *l. un. C. de monopol.*

Residui crimen est, cum magistratus pecuniam publicam ad usum aliquem destinatam retinuerunt, nec in eum usum insumserunt. Cujus pœna ex lege Julia de residuis est, ut pecunia residua cum alia parte tertia illius pecuniæ in fiscum inferatur. *l. 4. §. 3. 4. 5. ff. ad leg. Iul. peculat.*

Observandum autem, me hic cum Justiniano pœnas criminum antiquis adscripsisse legibus, quibus illa crimina olim fuerunt punita; cum tamen ipsæ pœnæ superius propositæ non ex antiquis illis legibus, sed posterioribus demum constitutionibus maxima fuerint ex parte constitutæ.

F I N I S.

Tit. I.

De Justitia & Jure.

1. Pandectarum opus, Justiniano jubente, à pluribus est compositum Jurisconsultis, recensitis in *l.* 2. §. 9. *C. de veteri jure enucl.* ac continet potissimum responsa Prudentum, quibus tamen sparsim aliæ quoque insertæ juris partes, puta edicti perpetui portiones sat multæ, Senatus-consulta, Principumque constitutiones in confirmationem opinionis non semel adductæ.

2. Distributi vero quinquaginta Digestorum libri in partes septem, quarum prima quatuor, altera septem, tertia octo, quarta itidem octo, quinta novem, sexta rursus octo, septima denique sex libris est absoluta. At sine justo fundamento, sine ratione est illa posteriorum Interpretum in digestum vetus, infortiatum, & novum facta divisio.

3. His continetur jurisprudentia; *Divinarum atque humanarum rerum notitia*, *justi ac injusti scientia l.* 10 §. *ult. ff. h. t.* alias etiam *ars boni & æqui* definita in *l.* 1. *ff. h. t.* cum nihil bonum sit, quin eadem consideratione simul æquum sit; ut ut aliquando quid in se & generaliter spectatum bonum esse possit, quod tamen nonnullis circumstantiis accedentibus iniquum esse incipit; sed propter easdem nec ultra bonum erit, uti id arguunt exempla in *l.* 31. *ff. depositi*, *l.* 8. *C. de pact. convent.* proposita. Eo modo, quo non repugnat, ut quid in se justum sit, atque interim ob varias circumstantias in certis casibus iniquum. *pr. Instit. de except.* (IV, V.)

4. Quamvis autem æquitas (*quæ est stricti seu summi juris cum ratione conciliatio*) legibus comprehensa vere sit, vel saltem præsumatur; in specie tamen sic dicta æquitas tanquam à jure scripto vel constituto diversa proponitur. *l.* 2. §. 5. *in fin. ff. de aqua & aqu. pluv. arc.* (VI.)

5. Finis Jurisprudentiæ est Justitia, *constans & perpetua voluntas jus suum cuique tribuendi d. l.* 10. *ff. h. t.* Qua descriptione humana, quæ finis JCti, non divina continetur justitia: universalis *Nov.* 69. quamvis per consequens

& particularis: quippe quæ sub universali, velut omnium virtutum compage, comprehenditur. Dividitur à Grotio in expletricem & attributricem; sed vulgo, quod vel *commutativa* sit, *quæ circa commercia versatur*, vel *distributiva*, quæ *versatur circa præmia & pœnas pro meritis cujusque distribuendas*. In illa nulla personarum, sed tantum rerum habetur ratio, servaturque proportio, quam vocant *arithmeticam*; exceptis casibus in *l.* 8. *ff. de pact. l.* 16. *ff. de reb. aut. jud. possid. l.* 35. *ff. de minorib. l. ult. C. de emphyt. l.* 1. *C. communi divid.* In hâc vero sæpius personarum observatur respectus, & proportio, quam vocant *Geometricam*: quatenus ob unum idemque crimen à duobus commissum gravior alteri, alteri levior pœna irrogatur; vel propter eadem bene merita majus alteri, alteri minus tribuitur præmium: sed quæ pœnæ quæque præmia in se spectata disparia sunt; ea tamen, quia sunt applicata personis, ætate, natalibus, dignitate vel sexu diversis, paria erunt, in quantum pœna per se levior non minus gravat honestiorem, quam humiliorem ea, quæ in se spectata gravior apparet.

6. Quandoque tamen & arithmeticam in delictis contingit servari proportionem, dum certa iis pœna pecuniaria proponitur, vel damno in rebus dato proportionata; non inspecto, quis hujusmodi delicti reus sit: ut id in furto, rapina, damno legis Aquiliæ, in jus vocatione parentis aut patroni sine veniâ, aliisque multis evenit. (VII, VIII, IX, X.)

7. Proximior jurisprudentiæ finis est *juris* applicatio facienda per JCtos, dum judicis aut advocati funguntur officio. *l.* 1. §. 1. *ff. h. t.* Est autem *jus* hoc loco nihil aliud, quam *regula ac norma agendorum*. (licet & aliæ plures sint juris significationes *in l. pen. & ult. ff. h. t.*) Et vel *publicum* est, quod videlicet *ad statum Reipublicæ spectat primario*, vel *privatum*, quod *ad singulorum utilitatem primario pertinet l.* 1. §. 2. *ff. h. t.* quamvis & ipsum jus privatum aliquando juris publici veniat appellatione, in quantum publica auctoritate constitutum est. *l.* 38. *ff. de pactis*, *l.* 20. *ff. de relig. l.* 15. §. 1. *ff. ad leg. falcid.* Utrumque collectum est ex *naturæ*, *gentium*, & *civilibus* præceptis, generaliter ad hæc tria tendentibus, ut quis *honeste vivat*, *alterum non lædat*, *suum cuique tribuat*, quæ vulgo tria juris præcepta dicuntur. (XI.)

8. *Jus*

8. *Jus naturale* quatenus physice & materialiter in bruta cadit, est, *quod natura omnia animalia docuit l.* 1. §. 3. *ff. h. t.* At, in quantum soli homines (non bruta *pr. Inst. de paup.*) proprie juris capaces sunt, est *quod recta ratio illis, qui vere intelligunt, dictat sine mentis discursu.* Quo etiam pertinent, quæ per necessarias consequentias inde educuntur; uti inter alia sui defensio. *l.* 3. *ff. h. t.* etiam cum nece adversarii, modo quis vel corpus defendat. §. 2. *Inst. de leg. Aquil.* vel pudicitiam, *l.* 1. §. 4. *ff. ad leg. Corn. de Sicar. arg. l.* 8. §. *fin. ff. quod met caus.* non item bona: quamvis enim licita sit eorum defensio. *l.* 1. *C. unde vi. l.* 3. §. 9. *ff. de & vi armat.* non tamen cum rapientis cæde. *arg. l.* 52. §. 1. *ff. ad leg. Aquil.* nisi quis ex defensore bonorum fiat corporis defensor, instante raptore; vel incertum sit, utrum diripiendi an occidendi causâ venerit adversarius; quod in fure nocturno accidit. *l.* 4. *ff. ad leg. Aquil. l.* 9. *ff. ad leg Cornel. de sicar.* (XII, XIII, XIV, XV.)

9. Cæterum immutabile est jus naturale. §. *pen. Inst. de jur. nat. gent. & civ.* puta 1. in totum: cum pro parte mutari possit à jure civili *l.* 6. *ff. h. t.* 2. in thesi: nam in hypothesi quandoque mutatur, & regula juris naturalis quasi exceptiones quasdam propter concurrentes circumstantias admittit. & 3. illud demum jus immutabile est, quo quid præcipitur; non item quo quid soluminodo suadetur. (XVI, XVII.)

10. Jus gentium est, *quod apud omnes gentes vel saltem moratiores obtinet & peræque custoditur*, & vel *primævum* est, nempe *jus naturale hominum à gentibus receptum. arg.* §. 1. *in med. Inst. de jur. nat. gent. & civil.* vel *secundarium*, quod *usu & humanis necessitatibus exigentibus inter gentes est introductum.* §. 2. *in med. eod. tit.* cui adscribenda, quæ enumerantur in *l.* 4. & 5. *ff. h. t.* & *d.* §. 2. Ad utriusque vero juris substantiam requiritur ut concurrat *ratio* cum *usu*, sine quibus nihil juris gentium est. (XVIII, XIX.)

11. Jus civile est, *quod quæque civitas sibi proprium constituit.* Idque nec in totum à jure naturali recedit, nec per omnia ei servit. *l.* 6. *ff. h. t.* Dividitur autem non modo in jus *scriptum* & *non scriptum*; sed &, quod sit vel *jus civile origine*, vel *comprobatione.* Jus civile *origine* est, quod *sine certo ac speciali juris naturalis fundamento in civitate constituitur, licet non careat generali aliquâ æquitatis & justitiæ*

ratione. quo pertinent teſtamentorum & aliorum actuum plurimæ ſolennitates; forſitan & Senatuſconſultum Macedonianum, Velleianum, lex Falcidia, &c. & variæ leges antiquæ, Fuſia Caninia, Ælia Sentia, aliæque plures poſtea abrogatæ. *Comprobatione* vero jus civile eſt, quod *à naturâ vel gentibus ante conſtitutum, in civitate receptum eſt.* eoque contractus plerique, tutelæ, teſtamenta, pœnæ multæ delinquentium, & alia quamplurima referri poſſunt. (xx.)

12. *Moribus.* Magna juris Romani apud nos, & maxime in Friſiâ, auctoritas eſt, illudque oportet in judicando ſequi: niſi vel ſpeciali conſuetudine ſit abrogatum, vel ſpeciali lege municipali aut Ordinum edicto ſublatum, vel ratio legis Romanæ peculiaris fuerit Romanæ genti. vide *Gronew. ad Proœm. Inſt. n.* 3. *&. ſeqq.* Quod ſi mores regionis obſcuri vel incerti ſint, ad vicinarum regionum mores recurri, haud abſurdum.

TIT. II.

De origine Juris & omnium Magiſtratuum & ſucceſſione Prudentum.

1. Tria potiſſimum h. t. tractantur; videlicet initia juris & incrementa, origo Magiſtratuum, & JCtorum ſucceſſio. Principio Regum arbitria pro legibus erant: ſed poſtea nonnullæ à Regibus Romanis leges conditæ; quæ à Papirio collectæ, *leges regiæ* ab auctoribus, à collectore *jus Papirianum* appellatæ *l.* 2. §. 2. *in fin. ff. h. t.* Ejectis vero Regibus, incerto jure populus aliquandiu uſus eſt; donec per Decem-viros à Græciæ civitatibus variæ leges peterentur, in decem tabulas redactæ. Quibus cum deinde duæ aliæ legum tabulæ fuiſſent ſuperadditæ, ex accidenti *duodecim tabularum leges* dictæ ſunt. *l.* 2. §. 3. *&* 4. *ff. h. t.* His poſtmodum acceſſerunt legis actiones, certæ ſcilicet ac ſolennes formulæ, compoſitæ per JCtos & accommodatæ iis, quæ breviter erant duodecim tabulis comprehenſæ. *l.* 2. §. 5. 6. 7. *ff. h. t.* quæ tamen jure novo abolitæ. Ingens præterea incrementum jus accepit per novas à populo latas leges, plebiſcita, Senatuſconſulta, nec non Magiſtratuum edicta. *l.* 2. §. 8. 9. 10. *ff. h. t.* Denique, redactâ in ſtatum Monarchicum Republicâ, conſtitutiones Prin-

Principum magnam fecerunt juris partem; collectæ partim auctoritate privatâ à JCtis Gregorio & Hermogene; partim publicâ jussu Theodosii & Justiniani. Unde Codicis Gregoriani, Hermogeniani, Theodosiani & Justinianei descendit denominatio.

2. Ipse vero Justinianus suas insuper novellas addidit, in authenticas collationes novem post ipsius obitum distributas. Sed mox, vastatâ per barbaras gentes Italiâ, ut lingua Latina, sic & Romanæ leges neglectæ; licet quodam modo postmodum revocatæ compositis & editis libris βασιλικῶν sub Imperatoribus Basilio Macedone, Leone, & Constantino Porphyrogennetâ Donec tandem seculo duodecimo in Italia rursus in lucem protractum ac in usum revocatum fuit jus ipsum Justinianeum, tempore Lotharii, auctore quodam *Irnerio* vel Wernerio; qui & ipse primus Bononiæ jus illud publice interpretatus est.

3. Eodem fere tempore componi cœptum jus Canonicum. Ac primo quidem tempore Eugenii tertii Papæ Gratianus Monachus eam collegit Juris Canonici partem, quæ *Decretum* appellatur. Postea jussu Gregorii noni epistolas Pontificum *decretales* compilavit & in quinque libros digessit Raymundus. Bonifacius octavus *sextum* librum addidit, sed in quinque libros subdivisum. Dein *Clementinæ* à Clemente quinto & ejus successore Johanne XXII. adjectæ: quibus tandem accesserunt *extravagantes*. Septimus quidem decretalium liber recentioribus corporis Canonici editionibus subjunctus est à Petro Matthæo Lugdunense JCto collectus, ut & Pauli Lancelotti Institutiones, sed hactenus non confirmati hi libri.

4. Compositum & jus Feudale ab Oberto de Orto & Gerardo Nigro Capagisto Consulibus Mediolanensibus, & aliis, iisque addita plura capitula extraordinaria ex Alvarotto & Ardizone.

5. Cæterum quod attinet Novellas Leonis & Heraclii, Nicephori, Comneni, Frederici, Henrici Septimi aliorumque Impp. constitutiones corpori juris Justinianei subjunctas, non adeo magna earum atque quidem juris Romani est auctoritas.

6. Altera tit. pars est de Magistratibus, quales primis temporibus Reges: deinceps Consules, Censores, Dictatores, Tribuni plebis, Tribuni militum cum consulari potestate, Prætores, Ædiles, Quæstores Ærarii, Quæstores

parricidii, Trium-viri capitales, Trium-viri monetales, Proconsules aliique plures, de quibus *l.* 2. §. 13. *usque ad* §. 35. *ff. h. t.*

7. Tertia parte de JCtis agitur, qui olim non tam publice docebant, quam potius respondebant de jure consulentibus. Primus Tiberius Coruncanus jura cœpit publice profiteri: quem plures postea secuti; ex quibus plurimi præturâ, consulatu, aliisque majoribus dignitatibus fuerunt conspicui: Distabant autem olim à causarum oratoribus JCti. Sed Servius, cum jam orator esset, objurgatione Mucii, *turpe esse patritio & nobili & causas oranti jus, in quo versatur ignorare*, juris peritiam eloquentiæ adjunxit. *l.* 2. §. 43. *ff. h. t.*

8. Tandem sectæ Jctorum natæ sunt à primis auctoribus Capitone & Labeone. Capitoni quidem Sabinus, Sabino Cassius successit, indeque *Cassiani* seu *Sabiniani* nomen sunt sortiti, Labeoni vero successit Nerva Pater, Nervæ Proculus; unde *Proculiani* appellati sunt. Utriquc huic sectæ plures postea sese addiderunt opinionibus inter se diffidentes: cujus dissensus etiam plurima in Pandectis occurrunt vestigia, quamvis cum magnâ ex parte suis Justinianus sustulerit decisionibus. vide *l.* 2. §. 47. *ff. h. t.*

*. Adde *ex Cod. lib.* 1. *tit.* 17. *de veteri jure enucleando.*

Tit. III.

De legibus, Senatusconsultis & longâ consuetudine.

1. Lex in genere est *commune præceptum, virorum prudentum consultum, delictorum quæ sponte vel ignorantia contrahuntur coërcitio, communis Reipublicæ sponsio. l.* 1. *ff. h. t.* quamvis sumpto strictius legis vocabulo, sit *jus quod Populus Romanus senatorio magistratu interrogante constituebat.* §. 4. *Inst. de jur. nat gent. & civil.* (II, III, IV.)

2. Sunt autem varia legis requisita, puta, ut *justa* sit, tam quantum ad materiam, dum honesta præcipit, turpia vetat, quam quantum ad formam, dum æqualitatem servat & æqualiter obligat. Sit & *perpetua*, nisi mutationem suadeant mutati hominum mores, aut cessantes legis rationes; quo modo per contrariam legem aut usum eas quan-

quandoque contingit abrogari. §. *pen. Inst. de jur. nat. gent. & civil.* Sit insuper lata ab eo, qui condendæ legis potestatem habet, videlicet, à Principe, vel Optimatibus, vel Populo, pro diverso Reipublicæ statu, quâ ratione concilianda *l. ult. C. h. t.* cum *l.* 9. *l.* 32. *ff. h. t. l*, 9. *ff. de justit. & jur.* Denique sit *intellecta*; adeoque non modo clara ac perspicua, nec captionibus obnoxia aut difficilis; sed & promulgata; usque adeo ut ne obliget quidem nisi post duos à promulgatione menses, *Nov.* 66. *c.* 1. ne eos quidem, quibus medio tempore innotuit legis dispositio; cum id confusiones esset pariturum. De cœtero scriptura non est de legis essentia, sed expressa sanctio, quæ & aliunde sine scriptura potest intelligi. (V, VI, VII, VIII, IX, X.)

3. Concurrentibus his requisitis, vis legis est obligare subditos ad sui observantiam, sive imperet, sive vetet, sive puniat, sive permittat *l.* 7. *ff. h. t.* sive præmia distribuat, *l.* 1. §. 1. *ff. de justit. & jure.* sive delicti gratiam faciat. *arg. l.* 22. *ff. h. t.* sive suadeat. §. 3. *Inst. de pupill. subst. l.* 1. §. 3. *ff. de peric. & comm. rei vend.* Obligat & advenas ac peregrinos, quamdiu in legislatoris sunt territorio; sed extra illud impune non paretur. *l. fin. ff. de jurisd.* Ipse autem Princeps legibus civilibus per se vel antecessores conditis solutus est *l.* 31. *ff. h. t.* quibus tamen sese spontaneâ subjectione nonnunquam submittit, quo populum reddat earum observantiorem. *l.* 4. *C. h. t.* §. *ult. Inst. quib. mod. test. infirm.* Nec lucrum captat regulariter ex eo fundamento, quod legibus solutus sit: atque ita admittit contra se Falcidiam, *l.* 4. *C. ad leg. Falcid.* querelam inofficiosi. *l.* 8. §. 2. *ff. de inoff. test.* nec ex testamento solennibus destituto capit. §. *ult Inst. quib. mod. test. infirm.* Insinuationem tamen donationis in se noluit vigere. *l.* 34. *in fin. pr. & auth. seq. C. de donat.* nec caducitatem legati. *l.* 56. *ff. de legat.* 2. ac varia sibi sancivit privilegia. *l.* 6. *in fin. ff. de jure Fisci.* quâ de causâ etiam ad Principem non pertinet regula, *quod quisque juris in alterum statuerit, ut ipse eodem jure utatur*, sed ad solos magistratus. (XI, XII, XIII, XIV, XV)

4. Quod si contra leges quid actum sit, id ipso jure nullum est. *l.* 5. *C. h. t.* nisi lex pœnâ aliquâ, in contravenientes constitutâ, contenta sit; vel rescissionem expresse desideret, velut, in testamento inofficioso, alienatione

in fraudem creditorum, metu, aliisque. Unde & multa fieri prohibentur, quæ facta tenent. vide *l.* 8. §. 2. *ff. de procurat. junct. l.* 7. *C. eod.* (XVI.)

5. Cæterum lex tantum futura regulariter concernit: ut firma maneant, quæ ante novam legem juxta pristini juris observantiam gesta sunt. *l.* 9. *C. h. t. l.* 29. *in fin. C. de testament.* nisi aliud nominatim legislator statuerit. *l.* 7. *C. h. t.* quod solet fieri, quoties vel negotiis præteritis manifesta continetur eaque permanens turpitudo vel iniquitas, ut *in l. ult. C. de pact. pign. l. ult. C. de pactis. libr.* 2. *feud. tit.* 55. vel Princeps rescribit aut decernit de casu singulari ac negotio iam gesto, vel denique lex posterior priorem dubiam solummodo declarat & interpretatur. *arg. l.* 21. § 1. *ff. qui test. fac. poss.* (XVII.)

6. Fertur & lex regulariter de casibus tantum frequentioribus, non raris, aut insolitis *l.* 3. 4. 5. 6. *ff. h. t.* nisi existat de facto casus rarius contingens, quem & legibus tunc definiri necesse est. ut colligere licet ex *l.* 12. *C. de legit. hæred. l.* 12. *l.* 14. *ff. de. statu hom. l.* 3. *ff. si pars hæred. pet. l.* 9. § 1. *l.* 22. 23. *ff. de reb. dub.*

7. Necessaria autem aliquando legis interpretatio, quæ, quatenus vim legis habet, à solo fit Principe *l. ult. C. h. t.* eoque connivente, etiam à consuetudine. *l.* 37. 38. *ff. h. t.* At, si fiat à Judicibus vel JCtis, legis virtute caret sive illi verba legum obscura explanent, dubiumque eruant legis sensum; sive ad alios casus similes extendant perspicuam legis dispositionem, considerata ejus ratione. *l.* 12. 13. *l.* 38. *ff. h. t.* (XVIII, XIX, XX, XXI, XXII, XXIII, XXIV, XXV.)

8. Legi similis in multis est consuetudo, *Jus non scriptum moribus utentium paulatim introductum legis habens vigorem.* § 9. *Instit. de jure nat. gent. & civ. l.* 32. *ff. h. t.* cuius varia requisita; puta, tacitus populi consensus; *d. l.* 32. justitia & rationabilitas. *arg. l.* 39. *ff. h. t.* longum tempus, & actuum liberorum judicialium vel extra judicialium frequentia; arbitrio judicis relicto actuum numero & temporis spatio *arg. l.* 1. *C. quæ sit longa consuet. l.* 32. 35. 38. *ff. h. t.* Obst. *l.* 13. *C. de sent. & interloc. l.* 12. *ff. de offic. præs.* Resp. non exemplis judicandum; nisi series exemplorum jus fecerit. *l.* 38 *ff. h. t.* Quod si consuetudo deinde in scripturam redacta fuerit, manebit nihilominus consuetudo. (XXVII, XXVIII, XXIX, XXX, XXXI.)

9. Cæ-

9. Cæterum an consuetudo sit, id facti est, adeoque probanda per allegantem. *l.* 1. *C. quæ sit long. consuet. l.* 4. *ff. de cust. & exhib. reor. arg. l.* 5. *ff. de probat.* idque vel per turbam testium, vel aliis legitimis probandi modis. Unius plane Doctoris, quamtumvis eximii testimonium non sufficit *arg. l. ff. de juris & fact. ignor.* (XXXII, XXXIII, XXXIV, XXXV.)

10. Vis consuetudinis eadem, quæ legis est; sic ut & consuetudo posterior legem priorem abroget. *l.* 32. *in fin. ff. h. t.* modo rationabilis sit, & in statu Democratico: alias non. *l.* 2. *C. quæ sit longa consuet.* (XXXVI, XXXVII.)

12. *Moribus.* Si nullum novis legibus per hodiernos legislatores tempus adjectum sit, ex quo illæ obligent, protinus à promulgatione etiam ante duorum mensium lapsum subjectos obstringunt. Si tamen in aliquo loco prætermissa fuerit promulgatio, apparitoris, nuncii, vel alterius negligentiâ; cum ea passim in aliis esset facta locis; loci illius prætermissi subditos non videri lege novâ non publicata ligatos, judicatum est.

*. Adde *ex Cod. lib.* 1. *tit.* 14. *de legibus. tit.* 16. *de Senatusconf. libr.* 8. *tit.* 53. *quæ sit. longa consuet.*

TIT. IV.

De constitutionibus Principum.

1. Principis constitutio est, *quod Principi placet ut legis habeat vigorem.* Cujus eadem fere quæ legis requisita sunt. Hujus plures enumerantur species, puta, *edictum*, *rescriptum*, *decretum*, *oratio*, *interlocutio*, *mandatum*, *subscriptio vel adnotatio*, *& pragmatica sanctio.* Est autem constitutio vel *generalis* vel *specialis*. *Generalis* est *quæ omnes subjectos æqualiter concernit & obligat l.* 1. *ff. h. t.* §. 6. *Instit. de jur. nat. gent. & civil.* modo ex circumstantiis colligi possit, Principem rescribendo, decernendo, interloquendo &c. velle jus generale condere. *l.* 1. §. 1. 2. *ff. h. t. junct. l.* 3. *C. de legib.* (I, II.)

2. *Specialis* est *jus singulare personæ vel causæ contemplatione præter jus commune constitutum.* vulgo *privilegium*: quod vel *personæ* vel *rei seu causæ est* Personale privilegium est, *quod personæ concessum cum eâ extinguitur, nec ad hæredes transit*, licet non extinguatur morte concedentis. Reale est,

quod rei cohæret, & *ad hæredes devolvitur l.* 196. *ff. de R. l.* quo etiam privilegia integris civitatibus earumque incolis generaliter concessa pertinent. vide *l.* 1. §. *ult. ff. ad municip. l.* 17. §. 1. *ff. de excus. tut.* Est & vel *temporale*, vel *perpetuum* (XII, XIII, XIV, XX, XXI, XXII, XXIII, XXIV, XXV.)

3. Facienda autem talis privilegiorum interpretatio, ut aliquid operentur præter jus commune. *l.* 1. §. *ult. ff. ad municip.* stricte tamen, ne trahantur ad consequentias. *l.* 14. *ff. de legib.* licet plene, respectu rei vel personæ, cui concessa sunt. *l.* 3. *ff. h. t. arg. l.* 2. *ff. de jurisdict.* (XVI, XVII, XVIII, XIX.)

4. Frequentissima omnium rescripta sunt: quæ tamen variis ex causis sunt inutilia; veluti si impetrata per sub vel obreptionem *l.* 3. 4. 5. *C. si contra jus vel util. publ. l.* 29. *ff. ad leg. Corn. de Falsf.* si sine die & consule; aut Principis subscriptione careant. *l.* 3. & 4. *C. de divers. rescript.* & *prag. sanct.* si juri contraria *l.* 3 *l.* 7. *C. de precib. imp. offer.* si adimant jus alteri quæsitum: id enim nec Princeps potest. *l.* 7. *C. de precib. imp. off. l.* 3. *C. de rescind. vend.* §. *ult. Inst. de his qui sui vel alien. jur.* nisi justa causa subsit, aut necessitas vel utilitas publica id exigat, & æquivalens eo casu præstetur. *l.* 13. §. 1. *ff. commun. præd. tam urb. l.* 2. *C. pro quib. caus. serv. pro præm. d.* §. *fin. Inst. de his qui sui vel al. jur. l.* 9. *C. de oper. publ.* Obst. *l.* 14. *C. de oper publ. l.* 2. §. 16. *ff. ne quid in loc. publ.* Resp. sunt casus, quibus jus non erat alicui quæsitum: nam nec ædificanti in *d. l.* 14. concessum erat, ut ædificaret eo modo, nec vicino in *d. l.* 2. §. 16. id erat datum, ne quisquam ei ædificando noceret. *d. l.* 2. §. 16.) III, IV, V, VI, VII, VIII, IX, X, XI.)

5. *Moribus.* Secundum DD. rescripta vel *gratiæ* sunt, *quæ beneficii loco conceduntur*, ut moratoria, delicti gratiam, aut honorem alicui concedentia: *vel justitiæ*, quæ secundum jus commune ordinata ad causæ cognitionem & definitionem spectant, habentque semper tacitam in se conditionem, *si preces veritate nitantur*; & judicis comprobatione indigent; nec ultra anni spatium suam firmitatem obtinent; exceptis prehensionis rescriptis, quæ data apprehendendi occasione etiam post annum executioni mandari possunt. Cæterum permittente Principe etiam civitates, municipia, corpora & collegia licita sibi possunt jura condere, quæ statuta, vel jure municipalia, vel leges loci appellantur. & hæc justa esse oportet ac rationa-

bi-

bilia, juri per Principem constituto non directo contrariantia, *arg. l. 3. §. 5. ff. de sepulchr. viol.* Sed cum de statutis plurimisque circa eorum concursum difficultatibus ex professo tractare non permittat libelli & instituti ratio, præstabit hic nihil quam pauca dicere.

* Adde *ex Cod. libr. 1. tit. 14. de leg. & constitut. principum. tit. 15. de Mandat. Principum. tit. 19. de precibus. Imp. offerend. tit* 21. 22. 23. *d. libr.* I.

Tit. V.

De statu hominum.

1. Status est ipsa personæ conditio: ac varius est, atque inde variæ hominum divisiones. Primo enim vel masculi sunt vel fœminæ, & fœminarum in multis melior quam virorum est conditio. Velleiani enim gaudent beneficio variisque in casibus mitius quam viri puniuntur, ut id suo loco plenius. Quamvis & deterioris quandoque conditionis sint, quatenus nec Magistratus, nec tutrices, nec procuratrices esse possunt, nec postulare, nec, civilibus aut publicis fungi officiis. *l. 2. ff. R. I.* Hermaphroditus ei sexui annumerandus est, qui in eo prævalet. *l. 10. ff. h. t.* (1.)

2. Sunt & vel liberi vel servi. Libertatis & servitutis definitiones videre est in *l. 4. ff. h. t.* Cæterum vis illicita vel juris dispositio libertatem non minuit. *arg. l. 13. ff. qui. test. fac. poss.* Servi vel nascuntur vel fiunt; idque vel jure gentium, ut captivitate; vel jure civili, variis modis, de quibus *DD. ad. §. pen. Inst. de jure person.* Quomodocunque autem in servitutem redacti fuerint, pro nullis habentur. *l. 32. ff. R. I.* Nec quicquam inter liberos & servos medium est, cum & statu-liberi servi sint. *l. 9. ff. de statu lib.* licet quandoque propter imminentem spem libertatis velut liberi considerentur. *l. 33. ff. de solution. l. 13. C. de testam. manum. l. 14. ff. de quæstion. l. 9. §. ult. ff. de pœnis.* & adscriptitii servis potius annumerandi; secus si simplices coloni fuerint. *l. 7. l. 18. C. de agric. & censit.* licet Clerici esse possint, religionis favore *Nov.* 123. *c.* 17. & in quibusdam à servis aliis glebæ non adscriptis distincti sint. (II, III, IV, V.)

3. *Moribus.* Hodie inter Christianos fere abolita servitus,

tus, nisi cum Barbaris bella gerant; adeo ut servus, quamprimum regionum nostrarum fines intraverit, etiam invito domino protinus ad libertatem proclamare possit. Supersunt tamen in variis regionibus quædam servitutis vestigia in hominibus *propriis*, quos vocant; ut & illis rusticis, qui superiori domino serviles tenentur operas præstare manu aut jumentis.

TIT. VI.

De his qui sui vel alieni juris sunt.

1. Homines liberi vel *ingenui* sunt, *qui simulac nati, liberi sunt.* vel *libertini*, qui *ex justa servitute manumissi.* quamvis jure novo omnes sint ingenui, salvo jure patronatus. *Nov.* 78. Sunt & vel *sui juris* qui patres fam. appellantur, vel *alieni juris* qui *dominicæ* si servi; alias, *patriæ subsunt potestati*, ut filiifam. cujuscunque ætatis sint. *l.* 4. *ff. h. t.* etiam in utero adhuc existentes, qui tamen pro jam natis habentur, quoties de ipsorum commodo agitur *l.* 7. 26. *ff. de stat hom.* Obst. *l. ult. ff. de collat.* Resp. non confertur posthumo, quia incertum an ei collatio profutura sit, cum possit abortus fieri aut monstrum nasci. Non vero pro natis habendi, si agatur de commodo tertii; nec tertio prosunt. *d. l.* 7. *l.* 231. *ff. V. S.* nisi ipsi, læso tertio, veluti matre læsâ, læderentur. *l.* 18. *ff. de stat. homin. l* 3. *ff. de pœnis. l.* 4. 5. *ff. de ventre in poss. mitt.* (1. & *tit. præced. num. ult.*)

2. Est autem patria potestas, *quam cives Romani habent in suos liberos*, etsi furiosi sint, & de facto potestatem hanc exercere nequeant. *l.* 8. *ff. h. t. l.* 20. *ff. de stat. homin. l* 9. & *seqq. ff. de ritu nupt. l.* 25. *C. eod.* Ejusque plurimi effectus sunt: præterquam enim quod patri matrique debetur reverentia, honor, obsequium &c. patri insuper plurima filius acquirit, adhibita peculii distinctione; nec sine patris consensu nuptias contrahit, (de quibus suo loco) ac in eum pater olim jus vitæ & necis habuit *l.* 11. *in fin. ff. de liber & posth.* jure novo modicam coërcitionem *l. un. C. de emend. prop.* (II, III.)

3. Potestas hæc tribus potissimuum modis constituitur, nuptiis, legitimatione, & adoptione. Nuptiis tamen non aliter, quam si legitimo tempore filius natus fuerit. l. 6. *ff.*

h.

h. t. quod est à principio mensis septimi usque ad initium mensis undecimi. *l.* 12. *ff de statu homin. l.* 29. *pr. ff. de liber & posth. l.* 3. *ult. ff. de suis & legit. Nov.* 39. *c.* 2. Quod si mulier protinus à morte primi mariti ad secunda vota transeat, & partum edat eo tempore, quo potuit ex secundo concepisse, in dubio præsumendum esse; quod secundi mariti proles sit, censet *Treutl. vol.* 1. *disp.* 2. *th.* 5. *lit. F.* Si abortus factus aut monstrum natum sit, liberorum non continetur appellatione, secus si partus tantum membrorum humanorum officia ampliaverit. *l.* 14. *ff. de statu hom. l.* 129. *ff. V. S.* licet monstra pro liberis fuerint habita ad evitandas orbitatis pœnas. *l.* 135. *ff. V. S.* (IV, V, VI, VII, VIII, IX, X, XI, XII, XIII.)

4. Ut autem justis nuptiis quæsiti patrem, sic vulgo quæsiti matrem sequuntur. *l.* 19. *ff. de statu homin.* nisi privilegium, in ipsis per justas nuptias quæsitis, matris conditionem ac patriam præferat. *l.* 1. §. *ult. ad municip.* Cæterum in causis publicis patria potestas non spectatur. *l.* 9. *ff. h. t.*

Moribus. Hodie peculiares illi, qui apud Romanos obtinuerunt, patriæ potestatis effectus vel plane in desuetudinem abierunt, vel saltem admodum sunt imminuti. Nec nepotes hodie sunt in avi potestate, eo quod filius, ex quo nepotes nascuntur, ipse per nuptias exivit ex patria potestate. An autem mense duodecimo partus editus legitimus sit, ex arbitrio judicis, & Medicorum dependet, si mater indubitatæ castitatis fuerit ex famâ publica, & circumstantiæ partum procastinantes ex Medicorum judicio concurrant.

* Adde *ex Cod. lib.* 8. *tit.* 47. *de patria potestate. tit.* 52. *de infant. expositis.*

TIT. VII.

De adoptionibus & emancipationibus &c.

1. Adoptio in genere est *actus legitimus, quo is qui filius natura non est, fit filius.* Ejusque duæ species sunt, *adrogatio*, & *adoptio in specie. Adrogatio* est qua paterfam, pubes vel impubes expresse consentiens rescripto Principis adoptatur *l.* 5. 8. 32. 33. *ff. h. t.* cujus effectus sunt, quod transeat in potestatem patris adrogatoris cum bonis & liberis §. *pen. Inst. h. t.* eique quarta pars bonorum adroga-

gatoris ex D. Pii constitutione debeatur, si impubes sit §. 3. *Inst. h. t.* cujus etiam petitionem ad hæredes transmittit *l.* 22. *ff. h. t.* scilicet ex lege condictionem, per quam ad instar æris alieni, quarta exigitur *arg. l.* 1. §. 15. *ff. de inoff. test.* (I, II, III.)

2. Est vero hæc quarta omnium bonorum; cum leges ubique simpliciter quartæ mentionem faciant: etenim, si tam justa subsit adrogandi causa, ut Princeps etiam ei, qui liberos jam habet, adrogandi facultatem tribuat, (quod tamen difficulter indulgetur *l.* 17. §. 3. *ff. h. t.*) etiam non absurdum est, adrogatum hoc modo plus percipere, quam alii legitime nati; cum pater non prohibeatur etiam plane extraneo propter bene merita maximam bonorum partem relinquere, modo salva sit liberis legitima. (IV.)

3. *Adoptio in specie* est, *quæ filiusfam. tacite consentiens imperio magistratus adoptatur l.* 5 *ff. h. t.* Cujus effectus olim erat, quod adoptatus subjiceretur patris adoptantis potestati: sed jure novo non aliter quam si ab aliquo ascendentium adoptatus sit. §. 2. *Inst. h. t. l. Cod. eod* (V.)

4. Utriusque, tam adoptionis quam adrogationis requisita sunt, ut adoptans sit masculus, excepto casu §. 10. *Inst. h. t.* sexagenario major, & liberis careat aliis legitimis *l.* 15. §. 2. *l.* 17. §. 2. 3. *ff. ht. t.* præcedat adoptatum plena pubertate, §. 4. *Inst. h. t.* nec plane & in perpetuum inhabilis sit ad generandum. §. 9. *Inst. h. t.* (VI.)

5. Generalis etiam utriusque effectus est, quod dignitas eâ augeri, at nunquam minui, possit; & aucta duret, donec soluta fuerit adoptio *l.* 13. *l.* 35. *ff. h. t.* Quod si libertus à patrono adoptatus fuerit, fiet ingenuus, saltem pro tali habendus erit respectu patroni. *l.* 32. *ff. de ritu nupt.* at non respectu extraneorum. *l. ult. ff. h. t. d. l.* 32. Non tamen adoptio confert jus sanguinis, sed tantum agnationis *l.* 23. *ff. h. t.* quæ *consanguinitas* dicitur in *l.* 44. *ff. h* Nec deficere censenda conditio *si sine liberis*, adoptione factâ; ne in potestate hæredis sit, quovis momento efficere, ut conditio deficiat. *l.* 76. *ff. de condit. & demonstrat.*

6. Solvitur patria potestas morte naturali vel civili *pr.* & §. 1. *Inst. quib. mod. patr. pot. solv.* dignitate omni, quæ liberat à curiâ, idque respectu onerum, non item (quantum ad commoda. *Nov.* 81. *c.* 1. §. 1. & *c.* 2. emancipatione, quæ est *relaxatio vinculi patriæ potestatis*) & vel legitima fuit vel Anastasiana vel Justinianea. Quod si semel facta fuerit,

rit, vivo quidem filio pater controversiam movere potest, quasi non rite facta esset. *l.2.C. si ad vers. rem judic.* at non post ejus obitum. *l.25.ff. h. t.* extraneis tamen, quorum interest, id non prohibitum *l. 5.C. ne de statu defunct.* potest & pater filium emancipatum ob ingratitudinem in potestatem revocare. *l. un. C. de ingrat. liberis.* (IX, X, XI.

7. Militiâ vero vel nuptiis patria potestas non dissolvitur. arg. *l.1.§.5.ff. de liber. exhib. l.1. in fin ff. ad S.Consf. Maced.* (XIII.)

8. *Moribus.* Patria potestas hodie per nuptias filiif. aut filiæf. extinguitur, uti & majorennitate, eo modo quo cura finitur; insuper separata filii habitatione & negotiatione per annum & diem patre non contradicente; nisi filius studiorum causa absit, aut peregrinetur: quod tamen in Frisiâ non receptum. Sed solennes emancipationes vix hodie obtinent, ut nec adoptiones, Frisiâ exceptâ: imo si qui hodie de facto adoptati fuerint, non liberorum, sed magis alumnorum jure censentur; unde nec patri adoptivo ab intestato succedunt. In adoptionis tamen locum in quibusdam regionibus successit unio prolium, actus, quo causâ cognitâ, & accedente magistratus ac eorum quorum interest, consensu, parentes masculi vel feminæ ad secunda vota transeuntes id agunt, ut vel liberi utrimque ex primo matrimonio, vel nati ex primo cum natis ex secundo matrimonio, æqualiter succedant, perinde ac si ex uno omnes conjugio essent progeniti.

*. Adde *ex Cod. libr. 8. tit. 48. de adoption. tit. 49. de emancip. liberor. tit. 50. de ingrat. liberis.*

TIT. VIII.

De divisione rerum & qualitate.

1. Compendiosa rerum divisio est, quod vel communes sint, vel publicæ, vel universitatis, vel nullius, vel singulorum. *pr. & §§. seqq. Inst. h. t.* aut, quod eodem redit, res vel nullius sunt vel alicujus. Res nullius vel divini vel humani juris sunt. Res nullius & humani juris sunt res jure gentium communes; *quæ usu sunt omnium, proprietate nullius, cedunt tamen primo occupanti*, non, quod in

in totum occupentur; sed quoad aliquam sui partem, quod in aëre, mari, littoribus, &c. contingit. Qua ratione quilibet in littore ædificare potest, *l.* 5. §. 1. *ff. h t.* ut tamen consultius sit ad id impetrare decretum prætoris. *l.* 50. *ff. de acquir. rer. dom.* & ædificando fit dominus illius partis, quam occupavit. *l.* 6. *ff. h. t.* quippe quæ nullius fuit, alioquin inædificata solo cedunt, cum aliquis existit soli dominus. § 29. 30. *Instit. h. t.* Quamvis vero in littora imperium exerceri possit, quo respectu & populi Romani esse dicuntur. *l.* 3. *ff. ne quid in loco public.* proprietate tamen manent communia. *l.* 2. §. 1. *ff. h. t.* (I, II, III, IV.)

2. Rex nullius sed divini juris vel sacræ, vel sanctæ, vel religiosæ sunt. Sacræ dicuntur, *quæ rite per Pontificem Deo consecratæ*, vel, *quæ autoritate publicâ ab usu profano ad usum pium translatæ sunt.* Et tantus religionis favor est, ut dirutâ æde sacrâ locus adhuc sacer maneat. §. 1. *Inst. h. t.* secus, quam est in litore, cui casa imposita fuit iterumque diruta, quod deficiente religionis favore pristinam naturam recuperat. *l.* 6. *ff. h t.* Quod si bona ab hæreticis sint consecrata; non in profanos, sed alios licitos usus sacros convertenda. arg. *l.* 16. *ff. de usu & usufr. leg.* Obst. *l.* 5. *C. de paganis.* Resp. agit de iis quæ falsis diis & dæmoni consecrata, quæ si ab hostibus capiantur, sacra esse desinunt. *l.* 36. *ff. de Religiop.* licet id ipsum de facto magis quam de jure intelligendum sit, quatenus inter Gentiles non erat illa sacrorum communio, sed alii alia agnoscebant sacra, cultum alium, aliosque Deos tutelares; cæteroquin iure postliminii res tales recipiunt pristinam rerum sacrarum naturam. *d. l.* 36. (V, VI.)

3. Res sanctæ sunt, *quæ ab injuriis hominum sanctione defensæ sunt ac munitæ*, ita dictæ vel à sanctione vel à sagminibus §. 10. *Inst. h t. l.* 8. *ff. h. t.* Tales sunt legati, portæ, muri civitatis, pœna capitali in eorum violatores constituta. *l. ult. ff. h. t. l. ult. ff. de legation.* quæ & in muris municipiorum propter rationis parilitatem obtinet. *arg. l.* 8. §. 2. *ff. h. t.* (VII.)

4. Res religiosæ sunt, *quas quisque facit autoritate privatâ, dum mortuum infert in locum suum, vel alienum domino permittente.* De quibus alibi *tit. de Relig.*

5. Res alicujus vel plurium sunt vel singulorum. Illæ iterum vel publicæ, vel universitatis. Publicæ sunt *quæ jure dominii ad populum universum pertinent*, ut portus, & ple-

pleraque flumina *l.* 4. §. 1. *h. t.* nam & flumina quædam privata sunt. *l.* 1. §. 3. *ff. de flumin.* Res universitatis dicuntur, *quæ jure dominii ad collegium, municipium, aliamve universitatem pertinent.* (VIII, IX, X.)

6. Alio insuper modo res dividuntur, quod vel *corporales* sint vel *incorporales.* Illæ dicuntur *quæ suâ naturâ tangi possunt*; hæ, *quæ tangi nequeunt & in jure consistunt*, ut servitutes, hæreditates, nomina, &c. *tit. Inst. de reb. corp. & incorp.* Corporales iterum vel *mobiles* sunt, qualis suppellex; vel *immobiles*, quæ *non possunt de loco in locum moveri*, ut ædes & fundi, vel *sese moventes*, quales servi & animalia. (XI, XII, XIII, XIV, XV, XVI.

7. *Moribus.* Res hodie vulgo in allodiales & feudales dividuntur; & omnes rerum species fere ad mobilia & immobilia reduci solent juxta statutorum interpretes, licet natura suâ incorporales essent. Sic ut actiones in personam, ut & in rem mobilem mobilibus, in rem vero immobilem immobilibus annumerandæ sint, ex probabiliori sententia. *arg. l.* 15. *ff. R. I.* de his late parens p. m. Paulus Voet *tract. de mobil. & immobil.* Quin tamen ex hominis dispositione, per testamentum vel aliter fieri possit, ut rerum incorporalium tanquam à corporalibus distinctarum ratio haberi possit, nequaquam dubium. Vide *Sande decis. Fris. libr.* 4. *tit.* 4. *def.* 6. Cæterum nulla inter Reformatos sepulchris adest religio, aut templis sanctitas, licet in violatores aut scelere profanantes gravius animadvertatur. Sepulchra vero etiam in commercio esse, & actu inter vivos aut ultima voluntate alienari posse vulgatum est. Flumina autem non tam publica, quam regaliis annumerata.

TIT. IX.

De Senatoribus.

1. Senator est, qui in ordinem senatorium est cooptatus; licet, latius sumto vocabulo, sit qui jus dicendi sententiam in senatu habet *l. ult. in fin. ff. h. t.* Senatus est, selectorum virorum, non plebejorum cætus, erant autem quidam senatorum ordines; eoque spectat. *l.* 15 §. 2. 3. *ff. de excus. tutor.* licet & ipse senatus ordo fuerit, ex quo magistratus potissimum eligebantur: cui varia concessa privilegia,

veluti fori. *l.* 2. *C. ubi senat. vel clariss.* duplicis domicilii, tum Romæ tum in municipio, unde oriundi. *l.* 11. *ff. h. t.* Insuper, quod filii ex senatore nati senatorii sint, & dignitatis paternæ participes, licet nati ante dignitatem. *l.* 5. *ff. h. t.* cum liberis non sint invidendi honores paterni *l.* 11. *C. de dignitat.* modo ante nati id à Principe petierint, sine obstaculo impetraturi *arg. l.* 23. §. 5. *C. de nupt.* non petentes, quia videntur honorem paternum contemsisse, ejus non erunt participes. De quo casu intelligenda forsan *l. ult. C. de decurion* (I. II. III. IV.)

2. Uxor quoque senatoris mariti sui dignitatem sequitur, eamque dum vidua est retinet: sed iterato nubens inferioris conditionis marito, ex ejus personâ æstimatur, nisi rescripto obtinuerit, ut primi mariti retineret dignitatem. *l.* 8. *l. ult. h. ff. t.* Idemque juris est in senatorum filiabus inferiori nubentibus. *d. l.* 1. (V. VI. VII. VIII. IX.)

3. Perit autem hæc dignitas senatoria, si senatu motus fuerit senator. *l.* 2. 3. 4. *ff. h. t.* §. 5. *Inst. de cap. dimin.* quæ dignitatis privatio etiam ad liberos ex senatore jam ordine moto conceptos extensa est, de quibus accipienda *l.* 11. *C. de quæstion.* liberis enim ante vel natis vel conceptis hæc non nocet macula paterna, *l.* 7. §. 1. 2. *ff. h. t.* (X.)

TIT. X.

De officio Consulis.

1. Magistratus Romani vel urbani fuerunt vel provinciales. Urbanos inter primi occurrunt consules, à consulendo dicti. Hi initio quidem juri reddendo, sed deinde bellis gerendis magis intenti; tandem honoris titulum & umbram magis, quam veram potestam habuerunt. Judicabant de liberali causa, judices, tutores dabant, ac penes eos manumissio, adoptio & similia expedita. Quin & apud se consul, ut ut annis 20. minor, suum potuit servum manumittere. *l.* 20. *in fin. ff. de manum. vind.* licet id apud collegam non potuerit, propter parem potestatem. *l.* 18. §. 1. *ff. de manum. vind. l.* 14. *ff. de manumission.* Obst. *l. un. in fin. ff. h. t.* Resp. sensus est, quod apud se possit manumittere, ubi causa manumissionis apud collegam fuerit probata (I. II.)

2. Fuerunt autem Consules vel ordinarii, initio anni electi,

cti; vel suffecti, qui medio tempore in deficientium locum surrogati: à quibus nec anni numeratio, sed tamen Senatus consultorum denominatio videtur facta, Trebelliani forsitan ac Pegasiani. (111.)

* Adde ex *Cod. libr.* 12. *tit.* 2. *de consulibus &c.*

Tit. XI.

De officio præfecti prætorio.

1. Fuit & præfectus prætorio, qui præerat militibus ad custodiam Principis lectis: ejusque paulatim accrevit dignitas, ut adeptus fuerit disciplinæ publicæ emendationem, & tandem ad eum loco Principis factæ fuerint appellationes, nec ab eo ad Principem ultra provocari, sed tantum supplicatio fieri potuerit. *l. un ff. h. t. l. un. C. de sent. præfect. præt.* Tales aliquando eodem tempore plures fuerunt; sub Justiniano quatuor, puta Orientis, Illyrici, Africæ, & Italiæ: quibus & jus edicta condendi datum fuit, quæ *formæ* appellatæ. *l.* 2. *C. de off. præf. præt. orient.* (1. 11.)

*. Adde *ex Cod. libr.* 1. *tit.* 26. *de off. præf. prætorio orient. & Illyrici. tit.* 27. *de off. præf. prætorio Africæ. &c. libr.* 12. *tit.* 4. *de præf. prætorio &c.*

Tit. XII.

De officio præfecti urbi.

1. Tempore Regum, ut & sub Consulibus, donec prætores creati, præcipue vero sub Impp. fuit præfectus urbi; cujus officium erat tueri quietem populi & popularium, quem in finem stationarios habebat milites. *l.* 1. §. 12. *ff. h. t.* etiam de criminibus omnibus cognoscere in Italiâ intra centesimum lapidem. *l.* 1. *pr. &* §. 4. *ff. h. t.* quod spatium *terminorum urbs* venit appellatione *l. ult. ff. h. t.* & si quid peccatum esset, poterat vel ad tempus vel in perpetuum alicui interdicere negotiatione, professione, advocatione, foro, spectaculis. *l.* 1. §. *pen. ff. h. t.* cum tamen præses id tantum potuerit ad tempus suæ administrationis. *l. ult. ff. de pœnis.* forte quia hujus imperium tantum temporale erat, at

præfecti urbi perpetuum, donec viveret. Curam etiam annonæ habebat, ut justo pretio divenderetur. *l.* 1. §. 11. *ff. h. t.* quamvis decurionibns, quorum minor potestas erat, non licuerit pretia grani constituere. *l. ult.* §. 1. *ff. ad leg. Jul. de annon.* (I. II. III. IV.

2. *Moribus.* Magistratus cujusque civitatis pretium annonæ, si id ex utilitate civium futurum credat, potest constituere, licet id in nostris regionibus, excepto pane. vix receptum, sit.

* Adde *ex Cod. libr.* 1. *tit.* 28. *de off. præf. urbi.*

Tit. XIII.

De officio quæstoris.

1. Quæstores alii parricidii fuerunt alii ærarii, qui pecuniæ publicæ conquirendæ præerant. Et hi primum in urbe bini pecuniæ urbanæ colligendæ præpositi. sed postea alii creati, qui militaris pecuniæ curam habebant, prædas vendebant, ac in ærarium redigebant. Tandem cum singulis proconsulibus aut proprætoribus in provincias missi quæstores forte lecti. *l.* 1. §. 2. *ff. h. t.* Præter hos & aliud quæstorum genus fuit, qui candidati Principis appellati, orationes ejus in senatu recitabant, ac posterioribus temporibus omnem justitiæ in aulâ administrandæ curam habebant. *i.* 1. §. *ult. ff. h. t. l. C. de diverʃ. reʃcript. l.* 1. 2. 3. *C. h. t. l.* 32. *C. de appel.* jure novo quæstores sacri palatii appellati (I).

2. Fuit & jure novissimo quæstor, qui in vagabundos, mendicos &c. inquirebat ac labori addicebat, & de crimine falsi nec non concussionibus exsecutorum cognoscebat. *nov.* 10. (II.)

* Adde *ex Cod. libr.* 1. *tit.* 30. *de offic. quæstor. tit.* 32. *de off. comit. sacrar. largition. tit.* 33. *de off. comitis rer. privat.*

T I T.

Tit. XIV.
De officio prætorum.

1. Prætores olim dicti omnes magiſtratus à præeundo. Sed in ſpecie prætores ſunt, qui juri dicundo præſunt. Creatus primo ſuit prætor *urbanus*, cui deinde *peregrinus* additus. *l.* 2. §. 27. 28. *ff. de or. juris.* Conſiſtebat autem prætoris officium in tribus, quæ tribus expreſſa verbis *do*, *dico* . *addico.* licet & poſtmodum uſque ad Hadriani tempora edicta condiderit. De cætero civilem habuit juriſdictionem, non criminalem. *arg. l.* 1. *pr.* & §. 4. *ff. de offic. præfect. urbi.* §. *antep.* & *pen. Inſt. de ſuſpect. tutor.* ut tamen ſervi & viles perſonæ verberibus coërcerentur ob illatam injuriam, conſtituere potuit *l.* 17. §. 4. *l.* 35. *ff. de injur.* Quod ſi quis a prætore ſe gravatum putaret, ab eo ad præfectum urbi patebat appellatio *l.* 38. *ff. de minor.* 25. *ann.* (I, II, III, IV, V.)

2. Sed occaſione *l.* 3. *ff. h. t.* diſceptatum, an error communis populi jus faciat? Quod negandum *arg. l.* 39. *ff. de legib.* nec obſt. *de l.* 3. *ff. h. t.* cum non aliud velit, quam quod geſta à Barbario Philippo, ſervo, ſed per errorem ſuffragiis populi prætore creato, valeant, non propter errorem, ſed magis ob populi approbationem, diſcuſſo jam errore ac compertâ veritate; ſubſecutam; idque ex æquitate ac juſtis de cauſis, tum ne plurima negotia bonâ fide geſta reſcinderentur cum detrimento Reipublicæ, tum etiam, quia populus vel ſervo libertatem dare, vel legem de ſervis quoque in prætorem eligendis condere potuiſſet; atque ita Barbario præturam decernere. Obſt. *l.* 3. *in fin. ff. de ſupell. leg.* Reſp. agit tantum de errore reſpectu ſignificationis vocis, qui error jus facit, cum verba uſu valeant. (VI, VII.)

* Adde *ex Cod. lib.* 1. *tit.* 39. *de offic. prætorum.*

Tit. XV.

De officio praefecti vigilum.

1. Præfectus vigilum est magistratus extraordinarius. *l.* 2. §. 33. *ff. de orig. jur.* cujus officium erat, ut septem cohortibus præpositus nocturna furta, incendia, effractiones, tumultus arceret; de furibus, raptoribus, effractoribus cognosceret, eosque fustibus, flagellis, virgis, coërceret, non item ultimo afficeret supplicio. *l.* 3. §. 1. *l.* 4. *ff. h. t.* præterquam si servi essent. *l. pen. ff. de condict. caus. datâ.* nisi in *d. l. pen.* non jus, sed factum narrari dixeris. (1.)

2. Sed abrogatus fuit jure novo hic honor, eo quod sæpe hi præfecti cum ipsis furibus conspirarent; & eorum loco constitutus est prætor plebejus. *nov.* 13. (11,)

* Adde *ex Cod. lib.* 1. *tit.* 43. *de off. præf. vigil.*

Tit. XVI.

De officio proconsulis & legati.

1. Provinciales magistratus fuerunt varii. Inter quos præcipui proconsules, missi in provincias populi Romani cum plenissima potestate, mero & mixto imperio. *l.* 1. 2. 7. §. 2. 8. 9. *ff. h. t.* quorum officia passim occurrunt *h. t.* vide *l.* 4. §. 3. 4. 5. *l.* 6. §. *ult. l.* 7. *l.* 9. §. 1. *& seqq. ff. h. t.* & in his singulare fuit, quod tenerentur ex facto uxorum, si cum illis iter facerent *l.* 4. §. 2. *ff. h. t.* (1. 11.)

2. His adjungebatur legatus, cui proconsul mandabat jurisdictionem, si eam ipse exercere nollet: nec legato præterito alteri mandare poterat. *l.* 3. §. 6. *ff. h. t.* Legatus ergo nihil quidem proprium habebat, antequam à proconsule mandata ei esset jurisdictio. *l.* 12. *l.* 13 *ff. h. t.* eâ vero mandatâ, propriam exercebat, suo, non proconsulis nomine. *arg. d. l.* 13. *ff. h. t.* unde & ab eo ad proconsulem appellatum. *l.* 2. *ff. quis à quo appelletur*, & tutoris dandi potestatem habuit. *l.* 1. §. 1. *ff. de tut. & curat. dat.* quæ tamen mandari nequit. *l.* 8. *ff. eod.* habuit & judicis dandi licentiam, *l.* 12. §. 1. *ff. de judiciis.* quæ non competit ei, qui alio-

alieno nomine exercet jurisdictionem. *l.* 5. *C. eod.* Nec proconsul inconsulto Principe potuit legato jurisdictionem adimere. *l.* 6. §. 1. *ff. h. t.* sic ut *mandatum* in legato non designet delegationem jurisdictionis, sed magis jussum & admonitionem, ut legatus exerceat jurisdictionem. suo nomine & jure suo sibi competentem: & mandatum sit quasi *conditio sine quâ non.* (III, IV.)

3. Civilem autem legatus, non criminalem habet jurisdictionem. *l.* 6. *pr. l.* 11. *ff. h. t.* secus quam est in legatis Cæsaris, qui cum instar præsidium sint, & criminalem habent *l.* 14. *ff. de SCto. Silan.* junct. *l.* 12. *ff. accus. l. pen. ff. de off. præf.* cognitio tamen custodiarum legato proconsulum extra ordinem demandata fuit. *l.* 6. *ff. h. t.* (V.)

4. Potuit & apud eum manumissio, adoptio, aliique similes actus legitimi, expediri. *l.* 17. §. 1. *ff. de manum. vind.* Obst. *l.* 2 §. 1. *l.* 3. *ff. h. t.* Resp. agit de legato provinciam necdum ingresso (cohæret enim cum *pr. d. l.* 2.) qui *talem jurisdictionem* non habebat, qualem proconsul, antequam provinciam ingressus esset; cum ea debuerit ipsi â proconsule mandari. *d. l.* 13. *ff. h. t.* mandari vero non potuerit, nisi postquam & ipse proconsul suam ingressus esset provinciam. *l.* 4. §. *ult. ff. h. t.* postquam ergo is intraverit & mandaverit, apud legatum esse poterit legis actio. (VI.)

* Adde *ex Cod. libr.* 1. *tit.* 35. *de off. procons. & legati.*

TIT. XVII.

De officio præfecti Augustalis.

1. Præfectus Augustalis erat, qui Ægypto, provinciæ Cæsaris validissimæ præerat; voluntariam & contentiosam habens jurisdictionem. Ejus curâ exigebantur tributa. *l.* 1. *C. h. t.* dabat & in eâ provinciâ tutorem. *l.* 1. *ff. de tut. & curat. dat. &c.* apud eum fiebat manumissio. *l.* 21. *ff. de manum. vind.* interdicebat postulationibus. *l.* 1. *C. de postuland.* congnoscebat de delictis judicum ordinariorum & ad Principem referebat, non ipse puniebat. *l.* 2. *C. h. t.* (I. II)

* Adde *ex Cod. lib.* 1. *tit.* 37. *de off. præf. aug.*

Tit. XVIII.

De officio præsidis.

1. Præsidis nomen generale est, ut & proconsules contineat & omnes alios qui provinciæ præsunt cum mero & mixto imperio *l.* 1. *ff. h. t.* at Præsides in specie dicti sunt legati, qui à Principe in provinciam mittuntur, à proconsulibus distincti. *arg. l. pen. ff. h. t.* Hi, licet ultimo potuerint afficere supplicio, non tamen deportare. *l.* 2. §. 1. *ff. de pœnis.* Obst. *l.* 6. §. *ult. ff. de pœnis.* Resp. ibi præsidis vocabulum generalius accipitur, ut & proconsules comprehendat. *l.* 1. *ff. h. t.* Varia autem præsidum officia describuntur in. *l.* 3, 13, 14, 16, 18, 19. *& passim. h. t.* (I, II, III, IV.)
* Adde *ex Cod. libr.* 1. *tit.* 40. *de off. rectoris provinciæ.*

Tit. XIX.

De officio procuratoris Cæsaris vel rationalis.

1. Procurator Cæsaris est, qui præest causis fiscalibus & patrimonio Cæsaris. Civilem habuit, non criminalem jurisdictionem, nisi præsidis vice fungeretur. *l.* 2. *C. de pœn.* post dictam tamen ab alio criminalem sententiam cognoscebat, si de bonis damnati fisco vindicandis quæstio esset. *l.* 1. 2. *C. ubi caus. fisc.* Cæterum nec civilem inter omnes personas & de omnibus causis jurisdictionem habuit *l.* 2. 5. *C. ubi causa stat. l.* 2. *C. de pedan. judicib.* nisi ea ipsi à partibus fuisset prorogata. *l.* 1. *C. de jurisdict.* Novissime creati fuerunt comites sacrarum largitionum, & comites rerum privatarum, de quibus *tit. Cod.* (I, II.)

Tit. XX.

De officio juridici.

1. Juridicus Alexandriæ adjunctus fuit præfecto Augustali, ut ibidem jus diceret Hic & tutoris dandi potestatem habuit & legis actionem. *l.* 1. 2. *b. t.*

* Ad-

* Adde *ex Cod. libr.* 1. *tit. ult. de off. jurid. Alexandriæ.*

Tit. XXI.

De officio ejus cui mandata est jurisdictio.

1. De mandata jurisdictione & mandatarii officio plenius ad tit. 1. libri sequentis dicendum est.

Tit. XXII.

De officio assessorum.

1. Magistratus majores, quia sæpe juris imperiti erant, suos habebant, assessores, quorum officium in cognitionibus, postulationibus, libellis, edictis, decretis, epistolis consistebat. *l.* 1. *ff. h.t.* ut scilicet circa hæc omnia magistratibus jura suggererent; quæ si per imperitiam male suggessissent, litem suam faciebant. *l.* 2. *ff. quod quisque juris &c.* imo jure novo causarum cognitio etiam potuit assessoribus per præsides mandari. reservatâ sibi sententiâ, *auth. ad hæc. C. de judiciis.* (I, II.)

3. Nemo autem eodem tempore simul assessoris & advocati munere fungi potest in eodem vel diversis auditoriis. *l. ult. C. h. t.* causa tamen assessoris, licet in eo auditorio, in quo assidet, ventilari nequeat, in alio tamen auditorio agi potest, per alios sc. advocatos: qui sensus est *l. pen. ff. h. t.* nec obst. quod ejus officium in *postulationibus* dicitur consistere. *l.* 1. *ff. t.* id enim non alio respectu, quam quod judicem instruere teneatur, ne quid apud eum per postulantes fiat contra edictum de postulando. (III, IV.)

3. Pro operâ præstitâ assessoribus assignantur salaria, & quidem integra totius anni, licet medio tempore præses sit mortuus, modo alteri operas eo anno non addixerint; sed si præses intra annum successorem acceperit, non debetur anni integri salarium. *l.* 4. *ff. h. t. l.* 19. §. *ult. ff. locati.* (V.)

* Adde *ex C. libr.* 1. *tit.* 51. *de assessor. & domest. & cancellariis judicum.*

LIBER. II.

TIT. I.

De Jurisdictione.

1. Ut latius patet jus dicentis officium (de quo in *l.* 2. *h. t. l.* 19. *ff. de offic. præsid. l.* 6. *§. ult. ff. de off. procons.*) quam jurisdictio; ita & latius notio extenditur quam jurisdictio: quatenus jurisdictio, quæ notionis species est, magistratibus competit; notio vero nuda sine jurisdictione, proprie sic dicta, etiam pedaneis judicibus. Ex quâ nudâ notione fluit, quod judices pedanei possint deferre jusjurandum. *l.* 31. *ff. de jure jur. l.* 4. *§.* 1. *de in lit. jur.* rerum facere æstimationem. *l.* 4. *§. ult. ff. de in lit. jurand.* excludere à jure probandi; reum pro confesso habere. *l. pen. ff. de confess.* jubere rem litigiosam deponi, donec satisdetur. *l.* 5. *ff fam. ercisc. tot. tit. Inst. de offic. judic.* (II.)

2. Jurisdictio est *potestas publica judicandi & exsequendi causas ad judicia spectantes sive civiles sive criminales*, generaliter considerato jurisdictionis vocabulo. Alii aliter definiunt, prout vel strictius pro civili tantum, vel strictissime pro ordinariâ tantum jurisdictione vocem accipiunt. Dividitur in *voluntariam & contentiosam. Voluntaria* est, *quæ inter volentes exercetur. Contentiosa*, quæ *inter invitos, causæ cognitione interveniente exerceri potest. l.* 2. *ff. de offic. procons.* Quædam tamen proprie nec ad voluntariam nec ad contentiosam referri possunt, sed velut medium inter utramque obtinent, ut tutoris datio, decreti interpositio super alienatione bonorum pupilli, vel transactione de alimentis testamento relictis, donationum insinuatio, apertura testamenti, oblatio, consignatio & depositio pecuniæ. aliaque similia: quæ etiam die feriato expediri possunt. *l.* 2, 3. *ff. de feriis.* (I, III, IV.)

3. Est insuper jurisdictio vel *civilis*, quæ *circa causas civiles versatur*; vel *criminalis*, quæ *versatur circa causas criminales. l.* 1. *ff. de offic. ejus cui mand. jurisd.* (V.)

4. Item vel *ordinaria*, quæ *alicui jure magistratus competit*; vel *extraordinaria seu legalis*, quæ *non jure magistratus, sed ex speciali lege, Senatus consulto aut Principis constitutio-*

tione concessa est. Ut criminalis jurisdictio. *l.* 1. *ff. de off. ejus cui mand. jurisd.* tutoris datio. *l* 6. §. 2. *ff. de tutelis.* decreti interpositio super transactione de alimentis testamento relictis. *l.* 8. *ff. de transact.* judicis dandi potestas in magistratu provinciali. *l.* 12. §. 1. *ff. de judic.* (VI.)

5. Est & vel *propria, quam quis exercet suo nomine.* vel *demandato* seu *delegata, quam quis exercet nomine ejus, qui mandavit*; sive tota jurisdictio, sive una species mandata sit. *l.* 16. *ff. h. t.* Demandari autem ea tantum possunt, quæ quis jure magistratus habet & jure proprio. *l.* 5. *ff. h. t.* Non ergo tutoris datio. *l.* 8. *ff. de tut. & curat. dat. ab his &c.* nec criminalis jurisdictio, nisi in casu absentiæ. *l.* 1. *ff. de off. ejus cui mand. jurisdict.* aut infirmitatis, si ea tanta, ut mentis usum impediat, *arg. l. ult. ff. V. S. l.* 2. §. 7. *ff. de vacat. & excus. mun* Non etiam jurisdictionem rursus alteri mandat delegatus. *l. ult. ff. de off. ejus cui mand. jurisd.* nisi vel subdelegandi potestas ei data sit, vel à Principe sit delegatus, *l.* 5. *C. de judic.* Differt autem hic delegatus seu mandatarius jurisdictionis à judice dato, respectu appellationis, ut patet ex *l.* 2. *ff. quis à quo appell.* ut & in sententiæ executione, quam mandatarius nomine mandantis facere potest; non item judex datus. *l.* 15. *ff. de re judic.* (VII, VIII, IX, X, XI, XII, XIII.)

6. Cæterum magistratus præter jurisdictionem habent & *imperium*, quod vel *merum* vel *mixtum* est. *Merum imperium* est *potestas animadvertendi in facinorosos homines. l.* 3. *ff. h. t.* cujus varii gradus sunt, quatenus vel vita naturalis adimitur; vel civilis, vel denique corporis coërcitio aut mulcta ob crimen imponitur. *l.* 28. *ff. de pœnis. Mixtum imperium* est *quod jurisdictioni cohæret*, seu, *cui inest jurisdictio*: *l.* 3. *ff. h. t. l. ult.* §. 1. *ff. de offic. ejus cui mand. jurisd.* cui adscribitur, mittere in possessionem, in integrum restituere, exsequi suas & à se datorum judicum sententias, dare judicem, eumque ad judicandum adigere. *l.* 3. *l.* 4. *ff. h. t.* si quis tamen judicem dedisset, ipse post depositum officium cogere eum ad judicandum non poterat; veluti, prætor post annum. *l.* 13. *ff. h. t.* sed successor datum à prædecessore judicem ad judicandum adstringit. *l.* 49. §. 1. *ff. de judic.* Olim etiam ad mixtum imperium pertinuit, *dare bonorum possessionem. d. l.* 3. *ff. h. t.* sed jure novo bonorum possessio non tam datur, quam potius apud quemvis judicem agnoscitur. *l. ult. C. qui admitt. ad bonor. possess.* (XXXIX, XL, XLI, XLII.)

7. No-

7. Noti tamen ſunt in jure actus nonnulli, quos pro ſubjectâ materiâ aliquando ad merum, aliquando ad mixtum imperium meritò retuleris; qualis eſt incarceratio; quæ ſi in cauſa criminali adhibeatur, ad merum; ſin in causâ civili, ad mixtum pertinebit imperium. *l.* 1. *l.* 3. *ff. de cuſtod. & exhib. reor. l.* 2. *C. de exactor. tribut. l.* 8. *C. qui bon ced. poſſ.*

8. Simplex autem juriſdictio ſine modica coërcitione, id eſt, coërcendi & cogendi poteſtate, non datur. *l. ult. ff. de off. ejus cui mand. juriſd.* licet diſtincta ſit imperii & juriſdictionis natura; atque etiam alia negotia magis, alia minus adjunctum habeant imperium, & inde vel magis imperii vel magis juriſdictionis eſſe dicantur. *l.* 26, *ff. ad municipal.* cumque imperium mixtum ac juriſdictio adeo firmo nexu cohæreant, ut ſuperari nequeant *arg. d. l. ult.* non mirum, ſi quid in una lege juriſdictioni adſcribatur. quod in aliâ tribuitur imperio; ut, judicis dandi poteſtas, *l.* 5. *ff. h. t.* junct. *l.* 12. §. 1. *ff. de judiciis.* neque enim juriſdictio excludit imperium aut vice verſa Et ea quidem, quæ magis imperii ſunt, ſoli habent magiſtratus majores; reliqua & minoribus competunt *l.* 26 *ff. ad municip.* uti id colligere eſt ex iis quæ minoribus magiſtratibus tribuuntur in *l.* 12. *ff. h. t. l.* 4. §. 3. *ff. de damno. inf. l.* 3. *ff. de tut. & curat. dat. ab his.* §. 5. *Inſt. de Attil. tutor. l ult. ff. de decret ab ord. faciend.* Obſt. l. 32. *ff. de injuriis* junct. *l.* 2. *ff. de in jus voc.* Reſp. ſine imperio eſſe dicuntur, quatenus carent iis, quæ magis imperii quam juriſdictionis ſunt. (XLIII, XLIV.)

9. Acquiritur juriſdictio ex conceſſione Principis vel populi, non privatorum pactis *l.* 3. *C. h. t.* licet prorogari pacto poſſit. *l.* 18. *ff. h. t. l.* 1. 2. *ff. de judic.* non tantum reſpectu perſonarum, quæ ſponte ſe ſubjiciunt, aliàs nullo modo vel non immeditate ſubjectæ: *l.* 18. *ff. h. t. l. pen. C. de pactis. l.* 1. *C. h. t. l.* 51. *de Epiſc. & Cleric.* ſed & rerum ſeu cauſarum intuitu, quarum definitio, non factâ prorogatione; aliis competiiſſet. *l.* 28. *ff. ad municip. l.* 74. §. 1. *ff. de judic. arg. d. l.* 1. *C. h. t.* imo & temporis ratione, quod prolongatur. *l.* 2. § 2. *ff. de judic.* modo id caveatur, ne ex prorogatione oriatur juriſdictionum & ordinis judiciarii publice ſtabiliti confuſio; quod fieret, ſi extra territorii ſui fines, vi prorogationis, judex judicaret; quod proinde illicitum, præſertim cum eo caſu pro privato habeatur. *l.* 3. *ff. de offic. præſid. l. ult. ff. de off. præf. urbi.* (XIV, XXXIII, XXXIV, XXXV.)

10. Nec refert, expresse fiat prorogatio an tacite; ipso nempe facto, aditione actoris & patientiâ rei exceptionem fori declinatoriam non opponentis. *l.* 1. *l.* 4. *C. h. t.* an denique ipso jure; quatenus in causâ reconventionis judicare potest judex alioquin incompetens, reo id desiderante. *l.* 11. §. 1. *ff. h. t. l.* 14. *& auth. & consequenter. C. de sent, & interloc.* Quemadmodum nec interest, ordinario, an delegato judici sit facta prorogatio: cum enim delegatus consideretur ex personâ delegantis, & ejus jurisdictionem exerceat; non est, cur non in eo æque ac in ordinario admittatur prorogatio. *arg. l.* 16. *ff. h. t.* quo facit, quod *l.* 1. *ff. de judic.* generaliter in omnibus qui tribunali præsunt, aut aliam jurisdictionem habent, prorogationi locum dat. Præcipue autem in causis civilibus recepta est, cum in criminalibus vix prorogatione opus sit. *arg. l.* 1. *C. ubi de crimin. l.* 3. *l.* 13. *ff. de offic. præsid.* Nec pœnitentiæ locus erit, si stipulatione vel pacto contractui adjecto facta sit. *l. pen. C. de pactis. l.* 51. *C. de Episc. & cleric.* secus, si nudo pacto, & necdum aditus sit judex cui erat prorogatum. *l.* 18. *ff. h. t.* Vel potius ad conciliandam *d. l. pen.* cum *d. l.* 18. dicendum est, *legem pen. C. de pactis* agere de reo, qui prorogationem fecit in gratiam actoris, & ab eâ ex pœnitentiâ recedere nequit, ne actori jus quæsitum agendi apud judicem, ex prorogatione competentum, adimat: *legem* vero 18. accipiendam esse de actore, in cujus utilitatem prorogatio facta, qui, quamdiu non adivit judicem ex prorogatione competentem, electionem adhuc salvam habet, utrum, apud ordinarium an apud eum, cui prorogatio facta, litigare velit, adeoque non stare pactioni prorogationem continenti, qua id agebatur, ut alius pro alio prætor adiretur; sed si semel adierit competentem ex prorogatione, non amplius mutare, & ad ordinarium judicem transferre litem potest, quia ubi acceptum est semel judicium, ibi & finem accipere debet. *l.* 30. *ff. de judiciis.* (XV, XVI, XVIII, XIX. XXV. XXVI. XXVII.)

11. Acquiritur & jurisdictio secundum D. D. per præscriptionem longi vel longissimi temporis, emtionem, donationem, ultimam voluntatem &c. sed id moribus hodiernis magis quam juri Romano convenit, quatenus jurisdictio consideratur ut quid patrimoniale: circa quam eo respectu actio confessoria & negatoria, ut & interdicta uti

uti possidetis &c. locum habent; ac transit cum territorio cui cohæret, ad heredes aut successores particulares Ducum, Principum, Comitum, Baronum, Nobilium, aliorumque eam quasi possidentium. Juri tamen Romano congruum videtur, quod is, cui concessa jurisdictio à populo vel Principe, possit præscriptione id acquirere, ut jurisdictionem latius exerceat. *l.* 8. *C. de diverſ. offic.* licet alioquin privatus jurisdictionem dolo malo usurpans læsæ majestatis reus sit. *l.* 2 *ff. ad leg. Jul. majeſt.*

12. Exercetur jurisdictio in eos, qui sunt in territorio, non extra. *l. fin. ff. h. t.* (excepto casu *l.* 51. §. 7. *ff. de fidei c. libert.*) sive quantum ad personam sive quantum ad bona subjecti sint. Et sufficit, litis initio quem jurisdictioni subjectum esse, licet lite pendente, esse desierit *l. pen. ff. h. t.* ex fundamento legis 30. *ff. de judiciis.* Si quis tamen subjectus non sit, venire tenetur, ut doceat, se jurisdictioni illius ad quem vocatus est, haud subesse. *l.* 5. *ff. de judic.* Sed & in cadavera nec non in bruta jurisdictionem exerceri posse, constat, quatenus cadavera ignominiose habita exemplo sunt aliis, & fœdi criminis memoria peremto bruto extinguitur. vide *l.* 28 §. *pen. ff. de pœnis. l.* 2. *ff. de cadav. punit.* licet alioquin crimina morte extinguantur, quatenus mortui non ultra affliguntur aut sentiunt. *l.* 6. *ff. de publ. judic.* Sibi autem vel suis nemo jus dicere debet, non uxori, non liberis &c. *l.* 10. *ff. h. t.* nisi consentiente adversario *l.* 77. *ff. de judic.* junct. *l.* 6. *ff. de receptis.* vel nisi quæratur, an prætoris sit jurisdictio. *l.* 5. *ff. de judic.* ut in casu *l.* 13 § *ult. l.* 14. *ff. ad SConſ. Trebell.* (XLVI, XLVIII, XLIX, L, LI.)

13. Finitur jurisdictio morte ejus cui concessa, quia personalis: lapso tempore ad quod concessa: revocatione per Principem facta: at non abdicatione per ipsum magistratum facta nisi Principe consentiente. *l. pen. ff. de off. præſid. l.* 2. §. 24. *ff. de orig. jur.* (LIV, LV.)

14. Ad tuendam autem jurisdictionem varia edicta à prætore proposita. Primum est de *albo corrupto*, constitutâ in eum, qui dolo, non rusticitate, corrupit, pœnâ quingentorum aureorum, quæ populari in factum actione petitur. *l.* 7. *ff. h. t.* si quis non habeat in ære, in pelle luet, *d. l.* 7. §. 3. *ff. h.* Si plures simul corruperint, unius præstatione cæteri non liberantur. *l.* 8. *ff. h. t.* licet unius domini familia corruperit; secus si familia consilium tantum de-

dederit ut alius corrumperet, quo casu velut ex uno facto una pœnæ præstatio sufficit. *l.* 9. *ff. h. t. l.* 34. *ff. de injur.* (LVII.)

15. *Moribus.* Jurisdictio, quam dixi esse sæpe quid patrimoniale, apud nos dividitur in *altam*, quæ continet ea quæ mero adscribuntur imperio; *mediam*, quo referunt tutelæ dationes, mulctandi, subhastandi jus &c. & *bassam* seu *infimam*, quo causarum, pecuniariarum cognitio, definitio & similia reducuntur. Habent autem magistratus municipales & civitatum scabini in multis Belgii locis non mediam tantum & bassam, sed & altam jurisdictionem. Ipsi etiam minimi pagorum judices hodie mulctant pecuniarie, pro modo jurisdictionis. Quod si quis edicta Ordinum proposita, aut proclamata (ut loquuntur) curiæ aut ecclesiæ valvis affixa, dolo corruperit, extra ordinem hodie mulctari solet pœnâ arbitrariâ.

* Adde *ex Cod. libr.* 3. *tit.* 13. *de jurisdict. omn. jud.*

TIT. II.

Quod quisque juris in alterum statuerit, ut ipse eodem jure utatur.

1. Si vel magistratus jus novum statuerit, vel adversarius impetraverit, licet needum usus fuerit, *l.* 3. *pr. ff. h. t.* ejus pœna est, quod eodem jure uti debeat ipse & hæredes ejus *l.* 3. §. 5. *ff. h. t.* licet enim actiones pœnales contra hæredes non dentur seu inchoentur *l.* 33. *ff. de obl. & action.* si tamen in defunctum pœnæ semel constitutæ sint, uti in hac materiâ defuncto juris veteris dispositio ipso jure negata est, nihil impedit quo minus contra hæredes continuetur. *arg. l.* 14. *ff. de public. & vectig.* (I.)

2. Utitur autem quisque jure novo quod dedit vel obtinuit, non tantum ad læsi, sed & alterius cujuscumque petitionem *l.* 3. §. 2. *ff. h. t.* Assessoris suggestio ipsi, non præsidi, damnosa est *l.* 2. *ff. h. t.* Tutoris, curatoris, procuratoris, filiif. impetratio non nocet pupillo, minori, domino, patri; nisi dominus aut pater id mandaverint. *l.* 3. §. 1. & 4. *ff. h. t.* ne fidejussoris impetratio, reo principali. *l.* 3. §. 3. *ff. h. t.* (II.)

3. Si quis contra eum, qui ipse novum jus impetraverit, eo-

eodem jure usus fuerit, ex hoc edicto non tenetur, *l. ult. ff. h. t.* uti nec, qui jus novum decrevit adversus jurisdictioni suæ non subjectum, *l. 1. in fin. ff. h. t.* (111.)

Tit. III.

Si quis jus dicenti non obtemperaverit.

1. Non obtempare dicitur jus dicenti, *qui id quod extremum est in jurisdictione, non fecit*, dum rem abduci vel auferri mandato judicis passus non est. *l. un.* §. 1. *ff. h. t.* sive actor sive reus sit. *l. un.* §. 3. *ff. h. t.* contra quem inde personalis in factum datur actio, non tantum ad id quod interest, sed quanti res est in judicium deducta, licet non jure petita; *l. un. in fin. ff. h. t.* sic ut rei æstimatio præstanda sit. *arg. l. 5. §. 1. ff. ne quis eum qui in jus voc. vi exim:* ut ut alias *quanti ea res est* etiam id quod interest in jure designet. *l. 7. §. 2. ff. quod falsf. tut. aut.* Hæc autem actio non popularis, sed privata est, adversario competens cui nocitum, cum non tam vindicet læsam jurisdictionem, quam potius jus privati: unde & an pœna an id quod interest præstandum sit, disceptatur. *d. l. un. §. ult. ff. h. t.* eoque facit. *l. 5. §. 1. ff. ne quis eum qui in jus &c. l. 12. ff. de in jus voc.* Post annum aut contra hæredes non datur. *l. un. §. ult. ff. h. t.* nec contra pupillum, minorem, dominum ex tutoris, curatoris aut procuratoris facto. *l. un.* §. 2. *ff. h. t.*

Tit. IV.

De in jus vocando.

1. In jus vocare est *juris experiundi causâ vocare ad eum qui jurisdictioni præest. l. ff. h. t.* Olim, si quis ad verbalem denunciationem sequi nollet, manus injectione obtorto collo in jus rapiebatur, etiam privatâ autoritate. Sed id postea mutatum, ac mulctatus, qui vocatus non venisset. *l. 2. §. 1. ff. si quis in jus voc. non iver.* imo jure novo libellus actionis vocato offerendus, cui tunc viginti dierum spatium datum est, ut deliberet, num venire & contendere, an vero cedere velit. *auth. offeratur. C. de litis contest.* (1.)

2. Cæterum vel *verbalis* vel *realis* est in jus vocatio. Illa,

quæ

2. Cæterum vel *verbalis* vel *realis* est in jus vocatio. Illa, *quæ voce vel scripto fit.* atque iterum vel *ordinaria* est, *quæ fit simpliciter per apparitorem*, qui libellum conventionis ab actore acceptum ad reum defert. *arg.* §. 24. *Inst. de action. l.* 3. *in med. C. de præscr.* 30. *vel.* 40. *ann. nov.* 53. *c.* 3. vel *extraordinaria*, quæ & *edictalis* dicitur, ac *fit per edictum. l.* 68. *& seq. ff. de judic. Realis* est quæ *per detentionem personæ vel bonorum fit.* à quâ, cum executionis videatur esse species, haud facile inchoandum, nisi reus de fugâ suspectus sit, *arg. l.* 10. §. 16. *ff. quæ in fraud. cred.* vel contumax post trinam citationem *l.* 1. *C. quom. & quand. judex.* (XIII, XVI.)

3. Cavendum autem in vocatione, ut loci, temporis, personarum habeatur ratio; neque enim de domo sua quisquam extrahendus, qui sensus *l.* 18. *ff. h. t.* nec ab ecclesia ob civile debitum. *l.* 2. *C. de his qui ad eccles.* (secus in crimine. *nov.* 17. *c.* 7.) Nec vocandi infantes, furiosi, sacra facientes, funus aut uxorem ducentes, quique equo publico vehuntur; nec qui causam agunt apud prætorem. *l.* 2. *ff. h. t.* Obst. *l.* 54. *ff. de re jud.* Resp. agit tantum de lite coram prætore pendente. Non etiam magistratus majores. *l.* 2. *ff. h. t.* nisi ob delicta durante magistratu & ejus occasione commissa. *l.* 4. *C. ad leg. Jul. repetund.* de aliis, magistratus tempore & occasione non commissis, differenda lis, donec honorem deposuerint *l.* 32. *ff. de injur.* aliter, quam in minoribus magistratibus receptum est. *d. l.* 32. (II, III, IV, V.)

4. Præterea, non nisi impetratâ veniâ vocandi parentes, patroni, patronæ, eorumque liberi & hæredes, etiam extranei. *l.* 4. *ff. h. t. l.* 2. *C. eod.* si quis contra fecerit, intra annum tenetur actione in factum ad pœnam 50. aureorum patri vel patrono læso applicandam. *arg. l.* 12. *l. pen. ff. h. t.* & si libertus (non filius) inopiâ laboret, in pelle luit. *l. ult. ff. h. t.* nec rusticitati parcitur. *l.* 2. *C. h. t.* Neque evanuit edicti pœna, postquam violenta cessavit in jus vocatio: cum non sola violentia, sed & reverentia, suaserit veniæ impetrationem. *arg. l.* 10. §. 12. *l.* 11. *ff. h. t.* Cessat tamen pœna, si vocantem pœnituerit, aut vocatus non venerit, vel venerit non invitus. *l.* 11. 12. *ff. h. t.* ut & si patronus servum adegerit jurare de uxore non ducendâ; hunc enim impune sine veniâ libertus vocat; non item ejus filium, quippe cui tanquam innocenti reverentia debita. *l.* 8. §. *ult. ff. h. t.* Obst. *l.* 15. *ff. de jure patron.* Resp pro patro-

no non habetur quantum ad bona, nec liberto succedit, reverentia tamen salva est. Cæterum vix est, ut hæc pœna ad eos, qui vitricum, novercam, præceptorem, maritum, feudi dominum directum, aliosque similes sine veniâ vocaverint, extendatur: proinde restringenda generalitas legis 13. *h. t.* ad eos quibus similis, ac patri & patrono, reverentia est debita (VI, VII, VIII, IX, X, XI, XII.)

4. Principium autem omnium actionum instituendarum est in jus vocatio. §. *ult. Inst. de pœna tem. litig.* sine quâ nullum est quicquid gestum. *l.* 7. *C. quom. & quand. jud. prof. sent.* sic ut ne in favorem quidem non citati sententia sustineatur. nec obst. arg. ex *l.* 14. *C. de procurat.* juncta. *l.* 4. *C. si advers. rem judic.* cum ibi non defuerit substantiale judicii requisitum: minores enim, conditionem suam meliorem facientes, habent legitimam personam standi in judicio sine curatore. *d. l.* 14. Ex hac vero vocationis necessitate sequitur, eum, qui ad unam causam vocatus est, ad alteram respondere non compellendum. *l.* 2. §. 3. *ff. de judic.* cum non tantum præsens, sed & ad respondendum paratus esse debeat (LXVI, LXVII.)

6. Non tamen cum in jus vocatione confundenda citatio, quæ generalior est, locum habens in causis etiam non litigiosis, in actore, in testibus, & semel vel sæpius in uno potest fieri judicio: quæ aliter in in jus vocatione servantur; licet hæc etiam citationis species sit, vel saltem citatione fiat.

7. Effectus in jus vocationis est, quod in actionibus in rem faciat rem litigiosam, *aut litigiosa C. de litigios.* perpetuet jurisdictionem, ne ad alium judicem lis transferatur, licet alterius fori mox reus esse cœperit *l. ult. C. h. t. arg. l. pen. ff. de jurisd. l.* 30. *ff. de judic.* præventioni locum faciat, si in diversis foris & apud judices diversos agi causa possit; denique omnem interrumpat triennii, decennii, vicennii & longissimi temporis præscriptionem. *l.* 3. *l.* 7. *C. de præscript.* 30. *vel* 40. *annor. l.* 10. *C. de acquir. vel amitt. poss. l.* 1. 2. *C. de long. temp. præscr. l.* 2. *C. de annal. except.* (XIIII.)

1. *Moribus* Veniæ impetratio hodie non fit separatim; sed formula tantum libello inseritur, velut, *impetratâ agendi veniâ*, aut simili: quod verum, si libello supplici soleat à judice peti ipsa adversarii citandi licentia: sin sine prævio libello simpliciter citatio partis adversæ fieri soleat, etiamnum hodie libello supplici petenda esset agendi venia. Magi-

giſtratus autem hodierni ab in jus vocatione tuti non ſunt, non magis quam privati. Cæterum hodie nullus creditor debitorem de fugâ ſuſpectum poteſt apprehendere privatâ autoritate: fugientem tamen in ipſo actu fugæ poteſt detinere, ſi modo ex ipſo fugæ actu mox ad judicem ducat.

* Adde *ex Cod. libr.* 2. *tit.* 2. *de in jus voc.*

TIT. V.

Si quis in jus vocatus non iverit.

1. Qui in jus vocatus non ivit, mulctâ extraordinariâ pro arbitrio judicis punitur. *l.* 2. §. 1. *ff. h. t.* ob contemtam magiſtratus autoritatem: ſive competens judex fuerit, ad quem quis vocatus eſt, ſive non; modo id ſit dubium. *l.* 2. *ff. h. t.* Applicanda autem mulcta actori vocanti, cui ad eam exigendam videtur accommodanda in factum actio. *arg. l.* 5. §. 1. *ne quis eum qui in jus voc. vi exim.* Ceſſat tamen mulctæ exactio, ſi vocatus quis ſit ad judicem pedaneum, vel ex edicto vocari non debuerit, non venerit per ruſticitatem, vel non interſit actoris reum non veniſſe. *l.* 2. *in fin. ff. h. t.*

2. *Moribus.* Hodie actor reum ter citari curat, per intervalla plerumque quatuordecim dierum; quâ in re Curiæ cujuſque ſervanda conſuetudo, qui ſi ſe non ſiſtat, omnibus privatur exceptionibus, citaturque quartâ vice ad audiendam ſimpliciter actoris petitionem. Quod ſi quis primâ, ſecunda, vel tertiâ vice citatus non venerit, & ob id contra eum judex actori conceſſerit jus, quod ex primo, ſecundo aut tertio defectu (vulgo *defaut*) acquiri ſolet; mox autem accurrens citatus, judice adhuc pro tribunali ſedente, reſpondere paratus ſit, purgatus cenſetur ille defectus. Secus, ſi poſt diſceſſum judicis demum acceſſerit; quo caſu, causâ tantum cognitâ, purgatio admittitur.

Tit. VI.

In jus vocati ut eant, aut satis vel cautum dent.

1. Non etiam mulctatur, qui se certo die stiturum cavet, datis fidejussoribus idoneis tam facultatibus quam conveniendi facilitate. *l.* 1. *ff. si quis in jus voc. non iverit.* Quod si quis idoneum fidejussorem oblatum rejecerit, ipsi, & reo principali tenetur injuriarum. *l.* 5. §. 1. *ff. qui satisd. cog.* Uti è contrario personæ conjunctæ inter se litigantes, si qualemcunque fidejussorem non admiserint, quinquaginta aureis mulctantur. *l.* 1. 2. *ff. h. t.* ut enim cum conjunctis personis non acerbe sed mitius agendum in in jus vocatione, sic & in exigendâ cautione: licet hic sub conjunctis personis nonnullæ contineantur, ad quas edictum de non vocando sine veniâ non pertinet. *l.* 2. *h. t.*

Tit. VII.

Ne quis eum, qui in jus vocabitur, vi eximat.

1. Qui in jus vocatum vi exemerit, licet dolo speciali careat. *l.* 3. §. *ult. ff. h. t.* (generalis enim dolus quidem, at non specialis vi inest. *l.* 2. § 8. *ff. de vi bon. rapt.* §. *pen. Inst. eod*) tenetur actione in factum prætoriâ pœnali, ei qui vocavit; non item hæredibus, nisi quatenus eorum interest, nec ultra annum. *l.* 5. §. *ult. ff. h. t.* ad id ut præstet quanti ea res est in judicium deducta; licet per calumniam petita. *l.* 4. §. 1. *ff. h. t.* æstimanda per actorem ex veritate non affectione, quippe quæ in re per calumniam petitâ locum habere nequit. *l.* 5. §. 1. *ff. h. t.*

2. Nec refert utrum exemerit, an certo loco, ne veniret, retinuerit. *l.* 4. *ff. h. t.* Nec utrum per se exemerit, an per alium. *l.* 5. *ff. h. t.* Si plures sint eximentes, unius præstatione cæteri non liberantur. *l.* 5. §. 3. *ff. h. t.* uti nec exemptus liberatur ab actione principali, si ab eximente pœna jam sit præstita. *l.* 5. §. 3. *l. ult. ff. h. t.*

3. Cess-

3. Cessat eximentis pœna, si exemerit vocatum ad judicem pedaneum aut certo certius non competentem, vel qui vocari ex edicto non debebat, vel servum, vel si exemtus nihilominus venerit. *l.* 1. §. 2. *l.* 2. 3. 5. §. 2. *ff. h. t.* nec ultrà annum datur hæc actio. *l.* 5. *ult. ff. h. t.*

Tit. VIII.

Qui satisdare cogantur &c.

1. Cautio id est *securitatis præstatio.* & vel fit datis fidejussoribus, quæ *satisdatio* appellatur, diversa à satisfactione. *l.* 1. *ff. h. t.* vel pignoribus, quæ *pignoratitia cautio*; vel jurejurando, quæ *juratoria*; vel simplici stipulatione, quæ *repromissio* dicitur. Quamvis satisdationis vocabulum late sumtum contineat & cautionem pignoratitiam. *l.* 21. §. *ult. ff. de constit, pecun.* & repromissionem. *l.* 61. *ff. V. S.*

2. Cautio de sistendo est, quâ quis promitrit se in jure stiturum, & ad terminum litis permansurum, §. 2. *Inst. de satisdat.* quæ regulariter præstanda datis fidejussoribus, qui sint idonei facultatibus & conveniendi facilitate pro qualitate rei *l.* 2. *ff. h. t.* quales non sunt mulieres, milites, servi, filiif. in quibus causis de peculio actio non est; & si tales dati sint, de novo cavendum. *l.* 3. *in fin. ff. de fidejuss.* *l.* 8. §. 2. *ff. h. t.* Quod si tantum facultatibus inidoneus sit fidejussor, non de novo alius dandus est. *d. l.* 3. §. *ult. ff. ut in possess. legat.* nisi ex post facto demum idoneus esse desiisset. *l.* 4. *ff. de prætor. stip.* *l.* 4. *ff. ut in poss. legat.* *l.* 10. *in fin. ff. h. t.* (II, III.)

3. Quidam tamen jurato tantum cavent, ut viri illustres. *l.* 17. *C. de dignit.* immobilium possessores, quibus sola remissa satisdatio. *l.* 15. *ff. h. t.* *l.* 8. *C. de princip. agent. in rebus.* quorum appellatione veniunt, qui tempore cautionis (non ante vel post) in civitate vel agro seu provincia directum vel utile, naturale vel civile dominium aut vindicationem rei immobilis habent, licet forte ipsis possidentibus lis mota sit, quæ adhuc pendet. At non pro possessoribus habendi creditores hypothecarii, actionem personalem habentes aut usumfructum. In pupillis plane vel ipsos vel eorum tutores immobilium possessores esse sufficit. *l.* 15. *passim. h. t.* possunt tamen hi omnes, si velint, satisdare. ita accipienda. *l.* 8.

§. 1. *ff. h. t.* Jurato quoque cavent, qui fidejussores invenire nequeunt, modo id ipsum jurent, & probatæ vitæ sint. *auth. generaliter. C. de episc. & cleric.* Repromittit fiscus & respublica *l.* 1. §. 18. *l.* 6. §. 1. *ff. ut legat. vel fideic. serv. caus. cav.* etiam clerici, cum hypothecâ tamen bonorum. *l.* 25. *l.* 33. §. 3. *C. de episc. & cleric. nov.* 123. *c.* 21. §. 2, Quod si lis super re mobili sit, nec caveatur, ea deponenda donec lis finiatur. *l.* 7. *in fin. h. t.* sin super re immobili, in eam fit missio. *nov.* 53. *c.* 4. (IV, V.)

4. Vicissim autem actor quoque in rei conventi securitatem cavet, se intra duos menses à tempore editi libelli litem contestaturum sub pœnâ dupli damni dati; & si succubuerit, decimam quantitatis libello comprehensæ partem expensarum nomine soluturum, ac ad finem litis permansurum. *auth. generaliter. C. de episc. & cleric. nov.* 96. *c.* 1. (I.)

5. *Moribus.* Cautio de sistendo hodie non obtinet, nisi in criminalibus; sed si extraneus sit litigator, simpliciter domicilium eligit, ad quod citationes fiant. Quod si realis contigerit in jus vocatio per arrestationem, non ante regulariter relaxatur arresti vinculum, quam si idonei dati fuerint fidejussores, immediate subjecti judici, coram quo lis agitatur. Si quis tamen tales invenire nequeat, pignora etiam sufficientia judicis arbitrio admitti solent.

* Adde *ex Cod. libr.* 2. *tit.* 57. *de satisdando.*

Tit. XI.

Si ex noxali causâ agatur, quemadmodum caveatur.

1. Si ex noxali causa agitur, prætor caveri jubet, servum in eadem causâ exhibitum iri, in qua nunc est; ne actoris jus reddatur deterius. *l.* 1. *pr.* & §. 1. *ff. h. t.* per solam enim in jus vocationem servus non fit litigiosus, & ideo adhuc vendi posset, nisi cautum esset. Si plures sint domini, & unus noxali judicio conveniatur, non pro sua parte, sed in solidum cavere debet, uti in solidum tenetur defendere *l.* 4. *ff. h. t.*

2. Qui autem post hanc cautionem à se præstitam servum manumittit & liberum sistit, non peccat, cum meliorem faciat

ciat actoris persecutionem, *l. pen ff. h. t.* secus, si de corporali pœnâ ipsi servo irrogandâ ageretur, cum aliter liberi, aliter servi puniantur *d. l. pen. ff. h. t.* Obst. *l.* 1. *ff. de pœnis.* Resp. licet pœna servilis etiam post libertatem irroganda sit, tamen in hoc deterior est actoris conditio, quod probare teneatur, manumissum tempore delicti perpetrati in servili fuisse conditione, ut pœna servilis inferri possit.

Tit. X.

De eo per quem factum erit, quo minus quis in judicio se sistat.

1. Si per alterius dolum (non culpam) factum fuerit, quo minus quis in judicio se sistat, qui se stiturum caverat, datur vocanti & vocato intra annum actio in factum, sive vocans non venerit, sive vocatus, *l.* 1. §. 2. 3. *ff. h. t.* contra eum qui per se vel per alium hoc dolo fecit. *l.* 1. §. 1. *ff. h. t.* ejusque hæredes, quatenus ad eos pervenit. *d. l.* 1. §. *ult.* Ad id quod interest *l.* 3. *pr. ff. h. t.* Unde si plures id dolo fecerint, unius præstatione cæteri liberantur: actor enim interesse petens magis damni reparationem, quam pœnam exigit. *l.* 1. §. 4. *ff. h. t.* licet illud interesse possit aliquando continere ipsam rei petitæ quantitatem. *l. ult.* §. *ult. ff. h. t.* veluti, si interim actor lapsu temporis actionem amiserit. *l.* 3. *ff. h. t.* Quod si & actor dolo rei, & reus dolo actoris se non stiterit, dolus cum dolo compensatur. *l. ult.* §. 3. *ff. h. t.*

2. Cæterum differt hic *tit.* à *tit.* 7. hic enim dolus coërcetur, ibi vis. hic actor & reus agere possunt, ibi solus actor. hic agitur, sive reus non venerit, sive actor. ibi tantum si reus se non stiterit. hic interesse petitur, ibi mera pœna: hic uno solvente reliqui liberantur, ibi non item. denique hic ipse impeditus potest agere, modo ab extraneo, non ab actore impeditus sit. *l.* 1. §. 3. *ff. h. t.*

TIT. XI.

Si quis cautionibus in judicio sistendi causâ factis non obtemperaverit.

1. Si reus, qui caverat, post litem contestatam non veniat, *eremodicium contrahere*; ante litem vero contestatam *vadimonium deserere* dicitur; etiamsi temporali actione jam liberatus sit; modo id quodammodo dubium. *l.* 10. *ff. h. t.* non item, si certum sit, actorem agere non posse *l.* 2. §. 1. *ff. qui satisd. cog.* Ubi ergo vadimonium desertum fuerit, actor in possessionem bonorum rei mittitur, *l.* 2. *ff. quibus ex caus. in possess. eatur.* & tam ipse reus, quam fidejussor ejus tenetur certi condictione, si certa pœna sit promissa, alias condictione incerti ad id quod interest; æstimatione factâ ejus temporis, quo reus sistendus erat, non quo agitur. *l.* 12. *ff. h. t.* Obst. *l.* 3. §. 2. *ff. commodati.* Resp. illa regula & distinctio locum habet, cum certum tempus adjectum non est. Quod si duos quis sisti promiserit, unum sistendo non liberatur *l. ult. ff. in jus vocat. ut eant.* oppositâ tamen doli mali exceptione, pœnæ tantum partem præstat. *l.* 9. § 1. *ff. h. t.* Obst. *l.* 18. *ff. rem rat. hab.* Resp. ibi de cautione de rato agitur, in quà alia ratio. (1, 21,)

2. De die autem, quo quisque sistere se debeat, agunt inter se actor & reus. si non conveniant, actor diem statuit, qui si minus commodus reo sit, prætor moderamen adhibet. *l.* 8. *ff. qui satisd. cog.* (observatâ in casu absentiæ dispositione legis. 1. *ff. h. t.*) Obst. stipulatio sine die facta imperfecta est. *l.* 115. *ff. V. O.* Resp. id verum si jam facta sit, sed in *d. l.* 8. agitur de stipulatione adhuc faciendâ.

3. Cessat tamen pœnæ vel ejus quod interest exactio, si lis interim transactione sopita. *l.* 2. *ff. h. t.* si reus ante diem sistendi sit mortuus *l.* 4. *ff. qui satisd. cog.* si funere domestico, carcere, tempestate, valetudine, absentia reipublicæ causâ, aut alio simili modo impeditus, non venerit, *l.* 2. § 2. *& seqq. ff. h. t.* nisi quibusdam casibus, specialiter (non generaliter tantum) renunciaverit. *l.* 4. §. 4. *ff. h. t.* Cessat &, si post tempus quidem venerit, sed cum nec dum ex morâ jus actoris factum esset deterius *l.* 8. *ff. h. t.*

h. t. Obst. *l.* 38. §. 17. *ff. V. O.* Resp. lex illa intelligenda de stipulationibus pœnæ conventionalibus ex liberâ voluntate conceptis, non de iis quæ jussu magistratus fiunt, quas prætor ex æquo moderatur. Liberantur & fidejussores, si reus ante diem sistendi capitis damnatus sit; idque propter facti impossibilitatem. *l.* 4. *ff. h. t.* Obst. *l.* 1. *C. de fidejuss.* Resp. fidejussor præstare potest quod promiserat, pecuniam nempe. Quod si non reus, sed ipse actor non venerit, ac ter citatus fuerit intermisso triginta dierum spatio, reus post annum sententiam obtinere potest. *nov.* 112. *c.* 3. (III, IV, V.)

TIT. XII.

De feriis & dilationibus & diversis temporibus.

1. Feriæ sunt *dies ab actibus judicialibus vacui.* Et vel *divinæ sunt, vel humanæ.* Divinæ, *quæ ob cultum divinum constitutæ sunt*, quibus expediri possunt actus voluntariæ jurisdictionis, forte & transactiones: at non actus jurisdictionis contentiosæ, qui ipso jure nulli forent. *l. ult. C. de feriis.* nisi res sit omnis moræ impatiens, aut criminalis. *l.* 1. *l. pen. C. eod.* Humanæ sunt, *quæ propter hominum utilitatem indictæ*, à Principe, non magistratu, *l.* 4. *C. eod.* licet magistratus possit feriarum tempora dirigere. *l.* 4. *ff. h. t. l.* 7. *ff. de off. proc. & legat.* (I, II, III, IV, V, VIII.)

2. Insuper vel *solennes* sunt, *quæ statis redeunt temporibus*, ut messium & vindemiarum, de quarum duratione vide *l.* 2. & 7. *C. h. t. de fer.* vel *repentinæ*, quæ ex variis caussis pro arbitrio indicentis constituuntur *l.* 26. §. 7. *ff. ex quib. caus. majores.* Feriis autem humanis nemo invitus litigare cogitur, cum sit *justitium*; potest tamen, si voluerit *l.* 1. §. 1. *l.* 6. *ff. h. t.* potest & die feriato humano citatio fieri, sed ad diem non feriatum: causa quoque publica vel fiscalis agi, *l.* 5. *C. h. t.* secus feriis divinis. *l.* 8. *C. h. t.* (VI. VII.)

3. Observandæ vero feriæ, quæ in loco judicii receptæ sunt *arg. l.* 34. *ff. R. I.* ut tamen, quantum fieri potest, constituenda sint talia sistendi & litigandi tempora, quæ nec actori nec reo feriata sunt, *arg. l.* 2. *C. de Judæis.* (IX.)

4. *Dilatio* est *rei in judicio agendæ ad alium diem seu termi-*

num rejectio. ante cujus lapsum nihil novi agi potest: eo vero elapso, non ultra is qui neglexit, audiendus, nisi justa causa subsit *arg. l.* 21. §. 9. *ff. de recept. arbitr. l.* 3. *C. h. t.* Estque vel *legalis*, quæ *litigantibus datur ipsa legis dispositione*, ut decem dierum ad appellandum &c. vel *arbitraria*, quam *judex variis ex causis pro arbitrio concedit*, veluti condemnatis ad restituendam aut exhibendam rem absentem. §. 2. 3. *Inst. de offic. judic.* quam tamen si breviorem aut longiorem, quam fas est concesserit, appellari potest, vel denique *conventionalis*, *quæ parti ab adversa parte conceditur.* (x, xi, xii, xiii.)

4. Tempus harum dilationum continuum est, connumeratis etiam diebus feriatis. *l.* 3. *C. de dilat. l.* 2. §. *pen. C. de tem. appelli.* Et in civilibus quidem causis una tantum datur dilatio; plures tamen, causâ cognitâ. *l.* 7. *l. ult. ff. h. t.* in criminalibus vero actori duæ, reo tres, causâ tamen etiam cognitâ. *d. l. ult. ff. h. t.* alioquin & hic una potest sufficere. *arg. l.* 41. *ff. ad leg. Jul. de adult.* (xiv.)

6. Litium finiendarum tempus à jure præfinitum in civilibus est triennium, in criminalibus biennium à lite contestata. *l.* 13. §. 1. *C. de judiciis. l.* 3. *C. ut intra cert. temp. qu. crimin. termin.* quod & ad arbitros extendendum. *arg. l.* 1. *ff. de receptis.* Causæ tamen fiscales intra sex menses terminandæ. *l. ult. C. de jure fisc.* causæ munerum civilium intra menses tres. *l.* 54. *C. de decurion.* Quod si per actorem, vel reum, vel judicem, vel advocatum steterit, quo minus lis tempore legitimo diremta fuerit, diversimode coërcentur. vide *l.* 13. *passim. C. de judic.* nec potest consensu partium hoc tempus prorogari; cum id utilitatis publicæ causâ sic constitutum sit, *l.* 13. §. 1. *in fin. C. de judic.* Obst. *l.* 2. § 2. *ff. de judic.* Resp. non agit de termino litis à jure dato, sed de delegato judice per Principem dato, quem intra certum tempus delegans Princeps judicare jussit (xv.)

7. *Moribus.* Diebus feriatis, etiam divinis hodie fieri solent publicationes bonorum sub hastâ distrahendorum: ut & arrestationes eorum, qui de fugâ suspecti sunt. Quin imo si sententia die feriato per judicem aut arbitrum lata fuerit eam propterea nec nullam esse, nec rescindendam vult *Groenew. ad l.* 6. *ff. h. t.*

* Adde *Ex Cod. libr.* 3. *tit.* 11. *de dilationibus. tit.* 12. *de feriis.*

Tit. XIII.

De edendo.

1. Edere est *copiam describendi facere.* Editur autem vel actio vel instrumentum. *Editio actionis* est *futuræ litis demonstratio, ut adversarius deliberet, utrum cedere an contendere velit, & si contendendum putet, veniat instructus cognitâ actione, quâ convenitur. l.* 1. *ff. h. t.* Fit autem hæc in summariis judiciis etiam sine scripto, *auth. hoc nisi. C. de sent. ex peric. recit* in ordinariis libello; nisi reus consentiat, ut sine libello fiat, *arg. l. pen C de pact.* (I.)

2. Libellus est *scriptura futuræ litis speciem demonstrans & constans narratione ac conclusione.* Eumque oportet esse clarum; ac, quantum fieri potest, certum, ut in civilibus contineat, *quis, quid, coram quo, quo jure petatur, & à quo,* quamvis & incertitudo quandoque ac generalitas vel alternatio in libello permissa sit ex necessitate. ut in casu §. 33. *Inst. de action. l.* 2. *C. de rescind. vend. l.* 1. §. 1. *ff. de æstimat. act.* §. *ult Inst. de V. O.* (II, III, IV, V, VI.)

3. Quod si libellum actor ab initio non recte conceperit, opponi potest exceptio obscuri & inepti libelli, quam tamen si non opponat adversarius; subsistit judicium. *l. ult. C. de annal. except.* Interim actori liberum est emendare & mutare libellum ante & post litem contestatam: usque ad sententiam manente eodem judicio; si modo reo restituat impensas, & quantum ad mutata concedat deliberationem. §. 34. 35. *Inst. de action. l.* 4. §. *ult. ff. de noxal. act.* jure præsertim posteriori, quo sine formulâ dati judices. Obst. *l.* 23. *ff. de judic.* Resp. agit de iis, quæ demum post litem contestatam principaliter incipiunt deberi; ad quæ novo judicio opus est. Obst. litis contestatione quasi contrahitur. Resp. eatenus, ut non liceat ad aliud forum transire; non per omnia. (IX.)

4. Cæterum ad evitandam libelli obscuritatem necesse est, ut exprimatur nomen actionis, licet jure novo formulæ actionum sublatæ sint. *arg. l.* 1. *in fin. l.* 2. 3. *ff. de præscript. verb. l.* 1. *ff. h. t. l.* 2. *ff. de æstimat act.* Etiam ut inseratur libello petendi causa; eaque specialis, si actio in personam sit. Plane in actione in rem sufficit generalis causæ,

ſæ, id eſt, dominii expreſſio, licet & hic ſpecialis dominii acquiſiti cauſa addi poſſit. *l.* 11. 12. 13. 14. *pr.* & §. 2. *ff. de except. rei jud.* (VII. VIII.)

5. Quamvis autem reus, cujus partes favorabiliores *l.* 125. *ff. R. I.* plures exceptiones ſimul eâdem ſcripturâ poſſit opponere, *l.* 5. *l.* 1. *ff. de exception.* §. 16. *Inſt. de excuſ. tut.* plures tamen actiones uno libello cumulari nequeunt. *l.* 6. *ff. de except. rei jud.* niſi incertum, quâ actione ſit agendum, quo caſu duæ quidem cumulantur, ſed ex una tantum actor intentionem conſequitur. *l.* 1. §. 4. *ff. quod legator.* Uti nec actor pendente petitorio prohibetur experiri poſſeſſorio judicio apud eumdem judicem, alio oblato circa poſſeſſionem libello. *l.* 12. §. 1. *ff. de acquir. vel amitt. poſſeſſ. l.* 18. §. 1. *ff. de vi & vi arm. l.* 10. *C. de judic.* (XIV.)

6. In criminalibus oportet libello comprehendi nomen accuſatoris & accuſati, delictum, ejuſque commiſſi annum, menſem, non præciſe diem. *l.* 3. *ff. de accuſat.* niſi reus id petat, ut inde ſuum *alibi* & accuſationis falſitatem doceat, ita accipienda *l.* 16. *C. de accuſat.* (XV.)

7. Quod attinet inſtrumentorum editionem, ea per actorem facienda reo, ſi iis actor ad probandam intentionem ſuam uſurus ſit, alias non *l.* 1. §. 3. *ff. h. i.* At non vice versâ reus ea actori edit. *l.* 4. *C. h. t.* niſi fiſcus agat *l.* 3. *ff. h. t.* vel inſtrumenta actori & reo communia ſint, vel lis jam conteſtata ſit, & reus illis ad probandam exceptionem uti velit. *l. pen.* & *ult. C. h. t.* (XVI, XVII; XVIII, XIX.)

8. Argentarii quoque tenentur rationes edere iis, qui præſtito calumniæ jurejurando aſſerunt ſua intereſſe. *l.* 9. §. 2. 3. *h. t.* etiam contra ſe. *l.* 10. *ff. h. t.* ratio eſt in *l.* 4. §. 1. *ff. h. t.* Et rationes quidem edendæ cum die & conſule, alia vero inſtrumenta ſine die. *l.* 1. §. 2. *ff. h. t.* Ad has autem editiones faciendas compellitur quis autoritate prætoris, atque etiam ad id quod intereſt damnari poteſt, inſpecto tempore, non præſenti, ſed quo decretum de edendo eſt interpoſitum. *l.* 8. §. 1. *ff. q. t* ſunt & aliæ plures actiones variis in caſibus ad editionem faciendam. *l.* 9. *ff. h. t.* de quibus alibi (XX, XXI, XXII, XXIII, XXIV, XXV, XXVI.)

9. *Moribus.* Actionum nomina libello hodie non præciſe exprimenda. Libello autem edito, non viginti, ſed quatuordecim plerumque dies reo ad deliberandum conceduntur. Si vero quis perperam libellum conceperit, liberum ei eſt renunciare inſtantiæ cum expenſis, & novum deinde libel-

bellum porrigere: ut tamen post factam duplicationem non sit licita libelli emendatio vel mutatio, nisi pars adversa consenserit, vel ad id impetrata sit in integrum restitutio cum refusione impensarum. Instrumenta autem si edenda sint, dies quoque, quo confecta, erit simul edendus. Cæterum in graphiariis, secretariis, tabellionibus aliisque instrumenta publica conficientibus illud receptum est, ut confecta apud se instrumenta illis edant quorum interest; non tamen testamenta, vivo testatore, sine ejus consensu. Quod si post tabellionum obitum libri eorum in publico sint depositi, editionem faciunt successores in officio, aut quibus cura talium instrumentorum demandata est.

* Adde *ex Cod. 2. tit. 1. de edendo.*

TIT. XIV.

De pactis.

1. Conventio est *duorum pluriumve in idem placitum consensus de re danda, facienda vel præstanda.* Et vel *pactum*, est, vel *contractus*, Pactum est *conventio, cui non subest obligandi causa ex jure civili per se & suâ natura.* Et hoc vel *nudum*, vel *non nudum*, seu *vestitum* est (I.)

2. *Pactum nudum* dicitur, *quod in nudis & simplicibus conventionis terminis consistit, solam naturalem pariens obligationem, non actionem. l. 7. pr. & §. 4. ff. h. t.* Obst. *l. 10. ff. de obl. & act. l. 16 §. 4. ff. de fidejuss.* Resp ibi *naturalis obligatio* generalius accipitur, ut & naturalem tantum, & naturalem ac civilem simul comprehendat (quo modo & liberi naturales dicuntur, qui tamen simul legitimi sunt *pr. Inst. de adop.*) illa ergo naturalis obligatio vel ex eo colligitur, quod exceptio detur, quo casu naturalis tantum est; vel ex eo quod actio detur, quo casu civilis quidem est, sed tamen & tunc evidens est eam naturalem esse. (II.)

3. Interim nudum pactum vires has habet, ut obligationem naturalem præcedentem ipso jure, civilem ope exceptionis tollat, si liberatorium sit. *l. 17. §. 2. ff. h. t.* sin obligatorium sit, novari, in constitutum deduci, compensari, proque eo fidejussores ac pignora dari possint: & denique si facta sit ex nudo pacto solutio; denegetur condictio indebiti. An autem nudum pactum, an contractus sit, non tam ex ver-

verbis, quam potius mente convenientium colligendum, qui si verba stipulationi aptata adhibuerint animo paciscendi, pactum erit. *l.* 7. §. 12. *ff. h. t.* (III, IV.)

4. Pacta *non nuda* sunt, *quibus ultra simplices fines conventionis vis aliqua civiliter & efficaciter obligandi extrinsecus accedit*. Idque vel à jure prætorio, ut in constituto & hypotheca. *l.* 17. §. 2. *ff. h. t. l.* 1. *ff. de const. pecun.* Vel à jure civili, ut in pacto donationis. *l.* 35. *C. de donat.* dotis. *l.* 6. *C. de dot. promiss.* usurarum civitati vel argentario vel ex trajectitiâ pecuniâ solvendarum. *l.* 30. *ff. de usur. l.* 5. §. *ult. ff. de naut. fœn nov.* 135. *c.* 5. Vel denique quia accedit & in continenti adjicitur contractui bonæ fidei, quo casu parit actionem, seu eam informat. *l.* 7. §. 5. *ff. h. l.* 13. *C. eod.* Non item, si in continenti accesserit contractui stricti juris; *arg. l.* 11. §. 1. *ff. de reb. cred. l.* 3. *C. de usur. l.* 13. *C. h. t.* Obst. *l.* 40. *ff. de reb. cred. l.* 4. *in fine ff. h. t.* Resp. insunt stipulationi pacta ex parte rei, ut prosint ad excipiendum, ut ex casu *d. l.* 40. patet. Obst. *l.* 27. §. 6. *ff. h. t.* Resp. ibi ex stipulatu, non ex pacto agitur: pacto enim sublata erat obligatione ad decem, reservatâ seu manente obligatione ex stipulatu ad Stichum. Obst. *l.* 27. *C. h. t.* Resp. ibi stipulatio accessit pacto, & ex ea agitur. (V, VI, VII.)

5. Multo minus actionem pariunt pacta contractibus stricti juris ex intervallo adjecta. Sed si ex intervallo bonæ fidei contractibus accedant, videndum, an *adjicientia* sint, an *detrahentia*. *Adjicientia* sunt, *quæ non de substantialibus alicujus contractus, sed de ejus adminiculis interponuntur*, veluti de arrhis, cautionibus, evictionibus præstandis. *l.* 72. *ff. de contrah. emt.* Detrahentia sunt, *quæ ex iis quæ ad ipsam contractus substantiam pertinent, quid mutant, & faciunt, ut à priori contractu videatur pro parte recessum, ac novus celebratus. d. l.* 72. *l.* 7. §. 6. *ff. h. t.* Proinde *detrahentia* quidem actionem formant, cum videantur novum facere contractum, priore sublato. *d. l.* 7. §. 6. *ff. h. t. d. l.* 72. adjicientia vero nec insunt ex parte actoris, nec actionem formant, sed tantum pariunt exceptionem. *d. l.* 72. (VIII.)

6. Sunt & pacta alia *publica*, alia *privata*: alia *in rem*, alia *in personam*. In rem dicuntur *quæ prosunt hæredibus & fidejussoribus. l. ult ff. h. t.* licet vice versa pacta fidejussorum non prosint reo principali, nisi id actum sit. *l.* 23. *l.* 25. §. 2. *l.* 26. *ff. h. t. arg. l.* 28. §. 1. *ff. de jurejur.* Obst. *l.* 13. §. 7. *ff. de acceptilat.* Resp. ibi de acceptilatione agitur, quâ æque,

que, ac solutione, tota obligatio tollitur, ut nulla actio superfit. In dubio autem pacta magis realia quam personalia præsumuntur *arg. l. 9. ff. de probat. l. 7. ff. h. t.* (x, xi, xii.)

7. Pacta *in personam* sunt, *quæ soli paciscenti prosunt. l. 7. §. 8. l. 17. §. 3. ff h. t.* Hinc nec pactum personale venditoris emtori, nec donantis donatorio prodest. *l. 25. §. 1. ff. h. t.* Obst. *l. 17. §. 5. h. t.* Resp. pactum quidem ibi dicitur in personam venditoris & similium conceptum, sed non ideo protinus personale est. *l. 7. §. 8. ff. h. t.* Nec pactum rei principalis fidejussori prodest, si id pactum, *ut à reo non petatur. à fidejussore petatur. l. 22. ff. h. t.* Obst. fidejussori creditor contra debitorem principalem tenetur cedere actionem; quod hîc non posset fieri. *l. 95. §. pen. ff. de solut.* Resp. mandatori quidem cedendæ actiones. *d. l. 95. §. pen.* at non fidejussori contra principalem, contra quem habet mandati vel negotiorum gestorum actionem; secus, si petat contra confidejussores sibi eas cedi. (xiii. xiv.)

1. Quod spectat pactum patris, *ne à se neve à filio petatur*; prodest illud filio. qua hæredi, *l. 33. ff. h. t.* non qua filio, si sit emancipatus, licet postea hæres sit. *l. 17. §. 4. ff. h. t.* sin in potestate sit, doli exceptione se tuebitur. *l. 21. §. 2. ff. h. t.*

9. Quædam insuper *expressa* sunt; quædam *tacita*, quæ scil. ex præsumptionibus & indiciis colliguntur; ut illatione supellectilis in prædium urbanum, redditione chirographi; non item redditione pignoris *l. 2. §. 1. l. 3. l. 4. ff h. t. l. 9. C. de remiss. pignor.* Quod si plura chirographa data sint, uno reddito non videtur induci pactum de non petendo: nemo enim præsumitur suum jactare, sed magis superfluum voluisse reddere. *arg. l. ult. ff. de his quæ in test. delent.* (xv.)

10. Pasci possunt in genere omnes qui sufficientem possunt consensum adhibere. Non furiosi, pupilli, minores, prodigi, similesque sine tutore vel curatore, nisi rem suam faciant meliorem. de quibus alibi.

11. In pactum vero deducuntur negotia honesta & possibilia, non juri publico contraria. *l. 7. §. 14. ff. h. t.* non impossibilia, non impossibilia vel turpia; qualia, ne dolus in futurum præstetur. *l 17. §. 3. 4. ff. h. t.* item de futurâ successione tertii certi, non incerti. *l. 15. l. fin. C. h. t. arg. l. 3. ff. pro socio.* Sic & improbata pacta, quibus successioni ejus qui adhuc vivit,

re-

renunciatur. *l.* 35. *C. de inoff. test. l.* 3. *C. de collat. l. ult. ff. de legit. hæred.* ut & de quotâ litis inter clientem & patronum. *l.* 53. *ff. h. t.* Obst. de lite dubiâ licet pacisci. Resp. licet ligantibus; non vero patronis. Inutilia denique pacta, quibus id agitur, ne liceat uti re sua. *l. pen. ff. h. t.* nisi tale pactum alteri accedat negotio. *l. ult. C. de pact. inter emt. & vend. l. ult. C. de reb. alien. non alienand. l.* 7. §. *ult. ff. de distract. pignor.* (XVI, XVII, XVIII, XIX, XX.)

11. Pacta autem nuda, si quidem ab uno latere impleantur, transire possunt in contractum innominatum. *arg. l.* 6. *C. de transact. l.* 2. *l.* 22. *C. de donat.* Possunt & in universum tolli; & quidem ipso jure per pactum posterius, si priora pacta nuda fuerint sine prævio contractu. *l.* 95. §. 4. *ff. de solution.* Sed si præcedente contractu, pactum deinceps sit, *ne petatur*, ac post iterum, *ut petatur*, ope exceptionis tantum tollitur pacto pactum. *l.* 27. §. 2. *ff. h. t.* quia utrumque pactum censetur præcedentis contractus accessorium.

13. Quod si reus principalis primo pactus fuerit de *non petendo*, ac postea rursus, *ut petatur*, fidejussor, qui priore pacto liberatus erat, non incipit rursus ex secundo obligatus esse. *l. ult. ff. q. t.* Obst. *d l.* 27. §. 2. *ff. h. t.* Resp. intelligenda est de fidejussoribus ipsis, qui primo pacti erant *ne peteretur*, deinde *ut peteretur*, propter verba *eâdem ratione*, quæ non esset, nisi ipsi pacti essent. (XXII.)

14. *Moribus.* Quisque hodie non sibi tantum, sed & alteri pacisci potest. Nasciturque ex omni pacto serio prolato valida actio, æque ac ex stipulatu. Quod autem spectat pacta de futurâ successione, ea dotalibus comprehensa instrumentis firma sunt, nec pœnitentiam in Hollandiâ admittunt; veluti si pater filiam despondens caveat instrumento dotali, ipsam cum fratre sibi (patri) morienti ex æquâ parte successuram. Quamvis Ultrajecti & in Frisiâ, eo non obstante, ambulatoria maneat voluntas.

* Adde *ex Cod. libr.* 2. *tit.* 3. *de pactis.*

TIT. XV.

De transactionibus.

1. Transactio est *super re dubiâ & lite incerta conventio non gratuita, aliquo dato, retento vel promisso. l.* 9. §. *ult. ff.*

ff. h. t. Et quia non uno modo fit conventio, hinc transactio pactis quandoque annumeranda est; nonnunquam stipulationibus; aliquando contractibus innominatis, si datione vel facto confirmatum sit, quod primo erat simplici de re dubiâ conventione cautum. *l.* 4. 15. 17. *C. h. t.* quamvis ob favorem litium sopitarum à tali contractu innominato non liceat recedere. *l.* 39. *C. h. t.* (I.)

2. Transigere possunt omnes, qui & pacisci; tutores, syndici, administratores civitatum, pro pupillis & civitatibus, modo jus liquidum non remittant. *l.* 22. *C. h. t. l.* 54. §. *ult. ff. de furt.* Obst. *l.* 34. §. 1. *ff. de jurejur.* Resp. difficilius permissa juris jurandi delatio, quâ omne jus amitti potest; at transactione semper aliquid transigenti superest. Procurator non aliter, quam si speciale mandatum habeat, vel generale cum liberâ, vel in rem suam datus sit. *l.* 7. *C. h. t. arg. l.* 17. §. *ult. ff. de jurejur.* Obst. *l.* 1. §. 1. *ff. de off. proc. Cæs. l.* 13. *ff. h. t.* Resp. procurator Cæsaris non habet mandatum cum liberâ. Transigit & pater de bonis adventitiis filiif. eo consentiente, si præsens & major sit. *l. fin.* §. 3. & 4. *C. de bon. quæ liber.* Minor vero 25. annis non recte transigit, nisi eo modo, quo & aliter se potest obligare. *arg. l.* 3. *C. de in integr. rest. min. l.* 101. *ff. V. O.* (II, III, IV, V, VI, VII, VIII, IX.)

3. Transigitur de rebus dubiis, de quibus lis est vel metuitur. *l.* 2. *C. h. t.* non de certis, nec post rem judicatam *l.* 7 *l.* 11. *ff. h. t. l.* 32. *C. eod.* licet pactum gratuitum super re judicata admittatur. *l.* 7. §. 13. *ff. de pactis* atque etiam obligatio ex re judicatâ per Aquilianam stipulationem ipso jure tolli possit. *l.* 32. *C. h. t.* & fidejussore condemnato valida tamen inter creditorem ac reum principalem sit transactio, sic ut fidejussori quoque condemnato prosit. *l.* 7. §. 1. *ff. h. t.* (X, XI.)

4. De relictis testamento non aliter subsistit transactio, quam inspectis testamenti tabulis. *l.* 6. *ff. h. t.* aut, si nuncupativum, auditis testibus. Nec huic inspectioni recte renunciatur, cum non tam transigentis, quam potius testatoris favorem concernat, ne temere pereat voluntas. Hinc, si de fideicommisso dubio transigatur, & postea codicilli reperiantur, ex quibus de fideicommisso constat, rescindenda transactio. *l.* 3. §. 1. *ff. h. t.* Obst. *l.* 78. §. *ult. ff. ad SC. Trebell.* Resp. ibi non de codicillis, sed instrumentis, ex quibus patrimonii quantitas apparet, repertis agitur. (XII, XIII.)

5. De alimentis quoque futuris testamento relictis non recte transigitur, nisi vel prætoris decretum accesserit (quod tamen nec in præteritis, nec iis quæ ex contractu debentur requisitum est *l.* 8. *pr.* & §. 2. *ff. h. t.*) vel alimentarius transigendo conditionem faciat meliorem, aut saltem non deteriorem, accepto æquivalente. *l.* 8. §. 6. *pen.* & *ult. ff. h. t.* Sed nec gratis prohibetur de iis pacisci, cessante prohibitionis ratione, cum non adeo temere quis suum jus gratis remittat, quam quidem oblatâ præsente pecuniâ. Quibus autem casibus licitè super alimentis fit transactio, strictam nihilominus illa recipit interpretationem, si ut in dubio sub alimentis nec vestitus contineatur nec habitatio. *l.* 8. §. 12. *ff. h. t.* secus quam est in legato alimentorum; quod favorabile. *l.* 6. *l. ult. ff. de alim. legati.* (14.)

6. Non etiam licita de delictis futuris aut futuro dolo transactio. *arg. l.* 27. §. *ff. de pact.* De præteritis vero privatis delictis eatenus permissa est, pecuniariæ pœnæ tollatur obligatio *l.* 54. §. *ult. ff. de furt.* non, ut & infamia evitetur, nisi quis autore prætore transegerit. *l.* 4. §. *ult. l.* 5. *l.* 6. §. 3. *ff. de his qui not. infam.* plane & hic gratuitum pactum nequaquam inhibitum. *d. l.* 6. §. 3. (XVI.)

7. De publicis criminibus non capitalibus transigere non licet, excepto falsi crimine. *l.* 18. *C. h. t. l.* 7. *C. ad leg. Cornel de falsis* quo sensu vocabulum *citra* etiam accipitur in *l. ult. ff. de calumniat.* Quamvis & verum sit, eos, qui de criminibus non capitalibus transegerint, in falsi crimen incidere; exemplo eorum, qui ob dicendum vel non dicendum testimonium pecuniam acceperint. *l.* 1. §. 1. *ff. ad leg. Corn. de fals.* (XVII.)

8. At de capitalibus, pœnam sanguinis, (non mortem civilem) irrogantibus, transactio permissa est. *l.* 18. *C. h. t.* junct. *l.* 1. *ff. de bon. eor. qui ante sent.* Excepto adulterii crimine, *d. l.* 18. cum in lenocinium indicat de eo transigens. *l.* 14. *ff. ad leg. Jul. de adulter.* gratis tamen de eo pacisci, nec hic improbatum puto *arg. l.* 2. §. 3. *l.* 15. §. 5. *l.* 29. §. 4. *ff. ad leg. Jul. de adult.* Obst. *l.* 2. *l.* 10. *C. eod. tit.* Resp. agitur ibi de illis, qui quæstus gratiâ paciscuntur, quod illicitum. *d. l.* 10. *in fin. d. l.* 29. §. 4. (XVIII.)

9. Extra causam ergo adulterii & actori & reo in capitalibus transigere impune licet, ut nec reus pro convicto ac confesso habeatur, nec accusator in SC. Turpillianum inci-

dat.

dat. Obst. accusator in crimen concussionis transigendo incidit. *l. 2. ff. de concuss.* Resp. concussio differt à transactione; illa vetita, hæc permissa. *l. 1. §. 3. ff. de calumniat.* Obst. sic crimina mansura impunita, contra *l. 18. ff. de injur.* Resp. unius transactione reliqui ab accusatione non excluduntur. *arg. l. 5. §. ult. ff. ad leg. Jul. de vi publ. l. l. 3. C. in quib. caus. serv. libert. pro præm.* & transacio tantum inter transigentes, non item inter alios, rei judicatæ vim habet: atque ita non repugnat arg. ex *l. 7. §. 2. ff. de accusat.* (XIX.)

10. Transactionis effectus est, quod litem dirimat, habeat vim rei judicatæ, secundum jam dicta, & juris jurandi. *l. 2. ff. de jurejur.* nec rescindatur ex rescripto principali *l. 16. C. h. t.* nec propter instrumenta noviter reperta, nec si postea doceatur, nullam subfuisse transigendi causam. *l. 19. 20. 23. C. h. t.* multoque minus propter enormem læsionem. *arg. l. 78. §. ult. ff. ad SC. Trebell.* qualis læsio in re dubiâ tempore transactionis concipi non potest; quo tamen tempore oporteret læsionem fuisse ultra dimidium. *l. 8. in fin. C. de rescind. vend.* Obst. *l. 5. C. de dolo.* Resp. ibi læsio dolo patris contigerat, contra quem ob reverentiam loco actionis doli datur in factum actio. Generaliter tamen quoties vel dolus subest, vel ex falsis instrumentis facta est transactio, vel evidens calumnia, vel error calculi intervenit, transactionem rescindi æquum est; nisi super ipso calculi errore transactum fuerit. *l. 4. l. 19. l. pen. C. h. t. l. 65. §. 1. ff. de condict. indeb. l. un. C. de errore calc.* (XXI. XXII. XXIII. XXIV.)

11. Ex transactione autem sola quandoque nascitur exceptio, si pacto facta sit, quandoque actio; eaque vel ex stipulatu, si stipulatione confirmata sit; vel præscriptis verbis, si contractu innominato. *l. 17. 28. C. h. t.* quod si quis transactionem servare recuset, varie punitur: etenim si Jurejurando eam confirmaverit & majorennis sit, infamiâ notatur, actionem perdit, & omne dominium aut commodum transactione quæsitum amittit, idque omne cedit lucro adversarii. *l. 41. C. h. t.* Sin stipulatione pœnali muniverit, ad pœnam tenetur; & data condicuntur, nisi adversarius malit adhuc stare transactioni, quod in ejus est arbitrio. 37. 40. *C. h. t.*

12. *Moribus.* Super rebus judicatis hodie transactionem volunt subsistere; saltem sustineri ut nudum pactum, cujus eadem, quæ stipulationis vis est. Quod si quis de alimen-

D 2 tis

tis quomodocumque debitis modico tantum accepto transegerit, & ita alimenta remiserit, futurus deinde oneri illis quibus demandata est pauperum cura, transactio rescindi potest. Transactionem super crimine quo attinet, licet privatis hodie non sit permissum accusare, de crimine tamen recte transigunt respectu damni privati, quod inde passi sunt: quæ tamen transactio, etiam in casu quo super homicidio cum occisi proximis facta est, non impedit publicam accusationem, per fisci advocatos, Baillivos &c. instituendam. Qui & ipsi nomine officii cum reis accusatis nequeunt de crimine transigere, nisi consulto Principe seu camerâ rationali.

* Adde *ex Cod. libr.* 2. *tit.* 4. *de transactionibus.*

LIBER. III.

TIT. I.

De postulando.

1. Postulare est *suum vel amici desiderium exponere, vel alterius desiderio contradicere apud eum qui jurisdictioni præest. l.* 1. §. 2. *ff. h. t.* etiam aliquando apud judices pedaneos, sed improprie. *l.* 1. §. *h. t.*

2. Postulat quis vel suo vel alieno nomine. Qui alieno nomine postulat, advocatus, vel causarum patronus, aut orator dicitur; ejusque nobile, laudabile ac vitæ hominum necessarium officium est. vide *l.* 14. *C. d. advoc. diverſ. judicior.* unde & varia advocatis tributa privilegia. *tit. C. de advoc. diverſ. judicior* & *de advoc. diverſ. judicum* passim (1.)

3. Postulare possunt omnes non prohibiti. Prohibentur omnino servi, minores annis septendecim, furiosi: pro aliis vero mulieres, excepto casu §. 3. *Inst. de susp. tut.* cæci, insigniter infames. *l.* 1. *ff. h. t.* hæretici; Judæi, Pagani, *l. ult. C. h. t.* patroni qui cum cliente pacti sunt de quotâ litis *l.* 5. *ff. h. t.* ut & quibus advocatione vel foro interdictum est. *l.* 1. §. *pen. de off. præf. urbi. l.* 8. 9. *ff. h. t.* Qui omnes excluduntur, etiamsi pars adversa consentiat. *l.* 7. *ff. h. t.* Repellendi & à postulando liberti contra patronos. *l.* 2. *C. h. t.* assessores, dum eo munere funguntur. *l. ult. C. de assessor.* judices in causâ, de quâ judicant. *l.* 6. *C. h. t.* decuriones contra

tra patriam. *l.* 10. §. 1. *ff.h.t.* Non vero removendus advocatus fisci pro pupillo suo contra fiscum, *l.* 10. *ff. h.t.* Nec infames leviori infamiâ pro conjunctis personis *l.* 1. §. *ult. l.* 2. 3. 4. *ff. h.t.* Imo omnes aliàs prohibiti, si necessario fungantur officio, ad postulandum admittendi, *l.* 6. *ff. h. t.* Quisquis autem contra edictum postulaverit, pœnâ pecuniariâ extra ordinem coërcetur. *l* 1. §. 6. *in fin. ff. h.t.* (II. III. IV. V.)

4. Pro patrocinio præstito advocati salaria exigunt, licet non promissa. *l.* 1. §. 10. *l.* 4. *ff. de extraord. cognit.* sed non ultra centum aureos in singulis causis. *d. l.* 1. §. 12. Quod si annuum salarium constitutum fuerit, integrum debetur & peti potest, advocato in medio anni moriente. *l.* 1. §. 13. *ff. de extr. cognit. l.* 15. *C. de adv. div. judicior. l.* 18. *ff. locati.* (VI, VII. VIII.)

5. Possunt aut in omnibus causis civilibus, & criminalibus intervenire advocati. Sed cavendum ipsis, ne calumnientur aut maledicant, dum causas agunt; neve litis iniquæ defensionem suscipiant aut susceptam persequantur. *l.* 6. §. 1. *C. h. t. auth. bodie* § 1. *C. de judic.* Si erraverint in aliquo facto, error ille clienti non nocet, nisi præsens sit, & intra triduum errorem non corrigat, aut cum absuisset, post sententiam acquiescat. *l. fin. C. de err. advoc.* (X.)

6. Si quis advocato careat, ei à prætore aliquis assignatur, etiam invitus, cum publicum sit officium. *l.* 1. §. 4. *ff. h. t.* & si forte tyrones ab unâ, nobiliores & veterani omnes ab alterâ parte stent, æqualem is, qui jurisdictioni præest, faciet eorum distributionem, ne magis imperitiâ juniorum, quam causæ injustiâ cliens succumbat. *l.* 7. *C. h. t.* (XI.)

7. *Moribus.* Volunt advocatum fisci ne pro suo quidem pupillo contra fiscum hodie posse postulare. Nec eum, cui annuum salarium constitutum est, si in medio anni moriatur, ultra posse salarium petere, quam quatenus vixit. Quod si advocatus errorem commiserit, ille ante litem contestatam omnino corrigi potest, post litem planè contestatam restitutione opus est. Sed si manifesta advocati negligentiâ & dolo cliens succubuerit, ad id quod interest advocatus tenebitur. Licet autem advocati salaria recte exigant; sub prætextu tamen salarii retinere nequeunt instrumenta litis. Quin imo pauperibus id petentibus etiam gratis patrocinia per advocatos præstanda.

* Adde *ex Cod. libr.* 2. *tit.* 6. *de postulando tit.* 7. *de advoc. diverſ. judiciorum tit.* 8. *de advoc. diverſ. judicum. tit.* 10. *de errore advocatorum &c.*

Tit. II.

De his qui notantur infamiâ.

1. Infamia eſt *exiſtimationis privatio.* Et vel *juris* vel *facti* eſt. *Infamia juris* dicitur, *quæ ex turpi facto per jus notato irrogatur, vel ipſo jure vel judicis ſententiâ.* Ipſo jure, ſive civili, ſive prætorio infames ſunt damnati aut paciſcentes datâ pecunia de delictis non capitalibus, in ſcenam prodeuntes quæſtus gratia. *l.* 1. *l.* 4. §. *ult. l.* 5. 6. *ff. t.* niſi minores ſint, qui in ſcenam prodierunt, *l. pen. C. h. t.* Item, qui bina ſponſalia binaſve nuptias contractas habent; viduam intra annum luctus ducunt, aut nuptum elocant. Adhæc judicio publico damnati, in eove prævaricantes aut calumniantes *l.* 1. *ff. h. t.* Improbi fœneratores. *l.* 20. *C. h. t.* judices per dolum male judicantes. *l.* 2. *C. de pœn. jud. qui mal. jud.* Advocati in calumniandi licentiam & maledicta, dum cauſam agunt, prorumpentes. *l.* 6. §. 1. *C. de poſtulando.* Tutores ſibi aut filiis pupillas matrimonio jungentes. *l.* 7. *C. de interdict. matrim.* Majorennes à tranſactione juratâ recedentes. *l.* 41. *C. de tranſact.* Exauctorati detractis inſigniis militaribus. *l.* 2. §. 2. *ff. h. t.* Secus in exauctoratione nudis verbis facta. *l.* 4. §. 8. *ff. de re milit.* Relegati & fuſtigati ex cauſâ per ſe famoſâ. *l.* 5. §. 2. *de extraord. cognit.* at non, ſi ex aliâ cauſâ. *l.* 22. *ff. h. t.* Servi poſt manumiſſionem ob atrocius crimen in ſervitute commiſſum. *l.* 4. §. 3. *ff. h. t.* non item ob levius. *l. pen. ff. h. t.* Denique ſtellionatus damnati, ſi crimen illud concurrat cum negotio infamante, alias non. quâ diſtinctione concilianda *l.* 13. §. *ult h. l.* cum. *l.* 2. *ff. ſtellionatus.* (I.)

2. Sententia judicis infames ſunt, qui actione mandati, depoſiti, tutelæ directâ, ac pro ſocio damnati ſunt ob dolum aut latam culpam. *l.* 1. *ff. h. t. l.* 4. §. 1. 2. *ff. de ſuſp. tut.* junct. *l.* 226 *ff. C. S.* Obſt. *l.* 7. *ff. ad leg. Corn. de ſicar.* junct. *l.* 9. *de manum. vind.* Reſp. vita & fama in aliquo tertio comparantur in *d. l.* 9. at non in omnibus. (II.)

3. Infamia facti eſt, *quæ oritur ex facto quod per jus non eſt notatum, ſed exiſtimationem alicujus onerat penes viros graves & honeſtos l.* 2. *ff. de obſeq. parent. & patron. præſt. l.* 13. *C. h. t.*

qua-

quali laborant infamia, qui bonis cesserunt. *nov.* 135. *c.* 1. non vero spurii. *arg. l.* 6. *ff. de decurion.* licet in concursu alii præferantur legitime nati. *l.* 3. §. 2. *ff. eod.* (III.)

4. Effectus ejus est, quod testimonio fidem detrahat. *l.* 3. *ff. de testib.* Repellat à dignitatibus. *l.* 2. *C. de dignitat.* Querelæ inofficiosi locum faciat, turpi personâ fratribus prælatâ. *l.* 27. *C. de inoff. test.* eamque faciat cessare, si ipse frater turpitudine laboret. *arg. l.* 11. *C. eod.* (IV.)

5. Evitatur autem infamia, si alia pœna gravior per sententiam imponatur. *l.* 13. §. 7. *ff. h. t.* Obst. *l.* 13. *ff. de furt.* Resp. procedit illius legis dispositio, si quis simpliciter furti damnetur ad ordinariam pœnam, non item, si ad eam, quæ toto genere diversa est. Evitatur & si in procuratorem feratur sententia. *l.* 4. §. *ult. l.* 6. §. 2. *ff. h. t.* vel offeratur ante sententiam debitum in illis judiciis, quibus per sententiam infamia infligitur, de quibus casibus intelligenda. *l.* 73. *ff. de procurat.* non vero de iis, quibus ipso jure quis infamis est. *l.* 4. §. *ult. l.* 5. *ff. h. t.* (V.)

6. Suspenditur infamia, si à sententia, per quam irrogata est, appellatum fuerit. *l.* 6. §. 1. *ff. h. t.* (VI.)

7. Tollitur vero, quæ jam irrogata fuerat, si quis adversus eam specialiter restitutus sit, non item, si generalis tantum abolitio sit impetrata. *l. ult. C. de general. abolit. l.* 1. §. 9. *ff. de postuland.* Insuper lapso tempore; si quis ad tempus per judicis sententiam cum infamia relegatus sit ex causâ, naturâ suâ non infamante. *l.* 1. 2. *C. de his qui in exil. missi. l.* 3. §. 1. *ff. de decurion. l.* 15. *ad minicip.* alioquin, si ipso jure infamia causæ relegationis cohæreat, etiam post reditum durat infamia. *l.* 6. *C. h. t.* * *l.* 4. §. 4. *ff. de re milit. l.* 5. *ff. de decur.* quamvis hæc distinctio ad edictum de postulando non pertineat; quatenus illic lapso tempore quilibet sine distinctione causæ, ex quâ fuit infamis factus, postulare potest. *l.* 8. *ff. de postul.* (VII.)

8. *Moribus.* Hodie ob dolum in tutelâ, mandato, deposito & societate commissum damnati non fiunt infames; ut nec mulieres intra annum luctus nubentes. Et generaliter usu receptum est, nullum civile judicium infamare; nec tam ex causâ, quam potius ex genere pœnæ infamiam irrogari, veluti ex ictu fustium, aut virgarum, aut aliâ corporali pœnâ.

* Adde *ex Cod. libr.* 2. *ti.* 12. *ex quib. causis infam. irrogatur.*

TIT.

TIT. III.

De procuratoribus & defensoribus.

1. Procurator est, *qui aliena negotia mandato domini administrat. l.* 1. *ff. h.* Qualis dominus cum non sit tutor aliique similes, etiam procuratorem negotiis pupillaribus peragendis nequeunt ante litem contestatam constituere. *l.* 11. *C. h. t.* Expedit autem procurator facta non jura; ejusque vilius & abjectius, quam advocati, est officium. (I. II.)

2. Procuratorem constituit quilibet: etiam de statu suo litigans, sive in libertatis, sive in servitutis possessione sit. *l.* 33. §. 1. *ff. h. t.* non tamen ad ventilandam ipsam status sui controversiam, si in possessiones servitutis sit. *l.* 1. *C. de assert. toll.* (II. III.)

3. Constitui potest quivis non prohibitus. Cumque vel ad *extrajudicialia negotia* procurator sit, de quo alibi, vel *ad lites*; ad has procurator constitui nequit fœmina. *l.* 2. *ff. R. I.* nisi in rem suam, aut pro parentibus. *l.* 41. *ff. h. t.* non pro liberis. *l.* 18. *C. h. t. l.* 31. §. *pen. ff. de negot. gest.* eo quod filiis satis per tutorem prospici potest, at non ita parentibus. Non etiam miles. *l.* 7. *l.* 9. *C. h. t. l.* 8. §. 2 *ff. h. t.* non reus criminis. *l.* 6. *C. h. t.* nec infamis, quippe qui non metueret pœnam infamiæ, procuratori propter dolum irrogandum ex *l.* 1 *de his qui not. infam.* quod non correctum per §. *ult. Inst. de except.* Nec minor annnis septendecim; sed eâ ætate major potest, ut ut viginti quinque annis minor fuerit; licet talis defensor esse nequeat. *l.* 51. *ff. h. t. l.* 12. *C. eod.* §. 5. *Inst. ex. quib. caus. manum. non licet.* (IV. VI.)

4. Procurator alius *generalis* est, alius *specialis*. Specialis dicitur, *qui ad certam causam vel actum expediendum datus est.* Generalis vero, *cui omnia negotia gerenda sunt demandata.* Et hic iterum vel *cum liberâ, administratione* datur, qualis omnia fere potest, quæ dominus; vel *sine liberâ*, qui non tam laxam habet in administrando potestatem. *l.* 58. 60. 63. *ff. h. t. l.* 17. §. *ult. ff. de jurejur.* (VII.]

5. Est & procurator *in rem suam*; qualis, qui *negotium expedit non ad mandantis. sed propriam utilitatem.* seu, cui actiones cessæ sunt. *l.* 17. §. *ult. ff. de jurejur.* quod etiam invito debitore fieri potest. *l.* 3. *C. de hæred. vel act. vend. l.* 1. *C.* de

de novat. Obst. quod non liceat debitori, invito creditore, alium suo loco substituere. *l.* 2. *C. de hæred. vel. act. vend.* ergo nec creditori. arg. *l.* 41. *ff. de reg. juris.* Resp. illa regula fallit in casibus,, quibus alia debitoris quam creditoris ratio est. quod hic obtinet, cum debitor alium suo loco substituendo deteriorem reddere posset creditoris conditionem; at debitor semper eodem modo liberetur solvendo ante & post cessionem, nec ejus causa cessione deterior fiat. (VIII.)

6. Cæterum ad constituendam procuratorem mandato opus est, eoque vel expresso, vel tacito; quale tacitum mandatum etiam ex silentio præsentis & sua negotia geri scientis colligitur. *arg. l.* 18. *ff. mand.* non item ex silentio solo ejus, cui quid mandatum est. *l.* 8. §. 1. *ff. h. t.* Nec ad judicium quisquam admittitur, si constet eum mandato carere, sic ut vel adversario tacente judex illud exigat. *l.* 24. *C. h. t.* Obst. *l.* 39. §. 3. *ff. de damn. infect.* Resp. contumax quidem opponere nequit procuratoriam exceptionem, qui sensus *d. l.* 39. §. 3. judex interim, si desit mandatum, ex officio removere potest. Nisi tamen conjunctæ personæ sint, quæ etiam sine mandato agere volentes admittuntur, velut pater, filius, affinis &c. *l.* 35. *h. h.* etiam consors litis. *l.* 2. *C. de consort ejusd. lit.* ut & maritus pro uxore. *l.* 21. *C. h. t. de pactis conv.* in receptitiis vero, cautione præstitâ. *d. l.* 21. *C. h. t.* Modo in plerisque his casibus voluntas ejus, pro quo persona conjuncta agit, non sit contraria. *l.* 40. §. *ult. ff. h. t.* (IX, X, XI.)

7. Quod si de mandato procuratori dato constet, superflua est de rato cautio. *l.* 1. *C. h. t. l.* 65. *ff. h. t.* nisi mandatum non satis speciale sit; quo modo accipi potest casus in *l.* 5. §. 18. *ff. de nov. oper nunciat.* Sed si de mandato dubitetur, admittendus ita demum est procurator, si de rato caverit. *d. l.* 1. *C. h. t.* Quod si, cum mandato careret, deque eo constaret, admissus nihilominus fuerit, ipso jure nullum est quicquid à falso procuratore gestum fuerit. *l.* 24. *C. h. t.* Nec confirmatur sententia ratihabitione ejus, pro quo lata: utpote, qui jus objiciendi sententiæ nullitatem adversario semel quæsitum ratihabitione & suâ auferre nequit. Obst. ratihabitio mandato similis. est, *l.* 60. *ff. R. I. l. ult. C. ad* SC. *Maced.* Resp. id verum, si per eam non adimatur alteri jus quæsitum. Si tamen contra falsum procuratorem sententia lata, dominus ratihabitione suâ eam confirmare potest, cum ita suo tantum juri renunciet. Quemadmodum

etiam pendente adhuc incerto litis eventu ante sententiam dominus ratum habere potest, quod à falso procuratore gestum. *l.* 56. *ff. de judi.* (x. in fine xii.)

8. Intervenit procurator in omnibus causis civilibus, nisi circumstantiæ exigant ipsius domini præsentiam. *l.* 26. *C. h. t.* In causis vero criminalibus non, nisi illustris agat aut conveniatur. §. 10. *Inst. de injur.* vel alleganda tantum sit justa absentiæ causa. *l.* 13. §. 1. *ff. de publ. judic. l.* 71. *ff. h. t.* vel reus absens condemnari possit. *l.* 33. §. 2. *ff. h. t.* quod fit, cum aut de crimine agitur, cujus pœna est intra relegationem; aut lis cum ipso reo præsente est contestata. *l. ff. an per al. caus. appell.* 10. *ff. de publ. jud. l.* 3. *C. de accusat.* de quo posteriore casu intelligenda *l.* 4. §. 2. *ff. ad leg. Corn. de sicar.* Populares quod spectat actiones, in iis pro reo quidem, at non pro actore procurator admittitur. *l. l.* 5. *ff. de pop. action.* nisi privatum commodum quis persequatur. *l.* 45. §. 1. *ff. h. t.* (xvi, xvii.)

9. Officium procuratoris est, causam domini deligenter expedire, non tantum in conventione, sed & in reconventione. *l.* 33. §. 3. 4. *ff. h. t.* etiamsi procurator sit in rem suam, sive mutua actio ex eâdem, sive ex diversâ causâ descendat; modo non sit *in rem suam* factus ex necessitate, aut bonâ fide & ex titulo oneroso; tunc enim defendere non cogitur in reconventione. *l.* 33. §. *ult. l.* 34. *l.* 70. *ff. h. t.* (xvii.)

10. Quod si succubuerit procurator, appellare tenetur ab iniqua sententiâ, prosequi vero appellationem non est obligatus, *l.* 17. *C. h. t.* nisi ad omnem causam datus sit. *l.* 2. *ff. an. per al. caus. appell.* Quemadmodum nec aliam actionem, quam quæ mandato comprehensa est, potest instituere. *l.* 21. *C. h. t.* nisi ea actioni mandatæ velut accessoria cohæreat. *l.* 56 *l.* 62. *ff. h. t.* (xvii.)

11. Fit autem procurator protinus à lite contestatâ litis dominus. *l.* 11. *C. h. t.* & ut talis citatur. *l.* 22. *& seqq. C h. t.* Licet & ante litem contestatam citari ac cogi possit, ut litem suscipiat, si procurator rei sit. *l.* 8. §. 3. *ff. h. t.* nisi ipse caverit, judicatum solvi, quo casu sufficit, cautionem committi. *l.* 43. *ff. h. t.* Obst. *l.* 35. §. *ult. ff. h. t.* Resp. non dicitur ibi, ipsum procuratorem cavisse, judicatum solvi. Fertur & in eum, tanquam litis dominum sententia. *l.* 1. *C. de sent. & interloc.* licet executioni mandetur in bonis domini mandantis, nisi se procurator in lite

te pro alio obtulerit, aut ipse judicatum solvi satisdederit. *l.* 4. *ff. de re jud. l.* 28. *ff. h. t.* Si quid autem dolo procurator in lite commiserit, in domino nocebit, cui tamen contra procuratorem regressus datur. *l.* 10. *C. h. t.* sed si procurator solvendo non sit, & cum ejus dolo concurrat quoque dolus adversarii, dominus indemnis servandus est, datâ doli actione contra adversarium. *l.* 8. §. 1. *ff. mand.* (XIX, XX.)

12. Cessat procuratoris officium morte ejus & renunciatione ob justas causas factâ. *l.* 8. §. 3. *ff. h. t.* ut &, si bona debitoris quem defendit, à creditoribus possessa sint. *l.* 43. §. *ult. ff. h. t.* non, si aliter reus desinat solvendo esse. *l.* 76. *ff. h. t.* Cessat quoque revocatione mandati per dominum factâ ante vel post litem contestatam, etiam invito adversario; at non invito procuratore post litem contestatam, nisi justa causa subsit, & dominus procuratori solvere paratus sit impensas in litem factas, quarum intuitu alioquin retentio actorum procuratori concessa est. *l.* 22. *C. h. t. l.* 17. *&* *seqq. l.* 25. 26. 64. *ff. h. t.* Nullo tamen modo licita est mandati revocatio, si quis in rem suam procurator sit. *l.* 25. *in fin. l.* 55. *ff. h. t.* (XXI. XXII. XXIII.)

13. Defensor est, qui sine mandato reum defendit, & præstat cautionem *judicatum solvi*, de quâ alibi; item *de rato* in actione in rem. *l.* 40. §. 2. *ff. h. t.* (XXV.)

14. *Moribus.* Procuratorum officium hodie publicum est æque ac Advocatorum; atque ideo inviti quoque ad procurationem suscipiendam constringi possunt, & pro labore ac industriâ salarium recte petunt; cujus tamen prætextu retinere nequeunt litis instrumenta; licet pro litis impensis, quas erogarunt, ea retinere non sit prohibitum. Certæ autem personæ stili ac praxios peritæ ac jurejurando obstrictæ, certo plerumque numero, id munus obeunt, nec extra hos alii illudque fere curiarum usu receptum est, ne quisquam in causâ alicujus momenti sine procuratore & advocato in judicio consistat. Nec admittuntur regulariter procuratores pro cliente, etsi de rato cavere parati essent, nisi de mandato constet ex instrumento publico tabellionis, secretarii, graphiarii &c. ut tamen viri illustres, civitates & collegia ecclesiastica mandare possint sub suo sigillo & manu propria aut subscriptione scribæ collegii. Quid, quod nec pro reo absente

te alius intervenire potest, nisi pro suo proprio interesse. Cæterum procurator ad lites moribus hodiernis etiam ante litem contestatam potest alium suo loco substituere; æque ac tutor aut curator in causis pupillorum. Unde & mulieres hodie procuratores esse possunt, modo ante litem contestatam alium procuratorem publicum ad litem peragendam substituant. Potest autem hodie mandatum procuratori ad lites datum, etiam post litem contestatam revocari, eo quod procurator non litis dominus, sed potius minister est; ex quâ ratione etiam est, quod non in procuratorem, sed ipsum dominum feratur sententia, nisi procurator sine mandato in lite substiterit; quo casu ipse condemnatur, & executionem patitur. Quod si procurator ad litem sit mortuus pendente lite, dominus ad novum procuratorem constituendum citandus est.

* Adde *ex Cod. libr.* 2. *tit.* 13. *de procuratoribus. tit.* 14. *ut liceat potentioribus patrocinium litigantibus præstare &c. tit.* 18. *ne fiscus vel resp. procurationem alicui patrocinii causa in lite præstet.*

TIT. IV.

Quod cujusque universitatis nomine, vel contra eam agatur.

1. Universitas est *corpus ex distantibus capitibus* sed hic proprie hominum consideranda Universitas, velut, Collegium licitum, Municipium, Civitas, Vicus, Pagus: quales universitates arcam communem, res communes habent. *l.* 1. §. 1. *ff. h. t.* etiam delinquere possunt, *l.* 9. §. 1. *ff. quod met. caus.* & ipsæ aliquid debere ipsisque deberi; licet id singuli non debeant, nec singulis debeatur. *l.* 7. §. 1. *ff. h. t.* (I, II, IV.)

2. Hinc ad causas suas agendas vel defendendas *syndicum* mandato constituunt, qui & *actor* dicitur, ac definitur, quod sit, *qui causam universitatis mandato administrat in judicio*, regulariter de rato non cavens. *l.* 6. §. 3. *ff. h. t.* Alius præter actorem universitatis nomine experiri nequit. *l.* 3. *ff. h. t.* quamvis defendere universitatem sine mandato possit. *l.* 1. §. *ult. ff. h. t.* (V, VI.)

3. Creatur autem syndicus à lege: vel, eâ cessante, ab

ab ordine decurionum, si sit; alioquin à singulis universitatis membris, aut majore decurionum membrorumve præsentium parte, quæ ad se trahit partem minorem; ut tamen non pauciores quam duæ partes tertiæ totius ordinis præsentes sint, conumerato etiam eo, qui syndicus creatur. *l.* 3. *l.* 4. *ff. h. t.* Et hic patris suffragium filio, ac vice versa; prodesse potest. *l.* 5. *ff. h. t.* nulli vero suffragium proprium. *arg. l.* 4. *ff. de off. præt.* nec contrarium in *l.* 4. *ff. h. t.* asseritur. (VII.)

4. De cætero in syndicis eadem fere recepta sunt, quæ in privatorum procuratoribus. *arg. l.* 1. §. *pen. & ult. l.* 6. §. 2. 3. *ff. h. t. l.* 16. *ff. V. S.* (VIII.)

5. *Moribus.* Si universitas se ipsam ac singula membra nominatim pro debito obligaverit, etiam membra singula pro universitatis debito conveniri possunt.

TIT. V.

De negotiis gestis.

1. Negotiorum gestor est, *qui absentis vel ignorantis negotia sine mandato gerit.* Et licet culpa sit, immiscere se rei ad se non pertinenti, *l.* 36. *ff. R. I. l.* 8. §. 1. *ff. ad leg. Aquil.* tamen, si quis aliena gesserit negotia in gratiam domini, actio negotiorum gestorum inde nascitur, directa & contraria. (I.)

2. Directa domino datur, & ei, cujus interest *l.* 47. *ff. h. t.* adversus gestorem vel masculum vel fœminam. *l.* 3. §. 1. *l.* 31. §. *pen. ff. h. t.* ad id, ut reddat rationes administrationis, & restituat id, quod ad ipsum pervenit aut pervenire potuit. *l.* 19. §. 4. *ff. h. t.* etiam cum usuris maximis, si quid gestor in suos usus converterit. *l.* 38. *ff. h. t.* Obst. *l.* 10. §. 3. *ff. mand.* Resp. procurator, qui ex mandato domini nummos possidet, quos in suum usum convertit, eo ipso minus peccat, quam quidem negotiorum gestor, qui sine domini voluntate nummos primitus adeptus est. (II.)

3. Culpam autem negotiorum gestor præstat levissimam. *l.* 23. *ff. R. I.* §. *Inst. de obl. ex quas. contr.* nisi accesserit ad negotia aliàs peritura. quo casu solum dolum præstat. *l.* 3. §. 9. *ff. h. t.* Obst. *l.* 20. *C. h. t.* Resp. lex minus dicit, sed

sed aliunde supplenda. Obst. *l.* 7. *C. arbiter. tut.* Resp. singulare est, si negotiorum gestorum actio detur ob curæ administrationem, cum & in actione tutelæ culpa tantum levis præstetur. Non vero tenetur de casu fortuito, nisi insolita gesserit: quo tamen casu omnis lucri & damni in insolitis evenientis compensatio fit, ac deinceps demum inspicitur, quantum damni casu datum sit. *l.* 11. *ff. h. t.* secus in societate, ubi summa industria cum negligentiâ summâ haud compensatur. *l.* 23. §. 1. *&* *ll. seqq. ff. pro soc.* (IV, V.)

4 Tenetur quoque de non gestis modo gerere debuerit. Gerere vero debuit & perficere ea, quæ inchoavit; nova inchoare non tenetur, nisi alius ea inchoaturus fuisset, qui nunc, quod alium gerere videret, destitit. *l.* 6. §. *ult.* *l.* 16. *l.* 21. §. 2. *ff. h. t.* (VI, VII.)

5. Contraria gestori competit adversus dominum, ut indemnis servetur, ne officium ipsi damnosum sit. Adeoque ut necessarias & utiles impensas recuperet una cum usuris, quas ipse præstitit nomine pecuniæ impensæ ab alio mutuo acceptæ, quasve ex propiâ pecuniâ quam erogavit potuisset percipere. *l.* 19. §. 4. *ff. h. t.* licet impensæ ab initio utiliter aut ex necessitate factæ, nullam nunc domino utilitatem præbeat. *l.* 10. §. 1. *ff. h. t.* Quod si ultra rei utilitatem quid impenderit, eatenus recipit, quatenus erogare debuerat. *l.* 25. *ff. h. t.* (VIII, IX.)

6. Cessat tamen actio contraria, si quis inviti & prohibentis negotia gesserit. *l. fin. C. h. t.* Si pietatis intuitu, non animo repetendi, sumtus fecerit; quod in dubio præsumendum in matre liberos alente, aut tutores liberorum suspectos postulante, in patre liberos in studiis educante; marito uxoris ægræ curationem procurante; aliisque similibus *l.* 34. *l.* 44. *ff. h. t. l.* 1. *l.* 11. *l.* 12. *C. h. t. l.* 50. *ff. famil. ercisc.* Quod si proprii commodi causâ quid gesserit, non ultra recuperat, quam quatenus inde dominus locupletior factus est. *l.* 6. §. 3 *ff. h. t.* (X, XI, XII, XIII.)

7. Cæterum, si dominus id, quod gestum est, ratum habuerit; si quidem eo animo, ut in mandatum abiret negotiorum gestio, actio mandati dabitur; alioquin negotiorum gestorum actio durabit, mens sc. contrahentium præcipue spectanda. vid. *l.* 6. §. 10. *l.* 9. *ff. h. t. l.* 50. *ff. mand. l.* 60. *ff. R. I.* (XIV.)

8. *Moribus.* Negotiorum gestorem judicialia pro aliis tractare

ctare non posse, ex iis, quæ de procuratoribus. *tit.* 3. *n. ult.* dicta sunt, expeditum est: Gestorem autem impensas necessarias & utiles ex bono & æquo repetere posse censent, licet inviti & prohibenti negotia gesserit; saltem quatenus ex iis res melior est reddita. Usuras vero impensarum nullus gestor exigere potest, nisi à tempore litis contestatæ: quod fere generaliter in omnibus causis obtinet.

* Adde *Cod. libr.* 2. *tit.* 9. *de negotiis gestis.*

Tit. VII.
De calumniatoribus.

1. Calumniator in criminalibus est, *qui falsa crimina scienter intendit. l.* 1. *§. ff. ad SC. Turpill.* In civilibus, *qui per fraudem alteri litem iniquam movet.* Sed in hoc tit. calumniator dicitur, *qui pecuniam accipit*, *ut*, *vel ne litem per calumniam moveat.* Contra quem datur actio de calumniatoribus in factum prætoria, intra annum in quadruplum, post annum in simplum acceptæ pecuniæ *l.* 1. *l.* 5. §. 1. *ff. h. t.* ita ut quadruplo insit ipsa res. *l.* 5. *ff. h. t.* nisi quis dederit, ne alteri lis moveatur quo casu danti condictio dati, & ei, cui lis non erat movenda, actio in quadruplum nata est. *l.* 7. *ff. h. t.* (1, 111.)

2. Competit hæc actio ei, cui per calumniam lis movenda erat; ut & ei, qui dedit, ne sibi lis moveretur. *l.* 3. §. *ult. l.* 7. *ff. h. t.* non vero ei, qui dedit, ut alteri lis moveretur; quippe qui ne data quidem condicit. *l.* 3. §. *ult. ff. h. t.* ut nec ei, qui quid dedit, ne tertio lis moveretur: habet enim solam pecuniæ datæ condictionem. *l.* 7. *ff. h. t.* Hæredibus non nisi sola dati condictio datur, si defunctus dederit. *l.* 4. *ff. h. t.* in hæredes vero non, nisi quatenus ad eos pervenit; eo quod turpia lucra sunt extorquenda *l.* 5. *ff. h. t.* (11.)

3. Evitandæ autem calumniæ causâ præstandum calumniæ jusjurandam, non ab actore tantum, qui vel suo vel tutorio vel curatorio nomine, vel pro civitate agit. *l.* 2. §. 2. *C. de jurejur. propt. calumn. dando.* sic ut id recusans à judicio repellatur. *l.* 2. §. 6. *eod.* sed & à reo, qui si præstare noluerit, pro convicto erit. *d. l.* 2. §. 7. Etiam ab advocatis. *l.* 14. §. 1. *C. de judic.* Quod si judicia fuerint duplicia, ut fami-

familiæ erciscundæ, ab utraque parte præstandum calumniæ jusjurandum, conjuncta simul actoris & rei formulâ: *l.* 44 §. 4. *ff. famil. ercisc.* Nec ulli hæc jurandi necessitas jure novo remissa est. *nov.* 49. *cap.* 3. quamvis jure veteri parentes & patroni immunes fuerint. *l.* 8. §. 5. *ff. qui satisd. cog.* *l.* 34. §. 4. *ff. de jujur.* ubi pro *neque* legendum *æque*, atque. (IV, V, VI, VII.)

4. *Moribus.* Arbitraria fere hodierno jure est pœna eorum, qui acceptâ pecuniâ calumniatores sunt. Jurisjurandi vero calumniæ ante litem contestatam vix ullus in Hollandiâ usus est, sive actoris & rei intuitu; sive respectu advocatorum, quippe qui non in singulis causis, sed annnis singulis semel de calumniâ jurant. Post litem tamen contestatam, cum ad articulos examinantur litigantes, jusjurandum calumniæ ab iis præstari moris est. Interim non impune quis litem per calumniam movet aut excipit, præter quam enim quod temerarius litigator convenienter juri Romano in expensas condemnatur, nisi admodum probabili ratione litigaverit, etiam mulctam ex regionum ac curiarum more constitutam tenetur persolvere.

* Adde *ex Cod. libr.* 9. *tit.* 46. *de calumniatoribus*, & *libr.* 2. *tit. ult. de jurejurando propter calumniam dando.*

LIBER IV.

TIT. I.

De in integrum restitutionibus.

1. Restitutio in integrum est *redintegrandæ rei seu causæ actio*, vel *amissæ causæ redintegratio.* Et fit vel implorato extra ordinem judicis officio: quo implorato, demum fit in jus vocatio adversarii *arg. l.* 39. *ff. de eviction.* vel datâ actione, idque aut ad rescissionem & amissæ rei restitutionem, aut ad id quod interest. (I.)

2. Est autem restitutio species illius jurisdictionis, in quâ magis mixtum imperium, quam, jurisdictio dominatur. *arg. l.* 26. *pr.* & §. 1. *ff. ad munic.* unde & soli majores, at non municipales magistratus restituunt. *d. l.* 26. §. 1. licet pedaneis judicibus aliisque restitutio possit demandari. *l. fin. C. ubi & ap. quem cognit. restit.* (II.)

3. Ne

3. Nemo autem contra id, quod à superiore actum est, restituit; sed tantum contra suum aut antecessoris aut alterius inferioris factum, puta sententiam. *l.* 16. §. *ult.* & *.ll. seqq. ff. de minor.* Et hic competens est judex loci, in quo adversarius habet domicilium. *l.* 2. *C. ubi & apud quem cogn. restit.* vel contractus celebrati, si ibi adversarius inveniatur. *arg. l.* 14. §. 4. *C. de non num. pecun.* vel rei sitæ, si restitutio petatur propter in rem actionem. *arg. l. ult. C ubi in rem act.* (11.)

4. Petunt restitutionem, qui læsi sunt, justamque restitutionis causam habent, per se vel procuratores: nemo tamen pro alio sine mandato, solo patre excepto. *l.* 27. *ff. de minor.* contra regulam in *l.* 35. *ff. de procurat.* eo quod restitutio est extraordinarium remedium. (VIIII, X.)

5. Cæterum non simpliciter datur restitutio, sed causâ demum cognitâ. *l.* 3. *ff. h. t.* sc. an vera, an justa, an satis gravis sit: rei enim minimæ non est restitutio, si majori præjudicetur. *l.* 4. *ff. h. t. l.* 16. §. 4. *de minor.* licet in ordinariis etiam res minima curetur, §. 16. *Inst. de rer. divis.* Item, an non ipso jure tutus quis sit, aut aliud ordinarium æque pingue remedium habeat. *l.* 16. *ff. de minor.* etenim, si pinguior sit restitutio, etiam cum alio concurrit ordinario remedio. *l.* 14. §. 2. *ff. quod met. caus.* Insuper, an non jam semel idem petierit, nec impetraverit. *l. ult. C. si sæp. restit. postul.* idque ex eâdem causâ: secus si ex diversis. *l.* 7 §. 9. *ff. de minor.* Etiam an non contra parentem aut patronum petat, utpote contra quos ea deneganda est. *l.* 2. *C. qui & advers. quos rest. non poss.* Obst. *l.* 2. *C. si advers. rem jud. l.* 2. *C. si advers. donat.* Resp. in neutra lege contra patrem, sed in illa contrà judicis sententiam; in hac contra donatarium potius restitutio data est: quamvis & utraque dici possit abrogata per *d. l.* 2. *C. qui & advers. quos.* exceptio tamen est in *nov.* 155 *c.* 1. Denique inquirendum, an non lapsum sit tempus restitutioni petendæ præfinitum, quod olim annus utilis erat, hodie quadriennium continuum in omni restitutione, exceptâ eâ, quæ ob dolum fit, in quâ biennium est; adeo ut intra illud tempus biennii vel quadriennii lis regulariter & inchoanda & finienda sit. *l.* 6. *l. ult. C. de tempor. restit. l. ult. C. de dolo.* Et hoc spatium integrum competit, etiamsi actio principalis, cujus respectu petenda restitutio, breviori tempore finiretur, ut vindicatio mobilium; cum *d. l. ult.* generaliter loquatur. Postquam autem restitutio in-

E tra

tra illud tempus impetrata fuerit, atque ita actio pristina reddita inceperit iterum posse exerceri, non ultra durabit, quam tanto tempore, quantum supererat ante existentem restitutionis causam; veluti, absentiam. *l.* 26. §. 8. *ff. ex quib. caus. major. arg. l.* 2. *ff. quand. de pecul. act. annal.* Obst. *l.* 10. §. 23. *ff. quæ in fraud. credit.* Resp. quod ibi dicitur, *restitutionem intra id tempus posse postulari*, non de restitutione in integrum, sed de restitutione ipsius rei post impetratam rescissionem alienationis in fraudem creditorum factæ intelligendum est (XI, XII, XIII, XIV, XV, XVI, XVII, XVIII, XVIIII.)

6. Effectus restitutionis est, quod in pristinum statum omnia reducantur; & quidem uno judicio; neque enim judicium duplex, *rescindens* & *rescissorium*, admittendum est, sive simplicitur rescindatur quod gestum est, ut in *l.* 21. §. 5. *l.* 9. §. 3. *ff. quod met. caus.* sive res insuper reddenda sit. *l.* 18. §. 1. *ff. de dolo. l.* 24. §. 4. *ff. de minor.* sive actio extincta restituatur. §. 5. *Inst. de action. l.* 9. §. 4. *ff. quod met. caus. l.* 35. *ff. de obl. & act.* (XXI, XXII, XXIII, XXIV.)

7. Pendente autem cognitione de restitutione, nihil innovandum aut executioni dandum est. *l.* 32. *C. de transact. l. un. C. in int. rest. postul. ne quid novi fiat*, nisi protinus appareat, morandæ tantum solutionis gratiâ eam peti. *arg. l.* 2. *C. ad leg. Corn. de fals.* (XXV.)

1. Causæ justæ restitutionis sunt, metus, dolus, minor ætas, capitis diminutio, absentia, alienatio judicii mutandi causâ, & justus error; cujus exemplum est in *l.* 1. §. *ult. & ll. seqq. ff. quod falso tut. autore.* (XXVI, XXVII.)

9. *Moribus.* Restitutiones in integrum usu hodierno à supremâ curiâ regulariter petendæ sunt, oblato libello supplice, quo causæ restitutionis impetrandæ enarrantur: quæ si justæ sint, jubet curia, ut causæ principalis judex examinet, an preces veritate nitantur; de quo si constet, datur restitutio. Solet autem ea peti, licet negotium sit jure ipso nullum, majoris securitatis ergo, dum sæpe dubium, an quid ipso jure nullum sit, an stricto jure subsistat. Non aliter tamen per procuratorem ea petitur, quam si is speciale ad id mandatum habeat; nisi incidenter tantum de restitutione agatur, quo casu sufficit interpositum generale de principali causâ mandatum. Cæterum contra parentes quoque ex magnâ læsione restitutionem impetrari posse receptum est. Pendente vero restitutionis quæstione, negotium

contra

contra quod quis restitui desiderat, interim executioni datur, præstita cautione de restituendo.

*. Adde *ex Cod. lib. 2. tit. 42. qui & advers. quos rest. non poss. tit. 44. si sæpius in integr. rest. postul. t. 47. ubi & apud quem cognitio in integr. restitutionis agitanda sit. tit. 49 etiam per procuratorem &c. tit. 50. in integrum restit. postulata ne quid novi fiat. tit. 53. de tempor. in integr. restitut.*

TIT. II.

Quod metus causâ gestum erit.

1. Vis est *majoris rei impetus, cui resisti nequit*, Metus est, *instantis vel futuri periculi causâ mentis trepidatio. l. 1. 2. ff. h. t.* Quod autem metu gestum est, subsistit donec rescindatur, eo quod, qui metu contrahit, consensum adhibet. *l.* 21. §. 5. *ff. h. t.* licet non liberrimum; quippe quem metus excludit. *l.* 116. *ff. R. I.* (I, II)

2. Hinc accessoria actio quod metus causâ, prætoria, arbitraria, in rem scripta, pœnalis, ex contumaciâ. §. 27. *Inst. de action.* Competens intra annum utilem, jure novo quadriennium continuum. *l. fin. C. de temp. in in. restit.* ei, qui metu illato damnum passus est, dum quid dedit, promisit, aut omisit, quod nocet. *l.* 9. §. 3. *ff. h. t.* ejusque hæredibus. *l.* 14. §. 2. *in. fin. ff. h. t.* contra eum, qui metum intulit, & quosvis alios rei per metum amissæ possessores bonæ vel malæ fidei, & hæredes, quatenus ad eos pervenit *l.* 14. §. 5. *l.* 16. §. *ult. ff. h. t.* ut & hæredum hæredes, licet ad eos nihil pervenerit; cum sufficiat, ad primos quid pervenisse. *l.* 17. *ff. h. t.* (III, IV, V, VI, XVIII.)

3. Tendit hæc actio non tantum ad simplum vel quadruplum ex contumaciâ. *d.* §. 27. *Inst. de action.* sed & ad fructus percipiendos quadruplicatos. *l.* 14. §. 7. *ff. h. t.* adhibitâ tamen inter bonæ & malæ fidei possessores differentiâ. Quod si plures metum fecerint, & unus rem sponte, aut ex contumaciâ quadruplum restituerit, cæteri liberantur. *l.* 14. §. *ult. l. l.* 15. *ff. h. t.* Si tamen contra tertium agatur bonæ fidei emtorem, non aliter is restituere cogitur, quam recuperato pretio, quod expendit. *l.* 3. *C. h. t.* secus, quam obtinet in rebus furtivis bonâ fide emtis, *l.* 2. *C. de furtis. l.* 23. *C. de rei vind.* eo quod rei metu extortæ transit dominium

qualicunque domini voluntate; non item rei furtivæ. (VII, VIII, VIIII.)

3. Quod si res ipsa metu amissa perierit, si quidem apud malæ fidei possessorem, ei perit, tam ante, quam post litem contestatam. *l.* 14. §. 5. *ff. h. t. l.* 1. *C. eod.* sin bonæ fidei possessor sit, domino res interit ante litem contestatam. *d. l.* 14. §. 5. etiam post litem contestatam, nisi dominus probet, se rem fuisse distracturum. *l.* 14. §. 11. *ff. h. t. l.* 15. *in fin. de rei vind.* sed si post sententiam, domino quidem perit, verum condemnatus ob contumaciam præstat tripli pœnam. *d. l.* 14. §. 11. *ff. h. t.* (VIII.)

5. Ut autem restitutioni locus sit, metum oportet esse justum, seu satis gravem; qui in virum fortem ac constantem cadit. *l.* 6. *ff. h. t.* & injuste illatus est *arg. l.* 21. *p. ff. h. t.* Reverentialis non sufficit, *arg. l.* 22 *ff. de ritu nupt.* nec sola mali suspicio. *l.* 9. *ff. h. t.* nec solæ minæ, nisi quis eas exsequi sit solitus. *l.* 7. *l.* 9. *C. h. t.* nec metus juste illatus *l.* 21. *pr. l.* 12. *ff. h. t.* nec metus infamiæ *l.* 7. *ff. h. t.* Obst. *l.* 8. §. 2. *ff. h. t.* Resp. non de infamia, sed stupro violento agit. Quod si armati intraverint, & possessor eos videns aufugerit, censetur justo metu fugisse; secus, si necdum viderit. *l.* 9. *ff. h. t.* Obst. *l.* 33. §. 2. *ff. de usucap.* Resp. *videtur* est sæpe nota improprietatis. adde. *l* 3. §. 6. 7. *ff. de vi & vi arm.* (X, XI, XII, XIII, XVII.)

6. Quandoque tamen, etsi gravis ac justus metus intervenerit, actioni quod metus causâ locus non est, dum casibus nonnullis negotium metu gestum ipso jure nullum est; ut dotis promissio. *l.* 21. §. 3. *ff. h. t.* nuptiæ. *l.* 14. *C. de nupt.* auctoritas tutoris. *l.* 1. §. *fin. ff. de auctor. tut.* libertatis datio. si ipse servus vel populus dominum coëgerit. *l.* 9. *l.* 17. *ff. qui & à quib. manum. liber. non fiant.* sin hoc egerit extraneus privatus, libertas quidem competit, sed dominus contra cogentem ita restituitur, ut pretium quadruplicatum cogens præstet. ita accipe. *l.* 9. §. 2. *ff. h. t.* junct. *l.* 7. *in fin. pr. ff. de dolo.* (XV.)

7. *Moribus.* Actio quod metus causa hodie non in quadruplum, sed in simplum, ac id quod interest, datur; & ideo non quadriennio præscribitur, sed triginta annis durat, seu tanto tempore, quanto & reliquis actionibus solet moribus aut consuetudine præscribi, tanquam actio in factum, de quâ in *l.* 17. 19. *ff. h. t.*

* Adde *ex Cod. libr.* 2. *tit.* 20. *de his, quæ vi metusve causâ &c.*

TIT.

T I T. III.

De dolo malo.

1. Dolus vel *bonus* est *l.* 1. §. *ff h. t. l.* 16. §. 4. *ff. de minor.* vel *malus.* Item vel *ex re* seu immodica læsione *l.* 36. *ff. de V. O.* vel *ex proposito* in quo adest animus lædendi. Insuper vel *generalis*, atque ita etiam metui semper dolus inest. *l.* 2. §. 8. *ff. de vi bon. rapt.* vel *specialis*, qui est, *calliditas*, *fallicia*, *machinatio ad circumveniendum*, *fallendum alterum adhibita. l.* 1. §. 2. *ff. h. t.* & à culpa differt, quæ est factum inconsultum, quo alteri nocetur (I. II.)

2. Quatenus autem dolus est, eatenus exclusus est consensus: ac proinde, si dolus causam dederit contractui bonæ fidei, is ipso jure nullus est, ut restitutione opus non sit, *l.* 7. *ff. h. t.* Obst. *l.* 12. §. 1. *ff. de jure dot. l.* 5. *C. de rescind. vend.* Resp. rescinditur factum traditionis, quæ ad contractum invalidum secuta est. Obst. *l.* 10. *C. de rescind. vend.* Resp. ibi dolus non dedit causam; si enim causam dedisset, dominium non transivisset. *arg. l.* 31. *ff. de acq. ter domin.* Quod si in bonæ fidei contractum inciderit, actio datur ex ipso contractu. *l.* 7. §. 3. *ff. h. t.* nisi tertii dolus intervenerit, contra quem tunc actio doli competit. *l.* 2. *ff. de proxenet. l.* 7. *ff. h. t.* Si vero dolus causam dederit stricti juris contractui, vel in eum inciderit, subsistit quod gestum est, donec rescindatur. *l.* 36. *ff. V. O. l.* 7. §. 3. *ff. h. t.* Dicitur dolus *dare causam* contractui, cum animum contrahendi non habens ad contrahendum dolo inductus est, *incidere* vero, cum quis sponte quidem contrahit, sed in modo contrahendi, veluti pretio vel aliter deceptus est. *l.* 7. *ff. h. t.* (III, IV, V, VI, VII.)

3. Quibus autem casibus, quod dolo gestum est, summo jure subsistit, in subsidium est comparata actio de dolo, quæ datur ob læsionem non modicam duos saltem aureos excedentem. *l.* 9. §. *ult. l.* 10. *ff. h. t.* læsis & eorum hæredibus. *l.* 13. *ff. h. t.* contra eum, qui dolum fecit; contra hæredes ejus quatenus ad eos pervenit. *l.* 13. *l.* 17. *in fin. ff. h. t.* non contra tertios possessores. *l.* 15. 3. *ult. ff. h. t.* nec contra municipes: *l.* 15. 3. 1. *ff. t.* licet contra eos detur actio me-

tus, in qua non ita designanda certa persona, ut quidem in dolo. *l.* 9. §. 1. *ff. quod met caus.* Non humili adversus honoratum, nec liberis adversus parentes aut patronos. *l.* 11. §. 1. *ff. h. t.* contra patroni tamen hæredes libero hæc actio datur, sc. de dolo ipsius hæredis. *l.* 13. *ff. h. t.* at non ob dolum patroni. *arg. l.* 4. §. 16. *ff. de doli mali & met. except.* (VIII, IX, X.)

3. Tendit ad id, ut res dolo amissa restituatur, ut alioquin, si res non exstet, reus condemnetur ad id quod interest. æstimandum per jus-jurandum in litem. *l.* 18. *ff. h. t.* & qui hoc judicio condemnatur, infamis est. *l.* 1. §. 4. *ff. h. t.* (XI.)

4. Est vero intendanda hæc actio intra biennium continuum à tempore doli commissi, non scientiæ. *l. ult. C. h. t.* nisi quis reipublicæ causâ absfuerit. *l.* 3. *C. h. t.* Actio tamen in factum, ad id quatenus locupletior factus est adversarius, perpetuo datur; cum calculi magis quam malefici ineatur ratio. *l.* 28. 29. *ff. h. t.* (XII.

6. Cessat doli actio, si dolus adversarii non adsit; & ideo, si lapsu temporis alia actio extincta sit, non aliter hæc dabitur, quam si dolus adversarii concurrat ad id, ut actionis alterius tempus elapsum sit. *l.* 1. §. 6. 7. *ff. h. t.* & de eo concurrente adversarii dolo accipienda. *l.* 4. *C. de transact. l.* 14. *ff. de aqua & aqua pluv. arc.* Cessat & si alia actio supersit: etenim tunc demum huic locus est, cum vel alia plane deficit, vel dubium, an alia detur. *l.* 1. §. 4. *l.* 7. §. 3. *ff. h. t. l.* 2. *C. eod. l. pen.* §. 1. *ff. de restitut. in integr.* vel denique alia concurrit quidem, sed æque famosa, ut mandati. *l.* 1. *C. h. t. junct. l.* 59. §. 1. *ff. mandati.* Obst. *l.* 23. *ff. h. t.* Resp. ibi non concurit condictio indebiti, quia dolo adversarii quis deceptus solvit., cum tamen condictio indebiti non ex dolo, sed errore detur. Obst. *l.* 19. *ff. h. t.* Resp. ibi alia deest actio, quia fidejussor occidit ante moram. Secus si post moram occidisset. *arg. l.* 32. §. *ult. ff. de usuris l.* 88 *ff V. O.* Obst. *l.* 5. *ff. h. t.* ubi actio doli datur, & tamen pupillus potest aliter restitui. Resp. sæpe non restituitur; ut, si captus fuerit in servo manumittendo. *l.* 9. §. *ult. ff. de minor.* & tunc actio doli est. Obst. *l.* 5. §. *ult. ff quib. mod. ususf. amitt.* Resp. locus est actioni doli, ubi cessat actio ex testamento. Obst. *l.* 5. §. 3. *l.* 15. *l.* 22. *ff. de præscrip. verb.* Resp. non dicitur actionem doli & præscriptis verbis concurrere. Ob. actio doli datur in casu, quo & judi-

dicati actio est. *l.* 9. §. *pen.ff. h.t.* junct. *l.* 69. *ff. de solution.* Resp. est actio judicati si sententia jam lata sit; at sola doli actio, si nondum lata; ut in *d. l.* 9. §. *pen.* Obst. persuasus ab adversario, sibi satisfactum, esse, & pristinà & doli actione agit. *l.* 25. *ff. h. t.* junct. *l.* 20. §. 1. *ff. eod.* Resp. tunc demum est actio doli, cum adversarius actionem pristinam non vult excipere, ut non tenetur. *l.* 7. §. *pen. ff. h. t.* Obst. si quis non patiatur lapides suo censensu cæsos tolli, actio doli est & ad exhibendum aut similis. *l.* 34. *ff. h. t.* junct. *l.* 6. *ff. de donat.* Resp. si cædens jam exemerit, & ita dominus factus sit, habet actiones alias, si non exemerit, nec dominus factus sit, de dolo habet, cessantibus reliquis. Obst. hæres agit actione doli & ad exhibendum eodem in casu. *l.* 35. *ff. h. t.* junct. *l.* 42. *ff. ad leg. Aquil.* Resp. ante aditionem de dolo; post aditionem ad exhibendum agit. Obst. concurrit actio metus. Resp. id forte singulare, quia metui dolus inest. (XIII. & seqq.)

7. *Moribus.* Actio doli non infamat, nec biennio finitur, sed eo demum spatio, quo & aliis præscribi solet personalibus actionibus. Si tamen quis contra dolum velit restitutionem in integrum petere, id intra tempora in unaquaque regione restitutioni impetrandæ præfinitâ agendum puto.

* Adde *ex Cod. libr.* 2. *tit.* 21. *de dolo malo.*

Tit. IV.

De minoribus 25. annis.

1. Minor est, qui necdum implevit annum vigesimum quintum, licet ultimum diem attigerit. *l.* 3. §. 3. *ff. h. t.* nisi aliud suadeat causæ favor. *l.* 8. *ff. de muner. & honor*, *arg. l.* 5. *ff. qui testam. fac. poss.* nec refert, pubes jam sit, an impubes, an adhuc in utero; respectu restitutionis ei concedendæ; si læsus fuerit per damnum obveniens lucrumve cessans, dum vel quod habuit amisit, vel quod acquirere potuit omisit, vel oneri se subjecit, quod declinare potuerat. *l.* 44 45. *pen. ff. h. t.* (1.)

2. Sunt autem duo præcipue probanda; puta primo, læsio lubrico ætatis contingens. *l.* 5. *C. h. t.* quæ tamen quandoque sine probatione ex circumstantiis præsumitur. *arg. l.*

l. 1. 2. *C. ſi adverſ. credit.* Secundo minor ætas: quod fit per teſtes, libros baptiſmatis, ſcripturam nativitatis, profeſſionem parentum, quam illi tempore nativitatis, cum nulla fraudis ſubeſſet ſuſpicio, edebant. *l.* 16. *ff. de probat. l.* 1 *C. ſi minor ſe major. l.* 2. §. 1. *ff. de excuſ. tutor. l.* 2. *C. de his, qui ven. ætat.* At non per teſtimonium parentum eo tempore, quo de reſtitutione agitur, editum. *arg. l.* 9. *ff. l.* 6. *C. d. de teſtib.* (XII, XIII.)

3. His probatis minori reſtitutio conceditur, primo quidem adverſus negotia *extrajudicialia*, qualis eſt donatio, dotis datio, venditio, de quibus tituli in Cod. Confeſſio debiti. *l.* 6. §. 5. *ff. de confeſſ.* Licitatio, dum in auctione publicâ licitando victus eſt, cum tamen ejus interreſſet habere rem, in quâ victus eſt. *l.* 35. *ff. h. t.* Adhæc hæreditatis aditio aut omiſſio; adeo ut contra aditionem reſtitutus iterum poſſit adverſus omiſſionem reſtitui. *l.* 7. §. 9. *ff. h. t.* excepto caſu *l. ult.* §. 6. *C. de bon. quæ liber.* ne temere contra patris factum veniat filius. Præterea uſucapio. *l. un. C. ſi adverſ. uſucap.* & temporis longiſſimi præſcripto in pubere: reliquæ enim brevioris ſpatii præſcriptiones ipſo jure non currunt minoribus. *l. ult. C. in quibus cauſ. reſtit. in integr. neceſſ. non eſt.* junct. *l.* 3. *C. de præſcr.* 30. *vel* 40. *annor.* (XIV, XV, XVII, XVIII, XX, XXI, XXII, XXIII, XXIV, XXVI, XXVII, XXVII, XXIX, XXX.)

4 Deinde contra *judicialia* quoque datur reſtitutio; veluti ſi probationes omiſerit. *l.* 18. §. 1. *l.* 36. *ff. h. t.* ſi appellare neglexerit, aut litem conteſtatam deſeruerit. *l.* 7. §. *pen.* & *ult. ff. h. t.* ſi contumax fuerit lubrico ætatis, non dolo. *l.* 8. junct. *l.* 9. §. 2. *ff. h. t.* ſi condemnatus. *l.* 16 §. *ult. ff. h. t.* ſive adverſus totam ſententiam, ſive contra partem ejus reſtitui deſideret. *l.* 29. §. 1. *ff. h. t.* modo ſententia pro parte valere poſſit, dum plura continet capita, alias non *arg. l.* 27. *junct. l.* 41. *ff. famil. erciſ.* (XXXI, XXXII.)

5. Reſtituitur & contra fiſcum, niſi is ob debitum fiſcale bona pupillaria bonâ fide diſtraxerit. *l.* 1. 2. *ult. C. ſi adverſ. fiſc.*

6. Nec refert, in his omnibus tutoris aut curatoris autoritas intervenerit, nec ne, *l. fin. C. ſi adv. rem. jud. tot. tit. C. ſi tut. vel curat. interven.* modo id quod geſtum eſt ſine eorum autoritate, ſummo jure valeat, atque ita reſciſſione indigeat. Quid, quod nec deneganda ſit reſtitutio, licet magiſtratus decretum acceſſerit. *l.* 47. *ff. h. t. l.* 11. *C. de præd.* & *aliis*

aliis reb. minor. nisi ipsi minori ex decreto sit facta solutio. §. *ult. Inst. quib. alien. lic. vel non.*

7. Fit restitutio adversus eos, à quibus minor læsus est; etiam contra patrem vel dominum filiif. aut servi lædentis. *l.* 24. §. 3. *ff. h.t* Nonnunquam & contra tertios possessores, si lædens solvendo non sit, vel intersit minorum potius rem ipsam habere *l.* 9. *l.* 13. §. 1. *l.* 14. 15. *ff. h.t. l.* 39. *ff. de evictiоn.* (XXXV, XXXXVI, XXXVII.)

8. Et ipsis quidem procul dubio restitutio prodest minoribus; sed non fidejussoribus. *l.* 13. *ff. h. t. tit. C. de fidejuss. minor.* nisi vel dolo adversarii minores læsi sint. *l.* 2. *C. de fidejuss. minor.* vel se fidejussor simpliciter, non tanquam pro minore obligaverit. *l.* 15. *ff. de procurat. l.* 89. *ff. de acq. vel omitt. hæred.* Uti nec aliis prodest; in quorum damnum cessit negotium à minore gestum. *l.* 23. *ff. h. t.* adeo ut, si causa fuerit minori ac majori communis, soli minori succurrendum sit. *l. un. C. si in commun. ead. caus.* nisi fuerit individua. *arg. l.* 10. *ff. quemad. serv. amitt.* Patri quando prosit restitutio in negotio per filiumf. minorem gesto, vide & confer. *l.* 3. §. 4. 9. 10. & *l.* 23. 27. *ff. h. t.* (XXXVIII, XXXXIX, XL, XLI, XLII.)

9. Cessat hæc restitutio multis casibus; puta, si minor veniam ætatis impetraverit, quæ conceditur à solo principe, non alio masculis viginti, & fœminis octodecim annorum: si probent se res suas bene gerere, *tit. C. de his, qui ven. æt. imper.* Si dolo majorem se dixerit. *tit. C. si minor. se major dix.* Si major factus ratum habuerit quod gestum est, sive expresse sive tacite; quod ex circumstantiis colligitur *l.* 3. §. 2. *ff. h. t. tit. C. si major. fact. rem rat. hab.* nisi adsit dolus adversarii. *l.* 3. §. 1. *ff. h. t.* Si contra matrimonium, vel dationem libertatis, vel remissam pœnæ executionem, vel adversus delictum velit restitui. *tit. C. si advers. libert. l.* 7. *C. de pœnis. l.* 37 *pr. &* §. 1. *ff. h. t.* licet in levioribus pœna quandoque minori remittatur vel minuatur. ut in *l.* 1. *C. si advers. delict. l.* 6. *C. de his quæ ut indign. l.* 9. §. 2. *ff. h. t.* Si juraverit, se contractum servaturum. *l.* 1. *& auth. sacramenta puberum C. si advers. vend.* quæ auth. nec ad impuberes, nec ad contractus ipso jure nullos trahenda; nec excludit alia remedia majorennibus competentia, velut doli vel metus actionem, aut rescissionem ob enormem læsionem. (XLIII, XLIV, XLV, XLVI, XLVII.)

10. Cessat & si casu læsio contigerit, aut minor sit læsus,

sus, dum jure communi utitur. *l. fin. C. h. t. l.* 11. §. 4. 5. *ff. h. t.* Si adversus minorem itidem læsum, (secus si contra filiumf. mutuatarium) velit restitui. *l.* 11. §. *pen.* & *ult. ff. h. t.* Si ipso jure tutus sit. *l.* 3. *C. h. t.* Quod si aliæ actiones minori competant, hanc tamen restitutionem non excludunt. *l.* 16. §. 2. *ff. h. t. tit. C. si tut. vel curat. interv.* Obst. *l.* 23. *ff. h. t.* Resp. si contra eundem sit alia actio & restitutio, pupilli arbitrio est, an restitui, an ordinariâ actione uti velit: sin contra diversos, excluditur restitutio per ordinariam actionem. *d. l.* 23. Cessat insuper, si minor quadriennium continuum elabi passus sit ex quo major factus est, aut veniam ætatis impetravit. *l.* 5. *l. ult. C. de temp. restit.* Quod si moriatur, antequam major factus esset, hæredibus ejus integrum quadriennium datur ad eam impetrandam; vel si ipse minor jam major factus esset, tantum temporis spatium, quantum defuncto adhuc ex quadriennio supererat. *l.* 18. §. *ult. l.* 19. *ff. h. t.* (XLIX, LII, LIII.)

11. Cæterum ita minori succurritur, ut tamen & adversarius quantum fieri potest indemnis servetur. *l.* 24. §. 4. *ff. h. t.* Et si non amplius res integra sit, parce admodum sit restitutio. *l.* 24. §. 2. *ff. h. t.* vide *l. ult. C. de repud. vel abstin. hæred.*

12. Minoribus autem in materiâ restitutionis comparari solet Ecclesia, Pauperes, Respublica, Civitas: prodigis quoque & aliis similibus curatorem habentibus ac læsis non videtur ex justâ causâ denegandum restitutionis auxilium. *arg. l.* 3. *C. h. t. l.* 8. §. 1. *l.* 11. *ff. de reb. eor qui sub. tut. vel cur.* (XXXXXV.)

13. *Moribus.* Quamdiu quis minor censeatur, statuta variant; sic ut hic exploranda sit loci cujusque consuetudo. Illud tamen receptum est, minorem quem esse desinere, cum nuptias contraxerit; adeo ut ex eo tempore læsus restitui nequeat ætatis auxilio. Veniam ætatis quod spectat, ea in Hollandiâ petenda à D. D. Ordinibus, oblato libello supplice, quem illi magistratui domestico minoris tradi jubent, ut is, citatis minoris tutoribus & propinquis in mores ac habilitatem inquirat, & comperta Ordinibus communicet, ut illi ex relatis veniam indulgendam aut denegandam constituant. Quod si eam concedendam censeant, etiam plerumque simul alienandorum immobilium licentiam specialiter tribuunt; qua tamen non nominatim datâ,

juri

juri Romano ſtandum eſt, quo alienatio vetita. Cæterum præſuppoſitâ minorennitate, etiam hodie adverſus contractus juratos minor poteſt reſtitui, ſi modo enormis, non levior læſio contigerit, ceſſante diſpoſitione auth. ſacramenta puberum. Non tamen ſolet minor reſtitui ob id, quod in actione publicâ licitando victus eſt, etiamſi ejus interſit rem habere. Ut nec, ſi creditor rem minoris jure pignoris obligatam, auctione publicâ vendiderit. Nec denique, ſi minor inſtrumento dotali nimium doarium conſtituerit, aut puella bona omnia in dotem dederit; licet minori non videatur reſtitutio deneganda, ſi ſponſæ ante nuptias immoderata munera nuptialia miſerit.

* Adde *ex Cod. lib. 2. tit. 22. de integr. reſtitut minor. tit.* 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46.

TIT. V.

De capitis diminutione.

1. Capitis diminutio, quæ eſt *prioris ſtatus mutatio*, triplex eſt, maxima, media, & minima. Sed hic ſola minima conſideratur; cum contra eos, qui maximam aut mediam paſſi ſunt, & ita cives eſſe deſierunt, actio nequeat reſtitui: quippe quæ potius eo caſu contra illos datur, ad quos devoluta bona eorum, qui talem ſubierunt capitis diminutionem. *l.* 11. *ff. de jure fiſc.. l.* 7. §. 2. 3. *ff. h. t.* (I.)

2. Illæ itaque actiones, quæ per minimam capitis diminutionem inutiles erant redditæ, reſtituuntur in eos, qui illam paſſi ſunt, perinde ac ſi paſſi non eſſent; excepto caſu, quo creditor ipſe ſuum debitorem adrogat. *l.* 2. §. 4. *ff h. t.* Hæc autem reſtitutio ſolas reſpicit cauſas capitis diminutionem antecedentes, non poſtea ſupervenientes. *l.* 2. §. 1. 2. *ff. h. t.* & quidem civiles obligationes; non naturales, aut quæ in facto magis conſiſtunt, aut ex delictis oriuntur; eo quod per minimam capitis diminutionem hæc omnia non pereunt. *l.* 2. §. 3. *l.* 6. *l.* 8. *l* 10. *ff. h. t.* (II, III.)

3. *Moribus.* Capitis diminutio hodie non eſt in uſu, ſaltem non ita ut jure Romano.

TIT.

Tit. VI.

Ex quibus causis majores 25. annis in integrum restituantur.

1. Justa causa ex quâ majores restituuntur, est etiam *absentia*, quæ hic est, cum quis abest ab eo loco, in quo domicilium habet. Quo casu vel præsenti succurritur contra absentem, vel absenti contra præsentem, vel absenti contra absentem. Præsenti quidem contra absentem subvenitur sine absentiæ distinctione; cum quælibet sive necessaria sive voluntaria, sive honesta sive inhonesta sufficiat: ut tamen jure novo præsens contra absentem querimoniâ seu protestatione apud præsidem vel loci judicem, vel tabellionem, vel tres testes facta jus suum conservet. *l.* 2. *C. de annal. except.* (I, II.)

2. Sed si quis absens læsus sit præsentem aut absentem juxta. *l. ult. ff. h. t.* inter *necessariam* & *voluntariam* absentiam adhibenda distinctio; etenim si necessario quis absit, si quidem ex turpi causâ, dum forte relegatus est, non restituitur; nisi causâ cognitâ appareat, illum omni culpâ carere in damno, quod per talem absentiam passus est, *l.* 26. § 1. *ff. h. t.* Sin ex causâ honesta, (ut miles in expeditione vel Romæ subsistens, legati aliique similes) datur restitutio per hujusmodi absentiam læso *l.* 7. *l.* 8. *l.* 33. § *ult. l.* 45. *ff. h. t.* Quod & obtinebit, si quis absit ex causâ necessaria, per se nec honestâ nec turpi, qualis est vis tempestatis, latronum, morbi. *l.* 9 *l.* 38. *in fin. ff. h. t.* (III, IV.)

3. His tamen omnibus ita demum succurri solet, si nullum domi procuratorem reliquerint: hunc enim si constituerint, cum ordinariam mandati actionem habeant, haud restituendi. *l.* 39. *ff. h. t.* nisi is solvendo non sit aut culpâ careat, de quo casu intelligenda. *l.* 26. §. *ult. ff. h. t.* Et quamvis regulariter quisque absfuturus teneatur domi procuratorem relinquere; multi tamen casus sunt, quibus impeditur, veluti nimia festinatione vel quia idoneum non inveniebat, vel quia mortuus est quem præsens dederat &c.

4. Voluntaria si sit absentia, & justâ de causâ, veluti studiorum aut mercaturæ gratia, non datur restitutio, nisi forte

forte defunctus fuerit procurator, domi constitutus. *l.* 28. *ff. h. t.* (v.)

5. Ad hanc vero restitutionem impetrandam datur actio prætoria rescissoria in rem, hæredibus & in hæredes competens; qua rescinditur usucapio, & res amissa recipitur. §. 5. *Inst. de action. l.* 30. *ff. h. t.* vel, si læsio sine usucapione contigerit, jus agendi aut aliud simile extinctum absenti reviviscit. *l.* 19. *ff. h. t.* (vi.)

6. Cessat hæc restitutio, si quis læsus sit, cum ultra constitutum tempus abesset. *l.* 4. *ff. h. t.* vel quadriennium elabi passus sit à tempore cessantis absentiæ, vel impedimenti, vel missionis. *l.* 1. *l. ult. C. de temp. in integr. restitut.* vel præsens idem damnum passurus fuisset. *l.* 44. *ff. h. t.* (vii.)

7. Est & generalis edicti clausula, quâ prætor restitutionem pollicetur. *l.* 1. *in fin. ff. h. t.* ex quâ tamen non datur restitutio contra longi vel longissimi temporis præscriptionem ob solam pristini domini ignorantiam: vix enim est, ut ea satis probabilis sit: atque insuper id vetat. *l. ult. in fin. C. de longi temp. præscript.* arg. *l.* 4. *C. de præscr.* 30. *vel* 40. *annor.* Obst. *nov.* 119. *c.* 7. Resp. ibi usucapio non rescinditur, sed tempus usucapioni præfinitum in certo casu propter domini ignorantiam & malam fidem autoris concurrentem prolongatur. In breviori plane temporis præscriptionibus ob justam ignorantiam restitutio non videtur deneganda. *l.* 86. *ff. de acquir. vel omitt. hæred.* (viii, xii, xiii.)

* Adde *ex Cod. lib.* 2. *tit.* 54. *quib. ex caus. majores in integr. restituantur. tit.* 51. *de restitut. militum. tit.* 52. *de uxoribus militum &c.*

Tit. VII.

De alienatione judicii mutandi causâ.

1. Quia alienatione judicii mutandi causâ plerumque deterior fit actoris persecutio: si quid tale contigerit, præter rei vindicationem contra novum possessorem rei nostræ. *l. un. C. h. t.* etiam læso ejusque hæredi competit in factum actio rei persecutoria ex delicto intra annum (jure novo, quadriennium continuum) *l.* 4. §. *ult.*

ult. l. 5. 6. 7. *ff. h. t.* ad id quod intereft. *l.* 1. *ff. h. t.* contra alienantem titulo onerofo vel lucrativo, non contra hæredem. *l.* 4. §. *ult. ff. h. t.* five actio in rem fit five in perfonam, quæ rei alienatæ intuitu competebat. *l.* 3. §. 3. *ff. h. t.* nec refert, an res jam ufucapta fuerit nec ne, pofitis terminis habilibus inchoatæ per alienantem ufucapionis. *l.* 4. *ff. h. t.* cum enim alienans dolum, non furtum, committat, res poteft ufucapi. (I.)

2. Ut autem huic actioni locus fit, requiritur, ut facta fit alienatio actu inter vivos, non ultimâ voluntate, *l.* 8. §. 3 *ff. h. t.* Obft. §. *ult. Inft. quib mod. teft. infirm.* Refp. ibi non datur reftitutio, fed quod relictum eft Imperatori litis causâ, nullum eft ex fpeciali ratione. Deinde, ut facta fit ante litem conteftatam, aut jure novo in actionibus in rem ante preces Imperatori oblatas & adverfario cognitas, fi enim poftea fiat alienatio, non fubftitit. *l.* 2. & *auth. litigiofa C. de litigios.* Sit & fraudulenta, dolo malo facta, neque enim tenetur qui alienat litium exercitatione aut verecundiâ. *l.* 4. §. 1. & 3. *ff. h. t.* aut bonâ fide redhibet vel folvit. *l.* 8. 9. 10. *ff. h. t.* Sit denique judicii mutandi causâ, ut adverfarii interfit. (II.)

3. Quid fi alienans, non obftante alienatione, paratus fit judicium pati, hæc actione non tenetur. *l.* 3. §. *ult. ff. h. t.* cum ex edicto prætoris liberum fuerit alienanti non fufcipere judicium. *d. l* 3. §. *ult.* quamvis ex extenfione fenatufconfulti de hæreditatis petitione in eum invitum actio data fit, quia dolus pro poffeffione eft. *l.* 27. §. 3. *ff. de rei vind.* junct. *l.* 131. *ff. de reg. juris.* (II. *in fine.*

* Adde *ex Cod. libr.* 2. *tit.* 55. *de alienat. judicii mutandi causâ.*

TIT. VIII.

De receptis, qui arbitrium receperunt.

I. Licet arbitria ad fimilitudinem judiciorum redacta fint. *l.* 1. *ff. h. t.* quatenus idem utrobique agendi, excipiendi, probandi ordo, idem litis finiendæ tempus, & utroque præfcriptionis contingit interruptio. *l. pen.* §. *pen. C. h. t.* infuper male judicans arbiter litem fuam facit. *l. pen. C. de pactis*, nec uno abfente reliqui fententiam ferre poffunt. *l.* 17.

l. 17. *in fin. l.* 18. *ff. h. t.* plures nihilominus supersunt differentiæ: Nam nec litis pendentia inducitur. *l.* 30. *ff. h. t.* nec reconventio admittitur *arg. l.* 21. §. 6. *ff. h. t.* nec appellatio. *l.* 1. *C. h. t. l.* 32. §. 14. *ff. h. t.* (aliter quam obtinet in arbitris à magistratu datis, de quibus agit. *l.* 9. *ff. qui satisd. cog. l.* 31. *C. de appell. l. ult. C. de judic.* junct. *l.* 16. *in fin. C. eod.*) quamvis liceat ei, qui se gravatum putat per arbitri sententiam, intra decem dies protestationem mittere judici vel adversario', per quam manifestum fiat definitionem arbitri non esse amplectendam. *l. pen. C. h. t.* Insuper; arbitris corruptis, actio doli locum sibi vindicat. *l.* 31. *ff. h. t.* cum corruptis judicibus ipso jure nulla sit sententia, nec actione doli opus sit. *l.* 7. *C. quand. provoc. non est necess.* (I.)

2. Est autem arbiter, *qui compromisso partium electus est ut lites dirimat*, diversus ab arbitratore, qui conventiones aliaque ad bonum finem perducit, pretia definit &c. *l.* 67. *& seqq. ff. pro socio. l.* 69. §. 4. *ff. de jure dot.* Et arbitrum quidem eligere possunt, qui liberam habent rerum administrationem, etiam socius unus in re communi, quatenus, si alter, qui non compromisit, sententiæ non steterit, solus Compromittens adversario tenetur: quo modo explicata. *l.* 34. *ff. h. t.* non pugnabit cum. *l.* 27. *ff. de pactis.* Sed nec furiosi compromittunt, nec impuberes sine tutore, nec servi, nec mulieres, quoties compromittendo intercederent. *l.* 27. §. 5. *l.* 32. §. 2. *ff. h. t. l.* 3. §. 8. *ff. de peculio.* (II, III, IV, V.)

3. Cæterum compromisso, quo arbiter constituitur, nec jusjurandum adjici potest. *nov.* 82. *c.* 11. §. 1. abrogatâ. *l.* 4. *C. h. t.* Nec id agi, ut certa, & non alia, feratur sententia. *l.* 19. *ff. h. t.* (secus in judice, cujus sententia conventioni partium firmitatem addit, quam non tribuit arbiter. *l.* 26. *ff. de re judic.*) Non etiam recte convenitur, ut arbitri æqualis numero dissentientes super arbitrum eligant: quamvis id ipsis compromisso dari possit, ut in dissensu Sempronium, adeoque certam personam assumant, eo quod hoc ipso nequeunt in eligendo dissentire. *l.* 17. §. 5. *ff. h t.* Nec denique ut inserta compromisso pœna fisco applicetur. *l.* 42. *ff. h. t.* Obst. *l.* 1. *ff. de jure fisci.* Resp. dicitur ibi pœna fisco deberi ex contractu privato, quatenus ob contractum contra leges initum contrahentes puniuntur, & pœna fisco cedit. ut in. *l.* 46. §. 2. *ff. de jure fisci.* (XI, XII, XIII.)

4. Officium arbitri est sententiam ferre, ad quam & cogi po-

poteſt mulctâ per prætorem indicta. *l.* 3. §. 1. *ff. h.t.* licet enim nemo teneatur arbitrium ſuſcipere, ſuſceptum tamen cogitur implere, ſententiam ferendo, præſente regulariter utraque parte, niſi id actum ut & altero abſente id liceat. *l.* 27. §. 4. 5. *ff. h.t.* quo tamen caſu, ſi juſta abſentiæ cauſa ſubſit, ceſſat pœna. *l.* 21. §. 9. *ff. h.t.* Ferenda autem ſententia intra diem compromiſſo expreſſum, niſi arbitro diei prorogandi poteſtas data ſit. *l.* 32. §. *ult. ff. h.t.* Quod ſi dies ſit omiſſus, arbiter partibus conſentientibus eum conſtituit; alioquin omni tempore tenetur arbitrari. *l.* 14. *ff. h. t.* Si plures ſint arbitri, ac diſſentiant, major pars ad ſe trahit minorem. *l.* 17. §. *ult. ff. h.t.* ſin numero pares ſint diſſentientes, ſequendum quod minus eſt, minor ſumma. *l.* 27. §. 3. *ff. h t.* quod ſi non reſpectu quantitatis, ſed aliter æquali numero diſſentiant, poſſunt quidem compromittentes à compromiſſo reſilire, & ſententiæ non ſtare. *d. l.* 27. §. 3. *ff. h. t.* (ſecus quam in judiciis receptum. *l.* 28. 38. *ff. de re judic.*) ſi tamen in compromiſſo malint perſiſtere, poteſt prætor arbitros diſſidentes cogere, ut ſuperarbitrum eligant. *l.* 17. §. 6. *ff. h.t.* (XIV, XV, XVI, XVII, XVIII, XVIIII.)

5. Sunt tamen caſus, quibus ad ferendam ſententiam arbiter cogi nequit, puta, ſi à partibus infamatus aut contemtus ſit. *l.* 9. §. 4. 5. *l.* 10. *ff. h.t.* aut pœna non ſit promiſſa. *l.* 11. §. *pen. ff. h.t.* aut alter litigantium bonis ceſſerit. *l.* 17. *ff. h.t.* aut inimicitiæ capitales, gravis ætas, adverſa valetudo ſupervenerit. *l.* 15. *ff. h.t.* aut denique alter compromittentium mortuus fuerit; niſi & hæredum utriuſque partis ſit facta mentio; hæredis enim ab uno tantum latere mentionem fieri, non ſufficit. *l.* 27. §. 1. *l.* 49. §. 2. *ff. h. t.* (XXI, XXII.)

6. Lata autem per arbitrum ſententia nec ab eo mutari poteſt. *l.* 20. *ff. h. t.* nec à compromittentibus rejici. *l.* 76. *ff. pro ſocio* adeo ut ſi alteruter ei ſtare nolit, ad pœnam compromiſſo expreſſam teneatur; vel ad id quod intereſt, ſi pœna non inveniatur adjecta. *l.* 27. §. *ult ff. h. t.* Quin & jure novo, licet non naſcatur actio & exceptio rei judicatæ, in factum tamen & actio & exceptio datur ex arbitri ſententiâ, quam partes vel ſubſcriptione vel decem dierum ſilentio probaverint. *l. pen. C. h. t.* abrogatâ. *l.* 2. *ff. h. t.* niſi tamen arbiter per ſordes vel inimicitias tulerit ſententiam, aut quid inhoneſti injunxerit: neque enim tunc arbitri ſententiæ quiſquam ſtare cogitur. *l.* 3. *C. h. t. l.* 21. §. 7. *l.* 32. §. 14.

ff.

ff. b. t. ut nec, si arbiter compromissi terminos prætergressus sit. *l.* 46. *ff. b. t. arg. l.* 18. *ff. commun. divid.* (XXIII, XXIIII, XXV.)

7. Cæterum arbitri esse possunt omnes non prohibiti; etiam infames & libertini, at non servi, adeo ut nec liberi, qui cum servis electi erant, judicare teneantur. *l.* 9. *ff. b. t.* nec infantes, furiosi, mulieres. *l.* 9. *ff. b. t. l. ult. C. eod.* nec minor annis viginti. *l.* 41. *ff. b. t.* nec judex ordinarius in causà, in quâ judex futurus est. *l.* 9. §. 2. *ff. b. t.* in aliâ plane causâ potest; licet cogi nequeat si in maximâ sit dignitate. *l.* 4. *ff. b. t.* nec quisquam in suâ. *l. pen. ff. b. t.* at omnino in re patris. *l.* 6. *ff. b. t.* (VI, VII, VIII, VIIII.)

8. Compromitti potest in omnibus causis, exceptâ in integrum restitutione. *l. ult C. ubi & apud quem rest. in integr.* ac criminali, liberali & status causâ, nec non populari & infamante actione. *l.* 32. §. 6. 7. *ff. b. t.* & si forte negotium infamans ad arbitrum sit delatum, nulla damnatum sequetur infamia. *l.* 13. §. 5. *ff. de his qui not. infam.* (X.)

9. *Moribus.* In arbitrum eligi potest etiam judex ordinarius & ad implendum arbitrium cogi, vel ab ipso illo judicum collegio, cujus est membrum. Possunt & pares numero arbitri constitui, cum potestate assumendi tertium certum vel incertum in casu dissensus. Habentque hodie arbitria locum etiam in causis infamantibus, quantum ad privatum interesse. Pendente autem lite coram arbitro, alter litigantium altero invito non potest ad judicem ordinarium transferre litem; sed potius exceptioni litis pendentis locus erit. Quod si tres arbitri electi fuerint, possunt, absente tertio duo præsentes sententiam ferre, modo absentem legitime vocatum constet. Nec eos à necessitate arbitrii implendi liberabit, quod pœna compromisso non sit adjecta, cum in omnem eventum ex sententiâ arbitri homologatâ actio detur, & per judicem ordinarium decernatur ejus executio, citatâ & auditâ adversâ parte. Quin imo frequens est, compromittentes in ipso compromissi instrumento consentire, ut in id, quod arbitris placuerit, per aliquem judicem ordinarium fiat condemnatio.

Quod si quis arbitri sententiâ se gravatum putet, reductionem petere potest; plerumque à Curiâ Provinciali, omisso ordinario inferiore judice: aut si arbitri laudum judiciali sententiâ confirmatum sit, potest appellare. Et si quidem intra decem dies petatur reductio, æque ac per appel-

lationem executio suspenditur; nisi quis reductioni renunciaverit; & pœnam promiserit; licet enim adversus hujusmodi renunciationem possit implorare restitutionis auxilium, & sic ad reductionis petitionem admitti, sententia tamen interim executioni mandatur per victorem, præstitâ cautione de restituendo, si in judicio reductionis succubuerit; pœna autem promissa interim non exigitur, sed tum demum, cum laudum extremâ reductionis sententia confirmatum fuerit. Sed si post decem dierum lapsum intra annum petatur reductio; reformationis naturam induit, atque interim fit laudi executio. Post annum plane reductionis petitio non admissa, nisi impetratâ restitutio ex justissimis causis.

* Adde *ex Cod. libr.* 2. *tit.* 56. *de receptis arbitris.*

T I T. IX.

Nautæ caupones stabularii ut recepta restituant.

1. Naútæ caupones stabularii navim stabulum aut cauponam exercentes in se recipere censentur illatorum custodiam, licet mercedem pro eâ non accipiant. *l.* 5. *ff. h. t.* Proinde, si quid damni in illis contigerit per nautas. (de quibus. *l.* 1. §. 2. 3. 4. *ff. h. t.*) caupones, stabularios, vel eos quorum operâ utuntur, vel vectores & viatores, dominis mercium & illis quorum interest, licet gratis navigent, datur actio in factum rei persecutoria contra nautas &c. & eorum hæredes, ad id quod interest. *l.* 1. §. *pen.* & *ult. l.* 2. *l.* 6. *ff. h. t.* sive damnum dolo, sive culpâ, etiam levissimâ, non casu, datum fuerit. *l.* 3 §. 1. *ff. h. t.* licet res nondum immissæ, sed receptæ tantum in littore perierint. *l.* 1. §. *ult. l.* 2. 3. *ff. h. t.* (I, II.)

2. Est & actio pœnalis exercitoria ex quasi delicto, læsis & eorum hæredibus in perpetuum competens, contra nautas &c. sed non hæredes eorum; ad duplum damni dati in nave stabulo &c. non extra; idque per ipsos nautas vel eos, quorum operâ utuntur, non vectores. *l.* 6. §. 3. *l. ult. pr.* & §. *seqq. ff. h. t.* & si plures exercitores sint, contra singulos pro ratâ *l. ult.* §. *pen. ff. h. t.* Quæ tamen actio cessabit si nauta prædixerit, ut viatores res suas servent, & hi consenserint. *l. ult. pr. ff. h. t.* (III, VI. VII.) 3. Ra-

3. Ratio hujus edicti ac harum actionum est, quia in cauponum &c. arbitrio est, ne quem recipiant. *l.* 1. §. 1. *ff. h. t.* quatenus nempe possunt cauponiam navim &c. non exercere: nam postquam ex libero arbitrio exercere ceperint, non possunt iter agentes repellere. *l. un.* §. *ult. ff. furti advers. naut.* (IV.)

4. Potest & læsus contra ipsos lædentes instituere actionem furti aut aliam ex delicto; quâ tamen electâ hæ pereunt, & vice versâ. *l.* 3. §. *ult l.* 6. §. *ult. ff. h. t.* (V.)

5. *Moribus.* Dupli pœna contra nautas caupones stabularios hodie non obtinet.

LIBER. V.

TIT. I.

De judiciis, & ubi quisque agere vel conveniri debeat.

1. Nemini regulariter autoritate privatâ sibi jus dicere permissum est. *arg. l.* 176. *ff. de R. I.* paucis casibus exceptis, de quibus. *tit. C. de emendat. servor. tit. C. de emendat. propinquor. l.* 20. 21. 22. 24. *ff. ad leg. Iul. de adult. l.* 3. §. 9. *ff. de vi & vi armat. l.* 1. *C. unde vi l.* 3. *ff. de justit. & jure. l.* 10. §. 16. *ff. quæ in fraud. cred. l.* 25. *ff. ad leg. Iul. de adult. l.* 1. 2. *C. quand. lic. unicuique sine jud. se vindic.* Necessarium proinde est judicium, *legitima* nempe *causæ cognitio, discussio, definitio inter actorem & reum coram judice facta.* Cujus variæ sunt species; aliud enim ordinarium est; aliud summarium, in quo omissis longis litium ambagibus omnia breviter expenduntur; quo & possessoria, & extraordinaræ cognitiones referandæ. vide. *l.* 8. *C. unde vi.* Aliud civile, aliud criminale, in quo ad pœnam capitalem, corporalem aut pecuniariam fisco applicandam contenditur. Et in concursu prius criminale terminandum. *l. ult. C. de ordin. judic.* nisi ex causâ judex arbitretur interesse, ut vel utrumque simul, vel civile ante criminale finiatur. *l. un. C. quand. civil. act. crimin. præjud. l.* 3. *C. de ord. judicior.* Adhæc aliud præparatorium, aliud principale. Aliud publicum; aliud privatum. Aliud petitorium; aliud possessorium: ac possessorium primo finiendum est. *l.* 3.

C. de interdict. l. 37. *ff. h. t.* Obst. *l.* 12. §. 1. *ff. de acquir. possess. l.* 18. §. 1. *ff. de vi & vi armat.* Resp. pendente petitorio inchoari quidem potest, sed & finiri debet possessorium. Insuper aliud universale, ut hæreditatis petitio; aliud generale, ut tutelæ; aliud singulare, ut rei vindicatio. Aliud in rem, aliud in personam. Aliud directum, aliud utile, quod ex legis interpretatione datur. Aliud bonæ fidei, aliud stricti juris. Et ut generaliter dicam, tot fere judiciorum divisiones à D. D. recensentur, quot sunt actionum. (I, II, III, IV, V, VI, VII, VIII.)

2. Constituunt judicium personæ tres principales, actor, reus & judex. Præter quos etiam personæ minus principales sunt vel actori & reo inservientes, quales advocati, procuratores, defensores; vel judici, quales assessores, tabelliones seu scribæ; apparitores seu executores litium. *Actor* dicitur, *qui provocat. Reus qui provocatur.* Et in utroque necesse est, ut legitimam habeat personam standi in judicio; unde servi, impuberes, furiosi, prodigi, aliique similes à limine judicii repellendi sunt. *tit. C. qui legit. pers. stand. in judic.* causis momentaneæ possessionis exceptis. *l. ult. C. d. tit.* Filius familias actione quidem personali semper conveniri potest, sive ex contractu sive ex delicto. *l.* 39. *ff. de obl. & act. l.* 3. §. 12. *ff. de peculio.* sed executio non fit, nisi ille paterfam. factus sit, aut peculium sit castrense, quasi castrense vel adventitium, in quo fieri potest executio; vel denique profectitium, cujus nomine pater conveniri potest peculio-tenus. *l.* 3. §. 11. 12. *ff. de pecul.* Quo si in rem actio sit, si quidem respectu peculii profectitii, solus pater convenitur; si castrensis vel quasi castrensis intuitu, solus filius; si adventitium plenum sit, filius adhibito patris consensu; si minus plenum, pater accedente consensu filii. *l. ult. in fin. pr. &* §. 3. *C. de bon. quæ liber.* Agere vero potest filiusfam. libere de castrensi, vel quasi, de profectitio pater; de adventitio non pleno pater consensu filiif. concurrente, nisi is minor sit, de pleno filiusf. patre consentiente, qui & ad consensum interponendum à judice cogi potest. *d. l. ult. in fin. pr. &* §. 3. Si tamen pater absit, ac periculum in morâ, nec sit aut agat ejus procurator, solus filiusf. hasce exercere potest actiones. *l.* 18. §. 1. *ff. h. t. l.* 8. *ff. de procurat.* sub quâ limitatione intelligenda. *l.* 9. *ff. de Obl. & action.* (VIIII, X, XI, XII, XXXIV, XXXV, XXXVI, XXXVII, XXXVIII.)

3. In-

3. Invitus autem nemo tenetur agere. *tit. C. ut nemo invit. agere.* excepto casu. *l. diffamari. 5. C. de ingenuis manumiss.* cui & alios casus addunt D. D. Conveniri vero quisque invitus potest pro se, non pro alio, ne filius quidem pro patre, nec uxor pro marito: *tit. C. ne fil. pro patre. tit. C. nec uxor. pro marito.* (XX, XXI, XXII, XXVIIII.)

4. Judex est *vir bonus & æquus, juris peritus per se vel assessores, autoritate publicâ constitutus, cui causas cognoscendi & decidendi facultas competit.* Et vel major est, vel pedaneus. Olim major usque ad litem contestatam juri dicundo præerat, dein judicem dabat qui in judiciis stricti juris formulæ adstrictus erat, non item in iis, quæ erant bonæ fidei. *l.* 38. *ff. pro socio. l.* 25. *ff. depositi.* In causis tamen liberalibus & similibus major judex ipse debebat judicare. *l.* 32. §. 7. *ff. de recept. arb.* nisi forte rectius. *d. l.* 32. §. 7. explicetur de judicibus, qui majores sunt, quam arbitiri compromissarii; quibus certe majores sunt etiam judices pedanei, publicâ quippe præditi autoritate, apud quos ideo & causas liberales agi potuisse patet ex. *l.* 8. §. 1. *l.* 9. *ff. de liberal. causa.* At jure novo ipse tenetur promiscue de causis judicare, nec ultra remansit judicum dandorum mos, nisi ordinarius fuerit impeditus. *l.* 2. *ult. C. de pedan. judicib.* Et constituti à Justiniano certi judices, quibus omnes causæ, si mandarentur, mandandæ erant. *nov.* 82. *c.* 1. *& seqq.* (XXXVIIII, XXXX.)

5. Judex autem esse potest omnis non prohibitus sive paterf. sive filiusf. *l.* 12. §. *ult. ff. h. t. arg. l.* 9. *ff. de his qui sui vel alien. jur.* qui si litem suam faciat, ipse tenetur, non pater. §. *pen. Inst. de obl. ex quasi delict.* Obst. *l.* 15. *ff. h. t.* Resp. intelligenda de peculio castrensi vel quasi. Non vero admittitur infamis, infans, mulier, servus, furiosus. *l.* 12. §. 2. *ff. h. t.* nisi furiosus intervalla habeat dilucida. *l.* 39. *ff. h. t.* quo tamen casu adhuc mutari potest. *l.* 46. *ff. h. t* Non etiam minor annis octodecim; plane post eam ætatem potest, consensu partium. *l.* 57. *ff. de re judic.* aut voluntate Principis. *arg. l.* 3. *C. de crim. sacril.* Nec cæcus in causis ocularem inspectionem desiderantibus recte judex est; in aliis potest. *l.* 6. *ff. h. t.* Nec qui actori vel reo nimiâ sanguinis propinquitare junctus est *l.* 10. *ff. de jurisdict.* Nec qui in eâdem causâ advocatus fuit. *l. ult. C. de assessor.* Nec qui damnum metuit aut lucrum sperat ex eâ lite. *l.* 17. *ff. h. t.* Nec is quem adversarius petiit. *l.* 47. *ff. h. t.* qui ve alias quocunque modo in ea causa suspectus est: quales etiam adversario petente re-

movendi ſunt, inſertâ libello, quo id petitur, ſuſpicionis cauſa. *arg. l. 7. ff. de injur. l. 9. ff. de liberali cauſa.* vide. *l.* 16. *& auth. ſi vero C. h. t.* Neque intereſt, majores an minores ſint judices, qui ſuſpecti arguuntur. *arg. novell.* 86. *c.* 2. *&* 6. Obſt. judici majori adjungendus epiſcopus. *auth. ſi vero C. h. t.* Reſp. id verum ſi ita contentus ſit litigans; qui tamen ſi velit, alium adire poteſt. *nov.* 86. *c.* 2. *&* 6. unde d. auth. eſt deſumta. (XXXXII. XXXXIII, XXXXVIII.)

6. Cæterum judicis officium juxta D. D. vel *nobile* eſt, quod impertitur etiam non rogatus: vel *mercenarium*, quod actioni propoſitæ inhæret, & in cognitione uſque ad ſententiam præcipue conſiſtit. (XLIX.)

7. Ferenda autem à judice ſententia, ſecundum allegata ac probata, & ſimul ſecundum conſcientiam: quæ ſi cum allegatis pugnet, deponendum potius eſt judicis officium. *arg. l.* 36. *ff. de re judic. l.* 12. §. 1. *C. h. t.* Etiam ſecundum id quod legibus & moribus eſt proditum, & ſecundum omnem æquitatem. *pr. Inſt. de offic. jud. nov.* 8. *in fin.* ſine diſtinctione inter majores & minores judices; quam licet exhibeat *auth. hodie C. h. t.* refellitur tamen ex *d. nov. in fin.* unde perperam deſcripta eſt. Quam etiam æquitatem juri ſtricto judex præferre debet. *l.* 8. *C. h. t. l.* 11. *ff. de pœnis l.* 4. *in fin. ff. de eo quod certo loco. l.* 2. §. 5. *in fin. ff. de aqua & aqua pluv. arcend.* licet ſequi ſimul teneatur juris rigorem & id quod durum eſt, ſi legibus illa aſperitas juſta de cauſa ſit comprehenſa. *l.* 19. *ff. de appellat. l.* 12. §. 1. *ff. qui & à quib. manumiſſ.* ille etenim juris rigor non aliud deſignat, quam quod legibus aut conſtitutionibus eſt proditum. *d. l.* 19. cum ſtrictum jus ſit dura & rigida juris ſcripti interpretatio ſecundum ſtrictam rationem, verborum ſubtilitatem & nimiam ſcrupuloſitatem. *l.* 12. *ff. de injuſt. rup. irrit. l.* 20. *ff. de reb. credit. l.* 43. *ff. de religioſ.* (LI.)

8. Nullus vero caſus pro amico, ut dici ſolet, in judiciis admittendus: nam ſi quid ambigui occurrat, vel reorum vel cauſæ favor aliæque circumſtantiæ potiorem facient ac victorem alterutrum litigantium. *arg. l.* 38. *ff. de re jud. l.* 9. *ff. de legib. l.* 70. *ff. de jure dot.* imo liberum tandem eſt judici, jurare *ſibi non liquere*, atque ita à judicando abſtinere ad tempus vel in perpetuum. *l.* 13. *in fin. ff. de recept. arbitr. l* 36. *ff. de re judic.* Quod ſi judex aliter quam oportet, adeoque male judicaverit per imperitiam, litem ſuam facit. *p. inſt. de obl. ex quaſi delicto.* (LII.)

9. In

9. In omni autem judicio observandum præcipue forum competens, de quo regula generalis est recepta, quod actor sequi teneatur forum rei. *l.* 2. *C. de jurisd.omn.jud.* Multis vero modis reus forum competens sortitur, puta ratione delicti, contractus, prorogationis, rei sitæ, reconventiónis, continentiæ causæ, privilegii, originis, & domicilii in specie sic dicti. Ratione quidem *delicti*, in loco in quo crimen commissum vel saltem inchoatum est. *l.*1.*C.ubi de crimin.* Quo & remittendus reus alibi detentus propter rationem in. *l.* 28. §. *pen. ff. de pœnis. l.* 3. *ff. de re milit.* Quod si in confiniis delictum perpetratum sit, præventioni locus erit, vel concurret territorii utriusque judex. (LXIV, LXV, LXVI, LXVII, LXVIII, LXIX, LXX, LXXI.)

10. II. Ratione *contractus* in loco, ubi contractus vel quasi contractus est celebratus. *l.* 19. 20. 26. 27. *ff. h. t.* modo illic reus inveniatur, aut bona habeat, quæ possint eo absente ibi possideri. *d. l.* 19. *pr.* & §. 1 *ff. h. t.* nisi id actum fuerit, ne ibi conveniatur, aut implementum contractus in alium locum sit destinatum, aut contrahens inde statim sit discessurus. *l.* 19. §. 2. & *ult. l.* 65. *ff. h. t. l.* 3. *ff. de reb. autor. jud. possid.* (LXXIII, LXXIV.)

11. III. Respectu *prorogationis* jurisdictionis per contractum factæ. *l. pen. C. de pact.* de qua alibi.

12. IV. Ratione *rei sitæ* mobilis vel immobilis, de cujus possessione aut proprietate agitur. *l. ult. C. ubi in rem actio. l. un. C. ubi de hæredit.* in cujus possessionem, si possessor se non sistat, missio fit. *l.* 2. *C ubi in rem actio.* (LXXVI, LXXVII.)

13. V. Ratione *reconventionis*, quæ est mutua conventio, quà reus vicissim quid ab actore petit ex eâdem vel diversâ causâ, sive judex ordinarius, sive delegatus sit, vel certis causis judicandis constitutus; sive ante sive post litem contestatam usque ad sententiam, non vero appellatione factâ. vide. *l.* 11. §. 1. *ff. de jurisdict. l.* 14. & *auth. seqq C. de sent.* & *interloc. l.* 22. *ff. h. t. nov.* 96. *c.* 2. (LXXVIII, LXXIX, LXXX, LXXXI, LXXXII, LXXXIII, LXXXIV, LXXXV, LXXXVI.

14. VI. Ratione *continentiæ causæ*, ne ea dividatur. *l.* 10. *C. h. t. tot. tit. ff. ex quib. caus. ad eund. jud.*

15. VII. *Privilegii* respectu certis causis vel personis concessi. Atque ita negotia militaria coram Ducibus; feudalia coram Paribus Curiæ sæpe ventilanda sunt. Ecclesiastica apud judices ecclesiasticos. vide. *nov.* 83. & 123. *c.* 21. & *seqq.* Causæ fiscales apud procuratorem Cæsaris seu ratio-

nalem. *tit. C. ubi cauſ. fiſc.* Cauſæ pupillorum, viduarum aliarumque perſonarum miſerabilium apud Principem. *l. un. C. quand. Imper. inter pup. & viduas &c.* Studioſorum ac Profeſſorum cauſæ, nec non nunciorum eis inſervientium privatim vel publice apud Rectorem & Senatum, modo re, non nomine-tenus, ſtudioſi ſint. *arg. auth. habita. C. ne filius pro patre.* cauſæ clariſſimorum & illuſtrium apud præfectum prætorio, vel magiſtrum officiorum ex juſſu Principis, vel præfectum urbi, vel ipſum Principem, juxta diſtinctiones in *tit. C. ubi ſenat. vel clariſſ.* (CIII, CVIII, CIX, CX, CXV, CXVI, CXVII, CXVIII, CXIX, CXX, CXXI. *& ſeqq.*)

16. VIII. *Originis* intuitu in loco, in quo quis natus eſt aut naſci debuit, aut, ſi ex vico oriundus ſit, in urbe cui vicus ille reſpondet, modo illic inveniatur. *l.* 1. *l.* 30. *ff. ad municipal.* in quâ origine patris conditio ſpectanda, non matris, niſi quis illegitime natus ſit, aut privilegio munita ſit materna origo. *l.* 1. §. *ult. ff. ad municipal.* Communis autem originis locus ſeu patria eſt Roma. *l.* 33. *ff. ad municip.* ubi ideo quiſque conveniri poteſt, niſi jus revocandi domum habeat; quales qui tutelæ reddendæ cauſa vel appellationis vel reſtitutionis petendæ, vel teſtimonii dicendi gratia Romæ ſunt. *l.* 2. §. 3 *ff. h. t.* præcipue legati, qui Romæ aut alio in loco legationis causâ ſubſiſtentes ibidem cum effectu conveniri nequeunt. *l.* 2. §. 3. *l.* 8. *ff. h. t. l.* 3. *ff. de legation.* niſi id ſpecialiter actum ſit, ut Romæ durante legatione ſolveretur: nam ſi ſimpliciter quis ante legationem promiſiſſet, ſe Romæ ſoluturum, non tamen ibi conveniri poſſet tempore legationis. *l.* 5. §. 1. *ff. de conſtit. pecun. d. l.* 3. *ff. de legation.* vel niſi tempore legationis quis contraxerit principaliter. *l.* 2. §. 4. *l.* 25. *ff. h. t.* vel pro alio fide juſſerit. *l.* 39. §. 1. *ff. h. t.* non item ſi conſtituerit, quod ante legationem ipſe in provinciâ debebat. *l.* 8. *ff. h. t.* forte quia non ita rigide agendum cum eo, qui ex æquitate prætoriâ obligabatur, atque quidem cum eo, qui ipſo jure civili qualis fidejuſſor. Poteſt & Romæ legatus conveniri reconventione, ſi ipſe prius agat non injuriæ ſibi illatæ vindicandæ gratia. *l.* 2. §. 5. *ff. h. t.* Ut &, quatenus in munere legationis non impeditur, quales caſus ſunt in *l.* 25. 27. 28. §. 3. *&* 4. *ff. h. t.* item in dotis repetitione, ſi mulier legationis tempore diverterit, forte dotis favore. *l.* 42. *ff. h. t.* inſuper, ſi alibi quam in patriâ civitate vel provinciâ contraxerit. *l.* 2. *ff. h. t.* (LXXXXI.)

18. De-

18. Denique IX. ratione *domicilii* proprie dicti; qui locus est, in quo quis rerum ac fortunarum suarum sedem constituit, animo ibi perpetuo commorandi, si non aliud avocet. *l. 7. C. de incolis*. Sic ut studiosus in eo loco in quo studiorum tantum causâ moratur, domicilium proprie dictum habere non credatur, saltem non ad omnem juris effectum *arg. d. l.* 7. Potest autem quis & sine domicilio esse. *l.* 27. §. 2. *ff. ad munic.* & pluribus in locis simul fovere domicilium, *l.* 23. *d. l.* 27. §. 2. *ff. ad municip. l.* 11. *ff. de senator.* etiam quandoque ex necessitate; unde & distinctio domicilii in *voluntarium*, & *necessarium*: quod posterius habent relegati. *l.* 22. §. 3. *ff. ad munic.* & milites in loco in quo stipendia merent, unde abesse nequeunt. *l.* 23. §. 1. *ff. ad municip.* (LXXXXII, LXXXXIII, LXXXXIV.)

19. Ex loco vero domicilii forum competens ad hæredes non transit, nisi lis cum defuncto cæpta sit. *l.* 34. *ff. h. t.* vel nisi hæres ibi inveniatur. *l.* 19. *ff. h. t.* Uxor autem & vidua mariti sequitur domicilium; non sponsa. *l. ult. C. de incolis l.* 32. 37. §. *ult. ff. ad municipal.* (LXXXXV, CII.)

20. Cæterum initium quidem judicii inchoandi est in jus vocatio. §. *ult. Inst. de pœn. temere litig.* inchoati vero initium est litis contestatio, quæ est intentio actoris & contradictio rei apud judicem. *l. un. C. de litis contest.* & perperam à D.D. in affirmativam & negativam, atque hæc rursus in simplicem & conditionatam dividitur, cum omnis litis contestatio sit contradictio, adeoque negativa. (CXXXXIV, CXXXXV, CXXXXVI, CXXXXVII.)

21. Multum, autem prodest hæc litis contestatio, nam adversarium constituit in malâ fide. *l.* 4. §. 2. *ff. fin. regund. l.* 1. §. 1. *C. de petit. hæred. l.* 22. *C. de rei vind. l.* 10. *C. de acquir. vel retin. poss.* actiones tempore aut morte perituras perpetuat. *l.* 139. *ff. R. I.* contestantem efficit litis dominum. *l.* 11. *C. de procurat.* rem facit litigiosam. *l.* 2. *C. de litigios.* excludit exceptiones declinatorias & dilatorias respectu ordinis judiciorum opponi solitas. *l. pen. & ult. C. de except. tion.* & in concursu jurisdictionis plurium facit præventioni locum, quamvis & sola citatio ad id sufficiat. *arg. l.* 7. *ff. h. t.* (CXXXXIX.)

22 *Moribus.* Judiciorum ordo in singulis curiis & tribunalibus alius atque alius receptus est, cui se suaque accommodare, boni ac periti est Jurisconsulti. Potest autem hodie filius major annis 25. etiam vivo adhuc patre suo nomine

agere ſine patris conſenſu, ut & conveniri. Minor vero ſub curatoris poteſtate conſtitutus, ſine ejus autoritate ne in cauſis quidem momentaneæ poſſeſſionis habet legitimam perſonam ſtandi in judicio. Mulieres quoque maritatæ, cum hodie in maritorum poteſtate ſint, ſine eorum conſenſu ſtare nequeunt in judicio, ſed potius maritus ipſe pro uxore ſuâ agit & convenitur; adeo ut ipſo jure nulla foret ſententia in mulierem inſcio marito in judicio ſtantem lata. Si tamen abſens ſit maritus, & negotium non tantæ moræ patiens ut abſentis expectetur auctoritas, ipſam pro ſe in judicio ſtare poſſe ratio dictat.

Univerſum autem judicum collegium hodie nequit ut ſuſpectum recuſari, ſed tantum ſingula ejus membra; quæ an ſuſpecta ſint, reliqui ejuſdem collegii judices examinabunt. niſi major eorum pars ſuſpecta dicatur; quo caſu de cauſis ſuſpicionis judex ſuperior cognoſcit. Quod ſi judex per imperitiam male judicaverit, non facit hodie litem ſuam; ſecus ſi dolo: tunc enim etiam criminaliter accuſari & pœnâ extraordinariâ puniri poteſt.

Forum competens quod attinet; licet regulariter actor forum rei ſequatur, id tamen fallit in almæ hujus Academiæ Studioſis, qui ſive actores ſive rei ſint, non alium quam Academicum in civilibus & criminalibus ſortiuntur judicem, fallit & in miſerabilibus perſonis, pupillis, viduis aliiſque ſimilibus, quæ ſi agant in cauſis gravioribus (in urbibus centum, in pagis quinquaginta aureos excedentibus,) ſuos adverſarios ad curiam provincialem evocare poſſunt; licet agant contra æque privilegiatum, uti in Hollandiâ judicatum; (contra tamen in Friſiâ) licet etiam agant actione hæreditariâ, vel pupilli contra tutorem contendant ad rationes in loco adminiſtrationis; aut alias idoneo, reddendas. Non item, ſi actione tantum ceſſa experiri vellent.

Cæterum in loco contractus, aut delicti perpetrati, aut loco ſolutioni ſpecialiter deſtinato, aut coram judice ſpeciali juriſdictionis prorogatione comprehenſo nullus hodie conveniri poteſt, niſi illic inveniatur, adeo ut nec tranſmiſſioni reorum in criminalibus locus ſit ex neceſſitate, ſed magis ex comitate. Quod ſi quis generaliter ſe *omnium judicum & judiciorum juriſdictioni* ſubjecerit, non id ſufficiet, ut factam eſſe prorogationem dici poſſet; ſed certo judicio aut tribunali nominatim ea facienda eſt; quæ tamen nec tunc quicquam operabitur, niſi reus inveniatur,

tur, aut bona habeat in judicis prorogati territorio.

Sunt autem plures personæ ita privilegiatæ, ut invitæ non nisi coram Hollandiæ Curiâ conveniri possint primâ instantiâ; quales sunt personæ miserabiles, uti dictum; Nobiles & Senatores Hollandiæ, ut & Senatores reliquarum Fœderatarum Provinciarum; eorumque ministri; almæ hujus Academiæ Lugdunensis Doctores & Antecessores publici; & Advocati Hagæcomitis degentes: alibi enim si commorentur, ad ordinarium judicem vocari possunt. Causas quoque fiscales in eâdem Curiâ ventilari receptum est. Ubi vero milites in civilibus & criminalibus hodie conveniendi sint, vide latius quæ scripsi *tract. de jure milit. c.* 7. *n.* 3. 9. *& seqq.*

* Adde *ex Cod. libr.* 3. *tit.* 1. *de judiciis & titulos sequentes, usque ad tit.* 28. *& libr.* 7. *tit.* 48. *si à non compet. jud. judic. esse dicatur.*

TIT II.

De inofficioso Testamento.

1. Inofficiosum testamentum est, *quod contra pietatis officia factum*: ad quod evertendum prodita est inofficiosi testamenti querela; quæ non præparatoria, sed potius ipsa hæreditatis petitio est & appellatur. *l.* 34. *C. h. t. l.* 3. *C. de petit. hered. l.* 21. *§. ult. l.* 27. *§. pen. ff. h. t.* & quidem ab intestato, quatenus causa testati ad causam intestati redigitur. *l.* 7. *§.* 1. *ff. h. t.* (III, IV.)

2. Est ergo inofficiosi querela *actio in rem, quâ quis petit testamentum tanquam inofficiosum rescindi & se hæredem declarari, arg. l.* 2. 3. *ff. h. t.* quæ primo quidem liberis competit injuste exhæredatis à patre, præteritis à matre vel avo materno, quo modo accipienda *auth. ex causâ C. de liber præterit.* nam si à patre sit facta præteritio testamentum ipso jure nullum est, *pr. Inst. de exhered. liberor.* Nec interest respectu querelæ, sui sint an emancipati, nati an posthumi. Si tamen liberi de matris testamento inofficioso nolint conqueri, pater id eorum nomine non poterit, cum nulla ei sit facta injuria. *l.* 8. *pr. ff. h. t.* Naturalibus liberis aut spuriis contra matris quidem, at non adversus patris, testamentum querela data est. *l.* 29. *§.* 1. *ff. h. t.*

Quod

Quod si liberi sint primi gradus juste exheredati ac patri superstites, vel querelam movere nolint, nepotibus per eos progenitis querela non dabitur, cum non debeatur legitima *arg. l.* 9. §. 2. *ff. de liber. & posth.* ut & *arg. l.* 34. *C. h. t. l.* 6. *ff. de injust. rupt. irrit.* licet enim exhæredati mortuis in quibusdam comparentur. *l.* 1. §. 5. *de conjung. cum emancip. liber. ejus* non tamen in omnibus, & secundo habentur pro mortuis, ubi tenet exhæredatio, adeoque demum aditâ hereditate.

3. Quod si liberi non existant, vel existant quidem sed non agant, parentibus querela competit, sive præteritis sive exhæredatis à suis liberis. *l.* 14. 15. *ff. h. t.* His quoque deficientibus ad querelam admittuntur fratres, sorores, germani ac consanguinei, non uterini: nec illi aliter, quàm si turpis persona juris aut facti infamiâ notata fratribus prælata sit. *l.* 27. *C. h. t.* Aliis ultra personas jam enumeratas non datur. *l.* 1. *ff. h. t.* Non jure noviss. fratribus uterinis. Nec fratres uterini cum consanguineis, nec fratres germani aut eorum liberi cum patre succedunt, ubi per querelam patris aut fratris testamentum rescissum fuerit: exæquatio enim illa fratrum, consanguineorum ac uterinorum ut & concursus fratrum cum patre &c. in nov. 118. tantum obtinet, cum per se & vi legis, non item cum ex vi sententiæ est causa intestati: jus namque novum strictam recipit interpretationem. Et si forte personæ hæ aliæque remotiores egerint querela inofficiosi, ac nemine forsan contradicente obtinuerint, id ipsis non proderit; sed ad hæredes ab intestato devolvitur hæreditas. *l.* 6. §. 1. *ff. h. t.* Obst. *l.* 6. *princ. ff. h. t.* Resp. per cognatos ibi intelligi possunt fratres ad oppositionem suorum hæredum. (VIII, IX, X, XI.)

4. Movenda autem querela adversus hæredes testamento scriptos, cujuscunque dignitatis, veluti contra Imperatorem. *l.* 8. §. 2. *ff. h. t.* etiam contra fideicommissarios universales. *l.* 1. *C. h. t.* ut & contra liberos reliquos testatoris vel piam causam institutam. *arg. l.* 31. §. 1. *ff. h. t.* contra hæredis quoque hæredes, & fiscum, si hæredis bona publicata sint. *l.* 10. *C. h. t.* Et quidem in eo loco, in quo scriptus hæres domicilium habet. *l.* 29. §. *ult. ff. h. t.* (XII)

5. Effectus querelæ olim erat, quod totum testamentum corrueret, nec legata, nec libertates, nec quicquam ex eo valeret, excepto casu. *l.* 17. §. 1. & *l.* 28. *ff. h. t.* At jure novo sola rescinditur hæredis institutio, legatis, liber-

bertatibus, fideicommissis aliisque firmis manentibus *nov.* 115. *C.* 3. *in fin.* & *c.* 4. *in fin.* (XIII, XIX.)

6. Variis autem casibus querela cessat, puta lapso quinquennio, non à tempore mortis, sed aditæ hæreditatis; cum ex eo demum tempore agi possit. *l. pen.* §. 2. *C. h. t.* unde, si de valore testamenti quæstio sit, eâ demum decisâ currere incipiet quinquennium. *l.* 16. *C. h. t.* Cessat & si quis juste exhæredatus sit, id est, vel bonâ mente. *l.* 18. *ff. de liber. & posthum.* vel ex satis gravi, adeoque justâ & verâ ingratitudinis causâ, testamento insertâ, & per hæredem probatâ. Si quid horum desit, querelæ locus est; non vero nullum est testamentum. *nov.* 115. *c.* 3. *in fin.* ne tum quidem, cum posthumus exhæredatus est. *l.* 6. *ff. h. t.* Obst. *l.* 33. *in fin. C. h. t.* Resp. quia justa causa in posthumum cadere nequit, ideo querela movenda est. (XX, XXII, XXIII.)

7. Justæ vero exhæredationis causæ in liberis sunt quatuordecim; in parentibus octo. *nov.* 115. *c.* 3. & 4. in fratribus tres, puta, si ingrati, si infames sint, & si servus institutus sit hæres necessarius. *l.* 11. *l.* 27. *C. h. t. nov.* 22. *c.* 46. & 47. Quæ tamen omnes causæ in d. ll. enumeratæ similes aut graviores alias non excludunt. *arg. l.* 12. 13. *ff. de legibus.* recensentur enim *nominatim* quidem causæ in *d. nov.* 115. sed tantum ad exclusionem aliarum leviorum. Nec evanescunt hæ causæ per solam ingrati pœnitentiam; eo quod injuria illata sola pœnitentiâ non aboletur. *arg. l. pen. ff. de vi bonor. rapt.* nec in gravioribus quispiam suâ pœnitentiâ nocens esse desinit. *arg. l.* 65. *ff. de furtis.* nisi & reconciliatio accesserit. *arg. l.* 3. *in fin.* & *l.* 4. *ff. de adim. vel transfer. legat.* Obst. *l.* 23. *ff. de liber. & posthum.* Resp. adrogatio non semper includit reconciliationem; cum ex aliâ causâ, veluti conditionis implendæ gratia etiam possit intervenire. (XXIV, XXV, XXVI, XXVII, XXVIII, XXIX, XXX, XXXI.)

8. Cessat insuper si aliud remedium competat æque pingue. §. 2. *Inst. h. t.* aut si quis eam repudiaverit, vel expresse. *l.* 15. §. 1. *l.* 17. *l. pen.* §. *ult. ff. h. t.* vel tacite, sibi suisque relictum acceptando; nisi id fecerit officii necessitate. *l.* 10. §. 1. *l. pen.* §. *pen. ff. h. t.* aut si mortuus sit exhæredatus, cum querela nec dum esset præparata; tunc enim ad hæredes non transmittitur. *l.* 6. §. *ult. l.* 7. *ff. h. t.* exceptis jure novo suis hæredibus, ad quos etiam non præparata transit. *l.* 34. *l. pen. in fin. C. h. t.* Denegatur quo-

quoque, si relicta sit legitima, quæ jure novo relinquenda titulo institutionis, *nov.* 115. *c.* 3. *in pr.* pure & sine onere: *l.* 30. *C. h. t.* sic ut ne usufructu quidem legitimæ fraudari possint liberi: *auth novissima. C. h. t.* & denique in ipsis rebus defuncti, non fructibus, si de legitimâ liberorum primi gradus agatur. *arg. l. 6. C. ad SCtum Trebell.* abrogatâ. *l.* 8. §. 11. *ff. h. t.* Quod si minus quam legitima relictum sit, contra institutum actio ad supplementum datur. *l.* 30. *C. h. t.* triginta annis durans, quia personalis, & minus odiosa quam querela. (XXXII, XXXIII, XXXXIII, XXXXIV, LXIII, LXVI, LXVII, LXVIII, LXIX, LXX, LXXI.)

9. Est autem legitima *portio portionis ab intestato debitæ.* & pars bonorum potius quam hæreditatis. *arg. l.* 6. *C. h. t. l.* 8. §. 9. *ff. h. t.* junct. *l.* 39. *ff. V. S.* licet titulo & nomine tenus aliquando appelletur hæreditatis pars. *l.* 8. §. 8. *ff. h. t.* §. 3. *Inst. h. t. nov.* 115. *c.* 3. quod eo pertinet, ut legitimam petens non teneatur ad æs alienum; si bona solvendo non sint, ad quod teneretur, si legitima effectu esset pars hæreditatis. *l.* 27. *ff. de jure dot.* Et olim quidem legitimam constituebat pars quarta portionis ab intestato debitæ; hodie vero triens, si quatuor vel pauciores sint liberi, vel semis si plures sint quam quatuor. *nov.* 18. *c.* 1. Quod augmentum & in ascendentibus locum habet, non item in fratribus: *arg. d. nov.* 18. *c.* 1. *in fin.* quippe quibus leges regulariter legitimam non concesserunt, & non nisi in odium turpis personæ institutæ. (XLIV, XLV, XLVI, XLVII, XLVIII.)

10. Numerum autem augere videtur etiam ipse exhæredatus, si quidem adhuc agere cum effectu possit. *l.* 8. §. 8. *ff. h. t.* si vero querelam movere nequeat, quia forte jam repulsus, vel tempore exclusus est, vel repudiavit, numerum non augebit. *l.* 17. *ff. h. t. arg. l.* 10. §. 4. *ff. de bonor. possess. contra tab.* pars enim repudiantis vel tempore aut sententiâ exclusi accrescit reliquis liberis institutis aut injuste exhæredatis, non extraneis institutis: ipse hactenus pro mortuo habetur. *d. l.* 17. *l.* 23. §. *ult. ff. h. t. l.* 1. §. 5. *ff. de conjung. cum emanc. liber ejus.* (XLIX, L.)

11. Non etiam querelæ locus est in tabulis pupillaribus. *l.* 8. §. 5. *ff. h. t.* aut castrensi vel quasi castrensi peculio. *l. ult. C. h. t.* aut si statuto liberi ita exclusi sint à parentum successione, ut nec legitima ipsis debeatur: legitimam enim statuto tolli posse verius est, cum non sit juris naturalis positivi; non magis nec aliter, quam tota suc-

succeſſio lege quadam tacita naturæ debita dicitur in *l.* 7. *ff. de bon. damnat.* & proprie nec debitum nec proprie æs alienum, ſed *quaſi*, eſt. *l. ult.* §. 2. *C. de curat. furioſ. l.* 8. §. 15. *ff. h. t.* (XXI.)

12. Ceſſat denique querela, ſi tranſactione ſit ſublata. *l.* 6. *C. de tranſact.* Obſt. *l.* 27. *ff. h. t.* Reſp. ibi nudo pacto erat facta tranſactio, & ideo, hærede inſtituto eam non ſervante, adhuc querelæ locus eſt: ſecus, ſi datione aut ſtipulatione ſit confirmata, de quâ *d. l.* 6. Non tamen denegandum erit querelæ remedium ei, qui teſtamentum falſum dixit. *l.* 14. *C. h. t.* nec filio qui patri viventi & exhæredanti conſenſit; cum reverentiâ paternâ contra mentem extortus videatur ille conſenſus. *arg. l. pen.* §. *ult. ff. h. t.* nec ei, qui exhæredatus eſt à patre qui liberam teſtandi licentiam à principe impetraverat. *l.* 35. *C. h. t.* abrogatâ. *l.* 3. §. 1. 2. *ff. de bonis libert.* (XXXV, XXXVI.)

13. Quod ſi in ferendâ de inofficioſo ſententiâ diſſentiant pari numero judices, pro teſtamento contra exhæredatum pronunciandum eſt, ita ſuadente teſtamenti favore. *l.* 10. *ff. h. t.* Obſt. exhæredatio odioſa eſt,* interpretatione non juvanda. *l.* 19. *ff. de liber. & poſthum.* Reſp. hoc odium vincitur favore teſtamenti in dubio. (LXXIII.)

14. *Moribus.* Etiam hodie querelæ locus eſt, & teſtamentum reſcindendum, cum liberi à patre ſunt præteriti. Eamque volunt contra teſtamentum quoque filiif. aut militis admittendam eſſe, atque etiam matri dandam ad conſequendam legitimam, ſi pater filio impuberi extraneum pupillariter ſubſtituerit. Cæterum an titulo inſtitutionis, an vero legati vel fideicommiſſi legitima iis, quibus debetur, relicta ſit, nihil intereſt, convenienter juri veteri Romano. Ut tamen in legitimam imputanda non ſint ea, quæ quis percipit jure primogenituræ vel majoratus, nec feuda à majoribus profecta, ſecus ſi à patre coëmta ſint. Licet autem nullâ dilatione, nullo fideicommiſſo legitima gravari poſſit, onus tamen ei bonâ mente recte imponitur; eo modo, quo & bona mente fit exhæredatio.

* Adde *ex Cod. libr.* 3. *tit.* 28. *de inoff. teſtamento.*

TIT.

Tit. III.

De Hæreditatis petitione.

1. Hæreditatis petitio est actio primario in rem, mixta tamen propter præstationes personales, quæ hic non officio judicis, ut in rei vindicatione & aliis, sed jure actionis veniunt. *l.* 25. §. 18. *ff. h. t.* bonæ fidei, quâ quis contendit, hæreditatem suam esse, eamque sibi ab eo, qui pro hærede, vel pro possessore possidet, restitui. *l.* 7. *C. l.* 9. 10. *ff. h. t.* (I, II.)

2. Competit ergo hæredi vero, sive ex testamento sive ab intestato, sive in totum sive pro parte, etiam ex re certâ, hæres sit & hæreditatem adiverit. *l.* 2. 3. *ff. h. t.* imo licet ab initio ex testamento petierit & succubuerit, deinceps ab intestato petere non prohibetur. *l.* 8. *ff. h. t. l.* 19. *ff. inoff. testam.* Emtori quoque hæreditatis non directa quidem sed utilis datur petitio. *l.* 54. *ff. h. t.* Quod si rerum hæreditariarum possessionem semel adeptus, rursus amiserit, possessorem ita demum hâc petitione potest convenire, si is pro hærede vel pro possessore, non particulari titulo possideat. (III, IV. V, VI.)

3. Datur adversos eos, qui pro hærede, id est bonâ fide, vel pro possessore, id est, malâ fide possident, nec alium valent allegare possessionis titulum, quam, *possideo quia possideo. l.* 11. 12. *ff. h. t.* cum tamen jure singulari in hac materiâ per reum edendus sit possessionis titulus. *l.* 11. *C. h. t.* Etiam adversus possessorum hæredes. *l.* 13. §. 3. *ff. h. t.* Ut & contra eos, qui liti se obtulerunt; cum non possiderent; nisi actor sciret eos non possidere. *l.* 13. §. 13. *l.* 45. *ff. h. t.* Et qui dolo possidere desierunt. *l.* 13. §. 14. *ff. h. t.* qui, si æstimationem præstiterint, quasi pœnam sui doli, verus possessor adhuc conveniri potest. *d. l.* 13. §. 14. *ff. h. t. l.* 7. *ff. de rei vind.* secus, si prius conventus possessor rem aut æstimationem præstiterit, aut necdum conventus, paratus tamen sit judicium pati vel præstare æstimationem: his enim in casibus liberatur, qui dolo possidere desiit. *l.* 13. §. 14. *ff. h. t. l.* 95. §. 9. *ff. de solution.* Obst. *l.* 51. §. 1. *ff. de re judic.* Resp. ibi venditor tanquam negotiorum gestor debitoris non pro se sed pro debitore solvit id quod interest.

Obst.

Obſt. *l.* 24. 25. 26. *ff. de noxal. act.* Reſp. aliud ſervatur in noxalibus actionibus, quæ ex bono & æquo introductæ ſunt tantum ut quis indemnis ſervetur, non ut lucrum captet. Adverſus eum quoque qui de poſſeſſione vi dejectus eſt, aut cui putativus hæres hæreditatem quaſi fideicommiſſariam reſtituit hæc actio competit. *l.* 13. §. 5. *l.* 16. §. 4. *ff. h. t.* Contra debitores inſuper hæreditarios, & eos qui pretia rerum hæreditariarum aut debita exacta poſſident. *l.* 13. §. *ult. l.* 14. 15. 22. 42. *ff. h. t.* Modo hi omnes vel titulo univerſali pro hærede, vel particulari quidem, ſed qui ipſo jure nullus eſt, poſſideant, ut in *l.* 13. §. 1. *d. l.* 42. *ff. h. t.* Nec intereſt, totam poſſideant hæreditatem an rem minimam. *l.* 9. *l.* 10. *ff. h. t.* (VII, VIII, IX, X.)

4. Quod ſi poſſeſſor ſit hæreditatis emtor, adverſus eum vel utilis hæreditatis petitio, vel ſpecialis rei vindicatio datur, actoris arbitrio. *l.* 13. §. 4. *ff. h. t.* junct. *l.* 2. *C. eod.* quamvis in emtore hæreditatis illud ſingulare ſit, quod de fructibus ante litem conteſtatam ex hæreditate perceptis & conſumtis non teneatur, ſi in bonâ fide ſit, licet inde factus locupletior. *d. l.* 2. *C. h. t.* (X, XI, XII.)

5. Tendit ad id, ut reſtituantur ea omnia, quæ ſuperius enumerata à reis poſſidentur, etiam quæ hæreditatis causâ comparata ſunt, quæque poſt mortem hæreditati quocunque modo acceſſerunt. *l.* 20. *pr.* §. 1. & 3. *ff. h. t.* & quæ reus poſt litem demum conteſtatam incepit poſſidere, cum ſufficiat, petenti deberi rei reſtitutionem ante litem conteſtatam, ad id, ut is, qui tempore ſententiæ latæ poſſidet, & cum quo lis conteſtata eſt, condemnari poſſit. *l.* 4. *ff. h. t. arg. l.* 27. §. 1. *ff. de rei vind.* Reſtituendæ & res, quarum periculum ad defunctum ſpectavit, commodatæ, depoſitæ, pignori datæ. *l.* 19. *ff. h. t.* pecunia à debitoribus hæreditariis exacta. *l.* 15. §. 18. *ff. h. t.* lucra omnia, etiam inhoneſta. *l.* 52. 55. *ff. h. t.* Non vero ſervitutes hac continentur actione. *l.* 19. §. 3. *ff. h. t.* niſi perſonales ſint, quæ ad hæredes tranſeunt, ut in caſu. *l.* 14 *C. d. uſufr.* & *l.* 2. *ff. de uſu & uſufr. legat.* licet interdicto quod legatorum ſervitutes peti non prohibeantur. *l.* 1. §. 8. *ff. quod legat.* (XIII, XIV.)

6. Fructus quod attinet, illi quoque reſtituendi ſunt ac fructuum fructus. *l.* 26. 27. *ff. h. t.* & uſuræ fructuum ante, non poteſt litem conteſtatam perceptorum. *l.* 51. *in fin. ff. h. t.* modo fructus diſtracti ſint, ut uſuræ percipi inde

potuerint; alias non præstandæ, de quo casu intellige. *l. 15. ff. de usuris.* Inter possessionem tamen bonæ & malæ fidei adhibenda distinctio: etenim bonæ fidei possessor & res consumtas & rerum hæreditariarum consumtos fructus restituit tantum quatenus inde factus est locupletior tempore rei judicatæ. *l. 25. §. 11. & 15. l. 36. §. 4. ff. h. t.* locupletior autem factus non censetur, qui donando ad remunerationes alium obligavit, quamdiu nihil recepit. *d. l. 25. §. 11. ff. h. t.* quamvis aliud in fure ex odio peculiari receptum sit. *l. 54. §. 8. ff. de furtis.* At malæ fidei possessor omnia restituit, quæ percipere potuit, licet non perceperit. *l. 62. §. 1. ff. de rei vind.* & si res vendiderit, non liberatur præstando rerum pretia. *l. 20. §. 12. ff. h. t.* Casum tamen fortuitum in rebus hæreditariis post litem contestatam nec bonæ nec simplex malæ fidei possessor præstat, sed solus prædo, nisi actor probet, se statim fuisse distracturum, si petitionis tempore res fuisset restituta. *l. 40 ff. h. t.* junct. *l. 62. ff. de rei vind.* (XV, XVI, XVII, XVIII.)

7. Vice versà bonæ fidei possessor petitione hæreditatis conventus deducit impensas omnes, necessarias, utiles & voluptuarias, licet non amplius extent. At possessor malæ fidei necessarias omnino; utiles vero, quatenus inde res melior facta est, voluptuarias tantum tollit, quatenus potest sine rei detrimento. *l. 38. 39. ff. h. t.* Quæ aliter sese habent in rei vindicatione, ubi bonæ fidei possessor necessarias & utiles deducit, voluptuarias tollit, imo & utiles quandoque tantum tollit. *§. 30. Inst. de rer. divis. l. 38. ff. de rei vind.* sed mala fide possidens solas deducit necessarias, non item utiles, quas tamen tollit. *§. 30. Inst. de rer. divis. l. 5. C. de rei vind.* Melior autem in petitione hæreditatis quam in rei vindicatione quantum ad impensas est conditio bonæ fidei possessoris, quia fructuum respectu quoque durior est, dum eos restituit quatenus est locupletior; quod non obtinet in rei vindicatione; ut proinde plenior restitutio fructuum cum pleniore impensarum deductione fuerit compensanda. (XIX, XX, XXI, XXII.)

8. Cæterum non actio, sed sola exceptio ad recuperandas impensas est prodita. *l. 33. ff. de condict. indeb. d. §. 30. Inst. de rer. divis.* Obst. *l. 5. C. de rei vind.* Resp. repetitio fieri potest non tantum actione institutâ, sed exceptione oppositâ. Obst. *l. 40. §. 1. ff. de condict. indeb. l. un. §. 5. in fin. C. de rei uxor. act. l. 18. §. 2. ff. commodati.* Resp. illæ leges non de bonæ

bonæ aut malæ fidei possessoribus sed aliis agunt, dominis scilicet aut commodatariis. (XXIII, XXIV.)

9. Hæc autem hæreditatis petitio pendens nec legatariis nec fideicommissariis nec creditoribus obest, quo minus interim debita ac legata petant; legatarii tamen præstitâ cautione. vide *l. ult. C. h. t.* (XXV.)

* Adde *ex Cod. lib.* 3. *tit.* 31. *de petitione hæreditatis.*

TIT. IV.

Si pars hæreditatis petatur.

1. Hæreditas vel integra peti potest, vel pars ejus; nam & licitum totius hæreditatis possessori partem adversario cedere, partem aliam ut suam defendere. *l.* 8. *ff. h. t.* Quod autem juris in toto esse superius dictum, id juris etiam in parte est. Semper vero instituenda hic actio ex jure actoris, qui petere tenetur habitâ ratione juris sibi competentis; at non considerato eo, quod adversarius detinet. Totam nempe hæreditatem exigit, si tota ad eum spectet, licet adversarius partem solummodo possideat, & vice versâ. *l.* 1. §. 1. *ff. h. t.* (I.)

2. Quod si duo hæredes veri sint, & duo pro hærede vel pro possessore possidentes, non singuli à singulis, sed singuli ab utroque possidente partem petunt, ex quâ hæredes sunt. *l.* 1. §. 2. *ff. h. t.* At si partim à vero, partim à falso hærede teneatur hæreditas, si quidem pro indiviso, alter verus cohæres à solo hærede falso partem suam exigit; sin pro diviso, contra utrumque tenetur agere, ut postea totius hæreditatis inter veros cohæredes instituatur divisio. *l.* 1. §. 3. *ff. h. t.* (II.)

3. Cæterum vel pars certa peti potest vel incerta. Certa quidem, si ex pluribus hæredibus jam natis quidam deliberent: interim enim is qui adivit, suam tantum partem petit. *l.* 1. §. 2. *ff. h. t.* Incerta vero, si cohæres speretur, qui adhuc in utero est; eo quod incertum, quot uno partu sint nascituri. *l.* 1. §. *ult. ff. h. t.* Si tamen patre mortuo mater sit gravida, certa pars interim à jam natis petitur, ita ut tres partes medio tempore serventur utero; cum tergemini quandoque nascantur. Sed si plures eo partu nasci contigerit, singulis adhuc pro rata decrescet portio; sin pauciores, sin-

gulis accrescet. *l.* 3. *l.* 4. *ff. h. t.* Obst. *l.* 30. §. 6. *ff. de acquir. hæred. l.* 36. *ff. de solution.* Resp. intelligendæ non de eo, quod interim à judice decernendum sit, dum uterus gestatur; sed de eventu, pro quâ parte cum effectu quisque hæres sit. (111.)

Tit. V.

De possessoriâ hæreditatis petitione.

Tit. VI.

De fideicommissariâ hæreditatis petitione.

1. Possessoria hæreditatis petitio competit prætoriis hæredibus. Fideicommissaria hæredibus fideicommissariis contra possessores, non contra fiduciarium, qui si, postquam adierit, non restituat, actione potius ex testamento conveniendus est. *l. ult.* §. 1. *ff. h. t.* Et utrobique idem, quod in directâ civili hæreditatis petitione obtinet. *l.* 2. *ff. h. t.*

LIBER VI.

Tit. I.

De rei vindicatione.

1. Vindicare in genere est *jus in re sibi asserere.* Jus autem in re quintuplex est, puta, dominii, possessionis, servitutis, pignoris. *l.* 3. §. 12. *ff. ad exhibend.* & hæreditatis. *Dominium* est *jus quo res nostra est*, & vel directum est, vel utile, quod emphyteutæ, vasalli & similes habent; domini etiam inde in jure appellati. *l.* 12. *C. de fund. patrimon. arg. l.* 15. §. 1. *ff. qui satisd. cog.* licet considerato dominio directo domini esse negentur. *l.* 1. §. 1. *ff. si ager vectigal. id est emphyt. pet.* (1.)

2. Ex hoc jure dominii nascitur rei vindicatio in specie, quæ

quæ eſt *actio in rem, quâ rem noſtram ab alio poſſeſſam petimus.* Et hæc quoque vel directa vel utilis eſt. Directa illis competit, qui jure gentium aut civili domini ſunt. *l.* 23. *ff. h. t.* ut & marito reſpectu rei dotalis ſtante matrimonio. *arg. l.* 9. *C. h. t.* junct. *l.* 30. *C. de jur. dot.* non item uxori, niſi eo ſoluto. *d. l.* 9. *d. l.* 30. Obſt. *l.* 3. *C. h. t.* Reſp. non patet, in *d. l.* de fundo dotali vel de vindicatione conſtante matrimonio faciendâ agi. (II, III, V, VI, VII, VIII.)

3. Utilis datur dominium utile habentibus. *arg. d. l.* 1. §. 1. *ff. ſi ager. vectigal.* & illis, quibus in rem actio vendita. *l. fin C. de hæred. vel act. vend.* uxori, quæ pecuniam marito donaverat, reſpectu rerum ex eâ comparatarum, ſi donationem revocet, & ſolvendo non ſit maritus. *l.* 55. *ff. de donat. inter vir. & uxor.* donatori mortis causâ, ſi dominium tranſtulerit in donatarium & poſtea pœniteat. *arg. l.* 29. 30. *ff. de mort. cauſ. donat.* pupillo & militi ratione rerum ex eorum nummis per tutores aut alios emtarum. *l.* 2. *ff. quand. ex fact. tut. l.* 8. *C. h. t. l.* 3. *C. arbitr. tutel.* cum alioquin is, cujus nummis res acquiſita, ſolam perſonalem habeat actionem. *l.* 6. *C. h. t.* ut maxime uxor fuerit, cujus pecunia dotali maritus fundum emerat. *l.* 12. *C. de jure dot.* Obſt. *l.* 54. *ff. de jur. dot.* Reſp. *videri* eſt ſæpe nota improprietatis. (XXI.)

4. Cæterum emtori, donatario aliiſque ſimilibus non datur, antequam res iis fuerint traditæ: unde in vindicatione rei duobus venditæ non is, cui priori vendita, ſed cui prius pretio ſoluto tradita, potior eſt. *l.* 15. *C. h. t. l.* 72. *ff. h. t.* ut tamen ſufficiat inſtrumenta & documenta fuiſſe tradita. *l.* 1. *C. de donation.* cui non contradicit *d. l.* 15. Non etiam quis vindicat rem à ſe alienatam, vel à defuncto cui hæres extitit cujusque factum præſtare cogitur. *l.* 17. *ff. d. eviction. l.* 14. *C. h. t. l.* 3. *C. de reb. alien. non alienand.* Nec is, qui deſiit eſſe dominus pendente lite. *arg. l.* 14. *ff. de condict. furt.* Nec denique, qui pendente demum lite dominium acquiſivit. *arg. l.* 11. §. 4. 5. *ff. d. except. rei jud* junct. *l.* 23. *ff. de judic.* niſi libello mutato judicium proſequatur. (IV, XIV, XVI, XVII, XVIII, XIX, XX.)

5. Datur adverſus quoſvis bonæ vel malæ fidei poſſeſſores eorumque hæredes, quatenus poſſident. *l.* 42. 55. *ff. h. t.* licet poſt litem conteſtatam demum cœperint poſſidere. *l.* 23. §. 1. *ff. h. t.* Competit & contra nudos rerum detentores. *l.* 9. *ff. h. t.* qui tamen liberantur, nominando eum, cujus nomine detinent. *l.* 2. *C. ubi in rem actio.* Sed ſi ad finem uſque

ipsi in judicio persliterint, ac condemnati sint, sententia ei, cujus nomine possident, non est nocitura arg. *d. l.* 2. *C. ubi in rem act.* junct. *l.* 63. *ff. de re judic.* Tenentur quoque hac actione, qui liti se obtulerunt, nisi actor sciverit eos non possidere. *l.* 7. 35. 26. *ff. h. t.* ut & qui dolo possidere desierunt. *l.* 27. §. 3. *ff. h. t.* quibus defunctis, hæredes non hâc sed in factum actione conveniri possunt, quatenus ex dolo defuncti locupletiores redditi. *l.* 52. *ff. h. t.* (XXII, XXIII.)

6. Probandum autem in vindicatione dominium per actorem. *l.* 9. *ff. h. t.* quo deficiente in probatione, possessor absolvendus est. *arg. l.* 11. *C. de petit. hæred. l.* 4. *de edend.* Obst. *l.* 16. *C. de prob.* Resp. ibi actor jam probaverat, sic ut reo incumberet probanda exceptio. Probatur vero dominium, si doceatur dominium autoris, & causa habilis translati per eundem dominii. *arg, l.* 20. *ff. de acquir. rer. dom.* idque per instrumenta, vel testes & alia documenta legitima. *nov.* 18. *c.* 10. Si tamen possessor conventus se possidere neget, & mendacii convincatur, possessione privatur, & in ipsum transfertur probandi onus. *l. ult. ff. h. t. arg. l.* 25. *ff. de probat.* (XXIV. XXV.)

7. Vindicantur hâc actione res corporales, mobiles, sese moventes, grex, armentum &c. etiam liberi nostri ex jure Quiritium *l.* 1. *l.* 56. *ff. h. t.* §. 1. *Inst. de action.* etiam id quod ex re nostrâ superest, corium bovis extincti &c. *arg. l.* 49. §. 1. *ff. h. t.* secus in legato, cujus dominium ante traditionem ad legatarium pertinet solo ficto dominio. *l.* 49. *ff. de legatis* 2. Non tamen petuntur hoc judicio incorporalia, non jura, veluti peculium. *l.* 56. *ff. h. t.* Nec res sacræ. *l.* 23. §. 1. *ff. h. t.* licet iniquo possessori extorqueri & ita generaliter vindicari possint. *l.* 21. *C. de sacros. eccles.* Nec res rebus alienis junctæ, sic ut separati facile nequeant naturâ vel legis dispositione, ut in tigno ædibus juncto, & junctis per ferruminationem; (secus in applumbatura) *l.* 23. §. 1. 5. 6. *ff. h. t* (XXVI, XXVII, XXVIII, XXIX.)

8. Restituendæ vero res, quæ vindicantur, una cum fructibus. de quibus *tit. de acquir. domin.* & omni causâ. *l.* 20. *ff. h. t.* & eo quidem in loco, in quo sunt ac petuntur, transferendæ petitoris impensis; nisi reus eas dolo transtulisset alio. *l.* 10. 11. 12. *ff. h. t.* Quod si possessor condemnatus contumaciter restitutionem detrectet: manu militari res auferri potest. *l.* 68. *ff. h. t. l.* 15. §. 23. *ff. de damn. infect.* vel per actorem juratur in litem contra possidentem, nec non

non eum, qui dolo possidere desiit. *d. l.* 68. Nec eo casu cedendæ ei, contra quem juratum, actiones. *l.* 63. *ff. h. t.* Obst. *l.* 14. §. 9. *ff. de servo corrupto.* Resp. diversus ibi casus est. Obst. *l.* 12. *ff. de re judic.* Resp. aliud in actionibus personalibus obtinet quam in vindicatione, quia dominii major vis est quam obligationis, ut proinde gravius quoque peccet ac puniendus sit restitutionem denegans in reali quam personali actione. Quod si non dolo, sed culpâ tantum possidere quis desierit, simplicem solummodo, non ex affectione vindicantis æstimationem præstat, eique tunc actiones cedendæ. *d. l.* 63. *ff. h. t.* Neque hanc rei vindicatæ restitutionem aut ablationem manu militari faciendam moratur aut impedit, quod quis se jus pignoris aut superficiei aut ususfructus habere dicat, cum de his alio judicio agendum sit succumbenti. *arg. nov.* 18. *c.* 10. (XXX, XXXI, XXXII, XXXIII.)

9. Quod si res, quæ vindicatur, casu fortuito perierit, si quidem ante litem contestatam, nec bonæ nec malæ fidei possessor tenetur, nisi sit manifestus prædo, & is rem domino non obtulerit. *l.* 8. *ff. de condict. furt.* Sin post litem contestatam, malæ fidei possessor, qui prædo non est, ita demum tenetur, si actor rem distraxisset, atque ita illa penes actorem non eodem modo fuisset peritura. *l.* 15. §. *ult. ff. h. t.* At possessor bonæ fidei ne eo quidem casu tenetur, nisi insuper satis intelligens rem ad se non pertinere, litigare maluerit quam restituere. *l.* 82. *in fin. V. O.* Si tamen servus vindicatus post litem contestatam casu perierit, operarum nihilominus præstanda æstimatio, sed tantum quatenus vixit. *l. pen. ff. h. t.* aliter quam obtineret, si dolo aut culpâ extinctus esset, quo casu solvenda foret earum operarum æstimatio, quas si vixisset usque ad sententiam præstare potuisset. *l.* 33. *ff. h. t.* (XXXIV, XXXV.)

10. Si quas autem impensas fecerit possessor, retentione sibi potest consulere, actionem vero ad eas repetendas non habet. *l.* 48. *ff. h. t. l.* 33. *ff. condict. indeb.* vide *tit. de petit. hæred.* Et voluptuarias quidem tam malæ quam bonæ fidei possessor tollit, sine rei detrimento: necessarias uterque in totum deducit. *l.* 5. *C. h. t.* excepto casu. *l.* 13. *ff. de condict. furt. l.* 1. *C. de infant. expos.* at utiles in totum quidem recuperat bonæ fidei possessor; nisi hæ nimis graves sint, nec eas ipse dominus facturus fuisset, quo casu vel tantum tollit, vel tantum recuperat, quatenus inde res melior. *l.* 38 *ff. h. t.* sed qui mala fide possedit utiles regulariter tantum tollit.

d. l. 5. C. h. t. Si tamen utiles impensæ non in rem, sed fructuum percipiendorum causa factæ sint, eas malæ fidei possessor deducit, cum ipsos fructus talis impensa minuat. *l. 46. ff. de usuris.* exceptio est in *l. 27. §. 25. ff. ad leg. Aquil.* (XXXVI, XXXVII.)

11. Quoties vero de impensis deducendis quæstio est; facienda prius fructuum perceptorum cum impensis compensatio, ac si quid ultra fructuum quantitatem inveniatur impensum, id demum vel tolli vel deduci juxta distinctiones antea datas potest. *l. 48. ff. h. t.* (XXXVIII.)

12. *Moribus.* Conventus rei vindicatione ac se possidere negans, si mendacii convincatur, non ideo privandus possessione, nec gravandus onere probandi. Possessorem autem malæ fidei singularem hodie utiles quoque impensas à domino, rem vindicante, repetere posse, D. D. æquitati conveniens esse censent, saltem, quatenus extant, & augent rei valorem. An vero dominus rem sibi per furtum ablatam à bonæ fidei emtore possit vindicare non reddito pretio, inspicienda loci cujusque consuetudo; quæ fere in his est regionibus, ut certo temporis spatio aurifabri & veteramentarii rem sibi venalem oblatam publice venum exponant, eoque lapso, tuto eandem sibi comparent. Quemadmodum & nundinis liberis tuto quisque emit nullum metuens à domino, rem suam vindicare volente, periculum.

* Adde *ex Cod. libr. 3. tit. 32. de rei vindicatione.*

TIT II.

De Publiciana in rem actione.

1. Actio Publiciana, ita dicta à Publicio prætore, *est actio prætoria in rem arbitraria, qua rem cujus possessionem justo titulo & bonâ fide nactus erat, ac rursus casu amiserat antequam usucepisset recuperat §. 4. Inst. de action.* Fingitur scilicet usucepisse, quod nondum usucepit: unde & hæc actio vero domino, de cujus dominio constat, inutils est. *l. 1. §. 1. ff. h. t.* (I, II, III.)

2. An autem pretium solverit Publicianâ agens, nec ne, nihil interest, cum & sine pretio transeat possessio. *l. 8. ff. h. t.* non item dominium: unde & aliud in rei vindicatione circa pretium servatur. *l. 15. C. de rei vind.* Non etiam interest,

tereſt, utrum tempore litis conteſtatæ agens in bonâ an in malâ fide ſit: imo dum quis Publicianâ experitur, fateri videtur, ſe non eſſe dominum, atque ita malam fidem agnoſcit. vide *l.* 7. §. 16. 17. *ff. h. t.* Obſt. *l.* 11. §. 3. *ff. h. t.* Reſp. pro *experiar* legendum *pariat*. Quod ſi à furioſo quis emerit, quem ſanæ mentis eſſe putabat, quamvis ſummo jure nec uſucapere nec Publicianâ uti poſſit. *l.* 2. §. 16. *ff. pro emtore* ex æquitate tamen utrumque poteſt. *l.* 7. §. 2. 4. *ff. h. t.* (IV, V.)

4. Datur hæc actio contra quemvis poſſeſſorem ſive bonæ ſive malæ fidei, qui jure debiliori poſſidet: nam ſi & ipſe juſto titulo poſſideat ac bonâ fide, in pari causâ melior foret poſſidentis conditio. *arg. l.* 9. §. 4. *in fin. ff. h. t.* ſive poſſidens ab eodem non domino, ſive ab alio rem nactus ſit, Obſt. *d. l.* 9. §. 4 Reſp. potior eſt, cui priori res tradita, ſi alteri nondum ſit tradita, ſed tantum vendita, de quo caſu agit. *d. l.* 9. §. 4. *pr.* Obſt. *l.* 31. *in fin. ff. de act. emti.* Reſp. potior quidem ibi dicitur cui prius res tradita, ſed ſubintelligendum *quando etiam poſſidet.* niſi malimus *d. l.* 31. accipere caſu quo neuter ementium ſed tertius poſſidet. Non tamen par cauſa eſt, ſi alter ex titulo lucrativo poſſideat, alter ex oneroſo ante poſſederit; cui proinde Publiciana contra lucrativo titulo poſſidentem videtur danda; cum de damno evitando agat. *arg. l.* 11. §. *pen. ff. de minor. l.* 6. §. 11. *ff. quæ in fraud. cred.* (VI, VII.)

5. Contra verum dominum hæc actio non competit: quippe qui, & ſi non poſſiderit, contra poſſeſſorem habiturus eſſet rei vindicationem: niſi tamen dominus litis æſtimationem ante acceperit. *l.* 63. *ff. de rei vind.* (VIII.)

6. Petuntur Publicianâ res corporales & incorporales, etiam ſervitutes. *l.* 11. §. 1. *ff. h. t.* modo tales ſint, quarum procedere poteſt uſucapio vel præſcriptio. *l.* 12. §. 1. *ff. h. t.* Proinde non res furtivæ, nec alienari prohibitæ. *l.* 9. §. 5. *l.* 12. §. 4. *ff. h. t.* nec res, quæ neque vere neque ficte ſunt traditæ, etiamſi in iis fictum dominium ſine traditione transferri poſſet; quales ſunt res legatæ & necdum occupatæ. *l.* 8. *ff. pro legato.* excepto caſu. *l.* 12. §. 1. *ff. h. t.* (IX.)

7. De cætero reſpectu fructuum, impenſarum &c. eadem in Publicianâ ſervanda, quæ in rei vindicatione. *l.* 7. §. 8. *ff. h. t.*

8. *Moribus.* Volunt pragmatici, actionem Publicianam etiam vero domino competere; ſed cum actionum nomina

non ſoleant hodie libello exprimi, de eo anxius inquirere ſupervacaneum arbitror.

Tit. III.

Si ager vectigalis id eſt emphyteuticarius petatur.

1. Actio in rem utilis datur etiam emphyteuticarium aut vectigalem fundum habentibus, ut dictum *tit. de rei vind.* adverſus quoſvis poſſeſſores & ipſos municipes in emphyteuſin dantes, ſi necdum tempus conſtitutum elapſum ſit, & vectigal ſeu canon ſolvatur. *l.* 1. 2. 3. *ff. h. t.* Nec differre videtur fundus vectigalis & emphyteuticarius, niſi quod frequentius municipia in emphyteuſin concedentia *vectigal* dicantur percipere, quod, ſi privati accipiant, *canon* appellatnr. (I, II.)

2. Emphyteuſis autem vel deſignat ipſam rem in emphyteuſin datam; vel contractum emphyteuticum, qui eſt *contractus juris gentium bonæ fidei nominatus conſenſu conſtans, quo prædium alicui fruendum conceditur in perpetuum, aut ad tempus non modicum ſub lege meliorationis & præſtationis annui canonis.* Nec ad hujus perfectionem rei traditio vel ſcriptura deſideratur *arg. l.* 4. *ff. de pign. & hypoth.* Vel denique deſignat ipſum jus in re emphyteutæ conſtitutum, quod & utile dominium appellari ſolet. Atque hoc acquiritur vel per contractum emphyteuticum accedente traditione, vel per alios contractus ac pactiones, quibus & ſervitutes poſſunt conſtitui, vel per ultimam voluntatem, vel præſcriptionem longi temporis *arg. l. ult. in fin. C. de long. temp. præſcript.* ſive quis rem ut emphyteuticam poſſederit non vi, clam vel precario. *arg. l.* 10. *ff. ſi ſervit. vind.* ſive ei à non domino emphyteuſis conſtituta ſit. *arg. l.* 15. §. 27. *ff. de damno infect.* Longiſſimum tamen tempus annorum quadraginta in fundis Cæſaris patrimonialibus exigitur. *l. ult. C. de fund. patrimon.* (III, IV.)

3. In emphyteuſin concedunt & municipes & Eccleſiæ, & privati liberam habentes rerum ſuarum adminiſtrationem ac alienandi facultatem. Et quidem dant prædia vel ruſtica vel etiam quandoque urbana; non item res mobiles. (VI, VII.)

4. Eſt

4. Est vero emphyteusis vel secularis, *quæ in rebus secularibus est constituta*; vel ecclesiastica, *quæ in rebus ecclesiasticis*. Item vel temporalis, quæ ad tempus non modicum constituitur; vel perpetua, quæ in perpetuum. Olim quidem ecclesiastica emphyteusis tantum ad tertiam usque generationem utriusque sexus constitui poterat. *nov.* 7. *c.* 3. sed jure novo etiam in perpetuum. *nov.* 120. *cap.* 6. (IX.)

5. Extinguitur vero jus emphyteusios variis modis, puta, lapso tempore ad quod concessum est. *arg. l.* 3. *ff. h. t.* Rei interitu totali, non partiali, adeo ut ne pars quidem canonis diminuatur propter partis interitum. *l.* 1. *in fin. C. h. t.* multoque minus propter sterilitatem aut incursum hostium, aut imposita majora tributa vel pensitationes &c. *arg. d. l.* 1. *l.* 15. §. 27. *ff. de damn. infect.* (XIV, XV, XVI, XVII, XVIII, XIX, XX, XXI.)

6. Finitur quoque, si emphyteuta suam emphyteusin alienaverit, non factâ domino directo denunciatione; in totum quidem, si tota, pro parte vero, si pars alienata fuerit: denuncianda enim ei venditio non ut præcise consentiat, sed ut possit, si ita videatur, eandem rem intra duos menses sibi emtam habere eodem pretio, aut alioquin recipiat in dominii directi recognitionem partem pretii quinquagesimam quæ *laudemium* dici solet. *l ult. C. h. t.* quæ tamen ad alienationes titulo lucrativo donationis, legati, institutionis &c. factas haud extendenda. (XXII, XXIII, XXIV, XXV, XXVI, XXVII, XXVIII, XXIX, XXX, XXXI, XXXII, XXXIII, XXXIV, XXXV.)

7. Perit insuper morâ in solvendo canone commissa. triennii quidem in seculari, biennii vero in ecclesiasticâ. *l.* 2. *C. h. t.* nec jure civili hic moræ purgatio admissa est. *arg. tit ff. de lege commiss.* Nec partis solutio per emphyteutam facta impedit, quo minus res tota in commissum cadat, etiam si vel unus tantum ex pluribus emphyteutæ hæredibus in morâ esset: particularem enim solutionem ut nemo alius ita nec dominus directus tenetur admittere. *arg. l.* 7. *ff. commun. divid.* Obst. *l.* 8. §. 1. *ff. de vectigal. & commiss.* Resp. plane diversus casus est. Nec nuda hic admittenda inter emphyteutam, ac dominum directum compensatio, cum canon maxime in dominii directi recognitionem præstetur. Plane, si emphyteuta compensationem domino solutionis loco obtulerit, offerendo satis eum videtur agnovisse. (XXXVI, XXXVII, XXXVIII, XXXIX, XLI.)

8. Non

8. Non tamen emphyteusis ob non solutum canonem in commissum cadet, si dominus directus juri commissi renunciaverit vel expresse, vel tacite, post triennium forte recipiendo vel exigendo canonem anni quarti. *arg. l. 7. de lege commiss.* junct. *l. 2. C. h. t.* nam triennii lapsi canonem, non obstante commisso recte exigit. *nov.* 120. *c.* 8. Quod si dominus non avocaverit ab emphyteutâ rem emphyteuticariam ob moram (uti id poterat autoritate judicis, non privatâ. *arg. l. 176. ff. R. I.*) nec hæres ejus id ipsum poterit, si hæredis respectu moram non committat emphyteuta. *arg. l. 7. & ult. C. de revoc. donat.* (XLII, XLIII, XLIV, XLV.)

9. Perit quoque ecclesiastica, si dolo vel summa negligentia emphyteuta rem corrumpat. *auth. qui rem C. de sacros. eccles.* Sed propter ingratitudinem ab emphyteuta in dominum commissam emphyteusis non finitur: nec ob id quod dominus directus ex nova causâ re indigeat ad proprios usus, cum id nusquam cautum sit, nec juris ratio suadeat, nec procedat argumentum à locatione ex *l. 3. C. de locati* ad emphyteusin; quippe quæ magis donationi quam locationi hac in parte assimilanda est, licet non sit simplex donatio. (XLVI, XLVII, XLVIII, XLIX.)

10. Finitâ emphyteusi sive culpâ sive sine culpâ emphyteutæ, meliorationes quæ extant, & præter naturam contractus, aut conventionem factæ sunt, repeti possunt; cæteræ non item. *arg. l. 55. §. 1. l. pen. ff. locati.* sub quâ distinctione intelligenda. *auth. qui rem. C. de sacros. eccles.* (LII, LIII.)

11. Emphyteusi similis est contractus libellarius, quo emphyteuta agrum emphyteuticarium rursus alteri in emphyteusin dat sub præstatione annui canonis. vide *libr. 2. feud. tit. 9. §. 2.* Similis & contractus censualis, quo directum & utile dominium transfertur sub lege annui census, qui census licet constituto tempore non præstetur, non tamen ideo res redit ad pristinum dominum, nisi aliud actum sit. Sed hi duo contractus moribus magis quam jure Romano noti sunt.

12. *Moribus.* Quæ & quanta laudimia emphyteusios nomine dominis directis debeantur ob alienationem &c. hoc totum à regionis cujusque pendet consuetudine. Caducitatis autem pœna ob non solutum toto triennio canonem multis in locis non servatur, sed vel alia pœna pacto apposita præstari solet, vel duplicati canonis solutio.

* Adde *ex Cod. libr. 4. tit. ult. de jure emphyteutico.*

LI-

LIBER VII.

TIT. I.

De usufructu, & quemadmodum quis utatur fruatur.

1. Servitus in genere est *jus in re alterius alteri constitutum, quo res alteri quam domino utilitatem adfert contra dominii naturam.* Et vel personalis est, *quâ res personæ servit.* distincta à servitute personarum de quâ alibi, vel realis, *quâ res rei servit.* Personalis præcipue triplex invenitur, ususfructus, usus & habitatio: quamvis & omnis servitus naturâ suâ realis, si certæ personæ concedatur, personalis fiat. *arg. l. pen. ff. de servit. legatâ. l.* 14. §. 3. *ff. de aliment. legat.* (I, II.)

2. Ususfructus in genere est *jus percipiendi fructus ex aliqua re sive propria jure dominii, sive alienâ jure servitutis.* Unde à D. D. alius *causalis* dicitur, qui cum suâ causâ seu proprietate conjunctus est, nec ad servitutum genus pertinet alius *formalis*, qui à suâ causâ seu proprietate separatus est. *l.* 126. §. 1. *ff. de V. O. l.* 21. §. 3. *ff. de except. rei jud.* & definitur, quod sit *jus alienis rebus utendi fruendi, salva earum substantia.* (III, IV.)

3. Acquiritur autem variis modis, puta, legis dispositione: quâ ratione conjugi ad secundas nuptias transeunti ademta proprietate solus reservatus est, atque ita constitutus ususfructus in bonis à priore conjuge profectis. *l.* 3. *l.* 5. & *auth. seqq. C. de secund. nupt.* Idemque erit, si post conjugis obitum mulier castitatem non servaverit. *arg. nov.* 39. *c.* 2. Sic & uxori superstiti inopi & indotatæ sæpe ususfructus partis bonorum quæ mariti fuerunt, lege datur. *nov.* 117. *c.* 5. Patri quoque in bonis adventitiis filiif. nisi filiofam. eâ conditione quid datum sit, ne pater usumfructum habeat. *nov.* 117. *c.* 1. §. 1. vel filius sibi relicta acceptaverit patre non consentiente. *l. fin. pr.* & §. 6. *C. de bon. quæ liber.* vel fratri germano una cum patre ab intestato successerit. *nov.* 118. *c.* 2. (VI.)

4. Constituitur insuper longi temporis præscriptione. *l. fin.*

l. fin. in fin. C. de longi temp. præscript. Officio judicis in judiciis divisoriis. *l.* 6. §. 1. *ff. h. t.* Pactionibus & stipulationibus, concurrente quasi traditione. §. 1. *Inst. h. t.* junct. *l.* 20. *C. de pactis. l.* 3. *ff. de obl. & action.* Ultimâ denique voluntate, sive pure, sive sub conditione, sive ex die, sive ad diem. *l.* 3. 4. *ff. h. t. l.* 16. *ff. quib. mod. usufs. amitt.* Quod si uni fundus, alteri ususfr. legetur, ambo in usufructu concurrunt, proprietas ei soli cedit, cui legata est. *l.* 6. *ff. de ususf. ear. rer. quæ usu consum.* Obst. *l.* 19. *ff. de usu & usufr. leg.* Resp. in formula ibi proposita superflua est, & delenda particula *vel* (VII, VIII, IX, X, XI, XII, XIII.)

5. Potest constitui ususfructus in omnibus rebus mobilibus & immobilibus, etiam universitatibus, totâ hæreditate; solis exceptis rebus fungibilibus. §. 2. *Inst. ff. h. t. l.* 29. *l.* 34. §. *ult. l.* 68. *ff. h. t.* Quin imo, ut fieri potest omnium bonorum donatio, sic etiam generalis omnium bonorum ususfructus recte constituitur. *l.* 29. *ff. h. t.* Nec refert, utrum utilitatem in præsenti adferre possint res fructuario nec ne. *l.* 41. §. 1. *ff. h. t.* (XIV, XV, XVI, XVII, XVIII, XIX.)

6. Ususfructus constituti generalis effectus est, quod proprietarius, eo durante, nihil agere possit in præjudicium fructuarii, imo, ne consentiente quidem fructuario servitutem imponere prædio fructuario, nisi religionis favore. *l.* 15. §. *ult. & ll. seqq. ff. h. t.* Adhæc fructuarius omnem percipit commoditatem tum ex re fructuariâ, tum ex eo, quod per alluvionem fundo fructuario adjectum est: non item ex insulâ ante fundum fructuarium in flumine natâ. *l.* 9. §. 4. *ff. h. t.* Et si navis usumfructum habeat, potest eam navigatum mittere periculo dominii. *l.* 12. §. 1. *ff. h. t.* Habet & venationum ac piscationum reditus. *l.* 9. §. 5. *l.* 62. *ff. h. t.* modo fructus fundi ex venatione constet. *l.* 26. *ff. de usuris.* Obst. omnibus patet venatio. §. 12. *& seqq. Inst. de rer. divis.* Resp. non tamen invito domino. Cedunt insuper ei arbores demortuæ ex silvâ non cædua, at non tempestate evulsæ, quibus tamen ad villam fructuariam vineasve fulciendas uti non prohibetur. *l.* 10. 11. 12. 18. *ff. h. t.* (XX, XXI, XXII, XXIII, XXV, XXVI, XXVII.)

7. Fructus denique omnes acquirit irrevocabiliter, sive naturales sive industriales sive civiles: ut tamen naturales ac industriales non aliter suos faciat, quam si eos ipse perceperit vel alius ejus nomine. *l.* 13. *ff. quib. mod. ususfr. amitt.* Obst. *l.* 5. §. 4. *si ususfr. pet.* Resp. percepisse fingitur, quia per ini-

iniquam adversarii litem stetit quo minus perciperet. Nec interest, maturi sint an immaturi, si modo usum præbere soleant. *l. pen. ff. de usu & usufr. legat. l.* 48. §. *ult. ff. h. t.* Et quod attinet fructus civiles, puta pensiones, si quidem illæ solvantur ex re singulis momentis usum præbente, velut ædificio, anni postremi pensiones pro ratâ temporis, quo duravit eo anno ususfructus, inter proprietarium ac fructuarium dividendi sunt. Si vero percipiantur ex re certis tantum temporibus utilitatem adferente (quale pomarium &c.) sequentur naturam ipsorum fructuum: adeoque si fructuarius moriatur, antequam fructus essent à solo separati, nihil ex illius anni pensionibus recipiet, cum nec ipsi fructus ad eundem pertinuissent: at si post separatos demum à solo fructus in fata concedat, totâ illius anni pensio ei hæredive ejus cedet, eo quod & fructus habuisset, si non elocasset. *l.* 26. 58. *ff. h. t.* Obst. *l.* 7. §. 1. *ff. solut. matrimon.* Resp. ibi alia ratio; cum pro rata temporis onera matrimonii maritus sustinuerit. Quod si ususfructus sit stipulatione promissus: & mora in eo constituendo facta, fructuarius etiam fructuum medio tempore à proprietario perceptorum exactionem habet. *l.* 37. *ff. h. t.* ut & hæredes ejus. *l.* 47. *ff. h. t.* Obst. *l.* 38. §. 7. *ff. de usuris.* Resp. ibi fructus non sunt stipulatione comprehensi, uti quidem in casu, quo ususfructus stipulatio facta est, (XXVIII, XXIX, XXX, XXXI.)

8. Non tamen ad fructuarium pertinebit thesaurus in fundo fructuario inventus, nec lapides ex eo educti, nisi renascantur. *l.* 7. §. 12. 13. *ff. solut. matrim.* alioquin solæ usuræ pretii ex lapidibus, cespitibus &c. eductis redacti fructuario cessuræ sunt. Sed nec ancillæ fructuariæ partum suum faciet. §. 37. *Inst. de rer. divis.* licet latius sumto fructuum vocabulo in aliis juris partibus sub fructu partus quandoque contineatur. *l.* 24. §. 1. *ad leg. Falcid.* (XXIV, XXXII.)

9. Vicissim vero fructuario incumbit, rem sartam tectam conservare, ac in id modicos sumtus facere, tributa ordinaria & extraordinaria (exceptis iis, quæ incendii ædium redimendi causa hostibus præstanda) solvere, saltem usque ad quantitatem fructuum. *l.* 7. §. 2. *l.* 13. §. 2. *ff. h. t.* etiam ea, quæ ante usumfructum constitutum erant debita, velut onus fundi: quæ tamen à proprietario repetere poterit. *arg. l.* 5. §. *ult. ff. de censibus.* Arbores quoque & vites & oves in locum demortuarum substituere, ac in genere omnia agere boni viri arbitratu. *l.* 13. §. 2. *l.* 68. *& seqq. ff. h. t.* omnem de-

denique culpam præstare in ipsis rebus conservandis. *l.* 65. *ff. h.t. l.* 1. §. *ult. ff. usufructuar. quemadm. cav.* Atque hinc est, quod interrumpere teneatur rei ipsius fructuariæ & servitutum præscriptiones. *l.* 1. §. *ult. ff. usufr. quemad. cav.* nec mutare valeat totam rei fructuariæ formam; nec ædificium exstruere vel destruere, imo ne cœptum quidem perficere. *l.* 61. *ff. h.t.* quamvis casam custodiæ ac fructuum causâ ponere non sit prohibitum. *l.* 13. §. 6. *l.* 73. *ff. h.t.* (xxxv. & seqq.

10. *Moribus.* Patri non competit hodie ex legis dispositione ususfructus in bonis liberorum adventitiis. Quod si testator alteri fundum, alteri ejusdem fundi usumfructum legaverit, neglecta juris Romani subtilitate ad unum nuda proprietas, ad alterum totus ususfructus pertinebit ex probabili mente testatoris. Similiter fructuarium consentiente proprietatio servitutem aliudve onus imponere posse rei fructuariæ, receptum est. Constituto autem omnium bonorum usufructu, reditus quoque vitalitios in universum ad fructuarium pertinere, in Hollandiâ judicatum. Ultrajecti constitutum est; sic ut nihil eo nomine proprietario bonorum reddendum sit; quamvis de cætero fructuarius res reliquas usufructu finito restituere teneatur, eumque in finem inventarium conficere; quod nec per testatorem ei remitti potest.

* Adde *ex Cod. libr.* 3. *tit.* 32. *de usufructu &c.*

TIT. II.

De usufructu accrescendo.

1. Jus accrescendi non tantum in hæreditatibus & legatis, sed & in usufructu locum sibi vindicat. Licet enim servitutes pleræque dividi nequeant. *l.* 72. *ff. V. O. l.* 1. §. 9. *ff. ad leg. Falcid.* ususfructus tamen dividuus est. *l.* 5. *ff. de usufr. l.* 14. *ff. quib. mod. usufr. amitt.* Proinde si duobus ususfructus ejusdem rei relictus fuerit, uno deficiente alteri confructuario portio accrescit; alio tamen modo quam in hæreditate vel proprietatis legato. Jus enim accrescendi hic est *jus percipiendi portionem ejus, qui non concurrit ad usumfructum sibi cum alio datum, vel concurrere desiit.* Singulare namque est, quod portio in usufructu non rei

sed

ſed perſonæ accreſcit: ſic ut & is jure accreſcendi gaudeat qui concurſu cum confructario jam partes fecit. *l.* 1. §. 3. *ff. h. t.* imo & qui ſuam partem jam amiſit. *l.* 10. *ff. h. t. l.* 33. §. 1. *ff. de uſufr.* Obſt. *l.* 57. §. 1. *ff. de uſufr.* Reſp. ibi fructus non jure ſervitutis, ſed ut alimenta, relicti erant. (I, II, III, IV, VI.)

2. Inter ſolos autem re vel re & verbis ſimul conjunctos jus accreſcendi locum habet, non item inter eos qui verbis tantum conjuncti ſunt. *arg. l.* 1. *pr.* junct. §. 3. *l. pen. ff. h. t.* de quo latius alibi. (V.)

3. Quod ſi uſusfructus communi plurium ſervo relictus ſit, & unus dominorum ſuam in uſufructu portionem repudiet, alteri totus uſusfructus acquiritur, non quidem jure accreſcendi, (nulla enim in uſufructu ſervo communi relicto erat conjunctio) qui ſenſus *l.* 20. *ff. de legat.* 2. ſed jure poteſtatis dominicæ. *l.* 1. §. 1. *ff. h. t.* unde & in *d. l.* 20. fit mentio accreſcendi, at non in *d. l.* 1. §. 1. (VII.)

Tit. III.

Quando dies uſufructus legati cedat.

1. Dies obligationis *cedere* dicitur quando quid incipit deberi: *venire* vero; cum quid incipit peti poſſe. *l.* 213. *ff. V. S.* Quod ſi uſusfructus legetur, ſive pure ſive in diem, legati dies non à morte teſtatoris, ſed ab aditâ demum hæreditate vel exiſtente die adjecto cedit. *l. un.* §. 2. 3. *ff. h. t.* ceſſio enim diei inutilis foret, cum uſus-fructus ad hæredes non tranſeat; quod adeo verum, ut ne peccare quidem quaſi plus petendo, ſed potius nihil agere videatur, qui ante diei ceſſionem petit. *l. un.* §. *ult. ff. h. t.* [I.]

2. Si in annos aut menſes ſingulos uſusfructus ſit legatus, plura cenſentur eſſe legata, adeo ut quovis menſe vel anno legati cujuſque dies cedat. *l. un. pr.* & 2. Obſt. reditus annui legatum cedit ſtatim à morte teſtatoris. *l.* 12. §. 3. *ff. quando dies legat. ced.* Reſp. ratio differentiæ eſt, quia uſusfructus eſt jus perſonale magis quam annuus reditus, qui ſæpe perpetuus, ſæpe ad hæredes tranſit. *l.* 8. *ff. de annuis & menſtr. legat.* ut nec mirum ſit, ſi in annuis reditibus legatis reſpectu ceſſionis diei ſervetur magis quod in proprietate, quam quod in uſufructu legato receptum eſt. [II, III.]

Tit. IV.

Quibus modis usus fructus vel usus amittitur.

1. Varii in jure modi sunt proditi, quibus finitur ususfructus & ad proprietatem revertitur: puta, mors naturalis vel civilis fructuarii. vide *l. ult. C. de usufr.* est enim ususfructus jus personale, nec ad hæredes transit, nisi id expresse actum sit; quo casu primi tantum gradus hæredes, non ulteriores, censentur comprehensi. *l.* 14. *C. de usufr* & duo quodammodo ususfructus sunt. *l.* 38. §. 12. *ff. V. O.* Si collegio vel civitati debeatur, centum annis durat. *l.* 56. *ff. de usufr.* nisi medio tempore collegium destructum, aut civitas aratrum passa sit. *l.* 21. *ff. h. t.* Quod si pluribus pro indiviso relictus sit, non unius, sed omnium morte demum extinguitur, ut tit. 2. dictum. [I.]

2. Finitur & consolidatione, ac cessione domino factâ, non vero extraneo. §. *pen. Inst. de usufr.* Obst. *l.* 66. *ff. de jure dot.* Resp. dicitur *reversurum* de futuro, cum nempe modus legitimus fruendi extiterit, ad exclusionem ejus cui cessus erat. Obst. punienda cedentis malitia. Resp. punitur satis actus gesti seu cessionis contra leges factæ nullitate, quod frequens in jure. [II, III, IV.]

3. Insuper, licet propter solum rei fructuariæ abusum non evanescat ususfructus. *l.* 1. §. 5. 6. *ff. de usufr. quemadmod. cav.* si tamen certus modus in constituendo adjectus fuerit, non utendo per modum extinguitur. §. *pen. Inst. de usufr.* æque ac non utendo per tempus, triennii quidem si in mobilibus, decennii vero inter præsentes & vicennii inter absentes, si in immobilibus consistat ususfructus. *d.* §. *pen. arg. l.* 16. §. 1. *C. de usufr.* Si quis parte aliquâ non fuerit usus, in eâ solâ usumfructum amittit. *l.* 14. *ff. h. t.* Quo & referendus, qui tantum usus est, cum nesciret sibi usumfructum competere. *l.* 20. *ff. h. t.* Quod si tamen alternis annis ususfructus debeatur, non usu non perit, cum plura sint legata. *l.* 13. *ff. de usu & usufr. legat. l.* 28. *ff. h. t.* [V, VI, VII.]

4. Rei denique interitu totali ususfructus extinguitur. Si pars perierit in parte superstite adhuc salvus est. *l.* 53. *ff. de usufr.* Si tamen domus ususfructus constitutus sit, ea pereunte, ne areæ quidem ususfructus debetur. *l.* 5. §. 2. 3. *ff. h. t.*

h. t. quamvis aliud in pignore & proprietatis legato obtineat. *l.* 22. *ff. de legat.* 1. *arg. l.* 29. §. 2 *& ult. ff. de pign. & hypothec.* adde *l.* 10. *in fin. ff. h. t.* Quod si res, in quâ ususfructus erat constitutus, extincta, iterumque restituta sit, si quidem plane eadem sit, quæ ante fuerat, reviviscit ususfructus; sin tantum res similis eandem habens formam, extinctus manet. vide *l.* 36. *de ff. de usufr. l.* 26. *ff. h. t.* Obst. *l.* 10. §. *pen. ff. h. t.* Resp. navis ex iisdem tabulis restituta, non eadem sed similis tantum creditur, ac domui restitutæ comparatur, ut tamen in navi hoc casu sit magis voluntatis quæstio. *l.* 83. §. 5. *in fin. ff. V. O.* adde casus in *l.* 10. §. 1. *& seqq. l.* 12. *ff. h. t.* [VIII, IX, X.]

5. Ope exceptionis finitur, existente die vel conditione ad quam ususfructus est constitutus. *l.* 15. *ff. h. t.* [XI, XII, XIII.]

6. *Moribus.* Cum capitis diminutiones non ita hodie, atque quidem de jure Romano obtineant, vix est ut ususfructus per capitis diminutionem dici possit evanescere.

TIT. V.

De usufr. earum rerum quæ usu consumuntur.

1. Quasi ususfructus constituitur in rebus, quæ usu consumuntur. §. 2. *Inst. de usufr.* etiam nominibus. *l.* 3. *ff. h. t.* ut & vestimentis quotidianis. §. 2. *Inst. de usufr.* non item scenicis aut pompaticis. *l.* 15. §. 4 5. *ff. de usufr.* ubi pro *sicut* legendum, *sic, ut*, quo sensus constet. Atque ideo non res eadem in specie [quippe cujus dominium translatum est] sed tantum in genere ejusdem quantitatis & qualitatis restituitur, vel æstimatio. *l.* 7. *ff. h. t.* pro quâ restitutione & cautio præstanda, si exacta fuerit. *l.* 5. §. 1. *ff. h. t.* [I, III, IV.]

2. Constituitur autem quasi ususfructus plerumque quidem ultimâ voluntate; nihil tamen obstat quo minus actu quoque inter vivos ad veri ususfructus exemplum constituatur. Nec ideo degenerabit in mutuum, cum nihilominus maximâ & mediâ finiatur capitis diminutione. §. 2. *Inst. de usufr.* & æstimatio reddi possit, & cautio interponenda

 sit.

ſit. *d. l.* 5. §. 1. *d. l.* 7. *ff. h. t.* quæ non ita in mutuo ſervantur. [11.]

Tit. VI.

Si uſusfr. petatur, vel ad alium pertinere negetur.

1. Occaſione uſusfructus duæ ſint actiones proditæ, confeſſoria & negatoria. Confeſſoria eſt actio in rem, competens ei, cui uſusfructus conſtitutus eſt, non vero domino. *l.* 5. *pr. ff. h. t.* adverſus quemvis rei poſſeſſorem, vel in poſſeſſione turbantem, aut liti ſeſe offerentem quaſi poſſideret. *l. ult. ff. h. t.* etiam contra ipſum dominum *d. l.* 5. §. 1. *ff. h. t.* Ad id, ut res declaretur uſuifructui obnoxia, & adverſarius poſſeſſionem cum fructibus reſtituat, aut patiatur actorem quiete uti frui. *l.* 5. §. *ult. ff. h. t.* [1, 11.]

2. Negatoria itidem eſt actio in rem, competens domino, contra eum, qui uſumfructum uſurpat, vel tanquam fructuarius dominum in rei ſuæ poſſeſſione turbat, ad id ut res declaretur libera ab onere uſusfructus, adverſario injungatur reſtitutio rei cum fructibus & eo quid intereſt, vel ut in poſterum turbare deſinat. *d. l.* 5. §. *ult. ff. h. t.* [111.]

3. Agit autem his actionibus etiam is qui poſſidet. *d. l.* 5. §. *ult. ff. h. t.*

Tit. VII.

De operis ſervorum.

1. Servitus operarum eſt *jus percipiendi omne commodum ex operis ſervi alieni.* Et differt ab uſufructu vel uſu ſervi. *l.* 1. §. 9. *ff. ad leg. Falcid.* operarum namque legatarum dies non cedit ab aditâ hæreditate, ſed demum ex quo illæ petitæ: nec operarum ſervitus morte aut capitis diminutione illius, cui debetur, extinguitur; ſed demum morte ſervi & uſucapione ejus: quæ aliter obtinent in uſufructu ſervi. *l.* 2. *l.* 7. *ff. de uſufr. legat.* junct. *l.* 17. §. *pen. ff. de uſufr.* Obſt. *l.* 3. & 4. *ff. h. t.* Reſp. & operæ in fructu ſunt & fructus in operis con-

consistit; sed alia non excluduntur, quatenus etiam præter servi operas alia in fructu sunt. (1, 11, 11.)

2. Qui autem operas servi habet, easdem elocare potest, *d. l. 2. ff. de usu & usufr. leg.* quod non potest, qui tantum habet usum. *l. 12. §. ult. ff. de usu & hab.* Obst. *l. 5. ff. h. t.* Resp. usus servi videtur datus, datis operis; sed alia præter usum non excluduntur.

Tit. VIII.

De usu & habitatione.

1. Usus est *jus alienis rebus utendi ad necessitatem quotidianam, salvâ earum substantiâ.* Quantum enim usuarius usus nomine percipere debeat, judex ex ejus conditione arbitrabitur. *l. 22. in fin. ff. h. t.* Minus autem est in usu quam in usufructu, nisi usus sine fructu esset inutilis. *d. l. 22. ff. h. t.* vel ad necessitatem omnes fructus consumat usuarius; quod potest. *l. 15. ff. h. t.* quo casu etiam omnes sumtus facere tenetur, acsi esset fructuarius: cum alioquin nullas usuarius impensas ferat, quoties post percepta usus nomine, aliquid proprietario vel fructuario ex fructibus superest. *l. 18. ff. h. t.* etenim absurdum haud est, alteri proprietatem rei, alteri usumfructum sine usu, rursus alteri usum ejusdem rei tribui. *l. 5. §. 1. 2. ff. usufr. quemadm cav.* Obst: *l. 14. §. 1. ff. h. t.* Resp. ususfructus non potest esse sine usu, quatenus necessario utitur simul quisque, dum fruitur; sed id non impedit, quo minus alteri specialis servitus utendi constituatur in re, in quâ alteri ususfructus conceditur. (1, 11, 111.

2. Cæterum non potest usuarius usum alteri vendere donare locare. *l. 8. ff. h. t.* (quamvis hæc possit fructuarius. *l. 12. §. 2. ff. de usufr.*) permissa tamen locatio, si vel hæc videatur fuisse mens condentis usum; vel usus aliter futurus esset inutilis. *l. 12. §. 4. ff. h. t.* vel ædium spatiosarum usus relictus sit, & usuarius parte modicâ contentus esse velit. *l. 4. ff. h. t.* Estque in genere aliquanto plenior facienda usus interpretatio, de quâ vide *l. 12 §. 1. 2. 3. ff. h. t*

3. Habitatio est *jus inhabitandi ædes alienas salvâ earum substantiâ*, quam qui habet alteri non quidem donare, sed tamen locare potest. *§. pen. Inst. h. t. l. 10. ff. h. t.* Perit autem hæc servitus morte, non capitis diminutione aut non

 utendo.

utendo. *l.* 10. *ff. h. t. l.* 10. *ff. de capite minutis.* (VI, VII, XIII, IX.)

* Adde *ex Cod. libr.* 3. *tit.* 33. *de usufructu & habitatione & ministerio servorum.*

Tit. IX.

Usufructuarius quemadmodum caveat.

1. Cautio aliter in vero aliter in quasi usufructu præstanda: quasi fructuarius enim cavet solummodo, se rem eandem in genere vel æstimationem restituturum. *l.* 7. *ff. de usuf. ear. rer. quæ usu consum.* At fructuarius usuarius & habitator, se fruiturum, usurum, habitaturum boni viri arbitratu, seque finitâ servitute rem eandem in specie restituturum cavet; cujus cautionis membrum alterum semel tantum, alterum sæpius committi potest. *l.* 1. §. 5. 6. *ff. h. t.* (I, II.)

2. Cavendum vero hic datis fidejussoribus *arg. l.* 1. *l.* 5. §. 1. *ff. h. t.* & singulis quidem dominis, si plures ejusdem rei sint proprietarii. *l.* 13. *ff. de usufr.* Si quis cavere nequeat, arbitrio judicis committendum, an datis pignoribus aut jurejurando præstito admittendus sit; an vero res elocanda, aut proprietario ipsi permittendum, ut fructus colligat & fructuario præstet. Sed si quis, exactâ cautione, eandem præstare nolit, repellendus est à commodo ususfructus, donec caverit. *l.* 13. *ff. de usufr.* nisi ei remissa fuerit cavendi necessitas, qualis pater usumfructum habens in adventitiis filiis. *l. ult.* §. 4. *in fin. C. de bon. quæ liberis.* fiscus. *arg. l.* 1. §. 18. *ff. ut legat. servand. caus. cav.* donator. *arg. l.* 28. *R. I.* is cui ususfructus pure, proprietas in diem est relicta. *l.* 9. §. 2. *ff. h. t.* (III, IV, V, VI, VII, VIII.)

3. Cæterum, si quis usumfructum actu inter vivos constituat, remittere potest cautionem fructuario; uti & hæres testatoris usumfructum legantis. *arg. l. pen. C. de pactis.* at non ipse testator. *l.* 7. *C. ut in possess. legat.* qui si id fecerit, nihilominus cavendum. *l.* 1. *C. de usufruct.* non modo de utendo boni viri arbitratu, sed & de re restituendâ. *arg. d. l.* 1. junct. *d. l.* 7. Obst. testator remittere potest cautionem legatorum nomine *d. l.* 7. Resp. ratio differentiæ est, quod cautio

tio legatorum nomine magis fit in favorem testatoris, ut voluntas ejus impleatur; at cautio fructuaria magis in gratiam hæredis tanquam proprietarii ut securus sit. Cui accedit, quod remissione cautionis fructuariæ oneratur hæres, at remissione cautionis legatorum nomine gravantur legatarii; leges vero magis illi quam hisce solent favere. His adde hæredi firmius ac certius jus esse quæsitum respectu proprietatis, quam legatariis respectu rei sub conditione legatæ, quæ posset & non deberi (ix, x.

4. Quod si cautio ab initio non sit præstita, medio tempore condici potest. *l.* 5. §. 1. *ff. de usufr. ear. rer. quæ usu consum.* vel etiam res fructuaria vindicari, donec cautum sit. *l.* 7. *ff. h. t.* Sed si nec medio tempore exacta fuerit, res quidem ipsæ finito usufructu possunt per proprietarium vindicari; damna vero in rebus data repeti per actionem ex lege Aquiliâ. *l.* 3. §. *ult. l.* 7. *ff. h. t. l.* 13. §. 2. *ff. de usufruct.* Quamvis damni reparatio, non finito tantum sed & durante usufructu peti possit, simul atque illud datum fuerit. *l.* 1. §. 5. 6. *ff. h. t.*

Moribus. Cautio fructuaria, deficientibus fidejussoribus, etiam pignoribus idoneis facta admitti solet.

LIBER VIII.

TIT. I.

De servitutibus.

1. Servitus in genere licet sub se & realem & personalem comprehendat, hic tamen uti & in tit. de servitute legatâ, solæ reales considerantur. (1.)

2. Realis autem servitus est, *quâ res rei servit*, aliter *prædialis* dicta, eo quod & dominans & serviens prædium ad eam est necessarium, sive urbanum sive rusticum. Urbana quidem prædia dicuntur, *quæ in urbe vel agro habitandi causâ sunt exstructa.* rustica vero, *quæ fructuum colligendorum gratiâ comparata*, ut agri, pomaria, horrea: sic ut non locus sed usus urbana & rustica prædia distinguat. *l.* 166. *l.* 198. *ff. V. S.* Unde & pro usu vario tum horti tum stabula nunc rusticis nunc urbanis prædiis annumerantur. *d. l.* 198. *l.* 4. §. 1. *ff. in quib. caus. pign. tac. contrah.* (II, III.)

3. Ex hâc vero prædiorum distinctione processit servitutum in *urbanas* & *rusticas* divisio. Urbanæ dicuntur, quæ debentur prædiis urbanis; rusticæ quæ prædiis rusticis sunt debitæ. Fitque à prædio dominante earum denominatio. Atque hinc est quod una eademque servitus vel urbana est vel rustica, prout urbano vel rustico prædio concessa fuerit; uti id in servitute altius tollendi vel non tollendi aliisque contingit. *arg. l. 2. ff. de serv. præd. urb.* junct. *l. 2. ff. de servit. præd. rust.* (IV. V.)

4. Cæterum pure constituuntur hæ servitutes, non item sub vel ex conditione, ex die vel ad diem. Si tamen dies vel conditio resolutiva fuerit apposita, pacti exceptio locum est habitura. *l. 4. ff. h. t.* Quemadmodum & sub conditione eas promitti nihil vetat, adeo ut earundem promissioni tacita quandoque insit conditio, veluti si futuro promittantur ædificio. *l. 23. pr. & §. 1. ff. de servit. præd. urban.* (II.)

* Adde *ex Cod. libr. 3. tit. 43. de servitutibus & aquâ.*

TIT II.

De servitutibus prædiorum urbanorum.

1. Urbanarum servitutum variæ sunt species; veluti, *oneris ferendi*, quâ vicini paries vel columna onus aliarum ædium ferre tenetur. Estque hic illud singulare, quod prædii servientis dominus aliquid cogatur agere, columnam &c. reficere, nisi velit totam rem derelinquere. *l. 6. §. 2. l. 8. §. 2. ff. si servit. vind.* Dum tamen reficitur, prædii dominantis domino incumbit oneris fultura; nisi illud deponere maluerit. *l. 8. pr ff. si serv. vind.* (I.)

2. *Tigni immittendi*; quâ vicino licet in vicini parietem tignum immittere, ita ut illud in dominantis simul & servientis prædii pariete requiescat. Sed nulla hic prædii servientis domino incumbit reficiendi necessitas *d. l. 8. §. 2. ff. h. t.* (II.)

3 *Tigni projiciendi* vel *protegendi*, quâ vicino licet emittere suum tignum extra suum parietem, ita ut supra vicini aream promineat, non requiescat, ut mœniana. *l. 242. ff. V. S.* Distat vero à servitute tigni immittendi in eo, quod si quis in meum parietem quid immiserit non habens servitutem, id mihi liceat autoritate privatâ rescindere; at si quid solummodo

modo supra meam aream protegat servitute carens, tantum per me agi possit, jus non esse vicino ita protectum habere *l.* 29. §. 1. *ff. ad leg. Aquil.* (III, IV.)

4. *Altius tollendi*, quâ vicinus cogitur invitus altius tollere: sola namque altius tollendi licentia libertas potius quam servitus dicenda. *l.* 8. *C. de servit. & aqua l.* 14. *ff. h. t.* Obst. sic tenetur prædii servientis dominus aliquid agere, quod repugnat naturæ servitutum. *l.* 15. *in fin. ff. de servitut.* Resp. id singulare ex ipsâ hujus servitutis naturâ. Obst. potest esse licentia, si statuto quis altius tollere prohibitus, à vicino permissionem impetret. *l.* 11. *ff. h. t. l.* 1. *C. de servit. & aqua. l.* 2. *C. de ædific. privat.* Resp. tali casu per legem publice servitus est imposita, hanc ergo si vicinus, lege permittente, remittat, non servitutem sed magis libertatem vicino concedit. Obst. *l.* 2. *ff. de servit. præd. rust.* Resp. ibi *licere altius tollere* accipiendum de licentiâ tollendi in alieno vel supra alienum fundum, ut ex adjunctis exemplis potest colligi: alias *officere vicini luminibus* est libertatis, si quis id agat in suo. *arg. l.* 15. 16. 17. *ff. h. t.* (V, VI, VII.)

5. *Altius non tollendi*, quâ vicinus impeditur altius tollere in suo, sive id luminum causa, sive alterius utilitatis & commodi gratia fiat. (VIII.)

6. *Luminum*. quæ non est, qua vicinus pati cogitur, ut alius in suo proprio pariete lumina seu fenestras aperiat, id enim libertatis est, sed potius quâ vicino licet in vicini pariete lumina habere; seu, quâ vicinus cogitur lumina vel fenestras vicini in suo pariete pati ac recipere. *l.* 4. *ff. h. t.* junct. *l.* 40. *ff. h. t. l.* 8. *de servit. & aquâ* (IX, X.)

7. *Ne luminibus officiatur*; quâ vicino licet ita habere lumina in superiori parte sui cœnaculi, ut nihil iis opponi possit, quo lumen solare impediretur. *l.* 15. 16. 17. *ff. h. t.* Et licet eâ *maxime* illud acquisitum dicatur, ne vicinus altius tollat. *l.* 4. *ff. h. t.* non tamen illud tantum; cum nec viridaria aliaque similia opponere possit hanc servitutem debens *d. l.* 17. *ff. h. t.* Imo quandoque servitutem debens ne *luminibus officiatur*, etiam altius tollere tenetur, aut elevata prohibetur deprimere, quo lumen refractione vel reflexione radiorum vehementius intret. *arg. l.* 17. §. 2. *ff. h. t.* (XI.)

8. *Prospectus*, & *ne prospectui officiatur*. quæ in plerisque cum servitute *luminum* & *ne luminibus officiatur*, conveniunt: nisi quod prospectus in inferiori parte potissimum sit, lumina in superiore, & liberior latiorque sit de prospectu quam

de luminibus servitus. *d. l.* 15. 16. *ff. h. t.* (XII.)

9. *Stillicidii* vel *fluminis recipiendi*; quâ quis tenetur vicini stillicidium vel flumen excipere in suo. (XIII.)

10. *Non recipiendi*, quâ ipse dominus impeditur proprium stillicidium aut flumen in suo recipere, ut aquam sibi habeat. Deprimere autem stillicidium vel flumen non licet, at altius attollere non prohibitum. *l.* 20. §. 5. *ff. h. t.* (XIV.)

11. Est & servitus emittendi fumum ex tabernâ casearia in superiora ædificia. *l.* 8. §. 5. *ff. si servit. vind.* ut & *cloacæ*, quâ tenetur vicinus alienam cloacam in suo recipere. *l.* 7. *ff. de servitut.*

TIT. III.

De servitutibus prædiorum rusticorum.

1. UT urbanæ, sic & rusticæ plures, in jure servitutes occurrunt; puta *iter*, quod est *jus eundi ambulandi hominis*, seu, quâ quis pedes vel eques commeare potest aut sellâ vel lecticâ vehi. *l.* 7. *l.* 12. *ff. h. t. pr. Inst. de servitut.* quale iter à *spatiandi* servitute distat: quippe quæ plus voluptatis quam utilitatis in se continet, ideoque rei seu fundo nequit constitui. *l.* 8. *ff. de servitut.* (I.)

2. *Actus*; *jus* scilicet *agendi jumentum vel vehiculum. d. pr. Inst.* Quisquis autem actum habet, etiam sine jumento ire non prohibetur, nisi aliud in eo constituendo placuerit; quo casu sine itinere esse dicitur *d. pr. l.* 1. *ff. h. t. l.* 4. §. 1. *ff. si serv. vind.* Obst. *l* 1. *ff. de adim, legat.* Resp. intelligenda de eo itinere quo quis jumentum ducens simul ipse ire debet. (II.)

3. *Via*; quæ *jus est eundi ambulandi agendi hastam erectam ferendi ligna lapides trahendi d. pr. Inst. l.* 7. *ff. h. t.* & qui viam habet, actum quoque vel iter potest vindicare *d. pr.* ad viam vero requiritur, ut eam saltem habeat latitudinem qua non jumentum modo, sed & vehiculum duci possit; alioquin angustiore factâ loci demonstratione actus magis quam via videbitur. *l.* 13. *ff. de servitut.* Quod si simpliciter via sine latitudinis determinatione concessa fuerit, locum habebit legis dispositio, quâ latitudo ejus octo pedum est in porrectum, sedecim in anfractum; quod in itinere actuque secus est. *l.* 8. 13. §. 2. *ff. h. t.* Si latitudo quidem expressa, locus vero in fundo,

fundo, quâ servitus exerceatur, non sit demonstratus, electio ejus prædii dominantis domino competit, cum temperamento tamen *l. 9. ff. de servitut.* Obst. *l. 26. ff. h. t.* Resp. vestigium forte juris antiqui est, quo in legatis damnationis electio hæredis erat. Si quid autem in viæ actus itinerisve usu impedimento sit, id ipsum fodiendo, substituendo, aut aliter, ad usum parare potest, cui servitus hujusmodi concessa est. *l. 10. ff. de servitut.* (III. IV. V.)

4. *Aquæductus* qui dici potest *jus aquæ ducendæ per fundum vel ex fundo alieno.* Quæ quidem servitus exarescente fonte, ex quo aqua ducenda, evanescit; reviviscit tamen, ubi rursus cœperit fluere *l. 34. §. ult. l. 35. ff. h. t.* (VI.)

5. Huic in multis similis est *aquæ haustus*; *jus aquæ hauriendæ ex fonte vel puteo alieno.* Quo concesso datum simul censetur iter ad puteum; uti vice versa, itinere ad puteum dato simul haustus datus intelligitur. *l. 4. §. 3. ff. h. t.* Viâ publicâ intermediâ, aquæ haustus quidem, at non ductus, nisi Principe permittente constitui potest. *l. 14. §. ult. ff. de servitutibus.* (VII. VIII. IX.)

6. *Jus pecoris pascendi*, quo licitum alicui suum pecus immittere in pratum alterius pascendi gratia. Quali servitute constitutâ, non ultra liberum est domino ex pascuis facere novalia. *arg. l. 5. 7. C. de servit.* & *aquâ* quamvis & suum pecus simul possit immittere, si utrique pascua sufficiant. *arg. l. 13. §. 1. ff. t.* Quod si sine servitutis jure pecus immissum sit, domino expellere sine atrocitate, at non includere animal deprehensum, permittitur. *l. 39. §. 1. ff. ad leg. Aquil.* (X.)

7. Cæterum plus aliæ, sponte satis notæ, occurrunt servitutes in §. 2. *Inst. de servitut.* quibus & novas ex voto contrahentium addi, nihil impedit, modo servitutum natura adsit: alioquin enim fieri potest, ut prædii alicujus dominus ad facti præstationem alterius prædii domino obligatus sit, nec tamen ideo illa species ad realem aut personalem servitutem pertineat. Cujus exempla in *l. 12. ff. de annuis legat. l. ult. §. ult. ff. de contrah. emt.* (XI. XII.)

8. *Moribus.* Si via publica inter duo prædia sit intermedia, ædiles civitatum concedere solent in ipsâ civitate aquæ per viam publicam ducendæ licentiam; extra urbem vero illi, quibus aggerum, viarum & aquæductuum cura, commissa est: nec hic necessarius ipsius Principis consensus.

TIT.

Tit. IV.

Communia prædiorum tam urbanorum quam rusticorum.

1. QUamvis in nonnullis urbanæ servitutes à rusticis diversæ sint, plurima nihilominus inter se habent communia. Etenim eodem fere modo finiuntur omnes ac constituuntur, sive actu inter vivos, sive ultimâ voluntate; §. *ult. Inst. de sarvit. præd.* sive etiam præscriptione; in quâ tamen non idem usque receptum fuit; cum enim olim biennio urbanæ usucaperentur, lex Scribonia id ipsum vetuit. *l.* 4. §. *ult. ff. de usucap. l.* 28 *ff. de serv. præd. urb.* cum ædibus tamen licuit eas usucapere. *l.* 10. §. 1. *ff. de usucap.* Rusticarum vero non erat usucapio, cum continuata in iis deficeret possessio. *l.* 14. *ff. de servit.* junct. *l.* 25. *ff. de usucap.* longi tamen temporis præscriptio admissa fuit. *l.* 10. *ff. si servit. vindic. l.* 1. 2. *C. de servit. & aqua. l.* 5. §. 3. *ff. de itinere actuque privat.* At jure novo & urbanæ & rusticæ immobilium exemplo longo tempore præscribi possunt. *l. ult. in fin. C. de long. tem. præscript.* Obst, *l.* 3. §. 4 *ff. de aqua quot. & æstiv.* Resp. tempus immemoriale ibi non excludit tempora breviora. Et ad hanc præscriptionem nec justus titulus desideratur, sed bonum sufficit initium, id est, bona fides. *l.* 10 *ff. si servit. vind. d. l. ult.* nec necessaria est domini scientia. *d. l. ult. in fin.* licet de facto adesse possit; quod contigisse narratur in *l.* 2. *C. de servit. & aqua.* (I. II. III. IV. V.)

2. Insuper servitutum servitutes esse nequeunt; ipsæque nec in bonis sunt, utpote tantum prædiorum qualitates. *l.* 1. *ff. de usu & usuf. legat.* nisi latius sumto bonorum vocabulo, juxta *l.* 52. *ff. de acq. rer. domin.* Individuæ quoque omnes sunt, ut pro parte constitui aut adimi nequeant. Unde nec sociorum unus altero invito servitutem recte imponit pro indiviso communi prædio. *l.* 12. *l.* 11. *ff. de servitut.* nec sibi & socio, sed sibi soli eam acquirit. *l.* 5. *ff. h. t.* Quod si duo socii separatim eidem fundo servitutem imponant, si quidem actu inter vivos, valida erit; sin ultimâ voluntate, non subsistet; nisi simul utriusque socii adeatur hæreditas. *l. ult. ff. h. t.* Quamvis autem emphyteuta, vasallus, superficiarius

ficiarius utile tantum habeant dominium, alium agnoscentes dominum directum, servitutem tamen vel urbanam vel rusticam acquirere possunt prædio feudali aut emphytheuticario, etiam imponere eatenus, ut sibi, non ut domino directo noceant. *l.* 1. §. *ult. ff. de superficieb. lib.* 2. *feud. tit.* 8. *vers. rei.* Obst. superficiarii fructuarii dicuntur, & superficies servitus est. *l.* 1. §. 6. *ff. de superficieb. l.* 86. §. *ult. ff. de legat.* 1. servitutis vero nequit esse servitus. Resp. cum superficies servitutis venit appellatione, latiori sensu per servitutem omne onus & incommodum designatur. (VII. VIII. IX. X. XI.)

3. Commune etiam utrique servitutum generi est, quod qui servitutem habet, novum opus nunciare possit, *l.* 1. §. 3. *ff de remission. l.* 5. §. 9. *ff. de oper. nov. nunciat. l.* 15. *in fin. ff. de servit præd. urb.* modo quid novi fiat servituti directo contrarium, atque ita non repugnat. *l.* 14. *ff. de oper. nov. nunc.* nisi quis velit, eum qui servitutem habet, extraneo quidem, at non ipsi fundi domino opus novum nunciare posse ex *l. un* §. 4. *ff. de remission.* (XII.)

4. Adhæc illud obtinet, quod constitui nequeant servitutes ultra prædii dominantis utilitatem. *l.* 5. *l.* 24. *ff. de serv. præd. rust.* sic ut aquæ ductum habens inde rursus alteri ductum concedere nequeat, nisi id actum sit. *l.* 33. §. 1. *ff. de serv. præd. rust.* Uti ex adverso nec servitus constitui potest, quæ non sit utilis prædio dominanti. *l.* 15. *ff. de servitut.* quamvis sufficiat, quod utilitatem quandoque adferre possit, etiamsi in præsens videatur inutilis. De quo casu accipienda. *l.* 19. *ff. de servitut.* Solius proinde amœnitatis gratiâ realem non posse constitui servitutem, verius est *arg. l.* 8. *l.* 15. *ff. de servitut.* Obst. *l.* 3. *ff. de aqua quot. & æstiv. l.* 16. §. 1. *ff. quod vi aut clam.* Resp. non dicitur *reales* servitutes amœnitatis causâ posse constitui. (XIII. XIV. XV.)

5. Possunt & plures diversæ eodem loco servitutes constitui, modo priori per posteriorem non fiat præjudicium. *l.* 15. *ff. h. t. l.* 14. *ff. de servit. præd. rust.* Ac servitute concessa, concessa simul censentur omnia, sine quibus ea exerceri nequit *l.* 11. *ff. h. t. l.* 3. §. 3. *ff. de servit præd. rust.* Adhæc omnibus in servitutibus prædii servientis dominus nihil agit, sed aut patitur aut non agit. *l.* 15. §. 1. *ff. de servitut.* Omnes quoque causam habent perpetuam & continuam, quamvis continua non sit possessio. *l.* 28. *ff. de serv. pr. urb. l.* 4. §. *ult. l.* 5. *l.* 14. *ff. de servitut. l.* 7. *ff. quemad. serv. amitt.* (excepto casu *l.* 2. *ff. h. t.*) hinc ex lacu vel stagno vel cisternâ aquæductus

ductus concedi nequit. *l.* 28. *in fin. ff. de serv. pr. urb. l.* 1. §. 4. *de fonte.* licet jus navigandi per lacum sit perpetuum. *l.* 23. §. 1. *ff. de serv. pr. rust.* Omnibus præterea apponi potest dies vel conditio & modus, sic ut ope exceptionis repelli possit post diei vel conditionis existentiam volens uti servitute. *l.* 4. *ff. de servitut.* quâ ratione & precario concedi possunt; ut ut propriam non habeant tunc servitutum naturam. *l.* 3. *l.* 8. §. 5. *ff. de precario.* Nulla etiam rebus sacris aut religiosis aut mari, aliisque locis jure gentium communibus servitus imponi potest. *l.* 4. *l.* 13. *ff. h. t.* Necesse denique in omni servitute, ut prædium dominans & serviens sibi invicem vicina sint; quæ vicinitas ex utilitate colligitur, ut unum alteri servire possit, licet forte vel fundus liber vel via publica vel flumen interveniat. vide *l.* 14. §. *ult. ff. de servitut. l. ult. ff. de servit. præd. rust.* de quali viciniâ intelligenda. *l.* 15. *ff. de servit. l.* 5. §. 1. *ff. de serv. præd. rust.* (XVI, XVII, XVIII, XIX.)

6. *Moribus.* Servitutes hodie non nisi longissimi temporis præscriptione acquiri vel amitti possunt. Si tamen in suo vel vicini loco quis, sciente & non prohibente vicino, opus fecerit servitutem redolens, & anno ac die in quietâ permanserit possessione, postea ex variarum urbium statutis cogi nequit ut formam pristinam restituat, sed ad damnum & id quod interest præstandum condemnatur. Quia vero moribus quisque alteri stipulari potest, hinc & unus socius prædio communi, imo & extraneus prædio alieno servitutem potest acquirere. Quod si duo socii in fundo communi legent alteri servitutem, ea debebitur, licet non simul sed separatim utriusque socii adeatur hæreditas. Cæterum quamvis jus habendi foramen in inferiori parietis parte pavimenti proluendi gratia non habeat causam perpetuam, utilitatis tamen causa hujusmodi servitutem constitui posse receptum est.

TIT. V.

Si servitus vindicetur, vel ad alium pertinere negetur.

1. Uti in personalibus, sic & in realibus servitutibus confessoriæ & negatoriæ actioni locus est. Confessoria

soria directa domino, utilis creditori & emphyteutæ datur *l.* 16. *ff. de servit.* ut & dominis prædiorum superiorum, quo inferiores aquam naturaliter defluentem recipiant. *l.* 1. §. *ult. ff. de aqua & aqu. pluv. arc.* non fructuario, nisi per consequentiam, dum ipsum vindicat usumfructum. *l.* 1. *l.* 5. §. 1. *ff. si usufr. pet.* vel procuratorio nomine. *arg. l.* 1. §. *ult. ff. de oper. nov. nunc.* junct. *l.* 1. §. 4. *ff. de remiss.* Quod si plures sint prædii dominantis domini, in solidum singulis actio competit. *l.* 6. §. 4. *ff. h. t.* (I.)

2. Competit contra quemvis in servitute impedientem. *l.* 10. §. 1. *ff. h. t.* præcipue prædii servientis dominum, & si plures sint, contra singulos in solidum. *arg. l.* 4. §. 4. *ff. h. t.* exceptâ servitute oneris ferendi respectu refectionis. *l.* 6. §. 4. *in fin. ff. h. t.* At id ut liber relinquatur servitutis usus, & præstentur fructus, seu id quod interest. *l.* 4. §. 2. *l.* 6. §. 6. *ff. h. t.* ut & cautio de non turbando in futurum; quam si præstare reus recuset, in litem juratur. *l.* 4. §. 2. *l.* 7. *l.* 12. *ff. h. t.* Insuper ad id ut columna vel paries reficiatur in oneris ferendi servitute. *l.* 6. §. 5. *l.* 8. §. 2. *ff. h. t.* (II, III.)

3. Negatoriâ domino accommodatur sui prædii libertatem asserenti, contra eum qui servitutem usurpare vult; etiam socium, si diversa sint prædia. *l.* 14. §. 1. *ff. h. t.* ad id ut prædium declaretur liberum ab ea servitute, & id quod interest ac cautio de non turbando in futurum præstetur; licet forte cautio per adversarium non fuisset exacta; quippe quæ judicis officio injungitur. *l.* 4. §. 2. *l.* 7. *l.* 12. *ff. h. t.* (V.)

4. Cæterum actiones hæ quandoque vere sunt confessoriæ & negatoriæ; quandoque tantum conceptione verborum, sic ut verbis actio negatoria esse possit, qui effectu est confessoria; & vice versa, quod evenit, cum ago jus mihi esse ut altius tollam, & ne altius tollat vicinus. §. 2. *Inst. de action. l.* 4. §. *ult. l.* 6. *ff. h. t.* (VI.)

TIT. VI.

Quemadmodum servitutes amittantur.

1. Reales servitutes pluribus finiuntur modis; puta *confusione*, dum idem sit prædii utriusque dominus, neque enim res sua cuiquam servit. *l.* 1. *ff. h. t.* Unde, si socii prædii communis redemerint communiter prædium communi

muni prædio serviens, peritura est servitus. *l.* 27. *ff. de serv. præd. rust.* Obst. *l.* 34. *ff. eod.* Resp. ibi prædium serviens non communiter utrique sociorum, sed singulis pro parte divisâ quæsitum erat, & ideo unicuique in parte alterius tota manebat salva servitus: etenim, cum pars tantum prædii servientis alicui acquiritur, alterâ in parte servitus superstes est. *l.* 8. §. 1. *ff. de servitut.* Quod si cesset iterum confusio, non tamen reviviscet servitus, nisi id actum sit. *l.* 20. *ff. de serv. præd. urb.* aut eâ mente sit facta confusio, ne esset perpetua, ut in *l.* 18. *ff. de servitut. l.* 7. *ff. de fund. dotal.* (I, II, III.)

2. Interitu quoque dominantis aut servientis prædii extinguitur; non tamen inundatione. *l.* 14. *ff. h. t. l.* 23. 24. *ff. quib. mod. usufr. amitt.* Sed restitutâ re quæ interierat, veluti, repositis ædibus, ex æquitate reviviscet. *l.* 20. §. 2. *l.* 31. *l.* 33. *ff. de serv. præd. urb.* (secus in usufructu. *l.* 36. *ff. de usuf. l.* 10. §. *pen. ff. quib: mod. ususfr. amitt.*) Hinc, si remotior area servitutem debeat altius non tollendi, & dominus areæ intermediæ liberæ ædes imposuerit, iterumque deposuerit, nondum lapso tempore quo servitutes amittuntur, restaurabitur areæ remotioris servitus. *l.* 5 6 *ff. si servit. vind.* (IV.)

3. Remissio etiam servitutem perimit, eaque vel expressa, vel tacita; dum id prædio servienti conceditur, quo servitus necessario impeditur. *l.* 8. *ff. h. t.* vel si principalis remittatur servitus: eo enim ipso & accessoria remissa censebitur. *l.* 17. *ff. h. t.* Aliter, quam obtinet, si duæ principales sint: tantum enim abest, ut unius remissione tunc extinguatur altera; ut potius ne remissa quidem ulterius evanescat, quam quatenus non remissa salva esse potest. *l.* 21. *ff. de serv. præd. urb. l.* 20. *ff. de serv. pr. rust.* Non tamen remittit servitutem unus sociorum altero invito, *arg. l.* 34. *ff. de serv. præd. rust.* Nec tutor aut maritus eam, quæ pupillari vel dotali prædio est debita. *l.* 5. *ff. de fund. dot. l.* 3. §. *pen. ff. de reb. eor. qui sub tut.* (V, VI.)

4. Perit & servitus non utendo per decennium inter præsentes, vicennium inter absentes; nisi servitutis usus per annorum intervalla concessus sit, alternis forsan annis; quo casu semper vicennium requiritur. *l.* 7. *ff. h. t. l. pen. & ult. C. de servitut.* Videtur autem non uti etiam, qui utitur quidem, sed non ut servitute. *l. ult. ff. h. t.* ut &, qui alio, quam constituto tempore utitur, veluti, de nocte,

cte, cum deberet uti de die. *l.* 10. §. 1. *ff. h. t.* Obst. *l.* 5. §. 1. *ff. de aqua quot. & æst.* Resp. ibi uterque statis temporibus aquam duxerat, neuter quidem pro se, sed alter pro altero permutatis temporibus. Sufficit namque quod vel is, cui servitus concessa, eâ usus fuerit, vel alius prædii nomine, licet vel prædo sit. *l.* 5. *l.* 20 *& seqq. ff. h. t.* vel unus ex pluribus sociis. *l.* 5. 6. *ff. b. t.* imo satis erit, quod aqua in aquæductu per canalem sponte fluxerit. *l.* 12. *ff. b. t.* (VII, IX, X.)

5. Quid, quod quandoque non usu servitus non amittitur; puta si prædium dominans vel in totum vel pro parte ad pupillum pertineat. *l.* 10. *ff. h. t.* vel iter ad sepulchrum competat. *l.* 4. *ff. h. t.* vel urbanæ sint servitutes, ad quarum amissionem præter non usum concurrere debet factum servituti contrariam. *l.* 6. *ff. de servit. præd. urb.* nec tempora prædecessoris hic prosunt successori, sed integro statuto tempore præscribentem in possessione libertatis fuisse necesse est. *l.* 32. §. 1. *ff. de serv. præd. urban.* nisi forte id correctum sit per §. *pen. Inst. de usucap.* Quod si quis per longum tempus latiore vel angustiore actu usus sit, quam ab inito constitutus erat, non ideo plus minusve juris est habiturus *l.* 2. *l.* 11. *ff. h. t.* Ut nec major duci potest aquæ copia, si aquæductus idem pluribus concessus sit, & jus suum non utendo unus amiserit. *l.* 16 *ff. h. t.* (VIII, XI, XII.)

6. Resoluto denique jure concedentis jus quoque servitutis resolvi necesse est. *l.* 11. §. 1. *ff. h. t.* (XIII.)

LIBER IX.

TIT. I.

Si quadrupes pauperiem fecisse dicatur.

1. Damnum ab animalibus datum *pauperies* dicitur & definitur, *damnum sine injuriâ facientis datum pr. Inst. h. t.* Nocet vero animal vel secundum, vel contra naturam. Secundum naturam, dum in alieno gramen depascit: propter quod, si alio immittente contigerit, est ex lege Aquiliâ actio. *l. ult. C. ad. leg. Aquil.* quandoque criminalis. *l.* 2. *C. de pascuis publicis.* Si vero nullo immittente, lo-

 cus

cus est actioni de pastu pecorum ex *l.* 12. *tab.* quæ datur domino agri adversus animalis depascentis dominum ad damni & lucri sperati reparationem. Quod si glandes in vicini aream cadentes per illius vicini animalia consumantur, in factum actio præscriptis verbis eo nomine competit. *l.* 14. §. *ult. ff. de præscript. verb.* (I, II.)

2. Cæterum propter pastum includere animal alterius haud licitum; quamvis expellere liceat sine atrocitate. *l.* 39. §. 1. *ff. ad leg. Aquil.* Obst. *l.* 8. *ff. de incend. ruin. naufr. l.* 9. §. 1. *ff. de damn. infect.* Resp. leges illæ de rebus agunt inanimatis, quæ, cum sine aliturâ asserventur, ac proinde non adeo deteriorationi subjectæ sint ex retentione, retineri possunt. (III.)

3. Contra naturam nocere dicuntur animalia, dum mansuetâ feritatem quandam assumunt. Quod, si instigatione alterius fiat, adversus instigantem est ex lege Aquiliâ actio. *l.* 1. §. 4. & *seqq. ff. h. t.* Sin motu proprio, dum bos cornu petiit aut equus calce percussit, actio de pauperie est. *d. l.* 1. §. 7. *ff. h. t.* quæ vel directa est vel utilis. Directa ex lege 12. tab. datur, si quadrupes, quæ gregatim sub pastoris imperio pascitur damnum dederit. Utilis vero, si animal naturâ quidem ferum sed cicuratum vel bipes nocuerit. *l.* 4. *ff. h. t.* vel etiam animal ferum quod ab aliquo possidetur. *arg. l.* 1. §. 10. *ff. h. t.* (IV, V, VI.)

4. Utraque competit ei, cujus interest, ejusque hæredibus. *l.* 1. §. *ult. l.* 2. *ff. h. t.* contra dominum animalis, qui tempore actionis institutæ animal jure dominii possidet, licet damni dati tempore non possederit. *l.* 1. §. 12. *ff. h. t.* ut & contra eos, qui dolo possidere desierunt, aut liti se obtulerunt, quasi possiderent. *l.* 7. *l.* 8. *ff. de interrog. in jure fac.* Ad id, ut damnum reparetur, aut animal noxæ detur, exceptis nonnullis casibus, quibus cessat noxæ dandi facultas; de quibus *ad titul. de noxal. act.* Quod si liber homo læsus sit, nec dolor nec deformitas æstimatur; sed impensæ in curationem factæ, & operæ quibus læsus caruit & cariturus est. *l.* 3. *ff. h. t.* (VII, VIII.)

5. Si quadrupes quadrupedem concitaverit, & altera perierit, si quidem ea quæ aggressionem fecit, nulla actio est; sin ea quæ aggressionem passa est, actio contra animalis aggredientis dominum de pauperie nata est. *l.* 1. §. 9. & 11. *ff. h. t.* (V.)

6. *Mo-*

6. *Moribus.* Pecus alienum in nostro deprehensum licet hodie includere stabulo publico seu dominico, donec damnum depastionis reparatum aut animal noxæ datum fuerit: noxæ namque deditione etiam moribus dominum liberari posse receptum est. Quod si homo liber ab animali læsus sit, etiam deformitatis & doloris habenda ratio.

Tit. II.

Ad legem Aquiliam.

1. Per legem Aquiliam (cujus autor Aquilius tribunus plebis, non Gallus Aquilius Jurisconsultus, variis notus formulis, *arg. l.* 39.*ff. h. t.* junct. *l.* 2. §. 42. *ff. de Orig. juris*) derogatum est legibus anterioribus de damno injuria dato in genere agentibus, ut de eo agit lex Aquilia; quo modo accipienda. *l.* 1. *ff. h. t.* non vero iis, quibus de hac vel illâ peculiari tractabatur damni specie. *arg. l.* 1. *ff. arb. furt. cæsar.* Eaque coërcitum fuit damnum committendo, vel committendo simul & omittendo, non omittendo tantum contingens. *l.* 13. §. 2. *ff. de usufr.* (I, II, III.)

2. Tria quondam (hodie duo) fuere ejus capita. Primo cautum, ut si quis alienum hominem alienamve quadrupedem, quæ pecudum numero est, injuriâ occiderit, quanti ea res eo anno plurimi fuerit, tantum domino dare damnetur. *pr. Inst. h. t. l.* 2. *ff. h. t.* Altero capite, quod in desuetudinem abiit, de servo corrupto cautum fuisse probabile est. Tertio agitur de homine vel pecude vulneratis, aliis animalibus occisis & omni cætero damno injuriâ dato, ut teneatur reus quanti res fuerit plurimi mense retrorsum computato. §. 13. *& seqq. Inst. h. t. l.* 27. §. 5. *ff. h. t* [IV, V, VI, VII.]

3. Hinc nascitur actio ex lege Aquilia directa & utilis §. *ult. Inst. h. t.* cum qua tamen & accusatio ex lege Corneliâ propter occidentis dolum, non culpam, potest concurrere, sic ut altera alteram haud tollat. *l.* 23. §. 9. *ff. h. t.* Obst. *l.* 4. *ff. de publ. judic.* Resp. *præjudicium fieri* ibi non aliud vult, quam, ex judicio civili, quo prius finitum est, exemplum sumi, ut judices in criminali judicio considerent probationes in civili ante adhibitas. [XXX.]

4. Directa competit domino, si corpore & in corpus sit damnum datum; utilis ei qui dominus non est, cujus tamen interest, puta fructuario, bonæ fidei possessori, qui pene loco domini sunt; non item commodatariis & similibus. *l.* 11. §. 8. 9. 10 *ff. h. t.* vero quoque domino, si damnum non corpore datum sit, sed tantum in corpus. §. *ult. Inst. h. t.* quo respectu multum interesse dicitur, occidat quis an mortis causam præbeat. *l.* 7. §. 6. *ff. h. t.* quamvis in lege Corn. de sicariis nihil intersit. *l.* 15. *ff. ad leg. Cornel. de sicar.* Datur & utilis homini libero vulnerato, non directa, cum nemo sit membrorum dominus. *l.* 13. *ff. h. t.* licet de facto, atque ita *naturaliter* cuivis liceat in suum corpus sævire. *l.* 9. §. 7. *ff. de peculio.* Quod si nec corpore nec in corpus sit damnum datum, & tamen alteri nocitum, in factum actio prætoria est prodita. §. *ult. Inst. h. t.* [x, xi.]

5. Dantur vero hæ actiones adversus eum, qui damnum dedit, non contra hæredes, cum pœnales sint; nisi lis cum defuncto sit contestata, vel ex dolo defuncti quid ad hæredes pervenerit. §. 9. *Inst. h. t.* Nec considerandum, quod non nunquam ex accidenti hæ actiones rei persecutionem tantum contineant, ut in casu *l.* 23. §. 8. *ff. h. t.* cùm id in aliis quoque evenire possit pœnalibus actionibus, variis de causis. Quod si plures damnum dederint, contra singulos in solidum sic actio competit, ut unius præstatione cæteri non liberentur. *l.* 11. §. 2. 4. *ff. h. t.* & pro singulis servis dominus summo jure teneatur, cum familia ejus damnum dederit. *l.* 9. *ff. de jurisdict.* quamvis ex æquo & bono id quod in furto familiæ receptum est, ut nempe dominus non singulorum, sed omnium nomine teneatur juxta *l.* 1. *ff. si fam. furt. fec.* etiam ad damnum legis Aquiliæ porrectum sit. *l.* 32. *ff. h. t.* [viii, xii.]

6. Tendunt ad id, quanti res fuerit plurimi anno, ex capite primo, vel mense, ex capite tertio, retrorsum computato, non à tempore mortis sed vulnerationis retro factâ computatione. *l.* 21. §. 1. *l.* 51. §. 2. *ff. h. t.* æstimatione faciendâ non ex peculiari affectu, sed communi opinione hominum. *l.* 33. *ff. h. t.* deducto etiam eo, quod domino ex re corrupta superest, dum forte corium bovis occisi vel conflati poculi materiam possidet. *l.* 14. §. 2. *ff. de condict. furtiv.* Insuper ad id quod interest, modo id ipsum certum sit, ut in casibus. *l.* 21. §. 2. *ff. h. t.* §. 10. *Inst. h. t.* non item, si incertum: quâ ratione qui retia confregit, ad æstimationem

nem piscium qui capi forte potuissent, non tenetur. *l.* 29. §. 3. *ff. h. t.* Obst. *l.* 33. *in fin. pr. ff. h. t.* sed intelligenda de casu, quo certum est, nos fuisse consecuturos. Propter inficiationem autem in hâc lege lis crescit in duplum. *l.* 2. §. 1. *ff. h. t.* (VI.)

7. Quod si alius vulneraverit, alius deinde intra annum occiderit, occidens non vulnerati sed integri servi præstat æstimationem. *l.* 23. §. 3. *ff. h. t.* Si unus lethaliter vulneraverit, alter mox occiderit, uterque de occiso tenebitur, modo vulneratus ex primo vulnere certo certius fuisset periturus: quo modo intelligenda *l.* 51. *pr.* & §. 2. *ff. h. t.* alioquin de vulnerato tantum prior obligatus foret. *l.* 11. §. 3. *l.* 15. §. 1. *ff. h. t.* Si plures eundem quidem servum percusserint, incertum tamen sit, cujus ictu is perierit, omnes de occiso tenentur ex lege Aquiliâ. *l.* 11. §. 2. *ff. h. t.* non item ex lege Corneliâ *arg. l. ult. ff. ad leg. Corn. de sicariis.* [IX.]

8. Cæterum non modo dolus coërcetur lege Aquiliâ, sed & omnis culpa, etiam levissima. *l.* 44. *ff. h. t.* ut & imperitia, imprudentia, infirmitas, ex ratione legis 8 §. 1. *ff. h. t.* exempla passim obvia; præcipue in *l.* 5. *in fin. l.* 8. 11. 31. *ff. h. t.* §. 4. & *seqq. Inst. h. t.* (XIII. & seqq.)

9. Casus vero fortuitus nequaquam hîc præstandus. Unde si naves occursu mutuo læsæ sint, nullâ apparente culpâ, suum quisque damnum sustinet. *l.* 29. §. 4. *ff. h. t.* Et si incendio res comsumtæ sint, dominis pereunt, cum casibus fortuitis in jure incendia annumerentur, *l.* 5. §. 4. *ff. commod. l.* 23. *ff. R. I.* §. 2. *Inst. quib. mod. re contrah. obl.* idque quatenus latius serpentia damnum dant: nam si eorum spectemus initia, præsumuntur fieri culpâ inhabitantium. *l.* 3. §. 1. *ff. de offic. præf. vigil. l.* 11. *ff. de peric. & commod. rei vend.* Quamvis non protinus hic præsumenda sit culpa inquilini, vel ejus, quem foco præposuit; cum quisque bonus credatur & diligens, donec contrarium probatum fuerit. *arg. l.* 18. §. 1. *de probat. l.* 51. *ff. pro socio.* Quo de causâ domino incumbit potius onus probandi, dum inquilini ipsius culpâ incendium contigisse contendit. *arg. l.* 23. *C. de probation.* (XIX. XX. XXI. XXIX.)

10. Non denique ex hâc lege reparandum damnum jure datum; puta vel sui defendendi causâ. §. 2. *Inst. h. t. l.* 4. *ff. h. t.* junct. *l.* 9. *ff. ad leg. Corn. de sicar.* vel rerum suarum servandarum causâ: unde nautæ funes, in quas impulsa

 navis,

navis, præcidentes, ex hac lege non tenentur, cum aliter explicare se non possent. *l.* 29. §. 3. *ff. h. t.* Nec is, qui vicinas ædes dejecit, ne ad suas incendium perveniat, si quidem ad ædes vicinas incendium pervenerit. *l.* 7. §. 4. *ff. quod vi aut clam.* etenim si non eo pervenerit, dejiciens actione rei persecutoriâ conveniri potest. *d. l.* 7. §. 4. at nequaquam hâc pœnali ex lege Aquiliâ. *l.* 49. §. 1. *ff. h. t.* (XXII, XXVIII.)

11. Cum actione ex lege Aquiliâ concurrere potest actio depositi, commodati &c. quibus si prius actum sit, tollitur hæc actio, quantum ad rem, non quantum ad pœnam. *l.* 7. §. 1. *ff. commod.* Obst. *l.* 34. §. 4. *in fin. ff. de obl. & act.* Resp. dicitur, *simplo subducto locum non habere*; supple, quantum ad illud simplum. (XXXI.)

12. *Moribus.* Actio ex lege Aquiliâ non pœnalis hodie, sed rei persecutoria est ad veram damni æstimationem, quanti res valuit tempore damni dati, ac ne ex inficiatione quidem crescit in duplum. Ideoque non hæredibus tantum, sed & contra hæredes competit. Quod si liber homo occisus sit, uxori & liberis actio datur, licet hæredes non sint, ad operarum defuncti æstimationem. Si obortâ tempestate navis alteri navigio illisa damnum dederit, illud hodie commune erit; ut & si extra tempestatis casum illisione damnum contigerit sine culpâ nautarum. Incendii autem arcendi gratiâ regulariter ipsas quidem ædes igne jam correptas, at non vicinas, licet dejicere.

* Adde *ex Cod. libr.* 3. *tit.* 35. *de lege Aquiliâ.*

TIT. III.

De dejectis & effusis.

1. Interest reipublicæ, ut tuta commeantibus via sit. *l.* 1. §. 1. *ff. h. t.* tuta vero non est, si quid illic dejiciatur, ponatur aut suspendatur, quo læsio possit contingere. Hinc duplex actio prodita. Prima est de dejectis & effusis ex quasi delicto, competens ei qui ex dejectione damnum passus est, ejusque hæredibus in perpetuum, contra inquilinum sive proprias sive alienas ædes gratis aut ex conducto inhabitantem, ex cujus cœnaculo quid dejectum. §. 1. *Inst. de obl. ex quasi delict. l.* 1. §. 9. *ff. h. t.* vel cecidit, cum esset suspensum. *l.* 1. §.

3. *ff. h. t.* licet ipse non dejecerit vel posuerit. Non contra hæredes *l.* 5. §. 5. *ff. h. t.* Si plures simul unam domum inhabitent, siquidem divisim, is solus conveniendus, ex cujus parte dejectum est: sin pro indiviso, singuli quidem in solidum tenentur, sed unius præstatione cæteri liberentur. *l.* 1. §. *ult.* & *ll. seqq. ff. h. t.* (I, II.)

2. Tendit ad id ut præstetur duplum damni dati; nisi liber homo perierit, quo casu actio popularis annalis est ad quinquaginta aureos; vel nisi homini libero nocitum; quo casu ad impendia in medicos & chirurgos ac æstimationem operarum, quibus læsus caruit & cariturus est, agitur; nulla tamen cicatricum aut deformitatis habitâ ratione. *l.* 1. *pr. l.* 5. §. 5. *l. ult. ff. h. t. d.* § 1. *Inst. de obl. ex quasi delict.* Nec refert dejectum sit de die an de nocte, ex ædibus an ex navi, modo soleat illac eo tempore, quo dejicitur, iter fieri. *l.* 6. *pr.* & §. *seqq. ff. h. t.* Proinde si quis dejecerit in eo loco, quo vulgus nunc demum incipit iter facere, cum antea non soleret, cessat actio. *l.* 1. §. 1. *ff. h. t.* (III, IV, V.)

3. Altera est actio de positis & suspensis popularis, competens cuivis ex populo & hæredi, non qua hæredi, sed qua uni è populo. *l.* 5. §. *ult. ff. h. t.* adversus inquilinum, vel eum qui in ædibus vacuis quid poni vel suspendi passus est. *l.* 5. §. 8. *ff. h. t.* ad pœnam decem aureorum, sive inquilinus ipse posuerit sive alius. *l.* 5. §. 6. *ff. h. t.* modo ita quid positum aut suspensum sit, ut & probabiliter cadere possit, & decidens nocere. *l.* 5. §. 10. 11. *ff. h. t.* Quod si id quod positum fuerat, jam ceciderit, actioni de dejectis vel ex lege Aquiliâ locus est. *l.* 1. §. 3. *l.* 6. §. *pen. ff. h. t.* (VI.)

4. Quoties autem inquilinus propter ea, quæ per alium dejecta vel suspensa sunt, quid solvere coactus fuit, actione in factum contra ponentem vel dejicientem regressum habet. *l.* 5. §. 4. *ff. h. t.* (VII.)

5. *Moribus.* Actio de dejectis & effusis non in duplum hodie, sed tantum ad damni reparationem est. De cætero propter hominem liberum vulneratum etiam hîc, ut in lege Aquiliâ & pauperie, cicatricum & deformitatis habenda ratio; propter eundem vero occisum uxor & liberi agunt ad id quanti judici æquum videbitur ob victum quem occisus suis operis potuisset ipsis suppeditare.

Tit. IV.

De noxalibus actionibus.

1. NOxales actiones in genere sunt, quæ competunt ex factis animalium & delictis servorum (olim etiam filiorumf. §. *ult. Inst. h. t.*) ac quasi delictis dominorum vera servorum delicta comitantibus. *l.* 1. *pr. l.* 5. §. 6. *ff. de his qui effud. vel dejec.* Non tamen ex contractu vel quasi, licet dolus servi adsit; tunc enim magis actioni de peculio locus est. *l.* 49. *ff. de obl. & act.* excepto casu *l.* 24. §. 4. *ff. de minor.* Non etiam ex crimine: ex quo servi ipsi accusantur, & à dominis defensi condemnantur. *l.* 17. §. 18. *ff. de ædil. edict. l.* 2. *C. de accusation.* Nec ex delictis, quorum nomine populares actiones competunt. *l.* 7. §. 3. *ff. de jurisdict. l.* 3. §. *pen. ff. de sepulchr. viol.* Imo ne ex privatis quidem delictis noxæ deditio locum habet quoties extra ordinem criminaliter agitur. *l. ult. ff. de privat. del.* [I, II, III.]

2. Sunt autem hæ actiones vel civiles vel prætoriæ, prout directarum origo ex civili aut prætorio jure fluxerit. §. 4. *Inst. h. t.* licet ipsa noxæ dandi facultas ex lege 12. tab. jam. olim competierit. *pr. Inst. si quadrup. paup.* Et dantur illis, quibus alioquin directæ ex delictis essent competituræ. Contra dominos servi vel animalis damnum dantis; & eos quidem novissimos, non pristinos, cum noxa caput sequatur: nisi dolo malo, evitandi hujus judicii causâ possidere desierint hi quondam domini; quo casu in actoris abitrio est, pristinum an novum dominum convenire malit. *l.* 24. 25. 26. *ff. h. t.* §. 5. *Inst. h. t.* Si plures sint domini, singuli in solidum conveniri possunt; & totum servum, non solam partem suam, defendunt, *l.* 5. *l.* 8. *ff. h. t.* [IV, V.]

3. Finis harum actionum est, ut damnum reparetur, aut servus vel animal noxæ detur; sic ut in liberatione sit noxæ deditio. §. 2. *Inst. h. t.* §. 1. *Inst. de offic. jud.* Licet enim servi contrahendo deteriorem nequeant reddere dominorum conditionem. *l.* 133. *ff. de reg. jur.* possunt tamen delinquendo; eatenus, ut noxæ dentur. *l.* 1. §. 15. *ff. de vi & vi armatâ.* Cujus deditionis effectus est, non tan-

tantum quod pleniſſima per eam contingat liberatio, ſed & quod animalis aut ſervi dominium tranſeat in eum, cui noxæ datur. §. 3. *Inſt. h. t.* modo noxæ dans ſit dominus. Etenim ſi bonæ vel malæ fidei poſſeſſor ſit, aut fructuarius, aut creditor, non plus juris transferre poteſt quam ipſe habet. *l.* 54. *ff. de reg. jur.* adeoque nec dominium; quo reſpectu noxales actiones contra bonæ fidei poſſeſſores non dari Ulpiano placet in *l.* 27. §. 3. *ff. de lege Aquil.* nec Obſt. *l.* 1. §. 1. *ff. ſervo corrupt.* quippe quæ non de noxali, ſed ſervi corrupti actione agit, quæ dolum corrumpentis deſiderat. Interim dominus ſervum ita à non dominis noxæ datum vindicans exceptione repellitur, donec damnum reparaverit. *l.* 11. 12. 13. *l.* 27. §. 1. *l.* 28. *ff. h. t.* Quod ſi ſervus ipſe novo domino damnum reſarcierit, liber fit. §. 3. *Inſt. h. t.* (VI.)

4 Ceſſat autem noxæ deditio multis in caſibus, ſic ut dominus totum teneatur damnum reparare: veluti, ſi domino jubente vel ſciente nec prohibente, cum id poſſet, damnum datum fuerit. *l.* 2. 3. *ff. h. t.* ſi ſervum ſuum eſſe, vel ſe poſſidere falſo negaverit. *l.* 21. §. 2. *ff. h. t.* ſi condemnatus quadrimeſtre ſpatium, condemnatis indultum elabi paſſus ſit. *l.* 20. §. 5. *ff. de petit. hæred.* ſi ſervus poſt litem conteſtatam ab alio occiſus ſit, nec dominus actori velit adverſus occidentem actiones cedere. *l.* 1. §. 16. *ff. ſi quadrup. paup.* ſi ſervus publicani in vectigalibus exigendis rapinam admittens non exhibeatur. *l.* 1. §. *ult. ff. de publican.* denique ſi dominus dolo malo ſervum poſſidere deſierit ut ante dictum. (VII.)

5. Quod ſi ſervus ante litem conteſtatam extinctus ſit, nec noxæ deditio facienda, nec damni reparatio, etiamſi dominus ante ſervi interitum deſiiſſet cum dolo poſſidere, ſi modo in lite ſuſcipiendâ nullam moram fecerit. *l.* 26. §. 4. *ff. h. t.* idemque eſt, ſi pro derelicto ſervum habuerit. *l.* 38. *ff. h. t.* ut &, ſi ad eum, cui nocitum eſt, ſervus ante litem conteſtatam pervenerit; ſecus ſi poſt. *l.* 37. *ff. h. t.* In injuriâ quoque per ſervum illatâ dominus liberari poteſt ſervum exhibendo verberandum. *l.* 17. §. 4. *ff. de injur.* (VIII.)

6 Quod ſi ſervus plura commiſerit delicta, & ex uno noxæ datus ſit ei, qui primus ſententiam obtinuit, reliquæ extinguuntur actiones noxales tam contra noxæ dantem quam contra accipientem. *l.* 14. *ff. h. t.* ſi ſervus manumiſſus ſit, in ipſum

 ſum

ſum manumiſſum directa datur actio. *l.* 5. *ff. ſi ex noxal. cauſ. agatur. quemadm. cav.* (IX.)

7. *Moribus*. Si famulus hodie deliquerit in officio vel miniſterio, cui eum dominus præpoſuerat, dominus etiam ultra mercedem famulo debitam tenetur: in aliis caſibus extra officium non item. Quemadmodum nec pater in his regionibus regulariter ex filii ſui delicto ſolet conveniri; licet in aliis quibuſdam locis ad pœnam ſolvendam condemnetur, eandem filio in legitimam imputaturus. Poteſt autem dominus moribus etiam liberari noxæ dando animal, licet prius illud ſuum eſſe negaverit.

* Adde *ex Cod. lib.* 3. *tit.* 41. *de noxalibus actionibus.*

LIBER X.

TIT. I.

Finium regundorum.

1. Actio finium regundorum (quæ ex lege 12. tab. coram tribus; ex lege Maniliâ coram uno arbitro ventilanda fuit) deſcribi poteſt quod ſit ſtricti juris (cum nuſpiam bonæ fidei judiciis accenſeatur) duplex. *l.* 13. *ff. de judic.* mixta. §. 20. *Inſt. de action. l.* 1. *ff. h. t. arg. l.* 22. §. 4. *ff. famil. eriſc.* quâ conditur inter confines de ſpatio quinque pedum ſeu finibus agrorum regundis & diſcernendis. (I, II, III.)

2. Eſt itaque in rem ſimul & in perſonam; in rem tamen principaliter, per conſequentiam in perſonam, cum fieri poſſit, ut tantum pro rei vindicatione ſit, deficientibus præſtationibus perſonalibus: contra vero fieri nequeat, ut tantum eſſet in perſonam, & præter perſonales præſtationes nihil vindicaretur ſeu veniret dividendum. Unde &, ſi fundi, quorum nomine hoc, aut familiæ erciſcundæ, vel communi dividundo judicium (quorum hac in re par ratio) competit, perierint aut alienati ſint, de præſtationibus perſonalibus non directum ſed tantum utile datur judicium. *l.* 1. *l.* 6. §. 1. *l.* 11. *ff. commun. divid.* junct. *l.* 9. *C. commun. utr. judic.* (IV.)

3. Habet autem locum hæc actio in prædiis ruſticis confinibus, vel ſolo rivo privato diſtinctis. *l.* 4. §. *pen. l.* 6. *ff. h. t.*

ff.h.t. Non item, si via publica sit intermedia, aut flumen. *l.* 4. §. *ult.ff.h.t.* Ut nec in ædificiis: cum & his contingere nequeat finium confusio. *l.* 4. §. *pen.ff.h.t.* Quamvis per inædificationem æque ac per inplantationem fines agrorum turbari possint. *l.* 2. *ff.h.t.* (V.)

4. Datur confinibus, sive dominii sint sive fructuarii, sive creditores pignus habentes, sive emphyteutæ, sive bonæ fidei possessores. *l.* 4. §. 9. *ff. h.t.* Non socio adversus socium, confusis terminis proprii & communis agri; sed vel à communione recedendum; vel res propria alienanda, atque ita hoc agendum judicio. *l.* 4. §. 6. 7. *ff.h.t.* (VI.)

5. Instituitur contra confines, ad id ut fines regantur ac restituantur, aut, si id minus commodum, novi constituantur per adjudicationem, condemnato eo, cui pars adjudicata est, in certam pecuniæ quantitatem. §. *pen. Inst. de off. jud. l.* 2. §. 1. *ff.h.t.* Præstetur etiam id quod interest, damnum reparetur dolo vel levi culpâ unius confinis datum, omnis utilitas restituatur, cæteræque solvantur præstationes personales. *l.* 4. §. 2. *ff.h.t.* (VII, VIII.)

6. Possunt autem vel singulis, vel etiam pluribus pro indiviso fines adjudicari; eo quod non tam pluribus unius fundi dominis, quam potius ipsi fundo fit adjudicatio. *l.* 4. §. 5. *ff.h.t.* Quamvis id in cæteris fieri nequeat divisoriis judiciis, in quibus res non rebus adjudicantur sed personis. §. 4. *Inst. de off. jud.*

7. Cæterum appellatione finium venit spatium quinque pedum, quod inter quemvis agrum relinqui debebat ab aratione liberum. *l. pen. C.h.t.* Probarique fines possunt variis modis, puta, per testes & antiqua instrumenta, libros censuales. *l.* 11. *ff.h.t.* ocularem judicis inspectionem, cognito situ fossarum, lapidum, stipitum, quibus fines distingui soliti; utraque parte citata ac præsente vel per contumaciam absente. *l.* 8. §. 1. *ff.h.t.l.* 3. *C.h.t.* Considerandi vero plerumque termini, qui fuerunt in postremâ venditione, nisi confinium consensu postmodum adhuc mutati fuerint. *l.* 1. 2. *C.h.t.* Et pendente hoc judicio neutri licitum ex finibus alterius quid usucapere; adeo ut, qui contra fecerit, superatus tantum agri modum amittat, quantum alteri adimere tentavit. *l.* 4. *C.h.t.* (IX, X.)

8. Cessat hæc actio annis triginta, ex quo primum contigit finium confusio. *l. ult. C.h.t.l.* 1. §. 1. *C. de annal. except.* qualescunque fundi fuerint. *arg. l.* 3. 4. 7. *C. de præsc.* 30.

30. *vel.* 40. *ann.* abrogata *l. ult. C. de fund. limit.* Quod si quis cum agri vicini parte simul ipsum quoque pedum spatium possederit, longi temporis præscriptione excludi potest hæc actio. *l.* 2. §. 6. *l.* 7. §. 1. *ff. pro emtore.* (XI.)

9. Præter hanc actionem quandoque criminale de termino moto judicium datur. *l.* 4. §. 4. *ff. h. t.* de quo latius ad tit. *ff. de termino moto.* Quanto autem spatio fossæ, putei, inædificata, implantata &c. à confinio remota esse debeant, vide *l. ult. ff. h. t.* (XII.)

* Adde *ex Cod. lib.* 3. *tit.* 39. *finium regundorum.*

TIT. II.

Familiæ erciscundæ.

1. Erciscere familiam, est hæreditatem dividere; quam si testator non distribuerit, nec ipsi cohæredes inter se conveniant, judex dividit. Quod si nonnulla à patre inter liberos divisa sint inæqualiter, pro virilibus tamen portionibus dividenda à judice quæ indivisa remanserant. *l.* 11. *l.* 21. *C. h. t.* Obst. *l.* 32. *ff. h. t.* Resp. partes hæreditariæ sæpe & viriles sunt, præsertim in liberis; ut proinde hæc non pugnent. Est autem actio familiæ erciscundæ *duplex, mixta, bonæ fidei, de hæreditate dividenda & præstationibus personalibus.* (I, II, III, V, VI, VII, VIII.)

2. Datur iis, qui probare possunt se cohæredes esse; cum inter solos cohæredes hoc consistat judicium. *l.* 1. §. 1. *ff. h. t.* usque adeo, ut qui alium hâc actione conveniunt, eundem eo ipso fateri censeantur cohæredem. *arg. l.* 1. *ff. h. t.* Obst. *l.* 37. *ff. h. t.* Resp. intelligi potest de reo ad divisionem provocato, qui respondens actori non videtur de ejus intentione confiteri. *l.* 9. *ff. de except.* licet enim in *d. l.* 37. dicatur *agere*; tamen id ipsum de reo recte intellexeris, cum in duplicibus judiciis, quale & hoc, reus simul actor sit *l.* 44. §. 4. *ff. h. t.* (IX, X.)

3. Nihil autem refert, ex testamento an ab intestato, jure civili an prætorio, directi an fideicommissarii hæredes sint; quatenus utilis saltem fideicommissariis actio competit. *l.* 2. *l.* 24. §. 1. *l.* 40. *ff. h. t.* Ut nec interest, possideant, nec ne. *l.* 1. §. 1. *ff. h. t.* Nec, utrum omnes, an quidam ex pluribus experiantur. *l.* 2. §. 4. *ff. h. t.* ut tamen reliquis eo non

non præjudicetur, quo minus & ipſi poſtmodum agant. *l.* 17. *C. h. t.* Quod ſi ex pluribus cohæredibus unus ſit mortuus, etiam ejus hæredibus hoc judicio experiundi poteſtas eſt; qui tamen omnes ſimul agere tenentur, aut unum ſimul procuratorem conſtituere. *l.* 48. *ff. h t. l.* 42. §. 6. *ff. de procurat.* quamvis plures cohæredes eundem nequeant procuratorem conſtituere, cum ipſi inter ſe hoc judicio contendunt. *d. l.* 42 §. 6. (XI, XII, XIII.)

4. Sunt tamen qui ad diviſionem provocare non poſſunt, quales pupilli, minores, prodigi, mente capti, aliique ſimiles; ſed hi provocationem tenentur expectare. *l. pen. C. de præd. & aliis reb. min. ſine decr. non alien.* (XIV, XV.)

5. Tendit hæc actio ad id, ut res hæreditatis antea communes dividantur, & fiant cujuſque propriæ pro parte diviſâ, ſi modo commodam recipiant diviſionem: alioquin adjudicationi locus eſt. §. 4. *Inſt. de offic. jud.* Dividendæ vero res omnes hæreditariæ, ſive defuncti propriæ, ſive ei pignori datæ, vel penes eum depoſitæ, aut apud eum repertæ; imo & quæ per hoſtes aut per fures ſunt detentæ, de quibus aliiſque ex profeſſo egi *tract. de famil. erciſcunda cap.* 7. & 9. Non tamen hic dividendæ veniunt actiones ſeu nomina; eo quod ipſo jure inter cohæredes diviſa ſunt, licet judex quandoque ſingulis ſingula nomina adjudicet. *l.* 2. §. *ult. l.* 3. *ff. h. t.* Similiter nec reales veniunt dividendæ ſervitutes. *l.* 25. §. 9. 10. *ff. h. t.* (XXI, XXII, XXIII, XXIV, XXV, XXVI, XXVII.)

6. Ceſſat hoc judicium, ſi ſemel eo actum ſit; nam ſi quid indiviſum remanſerit, judicio communi dividundo locus eſt. *l.* 20. §. 4. *ff. h. t.* Obſt. *l.* 1. *C. h t.* Reſp. ibi necdum hæc actio mota fuerat, ſed hæredes mutuo conſenſu res quaſdam diviſerant. Obſt. ſæpius agi poteſt hæreditatis petitione. *l.* 9. *ff. de except. rei jud. l.* 10. *ff. de petit. hæred.* Reſp. actio familiæ erciſcundæ & natura & effectu ſemper univerſalis eſt; at petitio hæreditatis ſemper quidem naturâ univerſalis eſt; at non ſemper effectu. (XXX, XXXI.)

7. Ceſſat & annorum triginta lapſu, cum ſinguli ſeparatim, non in commune res hæreditatis tanto temporis ſpatio poſſiderint. *l.* 1. §. 1. *C. de annal. except.* Non tamen ceſſat, ſi diviſionem teſtator prohibuerit, niſi ad certum tempus ſit facta prohibitio. *arg. l.* 14. §. 2. *ff. commun. divid.* Obſt. prohibere poteſt teſtator alienationem in perpetuum. *l.* 114. §. 14. *ff. de legat.* 1. Reſp. alienationis prohibitio non in-

inducit communionem, discordiarum & negligentiæ matrem; uti quidem divisionis prohibitio. Obst. *l. ult.* §. 3. *ff. de legat.* 2. *l.* 78. *ff. ad Senatusc. Trebell.* Resp. ibi testator non communionem sed collationem præcipit. [XXXII, XXXIII.]

8. Cæterum si enormis in divisione læsio contigerit, etiamsi judicis autoritate facta sit, rescindi potest. *arg. l.* 11. *C. de præd. & al. reb. minor. l.* 16. *C. de rescind. vend. l.* 2. *C. de fide & jure hast. fisc.* Obst. *l.* 3. *C. commun. utr. jud.* Resp. verba *sine judicio*, idem designant, quod, *temere*, *sine deliberato consilio*. Obst. *l.* 36. *ff. h. t.* Resp. cessat quidem indebiti condictio, quamdiu non est facta divisionis rescissio: sed non dicitur, denegandam esse sententiæ & divisionis ex errore & falsa causâ factæ rescissionem. [XXXIV, XXXV, XXXVII, XXXVIII, XXXIX.]

9. Non potest autem cum hoc judicio concurrere crimen expilatæ hæreditatis *l.* 3. *C. h. t.* junct. *l.* 1. *C. de crim. expil. hæred.* Obst. crimen hoc concurrere potest cum petitione hæreditatis. *l.* 3. *ff. expil. hæred.* Resp. qui pro hærede vel pro possessore possidet non contrectat rem suam; hæres vero suam jure suo contrectat, ut videri nequeat in hoc crimen incidere. *arg. l.* 5. *ff. l.* 4. *C. eod.* Concurrere tamen cum hâc actione actionem negotiorum gestorum nihil impedit, si cohæres unus solus gesserit communia sibi & cohæredibus negotia individua; sic ut electionem habeat, quâ velit actione experiri. *l.* 3. *C. de neg. gest. l.* 18. *C. h. t.* Obst. *l. pen. ff. de reb. cred.* Resp. agi tantum potest negotiorum gestorum actione, cum cohæres gessit commune negotium, sed dividuum, quod per reliquos geri pro parte potuisset. (XL, XLI.)

10. *Moribus.* Licet actiones æque hodierno, ac Romano jure, inter cohæredes divisæ sint ipso jure, tamen si testator uni ex pluribus hæredibus soli totius æris alieni solutionem injunxerit, liberum erit creditoribus, ad evitandas litium ambages, solum eum qui oneratus est in solidum convenire. Alioquin quisque pro ratâ emolumenti onus quoque æris alieni sustinet; etiam tunc cum alter mobilium alter immobilium, hæres est. Quod si hoc judicio nonnulla per errorem divisa sint, quæ dividi non debuerant, sed jure præcipui penes unum remanere, is qui errore lapsus est, restitutionem potest impetrare: quamvis de cætero, si sine dolo adversarii læsio contigerit, non supra, sed infra dimidium, apud nos rescindi non soleat facta divisio: ut in aliis rescissio adhuc eo casu admittatur.

* Adde

* Adde *ex Cod. libr.* 3. *tit.* 36. *familiæ erciſcundæ.* & *tit.* 38. *communia utriuſque judicii &c.*

Tit. III.

Communi dividundo.

1. Actio communi dividundo eſt *mixta*, *duplex*, *bonæ fidei*, *quâ rem titulo plerumque particulari communem habentes*, *ſive eam poſſideant ſive non*, *petunt eam dividi*, & *præſtari præſtationes perſonales.*

2. Competit ergo illis qui rem pro indiviſo communem habent, ſive directi ſint domini, ſive utiles, ſive fructuarii, ſive bonæ fidei poſſeſſores publicianam habentes, ſive creditores jus pignoris habentes ex miſſione in poſſeſſionem. *l.* 7. *pr.* §. 1. 2. 6. 7. 8. 10. 12. 13. *ff. h. t.* non aliis creditoribus hypothecariis contra extraneum, licet inter ſe plures hypothecarii de commodis rei obligatæ dividendis experiri poſſint; atque etiam ab extraneo ad rei communis ſibi obligatæ diviſionem provocari, adeo ut, ſi creditori bonâ fide licitanti res adjudicata fuerit, debitor eam adjudicationem ratam habere teneatur. *l.* 7. §. 6. 12. 13. *ff. h. t.* Ita nec illis datur hæc actio, qui realem ſervitutem inter ſe communem habent. *l.* 19. §. 2. *ff. h. t.* licet pro ejus exercitio utile judicium dari poſſit. *l.* 4. *ff. de aquâ quot. & æſt.* (I, II.)

3. Tendit ad id, ut fiat rerum ex honeſtâ causâ communium diviſio. *l.* 7. §. 4. *ff. h. t.* & præſtationes fiant perſonales, dum alter ſociorum damnum dolo vel levi culpâ dedit in re communi, vel ſocio fuit impedimento, quo minus is quid ageret ad rei communis conſervationem. *arg. l.* 12. *ff. h. t.* vel dum alter ſolus fructus percepit aut impenſas fecit. *l.* 3. 4. *C. h. t.* §. 3. *Inſt. de obl. ex quaſi contract.* Cæterum in ipsâ rerum diviſione faciendâ judex potiſſimum ſequetur ſociorum voluntatem. *l.* 21. *ff. h. t.* (III, IV.)

4. Ceſſat hæc actio, ſi convenerit, ne intra certum tempus à communione diſcedatur, non item ſi id actum ut perpetua ſit communio, ut dictum *tit. præced. l.* 14. §. 2. 3. *h. t.* Uti nec ceſſat, ſi ſemel actum fuerit; cum ſæpius hoc judicio experiri liceat. *l.* 4. §. 2. *ff. h. t.* Non denique dene-

ga-

gabitur ex eo, quod forte annis triginta socii rem communiter possederint: Secus, si separatim. *l.* 1. *C. de annal. except.* junct. *l.* 2. *C. de præscr.* 30. *annor.* (V, VI.)

5. Invito autem uno socio nihil novi per alterum potest fieri in re communi, meliorque prohibentis est conditio: adeo ut, si quid novi per alterum socium altero invito factum sit, is cogi possit ad id in pristinum statum restituendum. Quod si extraneo quid novi faciente, alter sociorum id passus sit, cum prohibere posset, opus quidem destruere haud cogitur: sed hoc judicio tenetur ad damni inde dati reparationem. *l.* 28. *ff. h. t.* Quin tamen socius invito socio de suâ parte possit disponere, nequaquam dubium. *l.* 1. 2. *C. h. t. l.* 68. *ff. pro socio.* (VII.)

* Adde *ex Cod. libr.* 3. *tit.* 37. *communi dividundo.*

TIT. IV.

Ad Exhibendum.

1. Exhibere est facere in publico potestatem, ut ei qui agit experiundi sit copia. *l.* 2. *ff. h. t.* Actio vero ad exhibendum est personalis, in rem scripta, perpetua, arbitraria, quæ datur omnibus quorum interest peculiariter. *l.* 13. *ff. h. t.* ex justâ & probabili causâ. *l. pen. ff. h. t.* & ex jure in re; licet postea personali non reali actione experiri velint; veluti pignoratitiâ, aut interdicto, aut furti, aut noxali judicio. *l.* 3. §. 3. 5. 7. *l.* 12. §. 2. *ff. h. t.* Modo actor omnia rei, de quâ agitur, argumenta dicat. *l.* 3. *ff. h. t.* ac ejus intersit & litis contestatæ & rei judicatæ tempore. *l.* 7. §. *ult. ff. h. t.* de eoque judici constet, adhibitâ summariâ causæ cognitione; ad principale judicium rejectis illis quæ altiorem desiderant indaginem, adeo ut judex rem interim exhiberi jubeat. *l.* 3. §. 9. & 13. *ff. h. t.* facile namque exhibitio injungitur possidenti, cum ei non sit gravis aut damnosa, si actor in principali negotio probando defecerit. Quod si plurium intersit, singulis experiundi potestas est. *l.* 3. §. 12. *ff. h. t.* (I, II.)

2. Conveniunt hac actione quivis possessor & detentor rei, sive singularis persona sit sive collegium. *l.* 3. §. *ult. l.* 4. *l.* 5. *l.* 7. §. 3. *ff. h. t.* modo possideat tempore rei judicatæ. *l.* 7. §. 4 *ff. h. t.* vel dolo possidere desierit. *l.* 5. §. 2. *l.* 14. *ff.*

h. t.

h. t. quandoque & sine dolo, si res tali perierit casu fortuito, quo non periisset, si statim fuisset exhibita. *l.* 7. §. 5. *l.* 12. §. 4. *ff. h. t.* Conveniuntur & hæredes ejus, qui dolo possidere desiit, quatenus facti locupletiores. *l.* 12. §. *ult. ff. h. t.* (III.)

3 Tendit ad id, ut res exhibeatur; quæ tamen exhibitio quandoque restitutionem in se habet, quatenus exhibens sæpe post factam exhibitionem cedit, nec principali judicio audet contendere, causæ suæ diffidens. Quo modo intelligenda. *l.* 9. §. *pen. ff. h. t.*

4. Exhibenda vero res cum omni suâ causâ, id est utilitate, partu, fœtu, fructibus & accessionibus. *l.* 9. §. *pen. & ult. ff. h. t.* §. 3. *Inst. de offic. jud.* etiam in eâdem causâ: quod non fit, si res exhibeatur medio tempore usucapta, *l.* 9 §. 6. *ff. h. t.* §. 3. *Inst. de off. jud.* Secus quam obtinet, si deteriorata exhibeatur; tunc enim cessante ad exhibendum actione locus est actioni ex lege Aquilia. *l.* 17. *ff. h. t.* Quod si quis in præsens exhibere nequeat, cautio ejus de re intra modicum temporis spatium arbitrio judicis exhibendâ, admittitur. *d.* §. 3. *Inst. de off. jud. l.* 5. §. *ult. l.* 12. §. 5. *ff. h. t.* Sin contumaciter nolit, aut dolo suo nequeat restituere, contra eum in litem juratur. *l.* 3. §. 2. *l.* 5. §. 2. *ff. h. t.* (IV, V.)

5. Obtinet autem hæc actio non in immobilibus, sed solis mobilibus: etiam illis, quæ rebus alienis juncta sunt: nisi sit tignum ædibus alienis junctum. *l.* 6. 7. *ff. h. t.* quo tamen casu extrinsecus ad exhibendum agi contra malâ fide jungentem, adeoque ad exhibendam tigni æstimationem, nihil vetat. *l.* 1. *in fin. l.* 2. *ff. de tigno junct.*

6. *Moribus.* Per mandatum compulsoriale solent judices exhibitionem injungere.

* Adde *ex Cod. libr.* 3. *tit.* 42. *ad exhibendum.*

K Tit.

LIBER XI.

TIT. I.

De interrogationibus in jure faciendis & interrogatoriis actionibus.

1. Ne actor plus petendo peccaret, & superfluis probationibus lis protelaretur, interrogationes olim factæ in jure ante litem contestatam, veluti, an & pro quâ parte hæres esset, an servum possideret &c. *l.* 1. 7. 8. *ff. h. t.* idque vel per prætorem vel per adversarium. *l.* 1. §. 1. *l.* 11. §. 9. *ff. h. t.* Et hoc in actionibus in personam obtinuit, non in rem, exceptâ hæreditatis petitione. *l.* 11. *C. de petit. hæred. l.* 1. *ff. h. t. l.* 73. *ff. de rei vind.* Obst. *l.* 20. §. 1. *ff. h. t.* Resp. ibi interrogatur is, cum quo non agitur, socius nempe rei conventi respectu fundi communis; quo innotescat, quæ fundi pars ad reum pertineat; ut in eam non defensam actor mittatur. (I, II.)

2. Rogatus autem respondere tenetur, nisi justam ipse dubitandi causam habeat. *l.* 6. §. 1. *ff. h. t.* vel interrogetur de facto alieno. *l.* 9. §. 3. *l.* 19. *ff. h. t.* imo & de suo rogatus facto, tempus deliberandi recte petit, ne temere respondeat. *l.* 5. *ff. h. t.* suâ enim responsione sibi præjudicat, sive vere sive falso responderit. *l.* 4. 7. 8. *ff. h. t.* modo juri & naturæ rei consentanea sit, & justa non subsit erroris causa. *l.* 11. §. 8. 10. *l.* 14. *ff. h. t.* Si rogatus contumaciter respondere nolit, silentium contra eum interpretari oportet. *l.* 11. §. 4. *ff. h. t.* si vero generalius aut dubie respondeat, iterum rogari potest. *arg. l.* 9. §. 6. *ff. h. t.* (V, VI, VII, VIII, IX.)

3. Ex responsione quæ ad interrogationem secuta est, (vel etiam sine prævià interrogatione. *l.* 9. *pr. ff. h. t.*) actio datur interrogatoria, quasi ex ipso contractu seu negotio principali; quæ proinde non nova actio est, sed nova qualitas actioni principali accedens. *l.* 11. §. 9. *ff. h. t.* Obst. confessus pro condemnato habetur, ut non sit danda hæc actio. *l.* 1. *ff. de confess.* Resp. id verum si de principali negotio confessus sit; non item si quædam præliminaria fateatur;

teatur; veluti se hæredem esse: ulterius enim eo casu probandum actori incumbit, defunctum debuisse, legasse &c. (III,X.)

4. Sed jure novo hæ in jure interrogationes non obtinent, eo quod actorem oportet instructum venire, non instructionem à reo petere. *l.* 1. *ff. h. t.* Ut tamen judex possit adhuc & interrogationes facere & ad respondendum cogere, quoties id æquitas postulat. *l. pen. ff. h. t.* (IV.)

5. *Moribus.* Nonnunquam pendente lite concipiuntur ab uno litigantium positiones seu articuli, ad quos per judicem examinatus adversarius respondere cogitur per verbum *credit* vel *non credit.* ejusque responsa pro veris habentur, donec contrarium probatum fuerit.

TIT II.

De quibus rebus ad eundem judicem eatur.

1. Ne dividatur causæ continentia, dum plures diversis in locis agunt aut conveniuntur, omnes quandoque ad eundem judicem ire oportet; quales sunt socii, cohæredes, confines, de hæreditate, rebus aut finibus communibus contendentes, & contutores ad rationum redditionem conventi. *l.* 1. 2. *ff. h. t. l.* 5. *C. arbitr. tut* (I.)

2. Ex eâdem ratione proprietatis & possessionis causam apud eundem judicem terminari necesse est. *l.* 10 *C. de judic.* licet enim possessio nihil habeat commune cum proprietate, quatenus magna inter utriusque naturam & effectus est differentia. *l.* 12. §. 1. *ff. de acquir. possess.* in ordine tamen judiciorum sibi invicem cohærent; in quantum finis judicii possessorii plerumque initium est petitorii. (II.)

3. *Moribus.* Ita demum plures ad eundem judicem vocari possunt, si saltem mediate subsint eidem judici: alioquin in alio degentes territorio ad suum ordinarium judicem vocandi.

Tit. III.

De servo corrupto.

1. Actio de servo corrupto est personalis, prætoria competens domino & ejus hæredibus in perpetuum, *l.* 13. *ff. h. t.* ut & jus pignoris, ususfructus aliudve simile habentibus. *l.* 9. §. 1. *l* 14. §. 3. 4. *ff. h. t.* non tamen bonæ fidei possessori. *l.* 1. §. 1. *ff. h. t.* Contra eum qui mores servi dolo corrupit, suadendo vel laudando atque ita augendo servi malitiam, aliisque modis. *l.* 1. §. 3. *l.* 2. *ff. h. t.* licet corrumpens sit dominus aut fructuarius servi corrupti, aut creditor cui servus fuit pignori obligatus. *l.* 9. §. 1. *l.* 14. §. 3. 4. *ff. h. t.* vel putaverit hominem esse liberum, cujus mores corrumpebat. *l.* 5. §. 1. *ff. h. t.* Non tamen contra bonæ fidei possessorem. *d. l.* 1. §. 1. *ff. h. t.* nec contra hæredes. *d. l.* 13. *ff. h. t.* Ad id ut præstetur duplum damni corrumpendo dati, & rerum quas servus fugiens secum abstulit. *l.* 10. *ff. h. t.* aut in quibus damnum dedit. *l.* 14. §. 6. 7. *ff. h. t.* non earum, quas, dum in fugâ erat, furto sustulit, aut in quibus postea quadam quasi consuetudine peccavit. *l.* 11. *pr. &* §. 1. *ff. h. t.* Quod si uxor servum corruperit, in simplum tantum actio hæc competit. *l. ult. ff. h. t.* [I.]

2. Cæterum hæc actio non infamat. *l.* 5. §. 1. *l.* 6. 7. *ff. de obseq. parent. & patr. præst.* licet enim turpis actio dicatur in *l.* 56. *ff. pro socio*, quatenus doli vel fraudis mentionem habet, non tamen ideo infamans est: pluresque turpes, famosæ pauciores sunt actiones. Obst. *l.* 3. *pr. ff. h. t.* Resp. *notare* non semper est idem, quod infamare, sed quandoque idem designat quod coërcere, & facere ut quis teneatur ac obligatus sit. *d. l.* 3. *ff. h. t.* [II.]

3. Non etiam mere pœnalis est, ut præter duplum superesset rei persecutio; sed magis pœnalis mixta, ut duplo insit ipsa res. *l.* 14. §. 5. *ff. h. t.* Multo minus est tantum rei persecutoria, neque id dictat *l.* 13. §. 1. *l.* 14. *ff. h. t.* cum in eâ hæc actio non assimiletur hæreditatis petitioni, sed magis petitio huic actioni de servo corrupto; sic ut & ipsa hæreditatis petitio hoc casu pœnalis sit. [III, IV.]

4. Est & actio utilis de servo corrupto, patri accommodata ob corruptos mores filiif. aut filiæf. adversus corrumpen-

pentem in id quod intereſt. *l.* 14. §. 1. *ff. h. t.* quæ & ad maritum videtur extendenda propter corruptos uxoris mores agere volentem. *arg. l.* 2. *ff. de liberis exhib.* etiam à D. D. ad ſubditorum, monachorum, aliorumque, mores corruptos producta eſt. (v.)

* Adde *ex Cod. libr. 6. tit. 2. de furtis & servo corrupto.*

Tit. IV.

De fugitivis.

1. Fugitivus eſt, *qui fugæ cauſa extra domum domini moratur eâ mente ne redeat.* Erro dicitur, *qui frequenter ſine causâ vagatur, & temporibus in res nugatorias conſumtis ſerius domum redit. l.* 17. *pr.* §. 3. & §. 14. *ff. de ædil. edict.* Quiſquis autem fugitivum celaverit dolo malo, jure Pand. furti tenetur. *l.* 1. *ff. h. t.* ſed jure novo ſervus fugitivus cum altero tali, vel viginti ſolidis præſtandus eſt; vel cum duobus aliis aut ſolidis quadraginta propter repetitam occultationem. *l.* 4. *C. h.* Si tamen celatus fuerit ſervus fiſcalis, cum duodecim argenti libris reſtituendus eſt, quas qui non habet in ære, in pelle luet. *l.* 4. *l. pen. C. h. t.* Nec fugitivi reſtitutionem impedit, quod is in arenam ſeſe dederit. *l. ult. ff. h. t.* (I, II, III, IV.)

* Adde *ex Cod. libr. 6. tit. 1. de ſervis fugitivis &c.*

Tit. V.

De aleatoribus.

1. Ludi apud Romanos vel liciti fuerunt, vel illiciti. Liciti in quibus ars dominatur, & de virtute certamen eſt. *l.* 2. §. 1. *l.* 3. *ff. h. t.* quales quinque recenſentur in *l.* 1. & *ult. C. h. t.* Illiciti ſunt, in quibus ſors prædominatur, qualis alearum ludus. *l. ult. C. h. t.* cujus variæ pœnæ ſunt: nam qui domum ad ludendum præbuit, ſi pulſatus, damnum aut injuriam paſſus ſit, nec pœnalem nec rei perſecutoriam habet actionem. *l.* 1. *pr.* & §. 3. *ff. h. t.* licet colluſoribus hæc paſſis actio detur. *l.* 1. §. 1. *ff. h. t.* Nec tamen ita quiſque ad delinquendum invitatur, ſed magis ad deli-

ctum vindicandum: cum enim ad coërcendum hunc ludum propter frequentiam non sufficeret prætor reliquique magistratus, singuli ad id puniendum autoritate publica per edictum prætoris fuerunt armati: eo fere modo, quo id contingit in tot. tit. & præcipue in *l. ult. ff. quod quisque jur. in alter. stat.* (I, II, III.)

2. Insuper domus in quâ lusum est, publicatur. *l. ult. C. h. t.* pecunia in aleâ amissa repetitur per ludentem aut patrem vel dominum, aut defensorem civitatis qui in publicos usus eam erogabit, vel denique per quemvis è populo, intra annos quinquaginta. *l. 1. C. h. t.* Quod si filiusf. aut servus quid in aleâ lucratus fuerit, pater vel dominus tenentur restituere, quatenus ad eos inde pervenerit. *l. ult. §. 1. ff. h. t.* Adhæc cogens alterum ad ludendum vel mulctatur, vel in latumias aut vincula publica ducitur, prætoris arbitrio. *l. 1. §. ult. ff. h. t.* Et si contractus in aleâ gestus sit, non præstanda est rei, de quâ contractum, evictio. *l. 2. §. 1. ff. quar. rer. act. non dat.* (III, IV, V, VII.)

3. Aleæ species est olla seu urna fortunæ, vulgo *Loterye.* ut & sponsio de futuris dubiis: est enim mutua stipulatio conditionis de re, cujus dubius est eventus: & in quâ non est de virtute certamen; ac proinde illicita, *l. 3. ff. h. t.* Obst. valent stipulationes conditionales. *l. 108. ff. de verb. obl.* Resp. non tamen valet reciproca ista stipulatio, per quam fit sponsio; eo quod in aleæ speciem cadit; quæ prohibita. Obst. *l. 17. §. ult. ff. de præscript. verb.* Resp. intelligi potest de illâ sponsione in quâ de virtute certamen est, propter verba *ult. d. l. 17.* (VIII, IX.)

4. *Moribus.* Aliquanto mitius hodie cum aleatoribus agitur; nam nec receptatoribus eorum impune furtum aut injuria infertur; nec domus in quâ luditur, publicationi subjacet; nec id quod in aleâ amissum ac solutum est, repetitur, nisi dolus in ludo sit adhibitus. Si quid tamen in aleâ amissum ac nondum solutum sit, peti nequit, nec is, qui sciens alteri ad ludendum credidit, id potest repetere; nec de sponsionibus (exceptis assecurationibus) jus dici solet, si qui super sponsione litigare velint.

* Adde *ex Cod. libr. 3. tit. 43. de aleatoribus.*

Tit.

Tit. VI.

Si menſor falſum modum dixerit.

1. Menſor in finibus regundis aliiſque multis negotiis adhibetur ac modum ſeu menſuram renunciat; proque eo ſalarium recipit, non mercedem, cum hic non ſit locatio. *l.* 1. *ff. h. t.* Si tamen falſus modus renunciatus fuerit, actio in factum prætoria ſubſidiaria datur in perpetuum. *l.* 4. *ff. h. t.* illis quorum intereſt, ſive emtores ſint ſive venditores & eorum hæredibus ad id quod intereſt. *l.* 3. §. 1. *&* 5. *ff. h. t.* Contra menſorem falſum modum dolo vel latâ culpâ renunciantem, non levi, niſi mercedem acceperit, nec leviſſima. *l.* 1. *pr. &* §. 1. *ff. h. t.* ſive per ſe ſive per alium renunciaverit: ex ſubſtituti enim dolo tenetur. *l.* 1. §. *ult. ff. h. t.* Nec refert, menſor machinarius ſit, an alius; nec utrum propter judicium an aliter fuerit adhibitus. *l.* 3. §. 4. *l. ult.* §. 1. *ff. h. t.* nec denique, utrum in agris, an in aliis rebus menſurandis aut calculo ineundo fefellerit; atque hinc eſt quod & operum redemtores, calculatores, architecti ac ſimiles hac actione teneri poſſunt. *l.* 5. §. *ult. l.* 6. 7. *ff. h. t.* (I, II.)

2. Non aliter tamen conveniendus hac actione menſor, quam ſi læſus aliâ actione conſequi nequeat ab alio id quod intereſt, cum hæc ſubſidiaria ſit. *l.* 3. §. 2. 3. *l.* 5. §. 1. *ff. h. t.* alioquin læſus potius ex emto vel indebiti condictione aget, utrâ voluerit. *l.* 3. §. 3. *ff. h. t. l.* 18. §. 3. *ff. de dolo.* Sic nec huic actioni locus erit, ſi menſor non renunciaverit, ſed tantum menſus fuerit. *arg. l.* 1. §. *ult. ff. h. t.* Si tamen dolo malo renunciationem protraxerit, & inde læſus fuerit emtor aut venditor, actio de dolo dari poteſt. *l.* 5. *pr. ff. h. t.* ubi pro *liberetur* legendum eſſe *læderetur*, ſuadet legis ſenſus. (III, IV.)

TIT. VII.

De religiosis & sumtibus funerum, & ut funus ducere liceat.

1. Locus religiosus est, in quo cadaver, aut præcipua ejus pars, puta caput, est reconditum perpetuæ sepulturæ causâ. *l.* 39. 44. *ff. h. t.* si modo quis intulerit in locum proprium, aut alienum domino permittente, vel communem locum purum socio consentiente. §. 9. *Inst. de rer. divis.* quandoque & eo invito, si socius ipse sepeliendus sit, alio loco commodo destitutus. *l.* 41. *ff. h. t.* Quibus omnibus in casibus locus desinit esse in commercio, sive homo liber sive servus illatus sit. *l.* 2. *l.* 12. §. 1. *ff. h. t.* ut tamen is, qui locum religiosum fecit, alteri per legatum aut actum inter vivos concedere possit mortui inferendi jus. *l.* 14. *C. de legatis.* (1, IV.)

2. Si commune pluribus sepulchrum sit, in illud unus reliquis invitis mortuum inferre non prohibetur. *d.* §. 9. *Inst. de rer. divis.* Sunt autem sepulchra loca sepulturæ destinata: eaque vel *hæreditaria* sunt, quæ quis sibi hæredibusque suis; vel *familiaria*, quæ quis sibi & familiæ suæ constituit. *l.* 5. 6. *ff. h. t.* Cæterum cenotaphium puris potius quam religiosis locis fuit annumeratum. *l.* 6. §. *ult. ff. h. t. l.* 6. *in fin. l.* 7. *ff. de rer. divis.* (II, V.)

3. Quod si quis mortuum intulerit in locum, in quem inferendi jus non habebat, locus quidem ipse religiosus non fit. *l.* 6. §. 6. *ff. commun. divid.* non tamen loci dominus ossa inde sine Principis aut Pontificis autoritate potest eruere: alioquin injuriarum tenetur. *l.* 8. *ff. h. t.* Sed potius ob talem illationem prodita est in factum actio. *l.* 2. §. 2. *ff. h. t.* perpetua, hæredibus & in hærede competens ad id ut cadaver tollatur, aut loci pretium præstetur. *l.* 7. *ff. h. t.* quâ experitur dominus loci & fructuarius. *arg. l.* 2. §. 7. *ff. h. t.* & socius. *l.* 6. §. 6. *ff. commun. divid.* Obst. *l.* 2. §. 1. *ff. h. t.* Resp. quæritur ibi generaliter, an socius ob illationem socio teneatur; & dicitur eum teneri familiæ erciscundæ vel communi dividundo judicio, non tamen exclusa hâc in factum actione, quam etiam dari, aliunde constat ex *d. l.* 6. §. 6. quo modo & actio pro socio hic potest concurrere. *l.* 39. *ff.*

pro socio. Non tamen bonæ fidei possessori aut creditori, cui fundus oppignoratus, hæc actio competit. *l.* 2. §. 1. & *ult. ff. h. t.* (III.)

4. Potest & inferens in locum alienum quandoque ad pœnam pecuniariam condemnari, etiam modicè coërceri, si dolo malo intulerit, præcipue in locum publicum. *l.* 2. §. 2. *in fin. l.* 8. §. 2. *ff. h. t.*

5. Defunctum autem regulariter funerare tenetur hæres, *l.* 12. §. 4. *l.* 14. §. 2. *ff. h. t.* vel is cui id mandaverat defunctus; qui si cesset, amittit relicta sibi eum in finem ut funeraret; aut si jam acceperit, à prætore extra ordinem ad funerandum cogitur. *l.* 12. §. 4. *d. l.* 14. §. 2. *ff. h. t.* Quod si nullus eorum ad quos funus pertinet illud curet, atque ita extraneus cadaver ad se non pertinens pietate ductus sepelierit suis impensis, habet actionem funerariam subsidiariam, aliis demum actionibus cessantibus concessam. *l.* 14. §. 12. *ff. h. t.* Quæ est actio bonæ fidei ex quasi contractu, species scilicet actionis negotiorum gestorum. *l.* 14. § 9. & 13. *ff. h. t.* competens ei qui in funus impendit aut impendi mandavit; soli enim mandanti datur hæc actio, non mandatario, nisi pupillus mandaverit sine tutoris autoritate. *l.* 14. §. 15. *ff. h. t.* si modo impenderit animo repetendi, non donandi seu pietatis intuitu. *l.* 14. §. 7. 9. *ff. h. t.* Contra hæredem ejus, cujus funus ductum, licet id hæres ipse prohibuisset. *l.* 14. §. 3. *ff. h. t.* aut licet sumtus faciens ab initio se hæredem esse credidisset, atque ita suo nomine defunctum funerasset. *l.* 32. *ff. h. t.* etiam contra maritum quatenus saltem facere potest, si uxor ejus sepulta sit, cui nec dos erat, nec hæres extiterat. *l.* 28. *ff. h. t.* aut etiam quatenus dotem maritus lucratus est, licet tunc uxor hæredes habeat. *l.* 16. 17. *ff. h. t.* (VII, VIII.)

6. Datur hæc actio ad id, ut restituantur impensæ, sine quibus honeste duci funus non poterat: neque enim immodice, nec etiam nimis parce impendendum, sed pro facultatibus & dignitate defuncti. *l.* 12. §. 5. *l.* 14. §. 3. 4. §. 6. *ff. h. t.* etiamsi forsan aliter præcepisset defunctus; quippe cujus judicio haud standum est, si illud ridiculum aut stolidum appareat. *l.* 14. §. 5. *ff. h. t. arg. l.* 113. §. *ult. ff. de legat.* 1. Nec in hanc actionem veniunt sumtus in morbum, sed tantum in funus facti. *arg. l.* 14. §. 6. *ff. h. t.* Obst. *l.* 4. *C. de petit. hæred.* Resp. ibi impensas in morbum defuncti factas compensari quidem posse per hæreditatis possessorem,

 asse-

afferitur; at non eas, hâc actione funerariâ peti posse, quæ adeo privilegiata est, ut eâ agens omnibus aliis sive chirographariis sive hypothecariis præferatur creditoribus. *l. pen. ff. h. t.* junct. *l.* 14. §. 1. *ff. h. t.* (IX, X, XI, XII, XIII, XIV, XV.)

7. Quod si privatus nullus sit, qui funus curat, magistratus officium est procurare, ut defunctus funeretur ex pecuniâ rebusve hæreditariis, ne cadavera maneant insepulta. *l.* 12. §. *ult. l.* 13. *ff. h. t.*

8. *Moribus.* Nulla proprie loca religiosa apud nos esse, & sepulchra alienari posse ad instar aliarum rerum in commercio constitutarum, *tit. de rer. divis.* dictum. Unde & cadavera ex solo œconomorum templi consensu de loco in locum transferri posse receptum est. Licet autem maritus ex statuto vel pacto partem dotis lucretur, soli tamen mulieris hæredes in solidum ferre tenentur funeris impensas. Cæterum ad sumtus funeris non pertinet impensa in vestem lugubrem conjugis superstitis; quippe quam de suo potius superstes conjux in Hollandiâ comparat. Veniunt tamen in actionem funerariam privilegiatam hodie ea quoque, quæ occasione morbi postremi medicis ac chirurgis debentur, si de concursu & prælatione inter creditores quæstio sit.

* Adde *ex Cod. libr.* 3. *tit.* 44. *de religiosis & sumtibus funerum.*

Tit. VIII.

De mortuo inferendo & sepulchro ædificando.

1. Si quis prohibitus sit à quoquam inferre mortuum in eum locum in quem inferendi jus est, potest agere actione in factum contra prohibentem ad id quod interest, si in alium locum cadaver intulerit. *l.* 8. §. *ult. l.* 9. *ff. de relig.* quæ actio nec hæredi nec contra hæredem, inter prohibentem tamen & prohibitum ipsum perpetuo datur. *d. l.* 9. *ff. de relig.* Sed si alius forte commodus ad inferendum mortuum locus sepelienti non suppetat, liberum ei est protinus experiri interdicto prohibitorio. *d. l.* 8. §. *ult. d. l.* 9.

quo

quo casu prætor vim fieri vetat mortuum inferenti. *l.* 1. *ff. h.t.* (I, II.)

2. Utile tamen hoc interdictum nonnunquam & illis datur, qui jure mortuum inferendi sunt destituti; veluti nudis proprietariis aut sociis contra socios aut fructuarios, tum favore religionis, tum quia in interdictis non ita plene, sed tantum summarie examinantur causæ merita. *l.* 43. *ff. de religios.* Quod si quis sepulchrum quidem habeat, viâ vero ad illud careat, officio judicis vicini cogi possunt, ut vel precario vel justo pretio viam concedant volenti mortuum inferre. *l.* 12. *ff. de religios.* (II. III.)

3. Est & interdictum de sepulchro ædificando, quod ei accommodatur, qui in suo loco sepulchrum ædificat: eique vim fieri vetat prætor. *l.* 1. §. 5. *ff. h. t.* sive reficere velit, sive plane de novo ædificare. *l.* 1. §. *pen. ff. h. t.* Quod si cadaver jam illatum sit, Pontifices statuere debent, quo usque salvâ religione refectio permittenda sit. *l. ult.* §. 1. *ff. h. t.* (IV.)

LIBER XII.

TIT. I.

De rebus creditis, si certum petatur & de condictione.

1. Contractus in genere est *conventio de re dandâ faciendâ vel præstandâ; cui subest obligandi causa ex suâ naturâ.* Sunt vero contractus vel *nominati*, quibus *certum ac speciale nomen est à jure impositum*: vel *innominati*, de quibus libr. 19. Nominati rursus aut re constant, aut verbis, aut literis, aut consensu. Re constantes sunt, *ad quorum perfectionem est necessaria rei traditio*; atque inter eos ordine primum est mutuum: *contractus* sc. *juris gentium stricti juris re constans, quo res fungibilis alteri datur eâ lege, ut idem in genere restituatur.* licet enim mutuum non sit contractus utrimque obligatorius, non tamen ideo à contractuum serie eliminandum; quippe unà cum stipulatione exceptum à descriptione contractuum, quæ est in *l.* 19. *ff. de verb. sign.* (I. II. III.)

2. *Res fungibilis* (circa quam mutuum versatur) in jure nostro

nostro dicitur, quæ pondere, numero vel mensurâ constat, & functionem seu permutationem recipit in suo genere, sic ut alia res similis fungatur vice rei datæ: veluti vinum, oleum, frumentum &c. Hujusmodi vero res in mutuo per appensionem, adnumerationem vel admensurationem tradi atque ita in mutuatarium transferri necesse est: cum sola conventio de adnumerando mutuo mutuum non faciat. *l.* 30. *ff. h. t.*

3. Quamvis autem traditio ad hujus contractus perfectionem desideretur, non tamen præcise veram intervenire necesse est; sed & ficta sufficit, veluti si convenerit inter deponentem & depositarium, ut nummi antea depositi in posterum sint mutui. *l.* 9. §. *ult. l.* 10. *ff. h. t.* Vel si rogatus mutuam dare pecuniam corpus aliquod dederit roganti vendendum, eâ lege ut pecuniam inde redactam haberet mutuam. *l.* 11. *ff. h. t.* Obst. *l.* 19. *ff. de præscript. verb.* Resp. ibi res quidem erat vendenda tradita, ac vendita, sed pretium rei non erat roganti numeratum. atque ideo non mutuum sed alius contractus erat. Obst. *l.* 34. *vers. his argumentum. ff. mandati.* Resp. ibi etiam roganti mutuum res quidem erat vendenda tradita; sed non erat hoc inter dantem rem vendendam & accipientem actum, ut pretium inde redactum mutuum esset; licet rem vendendam tradens voluerit pretium inde proveniens mutuum dare vendenti, adeoque minus est in conventione quæ proponitur in *d. l.* 34. quam in eâ quæ est in *d. l.* 11. Quin & ficta censebitur ad mutuum contrahendum intercessisse traditio, si procurator, qui nummos à domini debitoribus exegerat, cum domino præsente non absente conveniat, ut nummi exacti deinceps penes se mutui sint. *l.* 15. *ff. h. t.* Obst. *l* 34. *pr. ff. mandati.* Resp. ibi casus proponitur, quo inter dominum & procuratorem *absentem* per *epistolam* ita convenerat; quo in casu ficta traditio concipi non poterat, cum nec vera inter absentes fieri potuisset. *arg. l.* 43 §. 2 *ff. de furtis.* (IV. V. VI.)

4. Mutuum dare potest dominus liberam habens rei illius, quam dat, administrationem: vel alius domini nomine: quo casu domino nummorum obligatio ex mutuo acquiritur. *l.* 2. *C. per quas person. cuique acquir. arg. l.* 4. *C. si cert. pet.* Quin imo, si dominus suos nummos tanquam ad Titium pertinentes Titii nomine mutuos dederit, sive sciente Titio sive ignorante, mutuum tamen contractum videbitur

&

& condictio Titio quæsita. *l.* 9. §. 8. *ff. h. t.* (VII.)

5. Non tamen mutuum dare potest pupillus sine tutoris autoritate. §. 2. *Inst. quib. alien. lic. l.* 19. §. 1. *ff. h. t.* nec præsides eorumque ministri, qui ad tempus, non perpetuo, funguntur officio. *l.* 33. 34. *ff. h. t.* nec etiam quisquam nummos alienos suo nomine sine domini voluntate. *l.* 13. *ff. h. t.* quippe quos extantes dominus vindicare posset; bonâ fide consumtos condictione repetere, de consumptis malâ fide ad exhibendum agere. *l.* 11. §. *ult. ff. h. t.* vel etiam consumtos condicere, cessâ per eum qui dedit condictione. *l.* 2. *C. si. cert. pet.* quæ danti erat ex consumtione quæsita. *l.* 13. *ff. h. t.* (VIII. IX.)

6. Accipere mutuum possunt omnes, qui & obligari: etiam universitates ac civitates per suos administratores. Ut tamen hæ non aliter obligentur ex mutuo per administratores accepto, quam si probetur mutuum in rem earum versum esse; alioquin ipsi potius administratores suo nomine essent conveniendi. *l.* 27. *ff. h. t.* Obst. *l.* 6. §. 1. *ff. de negot. gest.* Resp. *nullâ actione* sc. negotiorum gestorum, de quâ ibi quæstio erat, conveniri possunt. Sed nec præsides prohibiti mutuum accipere. *l.* 34. §. 1. *ff. h. t.* Obst. *l.* 16. *C. si cert. pet* Resp. agit de judice, coram quo litigatur, qui videretur hoc modo corrumpi. (XI. XII.)

7. Effectus mutui ex parte dantis est dominii translatio: in mutuo enim corporum datorum alienationem contingere expeditum est. *pr. Inst. quib. mod. re contrah. obl. l.* 41. *in med. ff. h.* Unde & dubitatum fuit, an mutuum esset, si tibi pecuniam donassem, ut eam mihi crederes, tuque credideris; eo quod nummi, quos donaveram ut reciperem, non videbantur alienati: arg. *l.* 55. *ff. de solut.* adeoque nec mutui. Sed benigne receptum fuit tale mutuum valere. *l.* 20. *ff. h. t.* nec obst. *d. l.* 55. *ff. de solution.* ea enim obtinet, si nulla ad accipientem utilitas perveniat; alioquin dominium etiam brevissimo temporis spatio transire atque redire posse, si quæ inde nascatur utilitas, apparet ex *l.* 58. *ff. solut. matrim.* quo modo & in casu proposito utilitas in eo est, quod accipiens ex donato, iterumque mox mutuo dans, obligationem sibi ex mutuo acquirit. (XIV.)

8. Ex parte accipientis mutui effectus est, quod sese danti mutuatarius obliget, & ex eâ obligatione nascatur certi condictio. *pr. Inst. quib. mod. re contr. obl.* licet & ex aliis causis, quibus certum petitur (id est, de quo apparet quid, quale

quale & quantum sit. *l.6.ff.h.t.*) competat. Quæ quidem ex mutuo condictio actio personalis stricti juris est, competens mutuanti si dominus nummorum fuerit; nam si alienos dederit, dans non nisi post eorum consumtionem condictione uti potest; nisi stipulatus esset sibi eos restitui, quo casu etiam iis exstantibus ex stipulatu ageret. *l.* 56. §. 2. *ff. de fidejuss. l.* 13. *ff. h. t. l.* 2. 7. *C. si cert. pet.* adversus mutuatarium, & si plures sint, contra singulos pro ratâ, licet uni tantum numeratio facta esset. *l.* 5. *C. si cert. pet.* Ad id ut tantumdem, seu res eadem in genere ejusdem bonitatis & quantitatis restituatur, non plus quam datum est, licet id pacto actum esset ut plus redderetur, veluti pro decem aureis mutuo datis undecim reciperentur. *l.* 11. §. 1. *ff. h. t.* Obst. *l.* 48. *ff. de pactis.* Resp. valet pactum rerum traditioni adjectum quatenus valere potest, non ad agendum sed excipiendum: qua ratione fieri potest, ut minus quam datum est in mutuo restituatur, dum id actum, ut pro decem mutuo datis novem reddantur. *d. l.* 11. §. 1. *ff. h. t.* (XV. XVI. XVII.)

9. Restituenda vero in mutuo simul & semel tota quantitas: neque enim particularem solutionem, seu per partes factam, creditor invitus tenetur admittere, nisi id actum sit. *l.* 41. §. 1. *ff. de usuris. l.* 9. *C. de solution.* aut pars debiti liquida sit, pars illiquida, qui casus est in *l.* 21. *ff. h. t.* Obst. *l. ult. ff. quid. mod. pign. vel hypoth. solv.* Resp. ibi diversa erant debita. Obst. *l.* 4. § 6 *ff. de statu lib. l.* 4. *C. de collat. fund. patrimon.* Resp. exceptiones sunt favore libertatis, & ut subleventur tributis onerati. (XXI.)

10. Est & restituenda res ejusdem generis, non aliud pro alio, nisi creditori consentienti. *l.* 2. §. 1. *ff. h. t.* Pecuniam tamen nemo regulariter restituere tenetur in eâdem monetâ, nisi id actum sit, sed alios æque probos seu idem valentes dando liberatur, veluti aureos pro argenteis & vice versâ. arg. *l.* 65. §. 1. *ff. de verb. obl.* junct. *l.* 94. §. 1. *ff. de solution.* modo caveatur, ne damnum patiatur mutuans, forte nimium minutâ monetâ redditâ, vel aliter. *l.* 99. *ff. de solution.* Quod si monetâ vel in materiâ, id est bonitate intrinsecâ, vel in valore extrinsecus autoritate publicâ imposito mutata fuerit, id totum periculo & commodo debitoris seu mutuatarii cedere putem; sic ut valore singulorum nummorum aucto pauciores, eo vero diminuto plures mutuanti reddere teneatur; cum non corpora sed quan-

quantitates in pecuniâ ſpectentur. *arg. l.* 94. §. 1. *ff. de ſolut. l.* 1. *ff.* de *contrah. emt.* niſi aliud tempore mutui dati actum ſit. arg. *l.* 3. *ff. h. t.* Obſt. *l.* 22. *ff. de ſolution.* Reſp. mutuans non patitur hoc modo damnum; cum eandem quantitatem, quæ ſola in nummis quâ nummis conſideratur, recipiat, licet diverſæ formæ vel materiæ corporibus inhærentem: præcipue, cum ex pluribus monetæ ſpeciebus una tantum mutata eſt, reliquis in ſuô ſtatu manentibus. (XVIII. XXII. XXIII. XXIV. XXV.)

11. Quod ſi res ejuſdem bonitatis haberi nequeant, vel mutuantis interſit ob moram factam eaſdem res in genere non reddi, æſtimatio præſtanda eſt. de qua *ad tit. de condict. tritic.*

12. Eſt & mutuum aliquod præſumtum; cum quis chirographo confeſſus eſt, ſe mutuam accepiſſe pecuniam ſpe futuræ numerationis, quæ tamen ſecuta non eſt. Atque tunc præſumtioni tali, pro ſcripturæ veritate militanti, opponitur exceptio non numeratæ pecuniæ, quæ intra biennium opponenda, ex quo ſcriptum eſt: quo caſu privilegiata erit, onus probandi rejiciens in actorem, qui numerationem dicit eſſe ſecutam. *l.* 14. *C. de non num. pecun.* Quæ omnia & tunc obtinebunt, cum ſine ſcripturâ coram teſtibus quis numerationem, quæ non eſt ſubſecuta, confeſſus fuerit: eo quod non tam ſcripturæ, quam confeſſioni numerationis exceptio opponitur, arg. *l.* 9. 10. *C. de non num. pecun.* §. 2. *Inſt. de except.* nec aliâ de causâ in Inſt. *tit. de liter. obl.* ſcripturæ fit mentio, quam quia ut plurimum confeſſiones hujuſmodi in ſcriptis rarius, ſine ſcripto fiunt. (XXX. XXXI.)

13. Quod ſi is, qui chirographum poſſidet, intra biennium ex eo non experiatur, ſic ut exceptio nequeat opponi non agenti; chirographum ipſum condicendum eſt, ſi præſens ſit poſſeſſor ejus. *l. ult. C. de condict. ex lege.* ſin abſens ſit aut latitet, adverſus eum querela coram judice interponenda, per quam perpetua redditur hæc privilegiata exceptio. *l.* 14. §. 4. *C. de non num. pecun.* (XXXI.)

14. Extra hos caſus privilegiata quidem poſt biennium evaneſcit exceptio: ſimplex tamen ſive doli ſive non numeratæ pecuniæ exceptio, cui ex communi exceptionum naturâ cohæret onus probandi, non deneganda videtur ei, cui numeratio facta non eſt. arg. *l.* 3. *C. de non num. pecun.* junct. *l.* 5. §. *ult.* & *l.* 2. §. 3 *ff. de doli mal. & met. except.* præſertim cum ex-

exceptio defensionis species sit, jure naturæ nulli adimenda. Obst. *l.* 8. 14. *C. de non num. pec.* Resp. illæ & aliæ plures ll. de privilegiatâ exceptione intelligendæ, quippe de quâ agit toties ille tit. Obst. locus non est jurijurando post biennium. *d. l.* 14. §. 3. Resp. id singulare, quia jusjurandum extraordinarius probandi modus est; sed ideo reliquæ probationes ordinariæ non sunt exclusæ. (xxxiii. xxxiv.)

15. Cessat tamen exceptio hæc, si quis jam solverit partem debiti scripturâ comprehensi. *l.* 4 *C. de non num. pecun.* nec obst. *l.* 2. *C. de tit.* neque enim illic mutuatarius quicquam restituerat, sed conquerebatur de majori quantitate chirographum conscriptum esse, quam quæ vere numerata erat. Cessat &, si quis transactionis causâ pecuniam promiserit. *l.* 11. *C. eod.* si argentario scripserit seu confessus sit sibi numeratum esse *nov.* 136. *c.* 5. Nec locum habet in deposito & apochis publicarum functionum. (in privatorum apochis per dies triginta huic exceptioni locus est) *l.* 14. §. 1. 2. *C. eod.* Denegatur quoque, si confessio facta sit ex causâ antecedente, vel si pro antecedente debito pignus fuerit constitutum quibus in casibus ipse confessus probare tenetur, sibi pecuniam non esse numeratam. *l.* 5. *l.* 13. *C. eod.* Non tamen cessat per renunciationem; quippe quæ eâdem fit facilitate, quâ confessio; nisi diversis temporibus sæpius quis renunciet. arg. *l.* 22. *C. ad Senatusc. Velleian.* (xxxii.)

16. Quod si quis numerationem factam neget, & mendacii convincatur, in duplum tenetur. *auth. contra C. eod.*

17. *Moribus.* Si decem mutuo dentur, ut undecim reddantur, undecim peti possunt, cum hodie ex nudo pacto detur actio; nisi ita excederetur legitimus usurarum modus. Convenienter autem antedictis, apud nos exceptionem non numeratæ pecuniæ non tantum post biennium opponi, sed & per jurisjurandi delationem probari posse judicatum est. Censent etiam probandi onus incumbere ei, qui numerationem confessus est, licet intra biennium exceptionem non numeratæ pecuniæ opposuerit; præsertim si instrumento huic exceptioni renunciaverit. Non obstante tamen hâc exceptione, provisionalis solutio ei, qui suum agnovit chirographum, interim injungi solet.

* Adde *ex Cod. libr.* 4. *tit.* 1. *de rebus creditis & jurejurando. tit.* 2. *si certum petatur. tit.* 30. *de non numeratâ pecuniâ.*

TIT.

TIT II.

De jurejurando sive voluntario, sive necessario, sive judiciali.

1. Jusjurandum est *religiosa Divini Nominis invocatio in testimonium veritatis.* Quod præstant, qui, quid agant intelligunt: vel in sua vel in alterius animâ; veluti procuratores in animâ domini. *arg. l. 9. §. pen. ff. h. t.* Idque per Deum, non deastros. Proinde, si quis jusjurandum improbatæ religionis detulerit, nihil agitur, licet juratum sit. *l. 5. §. 3. ff. h. t.* sed si quis jusjurandum simpliciter detulerit, adversarius autem superstitiosum ex suâ religione præstiterit, ei standum erit. *l. 5. §. 1. ff. h. t.* Potuit tamen quis de jure Romano jurare per genium aut salutem Principis. *l. 13. §. ult. ff. h. t. l 2 C. h. t. de reb. cred. & jurejur.* ut & per caput, per salutem suam aut filiorum. *l. 3. §. ult. l. 4. 5. ff. h. t.* quibus in casibus videtur per Deum jurasse. *l. 33. ff. h. t.* & adstringet hujusmodi jusjurandum eos, qui hæc superstitiosa probant ac venerantur. *d. l. 5. pr. d. l. 33. ff. h. t.* Cæterum Christianos vel simpliciter jurare, vel tactis sacrosanctis Euangeliis, moris fuit. *nov. 74. c. 5. nov. 124. c. 1.* (I, II.)

2. Est autem jusjurandum vel *assertorium* vel *promissorium.* promissorium dicitur quod futura negotia concernit, ut major iis firmitas accedat: quale est tutorum, curatorum, subjectorum, vasallorum, judicum, advocatorum, militum, aliorumque: ut & pactis ac conventionibus aliisque similibus appositum jusjurandum: quod de jure Romano sequitur naturam actus cui apponitur, nec confirmat ea, quæ per se invalida aut nulla aut in infirmanda sunt. *l. 7. §. 16. ff. de pact. l. 5. C. de legib.* (excepto casu. *l. 1. & auth. sacramenta pub. C. si advers. vend. & l. 7. ff. de oper. libert.*) Obst. *l. 41. C. de transact.* Resp. ibi non ex jurejurando, sed vel stipulatione vel contractu innominato, quo firmata erat transactio, actio datur, nisi quis malit & hic exceptionem statuere. Obst. *l. 8. ff. de condit. institut. l. 26. ff. de condit. & demonstrat.* Resp. ibi jusjurandum tantum consideratur tanquam conditio *sine quâ non*, ut loquuntur; uti & in *l. 39. ff. h. t. l. 6. C. commun. utriusque jud.* (IV, V, VI.)

L 3. Asser-

3. Assertorium jusjurandum est, quod præsentia vel præterita respicit negotia. Et vel *veritatis* est, vel *affectionis in litem*, de quo tit. seq. Assertorium veritatis vel à testibus præstetur, de quo alibi: vel à partibus; & hoc rursus vel *voluntarium est*, vel *judiciale*, vel *necessarium*, juxta hujus tit. inscriptionem. Voluntarium dici potest, quod pars parti defert vel refert extra judicium; idque vel ex conventione, quo casu delatum adversario referri nequit. *l.* 17. *ff. b. t.* vel sine prævia conventione: quo casu referri quidem potest, sed is, cui relatum est, ad jurandum cogi nequit, cum necdum aditus sit judex qui cogat. (VII.)

4. Judiciale est, quod pars parti defert vel refert in judicio, accedente interlocutoriâ judicis sententia. *l.* 12. §. 1. *C. b. t.* quod fieri potest vel ab actore vel à reo, ante & post litem contestatam usque ad sententiam. *l.* 12. *C. b. t.* licet jam testes & instrumenta producta sint, sed nihil iis probatum. *l.* 35. *ff. b. t. l.* 12. *C. eod. l. ult. C. de fideicommiss.* Obst. *l.* 4. *C. de edend. l.* 2. *C. de probat.* Resp. actor in probatione tum demum censetur defecisse, cum nec per jusjurandum probare potuerit. *arg. l.* 11. §. 3. *ff. b. t.* (VII.)

5. Deferunt autem hoc jusjurandum voluntarium ac judiciale omnes liberam habentes rerum administrationem; domini, tutores, curatores, procuratores generale cum liberâ, vel speciale mandatum habentes. *l.* 17. §. 2. 3. *ff. b. t.* defensores civitatum & collegiorum, si ad id mandatum habeant. *l.* 34. §. 1. *ff. b. t.* Non pupilli sine tutoris autoritate. *l.* 17. §. 1. *ff. b. t.* nec illi, qui cum prius detulisset jusjurandum, illud necdum acceptatum revocarunt, probationibus confisi, si iterum postea deferre velint. *l.* 11. *C. b. t.* nec servi in dominorum præjudicium, si liberâ careant peculii administratione. *l.* 5. §. 2. *ff. de peculio.* eam enim si habeant, æque domino prodesse vel nocere possunt deferendo jusjurandum, ac filiif. suo patri. *l.* 20. 21. 22. *ff. b. t.* Minores annis 25. si curatore destituti illud adversario detulerint, restitutionem petere non vetantur. *l.* 9. §. 4. *ff. b. t.* Obst. *auth. sacramenta pub. C. si advers. vend.* Resp. illa denegat restitutionem jurantibus, at non jusjurandum deferentibus. (VII, XI, XII.)

6. Defertur vero omnibus, cujusvis sexus & ætatis, etiam impuberibus, quatenus id ratum est quod juraverint. *l.* 26. *ff. b. t.* at non ad eum effectum, ut pupillus, cui delatum est, vel jurare teneatur vel jusjurandum referre, qui sensus

ſus eſt. *l.* 34. §. 2. *ff. h. t.* Non procuratoribus, defenſoribus aut hæredibus de domini vel defuncti facto *l.* 34. §. 3. *ff. h. t.* *l.* 12. *C. h. t.* arg. *l.* 9. §. 3. 4. *l.* 19. *ff. de interrog. in jure fac.* ſi tamen delatum ſit, & hi jurare parati ſint, valebit quod juratum eſt. *l.* 9. §. 6. *arg. l.* 23. *ff. h. t.* (IX.)

7. Cæterum locum habet hæc delatio in omnibus cauſis civilibus perſonalibus & realibus, rei perſecutoriis & pœnalibus, etiam famoſis. *l.* 3. §. 1. *l.* 9. §. 2. *l.* 28. §. 5. 6. 7. *pen. ff. h. t.* non in criminalibus, ob metum perjurii. (X)

8. Delatum autem ab adverſario jusjurandum vel præſtandum eſt regulariter, poſtquam deferens ipſe prius de calumnia juraverit. *l.* 34. §. 4. *ff. h. t.* vel referendum; cum turpitudinis manifeſtæ ſit nec jurare velle nec jusjurandum referre. *l.* 38. *ff. h. t.* Neque neceſſe eſt ut & referens jusjurandum calumniæ prius præſtet: nec ei rurſus referri poteſt id, quod ipſe retulit; ſed qui detulit, poſt relationem præciſe jurare tenetur; alioquin causâ cadit. *l.* 34. §. 7. *ff. h. t.* (XIII.)

9. Sunt tamen in jure caſus quibus jusjurandum delatum referri nequit, ſcilicet, ſi is, cui id delatum, vel ſolus vel melius noverit negotium de quo diſceptatur. *l.* 11. §. 2. *ff. de act. rer. amot.* Sunt & juſtæ cauſæ ob quas id, quod defertur, nec præſtandum eſt nec referendum: puta ſi de calumniâ deferens jurare nolit. *l.* 34. §. 4. *ff. h. t.* Si jam plene probatum ſit; eo quod jusjurandum ob defectum probationum receptum eſt. Si delatum ſit ei, qui in eo loco non ſortiebatur forum competens. *l.* 35. §. *ult. ff. h. t.* Denique ſi deferens non habuerit deferendi jus. *l.* 35. §. 1. *ff. h. t.* (XIV, XV.)

10. De cætero quiſquis delatum nec præſtare nec referre vult, à judice condemnandus eſt; ita tamen, ut ei ſuperſit appellationis remedium, dum forte non injuriis recte ſibi jusjurandum delatum exiſtimat. *l.* 12. §. 2. *C. de rebus credit.* ceſſante hoc in caſu ratione appellationis denegandæ; cum tranſactum non videatur ubi non eſt juratum. Quod ſi de jurandi modo inter litigantes haud conveniat, judex partes interponens arbitrari ſolet, quo modo jurandum ſit. *l.* 34. §. 5. *ff. h. t.* (XVI.)

11. *Neceſſarium* jusjurandum eſt, quod ob defectum probationis judex, parte etiam non petente, defert actori vel reo. *l.* 31. *ff. h. t.* idque in cauſis civilibus, non criminalibus, in quibus quæſtioni locus eſt, & luce meridianâ cla-

L 2 riores

riores desiderantur probationes. *l. ult. C. de probat.* ac perjurium merito metuitur. (XXVII, XXVIII, XXIX.)

12. Est vero hoc *necessarium* secundum D. D. vel *suppletorium*, quod judex defert ei qui semiplene vel saltem non plene probavit, cum illa probatio non esset per præsumtiones elisa. vel *purgatorium*, quod judex ei defert, contra quem nonnullæ leviores militant præsumtiones, ut se ab iis liberet. Nec hic præstandum calumniæ jusjurandum; cum adversarius non deferat, & in judice deferente cesset calumniæ suspicio.

13. Effectus jurisjurandi voluntarii & judicialis præstiti, vel, cum susceptum esset, per adversarium remissi (*l* 8. *C. h. t.*) est, quod reo, qui juraverit, competat exceptio jurisjurandi. §. 4. *Inst. de except.* nisi ad judiciale accesserit insuper judicis sententia, quo casu magis utilis danda rei judicatæ exceptio. *l.* 8. *C. de reb. cred.* Observandum enim sententiam quidem post judiciale jusjurandum plerumque sequi. *l.* 34 §. *ult. ff. h. t.* non tamen id necessitatis esse; cum ipsum jusjurandum transactionem & decisionem abunde contineat. *l.* 2. *l.* 31. *ff. h. t. l.* 56. *ff. de rei jud.* transactio vero litem cœptam dirimat sine sententia subsequente. arg. *l.* 2. *ff. si quis caut. in jud. sist.* (XVII.)

14. Quod si jus suum jurejurando actor asseruerit, in factum actionem ex jurejurando, vel secutâ ad judiciale condemnatione, utilem rei judicatæ actionem est habiturus. *l.* 8. *C. de reb. cred. l.* 9. §. *ult. ff. h. t.* § 11. *Inst. de action.* Nec postmodum inquiritur, an debeatur, sed id tantum, an juratum sit, sive vere sive falso. *d.* 11. *Inst. de act. d.* §. 4. *Inst. de except.* Sic ut nec appellationi locus sit, nec propter instrumenta noviter reperta aut perjurii prætextu rescindatur jusjurandum. *l.* 31. *in fin. ff. h. t. l. pen.* §. 1. 3. *C. h. t. l.* 21. *ff. de dolo.* Obst. pejerans in dolo est, qui sic ei prodesset. Resp potest quis etiam errore sine dolo pejerare: & si dolo perjurium sit præstitum, forsitan ex causâ doli fiet rescissio arg. *l.* 19. *C de transact.* junct *l.* 2. *ff. h. t.* Si tamen non inspectis testamenti tabulis quis sibi quid legatum esse juraverit, iis vero postea inspectis nihil relictum inveniatur, nihil quoque jurans ex suo consequetur perjurio. *l. ult. C. h. t.* & si quis fraudulenter jusjurandum debitori suo in fraudem creditorum detulerit, exceptione doli creditores fraudati contra jurantem uti possunt. *l.* 9. §. 5. *ff. h. t.* (XVIII, XXV.)

15. Hæc

15. Hæc autem in factum actio semper in personam est, cum ex quâdam conventione nasci videatur. *l.* 26. §. 2. *ff. h. t.* ac proinde non contra quosvis rei, de quâ juratum, possessores, sed inter eos solos, inter quos juratum est, competit. *l.* 9 *in fin. l.* 10. *l.* 11. *ff. h. t. l.* 7 §. 7. *ff. de Public. in rem. act.* idque in simplum, etsi negotium, de quo juratum est, tale sit, ut inficiatione lis crescat in duplum. *l.* 30. *ff. h. t.* Quamvis de cætero hæc actio sit tantum adjectitia qualitas pristinæ actionis sive in rem sive in personam competentis. *d. l.* 9. *in fin. l.* 10. 11 *ff. h. t. l.* 7. §. 7. *ff. de Publ. in rem act.* quam & ideo nec novat nec tollit jusjurandum præstitum, sed magis hanc in factum actioni pristinæ adjicit. *l.* 7. §. 7. *ff. de Publ. act. l.* 13. §. 3. 5. *ff. h. t. l.* 25. §. 1. *ff. de constit. pecun.* adeo ut improprie ad novationis speciem jusjurandum referatur in *l.* 26 §. 2. *ff. h. t.* nec alio forte sensu quam quatenus nova qualitas actioni ante competenti accedit. (xx, xxi, xxii, xxiii, xxiv.)

16. Necessarii jurisjurandi effectus est, quod vim probandi in judiciis obtineat, & ad illud sequi debeat judicis sententia; ex quâ deinde actio & exceptio directa rei judicatæ datur. Ut tamen admissa sit hic appellatio, & propter perjurium ac instrumenta noviter reperta impetretur rescissio. *l.* 31. *ff. h. t.* (xxx.)

17. Licet autem de perjurio nullo modo in voluntario vel judiciali juxta ante dicta, & difficilius in necessario jurejurando quæratur: licet insuper pejerans per Principis venerationem læsæ majestatis reus non sit. *l.* 2. *C. h. t. l.* 2. *C. ad leg. Jul. Majest.* non tamen ideo perjurium extra omnem pœnam est. *l.* 22. *ff. de dolo* nam & infamiâ notatos perjuros legimus. *l.* 41. *C. de transact.* & extra ordinem verberatos, criminis falsi & stellionatus reos postulatos, ac ad damnum perjurio aliis illatum reparandum condemnatos. *l.* 13. *C. de testibus. l. ult. ff. stellionatus.* ulterioribus pœnis interim Deo ultori relictis. *l.* 2. *C h. t.* (xxxii.)

18. *Moribus.* Nullum hodie admittitur jusjurandum extrajudiciale, sed tantum judiciale; ita ut pars parti quidem deferat vel referat, sed tamen non ante delatio illa rata sit, quam si eam judex approbaverit. Cumque ita moribus delatio jurisjurandi non à merâ partium voluntate, sed simul à concurrente judicis autoritate & arbitrio dependeat, non mirum, quod etiam hodie de perjurio in tali casu, æque ac in jurejurando per judicem simpliciter delato,

 quæri

quæri possit, & à sententiâ ad tale jusjurandum latâ appellari, saltem mediante restitutionis auxilio, si ex instrumentis noviter repertis clare de perjurio doceri possit; ne perjurus alias ex suo scelere lucrum sentiat: qui insuper extra ordinem pro modo admissi arbitrio judicis coërcetur.

Cæterum apud nos vix est, ut permittatur, jusjurandum veritatis aut credulitatis in animâ domini per procuratorem præstari. Jusjurandum autem per actorem reó delatum in materiâ furti aut similis delicti, ac ab eo præstitum (quod nempe illud haud commiserit) privatam quidem actoris intentionem perimit, at non accusationem ad pœnam publicam per fisci advocatum aliosque similes instituendam; quæ non obstante jurejurando moveri potest. Quod si quis jusjurandum detulerit, & necdum acceptatum revocaverit, iterum illud referre potest, impetratâ prius in integrum restitutione.

* Adde *ex Cod. libr.* 4. *tit.* 1. *de rebus creditis & jurejurando.*

TIT. III.

De in litem jurando.

1. Jusjurandum in litem in genere est, quo propter dolum aut culpam adversarii non restituentis aut exhibentis, aut non solventis, aliquis rem suam aut sibi debitam æstimat. *l.* 2. §. 1. *l.* 3. *ff. h. t.* Et vel veritatis est vel affectionis. Veritatis jusjurandum in litem est, quod à judice defertur actori, si res culpâ rei perierit aut deterior facta sit, vel etiam dolo in judiciis stricti juris. Eoque res æstimanda ex communi hominum opinione, quanti vere est, seu quanti vere interest actoris: ac in omnibus bonæ fidei arbitrariis & stricti juris actionibus locum habet. *l.* 5. *pr.* & §. *ult. ff. h. t.* etiam quandoque in rebus fungibilibus. *l.* 3. *ff. h. t.* Si tamen deferente judice actor jurare declinet, ipse judex æstimabit. *arg. l.* 71. *ff. de rei vind.* imo, si judex satis commode æstimare possit, non recte jusjurandum defert actori. *l.* 4. §. *ult. l* 5. §. *ult. l.* 6. *ff. h. t.* (1.)

2. Affectionis jusjurandum in litem dicitur, cum ob dolum aut contumaciam adversarii non restituentis res in judicium

dicium deducta æstimatur ab actore ultra verum pretium *l.* 1. *ff. h.t. l.* 2. *C. h.t. l.* 68. *ff. de rei vind.* ob levem plane culpam huic jurijurando locus non est. *l.* 4. §. *ult. l* 5 §. 3. *ff. h.t.* excepto forte casu in tutore, favore pupilli in *l. pen. C. h. t.* Est autem hoc deferendum à judice. *l.* 4. §. 1. *ff. h. t.* actori, qui dominus est, vel saltem suo nomine litem est contestatus: non procuratori. *l.* 7. *ff h.t.* nec impuberi. Pubes, si velit, jurare potest, ut & tutor: qui tamen si jurare noluerit, eo nomine pupillo non tenetur. *l.* 4. *ff. h.t.* Mater ne volens quidem pro pupillis ad hoc jusjurandum admittitur. *d. l* 4. & hæres de suâ, non defuncti, affectione jurat. (II, III.)

7. Juratur autem contra dolosum aut contumacem, non contra hæredes ex contumaciâ dolove defuncti, cum hoc jusjurandum contumaciæ pœnam contineat. *l.* 8. *ff. h. t.* nisi lis cum defuncto sit contestata. *l.* 4. *C. h. t.* Habetque locum in omnibus judiciis bonæ fidei & arbitrariis, in quibus de restituendo vel exhibendo agitur, sive in rem sive in personam. *l.* 2. *l.* 5. *ff. h. t. l.* 68. *ff. de rei vind.* vide *l.* 7. *ff. si servit. vind. l.* 16. §. 3. *ff. de pign. & hyp. l.* 18. *ff. de dolo.* Non in aliis, velut emtione, & contrariis commodati, depositi, similibusque judiciis, in quibus non venit res restituenda. *l.* 5. *ff. depositi.* Nec denique in stricti juris actionibus. *arg. l.* 5. *pr. & l.* 6. *ff. h. t.* Obst. *l.* 5. *in fin. h. t.* Resp. agit de jurejurando veritatis, non affectionis. Obst. *l.* 9. *ff. h. t.* Resp. etiam ibi de simplici æstimatione, quæ ex veritate, non affectione fit, questio est. Obst. *l.* 8. §. 1. *l.* 9. *ff. de act. rer. amot.* Resp. eadem solutio est, & in *l.* 9. legendum, *invitum non suo pretio &c.* (IV, V.)

4. Jurari vero potest hic in infinitum: quanquam & judici liberum est vel ab initio certam præfigere quantitatem, intra quam juretur; vel quia hic de perjurio, licet non facile, quæri potest. *l. ult. ff. h. t.* etiam minoris postea condemnare reum, nec sequi jusjurandum; imo & plane absolvere. *l.* 4. §. 2. 3. *l.* 5. §. 1. 2. *ff. h. t.* Obst. *Nov.* 82. *c.* 10. Resp. ibi de jurejurando veritatis, quo declarantur litis impensæ, agitur. (VI.)

5. Cæterum si reus dolo fecerit, quo minus possit restituere, hoc jusjurandum omnino necessarium est: sed si rem possidens eandem restituere contumaciter detrectet; in judicis est arbitrio, utrum actori hoc velit jusjurandum deferre, an jubere rem auferri manu militari. *arg. l.* 5. §. 1.

 ff. h. t.

ff. h. t. junct. *l.* 68. *ff. de rei vind.* Et si propter dolum desinentis possidere jam præstita fuerit æstimatio jurejurando determinata, jurans tamen solventi actiones præstare non cogitur, nec solvens contra possessores Publicianam habet actionem. *l.* 63. 69. 70 *ff. de rei vind.* (VII.)

6. *Moribus.* Jusjurandum in litem affectionis hodie vix obtinet, & , si res restituenda manu militari auferri nequeat, dum forte dolo possessoris periit, solent plerumque Judices id quod interest ex bono & æquo ipsi æstimare ac statuere.

† Adde *ex Cod. l.* 5. *tit.* 53. *de litem jurando.*

Tit. IV.

De condictione causâ datâ causâ non secutâ.

1. Condictio in genere est omnis actio personalis, vindicationi opposita §. 15. *Inst. de action.* cujus species est condictio hæc causa data causa non secuta; actio nempe personalis, qua id quod ob causam futuram (non præteritam) datum vel collatum vel accepto latum est, repetitur, quia ea causa non est secuta. *l.* 10. 14. *ff. h. t. l.* 52. *ff. de condict. indeb.* modo causa expressa sit, non in mente retenta. *l.* 7. *C. h. t.* Competens danti & hæredibus contra accipientem & hæredes ad rei datæ restitutionem cum fructibus & accessionibus *l.* 12. *ff. h. t.* non usuris ex mora *arg. l.* 1. *C. de condict. indeb.* (I, II, III.)

2. Causa autem non sequitur, vel quia alter præstare non vult, cum posset; eoque casu locus est huic condictioni, modo elapsum sit tempus præfixum *l.* 3. § 2. *ff. h. t.* vel quia præstare non potest, nec per eum stat, quo minus possit; quo casu hæc quidem cessat condictio, sed tamen condictioni ex pœnitentiâ locus est, etiam sæpe post interitum rei, quæ vicissim danda, vel in quâ aliquid faciendum erat. *l.* 3. §. 2. 3. *l.* 5. §. 1. 2. *l. ult. ff. h. t.* in contractibus enim innominatis â datione incipentibus, qui & hujus tituli fundamentum sunt, licita est pœnitentia, quamdiu res est integra. *l.* 5. *ff. h. t.* adeo ut ad hæredes transeat pœnitendi facultas. *arg. l.* 37. *ff. de acquir. hæred.* (IV.)

3. In-

3. Integra vero res videtur etiam, cum res vicissim præstanda casu periit, sed tali, quo, etsi nihil datum esset ut vicissim ea daretur, fuisset peritura, atque ita dominus idem damnum fuisset passurus. Secus quam obtineret, si occasione dationis accipiens in re vicissim præstanda casum sit passus, veluti si accipiens ut servum manumittat, profectus sit ad præsidem ad eum manumittendum, aliàs non profecturus, & ita servus à latronibus in itinere occisus sit: neque enim tunc condictioni ullo modo locus est. *l.* 5. §. *ult. ff. h. t.* Obst. *l.* 10. *C. h. t.* Resp. vel limitanda est ex *d. l.* 5. §. *ult.* vel dicendum, cessare quidem condictionem causa data, de qua in *d. l.* 10. sed non ideo protinus exclusam quoque esse pœnitentiam. *arg. l.* 3. §. 3. *ff. h. t.* (v.)

4. Quod si datum sit ob causam impossibilem, aut ea talis est naturâ, aut moribus. si naturâ, idque sciverit dans, cessabit repetitio; sin ignoraverit, condictioni locus erit. *arg. l.* 53. *ff. de reg. jur. l.* 8. *C. h. t.* Obst. *l.* 31. *ff. de oblig. & act.* Resp. restringenda est ad contractus nominatos, in quibus nondum dominium datione translatum erat. Sed si moribus seu jure sit causa impossibilis, & hoc ipsum dans ignoraverit, si quidem errore juris, cessabit repetitio arg. *l.* 7. 9. *ff. de jur. & fact. ignor. l.* 10. *C. eod.* sin facti ignorantia, condictio dati non deneganda: quo modo intelligenda. *l.* 1. 5. 6. 9. *C. h. t.* (VII, VIII.)

5. *Moribus.* Contractus innominati non admittunt hodie pœnitentiam; ac proinde etiam cessabit condictio ex capite pœnitentiæ, licet res adhuc integra sit.

* Adde *ex Cod. libr.* 4. *tit.* 6. *de condictione ob causam datorum.*

TIT. V.

De condictione ob turpem vel injustam causam.

1. Condictio ob turpem causam est actio personali stricti juris, qua repetitur quod datum est ob factum continens turpitudinem ex parte accipientis, licet jam turpe factum subsecutum fuerit, veluti si quis pecuniam, al-

teri dederit, ne is delinqnat, vel ut restituat ad quod restituendum jam ante erat obligatus. *l.* 1 §. 2. *l.* 2. *pr.* & §. 1. *l.* 4. §. 2. *ff. h.* Competens ei qui dedit, contra accipientem, & hæredes quatenus ad eos pervenit, ad id ut res, vel si ea perierit, æstimatio ejus restituatur, unà cum fructibus & accessionibus, non usuris. *l.* 4. *C. h. t.* (I.)

2. Denegatur tamen hæc condictio, si vel solius dantis sit turpitudo, ut in casu. *l.* 4. §. 3. *ff. h. t.* vel simul dantis & accipientis, quo refer, si quis judici dederit, ut pro se judicaret, licet in bonâ causâ. *l.* 2. §. *ult. l.* 3. *ff. h. t.* meliorque his in casibus, velut in parti turpitudine, est conditio possidentis. *l.* 3. *l.* 8. *ff. h. t.* Quod tamen non impedit, quo minus fiscus possidenti turpe lucrum extorqueat; *auth. novo jure. C. de pœna jud. qui male jud.* arg. *l.* 32. §. *ult. ff. de donat. inter vir. & uxor.* vel etiam tertius, cujus interest, ob turpem causam non esse datum. *l.* 4. §. *ult. l.* 5. *ff. h. t.* (II, III.)

3. Condictio ob injustam causam est actio personalis, quâ repetitur id quod datum est ob causam, nullam quidem turpitudinem specialem continentem, sed tamen jure civili improbatam. *l.* 6. 7. *ff. h. t. l.* 3. *C. de condict. ex lege.* (IV.)

4. Quod si ex turpi vel injustâ causâ promissio tantum facta sit, exceptio opponi, vel cautio seu chirographum condici potest. *l.* 1. *C. h. t.* etenim ex chirographo, quo promissio ob turpem causam comprehensa, summo quidem jure actio datur, sed exceptione eliditur. *l.* 8. *ff. h. t. l.* 134. *ff. de verb. oblig.* Obst. *l.* 5. *C. h. t. l.* 26. *ff. de verb. oblig.* Resp. actio non datur cum effectu, atque ita effectu inspecto non valet quod actum est. (V, VI.)

* Adde *ex Cod. libr.* 4. *tit.* 7. *de condictione ob turpem causam.* & *tit.* 9. *de condict. ex lege & sine causâ vel injusta causa.*

TIT. VI.

De condictione indebiti.

1. Condictio indebiti est actio personalis, ex quasi contractu. §. *pen. Inst. de obl. ex quasi contr.* §. 1. *Inst. quib. mod. de contrah. obl.* quâ repetitur indebite solutum.

Quæ

Quæ ut locum habeat, requiritur primo, ut & naturaliter & civiliter indebitum sit, quod solutum est; nam si naturaliter sit debitum, licet civiliter indebitum, cessabit condictio. *l.* 64. *ff. h. t.* Quod si ex die incerto an extiturus sit aut sub incerta conditione debitum, ante ejus existentiam solutum sit, condici potest ante diei talis aut conditionis eventum, non post. Sed si dies certus sit, vel dies aut conditio incerta quidem quando extitura sit, certum tamen eam quandoque extituram, solutum ante diem condici nequit, nec interusurium peti, quippe quod sequitur rei principalis debitæ naturam. *l.* 13. 16. 17. 18. 56. *ff. h. t.* (I. II. III.)

2. Quod si quis summo quidem jure civili debeat, sed exceptione perpetuâ tutus sit, adhuc condictioni locus erit, si modo exceptio in excipientis favorem, non in odium alterius principaliter introducta sit. *l.* 26. §. 3. *l.* 40. 43. *ff. h. t.* (exceptis casibus in *l.* 33. *ff. h. t. l.* 49. §. 1. *ff. de fidejuss.*) Obst. *l.* 28. *l.* 60. *ff. h. t.* Resp. in *l.* 28. videtur sciens indebitum solvisse in verbis *sponte suâ*; cui non datur repetitio. & in *l.* 60. *ff. h. t.* casus est, quo quis solverat ante sententiam; adeoque eo tempore, quo & naturaliter & civiliter erat debitum: qualem solutionem, semel recte factam, enervare non poterat postea perperam subsecuta judicis absolutio. Quod si pars soluti sit debita, pars indebita, sola repetenda pars indebita. Unde qui alternative duas res promiserat, si utramque solverit, condicit eam quam vult, electionem enim habet. *l. pen. C. h. t.* rejectâ Ulpiani sententiâ quæ est in *l.* 26. §. *pen. in fin. ff. h. t.* (IV, V.)

3. Secundo ad hanc condictionem requiritur, ut ignorans solverit ignoranti indebitum, nam si sciens scienti vel ignoranti dederit indebitum, donasse videtur. *l.* 53. *ff. de reg. jur.* quo pertinet casus *l.* 2. *C. de fideicommiss.* Si solvens dubitet an debeat, adhuc repetitioni locus est. *l. ult. C. h. t.* unde & id quandoque expressa conventione cavebatur, *ut redderetur si appareret indebitum. l.* 2. *ff. h. t.* Obst. *l.* 50. *ff. h. t.* Resp. ibi nihil de reddendo cautum erat, & sciebat solvens nihil deberi (VI.)

4. Tertio desideratur, ut quis ignorantiâ facti probabili solutionem fecerit: nam si juris ignorantiâ id contigerit, repetitio cessat. *l.* 2. 3. 10. *C. de jur. & fact. ignor. l.* 9. *C. ad leg. Falcid.* Obst. *l.* 2. §. 1. *l.* 3. *l.* 23. §. 2. *l.* 54. *ff. h.*

t.

t. Resp. in omnibus his legibus facile termini habiles concipi possunt, ut non juris, sed facti sit ignorantia. Obst. *l.* 1. *ff. ut in possess. legat. &c.* Resp exceptio est; benigne receptum illud, ut servetur defuncti voluntas. Obst. *l.* 7. 8. *ff. de jur. & fact. ignor.* Resp. ibi de *damnis amittendæ rei* agitur; at hic per solutionem res jam amissa est. (VII.)

5. Competit autem hæc actio solventi, ejusque hæredi, & domino cujus mandato procurator solvit. *l.* 6. *l.* 12. *ff. h. t.* non procuratori aut tutori, si pupilli vel domini nomine solverint. *l.* 6. §. *ult. l.* 57. *ff. h. t.* nec ei. qui debitum alienum nomine debitoris solvit. *l.* 44. *ff. h. t.* secus si suo nomine, quasi ipse fuisset debitor. *l.* 19. §. 1. *l.* 65. §. *ult. ff. h. t.* arg. *l.* 47. *ff. h. t.* Obst. *l.* 5. *C. de petit. hæred.* Resp. non repetit ibi solvens, quia non de suo, sed de rebus potius hæreditariis videtur solvisse; unde & deducit ex hæreditate, quam restituit. *d. l.* 5. (VIII. IX, X.)

6. Datur contra accipientem, & ejus hæredes, etiam pupillum quatenus est factus locupletior. arg. *l.* 13. §. *ult. l.* 14. *ff. h. t.* non contra eos, quibus solutio profuit. *l.* 49. *ff. h. t.* Ad id ut res cum accessionibus & fructibus, non item usuris, restituatur. *l.* 15. *ff. h. t. l.* 1. *C. eod.* adeo ut & possessionem alienæ rei indebite solutam quis possit condicere, licet elapsum sit tantum tempus, quo res potuisset usucapi. *l.* 15. §. 1. *ff. h. t.* (XI, XII, XIII.

7. Cæterum probatio, indebitum esse quod solutum est, incumbit actori; nisi reus negaverit solutionem sibi factam esse, & mendacii convictus sit; vel actor sit miles, minor, mulier, aut rusticus, qui onus probandi rejiciunt in adversarium. *l.* 25. *ff. de probat.* (XIV.)

8. Cessat hæc condictio, si solutio facta sit ex causis, in quibus lis inficiatione crescit in duplum. §. *ult. Inst. de obl. ex quasi contract.* ut & si quid datum sit ex causâ transactionis vel rei judicatæ; nisi evidens sit in transactione calumnia *l.* 65. §. 1. *ff. h. t. l.* 1. *C. eod.* Etiam cessat in casu *l.* 32. §. 2. *ff. h. t.* non tamen generali renuntiatione. *l. ult.* §. 3. *ff. h. t.* (XV, XVI, XVII, VXIII, XX.)

9. Sed & ex adverso casus sunt, quibus licet naturalis subsit obligatio, solutum tamen condici potest, puta, si mulier ex suâ intercessione solverit. *l.* 40. *ff. h. t.* si quis absque insinuatione donaverit ultra quingentos aureos *l.* 21. §. 1. *ff. de donation.* si legata ultra dodrantem hæres solverit. *l.* 9. *C. ad leg. Falcid.* (XVII.)

10. *Me-*

10. *Moribus.* Si quis sciens indebitum acceperit, vix est ut hodie furtum faciat; adeoque non condictione furtivâ, sed magis indebiti nudâ repetitione conveniri potest. Et quia ex inficiatione lis hodie non solet in duplum crescere, etiam non cessabit indebiti condictio in deposito miserabili, vel damno legis Aquiliæ, & similibus, quibus de jure Romano lis ex inficiatione crescebat in duplum.

* Adde *ex Cod. libr. 4. tit. 5. de condictione indebiti.*

Tit. VII.

De condictione sine causâ.

1. Condictio sine causâ est actio personalis, quâ repetitur res apud alium sine causâ existens, licet antea causa subfuerit. Et vel generalis est, quæ cum aliis condictionibus concurrere potest, *l. 1. ff. h. t.* vel specialis, quæ tunc locum habet, cum aliis locus non est: veluti ad repetendum chirographum, quo quis se obligavit, cum pecunia numerata non esset, vel numerata quidem, sed rursus restituta. *l. 2. 4. C. de condict. ex lege.* ut & si quid datum sit ob talem causam, quæ ipso jure nulla est, etiamsi tunc & dantis & accipientis concurrat turpitudo. *l. ult. ff. h. t.* (1, 11.)

* Adde *ex Cod. libr. 4. tit. 9. de condict. ex lege & sine causâ.*

LIBER XIII.

Tit. I.

De condictione furtivâ.

1. Condictio furtiva (quæ in odium furum introducta est, §. 14. *Inst. de act.* & locum habet si res necdum vindicata vel novatio facta sit, *l. 10. 17. ff. h. t.*) est actio personalis ex delicto, rei persecutoria ex parte actoris, pœnalis ex parte rei competens ei; qui & tempore furti facti, & quo actio intentatur, dominus est: nam si alterutro tempore res furtiva ad alium pertinuerit, hæc actio

actio non datur. *l.* 10. §. 2. 3. *l.* 11. *ff. h. t.* multoque minus si agere volens neutro tempore dominum habuerit; qualis commodatarius, depositarius. *l.* 14. §. 16. *ff. de furtis.* & fructuarius respectu fructuum, qui adhuc pendentes per prædonem ablati. *l.* 12. §. 5. *ff. de usufr.* creditor tamen, pignore surrepto, incerti condictionem habet. *l.* 12. *ff. h. t.* (I. II, III.)

2. Datur contra furem; etiam uxorem, cum non infamet. *l.* 3. §. 2. *ff. de act. rer. amot. l.* 36. *ff. de obl. & act.* & furis hæredes licet infantes. *l.* 2. *ff. h. t.* in solidum pro portione hæreditariâ, licet nihil ex re furtivâ ad eos pervenerit. *l.* 9. *ff. h. t.* Obst. *l. ult. C. rer. amot.* junct. *l.* 6. §. 4. *ff. eod.* Resp. sensus d. l. ult. est, quod si plures hæredes sint, singuli teneantur pro portione hæreditariâ, seu pro eâ parte quæ ad eos pervenit, non ex re furtivâ, sed ex hæreditate furis. Obst. *l.* 4. §. *ult. l.* 10 *ff. de tut. & rat. distrah.* Resp. per *furti condictionem* ibi designatur actio furti; in verbis enim *damni injuriæ furti condictio* vocabulum *condictionis* non ad furtum tantum, sed & ad damnum ac injuriam referendum, quatenus generaliter omnem in personam actionem significat. §. 15. *Inst. de act.* Contra patrem furis vel dominum non ultra competit, quam quatenus ad eos pervenit. *l.* 4. *l. pen. ff. h. t.* 3. §. 12. *ff. de pecul. l.* 3. §. *ult. l.* 4. *ff. de act. rer. amot.* sed nullo modo contra eum, qui absque contrectatione, vel ope tantum, vel solo juvit consilio, *l.* 6. *ff. h. t.* Obst. *l.* 53. §. 2. *ff. de verb. signif.* Resp. locum habet, si cum ope concurrat ipsius rei contrectatio. Quod si plures simul contrectando furtum fecerint, contra singulos in solidum actio datur, sed unius præstatione cæteri liberantur. *l.* 1. *C. h. t.* de cætero nihil interest utrum proprietatis, an usus vel possessionis furtum sit factum. *l.* 16. *ff. h. t.* (IV. V, VII.)

3. Tendit ad id, ut restituatur res surrepta vel species inde facta; *l.* 13. *ff. h. t.* una cum fructibus perceptis & percipiendis. *l.* 8 §. 1. *ff. h. t.* ac eo quod interest. *l.* 3. *ff. h. t.* aut si res interierit, præstetur æstimatio, quanti ea unquam plurimi fuerit, à tempore furti facti, licet impensâ furis sit melior facta. *l.* 8. *pr.* & §. 1. *l.* 13. *ff. h. t.* Obst. *l.* 2. §. 3. *ff. de privat. delict.* Resp. tempus judicii accipiendi in fure idem est cum tempore moræ; cum protinus fur cogi possit judicium accipere. (VI, VIII.)

4. *Moribus.* Non tantum domini, sed & omnes alii, quo-

quorum intereſt, reperunt à fure rem ſibi ablatam.
* Adde *ex Cod. libr.* 4. *tit.* 8. *de condict. furtivâ.*

Tit. II.

De condictione ex lege.

1. Condictio ex lege eſt actio perſonalis nata ex obligatione civili per legem novam, id eſt lege 12. tabul. poſteriorem, introducta, cui non eſt adjectum certum nomen aut forma actionis. *l. un. ff. h. t.* veluti in donatione ex *l. l.* 35. *C. de donat.* ut & in *l.* 30. *C. de inoff. teſt. l.* 1. *C. h. t. l.* 27. §. *ult. l.* 28. *ff. ad leg. Iul. de adult. l.* 2. *C. de debit. civit.* §. 24. 25. *Inſt. de Action* (1. 11.)
* Adde *ex Cod. libr.* 4. *tit.* 9. *de condictione ex lege &c.*

Tit. III.

De condictione triticariâ.

1. Condictio triticaria, forſan à tritico ſic dicta, eſt actio prætoria perſonalis, qua rei cujuſvis corporalis vel incorporalis quomodocunque debitæ ex contractu vel delicto æſtimationem præſtandam eſſe contenditur. *l.* 1. *ff. h. t.* & quia pecunia numerata non æſtimatur ſed æſtimat, hinc ea ſola in hanc actionem non venit. *d. l.* 1. (1.)

2. Hæc vero condictio non plane nova actio videtur, ſed magis veteris actionis adjectitia qualitas: & ideo vel bonæ fidei vel ſtricti juris vel arbitraria dici poteſt pro naturâ actionis principalis, quâ res ipſa petenda fuiſſet. Proinde ſi ea fuerit bonæ fidei, hæc quoque talis erit, & in æſtimatione facienda ſpectandum rei judicatæ tempus. *l.* 3. *ff. h. t.* ſin illa ſtricti juris ſit, etiam hæc ejuſdem conditionis erit, ac in æſtimanda re litis conteſtatæ tempus attendendum. *l.* 4. *ff. h. t. arg. l.* 3. §. 2. *ff. commodat.* non, quod præciſe litis conteſtatæ vel rei judicatæ tempora conſideranda ſint; ſed potius totum illud ſpatium, quod inter moram & litem conteſtatam aut ſententiam interceſſit; ut ita ſua cuique mora, & non alteri noceat. arg. *l.* 37. *ff. mandati. l.* 8. §. 1. *ff. de condict. furtiva.* ex quo fundamento explicandæ plures aliæ leges; puta *l.* 22. *ff. de reb. cred. l.* 12. §. 1.

§. 1. *ff. quis caut. in jud. sist. caus. fact. l.* 59. *ff. verb. obl. l.* 37. *pr. ff. mandati. l.* 22. *ff. de obl. & act. l.* 28. *ff. de novation.* (II. III, IV.)

Tit. IV.

De eo quod certo loco dari oportet.

1. Si quis se certo loco soluturum promiserit, summo jure alibi in stricti juris negotiis conveniri nequit. Ne tamen inutilis fiat promissio, introducta est ex æquitate *actio de eo quod certo loco l.* 1. *ff. h. t.* quæ est prætoria arbitraria in personam, quâ res ex negotio civili stricti juris certo loco præstanda alibi petitur, factâ tamen mentione loci, ne plus loco petatur. §. 33. *Inst. de action.* ut judex pro locorum diversitate pluris vel minoris reum condemnet; cum alibi facilior, alibi difficilior sit rei vel etiam ipsius pecuniæ præstatio. *l.* 2 §. *ult. l.* 3. *ff. h. t.* Quod si ex negotio bonæ fidei res certo loco debeatur, huic actioni locus non est. *l.* 7. *ff. h. t.* (I. II.)

2. Datur contra eum, qui certo loco dare promisit, si ibi non det tempore constituto; vel, si nulla temporis sit facta mentio, intra tale tempus, quo commode ad locum designatum pervenire poterat. *l.* 2. §. 6. *ff. h. t. l.* 137. §. 2. *ff. de verb. obl.* etiam contra fidejussorem ex morâ propriâ. *l.* 8 *ff. h. t.* non ex morâ debitoris principalis; licet ex morâ principalis ad usuras teneatur in stipulatum deductas in casum moræ, si in omnem causam fidejusserit: est enim inter usuras & id quod interest hac actione petendum ratio differentiæ in eo, quod in stricti juris judiciis (de quibus hic agitur) usuræ considerentur non ut accessoriæ, sed tanquam novum debitum ex nova stipulatione, ad inducendam in strictis judiciis usurarum obligationem necessaria; id vero quanti interest, tantum sit accessorium unius debiti seu obligationis. Unde & soluta parte principalis debiti, id quod interest tantum peti potest respectu partis adhuc persolvendæ; cum tamen usuræ in stipulatum deductæ etiam post sortem solutam peti possint, qui plenus sensus est. *l.* 8. *ff. h. t.* (III.)

3. Quod si duo loca alternative promissioni adjecta sint, velut *Ephesi aut Capuæ centum*, debitoris electio est, in quo velit

velit loco solvere, sed eo cessante, creditoris est electio, in quo ex duobus locis velit petere, etiam sine alterius loci mentione. *l.* 2. §. 3. *ff. h. t.* & si facta sit alternatio rerum & locorum, ut *centum Capuæ vel equum Ephesi*, creditor, cessante promissore, non modo loci sed & rei electionem habet propter locum. *d. l.* 2. §. 3. *ff. h. t.* sed si extra duo loca, promissioni alternatim adjecta, creditor alibi petere velit, utriusque loci facienda mentio. *d. l.* 2. §. 2. *ff. h. t.* (IV.)

4. Conveniendus autem promissor non in alio, quocunque loco, sed eo tantum, in quo sortiretur quoque forum competens, si loci adjectio facta non esset, ne alioquin durioris sit conditionis quam illi, qui sine loci mentione promiserunt; quales tantum in foro competente conveniuntur. arg. *l.* 19. §. *ult. ff. de judiciis* sic ut in *l.* 43. *ff. de judic.* & *l.* 16. §. 1. *ff. de constit. pecun.* vocabulum *ubique* designare videatur omnia ea loca, in quibus ex generali legum dispositione actiones intentari possunt. (V).

5. Præcipue vero in æstimando eo quod interest inquirendum, in cujus gratiam adjectio loci facta sit: etenim, si actoris causa, etiam maxime ejus habenda ratio, ut consequatur quanti interest; ut tamen reus ex æquitate plerumque sit absolvendus, ubi cautionem de re in loco destinato persolvendâ præstiterit. *l.* 4. §. *ult. ff. h. t.* Sin rei seu promissoris gratiâ, id maxime curandum, ne ille in damno versetur, licet forte in morâ sit, & sui copiam non faciat in loco adjecto. *l.* 2. *pr. ff. h. t.* (VI.)

6. Quod si quis alibi extra locum appositum rem debitam acceptaverit, id quod interest ultra nequit exigere. *l.* 8. *l. ult. in fin. ff. h. t.* Obst *l.* 2. §. 7. *ff. h. t.* Resp. ibi solutio facta erat adjecto, & non secundum formam stipulationis in ipso loco constituto: ac proinde non ipso jure, sed tantum exceptione tutus erat solvens; cui post solutionem ita factam excipienti opponi jure poterat replicatio; quod adjectus solutioni alio loco contra formam stipulationis acceptans creditoris jus respectu ejus quod interest immutare non potuerit. Invitus tamen creditor cogi nequit, ut alio quam convento loco promissum acceptet, nisi simul id quod interest præstetur. *l. pen. ff. h. t.* Obst. *l.* 137. §. 2. *ff. de verb. obl.* Resp. debitor ubique quidem solvere potest, sed volenti creditori. (VII.)

7. Cæterum temporis adjectio non facit, actionem da-

ri arbitrariam, ut quidem loci mentio, licet id quod interest ibi ex morâ peti possit. *l.* 4. *ff. h. t.* nam nec judex arbitratur, utrum actoris an rei intersit respectu temporis, sed solum considerat quanti intersit actoris: nec secundo actor prohibetur post tempus agere summo jure, uti alio loco quis agere prohibitus est; sic ut in tempore non militet eadem actionis arbitrariæ ex necessitate introducendæ ratio. (VIII, IX.)

8. *Moribus.* Si quis certo loco se daturum promiserit, non potest ibi conveniri, nisi illic inveniatur aut bona habeat, quæ arresto graventur, licet fori privilegio renunciasset, & se specialiter judicis illius jurisdictioni subjecisset. Quod si quis plus loco petat, reus ab instantiâ absolvitur, & actor in expensas condemnatur.

* Adde *ex Cod. libr.* 2. *tit.* 18. *ubi conveniatur, qui certo loco dare promisit.*

Tit. V.

De constituta pecunia.

1. Constitutum est conventio prætoria citra stipulationem, quâ quis promittit se soluturum quod ipse vel alius debet, idque inter præsentes vel absentes, nuncio literis *l.* 14. §. 3. *l.* 5. *ff. h.t.* Quod si quis, cum stipulari vellet, non servaverit formam stipulationis, id quod actum est non valet jure constituti. *l.* 1. §. 4. *ff. h. t.* Obst. *l.* 8. *ff. de accepti. l.* 27. §. 9 *ff. de pact.* Resp. ibi agitur de liberatione, quæ favorabilior. (I. II.)

2. Constituere possunt omnes, qui possunt obligari. Illis, quibus aliquid est debitum, non alteri pro altero, ne procuratori quidem, sic ut alteri quam ei cui constitutum est quæreretur obligatio. *l.* 5. §. 2. *&* 5. 6 *ff. h.t.* exceptis tutoribus, curatoribus; actoribus, & eo, qui magis nuncii ac ministri quam procuratoris munere fungitur. *l.* 5. §. 7. *l.* 15. *ff. h. t.* Potest tamen Titio constitui quod Mævio est debitum, eo consentiente, ita ut ipsi Titio quæratur actio. *l.* 5. §. 2. 6. *ff. h. t.* (III, X.)

3. In constitutum deduci potest omne debitum, sive corporalium sive incorporalium. *l.* 2. *C. h. t.* in totum vel pro parte: minus enim, quam est debitum, constitui potest,

test, non plus, & quod excedit, non debetur, ac solutum condicitur. *l.* 11. 12. 13. *ff. h. t.* nisi quis sciens plus constituerit, & solverit; donasse enim videtur. arg. *l.* 53. *ff. de reg. jur.* Nec refert purum sit an conditionale. *l.* 19. *ff. h. t.* an in diem, adeo ut in diem debens possit constituere, se vel statim vel citeriore die, id est, maturius soluturum. *l.* 3. *in fin. l.* 4. *ff. h. t.* Uti nec interest, utrum naturale tantum subsit debitum, an naturale & civile simul, modo tale sit, quod per exceptionem elidi nequit. *l.* 1. §. 7. *l.* 3. §. 1. *ff. h. t.* [IV, V, VI, VII.]

4. Quod si is debeat, qui ab hostibus captus est, hoc quoque debitum constitui ab alio, nihil impedit, cum maneat obligatio, non obstante captivitate, respectu bonorum captivi quæ ad eundem redeuntem reversura jure postliminii. *l.* 11. *ff. h. t.* Obst. *l.* 47. *ff. de fidejuss.* Resp. alia in deportato ratio est, cujus bona cum oneribus ita fisco cedunt, ut nulla contra deportatum obligatio vel quantum ad personam vel quantum ad bona supersit. [VIII.]

5. Ubi autem in universum deficit principale debitum, non valet constitutum, nec erronea constituentis confessio ei obest. *l.* 5. §. 2. *l. ult. ff. h. t. l.* 2. *C. eod.* ut tamen sufficiat ad constituti validitatem, quod principalis subsit obligatio, cujus respectu & fidejussores & pignora, licet non promissa, recte constituuntur. *l.* 14. §. 1. *ff. h. t.* Quodque ea subfuerit tempore constituti celebrati, licet postea evanuerit, antequam existeret conditio constituto apposita, dum forte constitutum erat conditionale. *l.* 18. §. 1. *ff. h. t.* [IX.]

6. Hinc nascitur actio de constitutâ pecunia, competens ei, cui constitutum est & hæredi; contra constituentem & hæredem. Si plures constituerint, divisionis beneficio locus est. *l. ult. C. h. t.* Si quis dixerit, *dabitur à me & Titio*, pro parte dimidiâ; sed si ita, *à me aut Titio*, in solidum constituens tenetur: nullo vero modo obligatus videbitur, si impersonaliter dixerit, *satisfiet. aut. si quando. C. h. t.* quamvis aliud in stipulatione servetur, in quâ cum præcedat solennis interrogatio, facilius fieri potest applicatio verbi *satisfiet.* arg. *l.* 1. §. 2. *ff. V. O.* quam ubi interrogatio haud antecedit, ut est constitutum. [XI.]

7. Tendit ad id ut præstetur quod constitutum seu promissum est; ut tamen induciæ modicæ, non minus decem dierum, ad solvendum etiam pure constituenti sint indul-
 gendæ.

gendæ. *l.* 21. §. 1. *ff. h. t.* Singulare autem est in constituto, quod si creditor tempore faciendæ solutionis in morâ fuerit acceptandi totum debitum oblatum; vel etiam ante diem constituto appositum recusaverit oblatum nullam justam habens recusandi causam, postmodum ultra nequeat ex constituto agere, eique sola principalis actio supersit. *l.* 17. 18. *ff. h. t.* cum alioquin mora prior per posteriorem purgari possit. (XII.)

8. Qui autem pro alio constituit & solvit, exemplo fidejussorum habet mandati vel negotiorum gestorum actionem. arg. §. 6. *Inst. de fidejuss. l.* 20. §. 1. *ff. mandati.*

9. *Moribus.* Constituti & stipulationis eadem hodie vis est, cum ex omni nudo pacto serio prolato actio detur: adeoque pro alio constituens effectu à fidejussore non differt.

* Adde *ex Cod. libr.* 4. *tit.* 18. *de constituta pecuniâ.*

Tit. VI.

Commodati vel contra.

1. Commodatum est contractus bonæ fidei re constans, quo res alteri gratis ad certum tempus & modum utenda traditur, eâ lege ut finito usu vel tempore restituatur in specie. Commodari autem possunt res mobiles, immobiles, & incorporales, ut habitatio *l.* 1. *ff. h. t. l.* 12. §. 2. *ff. de usufr. l.* 17. *ff. de præscr. verb.* propriæ & alienæ *l.* 15. *ff. h. t.* non fungibiles, nisi dicis causâ ad ostentationem forte. *l.* 3. §. *ult. l.* 4. *ff. h. t.* (I.)

2. Hinc commodati actio nascitur, directa & contraria. Directa datur commodanti, etiam furi vel prædoni. *l.* 15. *ff. h. t.* licet his non detur actio furti pœnalis; cujus diversa ratio est. *l.* 12. §. 1. *ff. de furtis.* Contra commodatarium ejusque hæredes finito tempore vel usu. Contra pupillum tamen & furiosum non aliter, quam si is locupletior inde factus sit, licet jam pubes factus dolum commiserit. *l.* 1. §. *ult. ff. h. t.* quem tamen propter dolum post pubertatem commissum ad exhibendum conveniri posse, probabile est. arg. *l.* 2. *ff. h. t.* junct. *l.* 131. *ff. de reg. jur.* Si pluribus res commodata sit, contra singulos in solidum actio datur. *l.* 5. §. *ult. ff. h. t.* nisi *communi periculo* plures rem utendam ac-

acceperint, id eſt, ut periculum rei inter eos eſſet diviſum, quo caſu ſinguli pro parte tantum conveniendi. *l.* 21. §. 1. *ff. b. t.* (II, III.)

3. Tendit hæc actio directa ad id, ut reſtituatur res commodata cum acceſſionibus. *l.* 5. §. 9. *ff. b. t.* vel ſi perierit, ejus præſtetur æſtimatio. *l.* 17 §. *ult. ff. b. t.* aut id quod intereſt, ſi facta ſit deterior. *l.* 3. §. 1. *ff. b. t.* ſive dolo ſive quavis culpâ commodatarii: nam & leviſſimam præſtare tenetur ex ratione. *l.* 5. §. 2. *ff. b. t.* niſi aliud actum ſit. Quod ſi utriuſque gratia, tam commodantis quam commodatarii, contractus hic celebratus fuerit, tantum levis; ſi ſolius commodantis cauſa, ſolus dolus & lata culpa præſtanda venit. *l.* 5. §. 10. *l.* 18. *pr. ff. b t.* Caſus plane fortuitus in re commodatâ domino nocebit, non commodatario; quippe qui caſum non præſtat, niſi ita convenerit, vel culpa præceſſerit, vel res æſtimata ad uſum conceſſa fuerit. *l.* 5. §. 3. *ff. b. t. l.* 1. *C. eod.* §. 2. *Inſt. quib. mod. re contrah. obl.* Annumerandum vero caſui factum quoque tertii. *l.* 19. *ff. b. t.* junct. *l.* 41. *ff. locati.* Obſt. *l.* 7. §. 1. *ff. b. t.* Reſp. agit de damno per correum ſeu concommodatarium, non extraneum dato. (IV, V, VI, VII.)

4. Contraria actio commodatario datur adverſus commodantem, ad id quod ei abeſt ex vitio rei commodatæ, dum ſervus, qui fur erat, aut dolia mucida, quibus vinum corruptum, à ſciente ad uſum conceſſa ſunt. *l. pen. ff. b. t.* ut & ad impenſas graviores in rem commodatam factas, non modicas, quas cum uſu commodatarius penſare & ipſe ferre debet. *l.* 18. §. 2. *ff. b. t.* Etiam ad pretium recuperandum, quod commodatarius commodanti loco rei amiſſæ præſtiterat, ſi ea poſtmodum in commodantis reverſa ſit poteſtatem. *l.* 17. §. *ult. ff. b. t.* ut tamen commodantis electio ſit, an rem an pretium velit reſtituere. *d. l.* 17. §. *ult.* niſi commodatarius non hâc actione contrariâ agere, ſed pretium condicere malit condictione ſine cauſa; quo caſu rem recipere non cogitur. *l.* 2. *ff. de condict. ſine causâ*, vel è contrario rem malit utiliter vindicare, velut emtione tranſlatam; quo caſu pretio non tenetur contentus eſſe. *l.* 63. *ff. de rei vind.* Denique etiam ad id quod intereſt commodatarii, ſi uſus ei ante tempus ſit ablatus ſive ab extraneo ſive ab ipſo commodante. *l.* 17. §. 3. *ff. b. t.* Nec commodantem excuſabit, quod doceat, ſe re commodata ante tempus ex inopinatâ causâ ad proprios uſus indigere: id

 enim

enim licet in locatione obtineat. *l.* 3. *C. de locat.* ad commodatum tamen nequaquam trahendum est: cum conductor usu carens mercedem retineat, at commodatarius nihil sibi retinens gravius damnum subeat; ut proinde sit dispar ratio. (VIII, IX.)

5. Cæterum hæc omnia quæ commodatarius contrario petit judicio, etiam jure compensationis sibi servare poteſt, si vicissim ob damnum in re commodata datum quid debeat. *l.* 18. §. *ult. ff. h. t.* quamvis corporum ipsorum commodato concessorum retentionem non possit exercere, qui sensus est legis ult. *C. h. t.* (X.)

6. *Moribus.* Commodatarium hodie prætextu debiti cujuscunque rem sibi commodato datam retinere posse receptum est; dum judicis autoritate rem commodatam arresto gravat: licet verum sit, arrestum præstitâ cautione relaxari posse.

* Adde *ex Cod. libr.* 4. *tit.* 23. *de commodato.*

TIT. VII.

De pignoratitia actione.

1. Pignus est contractus bonæ fidei re constans, quo creditori res traditur in securitatem crediti, eâ lege, ut soluto debito idem in specie restituatur. Pignori dari possunt res omnes mobiles, immobiles, incorporales, propriæ, non alienæ, de quibus latius ad tit. *quæ res pign. dari poss.* (I.)

2. Cæterum ex pignore actio nascitur pignoratitia directa & contraria. Directa datur debitori, vel ei qui pignus dedit, contra creditorem, non tertium possessorem cum quo non est contractum: ad id ut restituatur pignus, & creditor præstet dolum ac levem culpam. *l.* 23. *ff. de reg. jur.* non levissimam, nisi solius creditoris gratia pignus contractum sit, atque ita simile sit commodato. *l.* 13. §. 1. *ff. h. t.* §. *ult. Inst. quib. mod. re contr. obl.* multoque minus casum fortuitum. *d.* §. *ult. Inst.* nisi id actum sit expresse vel tacite: ut & in *l.* 6. *C. h. t.* Insuper ut restituantur fructus rei pignoratæ, licet forte prædo rem de facto pignori dedisset. *l.* 22. §. 2. *ff. h. t.* nisi pactum antichreseos adjectum fuerit, ut sc. fructus creditori cederent in vicem usurarum

quo

quo casu, si quidem expressum sit pactum antichreseos & incertus fructuum proventus, nihil reddendum ex fructibus, licet illi legitimum excedant usurarum modum. *l.* 17. *C. de usuris.* sin tacitum fuerit, vel etiam in expresso certus sit fructuum proventus, id quod supra legitimas usuras ex fructibus pignoris redactum est; domino pignoris est restituendum. arg. *l.* 14. *C. de usuris. l.* 8. *ff. in quib. caus. pign. tac. contrah.* (II, III, IV, V.)

3. Quod si creditor pignus jam distraxerit, ad id, quod supra debitum ex pignore redactum est, hæc actio directa pignoratitia debitori datur; nec liberatur creditor debitorem emtori delegando. *l.* 42. *ff. h. t.* Obst *l.* 24 §. 2. *ff. h. t.* Resp. non aliud illa l. dicitur, quam, creditorem suo periculo posse mandare actiones debitori contra emtorem, si debitor expectare nolit, donec creditor ab emtore pretium consecutus fuerit. (IV.)

4. Non aliter tamen huic actioni directæ locus est, quam si integrum debitum creditori solutum sit, aut aliter ei satisfactum, non si pro parte. *l.* 9. §. 3. *ff. h. t.* licet debitum personale inter plures debitoris hæredes divisum esset ipso jure, & unus eorum partem suam jam persolvisset. *l.* 1. 2. *C. de luit. pign.* Pro sorte tamen solâ obligatum pignus, ea solutâ, pro usuris à creditore retineri nequit. *l.* 11. §. 3. *ff. h. t.* quæ non est correcta per *l. un. C. etiam ob chirograph. pec. pign. ret.* Satisfactum autem creditori videtur, ita ut pignoratitiâ hac debitor pignus recuperare possit, si ei volenti aliud pignus loco prioris, aut fidejussores animo liberandi pignus dati fuerint; non vero, eo invito *l.* 9. §. 3. *ff. h. t. l.* 6. §. 1 *ff. quib. mod. pign. solv.* nisi evidens sit, sine dispendio creditoris hoc posse fieri arg. *l.* 38. *ff. de evict.* (VI.)

5. Quandoque tamen, & antequam solutum creditori vel satisfactum fuerit, hæc actio debitori competit: puta, si creditor pignore abutatur, vel impediat quo minus debitor in re pignoratâ utatur jure suo, ad id quod interest. *l. ult. ff. h. t.* (VIII, IX.)

6. Contraria actio creditori datur contra debitorem: ad recuperandas impensas necessarias. *l.* 8. *ff. h. t.* etiam utiles, si non sint ipsi debitori nimis graves. *l.* 25. *ff. h. t.* & ad damnum reparandum, creditori ex re pignoratâ datum. *l.* 31. *ff. h. t.* ac denique, ut id quod interest præstetur, si æs pro auro, vel res alteri jam obligata, aut aliena, pignori

data sit creditori ignoranti. *l.* 1. §. *ult. l.*9.*l.*16.§. 1.*ff.b.t.* (x, xi.)

* Adde *ex Cod. libr.*4.*tit.*24. *de pignorat. actione.*

LIBER XIV.

Tit. I.

De exercitoria actione.

1. Magister navis dicitur ad quem quotidiana navis cura spectat, sive liber homo, sive servus sit. Exercitor vero, ad quem quotidianus quæstus pertinet. Quâ occasione prodita est actio exercitoria prætoria perpetua ex contractu magistri vel substituti, competens iis, qui cum magistro contraxerunt vel cum submagistro, etiamsi cum invito exercitore magister substituerit. *l.* 1. §. 5. *ff.b.t.* & eorum hæredibus: non tamen illis, qui contraxerunt cum nautis. *l.* 1. §. 2. *ff. b. t.* Contra exercitorem, & si plures sint, contra singulos in solidum, quamvis unius præstatione cæteri liberentur. *l.* 1. §. *ult. l.* 2. 3. *ff. b. t.* Nisi singuli per se navem exerceant sine magistro; quo casu singuli tantum pro ratâ conveniendi. *l.* 4. *pr. ff. b.t.* Quod si exercitor sit filiusfamilias, ipse quidem conveniri potest. *l.* 1. §. 22. *ff. b. t.* sed nihilominus contra patrem quoque actio dari potest in solidum, si consenserit; de peculio, si consensus desit. *l.* 1. §. 19. 20. *ff. b. t.* (i, ii, iii, iv, v.)

2. Datur ad id, ut persolvatur quod magistri vel substituti contractu comprehensum est, ut ex supra dictis manifestum est: si modo ejus rei gratiâ magister contraxerit, cui fuit præpositus, etiam si postea creditum inutiliter consumserit. *l.* 1. §. 9. *ff. b. t.* modo etiam navigatio tale ac tantum creditum desideraverit: nam si ad navim armandam, quæ jam armata erat, quis crediderit, nihil ab exercitore recuperat; aut si plus justo crediderit, id solum repetit, quatenus credi necesse erat. *l.* 1. §. 7. 8. *l. ult. ff. b. t.* nisi in pretiis rerum magister creditorem dolo decepisset: tunc enim in solidum tenetur exercitor. *l.* 1. §. 10. *ff. b. t.* Quod si plures ejusdem navis magistri sint, si quidem divisis officiis sint præpositi, non ultra obligatur exercitor, quam qua-

quatenus quisque eorum intra officii terminos contraxit. Sin conjunctim, ex singulorum contractu conveniri potest, nisi in iis constituendis id actum sit, ne unus sine altero contrahat. *l.* 1. §. 13. 14. *ff. h. t.* (VI, VII.)

3. Potest & actione directâ conveniri exercitor. §. *ult. Inst. quod cum eo qui in alien. potest.* potest quoque ipse magister, si homo liber sit. *l.* 1. §. 17. *ff. h. t.* licet ex adverso exercitor convenire nequeat eum, qui cum magistro contraxit, nisi in subsidium, cum à magistro suum nequit consequi. *d. l.* 1. §. 18. *ff. h. t.* (VIII.)

4. *Moribus.* Nec exercitores singuli hodie in solidum tenentur ex facto magistri; nec omnes exercitores simul ultra æstimationem navis & eorum quæ in navi sunt obligantur, adeoque liberari possunt à solidi præstatione tum exercitores tum institorem præponentes solvendo id, quod communiter in societate habere comperiuntur.

* Adde *ex Cod. libr.* 4. *tit.* 25. *de institoria & exercitoriâ actione.*

TIT. II.

Ad legem Rhodiam de jactu.

1. Celebres navigandi peritiâ Rhodienses de rebus nauticis leges varias tulerunt; quas Romani tanquam æquas probarunt; eam præcipue quæ de jactu agit. Quâ cautum, ut si ob tempestatem merces quædam navis levandæ gratiâ jactæ fuerint, damnum ex rebus salvis pro ratâ reparetur. Æquum sc. visum fuit, ut contribuant, qui per jacturam alienarum suas conservarunt. *l.* 1. *l.* 2. *pr.* & §. 2. *ff. h. t.* nec Obst. *l.* 14. *ff. de præscr. verb.* cum propter jactum non teneatur, quod tantum innuit. *d. l.* 14. sed quia res suas salvas habet; quibus non salvis ex jactu non esset obligatus. (I, II.)

2. Jactui autem æquiparatur, si jacturæ occasione merces aliæ detectæ atque ita aquæ aspersione corruptæ sint: nam & corruptionis nomine dominis mercium corruptarum contribuendum est, si plus sit in damno seu corruptione, quam in contributione: etenim si plus sit in contributione, quam est in damno per aspersionem illato, ipsi mercium corruptarum domini adhuc aliis, quorum res projectæ, pro

rata contribuunt. *l.* 4. §. *ult. ff. h. t.* Sed & jacturæ simile est, si merces quædam in scapham conjectæ sint, ut navis portum facilius intraret, & scapha perierit. *l.* 4. *ff. h. t.* (III, IV.)

3. Nulla interim actio prodita est domino mercium jactarum contra salvatarum dominos, sed ipse potius contra navis magistrum actione locati conducti experitur, ut is à cæteris contributionem exigat vel retentione mercium vel actione conducti. *l.* 2. *ff. h. t.* Si tamen magister actiones mercium jactarum domino cedere velit, audiendus videtur. arg. *l.* 51. *ff. de peculio.* cum non teneatur præstare ut cæteri solvendo sint, arg. *l.* 2. §. 6. *ff. h. t.* (II.)

4. Contribuunt autem omnes, quorum res per jactum aliarum mercium salvatæ sunt, etiam dominus navis. *l.* 2. §. 2. *ff. h. t.* imo & ipse mercium projectarum dominus; quippe cui pro ratâ tanto minus tribuitur, quantum cæteris ex contributione decessit seu abest. (XII, XIII, XIV.)

5. Non aliter tamen contributioni locus est, quam si navis ipsa salva sit, & justum sine culpâ nautæ subfuerit periculum; ac denique ex consensu ac voluntate merces projectæ sint aliudve damnum rebus illatum periculi communis evitandi gratiâ, non vi aut casu.

6. Proinde non contribuendum, si navis non obstante jactu postmodum alio loco perierit. *l.* 4. *pr.* & §. 1. *ff. h. t.* Nec, si ipsa navis violentiâ tempestatis damnum senserit; quamvis aliud obtineat, si communis periculi removendi causâ navis armamenta dejecta sint. *l.* 3. *l.* 5. §. 1. *l.* 6. *ff. h. t.* Nec, si piratæ res quasdam per vim abstulerint: secus quam obtinet, si rebus quibusdam datis, navis cum mercibus redemta sit. *l.* 2. §. 3. *ff. h. t.* Nec denique si jactus sit factus ob culpam magistri plus justo navem onerantis. (IX, X.)

7. Æstimandæ autem in contributione res omnes & jactæ & salvæ, exceptis esculentis in navi consumendis & liberis corporibus. *l.* 2. §. 2. *ff. h. t.* & jactæ quidem, quanti emtæ sunt: salvæ vero quanti venire possunt. *l.* 2. §. 4. *ff. h. t.* (XV.)

8. Quod si post jactum res quædam recuperentur, eatenus exoneratur contributio; vel si jam facta, contributum pro ratâ repetitur. *l.* 2. §. *pen. ff. h. t.* neque enim per jactum amittitur dominium. *l.* 2. §. *ult. l.* 8. *ff. h. t.* nisi res tales projectæ sint, quæ protinus aspersione aquæ corrumpuntur. *l.* 43. §. 11. *ff. de furtis.* Sed si post navis interitum ex proje-
ctis

etis nonnulla superſint ſalva, forte per urinatores extracta, vel dum ſcapha ſalva eſt in quam merces conjectæ, ipsâ nave nihilominus ſubmersâ, nulla horum omnium nomine facienda contributio illis, quorum res cum nave perierint: licet ex adverſo ex rebus quæ cum nave perierant poſt jactum, iterumque per urinatores extractæ fuerant, contribuendum ſit dominis rerum projectarum. *l.* 4. *pr.* & §. 1. *ff. h. t.* (IX.)

9. *Moribus.* Res tam jactæ quam ſalvæ tanti hodie æſtimantur, ubi de contributione quæſtio eſt, quanti vendi poſſunt in loco deſtinato, deducto naulo & aliis impenſis. Bona autem naufragorum apud nos priſtinis dominis reſtituenda ſunt, ut & in tempeſtate navis levandæ gratiâ ejecta: quæ tamen, ſi domini intra annum & ſex ſeptimanas vindicare neglexerint, fiſco cedunt. Quamvis in Angliâ, Galliâ, Hiſpaniâ aliiſque locis hæc protinus à fiſco occupentur, duriore conſuetudine.

TIT. III.

De Inſtitoriâ actione.

1. Inſtitor dicitur, qui tabernæ vel officinæ eſt præpoſitus, ſive liber homo, ſive ſervus, ſive maſculus, ſive fœmina, ſive pubes, ſive impubes. *l.* 7. 8. *ff. h. t.* Ab hoc appellata eſt actio inſtitoria, exercitoriæ in pleriſque ſimilis; competit enim ei, qui cum inſtitore contraxit, & ita fidem præponentis videtur ſecutus; contra præponentem & hæredes. *l.* 15. *ff. h. t.* & ſi plures præpoſuerint, contra ſingulos in ſolidum. *l.* 13. §. *ult. l.* 14. *ff. h. e.* Si pupilli præpoſuerint autore tutore, in ſolidum; ſed deficiente autoritate, tantum quatenus locupletiores facti conveniuntur. *l.* 9. 10. *ff. h. t.* Si filiif. præfecerint aut ſervi, domino vel patre permittente, dominum patremve non in ſolidum, ſed tributoriâ actione reddent obligatum. *l.* 1. §. 20. *ff. de exercit. act.* (I, II.)

2. Datur ad id, ut præſtetur quod inſtitoris contractu comprehenſum eſt: modo contractum fuerit ejus rei gratiâ cui præpoſitus eſt inſtitor. (III.)

3. Eſt autem vel directa vel utilis: directa locum habet, ſi toti negotiationi inſtitor ſit præpoſitus; utilis vero, ſi uni tan-

tantum actui, puta receptioni pecuniæ, fructibus colligendis & distrahendis. *l.* 16. *l. pen. ff. h. t.* vel si deliquerit. *l.* 5. §. 8. *ff. h. t.* vel contractum sit cum institore post mortem præponentis, licet præponentem mortuum esse non ignoraverit qui cum institore contraxit; idque negotiationis favore contra mandati naturam quod morte mandantis extinguitur. *l.* 17. §. 2. 3. *ff. h. t.* Obst. *l.* 41. *ff. de reb. cred.* Resp. ibi agitur de præposito pecuniæ fœnebri, in quo non militat ille negotiationis favor. (III, IV.)

4. Potest tamen & ipse institor, si homo liber sit, actione directâ conveniri. arg. *l.* 7. §. 11. *ff. ad Senatusc. Maced.* idque durante adhuc officio; non eo finito; nisi institor insuper se ut fidejussorem obligaverit. *l. ult. ff. h. t.* Obst. *l.* 49. *ff. mandati.* Resp. obstrictus est institor post officium depositum, non ad id, ut ipse conveniatur; sed tantum, ne contra suum factum veniat: qui sensus est *d. l.* 49. (VI, VII.)

5. Cessat hac actio; si præponens palam affixâ ad tabernam tabellâ, prohibuerit cum institore contrahi. Si tamen vel institor tabellam corruperit aut amoverit, vel ipsa tabella propter vetustatem aut aliter legi non potuerit, & ita cum ignorantibus institor adhuc contraxerit, præponentis damnum erit, isque obligabitur. *l.* 11. §. 3. 4. 5.

* Adde *ex Cod. libr.* 4. *tit.* 25. *de instit. & exercit. act.*

TIT. IV.

De tributoriâ actione.

1. Tributoria actio locum habet, cum filiusfam. aut servus in merce peculiari negotiatus est permittente patre vel domino; non item eo ignorante aut jubente, quibus casibus actio de peculio aut quod jussu potius movenda foret. Si servus pupilli vel furiosi sit, tutoris aut curatoris patientia requiritur: si plurium dominorum, scientia & patientia singulorum est necessaria; alioquin ignorantes de peculio, scientes soli hâc tributoriâ tenentur. *l.* 3. *pr. &* §. 2. *ff. h. t.* (I, II.)

2. Habet autem locum in omnis generis negotiatione. *l.* 1. §. 1. *ff. h. t.* modo in merce peculiari exerceatur. *l.* 5. §. 4. *ff. h. t.* Et datur illis, qui in merce peculiari crediderunt, co-

rumque hæredibus, contra patrem vel dominum & eorum hæredes, quatenus ad eos pervenit. *l.* 7. §. *ult. l.* 8. *ff. h. t.* ad id ut pater vel dominus faciat æqualem mercis peculiaris aut pretii inde redacti distributionem. *l.* 5. §. 11. *ff. h. t.* §. 3. *Inst. quod cum eo qui in al. pot.* Quod si servus aut filiusf. separatas negotiationes aut tabernas habeant, etiam cujusque negotiationis aut tabernæ creditores separatim in tributum vocandi. *l.* 5. §. 15. 16. *ff. h. t.* (III, IV.)

3. Conventus autem hâc actione pater vel dominus, ipse distribuere non cogitur, si nolit; sed potius arbiter à prætore dandus est qui dividat. *l.* 7. §. 1. *ff. h. t.* Et si inique sit facta distributio, si quidem dolo distribuentis, is de suo læsis creditoribus hoc damnum reparat. *l.* 7. §. 2. *ff. h. t.* Obst. *l.* 8. *ff. h. t.* Resp. sensus est ob dolum distribuentis non dari famosam de dolo actionem, sed hanc tributoriam. Si vero sine dolo minus sit alicui tributum quam æquum erat, læsus non contra distribuentem, sed eos qui plus justo acceperunt, regressum habet; cum singuli cavere teneantur, se restituros pro ratâ, si alii emerserint. *l.* 5. §. *ult. ff. h. t.* (V, VI.)

4. Cæterum in hac actione pater & dominus non sunt potiores reliquis creditoribus; sed par eorum cum reliquis creditoribus causa est, salvo tamen cuique suo privilegio vel hypothecâ. *l.* 1. *l.* 5. §. 8 *&* 18. *ff. h. t.* licet enim peculium regulariter possint adimere. *l.* 8. *ff. de pecul.* non tamen in necem aliorum creditorum. *l.* 21. *ff. de pecul.* Nec refert, ante an post negotiationem in merce peculiari pater aut dominus filiorum aut servorum creditores facti sint, ex quacunque causâ. *l.* 5. §. 7. 8. *ff. h. t.* (IV.)

5. *Moribus.* Si mercator pluribus in locis tabernas habeat; hodie non ad singulas tabernas cujusque tabernæ creditores separatim, sed ad omnes tabernas omnes promiscue creditores in tributum vocari, probabilius quidam esse censent; sed contrarium adstruxi in *comment. h. t. num.* 7. 8.

TIT.

Tit. V.

Quod cum eo qui in alienâ potestate est negotium gestum esse dicetur.

1. Filiusf. licet patrem obliget de peculio, tamen & ipse obligatur; quamvis in eum, quamdiu filiusf. est, & nihil proprium habet, executio non dirigatur. *l.* 39. *ff. de obl. & act.* Sed tunc potius, cum factus est paterfam. sive sponte, sive jussu patris contraxerit: in solidum quidem, si patri ex testamento vel ab intestato vel ex fideicommisso vel per querelam inofficiosi hæres extiterit. *l.* 5. §. 1. *ff. h. t.* non ultra vero quam facere potest, si patri non successerit, vel ex minimâ tantum parte; vel cum successisset, alteri restituere rogatus sit, sic ut competentiæ gaudeat beneficio: & merito, cum ex hujusmodi contractibus exiguum lucrum plerumque senserit. *l.* 2. 3. 5. §. *ult. ff. h. t.* (I, II.)

2. Non tamen ex hoc beneficio filiusfam. prius deducit æs alienum aliis debitum creditoribus, quibuscum jam sui juris factus contraxerat: adversus quos etiam non gaudet hoc beneficio, licet ea tantum possideat, quæ ex hoc beneficio sibi servavit, cum per eos conveniretur, quibuscum in potestate adhuc constitutus contraxerat. *l.* 49. *ff. de re judic.* Obst. *l.* 3. *in fin. ff. h. t.* Resp. dicitur *eorum qui, postquam sui juris factus est, cum eo contraxerunt rationem habendam*; non eo respectu, quasi deducendum esset quod ipsis est debitum; sed potius, quod, postquam illi, qui cum eo adhuc filiof. constituto contraxerunt, occupando sibi jam acquisivissent quatenus filius conventus facere poterat, nihilominus actionem de eo, quod adhuc ex beneficio competentiæ superest, habeant illi qui cum eo sui juris facto contraxerant: quorum proinde recte dicitur *haberi ratio*, in quantum exceptione competentiæ excludi nequeunt. Inter ipsos autem creditores, quibus adhuc in potestate constitutus inceperat debere, occupantis aut privilegiati conditio melior est. *l.* 3. *ff. h. t.* (III.)

3. Cæterum hoc beneficium hæredibus non datur. *l.* 4. §. 3. *ff. h. t.* nec locum habet, si filius ex delicto conveniatur. *l.* 4. §. 2. *ff. h. t.* aut se dolo patremfam. dixerit contractus tem-

tempore. *l.* 6. *ff. h.t.* nec etiam post longum tempus post multos annos ex quo filius sui juris factus est: nisi causa cognitâ. *l.* 4. §. 4 *ff. h.t.* (IV.)

4. *Moribus.* Si liberi adhuc in patriâ potestate constituti (annis nempe 25. minores) contraxerint, ex suo contractu in solidum conveniri poterunt, licet à paterna abstineant hæreditate; nisi restitutionis implorent auxilium dum ætatis lubrico se lapsos in contrahendo docent.

* Adde *ex Cod. libr.* 4. *tit.* 26. *quod cum eo, qui in aliena potestate est negotium gestum esse dicetur, vel de peculio sive quod jussu. aut in rem verso.*

Tit. VI.

De Senatusconsulto Macedoniano.

1. Senatusconsulto Macedoniano, (dicto à Macedone improbo fœneratore, qui incertis nominibus mutuum filiisf. dabat, ut redderent, si patri supervixissent, post ejus obitum) cautum fuit, ne filiisf. credatur mutua pecunia. *l.* 1. *ff. h.t.* quamvis & ante hoc SConsultum illud jus magnâ ex parte apud Romanos receptum esset, Tacito aliisque id testantibus. Si quis contra SConsultum crediderit, nec ab ipso filiof. nec à patre ejus potest repetere, repellendus oppositâ Macedoniani exceptione. *l.* 1. *ff. h.t.* etiam post sententiam, ad impediendam ejus executionem. *l.* 11. *ff. h.t.* Nec refert utrum privatus mutuum dederit, an civitas. *l.* 15. *ff. h.t.* Obst. minoribus opponi nequit hæc exceptio, quorum tamen jure gaudet civitas. *l.* 11. §. *ult. ff. de minor.* junct. *l.* 4. *C. quib. ex caus. majores. l.* 3. *C. de jure reipubl.* Resp. gaudet in casibus in jure expressis, non in omnibus. Nec soli filio vel patri ejus prodest hæc exceptio sed & hæredibus ac fidejussoribus; nisi donandi animo intercesserint aut patris voluntate. *l.* 9. §. 3. *ff. h.t.* (I, III.)

2. Pecuniæ autem appellatione hic quidem proprie *numerata* tantum venit; attamen & aliæ res, si in Senatusconsulti fraudem datæ sint. *l.* 3. §. 3. *ff. h.t.* Nomine vero filiifam. hic omnes continentur, qui in potestate sunt, masculi vel fœminæ, primi vel ulterioris gradus. *l.* 9. §. 2. *l.* 14. *ff. h.t.* (II.)

3. Cef-

3. Cessat multis casibus hæc exceptio, puta in castrensi peculio. *l.* 1. *in fin. l.* 2. *ff. h. t.* Si pater ipse fuisset daturus. *l.* 7. §. 13. *ff. h. t.* Si jussus aut consensus patris adsit. *l.* 2. *l.* 4. *C. h. t.* Si institorio nomine filiusf. mutuum acceperit. *l.* 7. §. 11. *ff h. t.* Si in rem patris ab initio accepta sit; secus si postea tantum versa. *l.* 17. *ff. h. t.* arg. *l.* 9. §. 2. *ff. h. t.* Si se patremfamilias dolo dixerit & ignoranti persuaserit. *l.* 1. *C. h. t.* Si omnium opinione pro patref. sit habitus; non, si à quibusdam tantum; veluti si, cum duo creditores essent, alter eorum sciverit, alter ignoraverit, eum esse filiumfam. *l.* 3. *l.* 7. §. 7. *ff. h. t.* Si pupillus aut minor aut filiusfamilias mutuum dederit. *l.* 3. §. 2. *ff. h. t. l.* 11. §. *ult. ff. de minorib.* Si promissio quidem mutui sit facta filiof. sed numeratio contigerit eo tempore quo jam sui juris erat. *l.* 3. §. *ult. l.* 4. *ff. h. t.* Si pater, vel ipse filius jam paterf. factus, solverit vel totum mutuum vel partem ejus; ad reliquum enim omnino tenetur. *l.* 7. §. *pen. & ult. ff. h. t.* arg. *l.* 4. *C. de non numer. pecun.* secus quam obtinet si pignus datum sit; quo casu mutuum tantum usque ad pignoris quantitatem repeti potest; cum enim pignus solummodo accessio quædam sit, ultra valorem suum non potuit mutuum confirmare. Quod si filius solverit adhuc in sacris paternis constitutus, ipse quidem nummos solutos haud repetit; sed pater eos extantes, ut ut filiof. donatos, vindicat, consumtos malâ fide condicit, & ad eam malam fidem restringenda lex. *l.* 9. §. 1. *ff. h. t.* si enim bonâ fide consumti sint, cessat repetitio; de quâ consumtione bonâ fide factâ intelligenda. *l.* 14. *ff. de reb. cred.* (IV, V, VI, VII, VIII, IX.)

4. Non tamen cessat hæc exceptio, si filiusf. ei renunciaverit, cum enim non in ejus favorem, sed in odium fœneratorum & patris utilitatem introducta sit. *l.* 40. *ff. de condict. indeb.* frustra filiusf. renunciaret juri alieno. Quod si per creditorem suum cui exceptionem poterat opponere alteri delegari se passus sit, ipse quidem exceptione destitutus erit adversus eum cui delegatus est; æque ac cariturus esset indebiti condictione si solvisset. *l.* 19. *ff. de novat.* Sed non ideo patri nocitura est delegatio, quo minus ipse hac exceptione utatur. arg. *l.* 9. §. 1. *ff. h. t.* (X.)

5. *Moribus.* Exceptio Macedoniani hodie non habet locum, si mutuum filiof. numeratum adhuc exstet, vel in ipsius, aut patris utilitatem sit conversum. Ut nec, si filius

lius post annum 25. mutuum acceperit, cum eâ ætate pro patrefam. habeatur. Quod si 25. annis minor sit, nuptias tamen jam contraxerit, mutuum accipiens efficaciter obligabitur; cum per matrimonium sui juris factus esse censeatur. Non etiam danda hæc exceptio, si filiusf. id est minor 25. annis vectigalium conductor sit, aut mercator, atque ita mutuum acceperit: licet ei deneganda non foret hoc casu restitutio in integrum propter minorennitatem. Quod si quis hanc exceptionem in judicio opponere neglexerit, post sententiam eam opponi non posse censent Pragmatici, nisi appellatum fuerit.

* Adde *ex Cod. libr.* 4. *tit.* 28. *ad Senatusconsultum Macedonianum.*

LIBER XV.

Tit. I.

De peculio.

1. Peculium est patrimonium filiif. aut servi à rationibus dominicis vel paternis separatum. Quod in filiisf. ex lege quadruplex est, castrense, quasi castrense, adventitium, idque vel plenum vel minus plenum, & profectitium. In servis vero simplex est, idque ex mera domini voluntate non nudis verbis, sed re vel per traditionem veram aut fictam declaratâ. *l.* 4. §. 8. *ff. h. t.*

2. Possunt autem in peculio esse omnis generis res, mobiles, immobiles, incorporales, etiam vestimenta. *l.* 25. *ff. h. t.* licet ex solâ vestis datione non incipiat primitus nasci peculium. *l.* 40. §. 1. *ff. h. t.* Ut & ea quæ dominus servo debet. *l.* 7. §. *pen. ff. h. t.* nisi peculium legatum fuerit. §. 20. *Inst. de legatis.* (II, III.)

3. Respectu omnis peculii servorum prodita est actio de peculio, ut & intuitu profectitii filiorumfam. quod patri quæritur. §. 1. *Inst. per quas pers. cuique acquir.* licet filiusf. in eo hoc juris habeat, quod, occupatis à fisco bonis paternis pro debito, peculium filiof. separetur, quia durat patria potestas. *l.* 3. §. 4. *in fin. ff. de minor.* Obst. *l.* 1. §. 4. *ff. quand. de pecul. act. annal. est.* Resp. agit de casu, quo bona patris ob crimen erant publicata. (III.)

4. Est autem actio de peculio perpetua, personalis, in rem scripta ex contractu vel quasi filiif. aut servi, non ex delicto, nisi filiuf. inde ad pecuniam condemnatus sit. *l.* 3. §. 12. *ff. h. t.* competens iis, qui cum filiof. aut servo contraxerunt; etiam fructuariis qui cum suo servo fructuario, proprietarii nomine contrahente, contraxerunt, deducto tamen prius eo quod penes fructuarium est ex peculio. *l.* 37. §. *ult. ff. h. t.* Obst. *l.* 118. *ff. de verb. oblig.* Resp. agit de servo fructuario qui non nomine proprietarii sed ex re ipsius fructuarii quid fructuario promittit. (VII)

5. Datur contra patrem, & cujusque ætatis aut sexus dominum, ac quosvis peculii possessores, sive hæredes sint sive legatarii, sive alii ad quos peculium pervenit. *l.* 3. §. 2. *l.* 27. §. 2. *ff. h. t.* Et si plures domini sint, contra singulos in solidum. *l.* 27. §. *ult. ff. h. t.* pro parte tamen tantum contra singulos, si plures uni domino hæredes extiterint, vel plures sint peculii possessores, & separatim partes peculii, (non communiter totum) possideant. *l.* 14. §. 1. *l.* 15. *l.* 29. *l.* 30. §. 1. *ff. h. t.* Quin imo, si alius proprietatem servi, alius usumfructum habeat, fructuarius in negotiis ex re sua vel operis servi profluentibus de peculio conveniendus est, proprietarius in aliis. *l.* 2. *ff. h. t.* excusso tamen prius fructuario, in subsidium de peculio tenetur proprietarius & vice versâ. *l.* 19. §. 1. *l.* 37. §. *ult ff. h. t.* (VIII.)

6. Tendit ad id, ut præstetur quatenus est in peculio; quod inspicitur tempore rei judicatæ. Sic ut hæc actio locum habeat, licet tempore litis contestatæ nihil inveniatur in peculio, si modo termini habiles sint, ut ante sententiam quid in peculio esse possit. *l.* 30. *ff. h. t. l.* 7. §. 15. *ff. ex quib. caus. in possess. eatur.* secus, si nec sit in peculio, nec ultra possit acquiri. *l.* 50 *ff. h. t.* (IX.)

7. Censetur autem esse in peculio, quod superest deductis iis quæ domino aut patri & illis, quos hi in sua potestate habent, quorum negotia gerunt, debentur; ut hic potior patris & domini quam reliquorum creditorum caussa sit: *l.* 9. §. 2. & *seqq. ff. h. t.* Si plures sint hæredes unius domini, singuli pro ratâ conventi etiam pro ratâ tantum deducunt. *l.* 14. *ff. h. t.* & si plures possessores peculii pro diviso, singuli tantum quod sibi, non quod aliis possessoribus debetur; secus si pro indiviso possideant, & unus in solidum conveniatur: tunc enim deducit & quod reliquis est debitum possessoribus. *l.* 15. *ff. h. t.* (X.)

8. *Mo-*

8. *Moribus*. Ex contractibus aut factis famulorum ac ancillarum hodie domini non tenentur ultra mercedem pro operis constitutam, nisi aliud in hoc aut illo casu statutis cautum inveniatur. Liberorum autem peculium profectitium etiamnum patri acquiritur: quo pertinent & ea, quæ liberi ex re patris vel ejus occasione quæsiverunt; veluti, quæ ipsis donata sunt à patre spirituali, qui de fonte baptismatis suscepit, nisi is aliud expresse dixerit, & donata liberis præcipua esse voluerit. Quid, quod & patri acquirantur ea, quæ liberi in familiâ paternâ constituti & patris impensis nutriti, suis operis lucrati sunt; quippe quæ cum alimentis pensanda. De cætero adventitii peculii ne usumfructum quidem apud nos pater habet: licet in multis aliis locis hac in parte vigeat magis jus Romanum. Si tamen filius minorennis sit, pater tanquam legitimus administrator adventitii peculii ex contractu aut facto filii conveniri & ad solutionem inde faciendam condemnari potest.

TIT II.

Quando de peculio actio annalis est.

1. SI peculium extinguatur, morte, emancipatione, missione, alienatione, aliove modo, (non tamen captivitate. *l.* 2. *in fin. ff. h. t.*) actio quoque de peculio perit. Sed ne casus improvisus creditoribus obsit, prætor eam extendit usque ad annum utilem ex eo tempore computandum, quo primum experiundi potestas fuit. *l.* 1. §. 2. *ff. h. t.* nisi principalis actio tempore breviori evanescat, quo casu nec ultra extendenda hæc de peculio. *l.* 1. 2. *ff. h. t.* Estque hic fructuum quoque & accessionum peculii jam extincti habenda ratio. *l. ult. ff. h. t.* (I, IV.)

2. Si servus manumissus sit, ac legatum ei sit peculium, contra manumissum tanquam peculii possessorem actio datur. *l.* 1. §. 10. *ff. de dote præleg.* Obst. *l.* 1. §. 7. *ff. h. t.* Resp. hæres tenetur, si tradiderit peculium legatario non exactâ cautione de hærede contra peculii creditores defendendo; eâ vero exactâ ipse manumissus conveniendus. (II.)

3. Quod si servus alienatus sit, creditor ab initio quidem potest actionem de peculio dividere, ita ut partem à novo partem à pristino domino intra annum petat. *l.* 27. §. 3. *ff.*

de pecul. sed si cum uno litem in solidum jam contestatus sit, postea nequaquam potest dividere, & alterum pro parte convenire, nisi in subsidium. *l.* 47. §. 3. *ff. de pecul.* ubi verba. *re integra*, designant, si nondum partem consecutus fuerit. (III.)

4. *Moribus.* Filio mortuo, pater non tenetur intra annum de peculio, sed potius conveniendi erunt hæredes filii.

Tit. III.

De in rem verso.

1. Actio de in rem verso introducta est, ne patres vel domini locupletarentur cum alterius jacturâ. Et datur illis, qui in rem patris vel domini crediderunt filiof. vel servo, contra patrem vel dominum, ad id, ut præstetur, quatenus in rem versum est, una cum usuris, si principale negotium, cui accedit qualitas actionis de in rem verso, sit bonæ fidei; secus, si stricti juris. *l.* 10. §. 5. *ff. h. t.* Nec refert, pater dominusve sciverit an ignoraverit; modo creditum vere & cum effectu in rem versum sit: neque enim sufficit, in rem patris acceptum esse, si postea inutiliter consumtum sit. *l.* 3. §. 9 *ff. h. t.* modo etiam duret versum, id est, non fuerit filiof. aut servo jam restitutum à patre vel domino. *l.* 10. §. 6. *ff. h. t.* quanquam necesse non est, ut tempore hujus actionis motæ adhuc utilitas ex verso superfit; sed sufficit, quod quandoque utile fuerit, licet jam casu aliquo in rem versum, id est, utile esse, defierit. *l.* 3. §. 7. *ff. h. t.* (I, II, III.)

2. Est autem inter necessario & utiliter versum differentia, nam si quid ex necessitate in rem patris versum sit, puta ad ædes fulciendas, totum quatenus versum est repetitur: sin utiliter tantum, etiam non ultra agi potest, quam quatenus id ipsum domino utile fuit. *l.* 5. *ff. h. t.* Plane si quid voluptatis causa factum sit, ejus tollendi potestatem tantum habet creditor, quatenus sine rei detrimento potest. *l.* 3. §. 4. *ff. h. t.* [IV.]

3. Cæterum & versum videtur, si filiusfam. nomine patris, qui de peculio conveniri poterat, solverit. *l.* 10. §. 3. *ff. h. t.* secus, si suo nomine ut suum negotium gerens, licet

licet ita pater actione de peculio liberatus sit, ita accipienda. *l.* 10. §. *ult.* junct. *l.* 11. Sic quoque versum credendum est, si filiusf. mutuum acceptum patri donaverit. *l.* 7. §. 1. *ff. h. t.* Obst. *l.* 10. §. 2. *ff. h. t.* Resp. ibi nihil in rem patris versum erat, sed filius tantum donandi animo se pro patre per novationem obligaverat. Obst. *l.* 7. *pr. ff. h. t.* Resp. ibi non pecunia mutuo accepta, sed aliquid ex peculio donatum erat domino per servum. [v.]

4. Cessat autem hæc actio, si de peculio jam actum sit. §. 4. 5. *Inst. quod cum eo qui in al. potest.* quamvis alioquin major utilitas in hac, quam de peculio actione resideat; quatenus hæc ultra annum ab extincto peculio durat perpetuo, & in concursu creditorum is qui in rem patris dominive credidit, & de in rem verso agit, aliis præfertur tantum de peculio agentibus. *l.* 1. §. 1. *ff. h. t.* §. 4. 5. *Inst. quod cum eo qui in al. potest.* Cessat & in casu. *l.* 3. §. *ult. l.* 4. *ff. h. t.* si alter alterum prævenerit. (VI, VII.)

TIT. IV.

Quod jussu.

1. Actio quod jussu est actio personalis, quæ datur creditoribus, qui jubente patre vel domino cum filiof. aut servo contraxerunt, contra patrem vel dominum, etiam fructuarium, si is jusserit. *l.* 1. §. *pen. ff. h. t.* & si plures jusserint, contra singulos in solidum. *l. ult. in fin. ff. h. t.* ad id, ut eatenus præstetur creditum, quatenus jussus est interpositus. *l.* 3. *ff. h. t.* quem si creditor excesserit, summam excedentem hâc actione non recuperat. Jussisse autem videtur & qui ratum habuit, quique contractui seu chirographo sui filiif. aut servi subscripsit. *l.* 1. §. 4. & 6. *ff. h. t.* (I.)

2. Non tamen huic actioni locus est, si quis ei jusserit credi, quem non habebat in suâ potestate, velut servo alieno, licet postea factus sit ejus dominus. *l.* 2. *in fin. ff. h. t.* aut pupillus jusserit sine tutoris autoritate. *l.* 1. §. 7. *ff. h. t.* vel jussus sit revocatus antequam crederetur. *l.* 1. §. 2. *ff. h. t.* vel denique tantum quis jusserit contractus executionem. *l. ult. ff. h. t.* (II, III.)

LIBER XVI.

TIT. I.

Ad Senatusconsultum Vellejanum.

1. Senatusconsulto Vellejano, quod conditum Marco Silano & Vellejo Tutore Consulibus, cautum est, ne feminæ intercedant, nec ex suâ intercessione cum effectu obligentur, datâ eis Vellejani senatusc exceptione. Licet enim prætor quandoque actiones adversus eas ex intercessione deneget, & Senatus obligationem improbet *l.* 16. *ff. h. t.* non tamen ipso jure, sed magis ope exceptionis tutæ sunt. *l.* 40. *ff. de condict. indeb.* nisi sine instrumento publico intercesserint. *l.* 23. §. *ult. C. h. t.* aut pro maritis suis. *auth. si qua mulier C. h. t.* (I)

2. Opponit autem hanc exceptionem non tantum ipsa mulier, sed & hæredes ejus; & qui mulieris mandato pro aliis intercesserunt; quique pro muliere intercedente fidejusserunt. *l.* 8. §. 4. 6. *l.* 16. §. 1. *ff. h. t.* Creditori ex intercessione mulieris agenti, si is mulierem intercedere non ignoraverit. *l.* 1. *C. h. t. l.* 12. 28 § 1. *ff. h. t* Obst. *l.* 13. *C. h. t.* Resp. vel pro *licet* legendum illic *nisi.* vel 2. mulier in casu ibi proposito non intercessit, sed tantum mutuam pecuniam sumsit; licet illam ex post facto pro marito erogaverit, creditore non ignorante, eam mariti suasione mutuum accepisse, ut deinceps illud, eodem marito permovente, in usus mariti erogaret. Quod si mulierem intercedere creditor nesciverit, si quidem & ipsa mulier extra dolum sit, adhuc exceptioni locum fore dicendum est. *l.* 17. *ff. h. t.* si vero mulier fraudulenter apud creditorem ignorantem intercesserit, non est obstitura creditori hæc exceptio. *l.* 11. *l.* 27. *ff. h. t.* ut tamen creditoris sit, accuratius inquirere, si mulier non de novo contrahat, sed obligationem ante contractam suscipiat, cum non facile eo casu præsumatur ignorantia. *d. l.* 17. *pr. ff. h. t.* (II, III.)

3. Cæterum opponi potest ante & post litem contestatam; etiam post sententiam. *l.* 11. *ff. ad SConsult. Maced.* eâque oppositâ, creditoribus in pristinos debitores & fidejusso-

jussores actio reviviscit, vel restituitur, vel de novo nascitur, dum pro alio aliàs contracturo mulier contraxit. *l.* 1. §. *ult. l.* 8. §. *pen. l.* 14. *ff. h. t.* & si mulier cum masculo fidejusserit, subductâ mulieris personâ solus masculus in solidum à creditore conveniri potest *l.* 48. *ff. de fidejuss.* nisi id actum sit, ut & mulier & masculus viriles tantum partes singuli deberent; uti id actum in casu. *l.* 8. *C. h. t.* propter verba, *patrem in id conveniri posse, in quod conveniretur si filiæ non intercessissent.* Obst. *l.* 18. *ff. h. t.* Resp. illic pro parte mulier in suum commodum intercesserat, & eatenus cessat hæc exceptio. *l.* 17. §. *ult. ff. h. t.* cui cohæret. *d. l.* 18. (IV, V, VI, VII.)

4. Intercedit autem mulier multis modis, puta expromittendo, fidejubendo, mandando, pignora dando, constituendo, novando, debitorem in judicio defendendo, judicatum subeundo, novam obligationem pro alio necdum obligato contrahendo. *l.* 8. *pr.* §. 8. & 14. *l. ult.* §. 1. *ff. h. t.* & *passim.* etiam indemnitatem promittendo tutori; qui metuens forte, ne in pupillos erogata ob eorum inopiam non recipiat, tutelam declinat: tunc enim mulier intercedit pro pupillis apud tutorem. *l.* 6. §. 1. 2. *C. h. t.* Obst. *l.* 8. §. 1. *l.* 19. *ff. h. t.* Resp. ibi non est intercessio, quia mulier nec veterem nec novam obligationem suscipit, sed eidem pro eodem se obligat. *d. ll.* (VIII.)

5. Cessat hæc exceptio pluribus casibus, veluti, si mulier ei renunciaverit, sive in judicio sive extra judicium: vix enim est ut videri possit eâdem facilitate renunciasse quâ intercessit. *l. ult.* §. 4. *ff. h. t.* Si donet, licet ab alio mutuum acceperit ut donaret; vel si pro alio solvat sine intercessione. *l.* 4. §. 1. *l.* 5. *ff. h. t.* Si dolose decipiendi causâ intercesserit. *l.* 11. *ff. h. t.* Si post biennium intercessionem repetierit. *l.* 22. *C. h. t.* nisi id fecisset pro marito. *auth. si qua mulier C. h. t.* Si pro intercessione pretium acceperit. *l.* 23. *C. h. t.* Si pro dote vel pro libertate intercesserit. *l. pen.* & *ult. C. h. t.* vel apud minorem, nec solvendo sit debitor in quem actio foret restituenda. *l.* 12. *ff. de minorib.* vel in rem suam & propriam utilitatem. *l.* 2. *C. h. t.* vel debitor debitum pro quo mulier intercesserat, mulieri jam persolverit, ut ipsa creditori satisfaceret. *l.* 16. *ff. h. t.* (IX, X, XI.)

6. Non tamen cessat beneficium Vellejani, si mulier ex suâ intercessione jam solverit; cum possit solutum indebiti condictione repetere. *l.* 40. *ff. de condict. indeb.* nisi malit

adversus eum, pro quo intercessit & solvit, actionem mandati intentare. *l.* 31. *ff. h. t.* (XII.)

7. *Moribus.* Quicquid de jure Romano disputetur, usu saltem receptissimum est, mulierem Senatusconsulto Vellejano posse renunciare etiam extra judicium, vel privato vel publico instrumento; modo de beneficio suo sit instructa. Quod si mulier publice mercaturam exerceat, & eâ occasione intercedat, hâc exceptione tuta esse nequit. Ut nec tuta est, si pro marito intercesserit, ipsius mariti autoritate; eo quod maritus omnia mulieris bona, ipsâ etiam invitâ, alienare & obligare potest. Si tamen ea potestas marito sit ademta pactis dotalibus, (ut adimi eam posse alibi dicetur) atque ita jus Romanum reductum sit, non aliter recte pro marito mulier intercedit, quam si huic Senatusconsulto & Auth. si qua mulier renunciaverit.

* Adde *ex Cod. libr.* 4. *tit.* 29. *ad Senatusconsultum Vellejanum.*

TIT. II.

De compensationibus.

1. Compensatio est *debiti & crediti inter se contributio & confusio. l.* 1. *ff. h. t.* quæ quovis tempore, etiam post sententiam allegari potest. *l.* 2. *C. h. t.* & opponitur omnibus, etiam pupillis. *l.* 11. *C. h. t.* ac cessionariis, ne alias debitori iniqua per cedentem inferatur conditio, arg. *l.* 4. 5. *ff. h. t.* si modo cedens debuerit ante cessionem atque ita ei compensatio objici potuerit; eo quod ipso jure evanuit debitum ipso illo momento, quo quid incepit utrimque deberi. Obst. *l.* 33. §. *pen. l.* 34. *ff. de procurat.* Resp. agit de reconventione, quæ diversa est à compensatione ipso jure debitum perimente. Obst. *l.* 4. §. 27. 29. 30. *ff. de doli mal. & met. except.* Resp. ibi debitum non erat ipso jure extinctum, ut fit in compensatione; sed tantum ope exceptionis, ut alia sit ratio. Objicitur & patri compensatio, si filiusfam. ejus quid debeat, etsi suo nomine pater agat: & vice versâ creditori contra filiumfam. agenti, si creditor vicissim quid patri ejus debeat; modo caveat filius, patrem id non exacturum. *l.* 9. *pr.* & §. 1. *ff. h. t.* [I, II, III, IV, V, VI.]

2. Po-

2. Potest & procurator in rem suam eandem opponere. *l.* 18. *ff. h. t.* sive litem jam contestatus sit sive non. arg. *l.* 3. *C. de novat. l.* 55. *ff. de procurat.* Obst. *d. l.* 18. *ff. h. t.* Resp. non excludit compensationem ante litem contestatam, quodque hic deest, aliunde supplendum. Etiam fidejussor respectu ejus, quod sibi vel reo principali pro quo convenitur est debitum. *l.* 4. 5. *ff. h. t.* non item principalis respectu ejus quod fidejussori creditor debebat, nec debitor pupillaris id quod tutor pro pupillo agens debebat suo nomine. *l. pen. ff. h. t.* nec etiam promissor uni correo credendi agenti recte compensat quod alter credendi correus vicissim promissori debebat; nisi sint socii. *l.* 10. *ff. de duob. reis constit.* nec debitor hæreditarius uni ex cohæredibus, pro suâ tantum parte agenti, compensationem objicit ejus, quod alter cohæres ei debet. *l.* 16. *ff. h. t.* Divisâ tamen inter tutores unius pupilli tutelâ, compensari potest uni tutori quod est debitum ab altero contutore ejusdem pupilli nomine. *l.* 36. *ff. de admin. tutor.* (IV. *pr.* VII, VIII, IX, X, XI.)

3. Compensatur omne debitum sive naturale tantum. *l.* 6. *ff. h. t.* sive naturale & civile simul; ex eadem vel etiam ex aliâ causâ. arg. *l. ult. C. h. t.* Nec refert, ex contractu sit debitum an ex delicto. *l.* 10. §. 2. *ff. h. t.* imo & ex crimine, modo agatur pecuniarie. *l.* 46. §. 4. *ff. de jure fisci. l.* 39. *ff. solut. matrim.* Secus, si ad aliam pœnam pnblicam. *l.* 13. §. 5. *ad leg. Jul. de adult.* Non etiam interest, utrum certo loco an sine loci adjectione debeatur. *l.* 15. *ff. h. t.* ex negotio bonæ fidei, an stricti juris. §. 30. *Inst. de action.* denique nec utrum jam alibi cœperit peti, nec ne. *l.* 8. *ff. h. t.* (XII, XIII, XIV.)

4. Requiritur autem ut debitum utrumque sit purum & liquidum, non sub conditione aut in diem debitum, vel illiquidum. *l.* 2. *l.* 7. *ff. h. t. l. ult. C. h. t.* nisi sit tale, quod statim liquidum reddi potest, intra duos quidem menses in debito fiscali. *l.* 46. §. 4. *ff. de jure fisc.* in aliis tempore arbitrario. Sit & debita utrimque quantitas ejusdem generis, non diversi. *l.* 4. *l.* 8. *C. h. t.* Cui simile, si debitum utrimque genus idem, velut homo, equus. Alioquin corpus in specie debitum cum corpore aut quantitas cum corpore compensationem non recipit: nisi forte ad corporis extincti æstimationem agatur, ita accipienda. *l.* 7. §. 5. *ff. solut. matrim. l. ult. C. h. t. l.* 18. §. 4. *ff. commodat.* Obst.

corpus solvi potest, at compensatio eosdem habet effectus quos solutio. *l.* 4. *C. h. t. l.* 4. *ff. qui pot. in pign.* Resp. idem effectus est, si modo prius termini fuerint habiles compensationis. Quod si corpus aut quantitas alternative debeatur, demum fiet compensatio, si debitor declaraverit se velle quantitatem solvere. *l.* 22. *ff. h. t.* (XVII, XVIII.)

5. Effectus compensationis est, quod pro rata debitum utrimque ipso jure minuatur; & sistatur usurarum cursus, ex quo primitus cœpit utrimque deberi, licet alteruter tantum ad usuras fuisset obligatus. *l.* 11. *ff. h. t.* Liberentur etiam ipso jure pignora & fidejussores. *l.* 4. *ff. h. t. l.* 12. *C. h. t.* & si quid solutum sit condici possit ut indebitum. *l.* 3. *l.* 10. §. 1. *ff. h. t.* (II.)

6. Cæterum in deposito & causâ momentaneæ possessionis cessat compensandi facultas. *l. ult. C. h. t.* uti & quibusdam in casibus contra fiscum. *l.* 46. §. 5. *ff. de jure fisc. l.* 1. 3. *C. h. t.* Si nec compensat debitor ex causâ annonariâ. *l.* 20. *ff. h. t. l.* 3. *C. eod.* Obst. *l.* 17. *ff. h. t.* Resp. ædilis distribuit annonam, quam ab annonæ curatoribus accepit; ac proinde curatores annonæ debitores sunt, non ædilis. Eâdem ratione nec publicani compensare possunt sibi debita à fisco cum mercede vectigalium, quam debent. arg. *d. l.* 3. *C. h. t. l.* 20. *ff. h. t l.* 46. §. 5. *ff. de jure fisci.* (XV, XVI.)

7. Quod si compensatio admissa non fuerit, non ideo peremta penitus est petitio; nisi judex eam non admiserit, quod judicaret nullum subesse debitum. *l.* 7. §. 1. *ff. h. t.* (XIX.)

8. *Moribus.* Compensationem hodie post sententiam executioni rei judicatæ opponi non posse, rebus judicatis comprobatum est. Quod si filius sit debitor, creditori agenti opponere nequit compensationem ejus, quod patri ipsius debet creditor.

* Adde *ex Cod. libr.* 4. *tit.* 31. *de compensationibus.*

Tit. III.

Depositi vel contra.

1. Depositum est *contractus bonæ fidei re constans, quo res alteri gratis custodienda traditur ut quandocunque restituatur eadem in specie.* Quod si id actum sit, ut *tantundem* restituatur, cum esset deposita pecunia aliave res fungibilis, egreditur quidem ea res notissimos depositi terminos; interim tamen manet depositum. *l* 24. 25 §. 1. *l.* 29. *ff. h. t.* Obst *l.* 9. §. *ult. l* 10. *ff. de reb. cred.* Resp fit mutuum, cum id expresse actum est, ut depositarius utatur, de quo d. ll. non vero, si tantum tacite; quod fit, cum id agitur ut *tantundem* reddatur. Obst. *l.* 31. *ff locati.* Resp. itur in creditum, quatenus res eadem in genere tanquam ex mutuo restituenda est, in cæteris manet natura depositi. (I, II.)

2. Deponi possunt res propriæ & alienæ. *l.* 31. §. 1 *ff. h. t.* modo non penes ipsum dominum alienæ deponantur. *l.* 45. *ff. d. reg. jur.* Nec refert, mobiles sint an immobiles, nam & hæ commendari, adeoque deponi possunt. arg. *l.* 24. *ff. h. t.* & *l.* 1. *ff. commodati.* (III)

3. Ex hoc contractu nascitur actio depositi directa & contraria. Directa datur deponenti, etiam fisco, si ipse deponens deportatus sit. *l.* 31. *ff. h t.* & domino, si servus deposuerit. *l.* 1. §. 30. *ff. h. t.* Datur & prædoni. *l.* 1. §. 39. *ff. h. t.* ut tamen in concursu potior sit causa domini. *d. l.* 31. §. 1, *ff. b. t.* (IV.)

4. Si plures rem communem deposuerint, singulis pro parte actio competit; nisi sic deposuissent, ut quisque rem totam posset repetere. *l* 1. §. 44. *l.* 17. *ff. h. t.* Si plures unius deponentis hæredes sint, singuli pro ratâ agunt cum res deposita est dividua; at cum individua est, cuique in solidum datur actio depositi, modo agens caveat de partibus aliorum cohæredum depositario restituenti nullam fore litem: quam cautionem si præstare actor detrectet, depositarii est, rem in æde sacrâ deponere, ut omni actione depositi liberetur. Si tamen plures rem individuam eodem tempore singuli sibi restitui desiderent, ei reddenda erit, qui majore ex parte hæres est. *l.* 1. §. 36. *ff. b. t.* arg. *l.* 14. *ff. h. t.*

Sed

Sed si duo de hæreditate litigent, dum uterque se solum in solidum hæredem contendit, ei cum effectu hæc actio accommodabitur, & res restituetur, qui cavet de defendendo depositario; alioquin & hoc casu in æde sacrâ res deponenda. *d. l.* 1. §. 37. *ff. h. t.* (IV.)

5. Datur contra depositarium & hæredes: etiam contra pupillum sine tutoris autoritate recipientem depositum, modo doli capax sit. *l.* 1. §. 15. *ff. h. t.* Si plures sint depositarii, contra singulos in solidum. *l.* 1. §. 43. *ff. h. t.* Insuper contra filium aut servum, si adhuc in potestate constituti susceperint rem custodiendam, eamque post manumissionem vel emancipationem adhuc possideant. *l.* 21. *ff. h. t.* secus, si manumissus non possideat. *l.* 1. §. 18. *ff. h. t.* Non contra tertios rei depositæ possessores, nisi depositarius jussu deponentis eam penes tertium deposuerit. *l.* 1. §. 11. *ff. h. t.* si enim jussus ille desit, deponens contra depositarium ad id tantum agit, ut is cedat deponenti actiones contra secundum depositarium competentes. *l.* 16. *ff. h. t.* (V.)

6. Tendit ad id, ut res deposita restituatur cum accessionibus & usuris ex morâ. *l.* 1. §. 24. *ff. h. t. l.* 2. *C. eod.* adeo ut nec intercessio seu prohibitio tertii restitutionem impediat, pœnâ in intercedentem constituenda. *l. pen. & auth. sed jam C. h. t.* nec retentio locum habeat ob impensas. arg. *l.* 11. *C. h. t.* nec pactum servandum sit, quo id actum, ut demum post certum tempus fieret restitutio. *l.* 1. §. 45. 46. *ff. h. t.* non obstante *l.* 1. §. 22. *ff. h. t.* quippe quæ de sequestrario deposito agit, cui adest conditio. Insuper, ut depositarius damnum sarciat suo dolo vel lata culpa datum. *l.* 32. *ff h. t. l.* 23. *ff. de reg. jur.* De levi enim vel levissima culpa non tenetur. *d. l.* 23. nisi id actum sit, aut sponte se obtulerit deposito. *l.* 1. §. 6. & 35. *ff. h. t.* Multoque minus de casu fortuito, nisi id actum ut tantundem reddatur. arg. *l.* 24. *ff. h. t. l.* 10. *ff. de jure dot.* vel res perierit post litem contestatam. *l.* 12. § *ult. ff. h. t.* junct. *l.* 23. *ff. de verb. obl.* Quod si hâc conventus actione contumaciter rem restituere detrectet, adversus eum in litem juratur. *l.* 1. §. 26. *ff. h. t.* (VI, VII, VIII, IX.)

7. Contraria actio depositi datur depositario, contra deponentem, ad impensas in rem depositam factas, licet modicas. *l.* 23. *ff. h. t.* & damnum depositario ex re depositâ datum. *l.* 5. *l.* 23. *ff. h. t.* nec pro damno res noxæ dari potest. *l.* 61. §. 5. *ff. de furtis.* (X.)

8. Est

8. Est autem depositum vel *simplex*, cum res non litigiosa deponitur extra necessitatem; de quo actum. Vel *miserabile*, cum res incendii ruinæ vel naufragii causa deponitur ex necessitate. In quo id singulare, quod depositarius ex hujus depositi inficiatione in duplum teneatur. *l.* 1. §. 1. *& seqq. ff. h. t.* ut & hæres ejus ex proprio dolo; non vero defuncti: quippe cujus nomine tantum intra annum in simplum condemnatur. *l.* 1. *pr. l* 18. *ff. h. t.* Vel denique *sequestrarium*, cum pecunia vel alia res litigiosa à litigantibus aut judice ex partium consensu penes tertium deponitur, ut post litis eventum victori restituatur. *l.* 6. *l.* 17. *ff. h. t.* Quo depositi genere non transit in sequestrem possessio, nisi id actum sit. *l.* 39. *ff. de acquir. vel amitt. possess.* Obst. *l.* 17. *in fin. ff. h. t.* Resp. agit de casu, quo ipsa possessio sequestrata fuit (XI, XII.)

9. Invitis autem litigantibus non est permissa sequestratio, cum executionis species sit. *l. un. C. de prohib. sequest. pecun.* nisi justa subsit causa, veluti metus dilapidationis aut fugæ, contumacia adversarii, sui copiam non facientis aut non caventis. *l.* 7. §. *ult. ff. qui satisd. cog. l.* 20. *C. de agric. & censit. l.* 5. *C. quor. appell. non recip. l.* 16. *ff. de off. pref. l.* 21. §. *ult. ff. de appellat.* quibus in casibus & numeratæ pecuniæ sequestrationem fieri nihil impedit: licet enim ea perire nequeat, quatenus ut genus consideratur, ipsa tamen nummorum corpora expendi & sic adversarius non solvendo fieri posset. Plerumque tamen factâ per judicem sequestratione, res sequestrata restituenda erit, si idonea cautio præstetur. *l. ult. C. de ordine cognition. l.* 7. §. *ult ff. qui satisd. cog. l.* 20. *C. de agric. & censit.* (XIV.)

10. Ex sequestratione actio depositi sequestraria nascitur directa & contraria, in quibus eadem fere, quæ in actione simplicis depositi, obtinent. *l.* 5. §. 1. 2. *l.* 12. §. 2. *ff. h. t.* Si tamen aut non sequatur aut non ad finem perducatur lis super re sequestrata, ea repetenda erit non hac sequestaria, sed præscriptis verbis actione. *l.* 9. §. 3 *ff. de dolo.* (XV.)

11. *Moribus.* Creditor deponentis potest hodie intercedere quominus depositarius rem depositam deponenti restituat; dum eam curat arresto gravari: quæ tamen arrestatio præstitâ cautione evanescit, ut alibi dictum. Quæ autem depositiones apud Romanos fiebant in æde sacrâ, hæ moribus potius apud acta publica fiunt & Graphiaris traduntur res asservandæ, qui, si depositâ pecuniâ usi fuerint,

rint, ad usuras tenentur. Cæterum dupli pœna ex causâ depositi miserabilis apud nos haud obtinet.

* Adde *ex Cod. libr.* 4. *tit.* 34. *depositi vel contra.*

LIBER XVII.

Tit. I.

Mandati vel contra.

1. Mandatum, quod à commendatione differt. *l.* 12. §. 12. *ff. h. t.* est *contractus bonæ fidei consensu constans, quo negotium honestum alteri id suscipienti gratis gerendum committitur.* Ut tamen honorarium intervenire possit, & extra ordinem peti, si certum promissum sit, non si incertum. *l.* 7. *l.* 56. §. 3. *ff. h. t. l.* 1. *l.* 17. *C. eod.* licet advocati etiam non promissum petere possint; idque quia publicum est eorum officium. *l.* 4. *ff. de extraord. cognit.* Obst. actione mandati potest honorarium peti. *l.* 6. *ff h. t.* Resp. sensus est, per honorarii promissionem non everti naturam mandati, sed eo non obstante mandati actionem esse, non ad honorarium, verum ad ea quæ mandato comprehensa sunt. (I, II)

2. Est autem mandatum vel *expressum*, vel *tacitum*, quando quis præsens & sciens patitur per alium sua negotia geri. *l.* 18 *ff. h. t* de quo ad tit. de procurat. Insuper vel contrahitur gratiâ mandantis tantum, vel mandantis & mandatarii, vel mandantis & alienâ, vel alienâ tantum, vel mandatarii & aliena. §. 1. *Inst. h. t.* vel denique mandantis mandatarii & aliena gratia. *l.* 8. §. 4. *ff. h. t.* Solius mandatarii gratia si mandetur, consilium magis quam mandatum est, & ob id non obligatorium, nisi fraudulentum sit *l.* 47. *ff. de reg. juris.* vel quis consuluerit ut certæ personæ crederetur. § 6. *Inst. h. t.* aut de certa persona rogatus responderit, *bene credis* aut simile. *l.* 12. §. 13. arg. *l.* 6. §. 5. *ff. h. t.* (III, IV.)

3. Mandare potest quilibet, qui & contrahere; etiam ipse mandatarius rursus alteri negotium sibi commissum; eo excepto, quod judiciale negotium non possit alteri ut procuratori demandare ante litem contestatam. *l.* 8. §. 3. *ff. h. t.*

h. t. l. 11. *C. de procurat.* Deportatus mandare quidem poteſt quatenus mandatum eſt juris gentium, non vero quatenus juris civilis eſt. *l.* 15. *ff. de interdictis & relegat.* arg. *l.* 17. §. 1. *ff. de pœnis.* Obſt. *l.* 22. §. 5. *ff. h. t.* Reſp. intelligi poteſt de relegato, cujus bona licet non ſoleant publicari, ex cauſa tamen publicari poſſunt. *l.* 14. §. 1. *ff. de interdict. & releg.* & per *actionem utilem* in *d. l.* 22. §. 5. deſignatur actio efficax. ut in *l.* 37. *ff. h. t.* (v.)

4. Mandantur negotia honeſta & licita; rei enim turpis nullum eſt mandatum, nec inde inter mandantem & mandatarium actio datur. §. 7. *Inſt. h. t. l.* 12. §. 11. *l.* 22. §. 6. *ff. h. t.* licet perſecutio pœnæ vel privatæ vel publicæ contra utrumque propter turpitudinem locum habeat. *l.* 11. §. 3. *ff. de injuriis. l.* 7. §. *ult. ff. de jurisdict. l.* 15. *ff. ad leg. Corn. de ſicar.* (vi, vii.)

5. Ex mandato actio mandati naſcitur, directa & contraria. Directa mandanti datur, cujus intereſt. *l.* 8. §. 6. *ff. h. t.* contra mandatarium, &, ſi plures ſint, contra ſingulos in ſolidum. *l.* 60. §. 2. *ff. h. t.* excuſſo tamen prius eo, qui ſolus adminiſtravit. arg. *l. ult. C. de divid. tutel.* Ad id, ut exſequatur mandatum juxta præſcriptum modum, aut alias ſolvat id quod intereſt: etiam reſtituat quod penes eum ex adminiſtratione reſidet, ac actiones cedat quas acquiſivit; præſtet denique dolum & omnem culpam. *l.* 13. *l.* 21. *C. h. t.* Obſt. *l.* 10. *ff. h. t.* Reſp. pro ſubjecta materia *bona fides* denotat omne, quod quis ex natura contractus præſtare debet. Obſt. *l.* 23. *ff. de reg. juris.* Reſp. non excludit culpam leviſſimam; proinde ex aliis legibus ſupplenda. Obſt. in depoſito ſola præſtanda culpa lata. *d. l.* 23. Reſp. id ideo obtinet, quia in depoſito nihil gerendum, ſed tantum aliquid cuſtodiendum eſt, ad quam cuſtodiam induſtria, & diligentia opus non eſt, ſed ſola bona fides ſufficit, cum in mandato quid gerendum ſuſcipiatur, ad quod induſtria omnimodo eſt requiſita. (viii, ix.)

6. Contraria mandati actio competit mandatario; etiam patri, ſi is pro ſuo filiof. mandatario mandatum contemplatione filii perfecerit, ut ejus fidem impleret. *l.* 12. §. 5. *ff. h. t.* ſecus ſi id egerit pro filio, ſed mandantis intuitu, vel filii quidem intuitu ſed poſt emancipationem: quibus caſibus magis eſt ut negotiorum geſtorum actio detur. *l.* 12. §. 6. *ff. h. t. l.* 46. *ff. de negot. geſt.* Contra mandantem, ut durante mandato neceſſaria ſubminiſtret. *l.* 12. §. *ult. ff. h. t.* eoque

que finito restituat impensas necessarias & utiles una cum usuris, licet utiles esse desierint, vel non extiterit sperata utilitas. *l.* 1. *l.* 4. *C. h. t.* arg. *l.* 10. §. 1. *ff. de negot. gest* licet etiam ipse mandans potuisset parcius impendere. *l.* 27. §. 4. *ff. h. t.* Damnum præterea resarciat, quod mandatarius in rebus propriis occasione mandati passus est, modo id non casu sed aliquâ mandantis culpa contigerit. *l.* 26. §. 6. *ff. h. t.* Proinde si quis certum servum, puta Stichum emi mandaverit, isque mandatario furtum fecerit, id ipsum mandans reparabit. *l.* 61. §. 5. *ff. de furtis.* ad quod non teneretur, sed servum noxæ dando liberari posset, si servum in genere tantum sine certæ personæ designatione emi mandasset; quo de casu accipe. *l.* 26. §. 7. *ff. h. t.* in cujus fine *scientia* talis videtur intelligenda, quæ post interpositum mandatum servumque jam emtum supervenit. (x, xii, xiii, xiv.)

7. Non ultra tamen mandatarius, quod impendit, hac actione contrariâ recuperat, quam quatenus mandati fines servavit. §. 8. *Inst. h. t.* quos si excesserit, forte pluris emendo rem quam mandatum erat, nec mandati nec negotiorum gestorum actione quod amplius impendit repetit; cum videatur inviti & prohibentis gessisse negotia. *l.* 3. §. *ult. l.* 4. *ff. h. t.* arg. *l.* 40. *ff. h. t. l. ult. C. de negot. gest.* Si tamen res, quæ pluris emta est, etiam vere pluris valeat, non tenetur mandatarius eam aliter mandanti præstare, quam si hic paratus sit totum pretium, quod datum est, refundere. arg *l.* 3. *in fin. l.* 5. *l.* 27. §. 2. *ff. h. t.* (xi.)

8. Finitur mandatum morte mandantis. §. 10. *Inst. h. t. l. ult. in fin. ff. de solution.* nisi id mandatum sit, quod demum post mandantis obitum impleri potest. *l.* 12. §. *ult. l.* 13. *ff. h. t.* vel mandatarius ignorans mortem mandantis perfecerit negotium. *d.* §. 10. *Inst. h. t.* vel actio mandata sit. *l.* 1. *C. de obl. & act.* vel tale quid, ad quod mandans jam ante erat obligatus, veluti ut tradatur possessio, & hæredes eam traditionem non prohibuerint. *l.* 33. *ff. de acquir. vel amitt. possess.* vel mandatum institori datum sit. *l.* 17. §. 2. 3. *ff. de instit. act.* vel ad mandatum secuta sit stipulatio. *l. ult. pr. ff. de solution.* vel denique officii sui nomine quis mandaverit; veluti præses. *l.* 49. §. 1. *ff. de judiciis.* (xv.)

9. Finitur & morte mandatarii. *d.* §. 10. adeo ut hæredes ejus negotia adhuc integra perficere nequeant; licet ad id quod

quod intereſt actionem habeant ex facto ſeu geſtione defuncti, & ea, quæ jam cœpta erant, poſſint perficere. arg. *l.* 27. §. 3. *ff. h. t.* imo ſi hæredes negotia adhuc integra probabili errore ducti geſſerint, valet ſummo jure quod per hæredes actum eſt; quamvis ob juſtam domini abſentiam reſcindi poſſit, ſi is læſus ſit. *l.* 57. *ff. h. t.* Revocatione quoque mandantis, & mandatarii renunciatione evaneſcit mandatum, utrobique tamen re adhuc integrâ. §. 9. 11. *Inſt. h. t.* cum mandati actio utrimque naſcatur demum ex quo cœpit intereſſe. *l.* 8. §. 6. *ff. h. t.* re non integrâ, præſtandum id quod intereſt, niſi juſta renunciandi cauſa ſubſit. *l.* 22. §. *ult. l.* 23. *& ſeqq. ff. h. t.* (XVI, XVII.)

10. *Moribus.* Honorarium incertæ pollicitationis hodie per procuratorem peti poſſe; repeti etiam poſſe ex æquitate damnum, quod mandatarius occaſione mandati, licet caſu, paſſus eſt; uſuras vero impenſarum non niſi à tempore litis conteſtatæ mandatario deberi, cenſent Pragmatici. Si plures mandatarii mandatum ſuſceperint, ſinguli non in ſolidum ſed pro rato tantum tenentur, oppoſitâ ſaltem diviſionis exceptione. Quod ſi procurator mandato domini contraxerit, neceſſe non eſt, ut domino actionem ex contractu cedat, ſed dominus etiam ſine ceſſione agere poteſt; tum quia quiſque hodie alteri ſtipulari poteſt & contrahere, tum quia procuratores in negotiis contrahendis conſiderantur ut nuncii.

* Adde *ex Cod. libr.* 4. *tit.* 35. *mandati vel contra.*

TIT. II.

Pro ſocio.

1. Societas eſt *contractus bonæ fidei conſenſu conſtans, ſuper re honeſta de lucri & damni communione.* Eamque contrahunt omnes liberam habentes rerum ſuarum adminiſtrationem: pure, in diem, ſub conditione, in perpetuum, id eſt, donec vivunt. *l.* 1. *ff. h. t.* non in æternum. *l.* 70. *ff. h. t.* expreſſe, vel tacite, re ipsâ, ipſo facto. *l.* 4. *ff. h. t.* (I, II.)

2. Eſt autem vel *publica*, quæ eſt vectigalium ſocietas; vel *privata*, quæ de rebus privatorum initur. *l.* 59. *ff. h. t.* Eſt & vel univerſalis totorum bonorum, vel particularis;

O illa

illa est, in quam veniunt omnia mobilia, immobilia, incorporalia, præsentia & futura, hæreditates, legata, donationes, omne lucrum omneque damnum, dos filiæ, sumtus studiorum filii &c. *l.* 1. 2. 3. *l.* 73. *ff. h. t.* arg *l.* 39. §. 3. *ff. famil. ercisc.* Obst. *l.* 81. *ff. h. t.* Resp. ibi non agitur de societate universali totorum bonorum. Et corporalia quidem tempore societatis initæ penes socios reperta ipso jure citra veram traditionem fiunt communia, postea vero quæsita communicanda sunt: uti & cedenda incorporalia tam præsentia quam in futurum acquirenda. *l.* 1. 2. 3. *l.* 74. *ff. h. t. Particularis* est, in quam ea sola veniunt, quæ societatis intuitu acquiruntur industria & labore sociorum. *l.* 7. 8. *ff. h. t.* sive simpliciter ineatur societas *d. l.* 7. sive de certâ re vel certa universitate. (III, IV, V, VI.)

3. Versatur societas circa res honestas, non turpes. *l.* 57. *ff. h. t. l.* 1. §. 14. *ff. de tut. & rat. distrah.* & lucrum ac damnum inde eveniens, quod cuique sociorum cedit pro ratâ rerum in societatem collatarum, nisi aliud actum sit: id enim ex sociorum dependet voluntate, quorum pacta qualiacumque de lucro & damno interposita valent. §. 1. 2. *Inst. h. t.* modo leonina evitetur societas, quâ unus omne lucrum alter omne damnum ferret. *l.* 29. §. 2. *ff. h. t.* Si tantum de lucri vel tantum de damni partibus quid expressum inveniatur, in eo quod prætermissum est, eædem partes servandæ sunt. §. 3. *Inst. h. t.* Semper tamen illud demum lucri nomine venit in societate, quod superest pensato omni damno. *l.* 30. *ff. h. t.* §. 2. *Inst. h. t.* (VII, VIII.)

4. Ex hoc contractu actio pro socio nascitur utrimque directa & infamans. *l.* 1. *ff. de his qui not. infam.* quæ plerumque finitâ societate locum habet, quandoque tamen & ea durante, si non expediat nunc eam dirimi. *l.* 65. §. *pen. ff. h. t.* Et datur socio contra socium non tam ad ipsarum rerum communium divisionem. arg. *l.* 1. *ff. commun. divid.* quam potius ad id ut lucra communicet, damna reparet, cautionem de damno vel lucro imminente communicando præstet. *l.* 28. *ff. h. t.* impensas pro ratâ refundat una cum usuris quas aut erogavit, nummos impendendos mutuo accipiens, aut ex propria pecunia expensa potuisset redigere *l.* 67. §. 2. *ff. h. t.* quas si intra quatuor menses non reddat reus condemnatus, liberum est socio, qui impendit, rem totam pro impensis retinere. *l.* 52. §. 10. *ff. h. t.* (IX, X, XI, XII, XIII, XVI, XVII.) 5.

5. Tendit insuper ad id, ut socius restituat quod supra suam partem societatis intuitu actor solvere extraneo coactus fuit. arg. *l.* 1. §. *ult.* & *ll. seqq. ff. de his qui effuderint vel dejecerint. l.* 1. §. *ult.* & *ll. seqq. ff. de exercit. act.* arg. *l.* 27. *ff. h. t.* Etenim, si unus ex sociis societatis negotia gerens contraxerit, ac in arcam communem verterit pecuniam, cæteros obligat. *l.* 82. *ff. h. t.* & quidem singulos in solidum. arg. *d. ll.* nisi aliud actum sit. arg. *l.* 1. §. 13. 14. *ff. de exercit. act.* quamvis ex adverso socii singuli ex contractu, societatis nomine inito, nunquam in solidum agant contra eos, qui quid societati debent, nisi sint correi credendi. *l.* 9. *C. si cert. petat.* exceptâ specie. *l.* 27. *ff. de pactis.* (XIII, XIV, XV.)

6. Denique ad id ut quisque sociorum præstet id, quod specialiter in se receperat. Quo pertinet *l.* 69. *ff. h. t.* cujus casus hic videtur; quod inter plures, nundinarum tempore contracta societate, convenerit, ut unus eorum reliquis operam simul impensuris epulas præberet suis sumtibus: qui cum legi seu conditioni non pareret, quæritur, quæ ob id actio competat, & respondetur, actionem pro socio dandam, scilicet sociis, ut ab epularum solutione ipsi immunes serventur: dandam & ex vendito actionem, nempe epularum venditori, ad pretium epularum consequendum. (XVIII.)

7. Præstanda autem in societate lata & levis culpa, non levissima nec casus fortuitus; adeo ut damnum culpâ levissima aut casu datum commune sit. *l.* 52. §. 4. *ff. h. t.* Quod si in nonnullis negligentissimus, in plerisque diligentissimus fuerit socius, admittenda non est diligentiæ cum negligentiâ compensatio, sed ex negligentiâ socio tenetur *l.* 25. 26. *ff. h. t.* (XII.)

8. Cæterum socius ex actione pro socio condemnatus competentiæ gaudet beneficio, non modo in universali, sed & particulari societate. *l.* 63. *ff. h. t.* nec particularem socium excludit Ulpianus in *l.* 16. *ff. de re judic.* sed tantum casum minus dubii habentem de universali socio determinat: cui alterum de particulari socio magis dubium abjicit in *d. l.* 63. *ff. h. t.* unde supplendum quod d. l. 16. deest. Non tamen hoc utitur beneficio, si se socium negaverit. *l.* 67. §. *ult.* vel dolo fecerit, quo minus solidum præstare possit. *l.* 63. §. 7. *ff. h. t.* (XX.)

9. Quod si ex pluribus sociis unus egerit contra socium ex

ſocietate obligatum, & damni reparationem pro ſua parte in totum obtinuerit, deinde vero reliqui pro ſuâ quoque parte agentes ſolidum conſequi nequeant ob ſocii conventi inopiam; is qui ſolidum acquiſivit; pro rata reliquis præſtare tenetur ex eo, quod vigilando ſibi ſervaverat, ut ita ſit inter ſocios æqualitas. *l.* 63. §. 5. *ff. h. t.* contra communem regulam in *l.* 19. *ff. de re jud.* propoſitam. (XXI.)

10. Finitur ſocietas morte unius ſocii; etiam inter reliquos ſuperſtites, niſi vel ſocietas ſit vectigalium, vel in privata id actum ſit, ut inter reliquos maneat ſocietas. *l.* 59. *ff. h. t.* §. 5. *Inſt h. t.* Ut ipſe hæres ſocii defuncti in ſocietatem ſuccedat, ab initio conveniri nequit. *l.* 35. *ff. h. t.* quamvis de novo aſſumi poſſit in ſocietatem. *l.* 37. *ff. h. t.* ſed ſi aſſumtus non fuerit, tamen emolumenti ſucceſſor eſt. *d. l.* 63. §. 8. *ff. h. t. l.* 6. §. 6. *ff. de his qui not. infam.* atque etiam per defunctum cæpta implere tenetur, in iiſque dolum præſtat. *l.* 40. *ff. h. t.* Quod ſi unus ex ſociis ignorans alterius ſocii mortem negotia communia bonâ fide geſſerit, lucrum & damnum commune erit poſt mortem ſocietati obveniens. *l.* 65. §. 10. *ff. h. t.* (XXIII.)

11. Extinguitur quoque renunciatione non doloſà. *l.* 14. 17. §. 1. *ff. h. t.* ſive expreſſa ſive tacita, ſeparatim forte negotiando. *l.* 64. *ff. h. t.* ſive abſenti facta. Quandoque tamen per renunciationem renuncians ſocium quidem à ſe dimittit, at ipſe non dimittitur; ac lucra ſibi obvenientia communicat, damnum ſolus fert; & ex adverſo lucri ſocio obvenientis particeps non eſt, damna ei illata ſimul fert. Quod contingit in callida renunciatione. §. 4. *Inſt. h. t. l.* 65. §. 3. *ff. h. t.* & ea quæ abſenti fit; ſc. uſque ad tempus, quo renunciatio ſocio abſenti innotuerit. *l.* 17. §. 1. *ff. h. t.* ut & ſi ante tempus facta ſit, cum ſocietas ad certum tempus eſſet inita. *l.* 65. §. 6. *ff. h. t.* niſi juſta ſubſit maturius renunciandi cauſa. *l.* 14. *l.* 15. *ff. h. t.* (XXIV. XXV.)

12. Publicatione etiam bonorum & ceſſione ſocietatem perimi conſtat ex. §. 7. 8. *Inſt. h. t.* ſi modo cedens aut publicationem patiens rem contulerit, non vero ſi operas: quippe quæ non minus poſt quam ante ceſſionem præſtari poſſunt; ſic ut eo caſu non deficiat Societatis materia, atque ita ceſſet ratio, cur finiretur. (XXVI.)

13. Finita autem ſocietate, res ſociorum communes pro ratâ, qua collatæ, redeunt ad ſocios; ſeu, quiſque quod con-

contulit deducit, excepta totorum bonorum societate, in qua viriles singulis partes cedunt, nisi aliud actum sit. Quod si unus operam alter pecuniam contulerit, rem conferens eandem prius deducit, si opera collata tam levis sit, ut videatur cum usu aut speratis pecuniæ usuris compensanda. arg. *l.* 5. §. 1. *l.* 29. §. 1. *ff. h. t.* secus forte, si tanti valeret opera, quanti ipsa sors, juxta §. 2. *Inst. h. t.* quo casu vix est ut ei, qui rem contulit, concedatur prius eandem deducere, ne manifesta inde oriatur inter socios inæqualitas. (XXVII.)

14. Quamvis vero socius in dubio non præsumatur in re communi furtum voluisse committere: si tamen id probari possit, non hac tantum sed & furti actione pænali conveniri potest, nec altera instituta alteram tollit. *l.* 45. 51. *ff. h. t.* Obst. *l.* 71. *ff. de furtis.* Resp. ibi per *actionem furti* intelligenda condictio furtiva. (XXVIII.)

15. *Moribus.* Non gaudent hodie socii beneficio competentiæ. Quod si alter sociorum in rem communem impensas fecerit, & socium sibi habeat condemnatum ad eas reddendas, non tamen post quatuor mensium moram potest rem ipsam pro impensis jure dominii retinere. Cæterum conjugalis societas mortuo uno ex conjugibus inter superstitem tamen & liberos communes Ultrajecti durat, donec conjux superstes inventarium confecerit.

* Adde *ex Cod. libr.* 4. *tit.* 37. *pro socio.*

LIBER XVIII.

TIT. I.

De contrahenda emtione & de pactis inter emtorem & venditorem compositis, & quæ res venire non possunt.

1. Emtio est contractus bonæ fidei consensu constans de re certo pretio permutanda. Ejusque tria sunt substantialia requisita, consensus, merx seu res, & pretium. Consensus quidem ante omnia ex generali contractuum natura est necessarius: unde & regula recepta est, neminem invitum cogi posse ut emat aut vendat. *l.* 11. *C. h. t.*

nisi aliud suadeat favor sepulturæ. *l.* 12. *ff. de religios.* aut libertatis. §. *ult. Inst. de donat.* aut publicæ utilitatis. *l.* 14. §. 1. *ff. quemad. serv. amitt.* vel malitia domini re sua abutentis. §. *ult. Inst. de his qui sui vel al. juris.* vel individuæ rei fiat adjudicatio. *l.* 13. §. 17. *ff. de act. emti.* (I. II. III.)

2. Obest autem consensui dolus & metus, de quibus actum *libr.* 4. *tit.* 2. 3. obest & error, qui facit emtionem ipso jure nullam, si sit in corpore. *l.* 9. *ff. h. t.* Vel in pretio, quoties nulla summa concurrens est, in quam emtor & venditor consentiant. *d. l.* 9. *ff. h. t.* Vel in qualitate substantiali. *l.* 9. §. 2. *l.* 11. §. 1. *ff. h. t.* Vel in qualitate quam res habet à jure, dum sacra sancta &c. est. § *ult. Inst. h. t.* licet scienter emens talem rem ab ignorante teneatur ad pretium. arg. *l.* 57. §. 2. *ff. h. t.* & ignoranter emens à sciente petat id quod interest. *d.* §. *ult. Inst. h. t.* Vel denique in totâ materiâ. *l.* 14. *ff. h. t.* quamvis stipulatio & pignus nihilominus subsistant; cum in his præstet aliquid, quam nihil percipere. *l.* 1. §. *ult. ff. de pignor. act.* *l.* 22. *ff. de verb. obl.* (V.)

3. Non tamen ipso jure nulla est emtio sed subsistit, pretio pro ratâ augendo aut diminuendo, si error sit tantum in qualitate accidentali. *l.* 11. §. 1. *ff. h. t.* vel in parte materiæ. *l.* 14. *ff h. t.* Obst. *l.* 41 § 1. *ff. h. t.* Resp. erratum ibi fuit in tota materia, dum mensa vendita auro tantum cooperta erat, nulla sui parte aurea, confer *l.* 9. §. 1. *ff. de supell. leg.* Nec his in casibus præstandum id quod interest, si venditor justam habuerit errandi causam. *l.* 45. *ff. h. t.* Obst *l.* 21. §. 2. *ff. de act. emti.* Resp. accipi potest de venditore, ignorante quidem, sed supinâ & minus probabili ignorantiâ. (VI.)

4. Quod si in quantitate erratum fuerit, valet quidem venditio, sed pretium augendum vel minuendum, prout major minorve inventus fuerit agri modus, quam contractu expressus erat; si modo ad quantitatem res sit distracta. *l.* 4. §. 1. *ff. de act. emti* *l.* 40. §. 2. *ff. h. t.* Idemque erit, si quantitas quidem quæ designata est, inveniatur, sed non talis naturæ aut bonitatis; ut si decem jugera in pratis, decem in vineis dicantur esse, & duodecim in pratis, octo in vineis inveniantur: minuendum namque pretium pro bonitate quæ abest. *l.* 4. §. 1. *l.* 42. *in fin. ff. de act. emti.* Si vero non ad quantitatem sed ad corpus res fuerit divendita, in-

inventus aliquanto major minorve rei modus nequaquam minuet augebitve pretium; nisi concurrat venditoris dolus. *l.* 13. §. 14. *ff. de act. emti.* (VII.)

5. Emere possunt quilibet non prohibiti, quisque pro se, nemo pro alio nisi procurator sit. *l.* 13. §. 25. *ff. de action. emti.* alioquin nec sibi, nec illi, pro quo emit, actionem acquirit: sed dominus fiet is; cui ex his duobus venditor tradiderit. *l.* 6. *in fin. C. si quis alteri vel sibi.* quamvis insertum venditionis instrumento nomen alienum non impediat, quo minus actionem habeat, qui se non alieno sed suo nomine emisse probat. *l.* 3. 4. 5. 6. *C. si quis alteri vel sibi.* Caeterum tutor palam emere potest rem pupilli. *l.* 5. *C. h. t.* uti & à contutore, si bona fide geratur negotium. *l.* 5. §. 2. *ff. de autor. tut.* non vero clam, nec per interpositam personam. *l.* 34. §. *ult. ff. h. t. l.* 5. §. 3. *ff. de aut. tutor.* Obst. *l.* 56. *ff. de admin. tutor.* Resp. tutor eo casu rem comparasse videtur non à pupillo, sed ab iis, qui modo legitimo rem pupilli emerant, & in pretii solutione deficiebant. Non etiam emere concessum magistratibus eorumque domesticis ac ministris per se vel interpositam personam in ea provinciâ, cui præsunt: sub pœnâ quadrupli & amissionis rei emtæ, si ex officio emerint. *l.* 46. *ff. h. t.* licet Princeps permisisset. *l. un.* §. 2. 3. 4. *C. de contract. jud.* Sin aliter extra officii limites quid ibi comparaverint, pretio privantur, quod fisco cedit, re venditori restitutâ. *l.* 46. §. 2. *ff. de jure fisci. l.* 11. *C. quod. met. caus.* nisi vel prædia paterna distrahantur. *l.* 62. *ff. h. t.* vel emtio fit rerum ad victum & vestitum pertinentium. *l. un. C. de contract. jud.* Ita nec quisquam domum emere potest eâ intentione ut destruat; constitutâ dupli fisco inferendi pœnâ, sed venditor emtori pretium acceptum restituit. *l.* 52. *ff. h. t.* atque ita effectu inspecto emtor ac venditor simplo singuli mulctantur. *l. ult. ff. de damno infecto.* (VIII, IX, X, XI, XII.)

6. Vendi possunt res omnes quæ sunt in commercio. *l.* 34. §. 1. *ff. h. t.* præsentes & futuræ, fructus nasciturі, frumentum in herbâ. *l.* 8. *l.* 78. §. 3. *ff. h. t.* corporales & incorporales, alea, jactus retis &c. *l.* 8. *ff. h. t. l.* 12. *ff. de act. emti.* annuus reditus, sive in fructibus sive in pecuniâ numeratâ (quæ tunc ut corpus seu merx consideratur) consistat. *nov.* 160. *c.* 1. *nov.* 72. *c.* 7. *in med.* res propriæ & alienæ. *l.* 28. *ff. h. t.* res communes à singulis sociis pro suâ

parte, non ultra. *l.* 13. §. 17. *ff. de act. emti. l.* 68. *ff. pro socio.* excepto fisco, qui ex privilegio rem communem in solidum vendit. *l.* 2. *C. de commun. rer. alien.* Non sacræ, sanctæ, religiosæ, homo liber, ne sub conditione quidem. *l.* 22. *&* *seqq. l.* 34. §. 2. *ff. h. t.* nec res per testatorem vel legem alienari prohibitæ. *l. ult.* §. 2. *&* 3. *C. commun. de legatis. pr. Inst. quib. alien. licet vel non.* secus si ex pacto fluat alienationis prohibitio, quo casu subsistit emtio, data venditori, qui id pactus fuerat, ad id quod interest actione. *l.* 3. *C. de condict. ob caus. dat.* Non etiam vendi potest eos, arma vinumve barbaris. *l.* 1. 2. *C. quæ res export. non deb.* nec servus Christianus Judæo. *tit. C. ne mancip. Christ.* nec venena mala. *l.* 35. §. 2. *ff. h. t.* nec Romanæ gentis eunuchi. *l.* 2. *C. de eunuchis.* (XIII, XIV, XV, XVI, XVII, XVIII, XIX, XX.)

7. Sine re autem, quæ veneat, nulla emtio nulla venditio est. *l.* 8. *ff. h. t.* Unde si res vendita in universum ante contractum perierit ignorantibus contrahentibus, nulla est emtio. Sed si pro parte perierit, si quidem minore, subsistit contractus, pretio pro rata diminuendo: sin pro majore, adeo ut minor tantum pars ex re vendita supersit, emtioni stare emtor haud tenetur. Si tamen emtor sciverit, rem periisse, venditori, id ignoranti, totum tenetur pretium persolvere in pœnam doli: & vice versa venditor id sciens emtori ignoranti ad id quod interest est obligatus. vide *l.* 57. *ff. h. t.* (XXI.)

8. Pretium, quo scires æstimatur, quodque ad emtionem est necessarium, primo quidem debet esse justum, rei proportionatum, etiamsi naturaliter liceat contrahentibus in pretio se circumvenire. *l.* 16. §. 4. *ff. de minorib.* Debet & consistere in numeratâ pecuniâ, non aliis rebus §. 2. *Inst. h. t.* non uno nummo. *l.* 46. *ff. locat.* Unde nec emtio erit, si pretium dicis causâ, animo non exigendi, constituatur. *l.* 36. 38. *ff. h. t.* Si partim pecunia partim res alia pro re detur, inspiciendum quæ fuerit contrahentium mens, emendi ne; an permutandi. arg. *l.* 7. §. 12. *ff. de pactis.* de qua si haud constet, à potiori facienda denominatio; ut, si plus sit in pecuniâ minus in aliarum rerum datarum pretio, censeri debeat contracta venditio; contra vero, si plus sit in re datâ, quam pecuniâ. vide *l.* 79. *ff. h. t. l.* 6. §. 1. *ff. de act. emti. l.* 1. *C. de rer. permut.* (XXII.)

9. Insuper certum esse pretium in emtione necesse est, id-

idque vel per se vel per relationem ad aliud, velut, *quanti emta est res. l.* 7. §. 1. *ff. h. t.* vel per arbitrium tertii; pretium enim in tertii certi, non incerti (excepto casu. *l.* 16. §. *ult. ff. de pign. & hypoth.*) arbitrium conferri posse receptum est: adeo ut emtio inutilis sit, si ille vel noluerit arbitrari vel non potuerit. *l. ult. C. h. t.* §. 1. *Inst. h. t. l.* 25. *ff. locati.* Obst. *l.* 1. §. 1. *ff. de legat.* 2. Resp. aliud in ultimis voluntatibus obtinet, quæ pleniorem recipiunt interpretationem. Quod si iniquum arbiter interposuerit arbitrium, id ipsum bonæ fidei judicio corrigendum est. *l.* 79. *ff. pro socio.* licet enim non fiat venditionis rescissio propter læsionem, nisi ea fuerit ultra dimidium, ex *l.* 2. *C. de rescind. vend.* id tamen non obtinet, cum tertii facto, arbitri determinatione, læsio contigit; sed tantum si ipsi contrahentes pretium definierint. In emtoris autem & venditoris arbitrium non recte pretium confertur. *l.* 35. §. 1. *ff. h. t.* nisi magis ut vir bonus, quam ut emtor consideratus sit. arg. *l.* 7. *ff. h. t.*. (XXIII.)

10. Interposito consensu super merce & pretio, perfecta est venditio; ut ab eâ recedi nequeat, ne sub arrarum quidem dispendio. *pr. Inst. h. t.* nisi id actum fuerit, ut in scripturam emtio redigeretur, & aliquid adhuc supersit agendum. *l.* 17. *C. de fide instrum. d. pr. Inst. h. t.* vel res ad gustum sit divendita. *l.* 34. §. 5. *ff. h. t.* Conditionalis autem venditio, & ea, quâ res veneunt fungibiles, licet perfecta non sit, nisi cum conditio extiterit aut res venditæ fuerint appensæ, adnumeratæ, vel admensuratæ: medio tamen tempore nequaquam admissa est pœnitentia. *l.* 7. *l.* 35. §. 5. *ff. h. t.* junct. *l.* 8. *ff. de peric. & comm. rei vend.* (III, XXIV, XXV.)

11. Venditioni pacta adjici possunt honesta & licita, substantiam venditionis non evertentia. Quæ si obscura fuerint, contra venditorem recipiunt interpretationem. *l.* 21. 33. *ff. h. t. l.* 39. *ff. de pactis.* Obst. *l.* 13. *ff. qui pot. in pign.* Resp. casus singularis est, ex ratione, quæ est in *d. l.* 13. *in fin.* Obst. *l.* 66. *ff. de judiciis.* Resp. aliud in judicio & libello obtinet, quippe quem reus rejicere debuisset exceptione obscuri & inepti libelli. Obst. *l.* 34. *ff. h. t.* Resp. si emtor paciscatur, contra eum facienda interpretatio, cum imputare sibi debeat ipse emtor, quod non apertius pactum interposuerit: & de hoc casu agit *d. l.* 34. (XXVI. XXVII. XXVIII.)

12. *Moribus*. Variarum regionum statutis vendi nequit frumentum in vir di stans; quamvis id Hollandorum mores permittant. Uti & permissum est commercii causâ vendere armâ aliaque similia exteris amicis aut confœderatis, ut ut barbaris: at non hostibus; licet leviorem plerumque pœnam, non capitalem, subeant, qui hæc hostibus vendiderint. Res ecclesiasticas quod attinet, illæ hodie alienari solent eo modo iisque fere solemnitatibus. quibus & res minorum immobiles distrahuntur. Si quid tamen hic prætermissum fuerit, non ideo nulla est emtio, aut emtor pretium amittit, sed imploranda in integrum restitutio, ubi notabilis læsio apparuerit.

* Adde *ex Cod. libr.* 4. *tit.* 38. *de contrah. emtione. tit.* 41. *quæ res exportari non debeant tit.* 42. *de eunuchis. tit* 51. *de reb. alien. non alienand. tit.* 52. *de commun. rerum alienat. tit.* 54. *de pact. inter emtor,* & *vendit. compos. tit.* 59. *de monopoliis. tit.* 63. *de commerciis* & *mercatoribu.*

TIT II.

De in diem addictione.

1. In diem addictio est venditio eâ lege facta, ut firma sit, vel maneat, si alius intra certum tempus conditionem meliorem non obtulerit. qualis lex si venditioni adjecta sit in continenti, non ex intervallo. arg. *l.* 7. §. 5. *ff. de pactis.* venditionem vel puram facit vel conditionalem pro formularum diversitate. *l.* 2. *ff. h. t.* Pura si sit, medio tempore periculum &, accedente traditione, dominium ac jus rem obligandi, aut, si aliena sit, potestas usucapiendi in emtorem transit. *l.* 2. §. 1. *l.* 3. *l.* 4. §. 3. *ff. h. t.* fructusque emtor suos facit, sed revocabiliter. *l.* 6. *l.* 14. §. 1. *l.* 16. *ff. h. t.* Quod si conditionalis sit, nihil horum obtinet, nec quicquam interim censetur translatum. *l.* 4. *pr. ff. h. t.* (1. 11.)

2. Si alius medio tempore adjiciat, seu meliorem offerat conditionem (quod multis modis fieri posse patet ex *l.* 4. §. *ult. l.* 14. §. *ult. ff. h. t.*) prior non liberatur, nisi id actum sit: sed venditori liberum est oblatam conditionem meliorem abjicere, ac priorem emtorem retinere. *l.* 9. *ff. h. t.* nisi creditor pignus vendat, *l.* 10. *ff. h. t.* Quin imo de-

denunciatio regulariter emtori primo facienda est, meliorem conditionem allatam esse; ut, si videatur, & ipse tantundem offerat, atque ita secundo potior sit. *l.* 6. §. *ult.* *l.* 7. 8. *ff. h. t.* quo tamen casu fructus inter primam ac secundam addictionem sibi factam perceptos restituit, cum habeat ex novâ emtione; nisi alia appareat contrahentium voluntas. *l.* 6. §. 1. *ff. h. t.* Priore vero tantundem non offerente, res secundo addici potest, modo is non ficte sed vere plus obtulerit. *l.* 4. §. 5. 6. *ff. h. t.* Et prior emtor liberatus est, licet secundus solvendo non sit, aut pupillus sit tutoris autoritate destitutus, aut servus alienus idque venditor sciverit; non vero si servus sit venditoris proprius. *l.* 14. §. 2. *ff. h. t.* Quod si venditor fingat, alium bonâ fide licitantem meliorem obtulisse conditionem, utrique tenetur. *l.* 14. *ff. h. t.* (III, IV, V.)

3. Quandoque tamen locum non habet melioris conditionis oblatio, veluti si mortuus sit venditor, nec ejus adita sit hæreditas ante diem addictioni appositum. *l.* 15. *ff. h. t.* Si adjectio fiat tantum pro parte rei, cum ea adhuc integra superesset: secus, si nihil præter partem illam in rerum natura sit. *l.* 4. §. 2. *l.* 13. *ff. h. t.* Si adjectio tantum fiat propter ea, quæ rei interim accesserunt. *l.* 4. §. 1. *l.* 15. §. 1. *ff. h. t.* (VI.)

4. Si plures rem eandem addixerunt, & meliore allata conditione primum quidam, alii secundum velint emtorem admittere, si quidem uno pretio res vendita sit, potior erit prioris conditio: sin pretiis diversis, partes eorum, qui primum emtorem prætulerint, primo, reliquæ secundo cedent. *l.* 11. §. 1. *l.* 12. 13. *ff. h. t.* (VII. VIII.)

TIT. III.

De lege commissoria.

1. Lex commissoria est pactio emtioni in continenti adjecta, ut, nisi certo tempore pretium solutum fuerit, inutilis sit emtio. Et plerumque puram facit venditionem sub conditione resolvendam. *l.* 1. *ff. h. t.* Unde & periculum ac commodum rei, ac per traditionem dominium vel usucapiendi potestas, in emtorem interim transit. *l.* 5. *ff. h. t.* Nulla tamen juris ratio impedit, quo minus lex commissoria

ſoria conditionalem quoque poſſet venditionem facere. arg. *l.* 38. §. *ult. ff. ad leg. Falcid.* (I.)

2. Adjicitur hoc pactum in venditoris gratiam. *l.* 2. *ff. h. t.* qui proinde uti eo vel non uti poteſt: ut tamen protinus poſt diei lapſum ſtatuere debeat. Nec, ſi ſemel elegerit, mutare poteſt. *l.* 4. §. 2. *ff. h. t.* Elegiſſe autem videtur legis commiſſoriæ remiſſionem, ſi poſt temporis lapſum uſuras aut pretium receperit vel exegerit. *l.* 6. §. *ult. l.* 7. *ff. h. t.* Sed ſi venditor declaret, ſe uti velle pacti hujus beneficio, ipſo jure contractus reſolvitur & res cum fructibus ad venditorem redit. *l.* 5. *l.* 6. §. 1. *ff. h. t.* qui viciſſim eam pretii partem, quam accepit, reſtituit, niſi aliud actum ſit. *l.* 4. §. 1. *ff. h. t.* at non pretii uſuras, cum nullam moram fecerit; nec arrhas ſibi ab emtore datas. *l.* 6. *ff. h. t.* (II, III.)

3. Poteſt autem venditor; ſi uti velit lege commiſſoriâ, rem venditam ab emtore vindicare. arg. *l.* 4. *C. de pact. inter emt. & vend. l. ult. in fin. ff. h. t.* quamvis & actio ex vendito venditori detur; ſic ut electionem habeat, quâ velit actione experiri. *l.* 4. *ff. h. t. l.* 6. §. 1. *ff. de contrah. em.* Obſt. tantum actio ex emto competit, non vindicatio. *l.* 3. *C. de pact. inter emt. & vend.* arg. *l.* 42. *ff. de rei vind.* Reſp. id verum, ſi non directo id actum, *ut res ſit inemta*, ſed oblique, ut *reddatur*, *revertatur*, ab *emtione recedatur*, quales formulæ in dd. ll. occurrunt. (II.)

4. Ceſſat hujus pacti effectus in genere, quoties non per emtorem ſed per venditorem ſtetit, quo minus pretium ſuo tempore ſolutum ſit. vide *l.* 4. §. *ult. l.* 6. *l. ult. ff. h. t. l.* 7. *C. de pact. inter emt. & vend.* Non tamen, ſi venditor interpellare emtorem ad ſolvendum neglexerit; cum enim dies interpellet pro homine, interpellatio venditoris haud neceſſaria eſt. *l.* 4. §. *ult. ff. h. t.* niſi pactum commiſſorium ſine certi diei adjectione conceptum fuerit, ut id fieri poteſt. arg. *l.* 3. *ff. de contrah. emt.* quo caſu, cum dies interpellare nequeat, hominis interpellatione opus eſt: quæ forte poſt dierum ſexaginta lapſum fieri poterit, ut emtor in morâ conſtituatur. arg. *l.* 31. §. 22. *ff. de ædil. edict.* (IV. I.)

5. Legi commiſſoriæ ſimile eſt pactum, quo id agitur, ut pretio intra certum tempus non ſoluto, liceat venditori rem alteri vendere periculo primi emtoris, ſi minoris ſit vendita. *l.* 4. §. 3. *ff. h. t.* (VI.)

6.

6. Cæterum hodie frequens in plurimis locis est jus retractus, de quo pauca ex communioribus magis D. D. sententiis quam legibus Romanis subnectenda. Est autem retractus vel conventionalis vel legalis. Conventionalis dicitur, cum venditioni pactum adjicitur, ut venditori (sub quo & is cui venditor actionem cessit contineri potest) liceat vel intra vel post certum tempus vel quandocunque redimere rem venditam. *l.* 2. *C. de pact. inter emt.* & *vend.* idque tali pretio, quale datum est; non eo, quod tempore retrovenditionis justum est, nisi id actum fuerit. Nec ex hoc pacto de retrovendendo competit rei venditæ vindicatio, sed tantum actio ex emto. *d. l.* 2. Obst. *l.* 13. *ff. de pignorat. act.* Resp. ibi non est pactum de retrovendendo; sed *ut debitor rem reciperet pretio restituto*, quod coincidit cum eo, *ut res sit inemta.* Nec hic fructus ab emtore percepti restituendi sunt, nisi si qui post moram seu oblatum a venditore pretium percepti fuerint. *d. l.* 2. (VIII. IX. X.)

7. Legalis retractus, qui & consuetudinarius appellatur, ex variis potest causis contingere, puta vel ex jure dominii directi, dum is qui in emphyteusin dedit, rem ab emphyteuta alienatam intra duos menses sibi retinet, eodem oblato pretio. *l. ult. C. de jure emphyteut.* Vel ex vicinitate, dum vicino licet vicinum prædium, extraneo distractum; ab eodem avocare, restituto pretio; ne cogatur morosum aut rixosum admittere vicinum. Vel denique ex consanguinitate, qualis retractus gentilitius dicitur; quo quis rem, præcipue quidem a majoribus profectam, (sed tamen & aliam de novo comparatam) & per eum, qui de familia est, extraneo vel remotiori agnato divenditam retrahit, restituto emtori pretio. De quo retractu fuse agit constitutio Frederici. vide *lib.* 5. *feud. tit.* 13. 14. 15. Quamvis fundamentum ejus in jure Romano satis evidenter appareat. vide *l.* 35. *ff. de minorib. l.* 16. *ff. de reb. aut jud. poss. vel vend.* (XI. XIII.)

8. Retrahere autem retractu gentilitio possunt cognati legitimo prognati matrimonio, vel legitimati, non vero naturales tantum: atque inter eos illi, qui proximiores sunt, exclusis remotioribus, quem in finem condictione ex lege seu consuetudine videtur agendum. arg. *l. un. ff. de condict. ex lege.* Si plures ejusdem gradus agnati sint, concurrunt communiter retrahentes, habituri deinceps inter

ter

ter se judicium communi dividundo; ut res dividatur, aut uni integra adjudicetur. Necesse tamen est, ut retrahere volentes proximiores sint in ea lineâ, unde res profecta est; etiam si forte alii ex aliâ lineâ proximiores inveniantur. Necesse etiam, ut hi omnes retractui non renunciaverint, vel expresse, vel tacite, de evictione pro venditore cavendo, aliove modo. arg. *l.* 11. *C. de eviction. l.* 17. *ff. eod.* (XIV. & seqq.)

9. Huic vero retractui locus est in rebus tantum propriis, non alienis, immobilibus, non mobilibus, forsan & in universitate, puta hæreditate, alienatis: & tali quidem contractus specie, in quâ vel est vel esse fingitur certum pretium; qualis est venditio, datio in solutum, emphyteusis quoque ex Frederici constitutione, at non permutatio, donatio, legatum, hæredis institutio, aliaque his similia. (XXI. & seqq.)

10. Faciendus retractus intra illud tempus, quod pro varia locorum consuetudine varie constitutum est, plerumque intra annum & diem; ex Frederici constitutione intra triginta dies, restituto pretio quod datum est, licet res nunc pluris aut minoris venderetur, una cum usuris ex morâ. Ejusque effectus est, quod res, quæ vendita erat, restituenda sit cum omnibus fructibus post moram in restituendo commissam perceptis, idque sine onere quod forte medio tempore per emtorem extraneum fuit impositum. (XXV. & seqq.)

11. Non tamen hic retractus novam inducit venditionem; atque ideo non velut ex duplici, sed tanquam ex unâ alienatione semel tantum præstanda laudimia aliaque onera venditioni cohærentia. De his aliisque Tiraquell. de retractu & alii D. D. hanc materiam ex usu plenius tractantes. [XXIX.]

12. *Moribus.* Si pactum, ut pretio restituto, res vendita redderetur, appositum sit solenni rerum immobilium traditioni coram lege loci, pristino venditori tribuit facultatem vindicandi rem reddito pretio. Quibus autem casibus apud nos jus retractus viget [quod in Rhenolandiâ & Delflandiâ consanguineis & sociis competit si venditio privatim, non item si publica auctione facta sit] sola pretii oblatio absque consignatione & depositione intra tempora legitima sufficit ad retractum faciendum, si forte emtor pretium oblatum noluerit acceptare.

TIT.

Tit. IV.

De hæreditate vel actione venditâ.

1. Non corporalia tantum, sed & incorporalia vendi possunt; puta hæreditates & nomina seu actiones. Hæreditas quidem defuncti, non viventis. *l.* 1. *l. ff. h. t.* eaque vel directa vel fideicommissaria, vel tota vel pars ejus. Quâ venditâ, id actum censetur, ne vel plus vel minus penes emtorem sit ex hæreditate, quam fuisset penes venditorem. *l.* 1. *pr. &* §. 4. *ff. h. t.* nisi quid nominatim exceptum fuerit. *l. ult. ff. h. t.* Atque hinc venditor tradere tenetur corporalia, cedere incorporalia. *l.* 2. §. 3. 8. *ff. h. t.* quibus tamen non cessis, utiles actiones emtori accommodantur, venditore per exceptionem repellendo si agat. *l.* 16. *ff. de pactis.* Obst. *l.* 9. §. *ult. ff. de except. rei jud.* Resp. alius ibi casus est; & de rei singularis venditione agitur. Quod si post venditionem ipse venditor cum debitore hæreditario venditionem ignorante, non item sciente, transegerit, emtori contra debitorem quidem transactione tutum actio non superest, sed adversus venditorem ad id quod interest. *l. ult. ff. de transact.* Renascuntur & debita ac servitutes per aditionem extinctæ. *l.* 2. §. 18. *& seqq. h. t.* Et venditor tenetur de evictione hæreditatis vel partis ejus, non rerum singularum: sufficietque, quod jus hæreditatis præstet; locupletem enim præstare non tenetur, nisi de substantia ejus asseruerit, aut aliud nominatim actum sit. *l.* 10. 11. 12. 13. 14. 15. *ff. h. t.* Quemadmodum vice versâ venditor quoque stare tenetur venditioni hæreditatis opulentæ exiguo pretio factæ, nisi dolo emtoris deceptus, hæreditatem exiguam crediderit, quæ erat lucrosa. *l.* 4. *C. h. t.* Præstat insuper in rebus hæreditariis dolum, latam ac levem culpam, sive quid amiserit, sive non acquisierit hæreditati. *l.* 2. §. 5. *l.* 3. *ff. h. t.* Denique & in emtorem hæreditatis transfert jus accrescendi, si pro parte hæres eandem vendiderit, ac postmodum alter cohæres deficiat, nam & hæredis loco est, & id omne penes eum esse oportet quod fuisset penes venditorem. *l.* 2. *pr. &* §. 18. *ff. h. t* arg. *l.* 33. §. 1. *ff. de usufr.* Obst. *l.* 2. §. 1. *ff. h. t.* Resp. tempus venditionis ibi spectandum dicitur, non ut excludantur commodum postea obven-

venturum, ſed ut includantur lucra quæ forte intra venditionis & mortis tempus obvenerunt: quæ enim poſt venditionem commoda rei venditæ occaſione acquiruntur, emtorem ſequuntur ex communi emtionis naturâ. Obſt. hæredi jus accreſcendi datur, qualis non eſt emtor hæreditatis. Reſp. effectu emtor hæres eſt, & hæredis loco. d. l. 2. §. 18. *ff. h. t.* (II, III, IV, V.)

2. Quod ſi venditor hæreditatis conventus ſit a creditoribus hæreditariis (quod fieri poteſt, niſi fiſcus vendiderit. *l. 1. C. h. t.*) vel ſolutum repetit, ut indebitum, modo ad ſolvendum condemnatus fuerit. *l.* 2. §. 7. *ff. h. t.* vel ab emtore ſe defendi poſtulat. arg. *l.* 2. §. *ult. ff. h. t.* licet invitus cogi nequeat emtor, ut in ſe transferat actionem venditori motam. *l. 2. C. h. t.* [VI, VII.]

3. Venduntur & actiones, tam ex delicto quam contractu, tam in rem quam in perſonam. *l. ult. C. h. t.* licet enim actiones in rem directæ ſolis dentur dominis. *l.* 23. *ff. de rei vind.* utiles tamen in rem etiam non dominis competunt, & ideo has in emtorem tranſire, nihil impedit. *d. l. ult. C. h. t.* Fieri vero poteſt hæc nominum venditio non tantum volente ſed & invito debitore: ſecus quam eſt in delegatione. *l.* 3. *C. h. t. l.* 1. *C. de novation.* Obſt. *l.* 41. *ff. de reg. jur.* junct. *l.* 2. *C. h. t.* vide tit. *de procurat. n.* 5. [IX, X.]

4. Venditæ autem actiones emtori cedendæ ſunt, non principales tantum, ſed & acceſſoriæ reſpectu pignorum & fidejuſſorum. *l.* 6. 23. *ff. h. t.* ac ſufficiet, quod venditor emtori debitorem præſtet: locupletem enim præſtare non tenetur, niſi id actum ſit. *l.* 4. *ff. h. t.* vel mulier pro dotis reſtitutione debitorem egentem acceperit. *l.* 22. §. 2. *ff ſolut. matrim.* Obſt. *l.* 6. *ff. de dolo.* Reſp. verbum *videri* illic eſt nota proprietatis. Sine ceſſione tamen emtorem nominis utiliter contra debitorem experiri poſſe, nequaquam dubium. *l.* 5. 7. 8. *C. h. t.* Sed, ſive ceſſâ ſive utili actione emtor agat, non plus exigere poteſt, quam quantum ſolvit, ne illis quidem in caſibus ex Juſtiniani lege, quibus Anaſtaſius ſolidi exactionem permiſerat; ut ita turpes arcerentur litium alienarum redemtiones. *l.* 22. 23. 24. *C. mandati.* & quod amplius eſt in debito, debitoris lucro cedit, qui ſolvendo emtori, quanti is nomen comparaverat, in univerſum liberatur. *d. l.* 23. §. 1. *C. mandati.* [XI, XII, XIII, XIV, XVIII. XIX, XX.]

5. Cæ-

5. Cæterum translatâ per cessionem actione, venditor quidem seu cedens adhuc agere potest, *l.* 3. *C. de novation.* sed emtore quoque agente, potior emtoris quam venditoris erit conditio. *l.* 55. *ff. de procurat.* quamvis enim regulariter mandator possit mandatum revocare. §. 9. *Inst. mandati.* in cessis tamen seu mandatis actionibus id haud videtur admittendum. (XV, XVI, XVII.)

6. *Moribus.* Actione venditâ & cessâ solus cessionarius, at non cedens debitorem ad solvendum potest cogere. An autem emtor actionis plus à debitore possit exigere, quam quantum ipse solvit distinctione videtur terminandum, nam si nomen, quo respublica vel civitas aut provincia obligata est, distractum sit, sive pluris sive minoris quam erat in sorte debitâ, exigi potest totum debitum, cum in his apud nos negotiationem quandam exerceri constet. Sed si privati debitoris nomen sit venditum minoris quam erat debitum, emtor forte non debiti integri sed tantum pretii soluti exactionem est habiturus convenienter juri Romano, nisi debitori oblata sit actio, eodem pretio retrahenda, isque eam oblatam retrahere recusaverit.

* Adde *ex Cod. libr.* 4. *tit.* 39. *de hæred. vel actione venditâ.*

TIT. V.

De rescindendâ venditione.

1. Venditio perfecta utriusque quidem consensu resolvi potest. §. *ult. Inst. quib. mod. obl. tollat.* non unius voluntate, nisi justa causa subsit, velut, metus, dolus, &c. de quibus alibi; & præcipue læsio enormis, quæ est ultra dimidium justi pretii: quæ si contigerit, locus est remedio legis 2. C. de rescind. vend. institutâ actione ex emto (potius quam condictione ex lege, aut imploratâ restitutione,) sive emtor læsus sit sive venditor, in re mobili vel immobili, ob rationis parilitatem, sive dolo adversarii, sive sine dolo ejus, cum hic sola læsio spectetur; sive privatim sive publice venditio sub hastâ, aut magistratus decreto facta fuerit: arg. *l.* 16. *C. h. t. l.* 11. *C. de præd. & aliis reb. minor.* excepto forte casu. *l.* 1. *C. de præd. decurion.* (I, II, III, IV, V, XII.)

2. Agendum autem non præcise ad contractus rescissionem, sed alternative, ut vel emtio dissolvatur reddito pretio & restitutâ re distractâ, vel iniquitas pretii corrigatur usque ad veram rei æstimationem illud supplendo aut diminuendo. *l. 2. C. h. t.* Quod si venditor læsus sit, & emtor inops, nec rem possideat; venditori etiam contra tertium possessorem, qui viliori pretio rem forte ab emtore comparaverat, videtur succurrendum vel remedio *d. l. 2. C. h. t.* vel saltem mediante in integrum restitutione. arg. *l.* 13. §. *ult. & l. seqq. ff. de minorib.* (VII.)

3. Læsionis enormis probatio actori incumbit, idque considerato pretio, quod fuit tempore venditionis, non quod nunc est cum agitur, ne ita infirmæ redderentur pleræque venditiones. *l.* 8. *in fin. C. h. t.* Ut tamen læsionem enormem inducere non videatur, quod thesaurus in fundo vendito repertus fuerit. arg. *l.* 7. §. 12. *ff. solut. matrim.* Eâ vero probatâ, si resolvatur venditio, pignoris quidem vinculum, quo res per emtorem erat obligata, dirimitur, non ipso jure, sed hactenus, ut emtor teneatur rem restituere liberam à vinculo pignoris, arg. *l.* 43. §. 8. *ff. de ædil. edicto. l.* 3. *ff. quib. mod. pign. vel hypoth. solv.* percepti autem medio tempore fructus sive extantes sive comsumti, haud restituendi, cum eas emtor non ut possessor, sed jure dominii perceperit. Obst. *l.* 4. §. 4. *l.* 6. *ff. de addict. in diem.* Resp. ibi conditio resolutiva ex voluntate emtoris erat adjecta, ut alia sit ratio. (VII, VIII, IX, X, XI.)

4. Quamvis autem in. *d. l. 2. C. h. t.* de sola agatur venditione, legis tamen illius remedium per D. D. ad omnia bonæ fidei negotia puta permutationem, in solutum dationem, locationem, divisionem, aliaque productum est. Sed in iis quæ stricti juris sunt non videtur admittendum. puta donatione. arg. *l.* 65. §. 2. *ff. de condict. indeb.* transactione. arg. *l.* 78. §. *ult. ad Senatusc. Trebell.* Uti nec locum habet in hæreditate venditâ. *l.* 10. *& seqq ff. de hæred. vel act. vend.* nec, si quis sciens justum rei pretium, eandem tamen pluris emerit quam duplo pretii aut infra justi pretii dimidium vendiderit. arg. *l.* 11. *C. h. t.* (XIII. & seqq.)

5. *Moribus.* Quemadmodum propter metum aut dolum, ita etiam propter enormem læsionem solet peti in integrum restitutio, & ita fieri contractus rescissio. Sed in venditio-

nibus

nibus auctione publicâ factis remedium *l.* 2. *C. de rescind. vend.* non habet locum.

* Adde *ex Cod. libr.* 4. *tit.* 44. *de rescind. venditione. tit.* 45. *quando liceat ab emt. discedere.*

Tit. VI.

De periculo & commodo rei venditæ.

1. Periculi nomine hic venit omne damnum, corruptio, deterioratio, ablatio rei. Emtæ autem rei uti omne commodum velut fructus, partus omnisque accessio ad emtorem pertinet. *l.* 13. §. 20. *ff. de act. emti.* §. 3. *Inst. de emt. vend.* ita quoque ad eundem spectat omne periculum, quam primum consensu perfecta fuerit venditio, etiamsi res vendita necdum sit tradita, sic ut emtor etiam post rei interitum ad universi pretii præstationem obligatus sit. §. 3. *Inst. de emt. vend. l.* 7. 8. *ff. h. t.* Obst. *l.* 12. 13. 14. *ff. h. t.* Resp. ibi damnum culpâ venditoris contigit. Obst. *l.* 14. §. 1. *ff. h. t.* Resp. ibi non corpus sed *materia*, certus forte trabium numerus ex magnâ copiâ trabium signatione eligendus, fuit divendita. Obst. res perit suo domino, qualis ante traditionem est venditor. *l.* 9. *C. de pignorat. act.* junct. §. 3. *Inst. de emt. vend.* Resp. id verum, nisi dominus simul sit speciei debitor, qui liberatur rei interitu. *l.* 23. *ff. V. O.* Obst. *l.* 33. *ff. locati.* Resp. dicendum forte, agi illic de fundo tali, qui ab hostibus captus, ad tempus fuerat relictus pristino possessori, sed postmodum urgente necessitate vel utilitate publicâ publicatus, ut id fieri potuisse patet ex. *l.* 15. §. 2. *ff. de rei vind. l.* 16. *ff. de acquir. rer. domin.* cum ergo venditor hanc impedire non posset publicationem, iniquum erat, eum ad id quod interest obligari; quia tamen emtorem ignorantem monere debuerat, fundum ejus esse conditionis ut ad nutum Principis publicari posset, nec hoc egit, ad pretii restitutionem simpliciter tenetur, quasi propter vitium aliquod rei latens. Quibus non obstat, quod in. *l.* 11. *ff. de eviction.* emtor dicitur post publicationem ad pretium solvendum adhuc obligatus: etenim prædia in d. l. 11. talia proponuntur, quæ in Germania trans Rhenum sita erant, adeoque tali in loco, ut emtor scire facile potuerit, hujusmodi prædia publi-

cationi esse obnoxia; ac proinde haud deceptus videatur, quasi vitio rei aut conditione & qualitate ejus non indicatâ. (I, VIII, IX, X.)

2. Licet autem emtoris periculo res sit, venditor tamen ante traditionem in eâ asservandâ dolum, latam ac levem culpam præstat. *l.* 5. §. 2. *ff. commodati. l.* 23. *ff. de reg. jur. l.* 35. §. 4. *ff. de contrah. emt.* nisi emtor in recipiendâ re venditâ moram fecerit, quo casu de solo dolo venditor in posterum tenetur. *l.* 17. *ff. h. t.* Non etiam in emtorem transit onus annuæ præstationis, si forte venditor ante venditionem promiserit, se quotannis certam frumenti aut fructuum quantitatem personæ vel alteri fundo præstiturum: nisi solenniter in id fundum obligasset, vel alio modo legitimo fundum affectum reddidisset pro hujusmodi præstatione. *l. ult.* §. *ult. ff. de contrah. emt.* (II.)

3. Sunt tamen casus, quibus rei venditæ periculum post consensum interpositum ante traditionem ad venditorem pertinet; puta si is id in se receperit. *d.* §. 3. *Inst. de emt. vend.* aut in morâ tradendi sit. *l.* 4. *C. h. t.* Si res duæ alternative fuerint venditæ, & una pereat. *l.* 34. §. 6. *ff. de contrab. emt.* Si res fungibilis sit vendita, quamdiu non appensa, adnumerata vel admensurata est. *l.* 35. §. 5. *ff. de contrab. emt.* nisi per aversionem, tanquam corpus, distracta sit. *d. l.* 35. §. 5. vel certum tempus admensurationi præfinitum jam sit elapsum: quo casu venditori summo jure liberum est vinum effundere emtoris periculo; licet rectius fecerit, si asservaverit. *l.* 1. §. *ult. l.* 4. §. *ult. ff. h. t.* Denique si res ad gustum emta sit, ut vinum degustandum, nam periculum quidem corporis ad venditorem pertinet, donec illud admensuratum sit. *d. l.* 35. §. 5. *de contr. emt.* acoris autem vel mucoris, ad emtorem spectare incipit, simulac gustaverit ac post degustationem probaverit: cum liberum ei sit improbare. *l.* 4. §. 1. *ff. h. t. l.* 34. §. 5. *ff. de contrab. emt.* (III, IV.)

4. Quod si conditionalis fuerit venditio, totius quidem rei interitus pendente conditione contingens venditori nocet; parte vero tantum extinctâ vel aliter re deteriore redditâ, emtoris damnum erit, nisi aliud actum sit. *l.* 8. 10. *ff. h. t.* Cæterum signatio rei, si loco traditionis fiat, periculum in emtorem transfert. *l.* 14. §. *ult. ff. h. t.* si tamen alia signandi ratio probabilis appareat, non præsumetur traditionis vice facta signatio, nec rei signatæ periculum in

in posterum emtoris faciet, nisi traditione subsecutâ. *l.* 1. §. 2. *ff. h. t.* (v.)

5. *Moribus.* Emtore vinum emtum ex doliis non tollente, venditori tamen liberum non est vinum effundere, nisi abundante vindemiâ non potuerit aliunde dolia novo vino recondendo sibi parare.

* Adde *ex Cod. libr.* 4. *tit.* 48. *de peric. & commodo rei vend.*

Tit. VII.

De servis exportandis, vel si ita mancipium venierit, ut manumittatur, vel contra.

1. Servorum venditioni pacta varia apponi possunt, modo non inhonesta; puta, ut vel ne manumittatur: quo pacto neglecto, manumissus contra pactum servus manet. *l.* 5. *C. si mancip. ita fuerit alienat. l.* 2. *C. qui non poss. ad libertatem perven. l.* 9. *ff. de manumiss.* manumittendus vero, nec tamen missus, ipso jure liber sit, etiam cum partu, si ancilla fuerit mittenda. *l.* 3. *ff. h. t. l.* 1. 2 3. 4. *C. si mancip. ita fuerit alien.* Sic & pactum validum, ut vel ne servus venditus exportetur. *l.* 1. *l.* 7. *ff. h. t.* quo non impleto, cùm per venditorem non esset remissum, agi potest ad id quod interest. *l.* 6. *ff. h. t.* (quâ derogatur legi 7. *ff. h. t.*) vel ad pœnam, si ea promissa; quo casu servus fisco cedit. *l.* 1. 2. *C. h. t.* Habet & venditor manus injectionem, si id actum sit. *l.* 1. 2. *C. h. t.* (I, II, III, IV.)

2. Contra reprobata pacta turpe quid continentia: veluti ut ancilla prostituatur, ut cum bestiis servus depugnet. aliaque. vide *l.* 6. *ff. ad leg. Corn. de sicar. l.* 42. *ff. de contr. emt. l.* 1. 2. *C. si mancip. ita venierit ne prostit.*

* Adde *ex Cod. libr.* 4. *tit.* 55. *si servus exportandus veneat. tit.* 56. *si mancip. ita venierit ne prostituatur. t.* 57. *si manc. ita fuerit alienat. ut manumitt. vel contra.*

LIBER XIX.

Tit. I.

De actionibus emti & venditi.

1. Ex emtoris contractu actio duplex nascitur, emti & venditi. Emti actio personalis est & bonæ fidei, competens emtori ejusque hæredi, etiam utiliter domino cujus mandato procurator emit. *l.* 13. §. 25. *ff. h. t.* Adversus venditorem ejusque hæredem, ad id ut traditur res vendita cum fructibus tempore venditionis perceptis, omnibusque accessionibus, vel speciali pacto comprehensis, vel ex generali emtionis naturâ præstari solitis. *l.* 13. §. *ult. ff. h. t.* Quâ ratione, vino vendito, vendita quoque censentur vasa in quæ vinum transfunditur, non dolia majora in terrâ defossa. arg. *l.* 15. *ff. de trit. vin. oleo leg. l.* 1. §. 3. *ff. de peric. & commod. rei vend.* Et horreo vendito dolia accedunt ibidem recondita; *l.* 76. *ff. de contrah. emt.* non item, fundo distracto. *l.* 17. *ff. h. t.* Si tamen id actum sit, ut fundo vendito certus accedat doliorum numerus, integra dolia, non quassa, ad eum usque numerum præstanda sunt, quoties vel tot integra in fundo sunt, vel cum dolia in fundo non essent, aliunde sunt coëmenda. Sed si doliorum numerus contractu comprehensus in fundo reperiatur connumeratis & quassis, liberatur venditor, integra quæ reperta ibi sunt, ac in subsidium quassa præstando. *l.* 27. *l pen.* §. *ult. ff. h. t. l.* 33. *ff. de ædilit. edict.* (I, II, III, IV, V, VI, VII, VIII, IX.)

2. Ita autem res tradenda, ut in emtorem vel dominium transeat, si venditor sit dominus, vel, si res aliena sit vendita, usucapiendi facultas & vacua rei possessio. *l.* 2. §. 1. *l.* 11. §. 2. *ff. h. t.* sive id nominatim actum sit sive non: si tamen expressâ stipulatione cautum sit, *vacuam tradi possessionem*, vi stipulationis emtor rem quidem, at non fructus petere posset. *l.* 3. §. 1 *ff. h. t.* nisi *rem tradi vacuamque rei possessionem stipulatus sit*: repetitio enim illa efficit, ut & fructus videantur comprehensi. *l.* 4. *ff. de usuris.* Quod si vel pignori obligata tradatur vel pensitationibus, tributis aut servitutibus, quæ dicebantur abesse, onerata, vel vitio laborans,

borans, emtor actione ex emto, quandoque & quanti minoris æstimatoriâ, recuperat quod interest. *l.* 1. §. 1. *l.* 13. *ff. h. t. l.* 59. 66. § 1. *ff. de contrah. emt. l.* 5. *C. de evict ion.* (x, xi.)

3. Quandoque tamen traditioni vacuæ possessionis adjungenda & finium fundi venditi demonstratio. *l.* 48. *ff. h. t.* licet nominare confinium agrorum dominos venditor haud teneatur, qui sensus *l.* 63. §. 1. *ff. de contrah. emt.* (xiii.)

3. Tendit insuper actio ex emto ad id, ut venditor actiones cedat emtæ rei nomine sibi competentes. §. 3. *Inst. de emt. vend.* & cautionem præstet de restituendo, quod ad ipsum ex re venditâ aliquando pervenit. *l.* 23. *ff. h. t.* quo pertinent pensiones futuri temporis, quas venditor ex re elocatâ, sed medio tempore ante locationis finem distractâ, ipse quidem percipit, sed perceptas emtori præstat. *l.* 13. §. 11. 16. *ff. h. t.* Denique id quod interest, si vel res aliena dolo vendita sit, licet nondum evicta. *l.* 30. § *ult. ff. h. t.* vel res sacra ignoranti pro profana sit distracta. §. *ult. Inst. de contrah. emt.* vel venditor malum vicinum celaverit. *l.* 35. §. *ult. ff. de contrah. emt.* vel venditor in mora tradendi sit, aut dolo fecerit quo minus tradere possit, aut perfracte tradere nolit, licet tradendæ rei facultatem habeat: neque enim venditor ad factum traditionis præcise cogi potest, sed liberatur præstando id quod interest. *l.* 12. *ff. h. t. l.* 4. *Cod.* arg. *l.* 13. *in fin ff. de re judic.* Obst. §. 2. *Inst. de donation l.* 11. §. 2. *ff. h. t.* Resp. obligatus quidem est ad tradendi necessitatem, sed tamen id quod interest præstando liberatur ab eâ necessitate. Obst. *l.* 6. *C. de rescind. vend.* junct. *l. un. C. de sent. quæ pro eo quod interest.* Resp. intelligenda est d. l. 6. de casu quo utrimque contractus jam impletus est traditione & pretii numeratione: à quo proinde recedi non potest nisi novâ venditione. *l.* 58. *in fin. ff. de pactis.* ad quam incundam nemo cogi potest, nec duplo nec quadruplo pretio oblato. (xiv.)

5. Cæterum si quid commendandi gratiâ venditor dixerit de rei bonitate, eaque non tanta inveniatur, non potest eo nomine conveniri. *l.* 19. *ff. de ædil. edict. l.* 37. *ff. de dolo.* nisi dolus adsit. *l.* 13. §. 4. *ff. h. t.* Quemadmodum nec tenetur, si quæ prædio vendito servitutes aut tributa inveniantur imposita, si de iis nihil dixerit nec abesse affirmaverit, nisi sciens ea imposita esse, dolo tamen reticuerit. *l.*

1. §. 1. *l.* 21. §. 1. *ff. h. t.* Obst. *l.* 9. *C. h. t.* Resp. ibi de tributis venditor quid affirmaverat,, & ideo ex dicto promissove tenetur. (xv.)

6. Venditi actio datur venditori & utilis ei pro quo procurator vendidit. *d. l.* 13. §. 25. *ff. h. t.* adversus emtorem; ad id ut pretium solvat nummosque ita solutos accipientis faciat jure dominii, licet forte res aliena fuisset vendita. *l.* 11. §. 2. *ff. h. t.* & usuras ex morâ præstet. *l.* 13. §. 19. 20. *ff. h. t.* restituat insuper impensas necessarias & utiles in rem factas post venditionem. *l.* 13. §. 22. *ff. h. t.* præstet denique ea omnia, quæ vel speciali pacto vel generali emtionis naturâ sunt comprehensa. (xvi, xvii, xviii, xix, xx, xxi.)

7. Antequam autem ex contractu quis agere valeat, oportet ut ex suâ parte prius ipse contractum impleverit. *l.* 13 § 8. *ff. h. t. l.* 25. *ff. h. t.* (xxiii.)

8. *Moribus.* Multa etiam hodie res venditas tanquam accessoria solent sequi, quare in loci cujusque potissimum spectanda consuetudo. Qua ratione qui navem cum instrumento vendidit, etiam scapham vendidisse censetur. Potest autem jure hodierno venditor, habens rei tradendæ facultatem, cogi ut rem præcise tradat, nec liberatur præstando id quod interest. Et si res immobilis sit vendita, facienda est ejus traditio coram lege loci, persoluto nummo quadragesimo; adeo ut duplici venditione interveniente, bis etiam quadragesima pretii pars fisco inferenda sit, non tantum, si primus emtor rem tertio extraneo vendiderit, sed &, si rem emtam venditori retrovendat. Quod si venditor rixosum forte aut morosum vicinum celaverit, non ideo ad id quod interest tenetur.

* Adde *ex Cod. libr.* 4. *tit.* 49. *de act. emt. & vend. tit.* 50. *si quis alteri vel sibi sub alter. nomine aut alien. pecun. &c.*

TIT.

Tit II.

Locati conducti.

1. Locatio est contractus bonæ fidei consensu constans, de usu vel operâ cum mercede commutandâ, iisdem, quibus & emtio, juris regulis nitens. *pr. Inst. h. t.* (I.)

2. Elocari possunt res omnes, quæ sunt in commercio, mobiles, immobiles, (non tamen prædia militibus aut curialibus. *l.* 30. 31. *C. h. t.*) corporales & incorporales, *l.* 12. §. 2. *ff. de usufr.* (licet ipsum servitutis personalis jus personale, aut servitutis realis jus fundo cohærens elocari nequeat. *l.* 44. *ff. h. t.*) propriæ & alienæ, ipsæ quoque res conductæ. *l.* 11. §. 5. *ff. de pign. act. l.* 24. §. 1. *ff. h. t.* cum locatione dominium non transeat. *l.* 39. *ff. h. t.* Obst. *l.* 22. §. 2. *ff. h. t.* Resp. ibi dominium materiæ non transit ex locato, sed jure accessionis, ex eo, quod inædificata solum sequuntur. Operæ insuper elocari possunt, tam liberorum hominum, quam servorum mercenariæ, non aliæ. *l.* 5. §. 2. *ff. de præscr. verb.* non liberales, quales advocatorum &c. de quibus alibi. (III, IV, V, VI, XXXIII. & seqq.)

3. Pro usu autem vel operis merces constituenda, eaque certa vel ab initio vel ex post facto, dum in tertii certi arbitrium mercedis confertur determinatio in initio contractus. *l.* 25. *ff. h. t.* eo modo quo in emtione obtinere dictum *tit. de contrab. emt.* Consistit vero merces regulariter in numeratâ pecuniâ, non aliis rebus §. 2. *Inst. h. t.* non in uno nummo. *l.* 46. *ff. h. t.* nec in parte fructuum, nisi quod favore agriculturæ permissum est agrum certâ fructuum ponderatione vel mensurâ locare. *l.* 21. *C. h. t.* Quod si non certa fructuum quantitas, sed portio, pro ratâ ejus quod in fundo nascetur, dimidia forte vel tertia, constituta fuerit, *colonus partiarius* dici solet, & quodammodo socius est. *l.* 25. §. 6. *ff. h. t.* (VII, VIII.)

4. Quamvis vero locationem in perpetuum fieri nihil impediat. *l.* 10. *C. h. t.* tempus tamen ei plerumque solet adjici vel longius vel brevius, contrahentium arbitrio: eaque elapso, si neuter contradicat, tacite videtur continuata una cum

cum obligatione pignoris pro mercede constituti per conductorem; non fidejussorem; in prædiis quidem rusticis usque ad annum, in urbanis vero & aliis rebus non ultra, quam quatenus conductor iis usus est. *l.* 13. §. *ult. ff. h. t.* (IX, X, XIII.)

5. Nascitur hinc actio locati & conducti. Actio conducti est personalis bonæ fidei, quæ datur conductori & hæredi ejus, adversus locatorem & ejus hæredem, excepto casu. *l.* 4. & *l.* 9. §. 1. *ff. h. t.* non contra successorem particularem, qualis est emtor, qui locationi per venditorem factæ stare non tenetur. *l.* 9. *C. h. t.* nisi id actum. d. l. 9. vel fiscus vendiderit. *l. ult. ff. de jure fisci.* Ad id ut usus vel operæ præstentur, & simul ea omnia, sine quibus commode quis uti nequit. *l.* 19. §. 2. *l.* 23. §. 2. *ff. h. t.* aut alioquin id quod interest, nisi locator culpâ careat, quo casu tantum pro ratâ remittenda merces. *l.* 33. & *seqq. ff. h. t.* Nec expelli potest conductor ante tempus, nisi vel male versetur in re conductâ, vel res indigeat necessariâ refectione, vel locator re indigeat ex causâ inopinatâ ad proprios usus. *l.* 3. *C. h. t.* vel denique conductor integro biennio non solverit pensiones. *l.* 54. §. 1. *ff. h. t.* forte & breviori tempore, si sit conductor vectigalium. *l.* 10. §. 1. *ff. de publican. & vect.* Quod si conductor damnum passus sit ex re conductâ, etiam hac actione petere potest damni totius reparationem, si locator artifex fuerit respectu rei locatæ, sive vitium ejus sciverit sive ignoraverit: si non sit artifex & vitium ignoraverit, sola facienda mercedis remisio. *l.* 19. §. 1. *ff. h. t.* arg. *l.* 13. *ff. de act. emt.* (XIV, XV, XVI, XVII, XVIII.)

6. Locati actio locatori datur, & si plures locaverint, singulis pro parte; contra conductorem, & si plures sint, contra singulos pro parte; nisi appareat, locatorem singulorum personas in solidum respexisse. *l.* 47. *ff. h. t. l.* 13. *C. eod.* ad id ut mercedem solvat, etiamsi re conducta usus non fuerit, vel ante tempus emigraverit. *l.* 55. §. *ult. ff. h. t.* Nisi justam habuerit migrandi causam, veluti propter non præstitum commodum rei usum; vel ob metum hostium & latronum; pestis forte etiam ac spectrorum, si non fuerit vanus timor. *l.* 13. §. 7. *l.* 25. §. 2. *l.* 27. §. 1. *l.* 34. *ff. h. t.* Insuper, ut præstet in re conducta culpam levem. *l.* 5. §. 2. *ff. commodati. l.* 23. *ff. de reg. jur.* etiam levissimam, sit artifex. *l.* 13. §. 1, 5. *l.* 25. §. 7. *ff. h. t.* & forte in casu. §. *pen.*

pen. Inst. h. t. Denique, ut finito locationis tempore rem restituat: alioquin propter rem mobilem adversus eum in litem juratur. *l.* 48. §. 1. *ff. h. t.* propter immobilem, si usque ad sententiam restituere detrectet, ad rem simul & æstimationem reddendam condemnatur tanquam invasor. *l. pen. C. h. t.* (XXI, XXII, XXIII, XXIX, XXX, XXXI, XXXII.)

7. Potest tamen conductor quandoque petere mercedis remissionem, vel in totum, vel pro parte, ob insolitam sterilitatem, non vitio ipsius rei, qualis arborum vetustas, sed extrinsecus, evenientem; nisi unius anni ubertas suppleat alterius anni defectum, aut aliud actum sit. *l.* 15. §. 2. *& seqq. ff. h. t.* arg. *l.* 9. §. 2. *ff. h. t.* Licet ob ubertatem insolitam peti nequeat mercedis augmentum. *l.* 25. §. 6. *ff. h. t.* Obst. *l.* 2. *C. de alluvion.* Resp. ibi non de ubertate fructuum, sed ipsius agri incremento agitur. Sed & merces præstanda minor aut nulla, si per eum, qui operas elocaverat, steterit, quo minus eas præstet: secus si per eum, cui præstandæ, factum sit ut non præstentur; qua ratione nauta mercedem integram potest exigere, si navigare non potuerit ob id quod mercium dominus non solverat vectigal. *l. pen.* §. *ult. ff. h. t.* Quod si ob supervenientem casum fortuitum non præstita sit opera; aut casus ille contigit ex parte ejus cui opera præstanda, dum is forte moritur, atque tunc integra totius temporis & operæ solvenda merces; nisi medio tempore operam locator alii elocasset. *l.* 19. §. 9. 10. *l.* 38. *ff. h. t.* aut ex parte ejus qui eas præstandas inſſe receperat, eoque casu non est facienda mercedis solutio. *l.* 15. §. 6. *ff. h. t.* (exceptis salariis advocatorum; ut dictum *tit. de postulando.*) Qua de causa, si famulus adversa valetudine impeditus sit longiori tempore (modicum non curatur) servitia præstare, totam mercedem nequit exigere. arg. *l.* 27. *ff. h. t. l.* 4. §. 5. *ff. de statu lib.* Obst. *l.* 1. *C. de re milit.* ubi sine distinctione longi vel brevis temporis denegantur medii temporis stipendia. Resp. agit de transfugis, non de captis, propter verbum *restitutoque*; cum capti præter postliminii jus non indigeant insuper restitutione. Satisfacit tamen plerumque operarum locator, si promissas per alium impleri curet. *l.* 48. *ff. h. t.* nisi conductoris intersit ex justa causâ, per ipsum locatorem potius eas præstari. arg. *l.* 31. *ff. de solution.* (XXIV, XXV, XXVI, XXVII, XXVIII.)

8.

8. Cæterum hæc locati & conducti actio etiam tunc locum sibi vindicabit, cum inter duos fundum communem habentes id actum fuerit, ut alternis annis fruerentur mercede sibi invicem constituta, & alter consulto fructus corruperit. *l.* 35. §. 1. *ff. h. t.* Obst. datur actio præscriptis verbis vel communi dividundo. *l.* 23. *ff. communi divid.* Resp. in casu ibi proposito non erat constituta merces, ideoque nec esse poterat locati actio.

9. *Moribus.* Hollandorum & Ultrajectensium jure emtor fundi vel ædium tenetur stare locationi per venditorem factæ, si ea decennium non excedat, licet id nominatim actum non sit. Quod si conductor fuerit in mora solvendi mercedem, ad usuras non nisi à tempore litis contestatæ tenetur.

* Adde *ex Cod. libr.* 4. *tit.* 65. *de locato & conducto.*

Tit. III.

De æstimatoriâ.

1. Contractus æstimatorius est innominatus, bonæ fidei, quo res alteri æstimata vendenda traditur, ea lege, ut pretium restituatur vel ipsa res incorrupta. Unde nascitur actio præscriptis verbis æstimatoria bonæ fidei. §. 28. *Inst. de action.* tendens ad ea quæ jam dicta. *l.* 1. 2. *ff. h. t.* Si pluris res sit divendita, etiam quod plus est domino restituendum, nisi id actum, ut dominus certo pretio contentus sit. arg. *l.* 13. *ff. de præscr. verb.* ipsius autem rei vendendæ periculum ad dantem spectat, si is rogaverit: sin accipiens rogaverit, ad accipientem, si neuter, & tamen mutuo consensu res vendenda data sit, ea quidem dantis est periculo, sed accipiens dolum & levem culpam in eâ præstat. *l.* 17. §. 1. *ff. de præscr. verb.* per quam legem restringenda generalitas verborum. *l.* 1. §. *ult. ff. h. t.*

2. Quod si mercede interveniente res æstimata sit data divendenda, utilis tamen est actio æstimatoria. *l.* 2. *ff. h. t.* (I, II, III.)

Tit. IV.

De rerum permutatione.

1. Permutatio est contractus innominatus bonæ fidei, *do ut des.* arg. *l.* 5. §. 1. *ff. de præscript. verb.* quo res propria datur, ut alter vicissim rem propriam det. *l.* 1. §. 2. *ff. h. t.* etiam pecuniam numeratam, si ea non ut quantitas sed tanquam corpus detur. *l. ult. ff. de condict. caus. dat.* (I.)

2. Permutantur regulariter res omnes quæ venditionem recipiunt, fungibiles & non fungibiles. Non tamen res aliena; quæ si data fuerit, dans accipientem nullo modo obligat, nec ut vicissim det, nec ut quod intersit præstet; sed res restituenda ei, qui dederat, cui in id competit condictio causâ data. *l.* 1. §. 3. 4. *ff. h. t.* qui duo paragraphi conjungendi sunt, ut sensus constet. Si tamen is qui rem à non domino acceperat, vicissim dederit rem suam, eam quam accepit potest usucapere, aut eâdem evictâ de evictione agere. *l.* 1. §. 1. *ff. h. t.* (II.)

3. Ex permutatione datur actio bonæ fidei præscriptis verbis, competens ei qui rem dedit, contra eum qui accepit, ad id ut vicissim det quod promisit, vel præstet id quod interest. *l.* 5. §. 1. *ff. de præscript. verb.* (III.)

4. *Moribus.* Permutatio hodie etiam nudo pacto potest fieri, quatenus ex pacto efficaciter agi potest ad res permutatas utrimque tradendas.

* Adde *ex Cod. libr.* 4. *tit.* 64. *de rerum permutatione.*

Tit. V.

De præscriptis verbis & in factum actionibus.

1. Contractus innominati in genere sunt, qui obligandi causam quidem habent, quibus tamen speciale nomen à jure civili non est impositum, quales in. *l.* 5. *ff. h. t.* enumerantur quatuor, *do ut des*, *do ut facias*, *facio ut des*, & *facio ut facias*: ex quibus tamen alii plures possunt exsurgere,

re, veluti, *do ut des & facias*, *do & facio ut des*, *do & facio ut facias*, *do & facio ut des & facias.* ut &, *do ne des*, *do ne facias*, *faceo ne des*, *facio ne facias*, &c. (I.)

2. Omnes autem hi contractus innominati re constant, ad sui perfectionem desiderantes dationem vel factum: imo in iis, qui à datione incipiunt, etiam post dationem adhuc locus est pœnitentiæ, quamdiu res est integra, id est, alter needum vicissim quid dedit aut fecit. *l.* 3. §. 2. 3. *l.* 5. *pr. ff. de condict. caus. datâ.* de quo ad d. tit. plura. Quæ tamen non obtinent in iis, qui à facto initium capiunt, cum factum nequeat infectum reddi. (II.)

3. Ex his contractibus actio præscriptis verbis nascitur, aliter civilis, utilis, vel in factum civilis, vel actio incerti ad interesse appellata; generaliter & plenis verbis rem uti gesta est enarrans sine speciali nomine; cum plura sint negotia quam vocabula. *l.* 2. 3. *ff. h. t.* Quæ datur ei, qui quid dedit vel fecit, ad id ut vicissim detur vel fiat quod promissum, vel præstetur id quod interest. *l.* 5. §. 1. 2. *ff. h. t.*

4. Huic vero actioni regulariter locus non est, quamdiu alia supersunt ordinaria remedia, nisi de illis dubitetur an competant. *l.* 21. *ff. h. t.* & exceptis casibus. *l.* 2. *C. de pact. inter emt. & vend. l.* 19. *in fin. de precario.* Magis tamen & facilius hæc, quam doli actio infamans, datur: & hinc si quis dederit servum Titio, ut is suum servum manumittat, & subsecutâ manumissione servus Titio datus evictus sit, Titio contra dantem actione præscriptis verbis datur, sive sciverit dans servum alienum esse, sive ignoraverit. *l.* 7. §. 2. *ff. de pactis.* reprobatâ Juliani sententiâ, quæ in. *l.* 5. §. 2. *ff. h t.* narratur quidem, at non probatur, & *d. l.* 7. §. 2. expresse rejicitur. Hinc & ex contractu facio ut des magis præscriptis verbis quam de dolo actio danda. *l.* 22. *ff. h. t.* §. 1. *Inst. de locatione.* Obst. *l.* 5. §. 3. *ff. h. t. l.* 4. *C. de dolo.* ubi actio de dolo dari dicitur. Resp. vel dissensus fuit inter veteres Jurisconsultos, cujus remanserunt vestigia; vel forte per *actionem de dolo* intelligemus non præcise famosam doli actionem, sed eam quæ propter dolum alterius instituitur ex aliquo contractu. (III, IV.)

6. Omnis autem actio præscriptis verbis civilis quidem est, utpote non à prætore, sed Jurisconsultis reperta: atque etiam in factum actio dici potest: at non omnis in factum actio

actio protinus eſt præſcriptis verbis aut civilis : nam & prætoriæ in factum ſunt, ut patet ex. *§. ult. Inſt. ad leg. Aquil.* & paſſim in jure noſtro. Inſuper pleraque negotia, ex quibus præſcriptis verbis actio naſcitur, fere ad contractus innominatos referri, vel in eoſdem reſolvi poſſunt; cum actiones in factum etiam aliunde dentur. Vide tamen. *l.* 1. §. 2. *l.* 17. §. 2. *l.* 20. 23. *ff. h. t.* (v.)

6. *Moribus.* Contractus innominati à datione incipientes hodie non admittunt pœnitentiam, niſi id actum ſit: alioquin ex conventione de dando etiam ante traditionem ad dandum agi poteſt : quin imo inter contractus nominatos & innominatos hodie vix ſuperſunt differentiæ.

* Adde *ex Cod. libr.* 4. *tit.* 64. *de rer. permut. præſcriptis verbis.*

LIBER XX.

TIT. I.

De pignoribus & hypothecis & qualiter ea contrahantur, & de pactis pignorum.

1. Pignus vel jus conſtitutum, vel rem obligatam, vel denique ipſam juris conſtitutionem denotat; & generalius acceptum ab hypothecâ non niſi nominis ſono differt. *l.* 5. §. 1. *ff. h. t. l.* 1. *ff. de pignor. action.* Licet pignus in ſpecie ab hypothecâ diverſum ſit; quatenus pignus eſt contractus bonæ fidei re conſtans &c. at hypotheca *pactum prætorium, arbitrarium, quo creditori jus in re conſtituitur in ſecuritatem crediti. l.* 17. §. 2. *ff. de pactis.* Et inter præſentes vel abſentes contrahi poteſt, verbis, epiſtolâ, licet nec ſubſcriptâ nec ſignatâ. *l.* 4. *l. pen. ff. h. t.* (1.)

2. Eſt autem hypotheca vel ſpecialis vel generalis. Specialis eſt, quâ res ſingulares, vel etiam univerſitas, puta gregis aut tabernæ, ſunt obligatæ. *l.* 13. *l.* 34 *ff. h. t.* Quo caſu obligata cenſentur & ea, quæ rei poſtmodum acceſſerunt, ut partus. *l.* 1. *C. de partu pign. l.* 16. *pr. ff. h. t.* modo res principalis non ſufficiat. *d. l.* 16 §. 4. *ff. h. t.* Ut & illud, quod ex re obligatâ ſupereſt, veluti area, deſtructa domo.

domo. Quid, quod & nova domus areæ imposita loco destructæ iterum obligata est; sine restitutione quidem impensarum, si ipse debitor rursus instauraverit. *l. ult. ff. h. t.* iisdem vero refusis, si alius bonæ fidei possessor. *l.* 29 §. 2. *ff. h. t.* Obst. *l.* 44. §. 1. *ff. de damno infect.* Resp. ibi non de gravioribus, sed tantum de levioribus sumptibus in reparationem factis agitur, qui cum usu compensandi. arg. *l.* 18. §. 2. *ff. commodat.* (II, III, IV, V.)

3. Generalis hypotheca est, sub quâ jure novo comprehenduntur præsentia & futura. *l. fin. C. quæ res pign. dari* (secus in legatis, quorum ea facienda interpretatio, ut quam minimum oneretur hæres. *l.* 7. *l.* 27. §. 2. *l.* 34. *ff. de auro, argent. &c. legat.*) mobilia, immobilia; corporalia, incorporalia, ut nomina. *l.* 4. *C. quæ res pign. dari.* arg. *l.* 21. *ff. de verb. signif.* etiam merces in tabernâ. arg. *l.* 34. *ff. h. t.* (aliter quam in legatis servatur ex allegatâ ratione *l.* 73. §. *pen. ff. de legat.* 3. *l.* 32. §. 4. *ff. de auro & arg. legat.*) omnia denique, quæ probabile est debitorem expresse fuisse obligaturum. Non ergo suppellex necessaria, nec concubina, nec liberi naturales aliaque. *l.* 6. 7. 8. *ff. h. t.* Non bona hæredis. *l.* 29. *ff. h. t.* nisi id actum sit. *l.* 22. *ff. h. t.* Nec ea, quæ consentiente creditore alienata, postmodum in debitoris redierunt dominium. *l. ult. C. de remiss. pig.* Nec per testatorem vel legem alienari prohibita. *l. ult.* §. 2. 3. *C. commun. de legatis.* (VI, VII.)

4. Nec interest ad hypothecam generalem constituendam, utrum quis *omnia sua bona* obligare se dixerit, an *bona sua*, nullâ additâ universalitatis notâ; nam & hoc casu omnium bonorum hypotheca contracta censetur. arg. *l.* 7. *ff. de trit. vin. vel ol. legat. l.* 30. §. 1. *ff.* de *Senatusc. Trebell.* (VIII.)

5. Hujus autem generalis hypothecæ eadem vis est, quæ specialis; ita ut generalem habens anteriorem præferendus sit specialem posteriorem habenti; licet ex generaliter obligatis posset primo creditori satisfieri. *l.* 2. *ff. qui pot. in pign.* Res quoque ita generaliter obligatæ, & alienatæ, non nisi cum onere suo transeunt; exceptis mercibus in tabernâ. *l.* 34. *ff. h. t.* & servis, qui generaliter obligati manumitti possunt. *l. pen. ff. in quib. caus. pig. tac. contrah. l.* 3. *C. de servo pign. dato manum.* Quamvis in eo differat generalis hypotheca à speciali, quod generaliter obligata; alienari quidem possint, transitura cum suo onere, *l. ult. C. rem alien.* ge-

gerentibus &c. l. 2. ff. qui pot. in pign. at specialiter obligata sine furti vitio non alienantur. *l. 66. ff. de furtis.* (XV.)

6. Cæterum hypotheca regulariter prærequirit obligationem principalem, cui accedat, (excepto casu in. l. 1. 2. *C. de luit. pign.* junct. *l. 16. C. de distract. pig.* & *l. 9. C. de præd. & aliis reb. minor.*) eamque vel naturalem tantum, vel naturalem & civilem simul; puram vel conditionalem. *l. 5. ff. h. t.* nisi naturalis obligatio omni juris civilis effectu sit destituta. *l. 13. ff. quib. mod. pign. vel hypoth. solv.* Nec tantum pro sorte, sed & pro usuris. *l. 11. §. 3. ff. de pign. act.* (XVIII, XIX, XX.)

7. Adjiciuntur hypothecæ pacta honesta & licita; veluti, ut interitus pignoris liberet debitorem. *l. 6. C. de pignorat. act.* Ut, debito intra certum tempus non soluto, res cedatur creditori, id est, creditor eam habeat justo pretio emtam. *l. 1. C. de pact. pignor. l. 16. §. ult. ff. h. t.* Ne debitori, vel ne creditori liceat pignus vendere. *l. 4. ff. de pignorat. act. l. 7. §. ult. ff. de distract. pignor.* (XXI, XXII, XXIII, XXIV.)

8. Improbatum vero in pignoribus pactum commissorium, quo id agitur, ut debito intra certum tempus non soluto, creditor pignus habeat pro debito. *l. fin. C. de pact. pignor.* sive ab initio sive ex post facto tale pactum apponatur; sive generali sive speciali hypothecæ; cum semper eadem militet iniquitatis ratio. Qua de causâ nec validum est pactum, ut pignus detur in solutum; cum debitor offerendo id quod debet, possit nihilominus pignus repetere arg. *l. 45. ff. de solution.* (XXV. XXVI.)

9. Hypothecæ obligare possunt qui domini sunt vel dominorum loco habentur. *l. 9. l. 15. §. 1. ff. h. t.* emphyteutæ & superficiarii. *l. 13. §. 3. l. 31. ff. h. t. l. 15. ff. qui pot. in pign.* Publicianam habentes. *l. 18. l. 21. §. 1. ff. h. t.* fructuarius fructus, *l. 15. ff. h. t.* reipublicæ administrator rem reipublicæ. *l. 11. ff. h. t.* socius suam partem in re communi. *l. un. C. si res commun. pign. dat.* procurator rem domini ex mandato; quo deficiente, creditor tamen oppignoratæ rei retentionem habet, si pecunia credita in utilitates domini versa sit. *l. 1. C. si res alien. pign. data sit.* Non vero maritus fundum uxoris dotalem. *pr. inst. quib. alien. licet vel non.* nec filiif. aut servi suas res peculiares, quas patri dominove acquirunt, pro alieno debito sine patris aut

domini consensu, licet liberam habeant peculii administrationem. *l.* 1. §. 1. *ff. quæ res pign. obl. l. fin. C. si res alien. pign. data fuerit.* pro se tamen si pignus dederint, valebit. *l.* 18. §. *ult. l.* 19. *ff. de pign. action.*

10. *Moribus.* Hypotheca immobilium non valet nisi coram lege loci, in quo ea sita sunt, vel coram curia feudali, constituatur, persoluto apud nos nummo quadragesimo sortis debitæ. Quod & in navibus majoribus, quæ immobilibus annumerantur, receptum est; ut & in nominibus, in quorum securitatem immobilia obligata sunt, si quis nomen hujusmodi rursus alteri pignori velit obligare. Sub generali autem hypothecâ hodie necessariam quoque supellectilem & id genus alia volunt comprehendi; ad eamque constituendam sufficere scripturam coram quocunque Hollandiæ judice confectam; licet sub alio judice Hollando sita sint bona, quæ obligantur. Ultrajecti tamen generalis hypotheca ex conventione constituta se non extendit ultra bona sub eodem judice sita, coram quo jus hypothecæ constitutum est: imo ex jure novissimo anni 1700. nihil prorsus operatur.

* Adde *ex Cod. libr.* 8. *tit.* 14. *de pignor. & hypothec. tit.* 35. *de pactis pignorum &c. tit.* 25. *de partu pignor.*

Tit. II.

In quibus causis pignus vel hypotheca tacite contrahitur.

1. Præter hypothecæ divisionem, qua vel generalis vel specialis dicebatur, etiam hoc tit. alia proponitur: etenim vel *expressa* est, vel *tacita*: & hæc iterum vel *conventionalis* vel *legalis.* (I.)

2. Conventionalis tacitæ exemplum est in invectis & illatis in prædium urbanum, quæ pro mercede & deterioratione censentur obligata: ut & in fructibus prædii rustici, qui pro pensione obstricti sunt. *l.* 3. 4. *ff. de pactis. l.* 2. 3. 4. 7. *ff. h. t. l.* 3. *C. eod.* Ipsa quod spectat illata in prædium rusticum, tacite non sunt obligata, sed expressam conventionem desiderant. *d. l.* 4. *ff. h. t.* Obst. *l.* 5. *C. locati.* Resp. per *voluntatem* & *scientiam* illic pactio seu conventio denotatur (II, III.)

3.

3. Usque adeo autem in urbanum invecta prædium obligantur tacite, ut & secundi conductoris res vinculo taciti pignoris afficiantur pro mercede, quâ is conduxit. *l.* 11. §. 5. *ff. de pignorat. act.* Obst. *l.* 24. §. 1. *ff. locati.* Resp. agit de conductore secundo prædii rustici, cujus illata non sunt tacite obligata, quia nec primi conductoris illata sine expressâ conventione teneri poterant (VI, VII.)

4. Nec refert, qualia sint in urbanum illata, an supellex, an merces venales, an servi, (qui tamen includendi, ut impediatur manumissio. *l. pen. ff. h. t.*) an bona minorum, studiosorum aut similium; licet minorum res expressâ nequeant conventione obligari. arg. *l.* 2. *ff. de reb. eor. qui sub tut. vel cur.* (IV, V.)

5. Legalis hypotheca competit multis casibus; puta fisco, (& ad ejus exemplum Principi. arg. *l.* 6. §. 1. *ff. de jure fisci*) in bonis administratorum. *l.* 1. *C. de jure fisci.* ac civium pro tributis. *l.* 1. *C. h. t.* nec non in bonis eorum, quibuscum contraxit. *l.* 2. *C. h. t.* non vero pro pœnis ex delicto. *l.* 37. *ff. de jure fisci.* Data & 2. pupillis ac minoribus in bonis tutorum & curatorum. *l.* 20. *C. de admin. tutor.* & protutorum. arg. *l.* 19. §. 1. *ff. de reb. aut. jud. possid.* & vitrici quem mater, non petito liberis tutore, superinduxit. *l.* 6. *C. h. t.* Insuper 3. mulieri concessa in bonis mariti pro dote recuperandâ & dotis augmento ex die augmenti. *l.* 29. 30. *C. de jure dot. nov.* 97. *cap.* 2. etiam pro paraphernis. *l. ult. C. de pactis convent.* 4. Legatariis & fideicommissariis in bonis testatorum. *l.* 1. *C. commun. de legatis.* 5. Liberis quoque prioris matrimonii in bonis parentis ad secunda vota transeuntis, pro restitutione rerum, à priore conjuge vel aliis prioris thori liberis ad patrem devolutarum, ut & pro bonis maternis. *l.* 6. §. *ult. C. de bon. quæ libr. l.* 8. §. *ult. C. de secund. nupt.* non item pro aliis adventitiis. *d. l.* 6. §. 1. 2. *C. de bon. quæ liber.* Adhæc 6. civitati in bonis administratorum. arg. *l.* 3. *C. de jure reipubl. l.* 4. *C. ex quib. caus. majores.* non item in bonis debitorum. *l.* 2. *C. de jure reipubl.* arg. *l.* 8. *ff. qui pot. in pign. l.* 10. *ff. ad Municipal. l.* 37. *ff. de reb. autor. jud. possid.* Obst. *l.* 2. *C. de debitor. civitat.* Resp. lex illa dat reipublicæ actionem contra possessores bonorum debitoris pro ratâ, non hypothecam; tunc enim contra eos in solidum fuisset actio danda. Denique 7. illis qui crediderunt in refectionem domus. *l.* 1. *ff. h. t.* sive domino ædium crediderint sive ope-

ris redemtori. *d. l.* 1. sive nummos sive materiam. Non tamen fabris pro mercede operarum, ex quibus nihil extat aut superest quod ab ædibus separari posset; ut quidem materia. Non etiam nautis in mercibus pro naulo seu vecturæ pretio: licet retentione mercium sibi possint consulere. arg. *l.* 61. *ff. locati.* Nec illis, qui crediderunt in emtionem ædium. *l.* 17. *C. de pignorib.* aut refectionem navigii; cum nuspiam lege cautum sit. Obst. *l.* 26. *ff. de reb. auctor. jud. possid.* Resp. habent privilegium inter creditores chirographarios, non hypothecam. Obst. *l.* 5. 6. *qui pot. in pignor.* Resp. quæstio tantum illic est, qui potiores sint, si pignus habeant; quod non habent credentes in navis refectionem, nisi ex conventione. Obst. *nov.* 97. *c.* 3. Resp. agit de casu, quo hypotheca expressâ conventione constituta est. Obst. major in navibus quam ædibus est ratio. arg. *l.* 1. §. 20. *ff. de exercit. act.* Resp. nihil inde, quam quod navigatio ad publicam spectet utilitatem; unde & credentes in navim privilegio inter chirographarios muniti sunt: interim Romanos magis urbis & ædium splendorem, quam navigationem curasse abunde constat. (VIII. & seqq. ad num. XXVIII.)

6. *Moribus.* Hypothecam tacitam etiam in invectis & illatis in prædium rusticum hodie locum habere statuunt. Ut tamen nulla sit vis taciti pignoris in invectis & illatis in prædium urbanum, vel rusticum, nisi illa præcludantur, aut, dum conductor ea transfert, à vigilante creditore ac persecutore in ipso quasi translationis actu arresto detineantur. Nec jus tacitæ hypothecæ in invectis amisisse videtur, qui fidejussores pro conductione, majoris securitatis ergo, accepit. Quod si quis in navis refectionem aut armaturam crediderit, Hollandorum moribus legalem habet hypothecam, exemplo eorum, qui in ædium refectionem credunt.

* Adde *ex Cod. lib.* 8. *tit.* 15 *in quib. caus. pignus vel hyp. tacite contrah.*

Tit. III.

Quæ res pignori obligari non possunt.

1. Circa res pignori obligandas regulam tradit Gajus in *l.* 9. §. 1. *ff. de pign. & hypoth.* quod *quæ res venditio-*

tionem recipiunt eæ & pignorationem possint recipere. sive corporales sint sive incorporales; veluti nomina. *l.* 4. *C. h. t.* sic ut creditor, cui nomen obligatum est, utiles actiones sit habiturus. *l.* 7. *C. de hæred. vel act. vend. l.* 18. *ff. de pign. act. l.* 20. *ff. de pign. & hypoth.* jus quoque emphyteusios & superficiei. *l.* 13. §. 3. *l.* 31. *ff. de pign. & hypoth.* Ut & jus pignoris, dum creditor pignus pignori dat. *tit. C. si pign. pignori dat. sit.* & servitutes personales. *l.* 11. §. 2. *ff. de pign. & hypoth.* Reales quod spectat, si jam constitutæ sint, pignori obligari nequeunt, sive urbanæ sint sive rusticæ, cum eadem sit in utrisque ratio; licet urbanarum tantum mentio fiat in *l.* 11. §. *ult. ff. eod. tit.* utræque tamen de novo constitui possunt creditori vicinum prædium habenti, donec debitum exsolutum fuerit; adeo ut eas creditor etiam post moram vendere possit cum suo prædio, cui constitutæ. *l.* 12. *ff. de pign. & hypoth.*

2. Cæterum non recte hypothecæ obligatur res extra commercium constituta. *l.* 1. §. 2. *ff. h. t. l.* 3. *C. eod.* (excepto casu. *l.* 15. *ff. de captiv. & postlim. l.* 2. *C. eod.*) nec res litigiosa. *l.* 1. §. 2. *ff. h. t.* nec arma militum. arg. *l.* 14. §. 1. *ff. de re milit.* nec spes præmiorum athletis constitutorum. *l.* 5. *C. h. t.* licet ipsa præmia judicati exsequendi causâ pignori capi possint. *l.* 40. *ff. de re jud.* nec fundus dotalis inæstimatus. *pr. Inst. quib. alien. licet. vel non.* nec bona pupilli sine decreto. *l.* 2. *ff. de reb. eor. qui sub tutel.* nisi mobilia sint, & nummi, pro quibus obligata, in rem pupilli versi. *l.* 16 *ff. de pign. act.* Obst. *l. pen. C. si res alien. pign. data.* Resp. agit de casu quo pecunia in rem tutoris versa. Nec boves aratores & villici, qui tantum in subsidium judicati exsequendi causa pignori capi possunt. *l.* 7. 8. & *auth. subjecta. C. h. t.* nisi forte domino fundi pro pensionibus obligentur, cum ita minor subsit metus agriculturam desertum iri. *l.* 32. *ff de pign. & hypoth.* (11)

3. Rem alienam quod attinet, ea invito domino obligari nequit, eo tamen consentiente vel ratum habente potest. *l.* 20. *ff. de pign. act.* Potest & sub conditione; *cum in dominium debitoris pervenerit. l.* 16. §. 7. *ff. de pign. & hypoth.* qualis etiam conditio subintelligenda, si quis alteri obliget rem sibi debitam: quod fieri posse patet ex *l.* 3. §. 1. *ff. qui pot. in pign. l.* 1. *ff. de pign. & hyp.* Quin imo ex post facto quoque convalescere potest pignus rei alienæ ut utilis actio competat; puta, si is qui obligavit, ac-

quirat rei obligatæ dominium. *l.* 41. *ff. de pignor. act. l.* 5. *C. si res aliena pign. dat.* licet accipiens sciverit alienam esse, quo casu *difficilius* quidem utilis actio dari dicitur. *l.* 1. *ff. de pign. & hypoth.* sed quæ difficulter datur, adhuc datur. arg. *l.* 53. *ff. de judiciis* in verbo *vix*. Sic quoque convalescit, si testator obligaverit rem Titii, qui postea testatori successit; si modo res obligata sit Titio domino ignorante. *l.* 22. *ff. de pign. & hypoth.* non item, si *contra Titii voluntatem*, adeoque eo invito, quo modo intellecta. *l.* 41. *ff. de pign. act.* non pugnat cum. *d. l.* 22. Nec hisce obstat, quod creditor probare debeat, rem tempore obligationis fuisse in bonis debitoris. *l.* 15. §. 1. *ff. de pign. & hypoth.* etenim, quia id de re alienâ probari nequit, ideo etiam non directa sed utilis tantum ex postfacto actio datur. Quod si ei, qui pignus dedit, non fuerit acquisitum postea dominium, creditori tamen qui bona fide eam accepit, contra alios jura debiliora habentes actio non deneganda exemplo Publicianæ. arg. *l.* 14. *ff. qui pot. in pign. l.* 18. *ff. de pign. & hypoth.* (III, IV, V, VI, VII.

4. *Moribus*. Si quis rem alienam pignori det illis, qui mensam fænebrem autoritate publicâ exercent, eam efficaciter obligat, etiam in veri domini præjudicium.

* Adde *ex Cod. libr.* 8. *tit.* 17. *quæ res pign. oblig. poss. tit.* 16. *si res alien. pign. data sit. tit.* 21. *si res commun. sit. pign. data. tit.* 24. *si pignus pign. datum sit.*

Tit. IV.

Qui potiores in pignore & de his qui in priorum creditorum locum succedunt.

1. Ex jure pignoris actio nascitur Serviana, de rebus coloni pro pensione expresse obligatis competens: & quasi Serviana seu hypothecaria; quæ est prætoria. *l.* 17. §. 2. *ff. de pact.* arbitraria, quâ creditor res sibi expresse vel tacite vel lege obligatas persequitur, contra debitorem & tertium quemvis bonæ vel malæ fidei possessorem. Ut tamen jure novo excutiendus sit debitor & fidejussores ejus, antequam tertius conveniatur pignoris possessor. *nov.* 4. *c.* 2.

c. 2. nisi tertius sciens vel post litem de re obligatâ contra debitorem cœptam, eandem comparaverit. *nov.* 112. *c.* 1. (I, II, III.)

2. Interest tamen, utrum creditor contra ipsum debitorem an contra tertium possessorem hâc actione experiatur: etenim si tertium conveniat, probare tenetur rem tempore obligationis in bonis debitoris fuisse, in hypotheca speciali; in generali vero, rem quandocunque à tempore hypothecæ generalis constitutæ in debitoris fuisse bonis. *l.* 15. §. 1. *ff. de pign. & hypoth.* cum tamen nihil horum probare necesse sit, si contra ipsum agatur debitorem. Insuper debitor hâc conventus actione non tenetur ultra præstare, quam quatenus debet, licet ob contumaciam in plus damnatus esset. *l.* 21. §. *ult.* *l.* 16. §. 6 *ff. de pign. & hypoth.* at tertius possessor ad integram rei obligatæ æstimationem tenetur; (ex quâ id, quod debitum excedit, creditor debitori restituit.) *d. l.* 21. §. *ult.* adeo ut jurijurando in litem ob dolum aut contumaciam possidentis locus esse possit. *l.* 16. §. 3. *ff. de pign. & hypoth.* (VII.)

3. Quod si pluribus creditoribus res eadem eodem tempore sit obligata; si quidem pro partibus, aut etiam nulla partis vel solidi mentione factâ; singuli pro parte tantum hâc actione tam inter se quam contra tertios possessores agere possunt. *l.* 10. *in fin.* *l.* 16. §. 8. *in fin. ff de pig. & hypoth.* *l.* 1. §. 1. *ff. de Salviano interd.* Sin singulis in solidum; contra tertium quidem in solidum agunt singuli; sed si ipsi inter se contendant, possessoris potior est conditio. *d. l.* 10. *in pr.* (VIII.)

4. Datur autem hæc actio annis quadraginta tam contra debitores & eorum hæredes, quam contra tertios possessores & creditores posteriores rem possidentes, vivo debitore: eo enim defuncto, posterior creditor priorem annis triginta à morte debitoris posset excludere. *l.* 7. §. 1. 2. *C. de præsc.* 30. *vel* 40. *ann.* quæ ita obtinent; si modo ipsa principalis obligatio annis quadraginta duret, dum forte in judicium est deducta, juxta. *l. fin. C. eod.* alioquin actio hypothecaria, quæ accessionis nomine competit, extincto principali debito & per consequens peremto pignoris vinculo, dari nequit. (IX)

5. Non tamen hanc actionem impedit, quod forte tertius rem obligatam usuceperit; etenim ea usucapitur cum illo pignoris onere, perinde ac si debitor eandem vendidisset.

differt. *l.* 1. §. 2. *ff. de pign. & hypoth. l.* 7. *C. eod. l.* 44. §. 5. *ff. de usucap.* quod verissimum, si penes debitorem tempore obligationis remanserit pignoris possessio: nam si creditori ex contractu pignoris res fuerit tradita, usucapione rei vinculum quoque pignoris perit; eo quod ipse creditor sibi ipsi hanc imputare debet usucapionem. *l.* 1. 2. *C. si advers. cred. præsc. oppon. l. ult. C. de obl. & act.* (IX.)

6. Cæterum in pignore creditores alii aliis potiores sunt. Ut tamen his omnibus præferendi sint domini res suas repetentes, quales sunt, qui res suas commodato aut precario concesserunt aut deposuerunt, aut vendiderunt non habitâ fide de pretio. *l.* 5. §. 18. *ff. de tribut. act. l.* 7. §. 2. 3. *ff. depositi.* Obst. *l.* 24. §. 2. *ff. de reb. aut jud. possid.* Resp. aut res ipsæ extant, & tunc domini omnibus aliis nemine excepto anteponuntur. *d. ll. & d. l.* 24. §. 2. *in fine.* aut non extant, nec tamen usuræ erant pactæ pecuniarum debitarum, & tunc deponentes præferuntur plerisque creditoribus. *d. l.* 7. §. 2. quibusdam tamen maxime privilegiatis postponuntur. *l.* 8. *ff. depositi.* & de his maxime privilegiatis intelligenda. *d. l.* 24. §. 2. *in pr.* quod si deponentes usuras pacti sint, cæteris chirographariis non privilegiatis sunt similes. *d. l.* 7. §. 2. *in fine d. l.* 24 §. 2. uti &, si non apud mensam argentariorum, sed apud privatos deposuerint, licet tunc nullas sibi usuras pacti sint. (XIII, XIV.)

7. Circa veros creditores illud in genere constat, hypothecarios præferri chirographariis: nisi in funus quis crediderit vel in rei distrahendæ proscriptionem: quales licet chirographarii sint; omnibus tamen hypothecariis anteponendi. *l.* 45. *ff. de religios. l.* 72. *ff. ad leg. Falcid.* inter hypothecarios autem privilegiati non privilegiatis, & magis privilegiati minus privilegiatis potiores sunt; habitâ non temporis sed privilegii seu causæ ratione. arg. *l.* 12. §. 1. *C. h. t.* Si plures eodem gaudeant privilegio, privilegiatus contra privilegiatum suo non utitur privilegio, sed prior tempore potior jure est. *l. ult.* §. 1. *in fin. C. h. t. nov.* 97. *c.* 3. Obst. *l.* 32. *ff. de reb. aut. jud. possid.* Resp. intelligenda est de chirographariis privilegio munitis, in quibus non habetur ratio temporis, ut quidem in hypothecariis. (XVI.)

8. Maxime privilegiatus inter hypothecarios est, qui credidit

didit in militiam emendam addito pacto in scripturam redacto, ut in militiâ omnibus potior sit. *nov.* 97. *c.* 4. (XVIII.)

9. Post hunc mulier sequitur ratione dotis, & augmenti, non in fraudem creditorum facti. *nov.* 97. *c.* 3. ut & mulieris liberi, (non hæredes extranei) *l. ult.* §. 1. *in fin. C. h. t.* sponsa quoque, si ante contractas nuptias dotem dederit. arg. *l.* 17. §. 1. *ff. de reb. aut. jud. possid.* junct. *l. ult. C. h. t.* Cum his vero concurrit, qui ad rem emendam vel reficiendam credidit, additâ expressâ pignoris conventione. *d. nov.* 97. *c.* 3. (XIX, XX, XXI.)

10. Tertio loco fiscus venit ex causâ primipilari. *l.* 3. *C. de primipilo.* & pro tributis respectu prædii, unde illa debentur. *l.* 1. *C. si propter pensit. publ. præd. distrab.* licet olim fiscus ex his causis mulieri prælatus fuerit, dum illa tantum inter chirographarios habebat privilegium. *d. l.* 3. *C. de primipilo.* (XXII.)

11. Quarto loco admittitur fiscus in bonis eorum, quibuscum contraxit, post contractum (non ante) quæsitis. *l.* 6. *C. de privil. fisci. l.* 28. *ff. de jure fisci. l.* 9. *ff. h. t.* Obst. *l. ult. ff. h. t.* Resp. ibi Seia fisco præfertur in rebus post priorem quidem obligationem Seiæ, sed tamen ante obligationem cum fisco initam, quæsitis. Venit & is qui credidit in refectionem ædium. *l.* 24. §. 1. *ff. de reb. aut jud. possid.* dominus directus respectu canonis aut solarii. *l.* 15. *ff. h. t.* is cujus pecunia servus ab hostibus redemtus est. *l.* 12. §. 12. *ff. de capt. & postl.* (XXIV.)

12. Post hos quintò locus est omnibus hypothecariis simplicibus, non privilegiatis; inter quos qui prior est tempore potior est jure, tam usurarum quam sortis intuitu; modo in usuras quoque pignus obligatum sit. Si tempore pares sint, concurrunt. *l.* 16. §. 8. *ff. de pignor. & hypoth.* Nec refert, expressa sit hypotheca an tacita. arg. *nov.* 97. *c.* 4. vel judicialis. *l.* 10. *ff. h. t.* ejusdem, an diversi generis, dum altera forte judicialis, altera prætoria. *l.* 2. *C. h. t.* specialis an generalis *l.* 2. 11. 12. 18. *ff. h. t.* nisi generalis in subsidium tantum sit constituta. *l.* 2. *C. de pignorib.* Si tamen priori per privatum tantum instrumentum tribus testibus haud munitum, posteriori vero per publicum hypotheca constituta sit, posterior priori præferendus est. *l.* 11. *C. h. t.* ut & si prior consenserit in obligationem pignoris posteriori faciendam. *l.* 12. §. 4. *ff. h. t.* Plane si plures sint creditores habentes pignus

Q 5 præ-

prætorium ex missione in possessionem, non consideratur temporis prioritas, sed postea missi cum prioribus concurrunt. *l.* 12. *ff. de reb. aut. jud. possid.* (XXVII, XXVIII, XXIX.)

13. Quando autem de temporis prærogativa quæstio est, non principalis obligationis, sed hypothecæ constitutæ tempus spectatur. *l.* 11. *l.* 12. §. 2. *ff. h. t.* Quo tamen casu nihil interest, pure an sub conditione sit hypotheca priori constituta: adeo ut is, cui sub conditione res obligata est, potior sit futurus eo, cui pendente illa conditione in eâdem re jus pignoris est constitutum. *l.* 9. *pr. &* §. *seqq. ff. h. t.* Obst. *l.* 1. §. *ult. ff. h. t.* Resp. ibi medio tempore pignus erat inutile, nec res sub conditione obligata; quia nec pura nec conditionalis suberat obligatio principalis, non enim promiserat se numeraturum, sed tantum spes erat contrahendæ obligationis: at sine principali obligatione pignus non subsistit. [XXX, XXXI, XXXII, XXXIII.]

14. Fieri vero potest, ut in locum prioris hypothecarii creditoris succedat creditor posterior; hypothecarius quidem, si priori, etiam invito, debitum offerat, eoque acceptare nolente, deponat. *l.* 12. §. 6. *ff. h. t. l. ult. C. de his qui in prior. cred. locum.* chirographarius autem non aliter, quam si id actum sit, ut in creditoris hypothecarii, suâ pecuniâ dimissi, locum succedat. *l.* 12. §. 8. *ff. h. t.* Proinde, si quis pro debitore fiscali fisco solvat, non aliter in jus hypothecæ fisco competens succedet, quam si id in eum specialiter à judice fuerit transscriptum. arg. *l. ult. C. de privil. fisci.* Obst. *l.* 2. *C. de his qui in prior. cred. locum.* Resp. ponendus terminus habilis, quo jus pignoris est transscriptum, juxta alias leges. Obst. *l.* 2. *ff. de cess. bon. l.* 24. §. *ult. ff. de reb. aut. jud. possid.* Resp. agunt de privilegio personalis debiti, quod sine transscriptione transire potest. arg. *l.* 17. *ff. de reb. aut. jud. possid.* [XXIV, XXXV.]

15. Post hypothecarios (quod obiter monendum) chirographarii sequuntur: inter quos etiam privilegiatus non privilegiato, ac magis privilegiatus minus privilegiato præfertur: & si æque privilegiati sint, concurrunt, nulla temporis habitâ ratione, perinde ac si simplices essent chirographarii. *l.* 32. *ff. de reb. aut. jud. possid. d. l.* 7. §. *ult. ff. depositi.* vigentque personalia privilegia tantum contra

cos,

eos, qui necdum exegerunt debita: nam qui debitum consecuti sunt, cum non essent privilegiati, privilegiatis non restituunt; cum non ita per privilegium personale bona debitorum sint affecta, atque quidem per hypothecam. vide *l. 6. §. 7. l. pen. in fin. ff. quæ in fraud. cred. l. 6. ff. de reb. aut. jud. possid.* [XXXVI, XXXVII.

16. *Moribus.* Potest hodie creditor actione hypothecariâ agere contra tertium possessorem; non excusso principali debitore & fidejussoribus. Non tamen contra tertium rei mobilis possessorem hæc actio recte instituitur, cum mobilia sequelam non habeant. Quod si res pro sorte & usuris obligata sit, creditor non nisi respectu sortis & usurarum triennii reliquis in pignore præfertur. Si res eadem eodem tempore eodemque instrumento duobus sit obligata, in solidum singulis, possessor pignoris haud erit potior, sed magis æquale jus utrique, tum possidenti, tum ei qui non possidet, competit. Cæterum posterior creditor hypothecâ speciali munitus in Hollandiâ potior est eo, qui generalem anteriorem hypothecam habet: excepta Amstolodamensi civitate, in quâ etiamnum jus Romanum viget. Ut & Ultrajecti receptum est generalem anteriorem hypothecam præferri speciali posteriori quantum ad bona sita sub illius judicis jurisdictione, coram quo generalis solenniter est constituta: quod tamen Ultrajecti mutatum anno 1700. Jus autem offerendi debitum hypothecario anteriori creditori invito non amplius obtinet, sed posteriori creditori simpliciter licentia competit pignus distrahendi, ut ex pretio consequatur debitum, cum priori satisfactum fuerit.

* Adde *ex Cod. lib. 8. tit* 18. *qui pot. in pignore. tit.* 19. *de his qui in prior. cred. locum succedunt. tit.* 27. *etiam ob chirogr. pecuniam pignus retineri posse.*

TIT. V.

De distractione pignorum.

1. Si debitor non solvat quod debet, liberum est creditori non primo tantum, sed & secundo, cui pignus pignori datum est, pignus distrahere, (modo prior debitor in mora fuerit) *l. 1. C. si pign. pignor. dat. sit.* præmissa

inutilis sit remissio debiti, pignoris quoque remissio invalida erit, modò eadem in pignore, quæ in principali debito, ratio sit. *l.* 18. *ff. quæ in fraud. credit.* sin dispar sit ratio, subsistet pignoris remissio, licet principale debitum inutiliter remissum sit. *l.* 1. §. 1. *ff. h. t.* (I, II, III, IV.)

2. Solvitur quoque, si remittatur ipsum pignoris vinculum vel expresse, vel tacite, dum res obligata restituitur vel legatur debitori. *l.* 3. *ff. de pactis. l.* 1. *ff. de liberat. legat. l.* 7. *C. de remiss. pign. l.* 5. *ff. h. t.* Si res pignorata intereat, *l.* 8. *ff. h. t.* Si creditor consentiat in alienationem pignoris, & ea subsecuta sit. *l.* 4. §. *ult. l.* 10. *ff. h. t. l. ult. C. de remiss. pign.* Plane solum silentium creditoris, alienationem non ignorantis, non nocet ei, neque pignus perimit. *l.* 8. §. 15. *ff. h. t.* nisi publice monitus, tamen tacuerit. *l.* 6. *l.* 8. *C. de remiss. pign.* aut servus sit manumissus. *l.* 1. *C. de remiss. pign.* Quod si non sit secuta alienatio, vel non eo, quo per creditorem permissa modo; durat vinculum. *l.* 8. §. 11. 17. 18. 19. *ff. h. t.* Ut &, si ea lege consenserit, ut prius sibi satisfiat, nec id sit præstitum. *l.* 4. §. 1. *l.* 8. §. 10. *ff. h. t.* (V, VI, VII.)

3. Finitur insuper pignoris obligatio perceptione fructuum ex pignore, debiti quantitatem æquantium, quoties non subest pactum antichresios. *l.* 1. 2. *C. de pign. act.* Resoluto etiam jure ejus, qui pignus constituit. *l.* 31. *ff. de pign. & hypoth. l.* 4. §. 3. *ff. de in diem addict. l.* 2. *C. si pign. pign. dat. sit.* Ut &, si debitor in judicio conventus per sententiam absolutus sit, aut juraverit se non debere. *l.* 5. §. 3. *l.* 13. *ff. h. t.* Et generaliter omnibus illis modis, quibus juxta vulgata jura obligationes perimi possunt. (VIII, IX, X.)

4. Non tamen extinguitur oblato alio pignore æque idoneo creditori invito. arg. *l.* 45. §. 2. *ff. mandati.* Obst. *l.* 9. *ff. locati.* Resp. ibi quâdam necessitate aliud pro alio præstatur, dum res præstanda præstari non poterat. vide *tit. de pignorat. actione.* Ita nec pignus legale perimitur, cum expressum constituitur. *l.* 6. §. *ult. ff. h. t.* Obst. *l. ult. C. de pact. convent.* Resp. ibi legale pignus tantum in subsidium concessum fuit, si deesset conventionale; quod de aliis casibus non cautum. Obst. provisio hominis tollit provisionem legis. Resp. id verum si nascitura, at non, si jam nata sit legis provisio. (XI, XII.)

5.

5. Non etiam pignus solvitur, si debitor rem obligatam vindicans victus fuerit; nec creditor rei, utpote inter alios judicatæ, exceptione repelli poterit. *l.* 3. *ff. de pign. & hypoth.* maxime, si ignarus fuerit, litem per debitorem motam esse arg. *l.* 63. *ff. de re judic.* Quid, quod nec solâ debiti oblatione pignus evanescit, sed demum consignatione & depositione. *l.* 6. 9. 19. *C. de usuris.* arg. *l.* 23. *in fin. l.* 24. *ff. de receptis.* Obst. *l.* 30. *ff. de solution.* Resp. tali oblatione factâ prætor denegat actiones, quia omnia judicia sunt absolutoria, si debitor adhuc satisfacere paratus sit. (XIII.)

6. Mutationem rei pignoratæ quod spectat, si quidem ea talis sit, ut plane nova fiat species, pignus perit. *l.* 18 §. *pen. ff. de pignor. act.* sin species prior non plane mutata sit, pignus etiamnum durare creditur. *l.* 21. *ff. pignorat. act. l.* 16. §. 2. *l.* 29. §. 2. *ff. de pign. & hypoth.* Quemadmodum & durat, si creditor consenserit, ut alteri creditori res obligetur, (nisi aliud actum sit) ut tamen ipse consentiens postponendus sit ei, in cujus gratiam consensit, ac per consequens aliis quoque hunc novissimum hypothecarium antecedentibus: adeoque, si primus rem quarto obligari concesserit, non quarto tantum sed & secundo ac tertio creditori cedet. *l.* 12. *ff. h. t. l.* 12. §. 4. *ff. qui pot. in pign.* (XIV, XV.)

7. Resoluto autem jure pignoris, creditor illud adhuc retinere potest pro debito chirographario, si modo ipse debitor, non alius creditor hypothecarius, pignus repetat. *l. un. C. etiam ob chirograph. pec pign. retin.* Non tamen pro debiti chirographarii usuris; cum ne pro hypothecarii quidem debiti usuris pignoris retentio permissa sit. *l.* 11. §. 3. *ff. de pign. act. l.* 4. *C. de usuris.* (XVI.)

8. *Moribus.* Si res pignori obligata mobilis sit, ac per debitorem alienetur, pignus extinguitur, cum mobilia sequelam non habeant. Ipsa quoque immobilia generali conventione obligata, ac titulo oneroso per debitorem alienata, desinere in Hollandiâ obligata esse, civitate Amstelodamensi exceptâ, receptum est.

* Adde *ex Cod. libr.* 8. *tit.* 26. *de remissione pign. tit.* 31. *de luitione pign.*

LIBER

missa tamen una denunciatione; vel trina in casu quo id actum *ne pignus distrahatur. l. 4. ff. de pign. act. l. 4. C. h. t.* (I, II.)

2. Facienda autem rerum obligatarum venditio solenniter, auctione plerumque publica, prævia etiam proscriptione in celeberrimis civitatis locis, si res sint immobiles. *l. ult. C. de jure domin. impetr.* Ac necesse est, ut bona fide cuncta agantur, omnisque absit fraus, collusio & simulatio. *l.* 4. 7. 10. *C. h. t.* (III, IV, V, VI, X.)

3. Quod si non recte sit facta venditio, vel id inde est, quia venditor non habebat vendendi jus; & nulla eo casu est venditio, nisi res jam usucapta sit. *l. 2. C. si vend. pign. agatur.* adde. *l. 5. C. h. t.* vel, quia vendendi jus habens fraudulenter in distrahendo versatus est, quo casu subsistit venditio, sed debitor contra vendentem agere potest ad id quod interest. *l. 1. C. si vend. pign. agat.* (VII & VIII.)

4. Si tamen & emtor fraudis fuerit particeps, in subsidium cogi potest officio judicis, ut rem cum fructibus restituat debitori, recepto pretio cum usuris. *d. l. 1.* Quemadmodum & aliis casibus debitor post venditionem offerendo emtori pretium cum usuris rem potest recuperare, puta, si fidejussor debitoris emerit pignus, vel secundus creditor primum dimiserit, & ita quasi emerit. *l. 59. §. 1. ff. mandat. l. 5. 6 ff. h. t.* aut si creditor in distrahendo pactus sit, rem venditam debitori restitui, si is intra certum tempus pretium reddiderit. *l. 7. §. 1. ff. h. t. l. 13. ff. de pignor. act.* licet enim quisque sibi, non alteri stipuletur, subsistit tamen hujusmodi conventio in gratiam debitoris, eo quod is ipse videtur pignus distraxisse. (IX.)

5. Licet autem regulariter parata pecunia pignora sint distrahenda; potest tamen creditor vendens etiam fidem emtori habere de pretio, si aliter bonis conditionibus vendere non potuerit. arg. *l. 24. §. 2. ff. de pign. act.* junct. *l. 9. ff. h. t.* quo casu & duplum evictionis nomine potest repromittere. *l. 22. §. ult. ff. de pignorat. act.* (XII.)

6. Quod si posterior creditor hypothecarius pignora distraxerit, prior & jure potior nullam contra posteriorem creditorem habet actionem de pretio ex distractione pignorum redacto; sed tantum contra tertios pignorum possessores actionem hypothecariam. *l. 1. ff. h. t.* (XI.)

7. Si pignus vendendum toto biennio emtorem non inveniat,

veniat, petitur & impetratur per creditorem à Principe, non judice, dominium pignoris justo pretio æstimati. Sed post impetrationem debitor adhuc pignus intra biennium continuum recuperare potest, refusis omnibus impensis & debito soluto, de quibus. *l. ult. C. de jure dom. impetr.* Quæ tamen impetratio tantum in speciali, non generali pignore locum habet. *l. 1. C. eod.* & censetur, qui jam dominium im*petraverat, ab eâ impetratione destitisse, si postea usuras vel debiti partem à debitore receperit. *l. 2. C. eod.* (XIII.)

8. *Moribus.* Nemini licet hodie privatâ autoritate pignus vendere invito debitore, licet id ita ab initio fuisset actum i; sed impetratâ sententiâ condemnatoriâ pignus subhastatur autoritate judicis, præmissâ respectu immobilium trinâ proclamatione, interjecto inter unamquamque 14. dierum spatio. Atque hinc quisque creditor rem sibi obligatam in publicâ auctione recte comparat, nec indiget dominii impetratione. Quando autem interposito decreto judicis emtori traditur pignus distractum, emtor non potest inquietari per creditores anteriora jura habentes; indeque invaluit, ab illis creditoribus, quibus ex pretio pignoris satisfit, cautionem præstari de restituendo eo quod solutum est, ubi alii emerserint potiora jura habentes. Absenti tamen aliquando ex justâ causâ restituitur appellandi facultas ab eo decreto vim sententiæ obtinente.

* Adde *ex Cod. lib.* 8. *tit.* 28. *de distract. pignor. tit.* 19. *debitorem vend. pign. impedire non posse. tit.* 20. *si antiquior. cred. pign. vendid. tit.* 34. *de jure domin. impetrando.*

TIT. VI.

Quibus modis pignus vel hypotheca solvitur.

1. Pignoris obligati vinculum multis potest modis dissolvi; puta, si creditor fiat pignoris dominus contractu, successione, aut alia ratione. *l. 9. ff. h. t. l. 29. ff. de pignorat. act.* Si debitum principale solutione, novatione, remissione, pacto de non petendo vel aliter extinctum sit. *l. 5. ff. h. t. l. 9. §. 3. ff. de pignorat. act.* Quod si inu-

LIBER XXI.

Tit. I.

De ædilitio edicto, & redhibitione & quanti minoris.

Ædiles inter cætera etiam circa venditiones edictum proposuerunt, jubentes, ut venditores moneant, latens rei vendendæ subesse vitium morbumve, aut iis silentibus emtores stipulentur, nihil vitii vel morbi subesse. *l.* 1. §. 1. *ff. h. t. l.* 31. 32. *ff. de eviction.* Quod non tantum in servis ac jumentis, sed & in immobilibus, veluti fundo pestilenti, locum habet. *l.* 1. *pr. l.* 49. *ff. h. t.* (I, II.)

2. Quod si vitium morbusve subsit, duplex eo nomine prodita est actio, redhibitoria una, altera quanti minoris æstimatoria. Utraque etiam post rei interitum datur. *l.* 47. §. 1. *ff. h. t.* ac vel ex reticentiâ, vel ex dicto promissove competit. *l.* 18. *l.* 19. §. 1. *ff. h. t.* non item ex nudâ commendatione. *l.* 19. *pr. ff. h. t.* Et licet ob vitium ex emto quoque actio detur, *l.* 11. §. 3. *ff. de act. emti. l.* 19. §. 2. *in fin. ff. h. t.* non tamen ideo hæ actiones ædilitiæ frustraneæ sunt, tum quia sæpe pinguiores, præsertim cum ob contumaciam in duplum dantur. *l.* 23. §. 4. *l.* 45. *ff. h. t.* tum etiam, quia infrequens non est, ejusdem rei nomine plures actiones concurrere. (III.)

3. Est autem redhibitoria actio arbitraria personalis emtori competens adversus venditorem, ob talem defectum, quem si scivisset emtor, emturus non fuisset; sive defectus sit in re principali, sive accessionibus, velut jumenti distracti ornamentis. *l.* 38. *ff. h. t.* regulariter intra sex menses instituenda. *l.* 19. §. *ult. ff. h. t.* nisi aliud actum sit. *l.* 31. §. 22. *ff. h. t.* quandoque tamen intra duos, si nempe venditor de iis, quæ ædilium edicto comprehensa sunt, non caverit; vel tantum subsit vitium in accessionibus. *l.* 28. *l.* 38. *ff. h. t.* Ad id ut venditor rem recipiat cum fructibus, ac vicissim pretium cum usuris reddat. *l.* 29. §. 2. 3. *ff. h. t.* Quod si rem medio tempore emtor obligaverit, ipso jure per redhibitionem pignoris nexus non dissolvitur, sed emtoris est

eſt rem luere, & ita liberam redhibere. *l.* 43. §. 8. *ff. h. t.* (IV.)

4. Quanti minoris actio, itidem arbitraria, emtori datur contra venditorem ob defectum, quem ſi ſciviſſet, tanti non fuiſſet emturus; ad id ut reſtituatur ex pretio quanti minoris valet res. *l.* 61. *ff. h. t.* idque intra annum. *l.* 19. §. *ult. ff. h. t.* exceptis iis caſibus quibus actio redhibitoria duobus durat menſibus; tunc enim hæc quanti minoris non ultra ſex menſes datur. *l.* 28. *ff. h. t.* (V.)

5. Cæterum redhibitoriâ ſemel tantum agi poteſt; at quanti minoris actione ſæpius, modo ne ſæpius agendo lucrum captet emtor. *l.* 31. §. 16. *ff. h. t.* Si tamen unâ ex his emtor egerit, alterâ amplius agere nequit, exceptione rei judicatæ repellendus. *l.* 25. §. 1. *ff. de except. rei judic.* Obſt. *l.* 43. §. 6. *ff. h. t.* Reſp. ibi non bis agitur, ſed emtor quanti minoris agens conſequitur effectum redhibitoriæ actionis, dum res vendita nullius plane pretii erat. Obſt. *l.* 48. §. 2. *ff h. t.* Reſp. ibi non per ſententiam, ſed temporis lapſum emtor à redhibitoria excluſus erat. (VI, VII.)

6. Si plures unius emtoris hæredes vel domini ſint, omnes redhibere debent, nec unus eorum audiendus eſt pro ſuâ tantum parte redhibere deſiderans. *l.* 31. §. 5. *ff. h. t.* idemque eſt, ſi plures ejuſdem rei emtores ſint, niſi ſingulis partes eſſent venditæ; quo caſu ſinguli ſuam poſſunt partem redhibere. *d. l.* 31. §. 10. *ff. h. t.* Quemadmodum & ſinguli poſſunt pro ſuâ parte quanti minoris actionem movere, licet non partes ſingulæ ſingulis, ſed res tota communiter pluribus ſit vendita. *l.* 31. §. 6. *ff. h. t.* Quod ſi plures vendiderint, vel uni venditori hæredes extiterint, ſingulis ſua pars recte redhibetur; eo quod tunc non de novo introducitur communio. *d. l.* 31. §. 10. *ff. h. t.* quamvis & uni ex pluribus venditoribus, qui majore ex parte dominus eſt, vel quo majorem partem nullus habuit, res in ſolidum redhiberi poſſit. *l.* 44. §. 1. *ff. h. t.* (VII.)

7. Ut autem his actionibus locus ſit, neceſſe eſt, ut vitium morbuſve, aut ſaltem cauſa ejus venditionem anteceſſerit. *l.* 3. *C. h. t.* Et quidem vitium grave, uſum rei impediens; non leve. Inſuper corporis, non animi, (licet ob hoc ex emto agi poſſit. *l.* 4. *pr. ff. h. t.*) niſi animi vitium tale ſit, ut & corporis uſui officiat: denique latens, ut emtor probabiliter illud ſubeſſe ignoraverit. *l.* 1. *in fin. l.* 2. 3. 4. *l.* 14. §. *ult. l.* 48. §. 3. 4. *ff. h. t.* ſcientia nam-

R

namque emtoris has actiones excludit, multoque magis admonitio palam, verbis non ambiguis, aut ipso facto, declarata. *d. l.* 48. §. 3. 4. *ff. h. t.* junct. *l.* 43. §. *ult. ff. de contrah. emt.* Quid in procuratore & servo emente obtineat ratione scientiæ, vide Cujacium 8. *ad Africanum, ad l.* 51. *ff. h. t.* (VIII, IX.)

8. Venditoris scientiam quod attinet vel ignorantiam, ea quantum ad has actiones non consideratur. *l.* 1. §. 2. *ff. h. t.* quamvis venditor, qui vitium scivit, insuper ad damni totius reparationem teneatur: ad quam non est obligatus, si ignoraverit, nisi fuerit artifex. *l.* 1. *C. h. t. l.* 13. *ff. de act. emt. l.* 19. §. 1. *ff. locati.* (X.)

9. Non tamen actiones hæ ædilitiæ dantur, si venditio fiscalis fuerit. *l.* 1. §. 3. *ff. h. t.* aut rerum simplariarum, seu vilium. *l.* 48. §. *ult. ff. h. t.* Nec locum habent in donationibus. *l.* 62. *ff. h. t.* aut locationibus. *l.* 63. *ff. h. t.* Obst. *l.* 33. *C. locati.* Resp. ibi non agitur de redhibitoriâ, quippe quæ intra sex menses intentanda; actio vero in *d. l.* 33. proposita intra annum datur. (XI.)

10. Est insuper actio in factum ex ædilitio edicto contra eos, qui canem, verrem, aprum &c. aut aliud simile animal ibi habent, quâ vulgo iter fit, ad ducentos aureos, si liber homo perierit; sin ei nocitum sit, quanti judici æquum videbitur, in cæteris rebus ad duplum damni. *l.* 40. & *seqq. ff. h. t.* (XII.)

11. *Moribus.* Pœna dupli in eos, qui canem &c. habuerint quà vulgo iter fit, non obtinet, sed magis arbitraria cum damni reparatione.

* Adde *ex Cod. libr.* 4. *tit.* 58. *de ædilitiis actionibus.*

Tit. II.

De evictionibus & duplæ stipulatione.

1. Evictio est rei nostræ, quam adversarius justo titulo acquisivit, per judicem facta recuperatio. Cujus nomine per autorem præstanda cautio; plerumque repromissione; non satisdatione; nisi id actum sit. *l.* 37. *ff. h. t.* vel in limine contractus immineat evictio. *l.* 24. *C. h. t.* (I, II, III.)

2. Re autem evictâ per vindicationem, aliisve modis (de quibus, *l.* 16 §. 1. *ff. h. t.*) de evictione tenetur autor seu alic-

alienans, si titulo oneroso alienaverit, puta, venditione, permutatione. *l.* 29. *C. h. t.* transactione, respectu rei, quæ transactionis causâ data est. *l.* 33. *C. de transact.* locatione. *l.* 9. 35. *ff. locati.* datione in solutum. *l.* 4. *C. h. t.* divisione hæreditatis. *l.* 66. §. *ult. ff. h. t.* dote, adhibitis tamen distinctionibus, de quibus alibi. *l.* 1. *C. de jure dot.* legato generis. *l.* 29. §. 3. *ff. leg.* 3. non speciei. §. 4. *Inst. de legat.* *l.* 10. *C. eod.* *l.* 40. *ff. h. t.* Non etiam in donatione simplici, nisi id actum sit. *l.* 2. *C. h. t.* licet enim jure novo simplex donatio emtioni in eo sit adæquata, quod ex pacto de donando actio ad tradendam rem competat. §. 2. *Inst. de donat.* non tamen in eo, ut evictio præstanda foret; cum id nuspiam cautum sit (v, vii, viii, ix, x, xi, xii, xiii, xiv.)

3. Nec interest, tota res evicta sit an pars ejus, modo pars sit homogenea, nomen totius retinens, non heterogenea. *l.* 1. 39. §. 2. *l.* 45. *ff. h. t.* junct. *l.* 36. 42. 43. 56. §. 2. *ff. h. t.* Obst. *l.* 34. §. 1. *ff. h. t.* Resp. ibi non pars servi sed totus servus propter adjudicationem factam evictus est. Obst. *l.* 15. §. 1. *ff. h. t.* Resp. forte de actione quanti minoris accipienda est. Parti tamen homogeneæ comparatur in jure nostro, si vel ususfructus evincatur. *l.* 46. *l.* 49. *ff. h. t.* vel jus superficiei aut emphyteusios. arg. *l.* 38. §. 3. *ff. de verb. obl.* vel pignoris. *l.* 34. §. *ult. ff. h. t.* vel servitus realis fundo vendito imposita, cum fundus *ut optimus maximusque* esset distractus. *l.* 48. *ff. h. t.* vel etiam fundo vendito debita; cum expressum esset, servitutem prædio vendito esse debitam. *l. pen. ff. h. t.* *l.* 66. *ff. de contrah. emt.* In cæteris magis quanti minoris actioni locus est. *l.* 61. *ff. de ædil. edict.* arg. *l.* 41. *ff. de act. emt.* (xv. xvi.)

4. Agunt autem propter evictionem emtores aliique his similes, & eorum successores universales, non particulares, quales secundi emtores, nisi iis contra primum autorem cessa sit actio. *l.* 59. *ff. h. t.* Contra venditorem aliosque ei similes, & eorum hæredes, & fidejussores, ac horum hæredes. *l.* 7. *l.* 18. *C. h. t.* (xvii, xviii, xix.)

5. Non aliter tamen agunt, quam si autori, etiam pupillo sine tutoris autoritate, si tutor non appareat. *l.* 56. §. *ult. ff. h. t.* vel autoris procuratori. *d. l.* 56. §. 4. *ff. h. t.* tempestive facta sit denunciatio (cum ea pacto remissa non esset, ut remitti potest. *l.* 63. *ff. h. t.*) litem motam esse, non eum in finem, ut is litem in se & ad suum forum

transferat: sed potius, ut liti assistat, & rei conventi forum sequatur. *l.* 49. *ff. de judic. l.* 29. §. *ult. l.* 49. *ff. h. t.* Si plures unius autoris hæredes sint, omnibus denunciandum, quo facto si vel unus tantum in lite substiterit, omnibus vincit & vincitur. *l.* 62. §. 1. *ff. h. t.* Plane fidejussori, qui pro evictione intervenit, denuntiationem fieri necesse non est *l.* 7. *C. h. t.* (xx, xxi.)

6. Cæterum non tantum ante, sed & post litem contestatam fieri potest denunciatio, si modo salva adhuc sit defensio. *l.* 29. §. *ult. ff. h. t.* Obst. *l.* 29. §. 3. *ff. de legat.* 3. Resp. per *judicium* ibi potest intelligi *sententia.* (xxiii.)

7. Estque necessaria etiam in causâ, quam D. D. appellant *notorie injustam*: etenim an injusta sit, non emtoris, (cui sæpe ignotæ defensiones) sed judicis est æstimatio. arg. *l.* 20. §. 1. *ff. de oper. novi nunciat.* Obst. notoria non ultra probanda. Resp. in casu proposito emtori nec est nec esse potest satis notorium. Obst. *l.* 11. §. 12. *ff. de act. emti.* Resp. ibi non dicitur, omissam esse denunciationem. (xxii.)

8. Nec refert, autor sciverit an ignoraverit litem motam esse, cum & scienti denunciandum sit. arg. *l.* 20. *C. h. t.* non quidem ad id, ut certior fiat. arg. *l.* 1. *in fin. ff. de act. emti*, sed ut liti motæ assistat. (xxii.)

9. Agitur vero ob evictionem vel actione ex emto ad recuperandum pretium & id quod interest, una cum litis impensis. *l.* 6. *l.* 9. *C. h. t.* vel actione ex stipulatu in simplum si *simplæ*, in duplum *si duplæ*, in quadruplum si *quadruplæ* stipulatio sit interposita. *l.* 37. § 1. *l.* 56. *ff. h. t.* licet cet plerumque *duplæ* stipulatio in pretiosioribus, *simplæ* in accessionibus & rebus vilioribus solita fuerit interponi. *l.* 16. *l.* 37. §. 1. *ff. h. t.* (xxv, xxvi, xxvii, xxviii, xxix.)

13. Cessant tamen hæ actiones, si non sit facta autori litis motæ denunciatio. *l.* 8 *C. h. t.* Si lis quidem mota, sed emtor vicerit: quo casu ne litis quidem impensas emtor ab autore potest repetere. arg. *l.* 51. *ff. h. t.* nisi aliud actum sit. *l.* 102. *ff. de verb. oblig.* Si emtor necdum condemnatus rem petitori restituerit, vel compromiserit, aut transegerit. *l.* 56. §. 1. *ff. h. t.* arg. *l.* 17. *C. h. t.* Si emtor victus, absente venditore, non appellaverit; secus, si eo præsente. *l.* 63. §. 1. *ff. h. t.* Si res interierit post venditionem; licet de dolo agi possit. *l.* 21. *pr. ff. h. t.* etiam quandoque de evictione, si emtor sine culpâ suâ ad præstandam

dam rei æstimationem condemnatus fuerit. *l.* 16. *ff. de rei vind.*

11. Cessat & evictionis præstatio in casibus propositis in *l.* 51. 56. §. 3. *l.* 63. §. *ult. ff. h. t. l.* 19. *C. h. t.* Ut & in hæreditate venditâ, ratione rerum singularum evictarum, nisi aliud actum sit. *l.* 15. *ff. de hæred. vel act. vend.* Denique si sciens rem alienam emerit, vel id actum sit ne evictio præstetur: quo tamen utroque casu pretium reddendum. *l.* 1. *C si vend. pign. agatur. l.* 11. §. *ult. ff. de act. emti. l. ult.* §. *ult. C. commun. de legat. nov.* 7. *c.* 5 *pr.* & § 2. Obst. *l.* 27. *C. h. t.* Resp. non de pretio ea accipienda, sed de litis impensis, quæ proprie evictionis nomine solvuntur, quasque fert emtor, ut temerarius litigator. Obst. *l. pen.* & *ult. C. de rescind. vend.* Resp. ibi emtores mulctantur pretio, quia emerunt lege prohibente. Obst. *l.* 7. *C. commun. utr. judic.* Resp. agit de actione evictionis nomine in duplum aut id quod interest. Obst. *l.* 57. §. 2. *ff. de contrab. emt.* Resp. alius ibi casus est, nec res evicta sed extincta. Obst. *l.* 11. *ff. h. t.* Resp. & ibi tantum improprie dicta est evictio. (XXX, XXXI, XXXII, XXXIII, XXXIV.)

12. Quod si plures res simul uno pretio sint venditæ, pro numero rerum etiam multiplicatur de evictione actio. *l.* 72. *ff. h. t.* arg. *l.* 33. *ff. de act. emti.* & si unâ re evictâ reliquæ simul uno pretio venditæ adhuc pluris valeant, quam quanti omnes simul, connumeratâ re evicta, erant venditæ, emtor nihilominus de evictione actionem habet, nec damnum cum lucro compensandum. *l.* 47. *ff. h. t.* (XXXV.)

13. *Moribus.* Duplæ stipulatio hodie cessat, agiturque tantum ad id, quanti vere interest: quod & præstandum, cum res imperitiâ vel imprudentiâ judicis evicta dicitur, nisi emtor culpâ suâ iniquæ sententiæ causam præbuerit. Si sciens quis rem alienam emerit, quicquid de jure Romano disputetur, hodiernis saltem moribus pretium repetit, evictâ re: nisi & evictionis periculum in se receperit. Cæterum pupillo soli non recte per emtorem fit denunciatio litem motam esse, sed potius tutori; eoque deficiente, cognatis pupilli proximioribus, vel cameræ pupillaris præfectis; ut tutor detur, cujus ope pupillus defendatur.

* Adde *ex Cod. libr.* 8. *tit.* 45. *de evictionibus. tit.* 46. *creditorem evictionem pignoris non debere.*

Tit. III.

De exceptione rei venditæ & traditæ.

1. Regula est; quem de evictione tenet actio, eundem agentem multo magis repellit exceptio. Proinde, si quisquam ex illis, qui de evictione conveniri possunt, rem velit evincere, in emtoris est potestate, utrum eam sibi retinere velit oppositâ rei venditæ & traditæ exceptione, an potius evincenti cedere, ac deinceps ad id quod interest vel ad duplum ex stipulatu agere. *l.* 17. 73. *ff. de eviction.* I. II. III. *ff. h. t.* (I, II.)

2. Opponi vero potest hæc exceptio venditori, etiam primo per secundum emtorem. *l.* 3. *ff. h. t.* & hæredi ejus, si hæres fuerit rei venditæ dominus; saltem pro eâ parte ex quâ hæres est. *l.* 14. *C. de rei vind.* ut & fidejussori. *l.* 11. *C. de evict.* Non tamen hæredi ejus, ex suâ personâ agenti. *l. ult. C. de evictiou.* (III.)

3. Primo quoque emtori datur contra emtorem secundum, si eandem rem idem venditor duobus vendiderit, licet vendiderit secundo, cum jam esset factus rei dominus. *l.* 2. *ff. h. t.* arg. *l.* 72. *ff. de rei vind.* sive res per venditorem sit emtori tradita, sive is aliter possessionem sine vitio adeptus fuerit. *l.* 1. §. 2. & *ult. ff. h. t.* (IV, V.)

LIBER XXII.

Tit. I.

De usuris & fructibus & caussis & omnibus accessionibus & morâ.

1. Usura est quantitas sorti seu principali debito accedens, ac consistens in re ejusdem generis. Habetque locum in quantitatibus, non corporibus. arg. *l.* 3. §. *ult. ff. h. t.* Obst. *l.* 25. *C. h. t. l.* 17. §. *ult. ff. h. t.* Resp. intelligendæ de casu, quo corporis æstimatio est debita. Latius autem usura patet quam fœnus, quippe quod proprie

prie tantum in mutuâ pecuniâ ex stipulatione debetur. *l.* 3. *C.h.t.*(I.)

2. Dividitur usura in *centesimam*, quæ centesimo mense sortem æquat, quam & drachmalem Græci dixere; & *minorem* seu leviorem; quæ, habito respectu ad centesimam, alia bessalis, alia semis, alia quincunx, quadrans, triens, &c. à quantitate denominatur; estque plurimis in negotiis certus præscriptus usurarum modus, sic mercatoribus bessales, illustribus trientes, vulgo semissem percipere permissum fuit. *l.* 26. *C.h.t.*(II.)

3. Alia insuper usura *compensatoria* dicitur, quæ quasi merces est pro usu rei fungibilis. *l.* 4. *C. depositi.* Alia *punitoria*; quæ ex morâ debetur. *l.* 17. §. 3. *ff.h.t.* Alia *lucratoria*, quæ & mordax est & illicita; ut si quis legitimum excedat usurarum modum: quo tamen casu non plane inutilis est usurarum majorum vel promissio vel præstatio; sed quod legitimum excedit modum, restituitur, aut sorti imputatur. *l.* 29. *ff. h. t.* Nisi quis majorem quantitatem, non tanquam usuram, sed ut pœnam in stipulatum deduxisset: quod tamen in mutuo prohibitum. *l.* 15. 16. *C. h.t.*(IV, V.)

4. Debentur usuræ vel promissæ vel non promissæ, *promissæ* regulariter ex solâ stipulatione non pacto in stricti juris judiciis peti possunt. *l.* 3. *l.* 7. *C. h. t.* Nisi res alia fungibilis præter numeratam pecuniam mutuo data sit, *l.* 12. *l.* 23. *C. h. t.* vel usuræ civitati ex pacto promissæ sint. *l.* 30. *ff. h. t.* vel argentariis. *nov.* 136. *c.* 5. vel trajectitia sit pecunia. *l.* 5. §. 1. *ff. de naut. fœnore* In cæteris causis tantum solutarum ex pacto usurarum cessat repetitio. *l.* 3. *C. h.t.*(VII, VIII.)

5. *Non promissæ* debentur ex morâ, idque in bonæ fidei non item stricti juris judiciis. *l.* 32. §. 2. arg. *l.* 38. §. 7. *ff. h. t. l.* 3. *C. eod.* (exceptis casibus in *l.* 34. *ff. h. t. l.* 2. *C. de usuris rei judicat. l.* 17. §. 5. *ff. h. t.*) ne post litem quidem contestatam. *l.* 1. *C. de condict. indeb.* arg. *d. l.* 3. *C. h. t.* Obst. *l.* 35. *ff. h.t.* Resp. sensus est, usurarum antea debitarum cursum non sisti per litis contestationem, quâ fit novatio quædam necessaria; quod tamen per voluntariam novationem contingit. *l.* 18. *ff. de novation.* Obst. fructus debentur post litem contestatam; proinde & usuræ. *l.* 38. §. 7. junct *l.* 34. *ff. h. t.* Resp. in eo tertio cum fructibus usuræ comparantur, quod ex morâ debeantur in

bonæ fidei judiciis, in cæteris est dispar ratio. Obst. *l.* 31. *ff. de reb. cred.* Resp. causa ibi non continet usuras, de quibus certo asseri nequit actorem eas post litem contestatam fuisse percepturum. [x.]

6. Nuda autem usurarum præstatio per plures annos facta non inducit obligationem ad eas in posterum præstandas. *l.* 7. *C. h. t. l.* 28. *C. de pact.* Obst. *l.* 6. *ff. h. t.* Resp. non ibi quæstio est an usuræ præstandæ sint; sed potius, à quo solvendæ; filius nempe eas promiserat, pater solverat; ex eâ solutione nata præsumtio, pecuniam, de cujus usuris quæritur, in rem patris fuisse versam, adeoque non filium sed patrem & hæredes ejus ad usuras teneri. Obst. *l.* 1. *C. de fideicommiss.* Resp. ibi non de usuris sed annuo legato agitur, quod dum præstat hæres, defuncti voluntatem censetur ratam habuisse. (XIII.)

7. Non tamen inficias eundum, quin tacitum inducatur pactum de præstandis in posterum usuris levioribus, si annis pluribus leviores fuerint præstitæ, quam erant promissæ. *l.* 5. *C. h. t. l.* 13. *ff. h. t.* eo quod leges ad liberandum, quam ad obligandum proniores sunt. Obst. *l.* 17. §. 1. *ff. h. t.* Resp. ibi non minores, sed nullæ usuræ erant præstitæ, ut quis gratior apud debitorem esset; unde non in universum poterant videri remissæ sed tantum in præteritum. (XIV.)

8. Cessat usurarum obligatio remissione: ut &, si non fuerint adjudicatæ, ac per sententiam, solutionem, aut præscriptionem, sublata sit principalis obligatio. *l.* 13. *C. h. t.* Quod verum, si ex morâ debeantur, seu judicis officio. *l.* 49. §. 1. *ff. de act. emti. l.* 4. *C. depositi. d. l.* 13. & 26. *C. h. t.* sin ex stipulatu, etiam peremtâ sortis obligatione peti possunt. *l.* 1. *C. de judic. l.* 75. §. *pen. ff de verb. obl.* (XV, XVI.)

9. Cessat quoque usurarum cursus, purgatâ morâ; quod quidem fit solâ sortis oblatione, si usuræ propter moram ex personâ currere cœperint. arg. *l.* 91 §. 3. *ff. de verb. oblig. l.* 9 *pr. l.* 11. C. *h. t.* si vero ex conventione aut morâ ex re fuerint debitæ, præter oblationem consignatio etiam ac depositio est necessaria. *l.* 6. *l.* 9. *in fin. l.* 19. *C. h. t. l.* 28. §. 1. *ff. de admin. tut. l.* 1. §. *ult. l.* 7. *ff. h. t.* (XVII.)

10. Cæterum neque sortem excedere possunt usuræ sive particulatim sive simul & semel solutæ. *l.* 27. C. *h. t. nov.* 121.

121. & 138. abrogatâ *l.* 10. *C. h. t.* (secus in annuis reditibus *nov.* 160.) nec usurarum usuræ peti, *l.* 28. *C. h. t.* sub pœna infamiæ. *l.* 20. *C. ex quib. caus. infam. irrogat.* licet quis in usuras jam condemnatus sit. *l. ult. C. de usur. rei jud.* Cui consequens est, ut nec in sortem usuræ converti queant, *d. l.* 28. *C. h. t.* nisi mutata sit debitoris aut creditoris persona. *l.* 7. §. 12. *ff. de admin. tut.* excepto casu. *l.* 12. §. 6. *ff. qui pot. in pign.* (XIX, XX.)

11. Fructus proprie sunt, qui naturaliter ex ipsâ re nascuntur. Hi in stricti juris judiciis etiam ex morâ post litem contestatam peti possunt. *l.* 8. *de re jud. l.* 38. §. 7. *ff. h. t.* quandoque & ante *d. l.* 38. *pr.* & §§. *seqq. ff. h. t.* ut & fructuum ante, non post litem contestatam perceptorum usuræ in petitione hereditatis. *l.* 51 *in fin. ff. de petit. hæred.* Obst. *l.* 15. *ff. h. t.* vide *tit. de petit. hæred.* (XX.)

12. Causa est omnis rei qualitas & utilitas, quæ circa eam est. *l.* 20. *ff. de rei vind* §. 2. *Inst. de off. jud.* & vel interna est, ut bonitas, fertilitas, integritas, libertas ab oneribus, & alia similia; vel externa, ut fœtus, partus, pensiones, fructus. (XXII.)

13. Accessio vero est omne illud, quod quomodocunque rei accedit; sic ut præter causam etiam insula, & alluvio, & alia similia jure gentium alteri rei cohærentia ac cedentia comprehendantur. *l.* 34. *ff. de rei vind.* [XXIII.]

14. Mora est solutionis faciendæ vel accipiendæ frustratoria dilatio: quam frequentius debitor committit, rarius creditor; committit tamen, si rem legitimo modo oblatam non acceptet, sive ea mobilis sit, sive immobilis, ac debitor se eam præstare paratum denunciaverit. *nov.* 91. *c.* 2. [XXIV.]

15. Est autem mora alia ex re, alia ex persona, hæc frequentior, illa rarior: unde & in *l.* 32. *pr. ff. h. t.* sola mora ex personâ describitur, & inducitur, per interpellationem debito loco, & tempore factam, sive judicialem sive extra judicialem. *d. l* 32. *ff h. t. l.* 23. *ff. de verb. oblig.* Sufficere vero potest etiam una interpellatio, modo creditor ei inhæreat à se aut servo suo factæ: atque ita non obstabit. *d. l.* 32. *ff. h. t.* Plures tamen quin adhiberi possint ex abundanti, haud dubium, uti & de facto adhibitas narratur in. *l.* 38. *ff. de minorib.* & *l.* 59. §. 3. *ff. mandati.* [XXV.]

16. Mora ex re est, quæ fit sine interpellatione; veluti, si dies solutioni appositus interpellet pro homine. *l.* 12. *C. de contrab. & commit. stipul.* (secus si conditio sit apposita; utpote quam existere debitor probabiliter potest ignorare.) Obst. *l.* 1. §. 3. *ff. de peric. & commod. rei vend.* Resp. ibi interpellatio non ad moram, sed licentiam vini effundendi pertinet. Sic & ex re mora fit, si quis pupillo vel fisco debitum non solvat. *l.* 3. *C. in quib. caus. restit. in integr. necess. non est. l.* 17. §. 5. *ff. h. t.* si fur res furto subtraxerit. *l.* 8. *l. ult. ff. de condict. furt.* si dos promissa sit. *l. ult.* §. *ult. C. de jure dot.* si emtor fructus ex re venditâ percipiens pretium non solvat. *l.* 5. *C. de act. emti.* si nullus sit qui interpelletur. *l.* 23. §. 1. *ff. h. t.* His vero casibus, quibus ex re mora fit, quandoque in legibus mora abesse dicitur; quatenus sc. abest mora ex personâ quæ frequentior, ut in. *l.* 1. §. 1. *ff. h. t. l.* 5. *C. de act. emti.* [XXVI. XXVII.]

17. Effectus moræ ex parte debitoris est perpetuatio obligationis; ex parte creditoris translatio periculi à tempore moræ. *l.* 23. *l.* 91. §. 3. *ff. de verb. obl.* Nocetque mora regulariter soli moratori, non alteri, ne correo quidem. *l.* 32. §. *pen. ff. h. t. l.* 173. §. *pen. ff. de reg. jur.* Obst. *l. pen. ff. de duob. reis.* Resp. ibi non de morâ sed facto correi agitur. [XXVIII.]

18. Purgatur mora remissione, mora etiam posteriore *d. l.* 91. §. 3. *ff. de verb. obl.* novatione purâ, non conditionali principalis debiti. *l.* 8. *ff. de novat.* denique oblatione secundum ante dicta. [XXIX, XXX, XXXI.]

19. *Moribus.* Usuræ non debentur hodie regulariter ex morâ, nisi post litem contestatam, ex quo tempore tam in stricti juris quam bonæ fidei judiciis currere incipiunt. Ex nudo vero pacto eas etiam deberi, constat ex iis, quæ supra *tit. de pactis* dicta sunt. Fiscus autem exemplo privatorum hodie usuras dat & accipit. Quod si usuræ in conventionem deductæ sint, nec tamen earum sit expressa quantitas, ex more regionis earum modus statuendus est. Cæterum ex causâ judicati non sunt apud nos debitæ usuræ centesimæ, sed minores. Nec obstat quicquam, quo minus hodie usuræ sortis quantitatem excedant.

* Adde *ex Cod. libr.* 4. *tit.* 32. *de usuris.*

Tit.

Tit II.

De Nautico fœnore.

1. Nauticum fœnus in pecunia aut merce vel re aliâ trajectitiâ seu trans mare vehendâ obtinet. *l.* 1. *ff. h. t.* & ex rationis parilitate etiam in eâ, quæ per loca terrestria periculosa vehitur; imo etsi nihil transvehendum sit, si tamen subsit periculum, ejusque periculi pretium constituatur, ad fœnus nauticum videbitur accedere, cujus exempla sunt in. *l.* 5. *ff. h. t.* [1.]

2. Forma autem fœnoris nautici in eo consistit, quod pecunia transvehatur periculo creditoris seu mutuantis. *l.* 6. *ff. h. t.* pro quo fœnus nauticum præstatur, quod usque ad centesimas usuras, non ultra potest constitui. *l.* 26 *C. de usuris.* etiam nudo pacto. *l.* 5. §. 1. *ff. h. t.* non tamen ultra currit hoc fœnus gravissimum, quam quatenus durat periculum: quo cessante, vulgares quoque succedunt usuræ. Unde &, si pecunia debitoris seu mutuatarii transvehatur periculo, fœnus nauticum non prœstandum. *l.* 4. *ff. h. t. l.* 1. 2. *C. h. t.* Quod si res, quæ creditoris periculo transvehitur, culpâ aut dolo debitoris seu mutuatarii perierit, debitoris damnum erit; cui sua culpa nocere debet, non creditori. *l.* 3. *C. h. t.* [11.]

3. *Moribus.* Non tam pecunia transvehi quam potius per cambii literas ejus numeratio in aliis locis procurari solet. Si quis res transvehendas suo nolit esse periculo, frequens hodie est contractus assecurationis, in quo periculi pretium usuras centesimas longe potest excedere, ex notissimâ praxi.

* Adde *ex Cod. libr.* 4. *tit.* 33. *de nautico fœnore.*

Tit. III.

De probationibus & præsumtionibus.

1. Probatio est *rei dubiæ per argumenta facta fides*: ea vero vel *artificialia* sunt, quæ industria & arte ex ipsâ causâ ejusque circumstantiis deducuntur. arg. *l.* 2. *C. de testib.*

testib. l. 2. *C. quor. appell. non recip.* vel *inartificialia*, quæ extrinsecus ad fidem faciendam adhibentur, ut instrumenta & testes. Omnia tamen argumenta artificialia innituntur fere inartificialibus; in quantum circumstantiæ, ex quibus artificialia deducuntur, per instrumenta vel testes probandæ sunt. [I.]

2. Probatio alia *ordinaria* est, quæ per instrumenta & testes fit; alia *extraordinaria* per jusjurandum aut confessionem adversarii; quæ tertiis postea agentibus non obstant. *l.* 11. §. *ult. ff. de jurejur.* arg. *l.* 1. *ff. confess.* [II.]

3. Est & *plena* alia probatio, quæ per se sufficiens est ad fidem faciendam & sententiam ferendam. vel *minus plena*, quam & *semiplenam* appellant, quæ per se sufficiens non est ad sententiam ferendam, nisi aliunde juvetur. *l.* 31. *ff. de jurejur. l.* 3. *C. de reb. cred.* arg. *l.* 3. §. 1. *ff. de testib. l.* 5. §. 6. *ff. de re milit.* quo etiam pertinet unius testis depositio. *l.* 9. *C. de testib.* Estque his in casibus locus jurijurando suppletorio vel purgatorio per judicem deferendo. adde. *tit. de jurejur.* [III.]

4. Non tamen semiplenam probationem facit sola fama publica, vel fuga; quamvis inde quædam nascatur præsumtio, arbitrio judicis æstimanda. *l.* 3. §. 2. *ff. de testib. nov.* 53. *c.* 4 verbo *pene sui accusatorem per fugam.* Obst. *l.* 7. §. 2. *ff. de susp. tut.* Resp. ibi fuga, seu potius latitatio non facit semiplenam delicti probationem, sed magis ipsum illud delictum est, propter quod tutor ut suspectus removetur. [IV, V.]

5. Fuit insuper vulgo recepta probationis divisio, quâ alia canonica est, alia vulgaris, quæ per flammam, aquam frigidam aut ferventem, ferrum candens, sacram hostiam, duellum &c. fiebat; nunc prorsus improbata [VI. VII.]

6. Probantur autem facta. *l.* 17. *C. h. t.* ad rem pertinentia, eaque dubia, non notoria. arg. *l.* 1. *in fin. ff. de act. emti. l.* 1. §. 12 *ff. de obl. & act.* Non jura; nisi dubitetur utrum jus tale vigeat; quod in consuetudine & privilegio seu jure singulari potest contingere. *l.* 5. *ff. h. t.: l.* 34. *ff. de legibus.* [VIII.]

7. Et actor quidem primo suam probat intentionem, dein reus exceptionem, cum excipiendo actor fiat: actore vero non probante reus absolvendus est. *l.* 19. 23. *C. h. t. l.* 4. *C. de edend. l.* 9. *C. de except. l.* 2. *C. h. t.* Nisi contra

reum

graviores militent præsumtiones; quo casu & in ipsum protinus rejicitur probandi onus. *l.* 26. *l.* 3. *l.* 12. *ff. h. t. nov.* 115. *c.* 3. *sub fin.* (IX.)

8. Probat & qui asserit, non qui negat. *l.* 23. *C. h. t.* nisi circumstantiis affirmationem continentibus sit munita negatio, veluti si quis se delictum non perpetrasse probet, docendo suum *alibi*, ut loquuntur. §. 12. *Inst. de inutil. stipul.* Probat denique is, qui non possidet: qui si in probando deficiat, possessor vincit. *l.* 24. *ff. de rei vind. l. ult. C. eod. l.* 14. 15. *ff. h. t.* (X. XI.)

9. Facienda vero probatio intra tempora à judice constitui solita, plerumque convenienter legibus certas ad probandum dilationes tribuentibus. *l.* 1. *C. de dilat. l.* 38 *ff. de excusat. tut.* Et quidem regulariter post litem contestatam, usque ad conclusionem in causâ, non ultra. *auth. atqui. C. h. t.* Ut tamen in criminalibus etiam post sententiam admittenda sit innocentiæ probatio. *l.* 1. §. *ult. ff. de quæstion.* Quemadmodum ex adverso etiam ante litem contestatam quandoque fit probatio, si metus subsit, ne forte testes aut moriantur aut longe absfuturi sint. *auth. sed & si quis. C. de testib.* (XII, XIII.)

10. Præsumtio est conjectura ex signo verisimili ad probandum assumta. Eamque triplicem D. D. constituunt, aliam *hominis*, cum ex ipsius negotii probabilibus qualitatibus & circumstantiis aliquid inducitur per judicem, ac inductum pro vero habetur, donec contrarium probatum fuerit. Aliam *juris*, quæ ex legibus introducta est, & pro veritate habetur; ut tamen similiter onus probandi contrarium possit in se recipere is, contra quem præsumtio hæc militat. *l.* 3. 9. 23. 25. *ff. h. t. l.* 3. *in fin. l.* 4. *l.* 18. *ff. de adim. legat. l.* 1. *l.* 3. *ff. de pactis.* sic ut idem fere sit effectus præsumtionis hominis, qui est juris. Aliam denique *juris & de jure*, cum jus præsumit & super præsumto disponit, nec admittit probationem in contrarium. Exempla sunt in. *l.* 9. *ff. de sponsal. l.* 1. §. *ult. ff. de minor. l.* 53. *ff. de reg. jur.* junct. *l.* 50. *ff. de condict. indeb.* (XIV, XV, XVI, XVII.)

11. Cæterum ex solis *juris* præsumptionibus etiam sententiam ferri posse verius est in causis civilibus, non criminalibus, nisi sint indicia manifestissima. *l. ult. C. h. t.* Obst. *l.* 5. *ff. de pœnis* Resp. ea de *suspicionibus* agit, quæ tantum leves sunt præsumtiones. (XVIII.)

12.

12. Præſumtioni affinis eſt juris fictio; commentum ſc. ad conciliandam æquitatem cum ratione & ſubtilitate juris: qualis fictio plerumque tantum operatur in caſu ficto, quantum veritas in caſu vero; uti id ex ficta traditione aliiſque plurimis ſparſim in jure occurrentibus apparet. (XIX, XX.)

13. *Moribus.* Poſtquam in cauſa concluſum eſt, nonnunquam adhuc hodie ex urgente ratione novæ admittuntur probationes, impetratâ prius ad id licentiâ per reſtitutionem.

* Adde *ex Cod. l.* 4. *tit.* 19. *de probationibus.*

TIT. IV.

De fide inſtrumentorum & amiſſione eorum.

1. Inſtrumentum eſt ſcriptura ad rerum geſtarum fidem comprobandam aſſumta. *l.* 4. *ff. de pign. & hypoth.* non in civilibus tantum, ſed & criminalibus negotiis fidem faciens. arg. *l.* 15. *C. h. t. l. ult. C. de probation. l.* 22. *C. ad leg. Corn. de falſis.* Obſt. *l.* 3. §. 3. *ff. de teſtib.* Reſp. teſtimonia non ſunt inſtrumenta, ſed tantum ſcriptæ teſtium depoſitiones. (I.)

2. Dividitur in *publicum & privatum.* Publicum eſt, quod vel autoritate publicâ confectum; quo pertinent libri cenſuales & acta publica. *l.* 10. *ff. de probat. l.* 30. 31. *C. de donat.* vel formâ ſolemni à perſonâ publicâ, puta tabellione, conſcriptum eſt. *l.* 17. *C. h. t. l. ult. C. de jure deliber.* cujus requiſita enumerantur in. *nov.* 44. *c.* 2. *& nov.* 47. *c.* 1. §. 1. Quibus & locus adjungendus, in quo inſtrumentum conditur, utpote qui maxime ad fidem ejus firmandam, falſitatemve detegendam eſt neceſſarius. arg. *l.* 14. *C. de contrah. & commit. ſtipul.* §. 12. *Inſt. de inutil. ſtipul.* nec id *per d. nov.* 47. *c.* 1. §. 1. mutatum. Sed & tabellionis ſubſcripto videtur neceſſaria; non vero teſtium, quorum nomina manu tabellionis exprimi ſufficit. arg. *nov.* 73. *c.* 5. exceptis teſtamentis, codicillis & ſimilibus. (II. III.)

3. Quod ſi inſtrumentum ab eo confectum ſit, qui cum ta-

tabellio non esset, omnium tamen opinione pro tali erat habitus, ex æquitate illud ut publicum videtur admittendum. arg. *l.* 3. *ff. de offic. prætor. l.* 3. *ff. ad SConsult. Maced.* (IV.)

4. Est & instrumentum quasi publicum, quod trium testium fide dignorum subscriptione munitum est. *l.* 11. *C. qui pot. in pign.* (VI.)

5. Vis instrumenti publici est, quod plenam fidem faciat; modo sit authenticum, non item exemplum. *l.* 2. *ff. h. t.* nisi hoc fide publicâ fuerit ex authentico descriptum. *l.* 57. *ff. de admin. tut.* quo etiam forte pertinent actorum fiscalium exempla. *l.* 45. §. 6. *ff. de jure fisci.* & ea, quæ hodie ex protocollo tabellionis solenniter descripta citatâ adversâ parte. arg. *l.* 2. *C. de testamentis.* Quod si in instrumento publico alterius instrumenti mentio fiat, non aliter fidem faciet, quam si illud ipsum, cujus injecta mentio, exhibeatur. *auth. si quis in aliquo. C. de edendo.* (VII, VIII.)

6. Instrumentum privatum est, quod privatâ autoritate à privatis est compositum, quo & epistolæ referendæ. *l.* 34. *ff. mandati. l.* 34. §. 1. *ff. de pign. & hypoth.* Et vel obligatorium est vel liberatorium. Obligatorium aliter syngrapha, chirographum; idiochirum, cautio, dicitur. *l.* 40. *ff. de reb. cred. l.* 11. *C. qui pot. in pign.* Liberatorium etiam apochæ venit appellatione. *l.* 14. §. 2. *C. de non num. pecun.* (X.)

7. Omnis autem privata scriptura contra scribentem quidem plene probat. *l.* 26. §. *ult. ff. depositi.* Modo de scripturâ constet ex propriâ adversarii confessione; non solâ literarum collatione, nisi & alia concurrant. *l.* 20. *C. h. t. nov.* 73. *c.* 7. Modo etiam causa debiti adjecta sit. arg. *l.* 25. §. *ult. ff. de probation.* Plane contra tertium aut pro tertio privatum instrumentum non satis probat. arg. *l.* 63. *ff. de re judic.* multoque minus pro ipso scribente, nisi aliis juvetur adminiculis. *l.* 5. 6. 7. *C. de probation.* id quod & in libris mercatorum ac aliorum similium servare. (XI, XII, XIII.)

8. Cæterum instrumenti & publici & privati fides nonnunquam penitus evertitur, puta probatione in contrarium. *d.* §. 12. *Inst. de inutil. stipul.* vel si testes adhibiti omnes obloquantur instrumento. arg. *nov.* 73. *c.* 3. vel unus idemque duo sibi invicem contrariantia instrumenta produxerit.

duxerit. *l.* 14. *C. h. t.* nisi illa ultimam voluntatem contineant, quo casu vel posteriori instrumento, vel, si eodem tempore conscripta, ei quo minor comprehensa quantitas, standum foret. *l.* 12. §. *ult. ff. de legat.* 1. *l.* 47. *ff. de legat.* 2. Quandoque fides diminuitur, licet non in totum tollatur; veluti cancellatione, rasione, &c. nisi id contigerit in eâ instrumenti parte, quâ non sit suspectum. *l.* 24. *ff. de probation.* ut & si pauciores ex pluribus testes instrumento contradicant, aut suam non agnoscant scripturam. *l.* 1. *in fin. ff. testam. quemadm. aper. insp. & describ.* (XIV, XV, XVI, XVII, XVIII.)

9. Extra hos casus regulariter pro instrumentis militat tam veritatis, quam solennitatis, præsumtio. §. 12. 17. *Inst. de inutil. stipul. l.* 18. *C. de probat.* Adeo ut nec instrumentorum fides in dubium vocari possit per testium depositiones, nisi ea falsitatis arguantur. *l.* 1. *C. de testibus.* junct. *d.* §. 12. *Inst. de inutil. stipul.* Quin imo generaliter eadem instrumentorum quæ testium vis & fides est. *l.* 15. *C. h. t.* atque inde testes omni exceptione majores, potiores erunt instrumentis non omni exceptione majoribus. *d.* §. 12. & vice versâ. *l.* 10. *ff. de probat. l.* 3. *in fin. C. si minor se major. dix.* (tit seq. 1.)

10. Amissio instrumenti non nocet creditori. *l.* 10. *C. h. t.* modo aliter de negotio constet. *l.* 4. *C. h. t. l.* 4. *ff. de pign. & hypoth.* Probatur autem ejus amissio, deficientibus aliis, per jusjurandum, si forte tertius illud sibi exhiberi desideret. *l. ult. in med. C. h. t.* (XIX. & seqq.)

11. *Moribus.* Libri mercatorum semiplene probant pro scribente, ac jurejurando vel morte mercatoris scribentis confirmantur, atque ita plene probant: modo ea inveniantur scripta, quæ ipsam concernunt mercaturam; non item mutui dationes aut fidejussiones aliaque similia. Cæterum instrumentis publicis præter tabellionem ipsi quoque testes solent subscribere.

* Adde *ex Cod. libr.* 4. *tit.* 21. *de fide instrument. tit.* 22. *plus valere quod agitur quam quod simulate concipitur.*

Tit.

TIT. V.

De testibus.

1. Testis est persona ad fidem rei faciendam adhibita in causâ civili vel criminali. In quo ante omnia requiritur testimonii perhibendi potestas tempore eo, quo in testimonium adhibetur. arg. *l.* 2. 3. *ff. h. t.* (11.)

2. Testes autem in universum vetantur esse, qui juris infamiâ laborant. *l.* 13. *ff. h. t.* licet enim lex Julia de vi quosdam tantum gravius notatos enumeret, *l.* 3. §. 5. *ff. h. t.* tamen, quod legi deërat, judicis officio supplendum fuit. *d. l.* 13. Obst. *l.* 20. §. 5. *ff. qui test. fac. poss.* Resp. addenda particula *non*, ut contextus suadet & *l.* 15. *ff. h. t.* Repelluntur & furiosi, mente capti, impuberes. *d. l.* 3. §. 5. *ff. h. t.* prodigi. §. 6. *Inst. de testam. ord.* junct. *l.* 40. *ff. R. I.* hæretici improbiores vide *l. pen. C. de hæret. & Manich.* servi. *l.* 11. *C. h. t.* nisi causa sit ardua ad rei publicæ spectans utilitatem; aut aliæ desint probationes. *l.* 53. *ff. de judic. l.* 7. *ff. h. t. l. ult. ff. de susp. tut.* licet per tormenta in plerisque veritas ex his inquiri possit, *l.* 1. §. 4. *ff. de quæstion.* atque etiam liberi facti deponere de iis, quæ in servitute viderint audiverintve. arg. *l.* 99. § 2. *ff. de verb. signif.* Secus quam in iis qui pubéres facti obtinet; quorum testimonia in his, quæ durante impubere ætate gesta sunt, haud recipienda; cum nec videre quicquam nec intelligere censeantur. arg. *l. ult. ff. de jur. & facti ignor. l.* 1. *in fin. C. de fals. monet.* (11.)

3. Reprobatum insuper omne domesticum testimonium. *l.* 24. *ff. h. t. l.* 3. *C. eod.* [quod non ex cohabitatione sub eodem tecto, sed magis ex familiâ æstimandum. arg. *l.* 195. *ff. de verb. sign.*] ut & patris in causa filii, aut vice versâ. *l.* 9. *ff. h. t. l.* 6. *C. eod.* adeo ut ne inter duos quidem filios pater testis audiendus sit; eo quod pro uno contra alterum perhibens testimonium peccaturus est contra *d. l.* 9. & *d. l.* 6. Obst. æqualis affectio removet falsitatis suspicionem. arg. *l.* 67. §. 1. *ff. de ritu nupt.* Resp. licet tunc cesset fraudis suspicio, non tamen cessat à pietatis officio desumta ratio, quæ patrem contra filium testari non pati-

 tur.

tur. Obst. 13. *in fin. C. de quæst.* Resp. casus singularis est. [III.]

4. Pari fere ratione nec frater contra fratrem recte testis est. arg. *l.* 13. 18. *C. qui accus. non poss.* nec pro fratre. arg. *d. l.* 3. *l.* 23. *ff. h. t. l.* 3. *C. eod.* Non etiam advocatus aut procurator in causa, cui patrocinium præstitit. *l. ult. ff. h. t.* sive pro cliente, sive contra eum producatur: ne arcana sibi commissa pandat. Quo referunt & casum auricularis confessionis sacerdoti factæ, quam revelare ne fas est. Sed nec cedens in causâ cessionarii: nec autor in causâ ejus, qui rem ab ipso nactus est, si de ipsâ illâ re quæstio sit; nec executor in causâ, quæ ei mandata est. *l. ult. ff. h. t.* nec proxeneta in negotio, cui adhibitus, nisi partibus consentientibus. *nov.* 90. *c.* 8. nec quisquam in causâ propriâ, vel eâ, ex qua lucrum sperat. *l.* 10. *ff. h. t. l.* 10. *l.* 17. *C. h. t.* Obst. *l.* 14. *ff. de reb. dub.* §. 11. *Inst. de testam. ord.* Resp. legatarii magis ibi testes sunt in re hæredis. Nec socius in causâ sibi & socio communi. arg. *l.* 1. *C. de commun. rer. alien. l.* 1. §. 11. *ff. quando appell.* nec particeps criminis contra criminis socium. *l.* 11. *C. h. t.* nec minor annis 20. in criminalibus. *l.* 20. *ff. h. t.* (IV, V, VI, VII, VIII. IX, X.)

5. Non tamen prohibentur subditi in causâ Principis, aut municipes in causa municipii. arg. *l.* 7. §. 1. *ff. quod cujusque univ. nom.* licet non omni sint exceptione majores. arg. *l.* 5. *C. h. t.* quo modo etiam testes esse possunt amici, conjuncti, cognati pro amicis &c. inimici contra inimicos, (nisi capitalis sit inimicitia. *l.* 3. *ff. h. t.* junct. *nov.* 90. *c.* 7.) infamia facti notati, & alii similes *l.* 2. *l.* 3. *ff. h. t.* ut & viles ac abjectæ personæ, quæ tamen plerumque non sine tormentis testimonium perhibent. *l.* 21. §. 2. *ff. h. t.* (XI.)

6. Cæterum regulariter testes etiam inviti ad testimonium dicendum cogi possunt, nisi milites sint, aut senes. *l.* 8. *ff. h. t.* aut illustres. *l.* 16. *C. h. t.* aut publicani. *l.* 19. *ff. h. t.* aut cognatione vel affinitate propinquiore juncti. *l.* 4. *l.* 5. *ff. h. t.* Inviti vero producti, non ultra quindecim dierum spatium morati tenentur, intra quod si non examinentur, impune discedent. *l. pen. C. h. t.* (XIII. XIV.)

7. Sunt autem testes ipsi interrogandi, præstito veritatis, non credulitatis, jurejurando, sine quo fidem non fa-

facerent. *l.* 9. *C. h. t.* nisi illud ab adversario remissum sit. Proinde in judicio quoque producendi sumtibus producentis. *l.* 3. §. 4 *ff. h.t.l.* 11. *l.* 16. *C.h.t.* testimoniis solis seu scriptis testium depositionibus haud credendum; cum Judex optime ex testium præsentium constantia vel vacillatione aliisque circumstantiis æstimare possit, quantum fidei ipsis habendum sit. Si tamen testes longe absint, judici loci, in quo commorantur, examen committendum; qui deinde depositiones transmittat. *l.* 18. *C. h. t.* idque in civilibus, non criminalibus. arg. *l.* 3. §. 3. *ff. h.t.* (XV, XVI.)

8. Productio vero testium non prima tantum permissâ est, sed & secunda & tertia; non item quarta; nisi causa cognitâ, & præstito per producentem jurejurando, sibi testium priorum depositiones non innotuisse. *nov.* 90. *c.* 4. Unus tamen idemque testis non nisi semel regulariter in unaquaque causa producendus. arg. *l. ult. C. h. t.* (XVII.)

9. Peractâ testium productione, fiunt testificationum publicationes, partibus citatis *d. nov.* 90. *c.* 4. Post quas admissæ testium & testimoniorum reprobationes. *auth. si testes. C. h. t. nov.* 90. *c.* 6. quæ multis ex causis fiunt; putà quod testes sint inidonei, ex amicitiâ vel inimicitiâ suspecti, ex ea lite damnum metuentes lucrumve sperantes, sibi ipsis vel sibi invicem contradicentes, aut vacillantes, aut singulares, aut non recte producti vel examinati, &c. Quæ omnia etiam per testes probare post publicationem testimoniorum, nihil impedit. Quanta vero fides testibus productis, quanta ipsis reprobationibus habenda sit, Judicis providi ac circumspecti erit æstimatio. *l.* 2. 3. *ff. h. t.* qui in genere magis credet iis, qui id deponunt, quod naturæ negotii convenit. *l.* 21. §. *ult. ff. h. t.* magis affirmantibus quam negantibus, ocularibus quam auritis, dignioribus quam humilioribus. *d. l.* 3. *d. l.* 21. §. *ult. ff. h t.* (XVIII, XIX.)

13. Ut autem plena fiat per testes probatio, duo ad minimum adhibendi omni exceptione majores. *l.* 12. *ff. h. t.* certis casibus exceptis, in quibus plures sunt necessarii, puta testamentis, codicillis &c. vide §. 3. *Inst. de testam. ord. l. ult. C. de codicill. l. ult. C. de mortis causâ donat. l. pen. C. qui pot. in pign. l.* 18. *C. h. t.* (XX.)

11. *Moribus.* Testis hodie esse potest proxeneta juratus, etiam

etiam invito adversario, respectu eorum, quæ ut proxeneta nomine officii gessit; in quibus etiam libri ejus plenam fidem merentur exemplo librorum mercatoris. Advocatus quoque contra clientem suum recte testis producitur; quo tamen casu arcana sibi commissa pandere nec debet nec cogi potest. Testem unum quod spectat, is quandoque plenam fidem facit, puta, si graphiarius sit, aut apparitor aliusve similis, qui testatur de his, quæ nomine officii gessit. Cæterum non in civilibus tantum, sed & criminalibus hodie testes examinantur à suo judice, & scriptæ eorum depositiones ad judicem de crimine cognoscentem transmissæ fidem faciunt. Ubi autem post testimoniorum publicationes quis novos testes producere voluerit, id agit, impetratâ restitutione, quæ non facile ei denegatur. Quod si testes producens ipse absens sit, nullum sit eorum examen, sed, ipsis dimissis, in expensas absens condemnatur: secus, si absens sit is, contra quem producuntur: si enim is legitime citatus fuerit, examen nihilominus peragitur.

* Adde *ex Cod. libr.* 4. *tit.* 20. *de testibus.*

Tit. VI.

De *juris & facti ignorantia.*

1. Ignorantia seu error duplex est, juris & facti. Juris ignorantia est, cum quis ignorat ea, quæ legibus cauta sunt. Quæ si circa jus divinum, naturæ, vel gentium sit, veniam non meretur. arg. *l.* 38. *pr. &* §. 2 3. *ff. ad leg. Jul. de adult. l.* 2. *C. de in jus voc.* Sin circa jus civile sit, errantem vel in totum vel pro parte saltem à pœnâ liberabit; *l.* 2. §. 1. *ff. si quis in jus vocat. non iverit.* §. 1. *Inst. de vi bon. rapt. l.* 1. §. *ult. ff. de edendo. l.* 3. §. 22. *ff. ad Senatusc. Silan.* (1, 11.)

2. De cætero hæc juris civilis ignorantia lucrum quidem captantibus non prodest. *l.* 31. *ff. de usucap.* sed & suum repetentibus aut retinentibus, adeoque de evitando damno needum dato agentibus non nocet. *l.* 7. 8. 9. *ff. h. t.* obstat tamen rem jam amissam condicere volentibus. *l.* 3. *l.* 10. *C. h. t.* vide *tit. de condict. indeb* nisi milites sint, aut minores, quibus jus ignorare permissum est. *l.* 1. *C. h. t. l.* 9.

9. *pr.* & §. 1. *ff. h. t.* aut mulieres, in casibus, quibus ignorare jura possunt. *d. l.* 9. *ff. h. t. l.* 3. *l.* 11. *C. h. t.* (III, IV, V.)

3. Facti ignorantia vel probabilis est, vel supina & affectata. Probabilis plerumque est facti alieni, *l.* 2. *ff. h. t.* estque pro eâ præsumtio; ut adversario regulariter incumbat scientiæ probatio. arg. *l.* 21. *ff. de probat. l.* 23. *C. eod.* Nec hæc solet erranti obesse, *l.* 8. *ff. h. t. l.* 4. *l.* 10. *C. eod.* sive in contractu, sive in delicto. *l.* 3. *in fin. l.* 4 18. §. 4. 5. *ff. de injur.* §. 7. *Inst. de obl. ex delict. l.* 4. *C. de incest. nupt.* imo ne in lucro quidem faciendo, velut usucapione. *l* 4. *l.* 8. *ff. h. t. l.* 11. *ff. pro emtore.* nec impedit condictionem indebiti. *d. l.* 10. *C. h. t.* (VI.)

4. Affectata vero ignorantia est ut plurimum facti proprii (exceptis casibus in. *l.* 22 *ff. de condict. indeb. l.* 44. *ff. de acquir. poss.*) ut & facti alieni, quod omnes reliqui in eâ civitate norunt. *l.* 9. §. 2. *ff. h. t.* Quæ nequaquam excusat errantem, sed perinde habetur, ac si scientia adfuisset: in genere enim neque supina ignorantia ferenda est, nec delatoria curiositas exigitur. *l.* 6. *l.* 9. §. 2. *ff. h. t.* (VII.)

5. *Moribus.* Error quidem justus ac probabilis hodie non nocet erranti, moris tamen est, ut adversus errorem suum petat restitutionem in integrum, quâ impetratâ tutus erit.

* Adde *ex Cod. libr.* 1. *tit.* 18. *de juris & facti ignorantiâ.*

LIBER XXIII.

TIT. I.

De sponsalibus.

1. Sponsalia sunt mentio & repromissio futurarum nuptiarum, olim verbis, hodie solo consensu inter præsentes vel absentes contrahi solita. *l.* 1. & *seqq. l. ult. ff. h. t.* adhibitis aliquando parariis seu proxenetis, qui & proxenetici nomine quid percipere non vetantur; modo illud nec decem auri libras, nec vicesimam dotis partem excedat. *l. ult. C. h. t.* Cæterum sponsalia de præsenti verbis præsentis temporis

celebrata jus Romanum non agnoscit: quippe quæ magis eo jure nuptiæ appellandæ forent. arg. *l.* 30. *ff. de reg. jur.* (I.)

2. Contrahunt sponsalia omnes qui & nuptias; & vicissim, qui à nuptiis, iisdem & à sponsalibus repelluntur. *l.* 16. *ff. h. t. l.* 60. §. 5. *ff. de ritu nupt.* exceptis impuberibus septennio majoribus, provinciarum præsidibus & viduis intra annum luctus; quales sponsalia quidem; at non nuptias recte contrahunt. *l.* 14. *ff. h. t. l.* 38. *ff. de ritu nupt. l.* 10. *ff. de his qui not. infam.* Quod si sponsalia contracturi in patris potestate sint, hujus quoque consensus, æque ac in nuptiis, est necessarius. *l.* 7. §. 1. *ff. h. t.* imo præcipue spectatur; adeo ut sufficiat, filiam non dissentire, quam pater despondet. *l.* 11. 12. 13. *ff. h. t.* qui etiam, sponsalibus jam contractis, nuncium remittere potest sponso suæ filiæfamilias. *l.* 13. *ff. h. t.* (II. III. IV. V.)

3. Potest autem sponsalibus adjici conditio, modus, dies. Conditio si sit apposita, eam existere necesse est, nisi postea contrahentes eam remiserint vel expresse, vel tacite subsecuto concubitu. Quod si impossibilis naturâ vel moribus adjecta sit conditio, ipso jure nulla sunt ex juris Romani principiis sponsalia. arg. *l.* 31. *ff. de obl. & act.* nisi quis cum D. D. malit favore matrimonii distinguere inter impossibiles aut probrosas conditiones substantiam nuptiarum spectantes, & eas quæ non concernunt substantiam matrimonii, sic ut illæ quidem vitient sponsalia, hæ pro non scriptis habeantur. Si modus impossibilis aut turpis apponatur, nec implendus est, nec etiam sponsalia vitiat, nisi, secundum ante dicta, sit contra matrimonii substantiam. Pœnam quod attinet, hanc sponsalia plane respuunt; & si adjecta sit, viribus carebit. *l.* 5. *in fin. C. h. t.* (VI, VII, VIII, IX, X.)

4. Ex sponsalibus nascitur spes matrimonii, & obligatio ad nuptias, intra biennium contrahendas. *l.* 2. *C. h. t.* nisi justa causa, velut ætas, necessaria absentia, aut simile quid dilationem ultra biennium exigat. *l. pen. ff. h. t.* interim sponsi sponsæque in plurimis uxoris & mariti loco habentur. arg. *l.* 4. *ff. de fund. dot. l.* 15. §. 24. *ff. de injur. l.* 17. §. 1. *ff. de reb. aut. jud. possid.* (XII, XXIII.)

5. Possunt tamen dissolvi sponsalia vel utroque volente vel etiam altero contrahentium invito, sed amissis arrhis datis, vel, si acceptæ sint, restitutis duplicatis: nisi dissolvens justam habuerit dirimendi causam, veluti commissum stuprum, cocun-

coëundi impotentiam, religionis diverſitatem, ingreſſum in monaſterium. vide *l.* 5. *C.* *h. t. l.* 15. 16. *C.* *de donat. ante nupt. l.* 16. *C. de epiſc. aud. nov.* 123. *c.* 39. *l.* 13. §. 3. & 8. *ff. ad leg. ul. de adult. l.* 4. *ff. de divort. l.* 38. *ff. de ritu nupt.* (XIII.)

6. Dividunt Interpretes ſponſalia in legitima, quæ & publica dicuntur; & clandeſtina, quæ clam & ſine teſtibus aut ſine parentum conſenſu ſunt contracta. illa, licet poſteriora, his clandeſtinis potiora ſunt. (XX. XXI.)

7. *Moribus.* Difficilius hodie diſſolvuntur ſponſalia alterutro invito, imo non aliter, quam ſi juſta cauſa ſubſit; alioquin refractarius per carceres, mulctam, pignorumve capionem ad matrimonii promiſſi celebrationem cogi poteſt. Et quia ceſſat rigida poteſtas patria, etiam patri conceſſum non eſt, ſuo arbitrio ſponſalia filiæ ſemel rite contracta diſſolvere.

* Adde *ex Cod. libr.* 5. *tit.* 1. *de ſponſalibus.*

TIT II.

De ritu nuptiarum.

1. Nuptiæ ſunt viri & mulieris conjunctio individuam vitæ conſuetudinem continens. §. 1. *Inſt. de patr. poteſt.* vel conſortium omnis vitæ, divini & humani juris communicatio. *l.* 1. *ff. h. t.* Polygamia uti jure divino, ita & civili improbata eſt. *l.* 1. *ff. de his qui not. infam. l.* 2. *C. de inceſt. nupt.* (I.)

2. Contrahuntur autem ſolo conſenſu. *l.* 30. *ff. de reg. jur.* quomodocunque declarato verbis aut facto, etiam ſolâ cohabitatione ſi mulier honeſta ſit. *l.* 24. *ff. h. t.* Ut non ſit neceſſaria pompa vel feſtivitas nuptialis. *l.* 22. *C. h. t.* nec ſponſæ deductio in domum ſponſi. arg. *l.* 6. *ff. h. t. d. l.* 22. *C. h. t.* Obſt *l.* 5. *ff. h. t. l.* 15. *ff. de condit. & demonſtr.* Reſp. deductio non tam facit ad ſubſtantiam, quam potius ad probationem matrimonii, præſertim, ſi mulier abſenti nubat. (II.)

3. Quod ſi conſenſus deficiat, deficiunt & nuptiæ; quod evenit, ſi quis, dum eas contrahit, furioſus ſit aut brutaliter ebrius. arg. *l.* 8. *ff. de ſponſal. l.* 40. *ff. de reg. jur.* aut dolo inductus aut metu coactus. *l.* 14. *C. h. t. l.* 21. *ff. h. t.* (niſi me-

tus reverentialis tantum ſit. *l.* 22. *ff. h. t.*) aut erret in perſonâ vel ſubſtantiali ejus qualitate, non accidentali, veluti formâ, divitiis, nobilitate.

4. Præter ipſorum tamen contrahentium conſenſum, etiam eorum, in quorum poteſtate ſunt, patris puta vel avi paterni conſenſus requiritur; adeo ut, ſi uterque & pater & avus vivat, etiam conſenſus utriuſque ſit neceſſarius ad nepotis nuptias, (excepto caſu. *l.* 3. *ff. h. t.*) non item neptis, cui ſolius avi conſenſus ſufficit. *l.* 16. §. 1. *ff. h. t.*

5. Quod ſi vel pater vel avus furioſus ſit aut abſit, ſolius præſentis & mente valentis conſenſus ſufficiet, ſive pater ſit ſive avus. *l.* 9. *ff. h. t.* Si vero nuptias contracturus tantum in patris vel tantum in avi ſit poteſtate, is autem furioſus ſit, aut per injuriam in nuptias conſentire nolit, ſuam magiſtratus interponit autoritatem, adhibito furioſi curatore & agnatis. *l.* 19. *ff. h. t. l.* 25. *C. h t.* Sed ſi pater abſit, ut ignoretur ubi ſit, aut captus ſit, poſt triennii lapſum liberi recte nuptias contrahunt: imo & ante triennium, ſi certum ſit patrem, ſi præſens eſſet, hujusmodi conditionem non repudiaturum. *l.* 9. §. 1. *l.* 10. 11. *ff. h. t.* (VII.)

6. Matris conſenſus haud neceſſarius; cum hic patria poteſtas deſit, etiamſi filia nuptura minorennis eſſet, quo caſu judicium quidem matris & propinquorum explorandum dicitur. *l.* 20. *C. h. t.* non tamen conſenſus abſolute neceſſarius. Quin tamen accedere poſſit ex honeſtate conſenſus maternus, uti & acceſſiſſe narratur in. *l.* 1 *C. h. t.* nequaquam dubium. Sic nec ad nuptias liberorum emancipatorum patris conſenſus deſideratur. *l.* 25. *ff. h. t.* niſi filia emancipata minorennis ſit. *l.* 18. *C. h. t.* Nec nullo modo curatorum autoritas. *l.* 20. *ff. h. t.* (X.)

7. Cæterum nihil intereſt, expreſſus an tacitus interponatur parentum conſenſus. *l.* 5. *C. h. t.* modo antecedat nuptias. *pr. Inſt. h. t.* neque enim hic ratihabitio nuptias retro confirmat. Obſt. *l.* 5. *C. h. t.* Reſp. accipi poteſt de nuptiis non contractis ſed contrahendis. Obſt. arg. *l.* 60. *ff. de reg. jur. l. ult. C. ad SConſult. Maced. l.* 1. § 6. *ff. quod juſſu.* Reſp. ratihabitio idem operatur, quod mandatum; niſi lex expreſſe ad formam negotii conſenſum antecedentem, ut hic, vel concomitantem, ut in autoritate tutorum, deſideret. (VIII. IX.)

8. Nuptias contrahunt illi, qui ſunt puberes, & cives Romani; non ſervi, nec Judæi cum Chriſtianis. *l.* 6. *C. de Judæis.*

dæis. nec præses cum provinciali. *l.* 38. *ff. h. t.* nec susceptor cum eâ quam de fonte baptismatis suscepit. *l.* 26. *C. h. t.* nec raptor cum raptâ. *l. un. C. de raptu virg.* nec tutor cum pupillâ. *tit. C. de interd. matrim. inter tut. & pup.* nec tutoris filius aut nepos, aut hæres, aut libertus, sive vivente sive mortuo tutore. *l.* 37. 64. 66. 67. *ff. h. t.* nisi puella à patre suo tutori aut filio ejus desponsata sit. *l.* 36. *ff. h. t. l.* 6. *in fin. C. de interd. matrim. inter tut. & pup.* vel rationes per tutorem jam redditæ sint, nec ultra supersint restitutionis tempora. *l.* 6. *C. de interd. matrim. &c.* Tutor quoque filiam suam pupillo suo nuptum collocare, aut filium suum jungere filiæ ejus, quæ quondam pupilla fuerat & jam defuncta est, non prohibetur. *l.* 64. §. *ult. l.* 67. §. 5. *ff. h. t.* (XXV, XXVI, XXVII, XXVIII.)

9. Præterea nuptias impedit honestas. §. 9. *Inst. h. t.* Præcipue vero affinitas vel cognatio: illa est conjunctio ratione matrimonii orta inter conjugem & alterius conjugis cognatos, hæc vero proximitas est sanguinis, orta ex eo, quod commune nascendi principium habeant. Cognationis quidem respectu nuptiæ sunt in infinitum prohibitæ in lineâ descendente vel ascendente, & collaterali eâ, in quâ sibi invicem parentum & liberorum loco sunt. De cætero in quarto gradu licitæ sunt, velut inter consobrinos. §. 1. & *seqq. Inst. h. t.* idemque in affinitatis quasi gradibus videtur statuendum. §. 6. 7, 8. *Inst. h. t. l.* 5. *l.* 8. *C. de incest. nupt.* (XXIX, XXX, XXXI, XXXII, XXXIII, XXXIV, XXXV, XXXVI.)

10. Quod si intra gradus prohibitos nuptiæ contractæ fuerint, incestæ dicuntur, ac varie puniuntur: nam nec vir nec uxor nec dos nec donatio propter nuptias nec liberi in potestate aut legitimi censentur. §. *pen. Inst. h. t.* Insuper in eos, qui, cum majorennes essent, scienter nuptias incestuosas contraxerint, statuta est dotis & bonorum publicatio, exilium, cinguli privatio, & verberatio si vilis persona sit. *auth. incestas C. de incest. nupt.* à quibus tamen pœnis immunes sunt minorennes aut justo errore lapsi, si modo majores facti aut errore comperto sine procrastinatione talem conjunctionem dirimant. *l.* 4. *C. de incest. nupt.* (XXXIX.)

11. Nuptiarum effectus est, quod mulier sit in viri familiâ & potestate maritali; sic ut maritus etiam interdicto de uxore exhibendâ experiri possit, *l.* 2. *ff. de liberis exhib.*

l. ult. C. de incolis. Quodque mulier sequatur mariti dignitatem *l. 8. l. ult. ff. de senator.* forum. *l. pen. ff. de jurisd. l. ult. C. de incolis.* domicilium. *d. l. ult. C. de incolis. l. 5. ff. h. t. l. 1. §. 15. ff. ad SConf. Silan.* Non tamen de jure Romano per nuptias dissoluta fuit patria potestas, arg. *l. 1. §. 5. ff. de liberis exhib.* nec introducta inter conjuges bonorum communio. (XL, LXV.)

12. Sunt autem nuptiæ vel primæ vel secundæ seu ulteriores; quæ omnino licitæ, licet superstes morienti viduitatem promisisset; si modo non sint præmaturæ; quales forent, quæ à muliere intra annum luctus contrahuntur. *l. 1. 2. C. de secund. nupt* (LXXXXVIII, LXXXXIX.)

13. In gratiam tamen liberorum primi matrimonii certæ pœnæ in conjuges ad secunda vota transeuntes sunt constitutæ: amittunt enim proprietatem relictorum sibi à priore conjuge. *l. 3. & 5. C. de secund. nupt.* (non tamen relictum sibi usumfructum. *nov. 22. c. 32.* abrogatâ *l. 1. C. si secundo nupserit.*) nec conjugi secundo inter vivos aut ultimâ voluntate plus donare possunt; quam singulis liberis prioris matrimonii quibus minimum relictum est. *l. 6. C. eod.* & si plus datum fuerit, hoc totum aufertur, solis primi, non etiam secundi matrimonii liberis applicandum. *nov. 22. c. 27.* (abrogatâ. *l. 9. C. de secund. nupt.*) Obst. *l. 18. C. de donat. ante nupt.* Resp. ibi non agitur de casu, quo mulier marito, sed magis extraneo vult totam dotem relinquere; quod ei liberum, modo, salva liberis sit legitima, præterquam quod mulier etiam secundo marito posset totam dotem relinquere, si modo parem quantitatem singulis prioris thori liberis ex cæteris bonis tribuat. (CI, CX, CXI, CXII, CXIII, & seqq. ad num. CXXXVI.)

14. Adhæc, quicquid conjux secunda vota amplectens percipit ex successione liberorum primi matrimonii ab intestato, quod à parente eorum profectum est, ejus proprietatem servat æqualiter reliquis liberis ex primo conjugio gentis. *auth. ex testamento. C. de secund. nupt.* Amittat & ea, quæ sibi à conjuge defuncto sub conditione viduitatis relicta sunt; quæ etiam non percipit in viduitate, nisi præstitâ cautione Mutianâ. *nov. 22. c. 43. 44.* abrogatâ *l. pen. & ult. C. de indict. viduit. tollend.* Pater quoque hæres institutus ac oneratus legato conditionali liberis primi thori præstando, si secundas nuptias contrahat, ad cautionem legatorum nomine tenetur. *nov. 22. c. 41.* cum alias

non

non caveat. *l. 7. ff. ut legat. vel fideic. nom. cav.* Mulier vero binuba amittit mariti prioris dignitatem. *l. ult. ff. de senator. nov. 22. c. 36.* & liberorum tutelam ac educationem. *auth. sacramentum. C. quand. mul. tut. off. fungi poss. nov. 22. c. 40.* (CII, CIII, CIV, CV, CVI, CVII, CVIII, CXXXVII.)

15. Hæ vero nuptiarum secundarum pœnæ etiam locum habebunt, si mulier non quidem iterato nubat, sed impudice vivat. arg. *nov. 39. c. 2.* Nec cessabunt, si conjux moriens superstiti in testamento dederit ad alia vota transeundi licentiam, cum non conjugis defuncti, sed liberorum superstitum favore hæ pœnæ receptæ sint. Uti nec cessabunt, si liberi in nuptias secundas parentum consenserint; cum non potuissent dissentiendo easdem impedire. Secus, quam statuendum videretur, si & pœnarum persecutioni renunciassent. arg. *l. pen. C. de pactis.* (CXXXVII, CXXXIX.)

Moribus. Minorennes (qui, quales sint, ex cujusque loci æstimandum consuetudine) sine consensu patris, aut eo deficiente, sine matris voluntate nuptias nequeunt contrahere: majorennes possunt, adhibitâ magistratus autoritate, si nullam dissentiendi causam justam parentes habeant. Consensus autem adesse præsumitur, si trinundinæ proclamationi non contradixerint legitime citati. Avi vero consensus necessarius non est, cum non sint in ejus potestate nepotes, licet mortuus sit pater intermedius. Nec in Hollandiâ tutorum aut cognatorum consensus requiritur. (secus Ultrajecti & in Zelandiâ, si justa contradicendi causa subsit.) Quod si sine curatorum aut parentum voluntate minor nuptias contraxerit, ratihabitione quidem superveniente, illæ firmæ manent, & illata parenti injuria sic remissa creditur; sed tamen pœnæ cæteræ manent, quatenus is, qui minorenni jungitur, nihil potest ex conjugis bonis lucrari, vi testamenti vel pactorum antenuptialium; nec statutaria introducitur bonorum communio; si ea minori damnosa sit. Persuadendi autem plerumque parentes, ne acerbe nuptiarum sine suo consensu contractarum urgeant diremtionem, ipsisque eandem urgentibus non facile dissolutio conceditur, nisi clam parentibus initæ essent.

Cæterum sola cohabitatio non facit nuptias, nisi interposita sint solennia coram facie Ecclesiæ, vel lege loci, adhibitis ac præmissis præmittendis: quippe sine quibus nullum foret matrimonium.

Va-

Valent autem inter Reformatos nuptiæ inter ſuſceptorem de fonte baptiſmatis & ſuſceptam; inter tutorem aut filium ejus & pupillam; inter raptorem & raptam, ſi vel remiſſio impetrata, vel raptus pœna mitigata fuerit. Inter adulterum & adulteram licet poſſint ſubſiſtere, propter metum tamen inſidiarum per adulteros conjugi innocenti ſtruendarum, aliaque incommoda, difficilius permittuntur, tutius denegantur. Inter conſobrinos autem licet apud nos matrimonium recte contrahatur, alibi tamen in Helvetiâ, Saxoniâ, Gelriâ non item, niſi acceſſerit magiſtratuum ſuperiorum diſpenſatio.

Secundas nuptias quod attinet, mulier ad eas intra annum luctus tranſire poteſt, ſine metu infamiæ & aliarum pœnarum, quæ feſtinatis ſecundis nuptiis ſunt propoſitæ; modo tanto tempore expectet, ut nec ſcandalum præbeatur, nec fiat ſanguinis confuſio: quâ in re multum poteſt arbitrium eorum, quibus cauſæ matrimoniales demandatæ ſunt. Quod ſi minorennis ad vota ſecunda ſe conferat, Ultrajecti parentum conſenſus rurſus exigitur, in Hollandiâ neceſſitatis non eſt.

Inter nuptiarum effectus hodie & illud referendum eſt, quod maritus ſit uxoris ſuæ legitimus curator, quodque pro debitis uxoris ante matrimonium contractis conveniri poſſit. Omnium quoque bonorum communio inter conjuges apud nos introducitur, niſi pactis antenuptialibus excluſa ſit; ut tamen dotalia à ſponſo ſponſæ data jure præcipue mulier ſoluto matrimonio deducat, nec feuda fiant communia.

* Adde *ex Cod. lib.* 5. *tit.* 4. *de nuptiis. tit.* 5. *de inceſt. & inutil. nuptiis. tit.* 6. *de interdict. matrimon. inter tut. & pupillam. tit.* 7. *ſi quacunque præditus poteſtate, vel ad eum pertinentes &c. tit.* 8. *ſi nupt. ex reſcripto pet. tit.* 9. *de ſecundis nuptiis. tit.* 10. *ſi ſecundo nupſerit &c.*

TIT. III.

De jure dotium.

1. Dos eſt res, quæ à muliere, vel alio pro muliere datur marito ad ſuſtinenda onera matrimonii; à paraphernis in eo diſtincta, quod eorum fructus à marito ad

ad ſuſtinenda matrimonii onera non percipiuntur. arg. *l.* 9. §. 3. *ff. h. t. l. pen. ff. ad leg. Falcid. l.* 8. *C. de pact. conventis.* excepto caſu ſpeciali, quo exactorum nominum uſuras in ſuum & uxoris commodum poteſt convertere; forte propter moleſtiam quam in iis exigendis ſubiit. *l. ult. C. de pact. convent.*) & licet ea ex juris diſpoſitione regulariter maritus adminiſtret. *l. ult. C. de pact. convent.* quin tamen mulier poſſet eorum adminiſtrationem ipſi adimere, haud dubitandum. *d. l.* 8. *C. de pact. convent.* Sed nec cum bonis mulieris receptitiis dos confundenda: cum receptitia dicantur, quæ uxor pleno jure ſibi retinuit, nec mariti poteſtati commiſit. (I, II.)

2. Poſſunt in dotem dari res omnes, quæ ſunt in commercio, corporales & incorporales, nomina. *l.* 2. *C. de obl. & act.* uſusfructus *l.* 66. *ff. h. t.* omnia mulieris bona. *l.* 4. *C. h. t. l.* 13. §. 10. *ff. de petit. hæred.* etiam id quod maritus uxori debet; quo caſu uſuræ, quæ poſt contractum matrimonium incipiunt deberi, dotem non augent. *l.* 77. *ff. h. t.* niſi id nominatim actum, ut & uſuræ dotales eſſent. *l.* 69. §. 1. *ff. h. t.* Quod ſi maritus, cui id, quod debebat ipſe, in dotem erat datum, ſit filiusfam. id cenſebitur dotale eſſe, quod in peculio ejus fuit tempore nuptiarum. *l.* 45. *ff. h. t.* Obſt. *l.* 57. *ff. h. t.* Reſp. verbis *eo tempore* deſignari poteſt tempus, quo nuptura. (III.)

3. Nec præſentia tantum, ſed & futura recte in dotem dantur: ut tamen futura non contineantur in dubio, datis ſimpliciter *omnibus bonis*, nullâ futurorum factâ mentione. arg. *l.* 7. *l.* 27. §. 2. *l.* 34. *ff. de auro & arg. legat.* neque enim donatio, cujus ſpecies & dos eſt, facile præſumitur. Unde &, ſi mulier patiatur maritum omnibus ſuis bonis frui, nullâ tamen dotis mentione habitâ, ex eo ſolo bona omnia dotalia nequaquam cenſenda ſunt; ſed potius id, quia facti eſt, aliunde probandum. Obſt. in ambiguis pro dote reſpondendum. *l.* 85. *ff. de R. I.* Reſp. id verum, ſi de dote reſtituendâ quæſtio ſit. (V.)

4. Conſtituitur autem dos vel ante nuptias vel ſtante matrimonio; etiam ante nuptias conſtituta durante matrimonio poteſt augeri. *nov.* 97. *c.* 2. Et ſi non data, ſed promiſſa tantum ſit, recte petitur, licet nudo pacto promiſſa eſſet. *l.* 6. *C. de dot. promiſſ.* modo ab extraneo vel muliere dotem promittente certa res vel quantitas expreſſa fuerit: nam ſi in genere tantum ſeu ſimpliciter dotis intercesserit promiſſio, nihil peti

peti poteſt. *l.* 1. *C. de dotis promiſſ.* niſi pater promiſerit; qui dotem congruam dare compellitur. *l.* 69. §. 4. *ff. h. t.* Duabus autem rebus alternative in dotem promiſſis, regulariter promiſſoris eſt electio quam dare velit. *l.* 46. §. 1. *ff. h. t.* excepto caſu. *l.* 9. §. 1. *ff. de fund. dotal.* (VII. VIII.)

5. Quod ſi extraneus pro muliere donandi causâ dotem promiſerit ſupra vires ſui patrimonii; conventus ex promiſſione non gaudebit competentiæ beneficio. *l. pen. ff. h. t. l.* 41. *ff. de re judic.* Socer tamen ex ſuâ promiſſione ſtante adhuc matrimonio, non ultra, quam facere poteſt, à genero convenitur; ſecus quam obtinet, ſi gener diſſolutâ jam affinitate demum agat: in ſolidum enim tunc ſocer condemnandus foret, niſi aliud ſuadeant concurrentes circumſtantiæ & manifeſta ſoceri bona fides. *l. pen. ff. h. t. l.* 21. 22. *ff. de re judic.*

6. Si ipſa mulier omnia bona ſua in dotem promiſerit, eoque ſe læſam probet, reſtitui poteſt, ſive minorennis ſit. *l.* 9. § 1. *ff. de minor. l.* 1. *C. ſi adverſ. dot.* ſive majorennis. *l.* 6. §. *ult. ff. h. t.* Multoque magis reſtitutione juvanda, ſi majorem, quam vere poſſidebat, ſubſtantiam ſe in dotem daturam ſit pollicita. *d. l.* 9. §. 1. *ff. de minor.* Obſt. talis promiſſio ipſo jure nulla eſt, ac proinde ipſo jure tuta mulier. *l.* 61. *ff. h. t.* Reſp. ibi caſus ſpecialis eſt, quo curator dolo malo ſupra vires matrimonii dotem conſtituerat. Quicquid ſit, mulierem ſaltem ob dotem promiſſam & non ſolutam è domo expelli per maritum, aut alimenta ei denegari, aut matrimonium diſſolvi nec ratio nec jura ferunt. Obſt. *l. ult. C. ad SConſ. Vellejan.* Reſp. narratur quid metuendum ſit, non quid jure fieri poſſit. Obſt. matrimonium ſub conditione dotis erat contractum. Reſp. actum quidem fuit, dotem nuptiis acceſſuram; at nequaquam eâ promiſſione, tanquam conditione, ſuſpenſum fuit matrimonium. (IV, IX.)

7. Ad dotem autem promiſſam agi demum poteſt contracto matrimonio, cum tacite ſubſit promiſſioni conditio, *ſi nuptiæ ſequantur. l.* 21. *ff. h. t.* Unde ſi ante nuptias ſit miſſum repudium, evaneſcit dotis promiſſio; adeo ut ne redintegratis quidem ſponſalibus reviviſcat *l.* 4. §. 2. *ff. de pactis. l.* 21. *in fin. l.* 22. *ff. h. t.* Obſt. *l.* 58. 68. *ff. h. t.* Reſp. ibi ante ſponſalia dos mulieri quandocunque nupturæ promiſſa erat: & nec alia ſponſalia nec aliæ nuptiæ interceſſerant aut diſ-

dissolutæ erant. Et licet dotis solutionem in diem differre liceat; stipulari tamen dotem in id tempus; quo matrimonium futurum non est, nequaquam permissum. *l.* 20. *ff. h. t. l.* 11. *ff. de pact dot.* Quod si post tempus solutioni adjectum, aut alias nullo tempore expresso, intra biennium non fiat solutio, usuræ trientes ex morâ præstandæ erunt. *l. ult.* 2. *C. h. t.* (IX.)

8. Cæterum, licet plerumque ex libera voluntate dotes dentur, quidam tamen ad dotem constituendam etiam inviti cogi possunt: puta, pater liberis legitimis. *l. fin. C. de dot. promiss.* non naturalibus, nec ingratis, aut indignis; qualis & filia minorennis habetur, quæ sine patris consensu nupsit: secus in majorenne. arg. *nov.* 115. *c.* 3. §. 11. abrogatâ. *l.* 3. §. 5. *ff. de bon. poss. contr. tab.* (X. XIII.)

9. Nec refert, utrum egena an locuples sit filia legitima; cum *d. l. ult. C. de dot. promiss.* generaliter loquatur. Obst. pater locupletem alere non tenetur. *l.* 5. §. 7. *ff. de agnosc. & alend. lib.* Resp. ab alimentis ad dotem non semper procedit argumentum. (XI.)

10. Non etiam interest; filiafamilias sit, an emancipata; cum eadem in utraque ratio sit, & d. l. ult. generalitas id suadeat. Obst. *l.* 19. *ff. de ritu nupt.* Resp. non excluduntur emancipatæ: suarum tantum fit mentio, quia simul ibi de patris consensu agitur, qui ad nuptias suarum, non item emancipatarum, requiritur. Obst. *l.* 5. §. 11. 12. *l.* 51. *ff. h. t.* Resp. determinatur ibi tantum, quæ adventitia quæ profectitia dos sit; sed non negatur, patrem teneri etiam de suo dotem constituere. Obst. *l.* 44. *ff. h. t.* Resp. id tantum vult lex, non perire dotis promissionem ob supervenientem filiæf. capitis diminutionem. (XII.)

11. Non denique interest, utrum primas an secundas filia nuptias contrahat: nam & secundo nubenti dos à patre danda ejusdem quantitatis, licet dos prior non ad patrem reversa fuerit, sed sine culpâ mulieris perierit: nisi tamen admodum decrevisset medio tempore patris substantia. *auth. sed quamvis C. de rei uxor. act.* (XIII.)

12. Quod si pater inops sit, matris erit officium dotem pro suâ dare progenie. arg. *l. ult. in med. C. de dotis promiss. l.* 14. *C. h. t.* aut si mater hæretica sit, dotem constituere cogitur congruam, licet pater non deficiat. *l.* 19. *C. de hæretic.* Frater quoque sororem pauperem germanam aut consanguineam,

neam, aliunde dote destitutam, dotare tenetur; non uterinam. arg. *l.* 12. *§. pen. ff. de admin. tutor.* Obst. *l.* 13. *§.* 2. *ff. eod.* Resp. nuptiale munus à dote differt; dos favorabilior. (XIV.)

13. Est autem dos vel *æstimata*, vel *inæstimata.* Vel *vera*, vel *putativa*, veluti in matrimonio illegitimo, & dote prælegatâ quæ non erat numerata. Insuper alia *numerata* est, alia *cauta*, in quâ exceptio non numeratæ dotis locum habere potest, opponenda intra annum à soluto matrimonio, si illud non steterit ultra biennium; intra tres menses, si illud intra decennium sit dissolutum; nullo modo, si postea. *auth. quod locum C. de dote caut. non numer.* (XVII.)

14. Denique dos alia *adventitia* est, quam ipsa mulier aut pro eâ extraneus dedit: alia *profectitia*, quam pater filiæ suæ aut emancipatæ constituit. *l.* 5. §. 6. 10. 11. *ff. h. t.* vel alius, sed patris contemplatione. *l.* 5. §. 2. *ff. h. t.* Obst. *l.* 5 §. 9. *ff. h. t.* Resp. ibi dos patri data erat contemplatione filiæ. Obst. dos profectitia minuit patris substantiam. *l.* 5. §. 5. *ff. h. t* Resp. ea diminuta videtur, dum datur filiæ, quod alias patri fuisset acquisitum. (XVIII.)

15. Effectus dotis datæ est, quod maritus inde fructus percipiat, & rerum dotalium dominium acquirat; revocabile quidem, si dos inæstimata sit, irrevocabile vero, si ea æstimata, sic ut æstimatio venditionis loco fuerit habita. *l.* 10. *pr.* & §. 5. *l.* 17. §. 1. *ff. h. t. l.* 30. *C. eod.* (XIX.)

16. Quod si dos evicta fuerit, videndum, utrum à datione an à promissione inceperit. Si à promissione, condictio vel actio ex stipulatu marito competit, ut alia dos detur. Sin à datione: aut æstimata data est, & prodita est de evictione actio, cum æstimatio sit emtionis species: aut inæstimata, & nulla datur actio, nisi dolo res aliena data sit; quo casu de dolo actio est. *l.* 1. *C. h. t.* aut nisi pater rem alienam dederit, etiam bonâ fide, quippe qui aliam rem dare cogendus est. arg. *l.* 69. §. 4. *ff. h. t.* (XX.)

17. Doti similis in plerisque est donatio propter nuptias, quæ à marito datur in remunerationem & securitatem dotis: sic ut dos & hæc donatio pari passu ambulent, respectu quantitatis, pactorum, lucri, translationis dominii, restitutionis, & similium. *l.* 9. *l.* 10. & *auth. æqualitas. C. de pact. convent. l. ult. C. de donat. ante nupt.* §. *pen. Inst*

Inst. de donation. eo excepto, quod mulier, cum non sustineat onera matrimonii, etiam fructus donationis propter nuptias non percipiat, sed ipse maritus. *l. 29. C. h. t.* (XXI, XXII.)

18. *Moribus.* Si mulier ipsa dotem sine certâ quantitate promiserit, magis est ut hodie omnia bona videatur in dotem dedisse; ac potest etiam curator pupillæ suæ consensum præbere, ut omnia bona in dotem det. Filiam dotare, apud nos communiter paternum & maternum est officium, sic ut & pater dotem simpliciter constituens credatur communiter de suis & uxoris bonis constituisse. In donatione vero propter nuptias nulla hodie mulieri est securitas, nec ullus hujus donationis usus.

* Adde *ex Cod. libr. 5. tit. 12: de jure dotium. tit. 11. de dotis promiss.*

Tit. IV.

De pactis dotalibus.

1. Dotis dationi vel promissioni adjiciuntur pacta, in genere talia, quæ non sunt contra bonos mores.; quale foret illud, ne rerum amotarum, ne de moribus agatur. *l. 5. ff. h. t.* Quæque non pugnant cum dotis naturâ; quale foret ne ob impensas necessarias agatur. *l. 5. §. ult. ff. h. t.* vel ne maritus sed uxor dotis fructus percipiat; nisi tamen simul uxor onera matrimonii in se recipere parata sit. *l. 21. §. 1. ff. de donat. inter vir: & uxor.* Denique talia, quæ mulieres non reddunt indotatas; quale foret pactum, ut penes mariti defuncti hæredes dos remaneat. *l. 2. ff. h. t.* aut maritus solum dolum in dote præstet. *l. 6. ff. h. t.* aut dotem die ulteriore reddat. vide *l. 14. 15. 16. ff. h. t.* Obst. *l. 10. ff. h. t.* Resp. ibi pro verbis, *pro nepote suscepisset* legendum, *pro nepte dixisset.* ex *l. 33. ff. de pactis*, & tunc non de dote restituenda; sed tantum promissa agitur. (I, V, XV, XVI, XVII.)

2. Valet ergo pactum, ut muliere in matrimonio defunctâ dos vel in totum vel pro parte penes maritum remaneat: vel vice versâ, ut restituatur; quod tamen ab extraneo dotem dante pacto in continenti comprehendi necesse est, non ex intervallo, nisi mulieris consensus accedat. *l. 20. §. 1. ff. h. t.* (XVIII.)

3. Quod si pater dotem dederit, pro libitu pacisci in continenti potest, & pactum ipsi quoque filiæ nocebit: ex intervallo autem sive solus pater sive sola filia pactum super dote interposuerit, soli paciscenti id, non alteri oberit. *l. 7. ff. h. t.* nisi filia pacta sit, & pater adjunctâ filiæ personâ agat, *d. l. 7. ff. h. t.* Obst. *l. 2. §. 1. ff. soluto matrim.* ubi pactum filiæ non nocet patri, licet is adjunctâ filiæ persona experiatur. Resp. inspicienda forte mens filiæ paciscentis, an sibi soli, an vero & patri nocere paciscendo voluerit; ut hoc quidem casu pactum ejus patri adjuncta filiæ personâ agenti, obfuturum sit; illo non item. (II, X.)

4. Est autem illud hic singulare, quod patris aut avi pactum filiæ vel nepti emancipatæ, pro quâ nubente dos data, prosit ad agendum utiliter, ut dos ei salva sit; cum alias filiæ per patrem actio non quæratur. *l. 45. ff. solut. matrim.* Obst. *l. 26. C. de jure dot.* Resp. ibi pater non filiæ emancipatæ nubenti, sed filio *extraneo* seu emancipato stipulatus erat, in quo cessabat ratio, quod publice intersit mulieribus dotes salvas esse, licet tale pactum etiam valere posset, si pater filio tanquam hæredi suo reddi dotem stipulatus esset. *l. 40. §. ult. ff. de pactis.* (X.)

5. Effectus pactorum dotalium est, quod prosint ad excipiendum, etiam ad agendum, si in continenti adjecta sint. *l. 1. C. de pact. convent.* modo nuptiæ subsecutæ fuerint, licet concubitus non intercesserit; modo etiam is, qui lucrum inde sperat, ex suâ parte impleverit ea, quæ pactis dotalibus promissa sunt. *auth. sed quia C. de pact. convent.* (LIX.)

6. Quamvis autem frequens in jure fiat instrumentorum dotalium mentio, non tamen ad pacta dotalia scriptura præcise desideratur; sed sufficit alio quocunque modo probari quod actum est. *l. 6. C. de dotis promiss.* arg. *l. 4. ff. de pign. & hypoth.* (II.)

7. *Moribus.* Stante statuto de bonorum inter conjuges communione, nobiles eam tacite præsumuntur pactis dotalibus exclusisse, cum nuptias contrahunt, eo quod ipsorum bona maxime in feudalibus non communicabilibus consistunt, non obstante enim communione statutariâ feuda manent conjugis cujusque propria. Licet autem regulariter apud nos maritus pro libitu alienare possit bona uxoris, pacto tamen dotali hanc alienandi licentiam ei posse adimi receptum

tum

tum est; adeo ut & eo casu velint mulierem contra quosvis possessores habituram rerum alienatarum vindicationem.

Cæterum sive statutaria sit servata inter conjuges communio, sive pactis dotalibus in casum soluti matrimonii quid cautum fuerit de lucro dotis aliisque, id omne in Hollandiâ effectum sortitur protinus à contractis nuptiis, licet ante copulam conjugum alter moriatur: quamvis Ultrajectini & Frisii copulam desiderent.

Potest vero hodierno jure per pacta dotalia non melior tantum sed & deterior reddi dotis conditio. Possunt & inæquales partes pacto de lucrandâ post solutum matrimonium dote ac propter nuptias donatione concipi, ut vel majorem vel minorem sponsus, quam sponsa, lucri partem speret. Potest quoque pactis antenuptialibus agi de futurâ successione tertii in eâ consentientis; qui postea pœnitentiâ duci, aut voluntatem suam mutare nequit. Quin & conveniri potest, ut filia dote contenta, de cætero nullam ex successione paternâ partem percipiat. Recte insuper pactis hisce cavetur, ut bona in matrimonium collata redeant ad proximos cognatos illius conjugis, unde profecta. Quæ tamen conventio non impedit, quo minus conjuges de suis quisque bonis testamento disponant vel in gratiam conjugis superfuturi, quatenus id lege municipali licet, vel in commodum extraneorum, aut agnatorum remotiorum, præteritis proximioribus: nisi extraneus vel pater, (non ipsi conjuges) dotem constituens pactus sit, ut illa ad certam personam matrimonio soluto revertatur, quo casu solâ conjugum dispositione tertio adimi nequit jus quæsitum. De cætero quod pactis antenuptialibus cautum est, nullo contractu mutari potest, nec pacta dotalia publica per clandestina super dotibus & doariis aliisque infirmantur.

* Adde *ex Cod. libr. 5. tit. 14. de pactis conventis &c.*

Tit. V.

De fundo dotali.

1. Maritus, licet dotis dominus sit. *pr. Inst. quib. alien. licet. l. 30. C. de jure dot.* fundum tamen dotalem

nec obligare nec alienare poteſt, etiamſi mulier conſentiat, obſtante legis Juliæ prohibitione. *d. pr. Inſt.* quæ & ad ſponſum extenſa eſt, *l.* 4. *ff. h. t.* & ad fundum dotali ſervo relictum *l.* 3. *ff. h. t.* In ſolâ tamen alienatione voluntariâ recepta eſt; non item in neceſſariâ, qualis eſt diviſio, in poſſeſſionem miſſio &c. *l.* 1. *ff. h. t.* Etiam in ſolâ dote inæſtimatâ; non vero æſtimatâ, niſi mulier, non obſtante æſtimatione, electionem ſibi pacta ſit, utrum rem an æſtimationem velit recipere. *l.* 11. *ff. h. t. l.* 1. *C. h. t.* vel maritus non ſit ſolvendo. arg. *l.* 30. *C. de jure dot.* Denique ad ſola pertinet immobilia; cum nuſpiam mobilium, ut pretioſarum, alienatio inveniatur prohibita: & magna inter tutores (quibus res mobiles pupillorum pretioſas per *l.* 22. *de admin. tut.* alienare non licet) ac maritum ſit differentia; eo quod maritus, qua dominus dotis, alienare poteſt, niſi prohibeatur, tutores vero quia domini non ſunt, alienandi poteſtate carent, niſi ea ipſis expreſſe concedatur. (I, II, III, IV.)

3. Quod ſi maritus contra prohibitionem de facto alienaverit aut obligaverit, ipſo jure nullum eſt quicquid geſtum eſt; poteſtque mulier fundum dotalem à quocunque vindicare. *l.* 30. *C de jure dot.* licet jam uſucaptum, ſi modo cœpta demum ſit uſucapio ſtante matrimonio; ſecus, ſi jam ante nuptias & dotem conſtitutam fuiſſet inchoata. *l.* 16. *ff. h. t.* (V.)

2. Quandoque tamen ex æquo & bono ſuſtinetur alienatio, puta, ſi mulier ſemel iterumque poſt biennium in alienationem conſenſerit, & maritus ſolvendo ſit. *nov.* 61. *c.* 1. § 1. 2. vel pecunia ex fundi dotalis alienatione redacta, in fundi utilioris emtionem converſa ſit mulieris conſenſu. *l.* 26. 27. *ff. de jure dot.* vel denique mulier in matrimonio deceſſerit, & dos ex pacto cedat lucro mariti. *l.* 17. *ff. h. t.* Obſt. ſervo alieno data libertas non convaleſcit, licet manumittens poſtea dominus factus ſit. *l.* 20. *ff. qui & à quib. manum.* Reſp. ratio diverſa eſt; cum ipſo jure nulla ſit libertas ſervo alieno data. *l.* 49. *ff. de hæred. inſtit.* rei alienæ venditio ſubſiſtat. *l.* 21. *ff. de contrah. emt.* (VI.)

4. *Moribus* Sive introducta ſive excluſa ſit ſtatuto aut pacto antenuptiali bonorum inter conjuges communio, maritus tamen in Hollandiâ fundum dotalem etiam invitâ muliere alienare & obligare poteſt, niſi vel pactis dotali-

talibus ea licentia sit ademta, vel ob malos mariti mores stante matrimonio per uxorem bonorum separatio impetrata sit, & publice marito interdicta bonorum uxoris alienatio. Ultrajecti tamen non aliter invitâ uxore maritus bona ejus alienat, quam si communem prolem habeant, & in Frisiâ fundi dotalis alienationem vel à muliere consensu mariti, vel à marito consensu mulieris fieri obtinuit.

* Adde *ex Cod. libr.* 5. *tit.* 23. *de fundo dotali.*

LIBER XXIV.

TIT. I.

De donationibus inter virum & uxorem.

1. Quamvis regulariter licitum sit donare bene meritis; non tamen conjugi, ne mutuo conjuges affectu spolientur, amor venalis sit, & pretio concordia concilietur. *l.* 1. *l.* 3. *ff. h. t.* Unde si simplex inter conjuges donatio facta sit, ipso jure nulla est, nec transit rei donatæ dominium, potestque donans eam extantem vindicare, (nisi donatarius malit rei æstimationem reddere, præstitâ sibi cautione de evictione *l.* 36. *ff. h. t.*) consumtam condicere, quatenus accipiens inde locupletior est litis contestatæ tempore, *l.* 5. §. *ult. l.* 6. 7. *ff. h. t.* aut dolo fecit, quo minus habeat. *l.* 37. *ff. h. t.* Quod si ex donatâ pecuniâ res alias comparaverit, has ipsas utiliter vindicare potest donans, iisque contentus esse tenetur, si minoris valeant; sin pluris, non tamen plus repetit quam ipse donaverat. *l.* 7. §. 3. *& seqq. l.* 28. §. 3. *& seqq. l.* 50. §. 1. *l.* 55. *ff. h. t.* (I, II, III, XVI.)

2. Confirmatur tamen inter conjuges donatio per mortem donantis, (non donatarii) licet simul uno conjuges pereant naufragio. *l.* 32. §. 14. *ff. h. t. l.* 8. 9. §. 3. *ff. de reb. dubiis.* Modo quingentos aureos excedens vel actis insinuata vel testamento confirmata fuerit; alioquin tantum usque ad 500. aureos est valitura. *l.* 25. *C. h. t.* Modo etiam per donantem ipsum non fuerit revocata, eo etenim revocante, non res tantum ipsa sed &

& fructus naturales ad donantem revertuntur; non item industriales. *l.* 45. *ff. de usuris. l.* 15. §. 1. *l.* 16. 17. *ff. h. t.* Obst. *l.* 8. *C. h. t. l.* 20. *C. de jure dot.* Resp. ibi agitur de ipsis fructibus donatis, non de rei donatæ fructibus. (IV. VII.)

3. Cæterum si ipse donans suam liberalitatem non revocaverit, hæredi haud liberum eandem revocare. *l.* 32. §. 2. *ff. h. t.* nisi defunctum jam pœnituisse hæres probet. *l.* 32. §. 4. *ff. h. t.* ut tamen ultima sit spectanda pœnitentia, adeo ut, si donantem pœnituerit, mox pœnitere desierit, adhuc substitura sit donatio; *l.* 32. §. 3. *ff. h. t.* Nonnunquam tamen pœnitentia præsumitur, veluti si matrimonium non bonâ gratiâ dissolutum sit, nec reconciliatio intercesserit. *l.* 32. §. 10. 11. *ff. h. t.* aut donatarius donantem occiderit. arg. *l.* 10. §. 1. *ff. solut. matrim. l.* 3. *l.* 9. *ff. de his quæ ut indign.* non item, si donans rem donatam pignori dederit. *nov.* 162. *c.* 1. §. 1. abrogatâ. *l.* 32. §. 3. *ff. h. t.* (VI.)

4. Adeo autem morte donantis hæc confirmatur donatio, ut retro firma habeatur ex eo tempore quo primitus facta est; nisi quingentos aureos excedens non insinuata sed testamento tantum confirmata fuerit, quo casu demum à confirmationis tempore, non retro firma censebitur. *l.* 25. *C. h. t.*

5. Nec refert, rei traditione facta sit donatio, an verbis sine traditione: hæres enim donantis post mortem ejus ad tradendum conveniri potest, tum jure novissimo. *nov.* 162. *c.* 1. tum ex oratione Antonini. *l.* 33. *ff. h. t.* non item ex oratione Severi, qui fuit Antonini pater. *l.* 23. *ff. h. t.* Uti nec interest, mors naturalis donantis an civilis supervenerit, velut deportatio; ad id saltem, ut, publicatis deportati donantis bonis, fiscus à rebus donatis excludatur: quamvis deportato post deportationem adhuc integrum sit donationem revocare. *l.* 13. §. 1. *ff. h. t.* Si tamen donans fiat servus alicujus privati, evanescit donatio. *l.* 32. §. 6. *ff. h. t.* (IV, V.)

6. Cæterum non directa tantum inter conjuges prohibita donatio, sed & ea quæ per indirectum fit, veluti per fictum emtionis aut alterius contractus onerosi titulum. *l.* 32. §. 24. *l.* 52. *ff. h. t.* vel per interpositam personam, unde donatio ipsi præsumitur facta conjugi; ut puta, si socer genero vel nurui donet, vel consocer consocero, cum

cum uterque liberos haberet in potestate. *l.* 3. §. 2. & *seqq. l.* 7. *l.* 32. §. 16. & *seqq. ff.h.t.l.*3. *C.h.t.* (VIII. IX.)

7. Quandoque tamen subsistit ab initio inter conjuges donatio, veluti, si remuneratoria sit, *l.*7. §.2. *ff. h. t.* vel mortis causâ. *l.* 9. *in fin. l.* 10. *ff. h. t.* Obst. *l.* 53. *ff. h. t.* Resp. ibi non recte nurui donat socer mortis *suæ* causâ, quia morte soceri non dissolvitur matrimonium inter filium & nurum. (X, XI.)

8. Quid, quod & simplex inter vivos donatio protinus inter conjuges valeat, quoties inde vel dans non fit pauperior, vel accipiens ditior; ut, si conjux conjugi rem alienam donet; quippe cujus dominium vel statim donatarius acquirit, si in donationem verus dominus consenserit. *l.* 38. *ff. h. t.* vel si is non consenserit, usucapiendi potestatem. *l.* 25. *ff.h.t.* (quamvis usucapioni locus non foret, si conjux conjugi rem propriam donasset. *l.* 1. §. *ult. ff. pro donato.*) Atque ex hoc fundamento est, quod marito liceat rogare sibi legaturum, ut uxori leget. *l.* 31. §. 7. *ff.h.t.* licet nequeat acquisitum sibi legatum uxori cedere; nec rogare sibi donaturum, ut uxori donet sive inter vivos sive mortis causâ. *l.* 3. §. *ult. l.* 4. *ff. h.t.* idque propter fictam traditionem, quâ rei donatæ dominium marito jam videbatur acquisitum. *d. l.* Valet & donatio in casibus propositis in. *l.* 5. §. 8. & *seqq. ff.h.t. l.* 7. §. 1. *l.* 14. *l.* 18. *l.* 21. *l.* 28. §. 2. *l.* 34. *l.* 40. 41. 42. *ff. h. t. l.* 21. *C. eod.* (XII, XIII, XIV.)

9. Hæc autem donationis prohibitio ad sponsos sponsasque nequaquam extendenda. *l.* 5. *ff. h. t.* nec ad concubinas. *l.* 3. §. 1. *ff. h. t. nov.* 89. *c.* 12. §. 2. (XV.)

10. *Moribus.* Donationes inter generum & socerum similesque personas valent & sunt irrevocabiles; eo quod parentes & liberi hodie non ita, ut apud Romanos pro eadem personâ habentur. Ultrajecti autem usque adeo prohibita est inter conjuges donatio, ut ne mortis quidem causa vel testamento liceat conjugibus sibi invicem gratificari; sive directo, sive in fraudem statuti, adhibitis interpositis personis: eo excepto, quod ultimâ voluntate sibi possint reciproce (non item ab uno tantum latere) usumfructum relinquere. Si quid concubinæ donatum fuerit, id ei ut indignæ hodie adimi posse D. D. censent; quod tamen vix in praxin deduci potest.

* Adde *ex Cod. libr. 5. tit.* 16 *de donat. inter vir. & uxor. tit. 3. de donat. ante nuptias.*

Tit. II.

De divortiis & repudiis.

1. Divortium est separatio conjugum animo non redintegrandi conjugii. Repudium ad sponsam quoque extenditur, quæ tamen divertisse dici nequit. *l.* 191. *ff. de verb. sign.* Fiebat autem divortium vel inter absentes per libellum. *l.* 7. *ff. h. t.* vel inter præsentes; adhibitis ad minimum septem testibus. *l.* 9. *ff. h. t.* hâc formulâ, *tuas res tibi habeto, tuas res tibi agito*; uti repudium hâc vel simili, *conditione tua non utor. l.* 2. *ff. h. t.* (I.)

2. Et olim quidem divortia facile ex utriusque consensu fieri poterant; sed jure novo non nisi castitatis intuitu. *l.* 9. & *auth. quod hodie C. h. t.* quamvis jure novissimo. *per nov.* 140. *c.* 1. reducta sic libertas mutuo consensu matrimonia promiscue dissolvendi, adhibito repudii libello. (II.)

3. Invito quoque altero conjugum, unius voluntate, olim ex pluribus causis licita fuere divortia, jure novo ex paucioribus, enumeratis in *nov.* 117. *c.* 8. & 9. inter quas & adulterium mariti numeratur. *d. c.* 9. licet mulier maritum criminaliter adulterii accusare non potuerit. *l.* 1. *C. ad leg. Jul. de adult.* (III, IV, V, VI, VII, VIII.)

4. Non tamen jure dirimitur matrimonium ob supervenientem, stante conjugio, impotentiam, aut morbum contagiosum. arg. *l.* 22. §. 7. *in med. ff. soluto matrim.* Nec propter conjugis captivitatem. *nov.* 117. *c.* 11. abrogatâ *l.* 7. *C. h. t. l.* 1. *l.* 6. *ff. h. t.* deportationem aut servitutem pœnæ. *nov.* 22. *c.* 8. & 13. abrogatâ pro parte. *l.* 1. *C. h. t.* Quod si temere & sine causâ quis fecerit divortium, in eum variæ sunt pœnæ constitutæ, de quibus vide *l.* 8. §. 4. *C. h. t. nov.* 117. *c.* 13. *nov.* 127. *c.* 4. *nov.* 134. *c.* 11. (XI, XVI.)

5. Sunt autem casus, quibus non tam divortium fit, quam potius matrimonium declaratur retro nullum, eo quod ab initio non substitit: quod evenit, si incestuosum

sit.

sit. arg. §. *pen. Inst. de nuptiis l.* 4. C. *de incest. nupt.* ut &, si impotentia generandi ab initio adfuerit, & toto triennio sit continuata. *l.* 10. *& auth. hodie C. h. t.* (xv.)

6. *Moribus.* Non aliæ apud nos manserunt justæ divortii causæ, quam adulterium, & malitiosa desertio; ita ut absens ac desertor citandus sit, & adversus eum ut contumacem ex more recepto sit agendum. Ubi autem propter adulterium sententiâ judicis dissolutæ fuerint nuptiæ, non aliter redintegrari possunt, quam adhibitis novis ex regionis consuetudine solennitatibus, secus, si necdum judiciale decretum sit interpositum de matrimonio dirimendo; quo casu sola sufficit privata reconciliatio, quæ & intervenisse censetur, si conjugale debitum sit præstitum ab eo, qui crimen non ignorabat. Quod si soluto matrimonio conjuges in gratiam redire nolint; non innocenti tantum liberum est ad secunda transire vota, sed & ipsi nocenti, cum innocens vel mortuus fuerit, vel alteri novo conjugio junctus. Cæterum si mulier à marito diverterit, si quidem ex justâ causâ, forte propter nimiam mariti sævitiam, cogi potest maritus, ut mulieri extra domum alimenta pro dignitate suppeditet; servatque mulier omnia jura conjugalia integra. Aliter quam obtinet, si nulla justa divertendi causa subsit, tunc enim, licet maritus omnia dotis lucra percipiat, tamen ad alendam foris uxorem non tenetur, sibique soli lucratur quicquid durante divortio acquisierit.

* Adde *ex Cod. lib.* 5. *tit.* 17. *de repudiis & judicio de moribus sublato.*

Tit. III.

Soluto matrimonio quemadmodum dos petatur.

1. Si post dotis dationem non sequatur matrimonium, dos vindicatione vel condictione repetitur. *l.* 17. §. 1. *ff. de jure dot.* Sin illud subsecutum sit, eo quidem adhuc durante dotis restitutio peti nequit, nisi mariti bona publicata sint, aut ipse ad inopiam vergat. *l.* 29. *C. de jure dot. l.* 24. *ff. h. t. l.* 1. *C. de divortiis.* ut & ob cau-

ſas expreſſas in. *l.* 73. §. 1. *ff. de jure dot.* ſi tamen mulier inopi ſciens nupſerit, ei ſtante matrimonio deneganda videtur dotis repetitio. arg. *l.* 13. §. *ult. ff. ad leg. Iul. de adult.* (I, II.)

2. Diſſolutis vero nuptiis dos regulariter repeti poteſt; actione ex ſtipulatu bonæ fidei privilegiatâ, quæ in locum rei uxoriæ actionis ſucceſſit. §. 29. *Inſt. de action. l. un. C. de rei uxor. act.* Et adventitiam quidem repetit ipſa mulier vel hæredes ejus, aut etiam extraneus, ſi is dotem dans eandem ſibi reddi in continenti pactus ſit, aut etiam ex intervallo, ſed muliere conſentiente. *l. un.* §. 13. *C. de rei ux. act.* Profectitiam vero repoſcit pater, qui eam dederat; ſi modo filia ſit mortua, vel pater eam adhuc habeat in poteſtate: nam ſi ipſa filia vivat, & emancipatione vel morte patris ſui juris facta ſit, ipſa repetit. *l. un.* §. 14. *C. de rei ux. act. l.* 22. §. 5. *l.* 34. *ff. h. t.* arg. *nov.* 97. *c.* 5. *in pr.* Quod ſi avus nepti dotem dederit, ipſe quoque eam repetit; ſed avo præmoriente, patris intermedii contemplatione dotem dederit. *l.* 6. *ff. de collation.* junct. *l.* 5. §. 2. *ff. de jure dot.* non item ſi neptis intuitu ea data fuerit. *l.* 79. *ff. de jure dot.* (III, IV, V.)

3. Repetit autem pater dotem profectitiam, mortuâ in matrimonio filiâ, etiam ſi ex eâ liberi nati ſuperſint, ne alias filiæ amiſſæ ſimul & pecuniæ damnum ſentiat. *l.* 6. *ff. de jure dot.* Obſt. *l. ult.* §. *pen. ff. ut legat. nomine cav.* Reſp. accipi poteſt de dote adventitiâ. Obſt. dos profectitia eſt proprium mulieris matrimonium. *l.* 3. §. 5. *ff. de minorib.* Reſp. id verum; quamdiu durat matrimonium; ſed id non impedit, quo minus eo ſoluto dos, quæ filiæ fuerat, ad patrem revertatur. Obſt. ibi dos eſſe debet. ubi & onera matrimonii. *l.* 56. §. 1. 2. *ff. de jure dot.* Reſp. non aliud lex indigitat, quam, quod penes patrem dos eſſe debeat, ſi is onera matrimonii ſui filiiſ. ſuſtineat; penes filium vero, ſi is ipſe onera ferat, quo modo & in. *l.* 46. *ff. famil. erciſc.* agitur de matrimonio adhuc conſtante, & ejus oneribus à patre ad filium tranſeuntibus. Obſt. *l.* 23. *l.* 26. §. 2. *ff. de pact. dotal.* ubi pactum videtur neceſſarium, ut patri poſſit competere dotis repetitio. Reſp. narratur, pactum interveniſſe; id vero neceſſarium fuiſſe, non aſſeritur. & in. *d. l.* 26. §. 2. quia pater ſpecialiter pacto comprehenderat caſum non exiſtentium liberorum, tacite pactus videtur, ut altero caſu; ſi nempe liberi extarent, dos ſibi

ſibi non redderetur, ſic ut nunc penes liberos dos remaneat non ex juris diſpoſitione, ſed ex vi taciti pacti. Obſt. *l.* 40. *ff. h. t.* Reſp. ibi legendum *ſine voluntate filiæ*, convenienter *l.* 29. *ff. h. t.* atque ita non recte pater fuerat ſtipulatus, juxta. *d. l.* 29. nec jus liberis filiæ quæſitum poterat perperam ſtipulando adimere: iis vero non extantibus, convaleſcit ſtipulatio; quia & ſine ſtipulatione dos patri ut hæredi ſuæ filiæ ab inteſtato reſtituenda foret. (VI, VII. VIII.)

4. Non aliter tamen ſoluto matrimonio dos repetitur, quam ſi numerata fuerit, ne alioquin obſtet non numeratæ dotis exceptio intra certa tempora opponenda. *nov.* 100. *c.* 1. 2. vide. *tit. de jure dot.* & olim quidem non ſtatim, ſed demum annuâ bimâ trimâ die facienda erat dotis reſtitutio; jure vero novo immobilia ſtatim, mobilia intra annum reddenda ſunt. *l. un.* §. 7. *C. de rei ux. act.* eaque integra, cum ſuis acceſſionibus & fructibus ante matrimonium perceptis. *l.* 6. *ff. b. t.* nec non perceptis poſt ſolutum matrimonium, ita ut anni poſtremi fructus dividantur pro ratâ temporis, quo ſtetit matrimonium. *l.* 7. §. 1. *l.* 11. *l.* 31. §. *ult. ff. h. t.* (X, XI, XII.)

5. Ceſſat autem quandoque dotis repetitio; puta ſi pactum de lucranda dote fuerit appoſitum, & caſus extiterit, quo dotis lucrum potuit habere locum. Ut &, ſi divortium mulieris culpâ factum ſit. *nov.* 117. *c.* 8. niſi maritus uxorem in adulterio deprehenſam occiderit, arg. *l.* 38. §. 8. *ff. ad leg. Jul. de adult.* vel dos ſit profectitia & pater vivat ac filiam habeat in poteſtate. *nov.* 22. *c.* 19. vel adventitiam extraneus ſibi reddi in continenti pactus ſit. *l.* 24. *C. de jure dot.* vel maritus etiam ipſe adulterium commiſerit. *l.* 39. *ff. h. t.* Ceſſat & reſtitutio, ſi dos inæſtimata ſine dolo & latâ vel levi culpâ mariti perierit. *l.* 10. *pr.* & §. 1. *ff. de jure dot.* Denique non totam dotem, quanta data erat, recuperari, facit competentiæ beneficium; quod datum eſt marito & ejus liberis ex eodem matrimonio, non hæredibus extraneis; datum & ſocero, qui pro filio dotem recepit. *l.* 15. *pr.* & §. 1. 2. *l.* 18. *ff. h. t.* niſi tamen hi bona dolo dilapidaverint. *l.* 18. §. 1. *ff. h. t.* (XIX, XX.)

6. *Moribus.* Dos profectitia non ad patrem ſed mulierem vel hæredes ejus revertitur. Eſtque dos reſtituenda protinus à ſoluto matrimonio, niſi quod honeſtatis cauſa per ſex ſeptimanas ſoleat expectari. Et ſi in reſtituendo mora fiat, poteſt mulier manere in domo mortuaria,

aria, donec facta sit restitutio; nec maritus hæredesve ejus gaudent competentiæ beneficio. Quod si ex pecuniâ dotali maritus fundum comparaverit, si quidem pro muliere, habet illa soluto matrimonio ejus vindicationem, sin suo nomine, mulier in re emtâ nihil juris habet, nisi quatenus id ipsi tribuere posset bonorum inter conjuges communio. Dotis privilegia quod attinet, ea apud nos non obtinent, licet exclusa sit bonorum communio; & mulier sibi dotem salvam fore pacta sit: nisi insuper id nominatim actum fuerit, ne lucri aut damni particeps esset mulier, aut uxori reservata sit electio, utrum dotem salvam habere, an lucri stante matrimonio quæsiti particeps esse velit; quo casu res dotales extantes vindicare potest, pro consumtis legalem habet hypothecam; imo & res dotales alienatas potest à quovis possessore vindicare, si pacto dotali marito specialiter ademta sit alienandi licentia. Restituendi autem fundi dotales in eo statu in quo sunt ipso dissoluti matrimonii momento, cum fructibus, si pendeant, vel sine fructibus, si separati sint, uti id de jure Romano in fructuariis receptum est. Pensiones tamen & usuræ pro ratâ anni postremi dividendæ sunt. Non tamen, quasi dotalia, veniunt restituenda alimenta, quæ pater mulieris ei ac marito ejus suppeditavit, cum ad ea non esset obligatus; ac ne id quidem, quod forte quotannis pater ad onera conjugii sustentanda præstitit.

* Adde ex *Cod. libr. 5. tit. 15. de rei uxor. actione. tit. 18. soluto matrim. quemadm. dos pet. tit. 19. si dos constante matrim, soluta fuer. libr. 7. tit. 74. de privil. dotis.*

LIBER XXV.

TIT. I.

De impensis in rem dotalem factis.

1. Olim propter impensas, erat licita dotis retentio, at ea jure novo prohibita. *l. un. §. 5 in med. C. de rei uxor. act.* Si tamen factæ fuerint impensæ necessariæ; (quales sunt, quibus non factis res redderetur deterior. *l. 14. ff. h. t*) ipso jure dotem minuunt, modo dos in quantitate in totum vel pro parte consistat. *l. 5. pr. ff. h. t. d. l. un. §. 5.*

Sin

Sin utiles, (quales, quæ fructuum proventum augent,) actione mandati vel negotiorum gestorum repeti possunt. *d. l. un. §. 5. in fin.* At si voluptuariæ, non repetuntur, licet mulieris voluntate factæ; sed tantum tolluntur, quatenus possunt, sine rei detrimento *l. 9. l. 11. ff. h. t. d. l. un. §. 5. in fin. C. h. t.* nisi factæ fuerint in res promercales, vel mulier pati nolit maritum tollentem; tunc enim etiam voluptuariarum exactio est. *l. 9. in fin. l. 10. ff. h. t.* leviores plane impensæ, quæ ad præsens tantum factæ, non in perpetuam rei utilitatem, non repetuntur, ut ut maxime fuerint utiles vel necessariæ, veluti ad fructuum perceptionem, aut tributorum nomine. vide *l. 1. 2. 3. §. 1 l. 12. 13. pen. ff. h. t. l. 7. §. ult. ff. solut. matrim.* (I, III, IV.)

2. Quod si maritus in aperturam lapicidinarum in fundo dotali impensas fecerit, & renascantur lapides non modo lapidum eductorum fit dominus, sed & impensas in aperturam, (non in lapidum ipsorum eductionem) factas recuperat, cum fundus apertura tali fiat melior. *l. ult. ff. de fund dot*, sed si non renascantur, distinguendum: aut enim per aperturam fructuosior redditus est fundus; eoque casu lapides ad maritum pertinent, qui tunc etiam impensas fert. *l. 7. §. 13. ff. solut. matrim.* aut non est factus fructuosior; quo casu lapides ad mulierem pertinent, impensam vero maritus repetit ad quam speciem restringenda *l. 32. ff. de jure dot.* (V.)

3. *Moribus.* Si sit acquæstuum communio inter conjuges, exclusâ bonorum communione, quicquid maritus stante matrimonio in res alterutrius volente vel invitâ uxore sive bene sive male impendit, communi conjugum damno cedere, censent. Quod si acquæstuum quoque sit exclusa communio, ut uxor tantum dotem salvam habeat, impensæ non ultra repetuntur, quam quatenus ex iis soluto matrimonio res melior apparet, sive volente sive invitâ muliere factæ sint.

TIT II.

De actione rerum amotarum.

1. Licita quoque olim dotis retentio ob res amotas: at jure novo, silente retentione, superest prætoria

ria rerum amotarum actio. *l.* 2. *C. h. t.* cessante furti actione propter honorem matrimonii. *l.* 1. 2. *ff. h. t.* Eo excepto, quod furti actio noxalis ex facto servi, ad mulierem pertinentis, marito adversus eam dari posset; si modo ipsa furtum fieri non jusserit. *l.* 3. §. 1. *ff. h. t. l.* 52. §. 3. *ff. de furtis.* alioquin, si mandaverit, ipsa furtum fecisse videtur, & actioni rerum amotarum locus erit. *l.* 21. §. 1. *ff. h. t.* (I.)

2. Competit autem haec rerum amotarum actio, soluto, non stante matrimonio, propter res stante matrimonio divortii causâ amotas, sive illae mariti propriae sint, sive ei commodatae aut pignori datae. *l.* 17. §. *ult. ff. h. t. l. ult. C. de furtis.* Et datur marito ejusque haeredibus. *l.* 6. §. 1. *ff. h. t.* ut & fisco in locum mariti succedenti per bonorum publicationem. *l.* 6. *ff. h. t.* contra uxorem, & patrem ejus, quatenus ex rebus amotis locupletior factus est. *l.* 3. §. *ult. l.* 4. *l.* 5. *ff. h. t.* contra haeredes quoque mulieres quatenus ad eos pervenit, id est, pro qua parte haeredes sunt. *l. ult. C. h. t.* Vice versâ etiam uxori quandoque accommodatur contra maritum. *l.* 6. §. 2. *ff. h. t.* Non vero ei, qui concubinam alit, adversus ipsam; utpote contra quam magis actio furti est prodita, cessante honore matrimonii. *l.* 7. *ff. h. t.* (II, III.)

3. Tendit haec actio ad id, ut res amota restituatur; vel si perierit, pretium ejus, quanti ea valuit eo tempore quo amota. *l.* 29. *ff. h. t.* etiam ad id quod interest. *l.* 21. §. 4. *ff. h. t.* aut quanti in litem juratum fuerit. *l.* 8. §. 1. *ff. h. t.* nec hic locus est beneficio competentiae. *l.* 21. §. *ult. ff. h. t.* (IV.)

4. Quod si mulier, cum de viri vitâ desperaret, surreptis quibusdam rebus diverterit, utilis rerum amotarum actio marito reconvalescenti datur. *l.* 21. *ff. h. t.* eo vero mortuo, haeredibus haereditatis petitio vel condictio ob injustam causam, vel ad exhibendum actio ex eâ causâ competit. *l.* 6. §. 5. *l.* 22. §. 1. *ff. h. t.*

5. Cessat rerum amotarum actio, si sine divortio res stante matrimonio amotae sint; maritus enim eas vel vindicare vel condicere potest, non hac actione petere, *l.* 24. 25. *ff. h. t.* Obst. *l. ult. in med. C. de furtis.* Resp. ibi generalius vocabulum *actionis rerum amotarum* accipitur pro actione, quâ repetuntur res amotae. Cessat & si vel ante matrimonium, vel eo jam soluto res sint amotae, iis enim ca-

casibus quin furti actio locum habere possit haud dubium, licet ob reverentiam matrimonii ex æquo & bono receptum sit, condictionem potius furtivam quam furti actionem dandam esse, tunc saltem, cum mulier ante matrimonium res amoverit. *l.* 3. *pr.* & §. 2. *ff. h. t.* Cessat denique, si maritus & uxor invicem sibi furtum fecerint. *l.* 7. *ff. h. t.* (VI, VII.)

6. Cæterum, si uxor rem mariti, quam is alteri commodaverat, commodatario surripuerit, nihil impedit, quo minus actione furti adversus eam commodatarius experiatur. *l.* 28. *ff. h. t.* quod non videtur per. *l. ult.* §. *ult. in fin. C. de furtis* mutatum. (VI. in fine.)

7. *Moribus.* Maritus rem per uxorem amotam à quovis possessore potest vindicare, cum ea sine mariti consensu non possit quicquam alienare. Si tamen pactis dotalibus reductum fuerit inter conjuges jus Romanum, etiam actioni rerum amotarum locus erit.

* Adde *ex Cod. lib.* 5. *tit.* 21. *rerum amotarum.*

TIT. III.

De agnoscendis & alendis liberis vel parentibus vel patronis vel libertis.

1. De liberis agnoscendis duo fuerunt condita Senatusconsulta, Plancianum nempe, & alterum temporibus Hadriani factum. Planciani quidem duo membra sunt, quorum primo cautum, mulierem facto divortio intra triginta dies proximos denunciare marito vel patri ejus, se ex illo gravidam esse; maritum vero tunc mittere debere ventris custodes, vel renunciare eam ex se gravidam non esse; alioquin partum agnoscere tenetur & alere, ni malit extra ordinem coërceri. *l.* 1. *pr.* §. 1. & 4. *ff. h. t.* Ut tamen nec renuncians nec custodes mittens adhuc audiendus sit partum non esse suum probare desiderans; interim, donec probaverit, ad alimenta obstrictus. *l.* 1. §. 14. *ff. h. t.* Quod si eam ex se gravidam esse in continenti maritus neget, de eo deinde judicio disceptandum est. Sin custodes mittat, præsumptio quidem contra mittentem militat, quod pater sit; non tamen ita, quin adhuc contrarium docere volens sit admittendus. *l.* 1. §. 11. *ff. h. t.* (I.)

2.

2. Altero Planciani membro actum de partu ſuppoſito, quale factum in falſi crimen incidit. *l.* 1. *ff. h. t.*

3. Sed ſi conſtante matrimonio partus ſit editus, Senatusconſulto temporibus Hadriani condito locus eſt, quo etiam de eodem agnoſcendo & alendo agitur. *l.* 1. *ff. h. t.* Si quid autem in denunciando vel renunciando prætermiſſum fuerit à marito vel uxore, id ipſis quidem, at partui nequaquam obeſt. *l.* 1. §. 8. *&* 13. *&* 15. *ff. h. t.* (III.)

4. Cæterum, quia generalius hoc tit. de alimentis agitur, obſervandum eſt nonnullos ad alendum obligatos eſſe, adeo ut, ſi alimenta denegaverint, necare videantur. *l.* 4. *ff. h. t.* inter quos primo pater eſt, qui liberos (modo non ingrati ſint. *l.* 5. §. 11. *ff. h. t.*) alere tenetur, ſive ſuos ſive emancipatos, primi vel ulterioris gradus. *l.* 5. §. 1. 2. *ff. h. t.* ſive legitimos ſive naturales; donec ſe ipſos exhibere poſſint. *l.* 5. §. 7. *ff. h. t.* Nec patrem liberabit, quod jam bonorum partem liberis, ut ſe exhibeant, aſſignaverit; eaque prodigalitate conſumta ſit, cum id ſuæ levitati pater imputare debeat, quod prodigis portionem temere ſubminiſtraverit. (V, XIV, XV, XVIII.)

5. Patre vero inope vel mortuo, onus alendi matri incumbit. *nov.* 117. *c.* 7. quod & obtinet, ſi pater incertus ſit, dum liberi vulgo quæſiti ſunt. *l.* 5. §. 1. 2. 3. 4 *ff. h. t.* Quid quod & legitimam ſobolem ad triennium uſque mater teneatur alere, donec infans ablactatus fuerit. *l. pen. C. de patr. poteſt.* In inceſtuoſis plane liberis id ſingulare eſt, quod à parentibus non ſint alendi. *auth. ex complexu. C. de inceſt. nupt.* (VI, VII.)

6. Vice verſâ parentes quoque inopes alendi à liberis *d. l.* 5. §. 1. 2. *ff. h. t.* etiamſi inceſtu polluti ſint. *auth. inceſt. nupt.* Frater quoque & ſoror à fratre vel ſorore. arg. *l.* 13. §. *ult. ff. de adminiſtr. tut. l.* 1. §. 2. *in med. ff. de tut. & ration. diſtrah.* liberti à patronis, patroni & eorum liberi à libertis. *l.* 5. §. 18. *l.* 6. *ff. h. t.* Remotioribus autem ultra fratres & ſorores nulla impoſita alendi neceſſitas; licet hoc agendo, pietatis impleant officia. arg. *l.* 27. §. 3. *ff. de inoff. teſtam.* Uti nec onus alendi, quod alicui incumbebat, ad hæredes quà tales, regulariter tranſmittitur. *l.* 5. §. 17. *ff. h. t.* (VIII, IX, X, XVIII.)

7. Quod ſi quis ad alendum obligatus alere perfracte nolit, judex pro modo facultatum alimenta conſtituit, eaque captis ac diſtractis pignoribus, præbet ei, qui alendus eſt. *l.* 5. §. 10. *ff.*

ff. h. t. l. ult. C. h. t. Veniunt vero ali nentorum nomine cibaria, vestitus & habitatio, non sumtus in studia. *l. 6. ff. de aliment. legatis.* (IV, XIII.)

8. *Moribus.* Communibus patris & matris impensis liberi alendi sunt: etiamsi factum sit divortium ob alterutrius conjugis delictum; aut saltem pro rata facultatum, quæ & nocenti & insonti conjugi suppetunt, arbitrio judicis ad liberos alendos impensæ subministrandæ sunt; naturales tamen mâgis patris sumtibus, si id mater stupro polluta petat, educandi. Quod si liberi legitime nati bona habeant adventitia, ex quorum reditu sese possint exhibere, pater eos suis impensis alere non tenetur. Incestuosi autem liberi etiam hodie à parentibus alendi sunt.

* Adde *ex Cod. libr. 5. tit. 24. divort. facto apud quem liberi morari vel educ. deb. tit. 25. de alendis liberis ac parentibus.*

TIT. IV.

De inspiciendo ventre custodiendoque partu.

1. Si mulier facto divortio se prægnantem neget, marito id affirmante, dum se patrem optat; ad ejus petitionem, ubi præstiterit jusjurandum calumniæ, mittuntur obstetrices probatæ artis & fidei tres: quarum si duæ mulierem prægnantem asserant, ventri custos apponitur. *l. 1. ff. h. t.* (I, II.)

2. Quod si vice versâ, mortuo marito, mulier ex eo se prægnantem dicat, iis, quorum interest propter successionem id denunciandum est, ut quinque mittantur mulieres inspecturæ, mittantur & custodes, qui partum custodiant, ut & tempore partus procuratores, qui partum inspiciant, ne alienus subjiciatur. *l. 1. §. 10. & seqq. ff. h. t.* (III.)

Tit. V.

Si muliere ventris nomine in possessionem missâ, eadem possessio dolo malo ad alium translata esse dicatur.

1. Si mulier sit gravida, ventris nomine in possessionem mittitur; ut tamen eam in alium transferre nequeat: si id egerit, tenetur actione in factum perpetua, ad id, quod interest ejus, qui experitur, possessionem dolo translatam non esse. Atque etiam is, qui possessionem nactus, inde cogitur decedere. *l.* 1. *pr.* §. 1. 2. *l.* 2. *ff. h. t.*

Tit. VI.

Si mulier ventris nomine in possessione calumniæ causâ esse dicetur.

1. Si mulier sciens se prægnantem non esse, dolo tamen malo ventris nomine in possessionem mitti petierit, actione in factum convenitur ad id quod interest; quæ actio annalis est. *l. un.* §. 1. 2. 3. 4. 6. *ff. h. t.* & famosa adeo, ut vel ipsa mulier notetur, si sui juris sit; aut pater ejus, si is filiam in potestate habens eandem mitti desideraverit. *l.* 15. *& seqq. ff. de his qui not. infam. l. un.* §. 5. *ff. h. t.* Non vero huic actioni locus est, si mulier in bonâ fide sit, quo casu ne alimenta quidem ventris nomine suppeditata restituit. *l.* 3. *ff. de ventre in possess. mitt.*

Tit. VII.

De concubinis.

1. Concubinatus est, cum vir cælebs mulieri liberæ affectu non conjugali cohabitat; adeo ut ex solâ animi destinatione concubina vel uxor sit. *l.* 4. *ff. h. t.* & non nisi dignitate & honestate seu honore concubina à legitimâ di-

distinguatur uxore. *l.* 41. §. 1. *ff. de ritu nup. l.* 48. §. 4. *ff. de legat.* 3. unde & in concubinatu plerumque fuerunt inferioris conditionis fœminæ. *l.* 1. §. 1. *l.* 3. *ff. h. t.* quamvis in dubio justa potius uxor, quam concubina, præsumatur, nisi corpore quæstum fecerit. *l.* 24. *ff. de ritu nupt.* Toleratus autem fuit concubinatus, non plene probatus jure Romano, modo solutus uni cohabitet, non pluribus. *l. un. C. h. t. nov.* 58. *c.* 5. *nov.* 89. *c.* 12. §. 5. quæ forte ratio, quod inæquale dicatur conjugium *l.* 3. *C. de liberis natural.* (I, II, III.)

2. Cæterum ex concubinâ nascuntur liberi naturales tantum; in quibus tamen locum habere potest legitimatio, quæ actus est, quo illegitimi liberi fiunt legitimi. Et fieri potest vel per oblationem curiæ, vel per subsequens matrimonium vel per rescriptum principis. §. *ult. Inst. de nupt. tit. C. de liberis nat.* Quomodo peragatur ea, quæ fit per oblationem curiæ, vide *l.* 3. *C. de liber natur.* (IV, V.)

3. Per subsequens autem matrimonium fit, si quis concubinam, ex quâ liberos suscepit, in uxorem ducat, quocunque tempore, etiam in mortis articulo seu agone. arg. *l.* 106. *ff. de condit. & demonstrat.* Nec hoc casu necessaria præcise ad nuptias instrumenta dotalia, licet ad evidentiorem legitimationis probationem consultum sit omnino ea adhiberi, arg. *l.* 4. *ff. de pign. & hypoth. l.* 4. *ff. de fide instrum.* (VI, VIII, IX, XI.)

4. Legitimato autem filio naturali per subsequens matrimonium, fiunt quoque avo legitimi nepotes, qui ex filio naturali legitime nati erant. arg. *l.* 220. *ff. de verb. sign.* junct. §. *ult. Inst. de nuptiis*, ubi generaliter *liberi* dicuntur legitimari. (VII.)

5. Denique per rescriptum principis fit legitimatio, quando princeps ad petitionem patris, vel ipsorum legitimandorum, jura legitimorum liberorum illegitime natis concedit; qualis legitimatio ordinaria licet Justinianum autorem habeat, *nov.* 74. *c.* 2. *nov.* 89. *c.* 9. extra ordinem tamen gravioribus de causis etiam ante fuit adhibita. *l.* 57. §. 1. *ff. de ritu nupt.* (XIII, XIV, XV.)

6. *Moribus.* Concubinatus hodie illicitus est, & qui concubinam monitus non dimiserit, arbitrariâ pœnâ coërceri potest. Legitimatio autem per oblationem curiæ in desuetudinem abiit.

* Adde *ex Cod. libr.* 5. *tit.* 26. *de concubinis. tit.* 27. *de natural. liberis.*

LIBER XXVI.

Tit. I.

De tutelis.

1. Tutela eſt vis ac poteſtas in capite libero ad tuendum eum, qui propter ætatem ſe defendere nequit, jure civili data ac permiſſa. *l.* 1. *ff. h. t.* §. 1. *Inſt. h. t.* Cujus originem ſi ſpectes, eſt ex jure gentium & æquitate naturali. §. *pen. Inſt. de Attil. tut.* ſi formam, juris civilis eſt. *d. l.* 1. *d.* §. 1.

2. Huic ſimilis in multis eſt cura, quæ eſt poteſtas ad tuenda ejus bona, qui ea propter ætatem aut animi vel corporis vitium tueri nequit. *pr. Inſt. de curator.* junct. §. 3. & 4. *eod. tit.* Similis & in plurimis tutori eſt actor; qui tutore negotia pupillaria gerere impedito, conſtituitur à prætore vel præſide, ex voluntate & periculo tutoris, ſi pupillus abſens aut infans ſit. §. *ult. Inſt. de curator.* qualis & *adjutor* dici poteſt, ſi ipſe tutor prætore permittente eum conſtituat. *l.* 13. §. 1. *ff. h. t.* (I.)

3. Eſt autem tutela munus virile. *l.* 16. *ff. h. t.* & publicum, autoritate, non utilitate. *pr. Inſt. de excuſ. tut.* non munus reipublicæ arg. *l.* 12. §. 1. *ff. de vacat. & excuſ. mun.* Eſt & gratuitum, niſi tutor paupertinus ſit, cui ſalarium conſtituendum. *l.* 33. §. *ult. ff. de admin. tut.* (II.)

4. Tutores eſſe poſſunt omnes, qui non prohibentur, tam filiif. quam patresfam. *pr. Inſt. qui teſt. tut. dari poſſ.* Prohibentur autem tutores eſſe debitores & creditores pupillorum, niſi mater aut avia ſit. *nov.* 72. *c.* 4. *nov.* 94. *c.* 1. ſervi durante ſervitute. §. 1. *Inſt. qui teſtam. tut. dari poſſ. l.* 10. §. *ult. ff. de teſtam. tut.* transfugæ. arg. *l.* 19. §. 4. *ff. de captiv. & poſtlim. l.* 5. §. 1. *ff. de capitis diminut.* Obſt. *l.* 15. *ff. h. t.* Reſp. per transfugam illic intelligi poteſt is, qui explorandi gratiâ transfugit, non hoſtili animo. Monachi quoque & Epiſcopi nullam recte tutelam gerunt; reliqui vero clerici, licet nec teſtamento nec à magiſtratu ad tutelam vocari poſſint, legitimi tamen tutores eſſe po-

poterunt, si intra quatuor menses se libere tutelam suscepisse declarent. *nov.* 123. *c.* 5. *auth. presbyteros C. de episc. & cleric.* abrogatâ pro parte *l.* 25. *C. eod.* Non etiam ad tutelam admittendi milites. §. 14. *Inst. de excus. tut. l.* 4. *C. qui dare tut.* nec illi, quos in suo testamento mater tutores esse vetuit. *l. un. C. si contra matris volunt.* non denique, quotquot alienâ magis tuitione ipsi indigent. *l.* 1. §. *pen. & ult. l. pen. ff. h. t. l. un. C. qui morbo se excus.* (III, IV, V.)

5. Dantur tutores personis, non rebus, nisi per consequentiam. *l.* 12. *& seqq. ff. de testam. tut.* impuberibus sui juris, non filiisfamilias, nec puberibus. *pr. Inst h. t. pr. Inst. quib. mod. tut. fin.* nec servis, excepto casu. *l.* 13. *ff. de tut. & curat. dat. ab his.* Legitimi autem an illegitimi nati sint impuberes, quibus tutor dandus est, nihil interest. *l.* 7. *ff. de confirm. tut. l. fin. C. quando mul. tut. off. fungi.* (VII.)

6. Cæterum tutela olim alia sexus erat, in quâ perpetuo erant mulieres, donec alium defensorem per nuptias nactæ essent: alia ætatis, de quâ hic; quæ iterum vel testamentaria vel legitima vel dativa est. Tutores quoque non ejusdem omnes conditionis sunt; alii enim *honorarii* dicuntur, alii *notitiæ causa dati*, alii denique *administratores*. *l.* 14. *ff. de solution.* (VIII.)

7. *Moribus.* Etiam certæ rei vel causæ tutor dari potest; & mulieres in maritorum tutelâ sunt. Possunt autem etiam tutores esse, qui vectigalia conduxerunt, cum datis fidejussoribus pro vectigalium pensione conductores caveant. Et si debitores vel creditores pupillorum tutelam susceperint, non ideo cadunt credito, aut ad solutionem iterato faciendam obligati sunt.

TIT. II.

De testamentaria tutela.

1. Testamentaria tutela est, quâ pater aut avus paternus, non mater, liberis proxime in potestate constitutis, non emancipatis aut in alterius potestatem recasuris, tutorem dat testamento vel codicillis testamento confirmatis. *l.* 3. *ff. h. t.* §. 3. *Inst. de tutelis.* modo ex eo testa-

mento vel unus tantum ex scriptis hæredibus hæreditatem adierit. *l.* 9. *ff. h. t.* (I.)

1. Nec refert liberi nati sint an posthumi. §. 4. *Inst. de tutel.* masculi, an fœminæ. §. *ult. Inst. qui test. tut. dari.* instituti an exhæredati. *l.* 4. *ff. h. t.* Obst. *l.* 73. §. 1. *ff. de reg. jur.* junct. *l.* 1. §. 10. *ff. de suis & legit. hæred.* Resp. exhæredati considerantur ut sui hæredes, donec adita fuerit hæreditas; cum aditione demum rata fiat & firma exhæredatio. *l.* 20. *ff. de bon. possess. contra tab.* (II. III.)

3. Datur autem tutores testamento vel pure vel in diem vel sub conditione vel ex die. §. 3. *Inst. qui test. tut. dari.* *l.* 8. §. 2. *ff. h. t.* Obst. *l.* 77. *ff. de reg. juris.* Resp. datio tutelæ, quæ fit testamento, non est actus legitimus, sed tantum ea, quæ fit à magistratu. (IV.)

4. *Moribus.* Tutorem impuberibus & curatorem puberibus (confuso tutorum ac curatorum jure) testamento dare potest etiam mater, & avus ac avia paterni vel materni: eo quod plerumque tutores testamentarii, præmissâ cognitione, à magistratu confirmari solent. Qua de causâ nec necesse videtur, ut per unum ex institutis hæredibus sit adita hæreditas, ad id ut tutori testamentario locus esset.

* Adde *ex Cod. libr.* 5. *tit.* 28. *de testamentaria tutela.*

TIT. III.

De confirmando tutore.

1. Tutor, qui non recte testamento datus est, confirmari solet ab eo magistratu, qui & tutorem dare potest. arg. *l.* 5. *ff. h. t.* nisi subsit justa non confirmandi causa. *l.* 8. 9. *ff. h. t.* Confirmatur autem vel sine inquisitione; quoties pater filio suo verbis precariis vel codicillis testamento non confirmatis tutorem dedit. *l.* 1. §. 1. *l.* 3. 6. 7. *ff. h. t.* Vel cum inquisitione: si mater aut avia tutorem dederit liberis etiam institutis. *l.* 4. *ff. de testam. tut. l. fin. ff. h. t.* vel pater filio naturali cui nihil reliquit. *d. l.* 7. *ff. h. t.* vel extraneus extraneo, quem hæredem instituit. *l.* 4. 5. *ff. h. t.* (II, III, IV.)

2. Ex inquisitione vero confirmatio tum demum fieri di-

dicitur, cum exploratur, an bonis moribus tutor instructus sit; an sufficiente patrimonio; an satis idoneus seu habilis; & denique non se ingesserit. *l.* 1. §. 2. *ff. h. t. lib.* 21. §. *ult. ff. de tut. & curat. dat. ab his &c. l.* 18. §. 1. *ff. ad leg. Corn. de falsis.* (111.)

3. Cæterum, licet tutor confirmatus habeat pro se testatoris judicium. *l.* 3. *C. h. t. l.* 32. *in med. ff. de excus. tut.* dativis tamen potius quam testamentariis tutoribus annumerandus est; eo quod omnem autoritatem ex magistratus decreto habet. *l.* 26. §. *ult. ff. de test. tut.* nec ante confirmationem ex neglectâ administratione tenetur, nec ei currunt excusationis tempora. *l.* 2. *C. h. t. l.* 40. *l.* 58. §. 2. *ff. de admin. tut. l.* 13. §. 12. *ff. de excus. tut.* (1.)

* Adde *ex Cod. libr.* 5. *tit.* 29. *de confirm. tut.*

Tit. IV.

De legitimis tutoribus.

1. Deficiente tutelâ testamentariâ, locus est legitimæ. *l.* 11. *ff. de testam. tut.* quæ legis beneficio citra factum hominis defertur agnatis, etiam jure novo cognatis proximis. *nov.* 118. *c.* 5. & patrono. *tit. Inst. de legit. patron. tut.* quia æquum visum est eo tutelæ onus redire, quo & hæreditas impuberis perventura creditur, *l.* 73. *ff. de reg. jur. l.* 1. *pr. ff. h. t.* nisi fœmina intercedat, quæ licet successionem speret, tutrix tamen non est. *tit. Inst. de legit. patron. tut. d. l.* 73. *d. l.* 1. §. 1. *ff. h. t.* exceptâ matre & aviâ, quæ, si voluerint, (neque enim coguntur) jure novo in tutelâ liberorum præferuntur omnibus agnatis à latere venientibus, modo renuncient Senatusconf. Vellejano, & secundis nuptiis, antea quidem jurejurando interposito, at jure posteriori sine eo. *l.* 2. 3. & *auth. subjunctis C. quando mulier tut. off. fungi poss.* Nec hisce pater pupillorum potest tutelam adimere simpliciter prohibendo in testamento ne tutrices sint; nisi insuper alium testamento tutorem det, qui matri & aviæ præfertur. (1, 11.)

2. Præfertur autem mater aviæ in tutelâ; cum & in successione potior sit; nisi mater sit minorennis. arg. *nov.* 118. *c.* 5. Sed si contra fidem datam mulier tutrix ad secunda vota transeat, ipso jure à tutelâ repellitur. *auth. sacramentum. C.*

quando mul. tut. off. adeo ut nec pater possit testamento disponere, ne iterato nubens removeatur. arg. *l. 55. ff. de legat.* 1. junct. *l. 22. vers. servi autem C. de admin. tut.* Licet tutor maneat masculus, qui à patre pupillorum testamento datus, viduam ejus uxorem duxit, & ita vitricus factus est. *l. 32. §. 1. ff. de adopt. l. 3. C. de contrar. tut. judic.* (II. III.)

3. *Moribus.* Legitimi tutores hodie non nisi prævio magistratus decreto ad tutelam vocantur; sic ut & ex pluribus in pari gradu constitutis maxime idoneus eligi possit; nonnunquam & parentibus extranei tutores adjungi, ubi justa magistratum ratio moverit.

* Adde *ex Cod. lib. 5. tit. 30. de legit. tutoribus. tit. 33. quando mulier tutelæ offic. fungi possit.*

Tit. V.

De tutoribus & curatoribus datis ab his, qui jus dandi habent &c.

1. Tutela dativa est, quam magistratus major, vel municipalis, si facultates pupilli non excedant 500. aureos, ex potestate, sibi specialiter lege, senatusconsulto aut principis constitutione concessâ, defert. *l. 6. §. 2. ff. de tutelis. §. 5. Inst. de Attil. tut.* unde & hæc tutelæ datio nec ordinariæ jurisdictionis est. *d. l. 6. §. 2.* nec alteri demandari potest. *l. 8. ff. h. t.* eique locus est, quoties vel plane deficit testamentaria & legitima, vel testamentaria adhuc in suspenso est & speratur. *pr. & §. 1. Inst. de Attill. tut. l. 11. ff. de test. tut.* (I.)

2. Dantur autem illis tantum pupillis, qui subsunt dantis jurisdictioni ratione patrimonii vel domicilii vel originis. *l. un. C. ubi pet. tut. l. 27. ff. h. t.* nec alii tutores dantur, quam qui etiam jurisdictioni dantis subjecti sunt. *l. 3. l. 24. ff. h. t.* & idonei facultatibus, industriâ, moribus. *l. 21. §. 5. 6. ff. h. t.* Nemo tamen semet ipsum recte tutorem dat. *l. 4. ff. h. t.* licet collega collegam tutorem dare non prohibeatur. *l. 19. §. 1. ff. h. t. l. 3. ff. qui pet. tut.* quem tamen invitum ad eam suscipiendam cogere nequit. arg. *l. 14. ff. de manumiss. l. 13. §. 4. ff. ad senatusc. Trebell.* (II, III, IV)

3. *Moribus.* Tutores dantur hodie à camerâ pupillari, aut ſeâ deficiente, ab ordinariis magiſtratibus illius loci, in quo pupillus moratur, non, ubi res habet. Poteſt & Hollandiæ curia furioſo, prodigo & amenti curatorem dare.

* Adde *ex Cod. libr.* 5. *tit.* 34. *qui dare tut. vel curat. poſſ. tit.* 33. *de tut. & curat. illuſtr. perſonarum. tit.* 47. *ſi cont. volunt. matr. tut. dat. ſit.*

TIT. VI.

Qui petant tutores.

1. Quidam ex liberâ voluntate tutores pupillis poſtulant, quales agnati remotiores, affines, amici; familiares &c. *l.* 2. *pr. ff. h. t.* quidam tenentur, puniendi, ſi id prætermiſerint. Ita mater & avia privandæ ſucceſſione impuberum intra pubertatem (non poſtea. *l.* 3. *C. ad Senatuſc. Tertull.*) morientium, ſi iis intra annum, ex quo ipſæ vel noluerunt vel non potuerunt tutrices eſſe, tutorem non petierint. *l.* 2. §. 1. *ff. h. t. l.* 2. §. 32. *& ſeqq. ff. ad SConſult. Tertull.* ſive nullo modo petierint, ſive petierint quidem, ſed excuſato eo tutore, alium ejus loco petere neglexerint, aut cum non rite teſtamento datus eſſet, eum confirmari non curaverint. *l.* 2. §. 1. *l.* 4. *pr. &* §. 2. *ff. h. t. l.* 2. §. 32. *ff. ad SConſ. Tertull.* Eademque obtinent in omnibus proximis cognatis, qui ſucceſſionem impuberis ab inteſtato vel ex ſubſtitutione ſperantes; tutorem ei non poſtulaverint. *l.* 10. *C. de legit. hæred.* (1, 11, 111.)

2. Libertus autem, ſi patroni liberis tutorem non petat, à magiſtratu puniendus eſt. *l.* 2. §. 1. *in fin. ff. h. t.* Nec ceſſant hæ pœnæ propter juris ignorantiam. *l. fin. C. h. t.*

3. *Moribus.* Licet & hodie pietatis ratio poſtulet, ut mater aut agnati proximi impuberibus tutores vel puberibus curatores petant; ſi tamen id neglexerint, non ideo ſucceſſione privantur, quandocunque mortui fuerint illi, quibus non curarunt proſpici.

* Adde *ex Cod. libr.* 5. *tit.* 31. *qui petant tut. vel curat. tit.* 32. *ubi pet. tut. vel curat.*

Tit. VII.

De administratione & periculo tutorum &c.

1. Tutor simulac se datum noverit, tutelam tenetur administrare. *l.* 8. *C. h. t.* præmissa tamen triplici cautione; puta repromissione de pupillo defendendo. *l. fin.* §. 4. *C. h. t.* *l.* 32. *C. de episcop. & cleric.* cautione juratoriâ de omnibus ex utilitate pupilli gerendis. *auth. quod nunc. C. de curat. furios.* ac denique satisdatione rem pupilli salvam fore. *tit. ff. rem pup. salvam fore.* quamvis non omnes, sed soli legitimi ac sine inquisitione dati, rarius testamentarii, hanc præstent. *pr. Inst. de satisd. tut.* (I, II.)

2. His adjungenda inventarii solennis confectio, intra tempus arbitrio judicis definiendum (cum nuspiam illud expressum sit) absolvenda. *l.* 24. *C. h. t.* Adeo ut ob neglectum bonorum repertorium adversus tutorem in litem jurari possit. *l.* 7. *ff. h. t.* nisi is justam habeat excusandi causam. *d. l.* 7. aut pater pupilli ei remiserit inventarii conscriptionem, *l. ult.* §. 1. *C. arbitr. tut.* Simplicem enim bonorum adnotationem, quæ ad rationes reddendas est necessaria, remitti non posse, verius est. arg. *l.* 5. §. 7. *ff. h. t.* junct. *l.* 119. *ff. de legat.* 1. (III, IV, V.)

3. In ipsâ autem administratione eam adhibeat diligentiam, quam in suis rebus solet diligens paterfamilias: omnia expendat, quæ ex utilitate vel honore pupilli eroganda videntur pro quantitate patrimonii & dignitate natalium. *l.* 12. 13. *ff. h. t. l.* 16. *C. eod.* Non tamen temere & sine causâ donet. *l.* 46. §. *ult. ff. h. t. l.* 1. §. 1. *ff. de tut. & ration. distrab.* Insuper res pupillorum sartas tectas tueatur. *l.* 22. *vers. nec vero domum C. h. t.* debita solvat, ut pœnam evitet aut usurarum præstationem. *l.* 23. *ff. h. t.* sive extraneo pupillus sive ipsi tutori debeat; cum tutor sibi quoque solvere possit sine decreto. *l.* 9. §. 5. 7. *ff. h. t.* excepto casu in. *l.* 1. §. 12. *ff. ad Senatusc. Trebell.* & *l.* 3. §. 6. *ff. de contrar. tut. & utili act.* Adhæc conditiones, ex quarum implemento lucrum pupillo obventurum est, adimpleat. *l.* 21. *C. h. t.* pupillum in judicio defendat; & pro

pro eo actiones instituat, modo justam habeat litigandi causam. *l.* 9 §. 6. *ff. h. t. l.* 6. *l.* 11. *l.* 28. *C. h. t.* debita ab aliis & à se exigat. *l.* 46. §. *ult. ff. h. t.* pecuniam pupillarem fœnori collocet, aut in emtiones prædiorum impendat. *l.* 3. §. 2. *l.* 5. *ff. h. t. l.* 24. *C. h. t.* si neutrum fecerit, initio quidem tutelæ post sex, deinde vero post duos menses ad usuras tenetur. *l.* 7. §. 11. *l.* 15. *ff. h. t.* quamvis jure novo satisfaciat, si pecuniam pupillarum asservet; nisi pupillo sufficientes desint aliunde reditus, quo casu adhuc tenetur in fœnore nummos ponere. *nov.* 72. *c.* 6. 7. (VI, VII, VIII. & seqq.)

4. Quo modo & quo ordine tutores conveniendi sint, libr. seq. dicendum.

5. *Moribus.* Quo modo tutores cavere debeant, an fidejussoribus an repromissione, id totum ex judicis arbitrio dependet. Uti & judex, perpensis circumstantiis, æstimat, an inventarii solennis confectio tutori injungenda an remittenda sit, prout id maxime suaserit pupilli utilitas. Arbitrarium quoque tempus est, intra quod hodie tutor pupillarem pecuniam fœnori collocet; quem si judex admodum negligentem in eo deprehenderit, ad pecuniæ otiosæ usuras vel id quod interest pupillo condemnabit.

* Adde *ex Cod. libr.* 5. *tit.* 37. *de admin. tut. tit.* 38. *de peric. tut. vel curat. tit.* 42. *de tut. vel curat. qui satis non dedit. tit.* 49 *ubi pup. educari debeat. tit.* 50. *de aliment. pupillo præst.*

TIT. VIII.

De autoritate & consensu tutorum & curatorum.

1. Autoritas est consensus de præsenti, & probatio ejus quod geritur, quæ interponenda expresse, & pure, licet negotium sub conditione contraheretur. *l.* 8. *ff. h. t.* per tutorem præsentem & scientem quid agatur. *l.* 14. *ff. h. t.* (non invitum detentum, aut ignorantem. *l.* 1. §. *ult. ff. h. t.* non absentem. *d. l.* 14. *ff. h t.*) ac denique in ipso negotio. §. 2. *Inst. h. t.* ejusque vel initio. *l.* 31. *ff. de usucap.* vel fine, antequam ad alia digressi sunt contrahentes. *l.* 25. §. 4. *ff. de acquir. hæred.* non post tempus. *d.* §. 2. *Inst. h. t.* (1.)

2.

2. In quibusdam autem negotiis necessaria non est tutoris autoritas; puta si pupillus meliorem faciat conditionem, nec se alteri vicissim obliget. *pr. Inst. h. t.* Quamvis & sine tutoris autoritate nonnunquam obligari possit; veluti ex delictis. *l.* 111. *ff. de reg. jur.* §. *pen. Inst. de obl. quæ ex delict.* & plerisque quasi contractibus, in quibus ex re ipsa nascitur obligatio. *l.* 46. *ff. de obl. & act.* (II.)

3. In plerisque aliis est necessaria; non modo in contractibus utrimque obligatoriis, qui deficiente tutoris autoritate claudicaturi essent, & solum eum, quocum pupillus contraxit, obligaturi. *d. pr. Inst. h. t* sed & in adeundâ hæreditate, ut ut lucrosâ. *d. pr. Inst. h. t.* (III, IV.)

4. Quandoque tamen ne adhibita quidem sufficit tutoris autoritas, puta in rebus pupillorum immobilibus alienandis, de quo alibi; ut & in solutione pupillis faciendâ, quam debitor non satis tuto facit interpositâ solâ tutoris autoritate; sed insuper judicis decretum intervenire necesse est. §. *ult. Inst quib. alien. licet.* nisi solvendæ sint usuræ biennii tantum aut brevioris temporis centum aureorum quantitatem non excedentes. *l.* 27. *C. de admin. tut.* (V, VI, IX.)

5. Quod si plures ejusdem pupilli tutores fuerint, unius sufficit autoritas. *l.* 4. *ff. h. t.* nisi agatur de pupillo adrogando. *l. ult. C. h. t.* Nec refert, autor fiat tutor administrator, an honorarius qui non administrat. *l.* 14. §. 1. *ff. de solution.* nisi tutori interdicta fuerit administratio; qualis non recte autor est. *d. l.* 14. §. 1. atque ita intelligenda. *l.* 4. *ff. h. t.* Si tamen tutela per regiones aut partes divisa sit inter tutores, quisque tantum respectu suæ partis, nullus in parte alteri commissâ autor fit. *l. ult. C. h. t.* (VII.)

6. Licet autem officii ratio tutorem obliget ad autoritatem interponendam; ad id tamen invitus cogi nequit; cum judicio tutelæ pupillo satis prospectum videatur, si ex denegatâ autoritate læsus sit. *l.* 17. *ff. h. t.* (VIII.)

7. *Moribus.* Ratihabitio tutoris vel curatoris post tempus interposita negotium à minore gestum confirmat; quod alias deficiente ratihabitione ipso jure nullum foret. Quod si evidens in negotio contrahendo appareat minorum utilitas, tutor ad interponendam autoritatem hodie cogi potest. Cæterum, præsuppositâ perpetuâ maritorum in uxores curâ, mulieres sine maritorum consensu vel ratihabitione contrahentes nihil agunt; sic ut nec maritus obligetur, nec mulier

lier ipsa ex tali contractu stante vel soluto matrimonio conveniri in Hollandiâ possit: quamvis Ultrajecti mulier soluto matrimonio recte conveniatur, aut hæredes ejus. Si tamen uxor publica mercatrix sit, & qua talis contraxerit, vel etiam circa ea, quæ victum & amictum ac œconomiam in genere spectant, se & maritum hactenus recte obligat.

* Adde *ex Cod. libr. 5. tit. 59. de autor. præst.*

TIT IX.

Quando ex facto tutoris vel curatoris minores agere vel conveniri possunt.

1. Minoribus ex facto tutorum utiles acquiruntur obligationes & actiones. Quâ ratione ex pecuniâ pupillari, per tutorem mutuo datâ, certi condictio, aut si tutor in judicio superaverit, actio judicati; si prædia pupillaria elocaverit, locati; si res ex pecuniâ pupilli comparaverit, utilis rei vindicatio; si tutori pro pupillo debitum constitutum, actio de constitutâ pecuniâ pupillo competit. *l. 5. §. 9. ff. de constit. pecun. l. 2. l. 6. ff. h. t. l. 2. l.* 4. *C. eod.* (1.)

2. Vice versâ etiam ex tutoris facto pupillus convenitur; veluti, si pecuniam mutuo acceptam tutor in rem pupilli verterit. *l. 3. C. h. t.* aut pro pupillo condemnatus sit. *l. 7. ff. h. t. l. 1. C. h. t.* Quid quod & ex tutoris dolo recte pupillus conveniri possit; adhibitis tamen distinctionibus: nam si extrinsecus à tutore dolus sit admissus, pupillo haud nocebit. *l. 4. ff. h. t.* Sin in ipsis rebus pupillaribus dolum tutor fecerit, si quidem pupillus inde sit factus locupletior, non dubium, quin teneatur saltem quatenus ad eum pervenit. *l. 3. ff. h. t. l. 21. §. 1. ff. de peculio. l. 15. ff. de dolo. l. 4. §. 23. ff. de doli mali & met. except.* sed si nihil inde ad pupillum pervenerit, pupillus conveniri nequit, si tutor solvendo non sit, eo vero solvendo existente, pupillus ex ejus dolo tenebitur, regressum contra ipsum judicio tutelæ habiturus. *l. 1. §. 6. ff. ne vis fiat ei qui in poss. l. 1. ff. h. t.* Ut tamen semper conventus pupillus à judicio liberari possit, si actiones actori ce-

cedat contra tutorem. *l. fin. in med. ff. de admin. tut. l.* 3. §. 1. *ff. de tribut. act.* atque ita effectu inspecto, non nocet pupillo dolus tutoris. juxta. *l.* 198. *ff. de reg. jur.* (II, III, IV.)

* Adde *ex Cod. libr.* 5. *tit.* 39. *quando ex fact. tut. minor. agere vel conven. possit.*

Tit. X.

De suspectis tutoribus & curatoribus.

1. Suspectus dicitur, qui non ex fide tutelam gerit. Quasi suspectus, qui non ex fide tutelam gesturus est. §. 5. *Inst. h. t.* Possunt autem ut suspecti postulari cujuscunque generis tutores, testamentarii, legitimi, & dativi, etiam ipsi parentes & patroni, modo parcatur eorum famæ. *l.* 1. §. 5. *ff. h. t.* idque durante tutelâ, non item eâ finitâ; cum hæc ipsa accusatio non ad aliud tendat primario, quam ut tutor removeatur, & ejus intuitu finiatur tutela. *l.* 1. *C. h. t.* §. 8. *Inst. h. t.* (I, II, III.)

2. Suspectum postulare possunt quivis è populo, etiam fœminæ favore pupillorum. §. 3. *Inst. h. t.* contutor quoque contutorem. *l.* 1. *C. de peric. tut.* Nemine vero accusante, in subsidium servus tandem pupillaris, fraudem tutoris detegens, audiendus est. *l. ult. ff. h. t.* vel etiam prætor ipse dolum manifestum tutoris deprehendens, eundem nullo urgente removebit. *l.* 3. §. 4. *ff. h. t.* Non tamen ipse pupillus recte suspectum tutorem postulaverit, ne autore quidem contutore: quamvis id minori liceat, respectu curatoris, ex consilio necessariorum. §. 4. *Inst. h. t.* Obst. *l.* 7. *C. h. t.* Resp. vel delenda vocula *tuarum*: vel intelligenda lex de tutelâ sexus. (IV, V.)

3. Remotio autem tutoris non ab aliis fit magistratibus, quam quibus id lege datum est. arg. §. 1. *Inst. h. t. l.* 1. §. 11. *ff. ad Senatusc. Turpill.* licet propter utilitatem pupillorum suspecti tutoris cognitio alteri mandari possit. *l.* 4. *ff. de off. ejus cui mand. jurisd. l.* 1. §. 4. *ff. h. t.* (VI.)

4. Effectus accusationis est, quod eâ pendente, tutori interim administratio adimatur. §. 7. *Inst. h. t.* &, si probentur ea, quorum accusatus est, removeatur, ac infamiâ notetur

tur

tur ob dolum latamve culpam, non item ob levem. §. 6. *Inst. h. t.* junct. *l.* 226. *ff. de verb. signif. l.* 1. *ff. si mens. fals. med.* quandoque etiam gravius coërceatur pœnâ corporali. §. 9. 10. 11. *Inst. h. t.* (VII.)

5. *Moribus.* Remotus ob dolum non fit infamis, nisi concurrat delictum per se infamans.

* Adde *ex Cod. libr.* 5. *tit.* 43. *de suspect. tut. & curat.*

LIBER XXVII.

TIT. I.

De excusationibus tutorum.

1. Cum tutela sit munus publicum, quisque eam administrare cogitur, si tutor datus fuerit, nisi se excuset. Est autem excusatio *justæ causæ allegatio, quâ quis tutelæ vel curæ onus deprecatur*: quæ facienda, citatis pupillorum propinquis, aut ipsis minoribus. arg. *l.* 1. *C. si tut. vel curat. fals. alleg. excus. l.* 11. §. 2. *ff. de minor.* vel dato impuberibus curatore ad refellendam tutoris excusationem. arg. §. *ult. Inst. de autor. tut.* Non tamen per libellum recte fit excusatio, cum causæ cognitionem desideret. *l.* 25. *ff. h. t.* junct. *l.* 71. *ff. de reg. jur.* licet libellus offerri possit excusationis contestandæ gratiâ, ut præscriptio summoveatur; non, ut fiat de excusatione disceptatio. *l.* 13. §. 10. *ff. h. t.* (I, II, VI.)

2. Causæ justæ excusationis sunt variæ; putà numerus liberorum Romæ trium, in Italiâ quatuor, in Provinciis quinque; modo naturales & legitimi sint, viventes, ac primi gradus: non naturales tantum aut adoptivi. *l.* 2. §. 3. *ff. h. t.* non mortui, nisi in acie perierint; nec ulterioris gradus liberi, nisi mortuo patre intermedio, quo casu nepotes quotquot numero fuerint, unius personæ, parentis sc. personam repræsentabunt. *pr. Inst. h. t.* Tria quoque onera tutelæ non affectatæ §. 5. *Inst. h. t.* nisi tutela sit admodum laboriosa; quo casu vel una sufficit. *l.* 31. §. *ult. ff. h. t.* vel tres leves, aut una ex illis brevi sit expiratura; quo casu & quarta superaddi posset. *l.* 15. §. 15. *l.* 17. *ff. h. t.* Adhæc inimicitiæ capitales. §. 11. *Inst.*

Inst. h. t. Potestas, dum quis magistratus est creatus, sive major sive municipalis. §. 3. *Inst. h. t. l.* 6. §. 16. *ff. h. t.* nec obst. *l.* 23. *ff. h. t.* agit enim de eo qui necdum magistratus est, sed magistratum *administraturus*. Praeterea dignitas senatoria respectu tutelae plebejorum; non Senatorum. *l.* 15. §. 2. 3. *ff. h. t.* Administratio rerum fisci vel Principis. §. 1. *Inst. h. t. l.* 41. *ff. h. t.* Conductio vectigalium publicorum, seu fisci. *l.* 8. §. 1. *ff. de vac. & excus. mun. l. pen.* §. 10. *ff. de jure immunitat.* non civitatum, *l.* 15. §. 10. *ff. h. t.* arg. *l.* 16. *ff. de verb. signif.* Mutatio domicilii, jubente Principe. *l.* 12. §. 1. *ff. h. t.* Artes liberales, Grammatica, Rhetorica, Medicina, modo intra statutum numerum sint qui eas exercent. §. 15. *Inst. h. t. l.* 6. §. 2. *ff. h. t.* Paupertas, adversa valetudo. §. 6. 7. *Inst. h. t.* Imperitia literarum, si conjuncta sit cum imperitiâ negotiorum. *l.* 6. §. *ult. ff. h. t.* Absentia reipublicae causâ, tam respectu eorum qui principaliter absunt, quam respectu comitum & ministrorum. §. 2. *Inst. h. t. l.* 41. §. 2. *ff. h. t.* Aetas annorum septuaginta §. 13. *Inst. h. t. l.* 2. §. 1. *ff. de vacat. & excus. mun.* Excusantur denique etiam legum Doctores Romae docentes. *l.* 6. §. 12. *ff. h. t.* & Principis Consiliarii. *l.* 30. *ff. h. t.* nec non Philosophi. *l.* 6. §. 7. *ff. h. t.* (VIII, IX, X, XI, XII.)

3. Quamvis autem pleraeque ex causis enumeratis à tutelâ tantum suscipiendâ, non item à susceptâ excusent: quaedam tamen sunt, quae & à susceptâ excusationem praebent qualis est absentia reipublicae causa. §. 2. *Inst. h. t.* mutatio domicilii jussu Principis facta. *l.* 12. §. 1. *ff. h. t.* senatoria dignitas. *l* 15. §. 3. *ff. h. t.* valetudo. *l.* 40. *ff. h. t.* patriciatus honor. *l.* 30. *ff. h. t. l.* 11. §. 2. *ff. de minor.* (VII.)

4. Quod si plures causae imperfectae concurrant, ad excusationem non sunt profuturae. *l.* 15. §. 11. *ff. h. t.* At si quis plures habuerit, quae per se singulae sufficiunt, vel omnes simul, vel una post alteram proponi potest; modo vel simul vel separatim proponantur intra dies quinquaginta continuos, à tempore scientiae & aditae haereditatis aut existentis conditionis sub quâ tutor datus est, computandos. *l.* 13. §. 8. *l.* 21. §. 1. *l. pen.* §. 1. *ff. h. t.* §. 16. *Inst. h. t.* ac intra quatuor menses, ex quo quis tutor nominatus est, probentur. *l.* 38. *ff. h. t.* (III, IV.)

5.

5. An autem tutor se electum sciverit, an ignoraverit, id ipsum facti est, adeoque probandum: ut tamen & præsumtionibus locus sit; quatenus nonnunquam scientia præsumitur, ut tutori incumbat ignorantiæ probatio, forte si præsens fuerit. *l. pen. C. de peric. tut.* nonnunquam ignorantia, adeo ut ipsi pupillo onus probandi scientiam sit imponendum; forte si tutor absens datus fuerit, sic ut hic circumstantiæ multum conferant. *l. 6. ff. de administr. tut.* (IV. in fine.)

6. Si autem ex falsâ causâ quis excusationem meruerit, periculum tutelæ nihilominus ad eum spectat. *l. 1. C. si tut. vel curat. falſ. alleg. §. ult. Inst. h. t.* (V.)

7. *Moribus.* Quæ sint justæ excusationis causæ, maxime ex magistratuum arbitrio ac prudentiâ dependet.

* Adde *ex Cod. libr. 5. tit. 62. de excus. tut. & curat. tit. 63. si tut. vel curat. falſ. alleg. excus. tit. 64. si tut. vel cur. reipubl. caus. abs. tit. 65. de excusat. veteran. tit. 66. qui numero liber. tit. 67. qui morbo. tit. 68. qui ætate tit. 69. qui numero liberor.*

TIT. II.

Ubi pupillus educari vel morari debeat, & de alimentis ei præstandis.

1. Pupillus in tutela constitutus regulariter educandus apud eum, quem pater designaverit, nisi is suspectus sit, alioquin apud matrem, nisi illa vitricum superinduxerit; tunc enim apud alios educandus cognatos: sed non facile apud eos qui successionem pupilli sperant, ne forsan ei struant insidias *l. 1. §. 1. ff. h. t. l. 1. 2. C. h. t.* nec apud tales, qui pudicitiæ pupillorum possent insidiari. *l. 5. ff. h. t.* (I.)

2. Commoda etiam pupillo alimenta decernenda sunt, plerumque prætoris arbitrio pro modo facultatum; aliquando & sine prætore, ne pandantur arcana patrimonii. *l. 2. C. de alim. pup. præst.* ut tamen auctis facultatibus alimenta quoque augeri possint, iis vero diminutis & hæc diminuenda sint. *l. 3. pr. §. 1. & ult. ff. h. t.* Si tutor latitet, ne alimenta pupillo decernantur, pupillus in pos-

 sessio-

sessionem bonorum tutoris mittitur: sin præsens per mendacium neget, alimenta pupillo decerni posse, ad præfectum urbis puniendus mittitur. §. 9. 10. *Inst. de susp. tut.* (II. 121.)

3. *Moribus.* Pupillus etiam apud proximos successionem sperantes, & matrem, quæ vitricum superinduxit, educari potest. nisi justæ causæ aliud suadeant.

* Adde *ex Cod. l. 5. tit.* 49. *ubi pup. educ. deb. tit.* 50. *de aliment. pup. præst.*

Tit. III.

De tutelæ & rationibus distrahendis & utili curationis causâ actione.

1. Finitâ tutelâ, per pubertatem, conditionis, aut diei existentiam, capitis diminutionem omnem pupilli, maximam & mediam tutoris, mortem tam pupilli quam tutoris, excusationem, aut remotionem. (*tit. Inst. quib. mod. tut. fin.*) ex administratione ejus datur actio tutelæ directa & contraria: utraque generalis quidem; ita tamen, ut iterato agi possit de specie, de quâ ante actum non erat. *l.* 2. *C. de judic.* (II.)

2. Directa est actio civilis bonæ fidei §. 28. *Inst. de act.* quæ pupillo datur, & hæredi ejus, licet hæres non habeat pupilli privilegium. *l.* 42. *ff. de admin. tut.* Contra tutorem & hæredem ejus, ut reddat rationes administrationis, in loco ubi gessit. *l.* 1. 2. *C. ubi de ratiocin. l.* 1. §. 3. *ff. h. t.* examinandas deinde, an justæ ac probæ sint imputationes iis comprehensæ, accepta recte relata, &c. arg. *l.* 82. *l.* 111. *ff. de condit. & demonstrat. l.* 6. §. *ult. ff. de statulib.* (IV. V. VI. VII.)

3. Insuper ut res juxta inventarium restituat, reliqua solvat. *l.* 9. *l.* 20. §. 1. *l.* 28. §. 4. *ff. de liberat. leg. l.* 69. §. 4. *ff. de evictión.* unà cum usuris si moram fecerit. *l.* 7. §. *pen. & ult. ff. de admin. tut. l.* 2. *C. de usur. pupill. l.* 7. §. 1. *ff. de admin. tut.* aut pecuniam pupillarem in suos usus converterit. *l.* 47. §. 6. *ff. de admin. tut.* Quæ reliqua etiam solvenda, licet pupilli pater vel ipse pupillus pubes factus tutori rationum redditionem remiserit. *l.* 5. §. 7. *ff. de admin. tut. l.* 20. §. 1. *l.* 28. §. 4. *l. ult.* §. 2. (ubi delenda particula

cula *non.*) *ff. de liberat. legat. l.* 72. §. 3. *ff. de condit. & demonstr.* (VIII. IX. X. XI.)

4. Denique, ut damna reparet dolo, latâ vel levi culpâ data. *l.* 1. *ff. h. t. l.* 23. *ff. de reg. jur.* exceptis casibus in *l.* 5. §. 7. *l.* 7. §. 2. *ff. de admin. tut. l.* 2. *C. arbitr. tutelæ.* ubi solum dolum & culpam latam tutor præstat, excepto quoque casu *l.* 53. §. 3. *ff. de furtis.* ubi de levissimâ tenetur, quia se obtulit: cui & addi potest, si in suis rebus sit diligentissimus. arg. *l.* 1. *ff. h. t.* (XII. XIII. XIV. XV. XVI. XVII.)

5. Quod si curator curam gesserit, utilis curationis causa actio datur; etiam *utilis negotiorum gestorum* appellata; *l.* 7. C. *arbit. tut.* ad eadem, quæ tutelæ actione continentur, tendens *l.* 20. §. 1. *ff. h. t.* Et si quidem bonorum omnium curator sit; quia talis tutori similis, finitâ demum cura actioni locus erit. *l.* 2. *l.* 14. *C. de admin. tut.* sin certæ rei vel causæ sit curator, etiam curâ durante conveniri potest *l.* 26. *ff. de admin. tut. l.* 4. §. *ult. l.* 16. §. *ult. ff. h. t. l.* 2. *l.* 14. *C. admin. tut. l.* 4. §. *ult. l.* 16. §. *ult. ff. h. t. l.* 26. *ff. admin. tut. l.* 1. §. 3. *ff. de contrar. tut. act.* (XX.)

6. Præter directam tutelæ actionem etiam finitâ tutelâ de rationibus distrahendis actio est prodita. *l.* 1. §. *ult. ff. h. t* quæ est ex delicto pœnalis mixta in duplum, competens pupillo & ejus hæredibus, contra tutorem, non hæredem ejus, nisi quatenus ad eum pervenit, quoties tutor durante tutelâ ex bonis pupilli quid interverterit, & ita rationes turbaverit. *l.* 1. §. 19. & *seqq.* & §. 23. *l.* 2. §. *ult. ff. h. t.* (XIX.)

7. Potest autem cum hâc actione concurrere actio furti & legis Aquiliæ, aliæque similes, nec altera per alteram perimitur *l.* 2. §. 1. *ff. h. t.* Concurrit & tutelæ actio; sed si prius actum fuerit tutelæ judicio, actio de rationibus distrahendis cessat quidem quantum ad rem, quomodo limittanda *l.* 1. §. 21. *ff. h. t.* non vero quoad pœnam. arg. *l.* 7. §. 1. *ff. de condict. furt. l.* 7. §. 1. *ff. commodati.* (XIX.)

8. *Moribus.* Tutela non pubertate, sed majorennitate finitur, confusis tutelæ & curæ juribus. Rationes vero etiam durante tutelâ quotannis per tutorem reddendæ; nisi aliud testatori tutorem constituenti vel magistratui visum fuerit.

* Adde *ex Cod. libr.* 5. *tit.* 51. *arbitrium tutelæ.*

Tit. IV.

De contrariâ tutelæ & utili actione.

1. Contraria tutelæ actio est prætoria. *l. 1. ff. b. t.* quæ finitâ tutelâ tutori hæredique ejus datur contra pupillum & hæredes ejus. *l. 1. §. 3. l. 3. §. ult. ff. b. t.* ad id ut consequatur quod sibi abest ratione tutelæ administratæ, unà cum usuris; nisi potuerit sibi antea ex pupillari pecuniâ satisfacere. *l. 3. §. 4. 3. ff. b. t.* (I. II. III. VII.

2. Nec refert, quod forte non expedierit pupillo, has aut illas impensas per tutorem factas esse; sufficit enim, quod nisi casus supervenisset inexpectatus, utiles esse potuissent, *l. 3. §. 7. ff. b. t.* uti nec interest, utrum durante tutelâ an ante aut post eam tutor erogaverit; si modo ex causis & negotiis tutelæ connexis. *l. 3. §. 8. ff. b. t.* aliàs enim magis negotiorum gestorum quam tutelæ actio instituenda foret. *l. 13. ff. de tut. & rat. distrah.* (IV.)

3. Quod si ultra tutor expenderit, quam patiebantur patrimonii pupillaris vires, tamen & hoc repetit, quoties id fieri pupillo expedierit. *l. 3. pr. ff. b. t.* (V. VI.)

4. Petit insuper hâc actione tutor, se liberari à fidejussione, & bona sua â nexu pignoris, si se vel sua obligaverit pro pupillo. *§. 2. in fin. Inst. de oblig. ex quasi contractu.* Etiam sibi cedi actiones adversus contutores, nisi ex propiâ culpâ aut proprio vel communi dolo solverit. *l. 1. §. 13. 14. ff. de tut. & rat. distrah.* quamvis & sine cessione utiles intentare possit actiones contra contutorem. *l. 2. C. b. t. d. l. 1. §. 13.* (IX. X. XI. XII.

5. Quod autem contrario petitur tutelæ judicio, id etiam per compensationem servari posse constat, quoties habiles inveniuntur compensationis termini. *l. 1. §. 4. ff. b. t.* (VIII.)

* Adde *ex Cod. l. 5. tit. 58. de contrario Judicio.*

Tit.

Tit. V.

De eo qui pro tutore vel curatore negotia gessit.

1. Pro tutore gerere dicitur, qui, cum tutor non esset, pupillaria tamen negotia tanquam tutor, administrat, sive sciverit se tutorem non esse, sive ignoraverit. *l. 1. ff. h. t.* Ex quâ gestione actio protutelæ nascitur, directa & contraria. (I.)

2. Directa pupillo datur contra protutorem, qui tenetur de gestis, & non de gestis quæ attigit: non item de iis quæ non attigit, nisi alius eâ gesturus fuisset. *l. 1. §. ult. ff. h. t.* Quod si primo quidem se tutorem crediderit, deinceps vero errore comperto velit desistere, necessarios pupilli tenetur certiores reddere, ut illi tutorem pupillo petant. *d. l. 1. §. ult.* (II.)

3. Contraria protutori competit contra pupillum ad id ut indemnis servetur. *l. ult. ff. h. t.* Et generaliter in his protutoribus ac protutelæ actionibus eadem fere, quæ in veris tutoribus & tutelæ judicio, obtinent. arg. *l. 4. ff. h. t.* eo excepto, quod rerum pupillarium alienatio à protutore facta non sit valida, uti quidem est ea quæ fit à tutore. *l. 2. ff. h. t.* quodque protutelæ actio durante adhuc administratione locum habeat. *l. 26. ff. de admin. tut. l. 1. §. 3. ff. h. t.* (III.)

* Adde *ex Cod. libr. 5. tit. 45. de eo qui pro tutore negotia gessit.*

Tit. VI.

Quod falsò tutore autore gestum esse dicetur.

1. Quisquis sciens se tutorem non esse, pupillo tamen per dolum autor fit, quasi tutor esset, actione in factum tenetur ei, qui cum pupillo contraxit, ad id quod interest. Ipsi etiam pupillo obstringitur, simili in factum actione, si is inde læsus sit. Denique & in factum actione is tenetur, qui dolo alium induxit, ut ille se

se tutorem crederet & autor fieret. *l.* 7. 8. 9. *ult. ff. h. t.* Quæ in factum actiones hæredibus quidem, at non in hæredes, nec ultra annum competunt. *l.* 9. §. 1 *ff. h. t.* (II.)

2. Interim & ei, qui bonâ fide ac errore probabili cum falso tutore, quem verum esse putabat, contraxit, in integrum restitutio concedi solet. *l.* 1 §. *ult. ff. h. t.* Non tamen, si duo autores facti sint, quorum alter verus, alter falsus tutor erat. *l.* 1. §. 3. *ff. h. t.* Uti nec, si contrahens falsum tutorem esse sciverit. *l.* 1. §. *ult. ff. h. t.* nisi minor fuerit; vel cogente prætore cum falso tutore sciens contraxerit. *l.* 4. 5. *ff. h. t.* (I.)

Tit. VII.

De fidejussoribus & nominatoribus & hæredibus tutorum & curatorum.

1. Hæredes tutorum tutelæ judicio tenentur quidem ex dolo & latâ culpâ propriâ; non autem ex latâ culpâ vel dolo tutoris, nisi aliquid ad eos pervenerit; aut lis cum defuncto fuerit contestata *l. ult.* §. 1. *ff. h. t.* arg. §. 1. *Instit. de perpet. & temp. act.* *l.* 44. *ff. de reg. jur.* Obst. *l.* 1. *C. de hæred. tut.* Resp. pro *non latæ* legendum *latæ*, deletâ, particulâ *non*; ut libri Basilic. & ratio legis suadens. (IV, V, VI.)

2. Tenentur & fidejussores actione ex stipulatu; sive expresse fidejusserint, sive tacite, dum scientes præsentes passi sunt sua nomina, tanquam fidejussorum in acta referri. *l.* 4. § *ult. ff. h. t.* Et hi, licet ex tutoris persona habeant divisionis beneficium, eatenus nempe, quatenus ipse tutor eo potuisset uti. *l.* 6 *ff. h. t.* non tamen eo gaudent ex personâ propriâ. *l. ult. ff. rem pup. salv. fore.* Obst. *l.* 7. *ff. h. t.* Resp. ibi minor novaverat; cum fidejussoribus, & ita sibi præjudicaverat; ut hic casus specialis sit. (I, II.(

3. Nominatores quoque & affirmatores tutorum, qui sc. idoneos dixerunt tutores, pupillo ob id obstricti sunt. *l.* 4. §. *ult. ff. h. t.* Cæterum & nominatores & fidejussores easdem, quas & ipsi tutores, habent reputationes, & ad eadem

eadem præstanda obligati sunt, etiam ad usuras ex morâ tutoris *l.* 3. *l.* 5. *ff. h. t.* (III.)

* Adde *ex Cod. libr.* 5. *tit.* 54. *ne hæred. tutor. & curatorum. tit.* 57. *de fidejussorib. tut. & curatorum.*

Tit. VIII.

De magistratibus conveniendis.

1. Tandem occasione tutelæ comparata fuit, velut ultimum refugium, actio in factum subsidiaria; quæ & utilis tutelæ actio dici potest. arg. *l. ult. ff. h. t.* & utilis ex Senatusconsulto. *l.* 5. *C. h. t.* competens pupillo & ejus hæredibus. *l.* 1. §. 4. *ff. h. t.* non item contutori, qui propter alterius contutoris inopiam solidum solvere coactus fuit; nisi extra omnem culpam constitutus sit, nec ei imputari possit, quod contutorem suspectum non postulaverit. *l.* 2. 3. *ff. h. t.* Contra magistratus, non majores, sed minores, ut & actuarios, scribas, similesque, qui satisdationem exigunt. §. *ult. Inst. de satisd. tut.* si vel plane non, vel non idonee caveri curaverint; vel moniti tutores non dederint, vel minus idoneos præsidi nominaverint aut ipsi dederint, *l.* 1. §. 3. 6. 8. 13. *ff. h. t.* Etiam contra eorum hæredes, eo modo quo conveniendi hæredes tutorum *l.* 4. *ff. h. t.* Non tamen contra magistratuum fidejussores. *l.* 1. *pr. ff. h. t.*)I. II.)

2. Tendit hæc actio regulariter ad ea omnia, ad quæ ordinaria datur tutelæ actio, cum hâc recuperare debeat pupillus à magistratibus, quod à tutoribus eorumque fidejussoribus propter inopiam ipsorum servare non potuit. *l. ult. ff. h. t.* eo excepto, quod hâc actione agens pupillus non habeat privilegium aut hypothecam in bonis magistratuum, uti quidem habet actione tutelæ contendens in bonis tutorum. *l.* 1. §. 14. *ff. h. t.* nisi forte fuerit pupillus illustris aut clarissimus. vide *l.* 1. *in fin. C. de tut. & curat. illust. & clariss.* (V.)

3. Quod si ab initio idonei tutores dati fuerint vel nominati, vel ab initio idonee cautum sit, magistratum non onerabit, quod postea vel tutores vel fidejussores solvendo esse desierint. *l.* 1. §. 11. 12. *ff. h. t.* cujus tamen probatio non pupillo incumbit, sed ipsi magistratui. *d. l.* 1. §. 13. *ff. h. t.* (III.)

4. Cæterum quod ſpectat ordinem, quo propter tutelæ adminiſtrationem perſonæ, hoc & tit ſuperioribus enumeratæ, conveniendæ ac excutiendæ ſunt; diſtinctione non unâ opus eſt. Aut enim unus tantum, aut plures ſimul tutores conſtituti ſunt: ſi unus tantum, is prius conveniendus; eoque excuſſo, fidejuſſores, ſi quos dederit; ac tandem magiſtratus cæterique qui ſubſidiariâ actione tenentur. Si vero plures dati ſint, videndum an unus tutelam geſſerit, an omnes. Si unus, is ſolus ante reliquos excutiendus, oppoſito per reliquos ordinis beneficio, ſive privatâ conventione, ſive teſtatoris aut judicis autoritate, ſolus adminiſtraverit. *l. ult. C. de divid. tut. l. 6. C. arbitr. tut.* Sin omnes, explorandum an pro diviſo, an pro indiviſo adminiſtraverint: nam ſi pro indiviſo, ſinguli in ſolidum ſummo jure conveniri poſſunt: gaviſuri tamen diviſionis beneficio, ſi reliqui ſolvendo ſint, aut per moram minoris non agentis ſolvendo eſſe deſierint. *l. 1. §. 11. ff. de tut. & rat. diſtrah. l. 1. C. de divid. tut. l. ult. ff. rem pup. vel adoleſc. ſalv. fore.* Si vero diviſim tutelam geſſerint per partes vel regiones, juxta *l. 4. ff. de admin. tut.* videndum rurſus, utrum privatâ autoritate facta ſit adminiſtrationis diviſio, an judicis aut teſtatoris diſpoſitione. Illo quidem caſu liberum erit pupillo cum quovis eorum ita agere, ac ſi omnes promiſcue & pro indiviſo adminiſtraſſent. *l. 2. in fin. C. de divid. tut.* At ſi tutelæ diviſio judicis aut teſtatoris arbitrio facta ſit, ſinguli pro eâ tantum parte, quam adminiſtrarunt, tenentur; neutiquam pro parte alteri commiſsâ: niſi negligentes fuerint in contutore ſuſpecto poſtulando; tunc enim, excuſſo eo qui adminiſtraverit, tutores reliqui excutiendi ſunt, antequam actione ſubſidiariâ contra magiſtratum agatur. *§. 2. Inſt. de ſatiſd. tut.* arg. *l. 2. C. de divid. tut.* ceſſante vero hâc contutorum negligentiâ, ſic ut nihil iis imputari poſſit, ipſi potius excutiendi magiſtratus minores, aliique ſimiles, quam contutores *l. 3. ff. h. t. de magiſtrat. conveniend. l. 1. §. 15. ff. de tut. & rat. diſtrah.* in cujus §. fine delenda videtur cum Cujacio particula *non.* (VI. VII.)

5. *Moribus*, Actio ſubſidiaria contra magiſtratus hodie non datur, niſi manifeſtus eorum dolus in dando tutore minus idoneo appareat.

* Adde *ex C. libr. 5. tit. 75. de magiſtrat. conveniendis. tit. 52. de divid. tutelâ.*

Tit IX.

De rebus eorum qui sub tutelâ vel curâ sunt, sine decreto non alienandis.

1. Quamvis tutor mobilia pupilli, quæ servando servari nequeunt, privatâ possit autoritate alienare; reliqua tamen mobilia ut & immobilia ac incorporalia non sine decreto. *l.* 22. *C. ad admin. tut. l.* 1. *l.* 3. §. 4. 5. *ff. h. t.* adeo ut deficiente decreto, nullius momenti sit alienatio, ac pupillus res alienatas à quovis possessore vindicare queat, restituto tamen pretio cum usuris, quatenus illud in rem ejus versum est. *l.* 2. 10. 14. 16. *C. h. t.* Idemque erit, si prætori obreptum sit, ut decretum interponat. *l.* 5. §. *pen. ff. h. t.* (I. II. IX. X. XI.)

2. Interponitur autem à prætore decretum, tantum causâ cognitâ. *l.* 6. *C. h. t.* qui etiam sensus est. *l.* 12. *C. h. t.* Et ex oratione quidem Severi tantum propter æs alienum. *l.* 1. *l.* 5. §. 14. *ff. h. t.* sed postmodum etiam propter aliam maxime evidentem pupilli utilitatem; veluti ad dotem constituendam in pecuniâ numeratâ, cum rebus ipsis adultæ in dotem datis nollet sponsus contentus esse. *l.* 61. §. 1. *ff. de jure dot.* (V. VI, VII, VIII.)

3. Latiori vero sensu hic accipienda alienatio, sic ut non tantum venditionem contineat, sed & in solutum dationem. *l.* 15. *C. h. t.* & legati repudiationem. *l.* 5. §. 8. *ff. h. t.* (quod hic singulare, contra *l.* 28. *ff. de verb. signif. l.* 119. 134. *ff. de reg. jur.*) ut & servitutis impositionem, concessionem in emphyteusin aut usumfructum. *l* 4. *C. h. t.* pignoris & hypothecæ constitutionem. *l.* 1. §. *ult. l.* 2. *ff. h. t.* adeo ut nec fundus pro pupillo emtus venditori in securitatem pretii possit obligari. *d. l.* 1. §. *ult. & l.* 2. *ff. h. t.* (III, IV.)

4. Sunt tamen casus varii, quibus & sine decreto subsistit immobilium pupilli alienatio, puta si tutor retrovendat fundum pupillo sub expresso pacto de retrovendendo distractum; cum dominus vendens talem potuerit rei suæ causam imponere, cum qua deinde in pupillum transeat. arg. *d. l.* 2. *ff. h. t.* Valet quoque, si pater pupilli vel testator, à quo rem pupillus nactus est, alienationem permisse-

miserit. *l.* 3. *C. quand. decret. opus non est.* si vestes detritæ aut animalia superflua sint vendita. *l. ult. C. eod. tit.* si majorennis minorem ad prædii communis divisionem provocet. *l. pen. C. h. t.* si minor jam major factus alienationem ratam habuerit expresse vel tacite per lapsum quinquennii in oneroso; decennii inter præsentes, vicennii inter absentes in lucrativo titulo. *l. ult. C. si major fact. al. rat. hab.* Obst. *l. ult. C. de temp. in integr. restit.* Resp. lex illa locum habet in negotiis summo jure validis, & restitutione rescindendis; non item in negotiis ipso jure nullis, qualis est sine decreto alienatio. Alios insuper casus, quibus sine decreto procedit alienatio, vide *l.* 3. *pr. l.* 5. §. 4. 6. 7. *l.* 7. §. *pen. & ult. ff. h. t. l.* 1. §. 14. *ff. ad Senatusc. Trebell.* (XII. XIII. XIV.)

* Adde *ex Cod. libr.* 5. *tit.* 71. *de præd. & aliis reb. minorum sine decr. non alien. tit.* 72. *quando decr. opus non est, tit.* 73. *si quis ignorans rem min. esse sine decr. comparat. tit.* 74. *si major. fact. alien. sine decr. factam rat. hab.*

TIT. X.

De curatoribus furioso & aliis extra minores dandis.

1. Minoribus quidem annis 25, postquam puberes facti fuerint, curatores plerumque dantur; sed volentibus, non invitis, præterquam ad litem. *pr. &* §. 2. *Inst. de curat.* ut & in casu *l.* 7. §. 2. *ff. de minor. l.* 7. *C. qui pet. tut.* Ob. *l.* 1. §. *ult. ff. de minorib.* Resp. agit de casu, quo minor sponte curatorem admisit, a cujus potestate ante annum vigesimum quintum liberari nequit; ut id ex seq. *l.* 2. *&* 3. potest colligi (I. II.)

2. Quandoque tamen & impuberibus curatores dari, id vel generaliter, vel ad unum actum. §. *pen. Inst. de curat. junct.* §. *ult. Inst. de autor. tut.* non tamen ad adeundam hæreditatem, ad quam, tanquam actum legitimum, tutore opus est. *l.* 17 §. 1. *ff. de appellat.* junct. *l.* 19. *ff. de autor. tut.* Dari etiam quandoque majorennibus, puta furiosis prodigis, mente captis, &c. *l.* 1. 4. 6. *& passim h. t.* §. 3. 4. *Inst. de curator.* Prodigi autem in jure nostro illi demum censentur, quibus est bonis interdictum, neque enim ipso

ipso jure, sed demum ex decreto, causâ cognitâ, prodigi declarantur. *l.* 10. *ff. h. t.* (III. IV. V. VI. VII. IX. XII. XIII.)

3. Finitur cura in minoribus anno vigesimo quinto impleto; in furioso & prodigo, cessante furore vel prodigalitate per decretum contrarium. Et generaliter, cessante ratione ob quam datus est curator: denique iisdem fere modis, quibus etiam tutela extinguitur. (XV.)

5. *Moribus.* Invitis etiam minoribus curatores dantur; sic ut & illi, qui impuberibus tutores dati sunt, etiam curam administrent eorundem jam puberum, sublatâ inter tutores & curatores differentiâ: unde & curatorem hodie testamento dari, nihil impedit. Quod si maritus furiosus sit, uxor ejus curatrix esse poterit, adjuncto tamen aliquo ex consanguineis, qui successionem sperat. Prodigus vero nullus creditur hodie ante solennem decreti publicationem.

* Adde *ex Cod. libr.* 5. *tit.* 70. *de curatore furiosi.*

LIBER XXVIII.

TIT. I.

Qui testamenta facere possunt & quemadmodum testamenta fiant.

1. Hæreditas est successio in universum jus, quod defunctus tempore mortis habuit *l.* 24. *ff. de verb. signif. l.* 62. *ff. de reg. jur.* & vel ex testamento defertur, vel ab intestato; potior tamen ea habetur, quæ ex testamento est *l.* 19. *ff. de reg. jur.* (I. II.)

2. Testamentum est *voluntatis nostræ justa sententia de eo quod quis post suam mortem fieri velit. l.* 1. *ff. h. t.* Estque vel *solenne*; cui simile testamentum coram Principe conditum. *l.* 19. *C. de testam.* vel *minus solenne.* utrumque rursus vel *scriptum* est vel *nuncupativum.* (III.)

3. *Scriptum* dicitur, quod per testatorem aut alium ejus jussu in scripturam ab initio redactum est. In quo condendo licet necessarius non sit tabellio; arg. *l.* 8. *C. qui testam. fac. poss.* plurimæ tamen solennitates adhibendæ sunt. Ante

te omnia quidem requiritur, ut unico fiat contextu, nullo interveniente actu extraneo. *l.* 21. §. *ult. ff. h. t.* nisi necessitatis. *l.* 28. *C. de testament.* Atque hinc est, quod contractus in testamento celebrari nequit. arg. *l.* 20. *ff. de verb. signif.* Obst. *l.* 26. *ff. de pignorat. act.* *l.* 1. §. 3. *ff. de assign. libert.* *l.* 37. §. 5. *ff. de legat.* 3. Resp. nec pignus testamentarium, nec assignatio liberti aliaque similia contractus sunt, aut actus extranei; sed ad testamentum pertinentes. (IV.)

4. Adhibendi insuper septem testes idonei, tempore facti testamenti. *l.* 22. §. 1. *ff. h. t.* (quales sunt puberes, masculi, sanæ mentis, cives Romani; non servi, fœminæ, hæredes, aut domestici. §. 6. 8. 9. 10. *Inst. h. t.* nec cæci arg. *l.* 9. *C. de testam.* nec redemti ab hostibus in testamento redemtoris ante lutrum redditum. *l.* 20. §. 1. *ff. h. t.*) specialiter ad hoc rogati, ab initio ad finem usque præsentes, ac testatorem videntes. *l.* 20. §. 8. *ff. h. t.* *l.* 9. *C. de testam.* subscribentes, & signantes testamentum suo vel alieno annulo. § 4. 5. *Inst. h. t.* Denique & ipsum testatorem, aut alium pro eo, subscribere necesse est. §. 3. *Inst. h. t.* (V. VI. VII. VIII. IX.)

5. *Nuncupativum* est, cum testator vivâ voce coram septem testibus idoneis specialiter rogatis & simul præsentibus unico contextu suam declarat voluntatem. §. *ult. Inst. h. t.* *l.* 21. *ff. h. t.* Nec requiritur, ut præcise testes monuerit, se velle nuncupativum testamentum condere. *l.* 26. *C. de testamentis.* (X.)

6. Quamvis autem nuncupata voluntas ex post facto in scriptam redigi & testium subscriptione muniri possit, ne alioquin unius testis obitu interveniente corruat. arg, *l.* 2. *C. de testament.* solâ tamen relaxatione & remissione ad scedulam, aut solo nutu ad alterius interrogationem non posse ab initio nuncupativum condi testamentum, verius est. arg. *l.* 21. *ff. h. t.* (XI.)

7. Quod si vel minima desit in scripto vel nuncupativo testamento solennitas, inutile est quicquid eo fuerit comprehensum. *l.* 12. *C. h. t.* (XXVIII.)

8. Minus solenne testamentum dicitur, in quo quædam, ex requisitis vulgo solennitatibus, per juris dispositionem remissæ sunt. Quale est, quod tempore pestis conditum, in quo licet septem testes adhibendi sint, eos tamen omnes simul adesse haud necessarium. *l.* 8. *C. h. t. de testam.* Ut &, quod

quod ruri factum est, in quo quinque testes sufficiunt, si plurium copia non sit. *l. ult. C. h. t.* Denique testamentum patris inter liberos; hoc enim, si pater manu propriâ non notis, sed plenis literis perscripserit, nullos; sin alius scripserit, duos tantum testes desiderat. *nov.* 107. Ut tamen talis dispositio tantum inter liberos subsistat; extraneorum vero simul cum liberis honoratorum intuitu nulla sit. *l. ult. C. fam. ercisc. l.* 21. §. 1. *& auth. quod sine C. h. t.* idque quantum ad institutionem; nam si legata uxori vel extraneis relicta sint, debentur ea, si sit holographum, & legata illa coram duobus testibus lecta vel nuncupata sint, licet desit subscriptio testium & alia. *nov.* 107. *c.* 1. *in med.* (XII. XIII. XV. XVI. XVII. XIX.)

9. Cæterum, etiamsi pater tali inter liberos testamento possit inæquales liberis portiones dare, cum alioquin frustra disponeret, lege liberos ad successionem æqualiter vocante; non tamen ei uspiam concessa legitur potestas liberos tali dispositione minus solenni exheredandi, forte quia exheredatio odiosa est, nullo privilegio vel interpretatione juvanda. *l.* 19. *ff. de liber. & posthum.* Quemadmodum nec liberis datum est, hujusmodi privilegiatum inter parentes testamentum condere; nec ipsis parentibus inter liberos naturales; cum hi non soleant in privilegiis liberorum appellatione proprie venire. arg. *l.* 2. § 3. *ff. de excus. tut.* (XV. XV. XVII.)

Testamenta facere possunt omnes, quibus id jus permisit; quales sunt patresfamilias puberes, habentes mentis sensuumque integritatem. *tot. tit. Inst. quib. non est permiss. fac. testam.* sive corpore valeant, sive ægrotantes & in agone mortis constituti, feminecces, balbutiente linguâ voluntatem protulerint. *l.* 15. *C. de testam.* (XXXVI.)

11. Non tamen recte testantur impuberes, quippe quorum testamenta nec post pubertatem valere possent, obstante regulâ Catonianâ, nec autoritate tutoris sustinentur. arg. *l.* 32. *ff. de hered. Instit.* Nec furiosi vel prodigi, licet valeant eorum dispositiones furore vel prodigalitate vetustiores. *l.* 18. *ff. h. t.* §. 1. *Inst. quib. non est permiss. fac. test.* arg. *l.* 85. §. 1. *ff. de reg. jur.* Nec muti & surdi conjunctis vitiis, si scribere nequeant. *l.* 10. *C. qui test. fac. poss.* Nec cæci, nisi juxta formam præscriptam in *l.* 8. *C. eod.* adhibito nempe tabellione vel octavo teste, & nuncupatâ ac simul in scriptum redactâ voluntate. Nec filiifamilias,

lias, excepto castrensi vel quasi castrensi peculio; nam quod spectat adventitium, de eo illos non potuisse jure veteri testari expeditum est. *pr. Instit. quib. non est permiss. fac. test.* circa *fin.* id vero nuspiam correctum legitur. Obst. *nov.* 117. *c.* 1. §. 1. Resp. agitur ibi de dispositione inter vivos; cum desideretur ætas perfecta, quæ est 25. annorum. arg. *l. ult. C. de his qui ven. ætat.* ea vero ætas non ad testamenta condenda, sed ad dispositiones & alienationes inter vivos faciendas sit necessaria, quam restrictionem & Græcus in *d. nov.* textus suadet. Obst. *l. ult.* § 5. *in med. C. de bon. quæ liber.* Resp. eâ lege filiisf. non esse datam potestatem testandi de plenis adventitiis, ipse declarat Imperator in *l. pen. C. qui testam. fac. poss.* Obst. *l.* 9. *ff. de his qui sui vel alien. jur. sunt.* junct. *l.* 3. *ff. h. t.* Resp. testamenti factio est quidem *juris publici*; at non *causa publica.* (XXXI. XXXII. XXXIV. XXXV. XXXVI. XXXVII. XXXVIII.)

12. Denegata insuper testandi licentia hæreticis, apostatis. *l.* 4. §. 5. *l.* 15. & *auth. Gazaros C. de hæretic. l.* 2. 3. 4. *C. de apostat.* deportatis, de statu suo dubitantibus, obsidibus. *l.* 8. §. 1 2. *l.* 11. 15. *ff. h. t.* damnatis ad ultimum supplicium, nisi appellaverint, & pendente appellatione mortui sint. *l.* 13. §. *ult. ff. h. t.* vel sint milites, condemnati ex delicto fidem ruptam non continente *l.* 11. *ff. de testam. milit.* quod non mutatum per *nov.* 134. *c. ult.* cum ibi tantum jus fisci in gratiam quorumdam proximiorum ab intestato succedentium sit imminutum ac remissum. (XXXIX.)

13. *Moribus.* Condi possunt hodie testamenta coram tabellione & duobus testibus, vel Secretario & duobus Scabinis, cessantibus cæteris scrupulosis juris Romani solennitatibus; unde & apud nos testamenta ruri condita non amplius privilegiata sunt; ut tamen velint, testamentum temporis pestis conditum, vel in favorem piæ causæ, valere coram duobus testibus, si tabellionis copia non sit. Frequentia de cætero sunt hodie testamenta clausa, quæ testibus non prælcguntur, sed à tabellione & testibus subscribentibus indorsantur, ut dici solet.

Possunt autem hodie testamenta condere etiam filiif. de adventitiis sine patris consensu; ut & capti ab hostibus aut Turcis, ac ob crimen famosum etiam ad ultimum supplicium damnati; modo non omnia eorum bona publi-

blicata sint. Valet & testamentum prodigi, si is posteritati vel agnatis prudenter consuluerit. convenienter novellæ Leon. 39.

* Adde *ex Cod. libr. 6. tit. 22. qui test. facere poss. tit.* 23. *de testamentis.*

Tit. II.

De liberis & posthumis hæredibus instituendis vel exhæredandis.

1. Parentes ultimum condituri elogium liberos suos tenentur vel nominatim instituere vel nominatim exhæredare, tam fœminas quam masculos; tam emancipatos quam suos, tam posthumos quam jam natos. Alioquin, *suis* præteritis, testamentum ipso jure nullum est, licet hi *sui* ante patrem fuerint mortui. *l. 7. ff. h. t. pr. Inst. de exhered. liber.* Obst. *auth. ex causâ. C. de liber præterit.* Resp. præteritio ad matrem, exhæredatio ad patrem referenda, convenienter juri antiquo, ex §. *ult. Inst. de exhæred. liber.* emancipati præteriti acquirunt bonorum possessionem contra tabulas; posthumi agnatione testamentum rumpunt. *pr. &* §§. *seqq. Inst. de exhered. liberor.* (I. IV. V. VII.)

2. Præteriti autem censentur non illi tantum, quorum nulla in testamento est facta mentio, sed & qui tantum sunt in conditione positi. *l.* 16. §. 1. *ff. de vulg. & pup. substit. l.* 8. *ff. si quis omiss. caus. testam.* Obst. *l.* 102. *ff. de condit. & demonst.* Resp. ibi tantum dicitur, liberos tacite censeri in conditione positos ex præsumtâ pietate; at non. eos esse institutos. Obst. *l.* 85. *ff. de hered. Inst.* Resp. *prætulisse* dicitur ibi testator, sed non instituisse; quatenus nempe deficit conditio substitutioni adjecta. (IX. X.)

3. Insuper pro præteritis habendi qui instituti quidem vel exhæredati, sed non ita ut oportet: veluti si sub conditione moribus impossibili instituti sint *l.* 15. *ff. de condit. instit.* vel sub possibili, non potestativâ, sed casuali. *l.* 4. *ff. de hæred. Instit. l. ult. ff. de condit. Instit.* nisi sub casuali conditione instituti, in ejus defectum fuerint exhæredati. *l.* 4. *C. de Instit. & substit.* Idemque erit, si vel ex

ex re certa exhæredati sint. *l.* 19. *ff. h. t.* vel sub conditione casuali, nisi & hic in defectum conditionis adjectæ instituti sint. *l.* 3. §. 1. *ff. h. t.* junct. *l.* 4. *C. de Instit. & substit.* Plane si vel causa exhæredationis omissa sit, vel falsa aut non justa sit adjecta, magis est, ut querelæ locus sit; ut dictum. *tit. de inoff. test.* VIII.)

4. Cum vero frequens in *h. t.* sit posthumorum mentio, observandum est, eos vel veros esse vel quasi posthumos. Veri, vel primi gradus sunt, filii nempe qui post humatum patrem nati; vel gradus ulterioris, quales nepotes nati post patris primo defuncti & avi postea morientis obitum: qui, quia ex formulâ Galli Aquilii instituendi erant, posthumi Aquiliani appellantur. *l.* 29. *ff. h. t.* Quasi posthumi dici possunt, qui post conditum testamentum aut patris captivitatem nati aut agnati sunt. Et multiplices numerantur: vel enim vivo patre aut avo testatore post conditum testamentum proxime in potestate nascuntur, quales ex primo legis Vellejæ capite instituendi. Vel ante testamentum quidem nati, sed post illud conditum sui demum hæredes avo fiunt, subductâ patris intermedii personâ; quales instituendi ex legis Vellejæ capite secundo. *l.* 29. §. 11. *& seqq. ff. h. t.* Vel post conditum testamentum nati quidem, sed tempore nativitatis non obtinentes proximum in potestate gradum, deficiente postmodum patre intermedio incipiunt avo sui hæredes esse; quales instituendi ex sententiâ Juliani. *l.* 29. §. 15. *ff. h. t.* Vel denique nascuntur postquam pater ab hostibus captus esset, concepti tamen ante captivitatem ex uxore, quam pater prægnantem in urbe reliquerat; qui posthumi Corneliani ex legis Corneliæ fictione dicuntur. *l.* 15. *ff. de injust. rupt. irrit. fact. test.* (II. III.)

5. Quod si quis posthumos in unum casum instituerit, veluti, *si se vivo nascantur*, alter vero casus existat, dum nascuntur testatore jam mortuo; casus omissus non censetur subintellectus; magisque posthumi videbuntur præteriti. *l.* 10. *ff. h. t.* nisi forte id mutatum sit per. *l. ult. C. de posthum. hæred. Instit.* (VI.)

6. Ruptum autem per veri posthumi agnationem testamentum non convalescit ex eo, quod forte posthumus ilico post nativitatem decesserit. *l.* 2. *de posth. hæred. inst.* cum hoc casu concipi nequeat præsumta nova patris jam defuncti voluntas, per quam testamentum sustineretur.

Idem-

Idemque in posthumo Corneliano servatur. *l. 15. ff. de Injust. rupt. irrit* Sed aliter receptum in eo quasi posthumo, qui post conditum testamentum natus vivo testatore decessit; tunc enim velut ex novâ patris voluntate jure prætorio testamentum subsistit. *l. 12. ff. de injust. rupt. irrit. fact. test.* (IV.)

7. *Moribus.* Si parentes suos liberos exhæredare velint, non aliter quam Scabinis testibus adhibitis id eis facere permittitur. Possunt autem liberi à parentibus hodie sub quavis conditione institui, deductâ tamen prius legitima; quippe quæ nullâ conditione, ne potestativâ quidem gravari potest. Quod si pater liberos silentio præterierit, tacite videtur exhæredasse, sic ut ejus testamentum non sit ipso jure nullum aut agnatione rumpatur, sed per querelam rescindendum sit, usque ad legitimam, cæteris omnibus, etiam institutionibus, quatenus legitima liberis salva est, firmis manentibus.

* Adde *ex Cod. libr. 5. tit. 28. de liberis præteritis. tit. 29. de posthum. hæred. instituend. vel exhær.*

Tit. III.

De injusto, rupto, irrito facto testamento.

1. Injustum testamentum dicitur, in quo desunt solennitates. *l. 1. ff. h. t.* Ruptum, cum in eodem statu manente testatore testamenti jus vitiatur. §. 1. *Inst. h. t.* Irritum, licet quandoque confundatur cum rupto. §. 5. *Inst. h. t.* proprie tamen est, cum testator patitur status mutationem, etiam minimam. §. 4. *Inst. h. t.* Ut tamen reconvalescat testamentum jure prætorio, si pristinum statum testator recipiat, cum minimam passus fuisset capitis diminutionem; non item cum maxima vel media intercesserit. §. 6. *Inst. h. t. quib. mod. test. infirm.* nisi quis jure postliminii revertatur ex captivitate. §. *ult. Inst. quib. non est permiss. fac. testam.* vel plenissimâ Principis indulgentiâ restitutus sit. *l. 6. §. pen. ff. h. t.* Irritum quin etiam testamentum dicitur; si testator non tædio vitæ aut ex jactantiâ, sed sceleris conscientiâ sibi violentas manus intulerit. *l. 6. §. 7. ff. h. t.* ut &, si non adeatur hæreditas *l. 1. ff. h. t.* quamvis jure novo legatarii & fideicommissa-

rii aliis deficientibus adire possint. *nov.* 1. *c.* 2. *in fin.* (XII. XIV.

2. Rumpitur autem testamentum non tantum agnatione posthumi vel quasi, ut *tit. sup.* dictum; sed & posteriori testamento rite facto, aut saltem perfecto in suo genere, licet respectu prioris testamenti minus solenne sit, *l.* 2. *ff. h. t.* Si tamen posteriore testamento quinque tantum testibus munito, adeoque imperfecto, scripti sint ab intestato successuri, prius adhuc infirmabitur. *l.* 21. §. *pen. C. de testam.* Uti è contrario testamentum minus solenne patris inter liberos non rumpitur, nisi per posterius solenne coram septem testibus conditum *nov.* 107. *c.* 2. *auth. hoc inter C. de testament.*)III. IX.)

3. Non aliter tamen posteriore testamento prius rumpitur, quam si ex posteriore potuerit adiri hæreditas; quamvis eam de facto adiri haud sit necesse. §. 2. *Inst. quib. mod. test. infirm.* Proinde, si testamento posteriore aperto, nihil omnino scriptum inveniatur, prius suam haud dubie firmitatem obtinebit. *l.* 11. *ff. h. t.* idemque est, si posterius ob liberorum præteritionem nullum sit *l.* 16. §. 1. *ff. de vulg. & pup. subst.* vel posteriori sit inserta conditio de præterito vel de præsenti, eaque non extiterit, secus si de futuro esset concepta conditio. *l.* 16. *ff. h. t.* Quod si posteriore testamento incapaces scripti sint, prius quidem non rumpitur, sed tamen hæreditas scriptis in primo testamento hæredibus admittitur ut indignis, & fisco cedit cum onere legatorum. *l.* 12. *ff. de his quæ ut indign.* (IV. V. VI.)

4. Rupto autem priore testamento per posterius, nihil eorum, quæ priori cauta sunt, valet, nec quicquam inde peti potest; exceptis casibus *in* §. 3. *Inst. h. t. l.* 12. *ff. h. t. l. ult. ff. de hæred. Instit.* (VII.)

5. Nuda quoque & simplici voluntate testamentum non rumpitur, §. 7. *Inst. h. t.* sed ita demum, si coram septem testibus specialiter rogatis solenniter declaret, se revocare suum testamentum; cum æquum sit, unumquodque sic dissolvi, ut ligatum est. arg. *l.* 1. §. 8. *ff. si tab. test. nulla extab.* aut si apud acta vel coram tribus testibus suam declaret revocationem, & cum eâ concurrat lapsus decennii à tempore conditi testamenti *l.* 27. *C. de testament.* (I.)

6. Nemo autem adeo irrevocabile potest testamentum condere, ut ab eo non liceret ipsi recedere; licet clausulam

lam derogatoriam ei inseruerit, vel etiam jurejurando se non revocaturum promiserit; cum ambulatoria sit hominis voluntas, ac per consequens & jusjurandum, quod sequi solet naturam actus, cui apponitur, arg. *l.* 22. *ff. de legat.* 3. *l.* 6. §. 2. *ff. de codicill.* (x.)

7. *Moribus.* Cum quisque hodie possit decedere, pluribus relictis testamentis, prius per posterius non evertitur, nisi quatenus posteriori est contrarium: uti nec corruit per damnationem ad ultimum supplicium, cum bona publicata non sunt. Potest autem quisque revocare testamentum coram tabellione & duobus testibus, licet nec novum condat, nec decennium elabatur.

TIT. IV.

De his quæ in testamento delentur.

1. Ipso facto rumpitur testamentum combustione, confractione, incisione tabularum consulto factâ per testatorem, vel alium ejus nomine. *l.* 1. §. 3. *ff. h. t.* adde *l. pen. C. de testam. l.* 1. §. *pen. ff. si tab. test. nullæ extab. l.* 22. §. 3. *ff. qui test. fac. poss. l.* 1. §. *pen. ff. de bon. possess. sec. tab.* Si tamen plures sint ejusdem argumenti tabulæ, unâ ruptâ ex cæteris adiri potest hæreditas, nisi ab intestato successuri probent, testatorem incidisse tabulas, ut intestatus moreretur. *l. ult. ff. h. t.* (I. II.)

2. Quod si in testamento omnia hæredum nomina sint inducta, deleta, cancellata, nihil valet; nisi testator adjecerit, se id fecisse, quia unum hæredem offensum habebat, tunc enim hæredibus cæteris & legatariis deletio non oberit. *l.* 2. 3. *ff. h. t.* Si pars testamenti deleta sit, valet quod remansit; ipsa deleta, si quidem consulto, non valent; sin inconsulto, legi tamen adhuc possint, subsistent; si vero legi nequeant; non aliter debebuntur, quam si post consummatum testamentum deleta fuerint, & aliunde probari possint: nam si ante deleta sint, imputet sibi testator, quod non alia reposuerit in locum deletorum *l.* 1. *passim ff. h. t.* (III. IV.)

3. Quod si totum testamentum incaute deletum sit, nihil impedit, quo minus inde petatur hæreditas *l.* 1. §. 2. 3. *ff. h. t.* Obst. *l. un. ff. si tab. test. extab.* Resp. non da-

tur ex talibus tabulis bonorum possessio, cum non certo constat, an in illis sit data hæreditas; propter vocabulum *conjectura*. si quid in codicillis deletum sit, non debetur, licet legi possit. *l.* 1. §. *ult. ff. h. t.*

Tit. V.

De hæredibus instituendis.

1. Hæres est, qui succedit in universum jus defuncti. *l.* 24. *ff. de verb. sign. l.* 62. *ff. R. I.* Hæredes autem institui possunt omnes, cum quibus est testamenti factio passiva, seu, qui ex testamento capere possunt; sive privati sint, sive civitates, ecclesiæ, piæ causæ, collegia licita. *l. ult. C. de sacrosf. eccles. l.*8. *l.* 12. *C. h. t.* etiam in officio. puta sacerdotio positi, qua tales; sic ut hæreditas cedat successoribus in sacerdotio. arg. *l.* 20. §. 1. *ff. de annuis legat.* (I. II. V. VI.)

2. Capaces autem esse debent tribus temporibus, facti nempe testamenti, mortis testatoris & aditæ hæreditatis: medio vero tempore quem incapacem fuisse non nocet. *l.* 49. §. 1. *ff. h. t.* §. 4. *Inst. de hæred. qual. & differ.* Quod si incapaces instituti sint, (quales deportati, apostatæ, hæretici, peregrini, collegia illicita. *l.* 4. §. 2. *C. de hæret. l.* 3. *C. de apostat. l.* 1. *l.* 8. *C. h. t.*) eorum portiones non ad fiscum devolvuntur, sed apud hæredes remanent, & pro non scriptis habentur. *l.* 1. *C. h. t. l.* 7. *ff. de injusto rupto irrito test.* (XXI. XXII.)

3. Cæterum instituitur vel unus vel plures; si unus in, solidum hæres est, licet ex re certâ tantum vocatus esset. *l.* 1. §. 4. *ff. h. t.* sin plures; si quidem ex his quidam ex re certâ quidam sine re; ex re certa scripti nil præter rem habituri sunt, tanquam legatarii, reliqui totam hæreditatem. *l.* 13. *C. h. t.* sed si omnes ex re certâ sint vocati, tota hæreditas pro portionibus æqualibus ad eos pertinebit, etiamsi testator inæquales singulis partes dedisset in re; ex quâ instituti sunt, nisi alia appareat voluntas testatoris. *l.* 9. §. 13. *ff. h. t.* Quod si testator omnes simpliciter sine re instituerit, viriles partes habituri sunt singuli: nisi quasdam personas generali appellatione conjunxerit, veluti *Titius & filii Mævii hæredes sunto*; tali enim casu hæreditas in duas partes æquales dividenda foret, nisi testator dixisset *æque*

hæredes sunto, quo casu pro personarum numero portiones æquales singulis cedunt. *l.* 11. *l.* 13. *ff. h. t.*

4. Potest & testator singulis assignare partes hæreditarias, quæ si assem non consumant, singulis pro ratâ quod superest accrescit, sin assem excedant, decrescit singulis, sed si quibusdam partes datæ sint, alii sine parte instituti, quod ex asse superest percepturi sunt, vel asse consumto id quod ex dupondio superest; quo etiam consumto ad tripondium recurrendum esset. *l.* 17. *ff. h. t.* §. 5. 6. 7. 8. *Inst. h. t.* nisi testator dixerit, *ex reliquâ parte Titius hæres esto*. tunc enim asse vel dupondio consumto Titius nihil habiturus est, cum nihil supersit. *l.* 17. §. 3. *ff. h. t.* (XXIII. XXIV. XXV. XXVI.)

5. Est autem improbata institutio captatoria, collata in secretum alienæ voluntatis *l.* 70. 71. *ff. h. t.* ut & ea, quæ fit contumeliæ causâ. *l.* 9. §. 8. *ff. h. t.* (secus, si emendandi gratiâ elogium adjectum sit, *l.* 48. §. 1. *ff. h. t.*) nec non, quæ expresse (non item tacite tanquam in conditionem) collata est in arbitrium tertii. *l.* 32. *l.* 68. *ff. h. t.* denique & ea, quæ perplexa est, ut exitum invenire nequeat. *l.* 16. *ff. de condit. Instit.* (XXVII. XXVIII. XXIX.)

6. *Moribus.* Potest hodie testamentum condi etiam sine hæredis institutione, quo casu vel executori testamenti vel hæres ab intestato legata solvit: nec absurdum est, quem pro parte testatum pro parte intestatum esse. Hæredes autem hodie institui possunt etiam peregrini, ac apud nos banniti; non tamen monasteria vel ecclesiæ in rebus immobilibus, nisi impetratâ amortisatione; nec tutores à pupillis minorennibus in rebus immobilibus, nisi sint proximi ab intestato successuri pupillo; nec Ultrajecti conjuges à se invicem in proprietate; sed tantum sibi mutuo ac reciproce, (aliter non) usumfructum possunt relinquere; secus in Hollandia ubi libere se invicem conjuges instituunt. Cæterum si apud nos Christus vel Ecclesia instituatur, id Diaconis potius in usus pauperum quam templorum Oeconomis cedit.

* Adde *ex Cod. l.* 6. *tit.* 24. *de hæred. instituendis &c. tit.* 27. *de necess. servis hæred. instit. vel substituend.*

Tit. VI.

De vulgari & pupillari substitutione:

1. Substitutio est ulterioris hæredis institutio in locum prioris deficientis: sic ut, instituto hærede deficiente, substituto locus fiat, exclusis hæredibus hæredis instituti; nisi institutus post testatorem moriatur, antequam adiverit; tunc enim jus deliberandi ad hæredes transmittit, qui non ex suo sed defuncti instituti capite hæreditatem adeunt ex præscripto *l.* 19. *C. de jure deliber.* & ita substituto potiores sunt. arg. *l. un.* §. 5. & 13. *C. de caduc. tollend.* Quemadmodum & pater filiif. instituti videtur præferendus substituto filiif. si filius hæreditatem adire nolit; ex. *l ult. C. de bon. quæ liber.* idque ex probabili mente testatoris, qui substituens instituto, qui in alienâ potestate est, sub formulâ, *si hæres non erit*, designasse creditur; si vel ipse hæres non fuerit, nec eum, cujus in potestate est, hæredem fecerit. §. *ult. Inst. de vulg. subst.* (I. II. IV. V. VI. VII. VIII.)

2. Est autem substitutio quadruplex, vulgaris, pupillaris, exemplaris, & militaris. Vulgaris dicitur, quæ concipitur in casum, quo institutus *hæres non erit*, sive noluerit, sive non potuerit. Et fieri potest cuivis à quovis, ac potest hic quilibet substitui; etiam cohæredes sibi invicem, qui easdem ex substitione partes habent, quæ in institutione datæ sunt. §. 2. *Inst. de vulg. subst.* nisi hæredum singulorum nomina rursus in substitutione fuissent repetita, quo casu viriles singulis ex substitutione partes cederent. *l.* 124. *ff. de legat.* 1. *l.* 23. 24. *ff. ad Senatusc. Trebell.* (IX. X.)

3. Evanescit autem hæc substitutio, si substitutus ante institutum moriatur; vel institutus adierit: qui tamen si minor sit & restituatur, adhuc substituto posset locus esse. arg. *l.* 44. *ff. de re jud. l.* 1. §. 10. *ff. ad Senatusc. Tertull.* (XIV.)

4. Vulgaris hæc vel expressa est vel tacita, quæ sub expressâ pupillari continetur. *l.* 4. *ff. h. t.* vel etiam mixta, partim expressa partim tacita, puta, si testator dicat. *Si Titius hæres esse noluerit*: subintelligitur enim *vel esse non potue-*

potuerit. arg. *l.* 3. *C. de instit. & substit. l.* 4. *ff. b. t.* Obst. *l.* 10 *ff. de liber & posthum.* Resp. vel abrogata est per *l. ult. C. eod.* vel 2. diversus casus est: nam quod sub formula, *si noluerit*, subaudiatur. *vel non potuerit.* id inde est, quia uterque casus eundem in substitutione effectum habet, & easdem plane vires, sive institutus noluerit sive non potuerit hæres esse. at in *d. l.* 10. agitur de nativitate posthumi; quæ aliud operatur, si vivo, aliud, si mortuo testatore contigerit: licet enim utroque casu agnatione posthumi rumpatur testamentum; tamen, si posthumus vivo testatore natus sit iterumque decesserit, testamentum revivischit. *l.* 12. *ff. de injusto rupt. irrito.* quod non reviviscceret, si testatore mortuo posthumus demum natus fuisset iterumque decessisset. *l.* 2. *C. de posth. hæred. Instit.* (XI. XII. XIII.)

5. Pupillaris substitutio est, quâ pater (non item mater, quæ tantum in casum vulgarem substituit, si filius hæres non erit; de quo casu agit *l.* 33. *ff. h. t.* in quâ *tabulæ pupillares* non ex pupillari substitutione, sed ex eo, quod pupillo sit facta substitutio, appellantur) vel avus paternus liberis impuberibus in potestate constitutis tempore facti testamenti & mortis, *l.* 2. *l.* 41. §. 4. *ff. h. t.* nec in alterius potestatem recasuris, sive institutis sive exhæredatis §. 4. *Inst. de pupill. subst.* substituit in casum, quo hæredes erunt & intra pubertatem, vel aliud tempus brevius (non longius) arbitrio testatoris determinandum morientur. *l.* 14. *l.* 21. *ff. h. t.* (XV. XVI.)

6. Et hæc quoque vel expressa est vel tacita, quæ sub expressa vulgari comprehenditur. *l.* 4. *ff. h. t.* nisi testatoris alia voluntas sit, tunc enim sub expressa vulgari pupillaris non continebitur. §. 3. *Inst. de pupill. subst. l.* 4. *C. de impub. & aliis substit.* Quod si pater liberos institutos sibi invicem substituerit, in casum utrumque tam pupillarem quam vulgarem censetur substituisse; modo in omnibus pupillaris substitutio locum habere possit: alias enim sola vulgaris facta creditur. *l.* 4. §. 2. *l.* 45. *ff. h. t.* (XVII.)

7. Quod plures habens liberos, novissimo morienti extraneum pater substituerit, substituto etiam tunc locus erit, cum omnes liberi simul uno naufragio aliove casu simili perierint. *l.* 34. *ff. h. t.* Obst. *l.* 34 *ff. ad Senatusc. Trebell.* Resp. ibi fideicommissarius substitutus fuit non utrique, sed tantum in partem novissimi morientis; utrum er-

go ad primi an ad secundi partem admittendus sit, dici nequit, nisi probetur, quis eorum ultimus fuerit mortuus. Cæterum & tunc novissimo demum morienti substituisse censetur pater si hâc formulâ usus sit, si *uterque impubes decesserit, Titium substituo*: non enim substituto locus erit, nisi mortuo utroque impubere. *l.* 10. *C. h. t.* arg. *l.* 30. *ff. h. t.* (XVIII.)

8. Non aliter tamen valet pupillaris substitutio, quam si pater sibi prius vel eodem vel alio tempore testamentum fecerit; cum inde tabulæ pupillares ut pars & sequela dependeant. *l.* 2. §. 4. 5. *l.* 16. §. 1. *ff. h. t.* (XIX.)

9. Incipit autem pupillaris substitutio habere vires solâ sui hæredis existentiâ, licet is non immiscuerit se, sed abstinuerit ab hæreditate paternâ *l.* 12. *ff. h. t. l.* 42. *ff. de acquir. hæred. l.* 28. *ff. de reb. aut jud. possid.* Obst. *l.* 2. §. 1. *ff. h. t.* Resp. intelligenda est de casu, quo pater extraneum instituit, & filio exhæredato substituit; quo casu necesse est hæreditatem per extraneum institutum adiri; ne alioquin irritum fiat paternum testamentum, & ita simul corruant pupillares tabulæ. *l.* 10. §. 4. *ff. h. t.* Obst. *l.* 11. §. 1. *ff. ad Senatusc. Trebell.* Resp. ibi coguntur adire, non ut tabulæ pupillares confirmentur, sed ut fideicommissum peti possit à substituto. (XXI.)

10. Effectus substitutionis pupillaris est, quod substitutus capiat omnia pupilli bona vel à patre vel aliunde profecta §. 4. *Inst. h. t.* sic ut nec mater pupilli contra talem substitutum querelam movere possit. *l.* 8. §. 5. *ff. de inoff. test. l.* 1. *C. h. t.* quod, quia odiosum est, non videtur ad tacitam pupillarem porrigendum. Quod si pater filio substituerit eosdem, quos sibi hæredes instituerat, iisque tertium addiderit, veluti, *quisquis mihi hæres erit & Sempronius filio meo hæredes sunto*; substituti singuli viriles partes capient. *l. ult.* C. *de impub. & aliis substit.* abrogata. *l.* 9. *ff. h. t.* Nec potest substitutus pupillaris separare hæreditatem impuberis à patris hæreditate; sed utramque simul adire debet vel repudiare. *l.* 10. §. 2. 3. *ff. h. t.* ni justâ de causâ, favore pupillorum prætor istam separationem admittat. *l.* 12. *ff. h. t.* vel impubes se necdum paternæ immiscuerit hæreditati; tunc enim pupilli hæreditatem acceptare, patris vero repudiare substitutus potest. *l.* 28. *ff. de reb. aut. jud. possid.* ubi pro *servandum non est* legendum, *servandum est* ut subjuncta ratio & alia in textu suadent. *l.* 42. *ff. de acquir. hæred.* (XX. XXII.)

11.

11. Evanescit hæc substitutio, pubertate. *l.* 14. *ff. h. t.* vel alio breviori tempore per testatorem constituto *l.* 21. *ff. h. t.* Ultra pubertatem si facta sit, ne jure quidem fideicommissi sustinetur; cum id in solis obtineat militibus ex privilegio, ut verba eorum directa flectantur in fideicommissaria. *l.* 8. *in fin. C. de impub. & aliis substit.* Obst. *l.* 76. *ff. ad Senatusc. Trebell.* Resp. ibi agitur de substitutione directo factâ in codicillis, sed non ultra pubertatem, quæ sustinetur tanquam fideicommissaria; ut alius ibi casus sit. (XXV.)

12. Corruit insuper pupillaris substitutio, si impubes ante patrem mortuus sit, aut vivo patre sui juris factus, *l.* 41. §. 2. *ff. h. t.* ut & si patris testamentum in totum jure civili sit infirmatum. *l.* 16. §. 1. *ff. h. t. l.* 8. §. 5. *ff. de inoff. test.* secus, si vel pro parte tantum infirmatum sit, putà per querelam inofficiosi. arg. *nov.* 115. *c.* 3. *in fin.* vel in totum quidem, sed jure tantum prætorio per bonorum possessionem contra tabulas. *l.* 34 §. *ult.* Quod si pater capiatur ab hostibus, quia testamentum ejus subsistit ex legis Corneliæ fictione, etiam substitutio manebit firma. *l.* 10. §. *ult. l.* 11. *ff. de captiv. & postlim. l.* 28. *ff. h. t.* ubi pro *non commode* legendum *non incommode*. (XXIII. XXIV.)

13. Exemplaris substitutio, (quæ & quasi pupillaris dicitur, ac itidem, ut superiores, in expressam & tacitam dividi potest,) est, quâ pater vel mater liberis etiam emancipatis puberibus furiosis aut mente captis substituit in casum, *quo hæredes erunt ; & intra furorem vel amentiam morientur* : ita tamen, ut ipsi amentes vel furiosi instituendi sint saltem in legitimâ, & substituendi veniant primo furiosorum liberi, hisque deficientibus fratres; ac si hi quoque deficiant, tum demum extranei. *l.* 9. *C. h. t.* (XXVII. XXVIII. XXIX. XXX. XXXI. XXXII. XXXIII.)

14. Quod si furor aut amentia cesset, hæc quoque substitutio inutilis est. §. 1. *Inst. h. t.* nec reviviscit, si is, cui facta erat, in furorem iterum relabatur: quippe qui sibi imputare debet, quod dilucidi intervalli tempore testamentum ipse non condiderit. Nec obstat argumentum ex *l.* 6. *C. de curat. furios.* cum in casu illius l. alia sit ratio: quod enim redeunte furore redeat curatoris administratio, id inde est, quia furiosus dilucidi intervalli tempore non ita res suas potest disponere, ut illæ tempore furoris non in-

indigerent ulteriori administratione; cum tamen quisque condendo testamentum sibi in futurum recte prospicere possit, ne aliâ dispositione deinceps opus sit. (XXXIV. XXXV.)

15. Militaris substitutio dicitur, quæ ex privilegio militare fit à milite, non liberis tantum, sed & extraneis, quantum ad bona a milite profecta, in casum, quo hæredes erunt & quandocunque morientur. *l.* 15. *ff. h. t. l.* 6. *C. de testam. milit.* (XXXVI.)

16. *Moribus.* Pupillaris & exemplaris substitutio non ita hodie obtinet, ut de jure Romano; sed potius generaliter, si pater vel mater liberis puberibus aut impuberibus, vel extraneus extraneo verbis directis substituerit in casum quo hæredes erunt & intra pubertatem vel quandocunque morientur, substitutio hæc sustinetur jure fideicommissi, idque tantum respectu bonorum à substituente profectorum non item quoad alia impuberum aut furiosorum bona.

* Adde *ex Cod. libr.* 6. *tit.* 25. *de instit. & substitut. tit.* 26. *de impub. & aliis substitut.*

Tit. VII.

De conditionibus institutionum.

1. Institui possunt hæredes vel pure vel sub conditione. §. 9. *Inst. de hæred. Instit.* Quod si testator scripserit, se Titium hæredem instituere *secundum conditiones infra scriptas*, & nullam deinde conditionem subjiciat, valet tamen institutio. *l.* 8. *C. de Instit. & substit.* abrogatâ *l.* 9. §. 5. *ff. de hæred. Instit.* (I. II.)

2. Est autem conditio, proprie & stricte dicta, casus adjectus actum suspendens propter incertum futurum eventum: quamvis enim & de præteritis aut præsentibus conditiones possint concipi, quia tamen actum non suspendunt, non nisi improprie conditiones sunt. Dividuntur vero in possibiles ac impossibiles, latius acceptâ conditionis voce. Possibiles iterum vel potestativæ sunt vel casuales vel mixtæ. (X.)

3. Potestativa dicitur, quæ est in honorati potestate; quæ

quæ licet regulariter implenda sit, pro impletâ tamen habetur, si non per honoratum, sed per eum in cujus personâ implenda erat, vel per eum cujus intererat eam non impleri, steterit, quo minus impleatur, *l.* 33. §. 1. *ff. de fideicomm. libert. l.* 14. 45. *ff. de condit. & demonst. l.* 1. *C. de Instit. l.* 20. *ff. de annuis legat.* Quod si facto tertii impeditum sit ejus implementum, censetur defecisse. *l.* 23. §. 2. *ff. ad leg. Aquil.* Obst. *l.* 34. §. 4. *ff. de legat.* 2. Resp. factum tutorum ibi pro facto pupilli habetur, cum tutores pupillum repræsentent. Si mero casu fortuito, veluti mortalitate, non fuerit impleta potestativa conditio, si quidem casus ille contigerit vivo etiamnum testatore, pro impletâ habetur conditio; forte quia præsumitur adhuc continuata durare voluntas testatoris, qui, si voluisset, aliud potuisset ultimâ voluntate disponere. *l.* 8. §. *pen. ff. h. t.* quo pertinet etiam *l.* 28. *ff. de condit. & demonstr.* nisi quis malit, in *d. l.* 28. inutilem esse conditionem, ut libertati matrimonii contrariam. ex *l.* 72. §. 4. *ff. eod.* Si vero post mortem demum testatoris casus fortuitus extiterit, quo impeditum fuit potestativæ conditionis implementum, ipsa quoque conditio censebitur defecisse: & de tali casu intelligenda *l.* 4. *C. de condit. insertis l.* 94. *ff. de condit. & demonstr.* atque ita etiam ad casum; quo servus vivo testatore mortuus erat, limitanda *l.* 54. §. 2. *ff. de legat.* 1. ex *l.* 8. § *pen. ff. h. t.*) XVIII. XIX. XX. XXI. XXII. XXIII.)

4. Casualis conditio est, quæ non ab arbitrio honorati sed incerto plane eventu dependet. Quam plane existere necesse est, ut relicta capi possint; sic ut nunquam fingatur impleta. (XVIII.)

5. Mixta conditio dicitur, quæ partim ab arbitrio honorati, partim aliunde dependet, eaque, quatenus casualis est, omnino existere debet; quatenus vero potestativa est, pro impletâ nonnunquam habetur juxta superiores distinctiones.

6. Impossibilis conditio vel naturâ talis est, vel moribus, adeoque omnis ea, quam natura vel honestas existere non patitur. *l.* 15. *ff. h. t.* quales in testamento pro non scriptis habentur, sic ut hæres sub iis institutus pure credatur ad hæreditatem vocatus. §. 10. *Instit. de hæred. Instit.* nisi filius à patre sub turpi conditione institutus sit: is enim eo casu pro præterito habetur. *l.* 14. *ff. h. t.* Cæterum turpibus

pibus conditionibus etiam ſtolidæ ac deriſoriæ annumerandæ ſunt. *l.* 6. 14. 27. *ff. h. t. l.* 113. §. *ult. ff. de legat.* 1. (XV. XVI.)

7. Conditioni ſimilis eſt dies incertus. *l.* 75. *ff. de condit. & demonſtr.* niſi tantum ſolutionis, non obligationis, morandæ gratiâ adjectus ſit. *l.* 26. §. 1-2. *ff. quand. dies legat. ced.* Nec intereſt, utrum incertum ſit an dies extiturus ſit, an vero dubium; quando ſit extiturus. *l.* 4. *ff. eod. tit.* adde *l.* 79. *ff. de condit. & demonſtrat.* Dies vero certus inſtitutioni nequit adjici, & ſi adjectus fuerit, pro non ſcripto habetur, hæreſque pure inſtitutus creditur §. 9. *Inſt. de hæred. Inſtit.* (XXXII.)

8. *Moribus.* Poteſt quis jure hodierno hæredem ex certo tempore vel ad certum tempus inſtituere, quatenus hæc & ſimilia ſuſtinentur jure taciti fideicommiſſi.

* Adde *ex Cod. libr.* 6. *tit.* 25. *de inſtit. & ſubſtit. & reſtitut. ſub conditione factis.*

Tit. VIII.

De jure deliberandi.

1. Jus deliberandi eſt facultas hæredi conceſſa, ut intra præſcriptum tempus conſultare ac perquirere poſſit, utrum hæreditatem adire velit, nec ne. (I.)

2. Ad deliberandum autem & explorandas hæreditatis vires, nullo aditionem urgente, hæres habet integros triginta annos. arg. *l.* 3. *C. de præſcript.* 30. *vel* 40. *annor.* aliis vero eam urgentibus, olim quidem hæredi petenti dabatur à prætore tempus ad deliberandum, arbitrarium, non minus tamen centum diebus, *l.* 2. 3. 4. *ff. h. t.* ſed poſtea omnibus, etiam non petentibus, datum fuit à lege anni ſpatium; quod & ad hæredes tranſmittitur, ſi hæres intra illud tempus moriatur ſciens ſe hæredem eſſe. *l.* 19. *C. h. t.* niſi forſan hoc ex parte mutatum ſit per *l. ult.* §. 13. *C. h. t.* Quod ſi plures ſint facti inſtitutionum ſeu ſubſtitutionum gradus, primo deliberante, annale tempus non currit cæteris *l.* 69. *ff. de acquir. hæred* ipſe vero deliberans, ſi anno lapſo mentem non declaret & taceat, repudiaſſe cenſebitur, ſi quidem ſubſtitutis urgentibus deliberaverit, ac ſubſtitutis locus erit. *l.* 69. *ff. de acquir. hæred.* ſin urgenti-

gentibus creditoribus & legatariis, ex silentio præsumetur adivisse. *l. ult.* §. 14. *in med. C. h. t.* (II. III. IV. V. VI. VII. VIII.)

3. Sed cum post sedulam deliberationem sæpe emergeret æs alienum, ad quod in universum exsolvendum hæres aditione obligabatur, introductum est jure novo beneficium inventarii, quod est repertorium seu descriptio solennis omnium bonorum defuncti. *l. ult. passim C. h. t.* cujus plura requisita sunt; putà, ut inchoëtur intra triginta & absolvatur intra sexaginta dies, vel inchoëtur & absolvatur in universum intra dies nonaginta, ex quo quis scivit se hæredem esse; nisi patrimonium defuncti admodum dispersum sit, quo casu usque ad annum tempus inventarii absolvendi potest. *l. ult.* §. 2. 3. 4. *C. h. t.* Adhibeatur & tabellio; ac vocentur omnes quorum interest tum creditores tum legatarii; iisque deficientibus tres adhibeantur testes: describantur res omnes mobiles, immobiles, incorporales, debita & credita; hæres subscribat, vel, si imperitus sit, pro eo tabellio. *l. ult. passim C. h. t. nov.* I. *c.* 2. (IX. X. XI.)

4. Si res quædam omissæ sint, si quidem dolo, restituendæ duplicatæ; sin sine dolo, simpliciter cæteris adjungendæ. *l. ult.* §. 10. *C. h. t.* Nec potest testator hæredi solennem hanc remittere inventarii confectionem in fraudem & præjudicium creditorum; licet eam tutori remitti posse, alibi dictum sit. (XV. XVI.).

5. Inventarii inchoati effectus est, quod hæres interim à nemine possit inquietari *l. ult.* §. 11. *C. h. t.* Ejusdem vero perfecti vis est, quod hæres non teneatur creditoribus ultra vires hæreditarias; sibi à defuncto debita non amittat aditione, sed servet pro ratâ; deducat impensas in funus defuncti & inventarii confectionem erogatas; Falcidiam ex legatis detrahat, creditoribus postea emergentibus respondere non teneatur, quippe quibus tantum contra reliquos creditores & legatarios actio salva est. *d. l. fin. C h. t. per tot.* (XVII. XVIII. XIX. XX. XXI. XXII. XXIII. XXIV.)

6. Si autem fiduciarius hæres inventarium confecerit; id non ipsi tantum, sed & fideicommissario profuturum est; cum tales scripturæ publicam fidem faciant. arg. *l. ult. C. arbit. tut. l.* 57. *ff. de admin. tut.* Obst. *l.* 73. *ff. ad Senatusc. Trebell.* Resp. agit de privatis stipulationibus, quæ non prosunt aliis sine cessione, dum quisque sibi, non alteri, stipulando acquirit. (XXVI.) 7.

7. Quod si quis, inventario non confecto, hæreditatem adierit, ad omnia in solidum exsolvenda tenetur, etiam ultra vires hæreditarias; nec Falcidiam deducit; nec salvam habet legitimam; cum hæreditas præsumatur ad omnia sufficiens. *l. ult.* §. 12. 14. *C. h. t. auth. sed cum testator. C. ad leg. Falcid.* Obst. legitima onerari nequit. *l.* 30. *C. de inoff. test.* Resp. à testatore quidem gravari nequit, à lege tamen in pœnam potest adimi. Obst. *nov.* 1. *c.* 4. §. 1. Resp. alius casus est. (XXVII.)

8. Si tamen miles neglexerit inventarium componere, ex privilegio tantum usque ad vires hæreditatis tenetur. *l. fin. C. h. t.* quod forte & ad fiscum in bona vacantia succedentem extendendum. arg. *l.* 1. §. 1. *ff. de jure fisci.* (XXVIII.)

2. *Moribus* Beneficium inventarii hodie peti solet à Principe, cujus partes hâc in re in Hollandiâ sustinet Curia Suprema; & impetratum beneficii diploma interinandum est (ut loquuntur) coram judice loci, aut Curia Provinciali. Jus autem petendi hoc beneficium nullo temporis spatio invenitur apud nos coarctatum; ut videatur quovis tempore posse peti quamdiu nihil per hæredem ex hæreditate contractatum est; nisi creditores aut legatarii urgeant, quo casu ad eorundem petitionem judices hæredi ad deliberandum concedunt tempus arbitrarium; intra quod vel adire potest, vel, si suspecta videatur hæreditas, ad inventarii beneficium recurrere. Ubi vero diploma hoc beneficium continens impetratum fuerit, ex eo tempore intra dies forte quadraginta conficiendum est repertorium, & confectum jurejurando confirmandum. Denegari tamen solet hoc beneficium, si hæres hæreditatem jacentem expilaverit, aut aliter jam attigerit res hæreditarias; ut &, si alius cognatus remotior, (non item superstes conjux) simpliciter sine inventario adire paratus sit, quo casu remotior proximiori hoc beneficium petenti præferendus esset in hæreditate, (secus Ultrajecti.) ut tamen proximior, qui jam imploraverat aut impetraverat beneficium, ei renunciare possit, & simpliciter hæreditatem adire, ut excludat remotiores simpliciter adire desiderantes.

* Adde *ex Cod. libr.* 6. *tit.* 30. *de jure deliber.*

LIBER

LIBER XXIX.

TIT. I.

De testamento militis.

1. Testamentum militare (occasione quidem imperitiæ militum, favore tamen militiæ præcipue introductum. *pr. Inst. h. t.*) est, quod militiæ, non domi, factum est ab eo, qui in numerum relatus stipendia meret. In quo nullæ juris civilis solennitates desiderantur; sic ut miles possit ultimam voluntatem condere quomodocunque voluerit, etiam in acie jam saucius eandem inscribere clipeo vel vaginæ vel arenæ, rutilantibus sanguine literis. *l. 1. ff. h. t. l. 15. C. h. t.* modo id ita factum esse legitimis probationibus constare possit. *l. 40. ff. h. t.* adeoque si vivâ voce voluntatem nuncupet, duo ad minimum testes fuerint adhibiti. *§. 1. Inst. h. t.* (I. II. III. IV.)

2. Adhæc multa militibus circa testamenta sunt permissa, quæ paganis interdicta: nam pro parte testati & intestati possunt decedere. *l. 6. ff. h. t.* Obst. *l. 3. C. h. t.* Resp. ibi testator non expresserat consueta vocabula *sextantis* & *unciæ*, sed dixerat, *ex unciâ*, *ex duabus unciis*, ut illic fuerit voluntatis quæstio. Cessat & ex eo fundamento in eorum testamentis jus accrescendi inter cohæredes, adeo ut, si alium castrensium alium non castrensium bonorum hæredem scripserint; & alteruter deficiat, in dubio portio deficientis non ad cohæredem sed ad successorem ab intestato pervenire debeat, nisi cohæres aliam probaverit fuisse mentem testatoris. *l. 37. ff. h. t.* Obst. *l. 1. C. h. t.* Resp. ibi legitimi hæredes conventi, exceperant, bona castrensia militis ex voluntate ejus ad fratrem non pertinere, & ita excipiendo actores facti, id ipsum debebant probare. (V.)

3. Licitum insuper militibus plura condere testamenta, sic ut omnia valeant. *l. 19. ff. h. t.* incapaces instituere. *l. 13. §. 2. ff. h. t.* filium, quem se habere non ignorant, impune præterire. *l. 9. 10. C. h. t.* filio ultra pubertatem substituere. *l. 15. ff. de vulg. & pupill. subst.* & ita quidem ut non necessario sibi quoque simul testamentum faciant. *l. 41.*

l. 41. §. *ult. ff. h. t.* codicilis hæreditatem dare. *l.* 36. *ff. h. t.* (VI. VII.)

4. Præterea testamenta militum nec quærelæ inofficiosi subjacent, nec Falcidiæ *l. ult. C. de inoff. test. l.* 7. *C. de leg. Falcid.* nec infirmantur ex eo, quod miles ad ultimum supplicium condemnatus sit, nisi id contigerit ob crimen fidem ruptam continens. *l.* 11. *ff. h. t.* &, si imperfectum ante militiam testamentum condiderint, ac militare cœperint, valet illud tanquam ex novâ voluntate, modo eam vel verbo vel facto vel signo aliquo declaraverint. *l.* 9. §. 1. *l.* 15. §. 2. *l.* 20. 25. *ff. h. t.* (VIII.)

4. Cavere tamen milites oportet, ne fundum dotalem testamento alienent. *l.* 16. *ff. h. t.* aut libertates dent in fraudem creditorum. *l.* 29. §. 1. *ff. h. t.* aut turpi mulieri vel focariæ quid relinquant *l.* 41. §. 1. *ff. h. t. l.* 2. *C. de donat. inter. vir. & uxor.* aut denique captatoriam faciant hæredis institutionem. *l.* 11. *C. h. t.* (IX.)

6. Condunt autem militare testamentum præter ipsos milites etiam cæteri, qui, licet non militent, in castris tamen & in hostico versantur, periculi participes; quorum tamen testamenta non aliter subsistunt, quam si testatores in hostico decedant, nam si revertantur, non durabit voluntas usque ad annum à reditu. *l. fin. ff. h. t.* uti quidem durant à veris militibus condita, si illi honestâ vel causaria, non ignominiosa missione missi sint. §. 3. *Inst. h. t. l.* 26. 21. *ff. h t.* (X.)

7. *Moribus.* Testamenta militaria adhuc hodie apud nos sustineri, tradunt Pragmatici.

* Adde *ex Cod. libr.* 6. *tit.* 21. *de testam. militis.*

TIT. II.

De acquirenda vel omittendâ hereditate.

1. Hæredes vel *necessarii* sunt, ut servi à propriis dominis instituti: vel sui & necessarii, qui proximum à testatore gradum in potestate obtinent: vel extranei, omnes videlicet, qui nec sui sunt nec necessarii. *pr. &* §. 1. 2. 3. *Inst de hæred. qual. & differ.* Et *sui* quidem cum ex jure prætorio habeant abstinendi beneficium, §. 2. *Inst. de hæred. qual. & differ.* hæreditatem acquirunt immixtione

tione; dum re verbis literis aut aliter declarant, se suscipere & retinere hæreditatem. arg. *l.* 87. *ff. h. t. extranei* vero aditione. (I. II.)

2 Adire vero hæreditatem possunt, qui & consentire; pupilli & prodigi non sine tutoris aut curatoris autoritate. §. I. *Inst. de aut tut.* Quod si hæres vel furiosus vel infans sit, pro eo tutor vel curator hæreditatem adit, jure singulari. *l.* 18. §. 2. *C. de jure delib. l. ult. C. de curat. furiosi.* cum alioquin per curatorem aut procuratorem nequeat fieri aditio, quippe quæ actibus legitimis annumeratur. *l.* 90. *ff. h. t. l.* 77. junct. *l.* 123. *ff. de R. I.* excepto casu *l.* I. *ff. de offic. procurat. Cæsar.* (IX.)

3. Si servus alienus hæres sit, adit jubente domino. §. 3. *Inst. per quas pers. nob. acquir.* Si minor, autore curatore *l.* I. *C. si tut. vel curator interven.* Obst. *l.* 17. §. *ult. ff. de appellat.* Resp. agit de curatore ad lites. Si filius familias, patre consentiente adit; quo casu patri ususfructus filio proprietas hæreditatis acquiritur; sed, si pater consentire recuset, filius solus adeundo plenum sibi acquirit hæreditatis dominium; similique modo pater eam sibi acquirit, si filius eam adire nolit. *l. ult.* §. 2. 3. *C. de bon. quæ liber.* Si tamen vel pater vel filiusf. furiosus sit, furioso ita jus in hæreditate acquiritur, ac si ipse sanæ mentis existens in aditionem consensisset. *l.* 52. 63. *ff. h. t.* (X. XI.)

4. Adire vero quisque debet hæreditatem pure, non sub conditione. *l.* 77. *ff. de R. I.* ac tunc demum, cum delata est, non ante; adeoque non, pendente conditione institutioni apposita. Unde si hæreditas alicui partim pure partim sub conditione data sit, & in parte conditionali sit substitutus alius, pendente conditione institutus non nisi eam partem, ad quam pure vocatus est, adire potest. *l.* 27. *ff. de hæred. instit.* secus, si nullus in parte conditionali substitutus sit; tunc enim non expectato conditionis eventu statim totam hæreditatem adit, cum, deficiente conditione, tamen ex jure accrescendi hæres sit. *l.* 33. *ff. de hæred. Instit.* (XII. XIII.)

5. Quod si ab initio in totum sit delata hæreditas, in totum quoque adeunda est, nec potest quisquam eam pro parte adire pro parte repudiare, aut legitimam retinere reliquâ hæreditate omissâ. arg. *l.* I. 2. *ff. h. t. l.* 20. *C. de jure deliber.* si quis tamen unà cum minore hæres institutus sit, minore adeunte & iterum restituto, potest alter suâ parte

Z con-

contentus esse, repudiatâ restituti parte. *l.* 61. *ff. h. t.* idemque est, si unus ex pluribus hæredibus implere nolit defuncti voluntatem; nam & ejus portio reliquis volentibus, non invitis, accedit. *nov.* 1. *c.* 1. (XV.)

6. Ad aditionem insuper necesse est, ut quis sciat se hæredem esse, & conditionem extitisse sub qua scriptus est. *l.* 19. 32. §. 1. *ff. h. t. l.* 21. *ff. de condit. & demonstr.* Obst. *l.* 21. §. *ult. ff. h. t.* Resp. restringenda est & accipienda de casu, quo quis partim pure partim sub conditione hæres institutus est; qui adire potest, licet necdum conditio extiterit, juxta *l.* 26. 33. *ff. de hæred. Instit.* Utrum autem sciat hæres, ex qua parte hæres sit, an vero id ignoret, nihil interest; utroque enim casu adire potest, modo adeat ex parte incertâ, si ignoret pro quâ parte hæres sit *l* 6. *in fin. ff. si pars hæred. pet.* non ex certâ. *l.* 75. *ff. h. t.* (XIV.)

7. Fit autem aditio vel verbis vel facto seu pro hærede gestione; dum quis animo hæreditatis adeundæ contrectat res hæreditarias; vel etiam alias quas putat esse hæreditarias. *l.* 20. 21. §. 1. *l.* 88. *ff. h. t.* qui animus si desit, facta non creditur aditio. Deesse tamen censetur, si hæres vel erret, vel protestetur, vel petat distrahendi veniam &c. *l.* 20. §. 1. *l.* 21. *ff. h. t.* (IV. V. VI. VII. VIII.()

8. Effectus aditionis est, quod adiens omnia consequatur jura defuncti, quæ per mortem non fuerunt extincta; non tamen possessionem, quippe quæ apprehendenda per hæredem. *l.* 23. *ff. de acquir. possess.* licet usucapio jure singulari continuetur, & hactenus etiam hæredi quæsita videatur sine apprehensione possessio. *l.* 40. *ff. de usurp. & usucap.* Nec refert, quo tempore hæres hæreditatem adiverit, cum aditio quandocunque facta retrotrahatur ad tempus mortis. *l.* 54. *ff. h. t.* (XVIII. XIX. & seqq. ad num. XXXIII.)

9. Omittitur hæreditas per suos hæredes, dum abstinent, adeoque vel nihil attingunt, vel in judicio aut extra illud declarant, se nolle hæreditatem paternam retinere. *l.* 12. *l.* 71. §. 4 *ff. h. t.* Qui tamen abstinere nequeunt, si aliquid ex hæreditate surripuerint. *d. l.* 71. §. 4. 5. *& seqq. ff. h. t.* vel per interpositam emtoris personam quid ex bonis patris mercati fuerint. *l.* 91. *ff. h. t.* nisi id fecerint bonâ fide. *l.* 2. *C. h. t.* (XXXIII. XXXIV.)

10. Per extraneos vero hæredes repudiando omittitur; qua-

quales & repudiare possunt, licet aliquid ex hæreditate surripuerint. arg. *l.* 21. *ff. h. t.* Nec, si semel repudiaverint, rursus eam adire possunt; nisi ex diversis causis, veluti ex testamento & ab intestato, delata sit; quo casu, si ex testamento repudiaverint, ab intestato adhuc recte adeunt. *l.* 70. *ff. h. t.* (XXXIII. XXXVII.)

11. Cæterum, uti aditio, ita & repudiatio hæreditatis fieri nequit, nisi postquam delata fuerit hæreditas, adeoque non pendente conditione. *l.* 13. *ff. h. t.* Obst. *l.* 70. §. 1. *ff. h. t. l.* 1. *ff. de curat. bon. dand.* Resp. repudiatio illic catenus permissa est, ut creditores pendente conditione possint bona possidere & eorum curatorem constituere, ne pereant; cum alioquin pendente conditione hæres ipse possidere possit, præstitâ cautione ei, qui vel ex substitutione vel ab intestato sperat successionem si conditio defecerit, *l.* 12. 13. *ff. qui satisd. cog.* Obst. *l.* 1. *C. de pactis.* Resp. ibi pactum de repudianda hæreditate erat initum duorum consensu, cui major vis tribuenda videbatur, quam simplici repudiationi, quæ unius nudâ voluntate fit. (XXXV.)

12. Si hæres moriatur, antequam vel adierit vel repudiaverit, cum non ignoraret hæreditatem sibi delatam esse, jus adeundi ad hæredes transmittit, sive ex testamento sive ab intestato hæres fit. *l.* 19. *C. de jure delib.* An autem quis adiverit aut se immiscuerit, nec ne, ejus probatio creditori videtur imponenda. arg. *l.* 2. *ff. de probat. l.* 23. *C. eod.* (XI.)

13. Quod si ex pluribus hæredibus quidam deficiant aut hæreditatem repudient, portiones eorum reliquis accrescunt. Et generaliter quidem omnes hæredes jure accrescendi gaudere possunt, sive re & verbis simul, sive re tantum, sive verbis tantum conjuncti sint, sive nullo modo conjuncti; ne alias contingat, paganum pro parte testatum, pro parte intestatum esse, contra *l.* 7. *ff. de R. I.* in concursu tamen alios aliis potiores esse, haud dubium, etenim, si omnes & singuli eodem modo eademque formâ instituti sint, omnes pro rata ad portionem deficientem concurrere expeditum est, sed si diversimode, dum quidam conjuncti, alii disjuncti sunt, conjuncto quidem uno deficiente ad partem ejus soli vocantur conjuncti eodem conjunctionis genere, exclusis disjunctis ac conjunctis diverso conjunctionis genere, at disjuncto deficiente,

omnes ad ejus portionem concurrunt, tam disjuncti quam plures inter se conjuncti; ut tamen plures inter se conjuncti eo casu unam tantum personam repræsentent cum disjunctis concurrentes. *l. unic.* §. 10. *C. de caduc. tollend.* si tamen testator alicui hæredum nominatim substituerit, substitutus cohæredem excludit. arg. *l.* 2. §. 8. *ff. de bon. poss. secund. tab.* (XXXIX.)

14. *Moribus.* Nulli apud nos sui vel necessarii hæredes sunt, sed ipsi etiam descendentes adeunt ascendentium hæreditatem libere. Si filius aliquis institutus sit, & firmatum habeat judicium, sine patris voluntate hæreditatem adit; nec patri quæritur ejus ususfructus: & si filius hæreditatem delatam repudiet, non potest eam pater adire & sibi retinere, sed magis ea ad defuncti proximiores devolvitur. Mulier tamen nupta nec adire nec repudiare potest hæreditatem sibi delatam sine mariti consensu; in tantum, ut existiment, maritum etiam invita muliere posse repudiare. Tutores autem pupillorum & curatores minorum &c. recte pro pupillis & minoribus adeunt aut repudiant, quamvis tutius fecerint, si judicis decretum adhibeant cum repudiant. aut sub beneficio inventarii hæreditatem adeant. Cæterum si hæreditas suspecta sit, liberi in dubio non præsumuntur adivisse hæreditatem, sed id per creditores probandum. Uti nec ex eo solo hæres adivisse creditur, quod defunctum sepelierit, licet tutius protestationem adhibeat, se non animo adeundi id facere. Jus autem accrescendi hodie inter cohæredes locum non habet, quatenus nititur juris Romani subtilitatibus, cum quisque possit pro parte testatus & intestatus esse; non tamen jus accrescendi cessat, quoties concurrit vel evidens vel probabilis voluntas testatoris.

* Adde *ex Cod. libr.* 6. *tit.* 30. *de jure deliber.*, & *de adeundâ vel acquir. hæreditate. tit.* 31. *de repud. vel abstin. hæred. tit.* 32. *de his qui ante apert. tab. hæred. transmittunt.*

TIT.

Tit III.

Testamenta quemadmodum aperiantur, inspiciantur & describantur.

1. Tabulæ testamenti solenniter aperiuntur, coram magistratu, citatis iis quorum interest, citatis & testibus adhuc viventibus, ut signa agnoscant: & sufficit majorem signatorum numerum præsentem esse. *l. 6. ff. h. t.* sed si testes alibi habitent, venire non coguntur, verum mittendæ ad eos tabulæ, ut signa recognoscant; atque interim, urgente justâ causâ, coram aliis viris honestis tabulæ aperiri possunt, quæ apertura minus solennis est; quo tamen casu rursus occludendæ, & sic testibus ad agnoscenda sigilla exhibendæ sunt. *l. 7. ff. h. t.* (I. III. IV.)

2. Apertis autem tabulis, earum inspiciendarum & describendarum copia danda est iis, quorum interest, præstito jurejurando calumniæ. *l. 1. ff. h. t. l. 3. C. h. t.* quales sunt hæredes, substituti, fideicommissarii universales, imo & legatarii, cum jure novo possint etiam ab intestato capere legata. *nov. 1. c. 1.* (II.)

* Adde *ex Cod. libr.* 6. *tit.* 32. *quemadm. testam. aper. inspic. & describantur.*

Tit. IV.

Si quis omissa causâ testamenti ab intestato vel alio modo possideat hæreditatem.

1. Si quis dolose nolit ex testamento adire hæreditatem, vel filiof. aut servo jubere ut adeat, vel tempus adeundi patiatur præterlabi, quia forte ab intestato hæres est, ut ita evitet necessitatem præstandi legata; & deinde ab intestato eam adiverit, nihilominus legata & alia testamento relicta præstare cogitur. *l. 1. passim. h. t.* (I.)

2. Idemque obtinet, si dolose, acceptâ pecuniâ, institutus cesserit legitimo. *l. 1. §. ult. l. 2. 3. 4. ff. h. t.* vel etiam substituto, in casu quo substitutus non ad eadem legata obligatus foret, ad quæ institutus. vide *l. 74. ff. de leg. 1. l.* 98.

98. *ff. de legat.* 3. secus, si sine lucro cesserit legitimo, quo casu ipse hæreditatis possessor ad legata conveniendus foret. (I.)

3. Quod si filius emancipatus præteritus, qui bonorum possessionem contra tabulas petens ad legata certis personis præstanda teneretur, eam omiserit, & ab intestato adierit, non nisi certis illis personis, nequaquam omnibus legatariis, legata præstat. *l.* 6. §. *pen. ff. h. t.* Obst. *l.* 23. *ff. h. t.* Resp. ibi suus institutus abstinuerat, at non emancipatus præteritus.

Non tamen præstanda legata, si quis omissâ causâ testamenti possideat hæreditatem ex donatione, quæ à testamento non dependet. *l. ult. ff. h. t.* ut nec, si dolo careat, vide *l.* 5. *l.* 6. §. 8. *ff. h. t.* (II)

* Adde *ex Cod. lib.* 6. *tit.* 39. *si omissa sit causa testamenti.*

TIT. V.

De Senatusconsulto Silaniano & Claudiano, quorum testamenta ne aperiantur.

1. Si testator per vim occisus sit, Senatusconsulto Silaniano temporibus Augusti, & Claudiano Neronis temporibus condito, cautum est, ne tabulæ aperiantur aut adeatur hæreditas, donec de familiâ servorum quæstio fuerit habita & sumtum de nocentibus supplicium. *l.* 1. *ff. h. t.* si contra factum sit, hæredi ut indigno aufertur hæreditas & fisco applicatur. *l.* 5. §. 2. *ff. h. t.* licet substituti vel legitimi hæredes necem ulti fuerint. *l.* 15. *ff. h. t.* Si tamen testator clam, veluti veneno, occisus fuerit, vel hæres cum vi occisum esse ignoraverit; vel rusticitate nesciverit juris prohibitionem, atque ita adierit, pœna cessat. *l.* 1. §. 18. *l.* 3. 20. 21. 22. *ff. h. t.* (I. II. III. IV.)

2. Est & contra hæredem aperientem ac adeuntem ante ultam defuncti necem prodita ex edicto prætoris actio popularis ad centum aureos, actori partim, partim fisco applicandos. *l.* 25. §. 2. *ff. h. t.* (V.)

3. *Moribus.* Qui non est ultus defuncti violenta morte peremti necem, sed cum homicidâ de suo privato interesse transegit, non ideo hæreditate privatur.

* Adde *ex Cod. libr.* 6. *tit.* 35. *de his quib. ut indignis &c. & ad senatuscons. Silanian.*

TIT.

Tit. VI.

Si quis aliquem testari prohibuerit vel coëgerit.

1. Cum liber omnino morientium debeat esse stilus, *l.* 1. *C. de sacros. eccles.* cautum fuit, ut, si quis alterum testari coëgerit, vel, cum ab intestato aut ex priore testamento hæres esset, testari prohibuerit, impediendo, ne testamentarius accedat, aliisve modis, puniatur ademtione relicti, & id ipsum fisco cedat cum onere cohærente; ut tamen cohæredibus cæteris, quos ex liberâ voluntate testator instituit, factum cohæredis non noceat, *l.* 1. 2. *ff. h. t.* secus quam obtineret, si & cæteros testator invitus ac coactus instituisset, nam & eo casu relicta non capient, ne ex alieno dolo lucrum sentiant. arg. *l.* 1. *C. h. t.* (I.)

2. Tenetur insuper cogens vel prohibens illis quorum interest; quales sunt, qui alioquin defuncto successissent. arg. *d. l.* 1. *C. h. t.* Cæterum si blanditiis inducatur testator, ut hunc vel illum hæredem scribat, non peccatur. *l.* 3. *ff. h. t. l.* 3. *C. eod.* (II. III.)

3. *Moribus.* Qui coëgerunt vel prohibuerunt testari, tantum id quod interest præstant illis, qui læsi sunt, ad aliam pœnam non tenentur, nisi vim majorem adhibuerint, quæ arbitrio judicis extra ordinem coërcenda foret.

* Adde *ex Cod. libr.* 6. *tit.* 34. *si quis aliquem test. prohib. vel coëgerit.*

Tit. VII.

De Codicillis.

1. Codicilli sunt ultima voluntas testati vel intestati minus solennis, ad quos requiritur simultanea quinque testium præsentia, & eorum subscriptio, si in scriptis codicilli fiant. *l. ult. in fin. C. h. t.* inter quos testes etiam fœminas adhiberi, nihil impedit; cum id nuspiam sit prohibitum, & non talis in codicillis, qualis in testamentis, de-

ſideretur ſolennitas. arg. §. *ult. Inſt. h. t. d. l. ult. C. h. t.* Obſt. *l.* 8. *verſ. quæ in eundem modum C. qui teſt. fac. poſſ.* Reſp. ſingulare eſt, quod in codicillis cæci eædem, quæ in teſtamento, ſolennitates deſiderentur. (I.)

2. Relinquuntur autem vel ex teſtamento vel ab inteſtato *l.* 16. *ff. h. t.* ab iis, qui & de jure teſtamenta condere poſſunt. *l.* 6 §. 3. *l.* 8. §. 2. *ff. h. t.* licet ea forſitan de facto ob deficientem ſolennem numerum teſtium facere non poſſent. *pr. Inſt. h. t.* Si tamen ex teſtamento codicilli dependeant, valebunt, ſi is, qui eos condidit, mortis tempore teſtamenti factionem habeat, licet eâ caruerit eo tempore, quo codicillos fecerat. *l.* 12. §. 5. *ff. de captiv. & poſtlim. l.* 8. §. 3. *ff. h. t.* adde *l.* 1. §. 1. *ff. de legat.* 3. (I. II.)

3. Imperfecta vero teſtamenta non ſuſtinentur ut codicilli. *l.* 1. *ff. h. t.* niſi adjecta ſit clauſula codicillaris, *l. pen.* §. *ult. ff. de legat.* 2. *l. ult.* §. 1. *C. h. t. l.* 29. §. *ff. qui teſt. fac. poſſ.* Quo caſu, ſi quis prius egerit tanquam ex teſtamento, & nihil obtinuerit, deinceps tanquam ex codicillo agere nequit; niſi ſint parentes, vel liberi, vel agnati intra quartum aut cognati intra tertium gradum. *d. l. ult. pr. & S.* 2. *C. h. t.* (VI. VII. VIII.)

4. Poteſt autem quis etiam plures codicillos condere, qui ſi in nonnullis contrarii ſint, poſteriores valebunt *l.* 3. *C. h. t.* §. 1. *Inſt. h. t.* ſed hæreditatem iis non poteſt directo dare vel conditionem hæredi ſcripto apponere. §. 2. *Inſt. h. t.* quamvis hæredum nomina in codicillis exprimi, vel partes inſtitutis aſſignari, nihil vetet. *l.* 36. 77. *ff. de hæred. inſtit.* (III.)

5. De cætero, in codicillis ſcripta perinde habentur, & firma ſunt, ac ſi in teſtamento ſcripta eſſent. *l.* 2. *pr. &* §. 2. *ff. h. t.* idque in iis, quæ juris ſunt; non in iis, quæ ſunt facti: nam ſi teſtator leget in codicillis *decem, ſi Titius vivat*, aut *veſtem ſuam*, videndum, an codicilli conditi, non vero teſtamenti facti tempore Titius vivat, & quam teſtator tunc veſtem habuerit. *l.* 7. *pr. &* §. 1. *ff. h. t.* (IV.)

6. Infirmantur codicilli morte honorati ante conditoris mortem eveniente. *l.* 6. §. *ult. ff. h. t.* ut &, infirmato toto teſtamento, ſi codicilli ex teſtamento dependeant. *l.* 16. *ff. h. t.*

7. *Moribus.* Codicilli hodie eandem deſiderant ſolenni-

ta-

tatem, quam testamenta, & ideo codicillis hæreditatem directo dari, aut exhæredationem fieri, nihil vetat.

* Adde *ex Cod. libr.* 6. *tit.* 36. *de codicillis.*

LIBER XXX XXXI. XXXII.

TIT. I.

De legatis & fideicommissis.

1. Legatum est donatio quædam à defuncto relicta, ab hærede præstanda. §. 1. *Inst. h. t.* vel delibatio hæreditatis. *l.* 116. *ff. de leg.* 1. Cui jure novo sunt exæquata fideicommissa, quæ verbis precariis seu obliquis concipiuntur, & à filiof. codicillis relicta convalescunt, si ille sui juris factus in eadem voluntate perseveraverit. *l.* 1. §. 1. *ff. de leg.* 3. (I. II.)

2. Legare potest omnis, qui & testamenta facere. *l.* 2. *ff. de leg.* 1. Ac omnibus legatum relinquitur, qui & hæredes scribi possunt, adeoque capaces sunt tempore facti testamenti & mortis testatoris. §. 24. *Inst. h. t.* arg. *l.* 49. §. 1. *ff. de hæred. instit.* ipsi quoque hæredi instituto, modo cohæredem habeat, à quo capiat; à semet ipso enim nemo potest capere. *l.* 18. 116. §. 1. *ff. de leg.* 1. Hinc, si quis hæredi & Titio leget fundum, Titius totum capiet. *l.* 34. §. 11. *ff. de leg.* 1. &, si duo hæredes instituti sint, unus ex unciâ, alter ex undecim unciis, iisque fundus legatus sit, hæres unius unciæ undecim uncias ex legato est percepturus. *d. l.* 34. §. 12. nisi ex pluribus cohæredibus duo sint, quibus ex parte dispari institutis fundus legatus est: singuli enim æquales in fundo partes sunt habituri, quatenus à reliquis cohæredibus, quibus fundus legatus non est, partes fundi æquales capere possunt. *l.* 67. §. 1. *ff. de leg.* 1. vel, nisi uni ex cohæredibus quid prælegatum sit; id enim partim jure hæreditario, partim jure legati sibi servat totum. arg. *l.* 34. §. 1. *ff. de legatis.* 2. *l.* 17. §. *ult. l.* 18. *ff. de legatis.* 1. (IV. V. VI. VII. VIII. IX. X)

3. Non tamen recte legatur iis, qui non sunt in rerum naturâ *l.* 16. *ff. de leg.* 1. *l.* 4. *ff. de his quæ pro non scriptis.*

nec deportatis nec servis pœnæ, nisi alimenta. *l.* 3. *ff. de his quæ pro non script. l.* 11. *ff. de aliment. leg.* nec collegiis illicitis. arg. *l.* 8. *C. de hæred. instit.* Licita plane collegia vel pauperes vel ecclesiæ &c. ex legato capere possunt. *l.* 117. 122. *ff. de leg.* 1. *l.* 20. *ff. de reb. dub. l. ult. C. de Sacrosf. eccles.* (III.)

4. Legatis onerari possunt omnes, ad quos aliquid ex defuncti voluntate expressâ vel tacita pervenit; quales instituti, substituti, legatarii, fideicommissarii, mortis causâ donatarii. *l.* 9. *C. de fideicommiss. l.* 74. *ff. de leg.* 1. ut & hæredes ab intestato, quibus dum moriens nihil adimit, dedisse videtur. *l.* 92. §. *ult. ff. de leg.* 1. *l.* 8. §. 1. *ff. de codicill.* & honorum omnium hæredes. *l.* 5. §. 2. *ff. de legat.* 3. Non tamen substitutus filii impuberis exhæredati. *l.* 24. *C. h. t.* nec legatarii aut fideicommissarii ultra, quam honorati sunt. §. 1. *Inst. de sing. reb. per fideic. relictis.* exceptis casibus in *l.* 94. §. 2. *ff. de legat.* 1. *l.* 70. §. 1. *ff. de legat.* 2. *l.* 24. §. 12. *ff. de fideicommiss. libert.* (XI. XII. XIII. XIV. XV. XVI.)

5. Legari possunt res omnes, quæ sunt in commercio, etiamsi apud hostes sint, modo jure postliminii sperentur rediturae: ita accipe *l.* 104. §. 2. *ff. de leg.* 1. (alias non arg. *l.* 103. *ff. de verb. obl.*) Corporales & incorporales, mobiles & immobiles: adeo ut, legatis generaliter mobilibus sine loci certi adjectione, merces etiam venales cedant legatario, ut & pecunia numerata, licet reposita fuerit, ut fœnori daretur, vel inde prædia compararentur; cum certum sit, mobilium appellatione contineri pecuniam: quamvis aliquo respectu favore minorum pecunia ipsorum emtioni prædiorum destinata, pro immobili videatur haberi. arg. *l.* 3. §. 6. *ff. de contrar. tut. act.* Sed si mobilia certi loci legata sint, puta, quæ sunt in domo vel fundo, non continetur pecunia præter eam, quæ ibi præsidii causa est reposita. *l.* 79. §. 1. *ff. de legat.* 3 *l.* 41. §. 6. *l.* 44. *l.* 78. §. 1. *l.* 92. *in fin. eod. tit.* nisi alia sit mens testatoris. *l.* 27. §. 3. *ff. de instruct. vel instrum. leg.* (XVII. XVIII.)

9. Nec res tantum præsentes legari possunt, sed & futuræ, debita & credita, universitates, grex, peculium, hæreditas testatori relicta, pars bonorum, alimenta, annui reditus, aliaque, de quibus alibi; adhuc genera & species. Quod si testator generis nomen præmiserit, & generi quasdam

dam species, eo sub genere comprehensas subjecerit; aut id ignorans fecit, putans, eas forte species alioquin sub tali genere non comprehendi, eoque casu omne, quod testator ex eo genere habuit una cum speciebus enumeratis debetur. *l.* 12. §. *pen. ff. de instruct. vel instrum. leg.* aut scivit, species subjunctas generi sub genere comprehensas esse, atque tunc creditur legatum generis ad species subjunctas voluisse restringere, nec præter eas quicquam ex genere legato debebitur. *l.* 20. *ff. de instruct. vel instrum. legato.* junct. *l.* 9. *ff. de suppellect. leg.* Sed si primo species quasdam expresserit, dein genus subjunxerit, omnia sub eo genere comprehensa censetur legasse, nisi ex circumstantiis alia colligatur testatoris voluntas. *l. ult.* §. 2. *ff. de trit. vino, ol. legat. l.* 1. *ff. de auro argento leg.* (XVII. XIX. XX. XXI. XXII. XXIII. XXIV. XXV. XXXV.)

7. Nec interest, utrum res, quæ legatur, sit testatoris propria, an hæredis, an plane aliena: ut tamen non aliter res aliena vel ejus æstimatio debeatur, quam si testator sciverit eam alienam esse, aut, cum id ignoraret, conjunctæ personæ reliquerit. §. 4. *Inst. h. t. l.* 10. *C. h. t.* vel piæ causæ arg. *l.* 39. *ff. de fideicomm. libert.* Quod si testator rem suam, sed alteri obligatam legaverit, hæredis erit eam luere, si quidem testator sciverit eam obligatam esse. §. 5. *Inst. h. t.* nisi legata sit universitas, quo casu rei singularis sub universitate comprehensæ luitio incumbit legatario. *l.* 15. *ff. de dote præleg.* (XXVI. XXVII. XXVIII.)

8. Non tamen recte legatur res legatarii propria, nisi sub conditione. §. 11. *Inst. h. t.* sed si alteri in re legatarii jus competat, veluti pignoris, hæres tenetur rem liberare; aut, si pretium rei per legatarium emtæ eique jam traditæ necdum solutum sit, hæres illud solvit. *l.* 86. *ff. de legat.* 1. arg. *l.* 34. § 7. *l.* 84. §. 5. *ff. eod.* & si testator ipse jus in re legatarii habuerit, eam legando jus illud remisisse creditur. *l.* 45. §. *ult. l.* 71. §. *pen. ff. de legat.* 1. Obst. *l.* 66. §. 6. *ff. de legat.* 2. Resp. ibi Cujacius & alii pro *propter* legunt *præter*. (XXIX.)

9. Res commerciis hominum exemtas quod spectat, illæ si legatæ sint, nec res nec æstimatio debetur. §. 4. *Inst. h. t.* licet sub conditione legatæ essent, eaque pendente cœpissent esse in commercio. arg. §. 2. *in fin. Inst. de inutil. stipul. l.* 34. §. 2. *de contrah. emt.* excepto tigno juncto, quod, dum junctum, est extra commercium; & tamen re-

cte

cte legatum creditur sub conditione, si ea pendente desinat junctum esse: *l.* 41. §. 2. *ff. de legat.* 1. Quod si res in hæredis quidem, at non in legatarii commercio sit, nec tunc debebitur vel res vel ejus æstimatio; secus, si in legatarii, non hæredis, sit commercio: quo casu subsistit legatum. *l.* 49. §. 2. 3. *ff. de legat.* 2. arg. *l.* 34. *ff. de verb. oblig.* Nec dictis obstat: *l.* 40. *l.* 114. §. 5. *ff. de legat.* 1. *l.* 11. §. 16. *ff. de legat.* 3. cum ibi res quidem fuerint in commercio, sed tales, quas legatarius aut fideicommissarius ob corporis vitium aliudve impedimentum capere vel possidere non poterat. (XXX. XXXI. XXXII.)

16. Quod si sæpius res eadem legata sit, si quidem corpus sit, semel tantum debetur. *l.* 54. §. 1. *ff. de leg.* 1. sin quantitas, sæpius præstanda est, si modo diversis scripturis sit legata; si vero scripturâ eâdem, non nisi semel in dubio debetur. *d. l.* 34. §. 3. *de leg.* 1. junct. *l.* 12. *ff. de probat.* (XXXIV.)

11. Cæterum relinqui possunt legata vel pure vel sub conditione; non tamen eorum præstatio in arbitrium hæredis conferri potest. *l.* 43. §. *pen. ff. de legat.* 1. (excepto casu *l.* 46. *ff. de fideicomm. libert.*) nisi tanquam viri boni arbitrium consideretur. *l.* 11. §. 7. *ff. de legat.* 3. In legatarii vero ipsius arbitrium conferri legatum nihil impedit; quo casu conditionale est legatum, nempe, si legatarius suam voluntatem declaraverit. *l.* 65. §. 1. *ff. de legat.* 1. *l.* 69. *ff. de condit. & demonstrat.* In tertii arbitrium non recte confertur, nisi tacite tanquam in conditionem. *l.* 52. *ff. de condit. & demonstrat. d. l.* 43. §. *pen. ff. de leg.* 1. Obst. *l.* 1. *ff. de legat.* 2 Resp. comparantur ibi hæc duo, *si voluerit*, & *si ascenderit*, in eo, quod utrobique sit arbitrium; at non in eo, quod utroque casu legatum valeret. (XXXVI.)

12. Relinquuntur autem legata testamentis, ac jure novo etiam codicilis & ab intestato. Ad eaque petenda tres actiones legatario proditæ, puta, rei vindicatio propter fictum dominium, quod rectâ viâ defuncto ad legatarium transit. *l.* 64. *ff. de furtis.* actio personalis ex testamento, ex quasi contractu; & actio hypothecaria ex legali hypothecâ legatariis in bona defuncti competente. §. 2. *Inst. h. t.* Quibus legatarius agit contra eos, quos defunctus legati præstatione oneraverit. Quod si plures onerati sint, pro rei quidem individuæ præstatione singuli in solidum conve-

veniuntur. *l.* 11. §. 23. *ff. de legat.* 3. pro portione vero hæreditariâ, si res sit dividuâ; nisi nomina propria singulorum hæredum oneratorum repetita sint, quo casu viriles singulorum hæredum oneratorum repetita sint, quo casu viriles singuli præstare tenentur legati partes. *l.* 124. *ff. de legat.* 1. Obst. *l.* 54. §. *ult. ff. de legat.* 1. *l.* 17. *ff. de duob. reis.* Resp. verba illa, *si omnes nominati sint*, vel, *omnes dare damnati.* non id volunt, quod propria singulorum nomina expressa fuerint, sed, quod omnes onerati fuerint, & generali *hæredum* appellatione nominati ad legatum præstandum: *nominare* enim non semper est *nomine proprio nominare.* arg. *l.* 3. §. 5. *ff. de injust. rup. irrit.* (XXXVII. XXXVIII. XXXIX. XL. XLI. XLII. XLIII. XLIV. XLV. LVI. LVII.)

13. Quod si hæres unus, velut ex asse hæres, ab initio oneratus sit, & in posteriore testamenti parte ei cohæres detur, primus tamen integra legata solus præstat; idemque est, si quis sciens duos sibi ab intestato vel ex jure prætorio successuros, unum ex his tantum fideicommisso oneraverit. *l.* 40. *de legat.* 3. secus quam obtineret, si quis credens, unum tantum sibi successurum, eundem oneraverit, nam si adhuc alius ex jure prætorio aliove modo succedat una cum onerato, pro rata tantum parte qua oneratus cum effectu hæres est, præstat legata dividua, sic ut reliquæ legati partes corruant, aut si rei individuæ præstatione oneratus sit, nihil præstat, exceptis libertatibus. *l.* 77. §. 29. *ff. de legat.* 3. *l. pen. ff. de codicillis.* (XLVI. XLVII.)

14. Quibus autem casibus plures legatis onerati sunt pro hæreditariâ vel virili portione, unius inopia cæteros non gravat. *l.* 33. *ff. de legat.* 2. nisi res individua legata sit, ad quam singulos hæredes in solidum teneri, ante dictum, ex *l.* 11. §. 23. *ff. de legat.* 2. (XLVI.)

15. His vero actionibus non ipsæ tantum petuntur res legatæ, sed & earum accessiones, ut & usuræ à tempore moræ. *l.* 44. §. 4. *ff. de legat.* 1. *l.* 34. *ff. de usuris.* Obst. *l.* 1. 2. *C. de usuris & fruct. legat. l.* 40. *ff. de acquir. rer. domin.* Resp. leges illæ minus dicunt, & aliunde supplendæ sunt: non enim in illis negatur, fructus ante litem contestatam ex morâ deberi. Quin imo præstandi etiam fructus percipiendi, quos vel hæres vel legatarius honeste potuisset percipere. *l.* 39. §. 1. *ff. de legat.* 1. junct. *l.* 5. *C. de rei*

vind.

vind. l. 1. §. 1. *C. de pet. hæred.* (XLVIII.)

16. Cæterum pro rebus legatis pecunia invito legatario offerri nequit, nec vicissim pro pecuniâ legatâ res aliæ: licet nulla in hæreditate inveniatur. pecunia. *l.* 12. *ff. de leg.* 2. excepto eo, cui pars bonorum legata est, veluti, quarta, sexta; hæredi enim eo casu electio datur, utrum legatario res, an æstimationem præstare malit; imo ad rerum individuarum, quæ in hæreditate sunt, æstimationem tenetur. *l.* 26. §. *ult. ff. de legat.* 1. (XLIX.)

17. Quod si res legata perierit, si quidem casu, nec res nec æstimatio præstanda est: sin culpâ hæredis, licet levissimâ, æstimatio debetur. *l.* 26. §. 1. *l.* 47. §. *pen. ff. de legat.* 1. Sed si pars tantum legatæ rei extincta sit, pars altera, quæ superest, adhuc solvenda est, modo non sit accessoria. §. 17. *Inst. h. t. l.* 22. *de legat.* Ubi tamen sola mutata est rei legatæ forma, firmum nihilominus manet legatum, nisi aliunde constet aut probabile sit, mutatam esse testatoris voluntatem: proinde, si ex lanâ legatâ vestis sit facta; vel areæ legatæ domus sit imposita, vel ex auri massâ legatâ confectum sit poculum, & vestis & domus cum areâ, & poculum debetur. *l.* 44. §. 2. 3. 4. *ff. de legat.* 1. *l.* 88. § *ult. ff. de legat.* 3. Obst. *l.* 79. §. *pen. ff. de legat.* 3. Resp. peti non poterat area legata, tanquam area, sed tanquam domus; area enim esse desierat. Obst. *l.* 88. *pr.* & §. 1. *ff. de legat.* 3. Resp. intelligi potest de lanâ vel materiâ nondum ad vestem vel navim faciendam præparatâ; quamvis & dici possit, in hisce maxime esse quæstionem voluntatis testatoris, sic ut. *d. l.* 88. *pr.* & *d. l.* 79. §. *pen.* accipi possit de casu quo non duravit testatoris voluntas. (L. LI. LII. LIII. LIV. LV.)

18. Potest autem vel uni res legari, vel pluribus res eadem; quo casu conjuncti dicuntur; ex quibus uno deficiente, sæpe fit, ut ejus portio reliquis accrescat. Et jure quidem veteri in legatis vindicationis jus accrescendi locum sibi vindicabat; at non ita in damnationis legato; eo quod hæres dare damnatus singulis divisim dare damnatus videbatur. *l.* 7. *ff. de legat.* 2. Ulpian. *tit.* 24. §. 12. 13. cujus prisci juris vestigia adhuc in Pandectis supersunt. (LIX.)

19. Jure vero novo, sublatâ legatorum differentiâ, inter re quidem conjunctos, & re ac verbis simul, jus accrescendi locum habet; idque ex probabili voluntate testato-

ftatoris, dum singulis rem sine parte dedit, adeo ut concursu demum partes fiant ex quadam necessitate, in quantum duo concurrentes ad eandem rem nequeunt singuli totam capere per rerum naturam. §. 8. *Inst. h. t. l. un.* §. 11. *C. de caduc. tollend.* At inter verbis tantum conjunctos jus accrescendi cessare, verius: cum partes iis ab initio testator dederit; ut probabile non sit testatorem voluisse, ut uno deficiente ex collegatariis alter totum caperet. arg. *l.* 80. *ff. de legat.* 3. *l.* 1. *l.* 11. *ff. de usufr. accresc.* Obst. *l.* 89. *de legat.* 3. ubi verbis conjuncti in fine *l.* dicuntur potiores esse re conjunctis. Resp. verbis conjuncti ibi potiores sunt, quia licet ab initio verbis tantum conjuncti essent, ex postfacto tamen inceperunt & re conjuncti esse, adeoque tanquam duplici conjunctione juncti præferuntur illis, qui re tantum conjuncti erant; etenim in hac formulâ. quâ casus. *l.* 89. *in fin.* continetur, *primo & secundo fundum Cornelianum æquis partibus do lego, eundem fundum tertio do lego*, primus & secundus ab initio verbis tantum conjuncti fiunt postea re quoque conjuncti, dum tertius primo & secundo jungitur re; quod colligi potest arg. *l.* 41. *ff. de legat.* 2. ubi Mævius & Sejus ab initio nullo modo conjuncti erant; nec re, quia pro partibus res singulis legabatur; nec verbis, quia diversis orationibus: sed Mævio & Sejo jungebatur Titius, qui quia duobus prioribus re junctus erat, inde factum est, ut & priores Mævius ac Sejus inter se cœperint re conjuncti esse; & ex eo fundamento Mævius primus cum Titio tertio ad portionem Seji deficientis jure accrescendi conjunctus admittitur. Obstat etiam. *l.* 16. §. *ult. ff. de legat.* 1. Resp. cum Titio & posthumo aquis partibus res legatur, partim expressio conditionem tacitam in se habet, *si posthumus nascitur*; ac proinde, non nato posthumo, alter totum legatum habet, nec ei res pro parte sed in solidum potius ab initio legata creditur. arg. *l.* 5. §. *ult. l.* 6. 7. *ff. de reb. dub.* (LX. LXI. LXII.)

20. *Moribus.* Si unus ex unciâ, alter ex undecim unciis institutus sit, & fundus his duobus sit à testatore legatus, æquales in fundo partes deberi volunt. Possunt autem & ædibus juncta hodie legari, quatenus ea detrahi moribus aut legibus municipalibus non est interdictum. Quod si testator domum legaverit, cum nullam haberet. ea aliunde per hæredem emenda est & præstanda, pro digni-

gnitate, affectione & necessitudine legatarii. eo fere modo, quo id in alimentis sine quantitate relictis jure Romano obtinent. Cæterum jus accrescendi, uti inter cohæredes, sic & inter collegatarios, non habet locum, nisi quatenus fluit ex verisimili testatoris voluntate.

* Adde *ex Cod. libr. 6. tit.* 37. *de legatis. tit.* 42. *de fideicommiss. tit.* 43. *commun. de legatis & fideicomm. tit.* 47. *de usur. & fruct. legator. tit.* 48. *de incert. person.*

LIBER XXXIII.

TIT. I.

De annuis & menstruis legatis.

1. Si annum vel menstruum quid relictum sit, non unum, sed plura legata sunt; sic ut primi quidem anni legatum purum sit, & dies ejus statim à morte testatoris cedat. *l.* 12. §. 3. *ff. quando dies legat. ced.* annorum vero sequentium legata sint conditionalia, *si vivat legatarius*; utpote quo extincto, nihil ultra debetur. *l.* 4. *ff. b. t.* secus quam in contractibus receptum est, §. 3. *Inst. de verb. obl.* 16. §. 1. *ff. eod.* uti & in iis annuis vel menstruis, quæ collegio, civitati &c. relicta sunt; quibus casibus debentur perpetuo. *l.* 6. *l.* 20. §. 1. *ff. b. t.* Obst. finitur ususfructus civitati relictus centum annis. *l.* 56. *ff. de usufr.* Resp. in usufructu id ita obtinet, ne, si ususfructus perpetuo duraret, proprietas inutilis esset proprietario, quod non metuendum in annuo legato, cum eo regulariter non soleant consumi omnes rei fructus (I. II. III. IV. V. VII.)

2. Si quantitas legato annuo non sit adjecta, id dandum, quod solitus erat dare testator; de quo si non constet, pro dignitate & conditione personæ annum præstandum est. *l.* 14 *ff. b. t.* Quod si testator dixerit *centum do lego Attiæ donec nupserit*, nec addiderit, *in annos singulos*; annua tamen centum legata videntur. *l.* 17. *ff. b. t.* (VI.)

3. Cæterum annui legati præscriptio non fit in totum, sed tantum respectu anni cujusque separatim, sic ut annorum

norum triginta petitio supersit, & tantum præscripti censeantur anni trigesimum excedentes. arg. *l.* 7. §. 4. 6. *C. de præscript.* 30. *vel* 40. *ann.* (I.)

4. Cum legato vero annuo non confundendum quod annuâ, binâ, trimâ die præstandum est; tale enim unum tantum & purum legatum est, cujus solutionem solummodo voluit testator dividere; cujusque dies statim cedit; sic ut, moriente legatario ante solutionem, legatum ad hæredes ejus transeat. *l.* 26. §. 2. *ff. quand. dies legat. ced.* arg. *l.* 3 *ff. h. t.* (IX, X, XI, XII, XIII.)

TIT. II.

De usu & usufructu & reditu & habitatione & operis per legatum vel fideicommissum datis.

1. Non modo proprietas, sed & ususfructus & usus legari potest omnium rerum quæ sunt in commercio, non tamen itineris aut alterius servitutis realis *l.* 1. *ff. h. t.* sed si id factum sit, contra hæredem actio datur, ut patiatur legatarium ire, agere &c. quamdiu vivit. *d. l.* 1. (I.)

2. Legatum autem ususfructus unum tantum est, non multiplex, nisi alternis annis ususfructus legetur. *l.* 13. *ff. h. t.* & legato omnium bonorum usufructu, etiam legatus censetur ususfructus eorum, quæ sunt in credito. *l.* 37. *ff. h. t.* at non earum rerum, quas testator ex fideicommisso post mortem suam extraneis restituere rogatus est, arg. *l. ult.* §. 3. *C. commun. de legat.* Cætera ad usumfructum & reliquas servitutes pertinentia, libro 7. tractata sunt.

3. Reditu legato, legata videtur annalis præstatio quarundam rerum ex rebus hæreditariis. *l.* 38. *ff. h. t.* qui, si relictus sit civitati, ad ludos illic illicitos celebrandos, ad alios similes ludos licitos transferendus est. *l.* 16. *ff. h. t.* (II, III, IV, V.)

Tit. III.

De servitute legatâ.

1. Servitus realis non omnibus legari potest, sed solis illis, qui vicina habent prædia, ex naturâ servitutum, de quâ *libr.* 8. actum. Et si plures sint hæredes servitutis legato onerati, singuli eam in solidum præstare tenentur, tanquam individuam. *l. ult. ff. h. t.* Quod si alternis legetur annis, non multiplex, sed unum est legatum. *l.* 13. *ff. de usu & usufr. leg.*

2. Cedit autem hujus legati dies statim à morte testatoris, cum nuspiam excipiatur à regulâ, quæ dictat, legati puri diem statim à morte testatoris cedere, nec ratio sit eadem in reali servitute, quæ in personali. arg. *l. un.* §. 6. *C. de caduc. toll.* Obst. *l.* 19. § 1. *ff. quemadm. servit. amitt.* Resp. fit ibi mentio aditæ hæreditatis, non, quasi tunc demum dies cederet, sed, quia ante aditam hæreditatem is, cui servitus legata est, eam petere non poterat; & ideo servitutis præscriptio demum ab aditâ hereditate inchoari dicitur, cum agere non valentibus non currat præscriptio. Obst. *l. ult. ff. commun. præd. tam urb. quam rust.* Resp. ibi casus singularis est, ne alioquin unus ex sociis ibi prædio communi videatur servitutem imposuisse, contra *l.* 2. *ff. de servitut.* (1.)

Tit. IV.

De dote prælegatâ.

1. Dotis prælegatum, quo maritus uxori suæ dotem relegat, utilius est actione de dote, §. 15. *Inst. de legat.* tum propter commodum repræsentationis, tum quia cessant omnia dotis restitutionem in totum vel pro parte impedientia. *l.* 1. §. 2. *ff. h. t.* (1. 11. v.)

2. Si dos prælegata sit, cum non esset marito numerata, vel data quidem sed restituta, vel denique casu perierit cum esset inæstimata, si quidem nulla quantitas aut corpus expressum sit, inutile legatum est: sin quantitas aut res

res tanquam dotalis sit designata, subsistit. *l.* 1. §. 5. 6. 7. *l.* 9. *pr.* & §. 1. *ff. h. t.* §. 15. *Inst. de legat.* adde casum *l. pen. ff. h. t.* & *l. un.* §. 3. *C. de rei uxor. act.* (III, IV.)

3. Quatenus autem plus est in prælegato dotis, quam vere datum erat, eatenus fideicommisso mulier gravari potest. *l.* 1. §. 13. *ff. h. t.* Obst. *l.* 77. §. 12. *de legat.* 2. Resp. sub generali quidem fideicommisso dos non continebitur, quod tantum vult *d. l.* sed id non impedit, quo minus maritus specialiter etiam de dote fideicommittat. (VI.)

TIT. V.

De optione vel electione legatâ.

1. Optione legatâ, optimum legatarius optare potest. *l.* 9. §. 1. *ff. de dolo.* & generaliter legatâ servorum optione tres optabit. *l.* 1. *ff. h. t.* idque post aditam hæreditatem. *l.* 16. *ff. h. t.* per se, non per procuratorem *l.* 77. *ff. de R. I.* junct. *l.* 123. *ff. eod.* Obst. *l. pen. ff. h. t.* Resp. ibi mater non ut procuratrix, sed ex testatoris voluntate optat. Si post mortem testatoris ante aditam hæreditatem moriatur legatarius, legatum jure novo ad hæredes transmittit; qui si in eligendo dissentiant, sorte dirimitur cujus electioni standum sit; idemque obtinet si pluribus legatariis legata sit unius rei optio. *l. fin. C. commun. de legat.* §. 23. *Inst. de legat.* Post optionem vero factam mutare non licet. *l.* 20. *ff. h. t.* nisi justa causa subsit. *l.* 2. 3. 4. 5. 10. 16. *ff. h. t.* (I. II, III, IV, VIII.)

2. Si legata fuerit res per tertium pro legatario optanda, eo nolente vel non valente optare, in subsidium ipse legatarius optare potest; non tamen optimam. *l ult.* §. 1. *C. commun. de legat.* (V.)

3. Optionis legato simile in quibusdam, non in omnibus, est legatum generis. Legatur autem vel corpus in genere vel quantitas (de quâ tit. *seqq.*) Si corpus, si quidem certos illud à naturâ terminos habeat, ut servus, bos, equus; legatario competit electio, ita ut non optimum sed medium is possit eligere. §. 22. *Inst. de legat.* *l.* 37. *ff. de legat.* 1. licet olim in legatis damnationis hæ-

redi, in legatis vindicationis legatario electio data fuerit. Quod si testator nullum tale corpus legatum, puta servum, equum &c. habeat, hæredis erit aliunde id redimere & præstare, atque ita implere legatum generis. arg. *l.* 45. §. 1. *ff. de legat.* 1. *l.* 3. *ff. de trit. vino vel oleo legat.* Si vero corpus in genere legatum nullos certos à naturâ terminos habeat, quos non posset excedere, veluti domus aut fundus, inutile legatum erit, quoties nullum tale corpus testator reliquerit. *l.* 71. *ff. de legat.* 1. sin plura hujusmodi corpora in hæreditate sint, hæredis erit electio. arg. *l.* 37. §. 1. *ff. de legat.* 1. sic ut in *d. l.* 71. pro *quam vellet* legendum magis sit, *quam vellent*, vel *voluerint* ex Haloandri editione. (VI.)

4. Si res duæ alternative legatæ sint, libera legatario ex alternativis est electio. *l.* 34. §. *pen. ff. de legat.* 1. excepto casu *l.* 43. §. *ult. ff. de legat.* 2. (VII.)

TIT. VI.

De tritico, vino vel oleo legato.

1. Vino legato, non debetur acetum, nisi testator id vini loco habuerit. *l.* 9. *ff. h. t.* adde *l.* 9. §. *ult. ff. de contrah. emt.* legato vino veteri, in dubio intelligitur & anni superioris vinum. *l.* 9. §. *ult. l.* 10. *l.* 11. *ff. h. t.* (I, II.)

2. Si vinum & cæteræ res fungibiles sine quantitate legentur, id omne debetur quod testatoris fuit, una cum vasis quibus continetur, non item doliis; sed si nihil penes eum inveniatur, inutile est legatum. *l.* 3. §. 1. *l.* 7. *ff. h. t.* Quod si quantitas certa rei fungibilis legato relicta sit, ea præstanda est, nisi impossibile contineat. *l.* 7. §. 1. *ff. h. t.* ut tamen hæredis sit electio, cujus qualitatis rem dare velit, cum sola quantitas sine qualitate designata est. *l.* 4. *ff. h. t.* (III.)

3. Si testator vini aut frumenti certam quantitatem ex certo fundo legaverit, si quidem semel eam tantum præstari voluerit, contentus tenetur esse legatarius eâ quantitate, quæ in eo fundo nata fuerit, nec hæres id quod quantitati legatæ deest, aliunde coëmere aut supplere cogitur. *l.* 5. *ff. h. t.* nisi testator personæ conjunctæ legave-

verit. *l.* 26. *ff. quand. dies legat. ced.* Sin sæpius eam dari testator voluerit, tota præstanda est, saltem quatenus unius anni ubertas alterius anni sterilitatem supplere potest; non tamen aliunde coëmendum quod deest. *l.* 13. *ff. h. t. l.* 17. §. 1. *ff. de annuis legat.* nisi fundus demonstrationis causa tantum adjectus sit, quo casu quantitas integra quocunque modo præstanda est. *l.* 12. *ff. de alim. leg.* (IV.)

Tit. VII.

De instructo vel instrumento legato.

1. Instrumentum dicitur apparatus rerum diutius mansurarum, sine quibus possessio exerceri nequit. *l.* 12. *pr. ff. h. t.* sub quo tamen & instrumentum instrumenti continetur. *l.* 12. §. 6. *ff. h. t.* (I.)

2. Cæterum, legato *Fundo instructo*, duo principalia videntur legata, alterum fundi cum instrumentis ejus, alterum instrumentorum patrisf. quæ ille in prædio habuit, ut esset instructior, velut suppellex, aurum, argentum, vinum, frumentum, medicamenta, ad usum, non venalia aut custodiæ causâ ibi reposita. *l.* 12. §. 27. *& seqq. ff. h. t.* At si *fundus cum instrumento* legetur, ipsius tantum fundi, (non patrisf.) instrumenta videntur comprehensa, qualia, quæ fructuum quærendorum, cogendorum, conservandorumque gratiâ parata sunt. *l.* 8. *ff. h. t.* Atque hinc est, quod, fundo pereunte vel alienato, simul quidem corruat legatum instrumentorum ad fundum pertinentium sive *fundus instructus* sive *fundus cum instrumento* legatus sit. §. 17. *Inst. de legat.* neutiquam autem legatum instrumentorum patrisf. quæ sub legato fundi instructi, at non sub legato fundi cum instrumento comprehensa erant: ac de hisce patrisf. instrumentis intelligenda verba finalia. *l.* 5. *ff. h. t.* (II: III.)

3. Quod si simpliciter fundus legatus sit, sola debentur affixa & inædificata, non item dotes prædiorum, stramenta, boves aratores &c, nisi fundus legatus sit *ut optimus maximusque l.* 2. §. 1. *l.* 21. 22. *ff. h. t.* Sed si fundum leget testator cum omnibus, quæ ibi sunt, merces etiam venales legasse creditur, secus in usufructu legato. *l.* 32.

§. 2. *ff. de usu & usufr. leg.*) ut & vina, quæ in doliis remanserunt, cum pretium eorum non esset solutum. *l.* 27. §. 3. *ff. h. t.* nisi ex circumstantiis appareat, testatorem ad fundi accessoria & instrumenta tantum respexisse; de quo casu forte intelligenda *l.* 44. *l.* 92. *in fin. ff. de legat.* 3. (IV.)

Tit. VIII.

De peculio legato.

1. Si servus cum peculio legetur, servo mortuo vel manumisso, peculii legatum corruit. *l.* 1. 2. 3. *ff. h. t.* ut tamen, legato servo, non censeatur in dubio simul legatum ejus peculium, sic ut id exprimendum sit. *l.* 24. *ff. h. t.* excepto casu *l.* 6. § 2. *ff. h. t.* Augmentum autem & decrementum peculii vivo testatore contingens cedit legatario; quod vero post mortem testatoris accidit, lucro aut damno hæredis est; nisi vel ipsi servo manumisso legatum sit peculium, vel augmentum accesserit ex ipsis rebus peculiaribus. *l.* 8. §. 8. *ff. h. t.* (I. II. III.)

Tit. IX.

De penu legatâ.

1. Sub penu continentur omnia, quæ esui potuique familiæ servorum, & jumentorum comparata sunt, cum vasis sine quibus haberi, & lignis, carbonibus aliisque, sine quibus parari penus nequit. *l.* 3. *passim. ff. h. t.* Medicamenta tamen penus appellatione non veniunt. *l.* 5. *ff. h. t.* (I, II, III.)

2. Si penus legata sit, & in casum moræ pecunia, etiam post moram hæres liberari potest penum dando, quamdiu lis non est contestata *l.* 1. *ff. h. t.* (IV.)

Tit.

Tit. X.

De supellectile legatâ.

1. Suppellex, cujus etymologiam exhibet. *l.* 7. *ff. h. t.* est domesticum patrisfamilias instrumentum, quod nec auro nec argento nec vesti annumeratur. *l.* 1. *ff. h. t.* Si tamen testator vas aliquod argenteum supellectilis loco habuerit, id quoque ei, cui suppellex legata est, debebitur. *l.* 3. §. *ult. l.* 8. *l.* 9. §. 1. *ff. h. t.* (I. II.)

2. Cæterum, an supellectili quid annumerandum sit nec ne, ex patrisfamilias destinatione multum pendet: quâ ratione culcitræ quandoque suppellectili adscribuntur. *l.* 3. *ff. h. t.* nonnunquam vesti. *l.* 25. §. 7. *ff. de auro, arg. legat.* (III.)

LIBER XXXIV.

Tit. I.

De alimentis vel cibariis legatis.

1. Cibariis solus continetur cibus. *l.* 21. *ff. h. t.* at alimentis præter cibaria vestitus quoque & habitatio comprehenditur; non sumtus in studia, nisi aliud testator senserit. *l.* 6. 7. *ff. h. t.* Obst. *l.* 6. §. 5. *ff. de Carbon. edict.* Resp. non dicuntur ibi sumtus in studia sub alimentis contineri, sed tutoris officio aut prætoris decreto præstari. Solvenda autem alimenta eâ specie & quantitate, quâ relicta sunt; quæ si expressa non sit, id dandum quod testator dare solitus; si nec de eo constet, pro legatarii conditione. *l. pen. ff. h. t.* [I, II, III, IV, V, VI.]

2. Singularia in hoc legato sunt, quod etiam incapaci alimenta relinqui possint. *l.* 11. *ff. h. t.* & si alicui ad pubertatem relicta sint, masculis ad annum decimum octavum, fœminis ad decimum quartum sint præstanda. *l.* 14. §. 1. *ff. h. t.* insuper, quod ad hæredes legatarii non transcant; licet hæredes hæredis obligati maneant ad ea solven-

venda, quamdiu vivit legatarius. *l.* 8. §. 10. *ff. de transact.* quodque de iis non liceat transigere sine decreto, ut dictum. *tit. de transact.* (IV, VII.)

3. Legato autem fundo alimentorum nomine, ipsa fundi proprietas legata censetur. *l* 4. *l. pen. in fin. ff. h. t.*

TIT. II.

De auro, argento, mundo, ornamentis, unguentis, veste vel vestimentis & statuis legatis.

1. Auro vel argento legato, continetur & factum & infectum, at non pecunia numerata. *l.* 19. *pr. ff. h. t.* Sub auro facto legato comprehenditur etiam quod cœptum est fabricari, *l.* 19. §. 11. *ff. h. t.* una cum gemmis auro inclusis. *l.* 19. §. 13. *ff. h. t.* non tamen nummi, nisi evidens sit voluntas testatoris. *l.* 27. §. 1. *ff. h. t.* (I.)

Si quis *suum aurum* legaverit, non continetur quod est in credito. *l.* 27. §. 2. *ff. h. t.* nec illud quod post factum testamentum est acquisitum. *l.* 7. *ff. h. t.* nisi sit accessorium. arg. §. 19. *Inst. de legat.* Interim omne quod testator tempore facti testamenti habebat, debetur, licet non addiderit notam universalitatis, *omne* suum aurum: idemque in vestibus aliisque legatis obtinet. *l* 8. *ff. h. t.* arg. *l* 7. *ff. de trit. vin. ol. leg.* Obst. *l.* 25. §. 6. *ff. h. t.* Resp. dicitur intelligi vestis, quam testator in suos usus habuit, ad exclusionem vestium venalium, adeoque adhuc omnis vestis in usum testatoris parata debetur. (II, III, IV.)

3. Mundus, est quo mulier fit mundior. Ornamentum dicitur, quod ad nullam aliam rem, quam corporis ornandi causâ paratum est. Unguenta, quæ ad ungendum valetudinis aut voluptatis causâ parata sunt. *l.* 25. §. 10. & *seqq. ff. h. t.* (V, VI, VII, VIII.)

4. Vestes sunt, quibus corpus tegitur, lineæ, laneæ, sericæ, bombycinæ, induendi, incumbendi, injiciendi causâ paratæ. *l.* 23. §. 1. *ff. h. t.* & vel viriles sunt, vel muliebres, vel communes, vel pueriles, vel familiares. *l.* 22. §. 2. & *seqq. ff. h. t.* (IX.)

5. Quæ

4. Quæ vero virilis, quæ muliebris sit vestis, ex usu & voluntate testatoris æstimandum est. *l.* 33. *ff. h. t.* Obst. *l.* 110. §. 1. *ff. de verb. oblig.* Resp. aliud obtinet in stipulatione quæ ex duorum voluntate dependet; unde non tam considerandum, quâ veste promissor abusus sit, quam potius, quæ vere virilis sit, at legatum vestium ex solius testatoris voluntate pendet. Cæterum mitræ quandoque ad vestem muliebrem referuntur. *l.* 23. §. 2. *ff. h. t.* quandoque ad ornamenta. *l.* 23. §. 10. *l.* 26. *ff. h. t.* prout vel magis tegendi, vel magis ornandi gratiâ paratæ fuerint. *d. ll.* (x, xi.)

6 Statuis legatis debentur & ea, quæ statuis postmodum adjecta sunt. *l.* 14. *ff. b. t.* statuis tamen legatis non debentur eæ, quæ domibus affixæ sunt, cum magis sint accessoria domuum, & quasi pars earum. *l.* 12. §. 23. *ff. de instr. vel instrum. leg.* Obst. statuæ *non sunt ædium l. pen. ff. V. S.* Resp. id est non sunt instrumenta ædium. *d. l.* 12. §. 23. (xii.)

Tit. III.

De liberatione legatâ.

1. Liberatio seu remissio debiti legatur vel in totum vel pro parte, ad tempus vel in perpetuum. *l.* 7. *l.* 8. §. 1. *ff. h. t.* quomodo in perpetuum legata videtur, si hæres prohibeatur à Titio petere. *l.* 15. *ff. h. t.* secus, si prohibeatur vivo Titio petere. *l.* 20. *ff. h. t.* Legatur & liberatio vel expresse, vel tacite dum chirographum legatur. *l.* 3. *ff. h. t.* non item pignus, quo casu solum remissum creditur pignoris vinculum. *l.* 1. §. 1. *ff. h. t.* (i, ii.)

2. Effectus liberationis legatæ est, quod debitor non modo exceptione tutus sit, sed & actione ex testamento petere possit, se acceptilatione liberari. *l.* 3. §. 3. *ff. h. t.* vel si solverit, indebiti condictione repetere. *l.* 26. §. 7. *ff. de condict. indeb.* modo solverit post mortem testatoris, non ante *l.* 21. *ff. h. t.* nisi alia appareat mens testatoris. *l.* 11. §. 13 *ff. de legat.* 3. Obst. *l.* 5. §. 2. *ff. h. t.* Resp. verba illa, *utrumque solutum repetere non posse*, eo pertinent, ut probet JCtus; patri qui non habet in peculio, & marito qui non est solvendo, recte tamen legari liberatio-

onem, quia debitores sunt: quod ut evincat, ait, eos *solutum repetere non posse* sc. si liberatio non fuisset legata. [III. V, VI. VII.]

3. Legatâ vero liberatione, remissæ tantum videntur actiones in personam; non item in rem, quibus non ut debitor, sed ut possessor forte conveniri poterat. *l.* 28. §. 4. *ff. h. t.* junct. *l.* 18. §. 1. *ff. de acceptil.* Obst. *l. ult.* §. 2. *ff. h. t.* Resp. legendum ibi, *nihil proponi cur pecunia &c.* deletâ particulâ *non.* Quod si debitori principali legata sit liberatio, fidejussor quoque liberatur; at non vice versa, *l.* 2. *ff. h. t.*

4. Potest & debitor legare creditori suo quod debet, modo plus sit in legato quam debito. §. 14. *Inst. de legat.* veluti si pure legetur, quod sub conditione erat debitum; sic ut legatum subsistat, etiamsi vivo testatore conditio extiterit. *d.* §. 14. Obst. *l.* 82. *ff. de legat.* 2. Resp. vel inutile ibi dicitur legatum quantum ad effectum: vel dissensus fuit veterum Jurisconf. quem Justinianus sustulit in *d.* §. 14. Quin imo & quod pure debetur ex stipulatu, recte legatur; quia quantum ad usurarum obligationem ex morâ plus est in legato, unde illæ debentur, quam in stipulatione, in quâ usuræ non incipiunt ex morâ currere. *l.* 28. §. 1. *ff. de legat.* 1. Et si debitor exceptione se tueri possit, legando debitum censetur eam remisisse. *d. l.* 28. *pr. ff. de legat.* 1. [VIII.]

5. Si quis quantitatem debens, simpliciter quantitatem leget, nec adjiciat se eam debere, in dubio compensare voluisse non præsumitur. *l.* 85. *ff. de legat.* 2. *l.* 4. *ff. de dot. collat.* *l.* 16. *C. de legat.* nisi circumstantiæ aliud suadeant; uti id contingit in casu *l.* 34. §. 5. *ff. de legat.* 2. & *l.* 22 §. 3. *ff. solut. matrimon.* [IX.]

6. Quod si legetur quasi debitum, cum debitum non esset, demonstratio falsa non vitiat legatum, modo certa quantitas aut corpus exprimatur. *l.* 25. *ff. h. t.* *l.* 18. *ff. de auro, argent. &c. leg.* [VIII.]

7. *Moribus.* Si liberatio legata sit, legatarius implorat judicis officium, qui vocato hærede & causâ cognitâ pronunciat nihil deberi, & hæredi perpetuum imponit silentium.

TIT-

Tit. IV.

De adimendis vel transferendis legatis.

1. Adimuntur legata vel expresse vel tacite. Expresse, *veluti quod Titio legavi, non do non lego.* Quod si duobus quis Titiis legaverit, deinde uni legatum ademerit, nec appareat de quo Titio senserit; si quidem separatim duobus Titiis legaverit, neutri ademtum creditur. *l.* 3. §. 7. *ff. h. t.* sin conjunctim; utrique censetur ademisse testator; de quo casu accipienda *l.* 10. *in med. pr. ff. de reb. dubiis.* [I, II, III.]

2. Tacite adimuntur variis modis, puta, deletione, *l.* 16. *ff. h. t.* Alienatione voluntariâ rei legatæ, non necessariâ. *l.* 11. §. 12. *ff. de legat.* 3. *l.* 18. *ff. h. t.* §. 12. *Inst. de legat.* adeo ut, si postea testator redimat rem alienatam, in dubio tamen non reviviscat legatum. *l.* 15. *ff. h. t.* Insuper inimicitiis capitalibus inter testatorem & legatarium, si reconcilatio non intervenerit. *l.* 3. §. *ult. l.* 4. *ff. h. t.* uti &, si testator rem, quam legaverat, ipse inter vivos legatario præstiterit. *l.* 22. *ff. de legat.* 2. nisi alternative legasset Stichum aut Pamphilum, deinde Stichum legatario inter vivos donasset; eo enim casu Pamphilus adhuc ex legato peti posset. *l.* 84. §. 11. *ff. de legat.* 1. [V. VI. IX. X.]

3. Quid, quod & tacite legata adimuntur, dum transferuntur, vel de personâ in personam, vel de re in rem, vel de casu iu casum. §. 1. *Inst. h. t. l.* 6. *ff. h. t.* [VII. VIII.]

4. Non tamen legatum extinguitur, si legatarius post mortem testatoris rem testatoris sub conditione sibi legatam emat ab hærede, pendente conditione; æstimationem enim consequi poterit, sive sciens sive ignorans eam sibi legatam emerit, arg. §. 6. *Inst. de legat. l.* 34. §. 7. *ff. de legat.* 1. *l.* 45. §. 1. *ff. de legat.* 2. licet in eo sit inter scientem & ignorantem differentia, quod legatarius ignoranter emens etiam actione ex emto possit pretium repetere ab hærede venditore, non is qui sciens emit. *l.* 29. *ff. de act. emt.* Obst. *l.* 84. §. 5. *ff. de leg.* 1. ubi ignorantis fit mentio. Resp. agitur ibi de legato puro, stultus autem fuerit,

rit, qui sciens emit rem pure legatam, quam statim consequi potest ex causâ legati. (XI.)

5. Sic nec ademtum videtur legatum, si testator rem leget Titio, & eam jubeat restitui Sempronio, mox iterum Sempronio adimat. Titio enim adhuc debetur *l.* 60. *ff. de legat.* 2. arg. *l.* 38. §. 6. *ff. de legat.* 3. Obst. *l. pen.* §. 1. *ff. h. t.* Resp. legendum, *nihil proponi cur* non *ad matrem* additâ negatione. (XII.)

Tit. V.

De rebus dubiis.

1. Si dubium plane sit, quid testator voluerit, nihil debetur. *l.* 4. *ff. h. t.* ut nec debetur, si testator plane aliud dixerit aut scripserit, quam voluit. *l.* 3. *ff. h. t. l.* 4. *ff. de legat.* 1. *l.* 7. §. 2. *ff. de supell. legat.* De cætero, quantum fieri potest, interpretatione juvandæ sunt ultimæ voluntates, ut magis valeant quam pereant, idque secundum id quod probabile est testatorem voluisse. *l.* 12. 21. 24. *ff. h. t.* licet à propriâ vocis significatione recedendum foret, & minus propria admittenda. arg. *l.* 3. §. *ult. ff. de supell. legat.* (I, IV.)

2. Circa mortem autem sæpe dubium, quis prior perierit, si plures uno naufragio, ruinâ, incendio extincti sint: quales tamen in dubio præsumuntur omnes simul periisse. *l.* 8. 16. 17. *ff. h. t.* nisi favor patroni vel fideicommissi aliud exigat. vide *l.* 9. §. 2. *ff. h. t. l.* 17. §. *pen. ff. ad Senatusc. Trebell.* vel ætas aliud suadeat aut ordo mortalitatis: quâ ratione pater aut mater filio impuberi, pubes vero filius patri aut matri supervixisse creditur. *l.* 22. 23. *ff. h. t.* (II, III.)

* Adde *ex Cod. libr.* 6. *tit.* 38. *de verbor. & rer. signif.*

Tit. VI.

De his; quæ pœnæ causâ relinquuntur.

1. Pœnæ causâ relinqui dicitur, quod hæredis coërcendi gratiâ relinquitur, ut vel ne quid faciat, & si con-

contra fecerit, legatum præstet. §. *ult. Inst. de legat.* Hujusmodi vero legatum olim invalidum erat, hodie valet ut conditionale, nisi probrosum quid aut impossibile hæredi injunctum sit, quo casu inutile est legatum, ne alioquin contingeret, hæredem puniri dum à probo abstinet. §. *ult. Inst. h. t. l. unic. C. h. t.* (I. II.)

2. Potuit tamen & olim testator hæredem damnare ad aliquid dandum aut faciendum, & in casum, quo non dedisset aut fecisset, pœnam ei imponere, præstandam eidem, cui quid dari fierive voluerat, quo firmior esset voluntas: nec hæc species incidebat in legatum pœnæ causâ, quippe quo testator nihil disponens principaliter, sed simpliciter præcipiens, hæredi pœnam imponebat. Exempla sunt in *l.* 1. *ff. de penu legat. l.* 1. §. 8. *ff. ad leg. Falcid. l.* 6. *l.* 27. *ff. de condit. & demonstr.* (III.)

* Adde *ex Cod. libr.* 6. *tit.* 41. *de his quæ pœna nomine &c.*

Tit. VII.

De regula Catoniana.

1. Regula Catoniana dictat, illud quod ab initio non valet, tractu temporis non posse convalescere. *l.* 1. *ff. h. t.* & locum habet in legatis puris, non conditionalibus, aut iis quorum dies demum cedit aditâ hæreditate. *l.* 3. 4. *ff. h. t.* Obst. *l.* 1. *in fin. ff. h. t.* Resp. si distinctio, seu duo puncta ponantur post *alienaveris*, & ita verba, *si eum vivo testatore alienaveris* accipiantur ut à testatore prolata, legatum erit conditionale; atque ita nulla difficultas est. (I. II.)

Tit. VIII.

De his quæ pro non scriptis habentur.

1. Pro non scriptis habita olim caduca erant vel in causa caduci, & hæc fisco cedebant; at hodie penes hæredem aut substitutum aut collegatarium remanent. *l. un.* §. 2. 3. 4. *C. de caduc. tollend.* Qualia sunt, quæ relicta ei, qui non est in rerum naturâ, vel ante cessionem diei le-

legati mortuus est; & quæ legi nequeunt, aut servo pœnæ sunt relicta extra alimentorum causam. *l.* 2. 3. 4. *ff. h. t. d. l. un.* §. 2. 3. 4. denique & ea, quæ quis in testamento sibi vel suis adscripsit licet maritus aut miles sit, vel servus jubente domino sibi libertatem adscripserit. *l.* 4. 5. 6. *C. de his qui sibi adscrib. in testamento.* ut tamen miles & servus à falsi pœnâ excusentur. *d. ll.* (I. II. III. IV.)

2. Quod si incapaci quid relictum sit, si quidem palam, velut testamento, pro non scripto est, & penes hæredem manet: arg. *l.* 3. *pr. ff. de jure fisci.* sin clam, alterius fidei commissum sit, fisco cedit. *l.* 10. *ff. de his, quæ ut indign. l.* 103 *ff. de legat.* 1.

3. *Moribus.* Licet id, quod quis sibi adscripsit, non debeatur, tamen pœna falsi contra adscribentem sibi non obtinet.

* Adde *ex Cod. libr.* 6. *tit.* 51. *de caducis tollendis. libr.* 9. *tit.* 23. *de his qui sibi adscribunt in testam.*

TIT. IX.

De his quæ ut indignis auferuntur.

1. Indignis ablata, fisco vindicantur cum suo onere. *l.* 12. *l.* 16. §. *ult. ff. h. t.* exceptis casibus in *l.* 5. §. 2. *ff. h. t. l.* 2. §. *ult. ff. ad Senatusc. Tertullian.* Indignus autem quis esse potest multis modis, puta, si testatorem prohibuerit vel coëgerit testari, aut mortem ejus non fuerit ultus; de quibus alibi. Adhæc, si status controversiam testatori moverit; si palam ei maledixerit & infaustas voces adversus eum jactaverit; *l.* 9. §. 1. 2. *ff. h. t.* si eum ob crimen detulerit. *l.* 1. *ff. h. t.* si quis contra leges uxorem duxerit, & ab eâ marito quid relictum sit. *l.* 2. *ff. h. t.* si adulter adulteræ vel miles focariæ quid reliquerit. *l.* 13. 14. *ff. h. t. l.* 2. *de donat. inter vir. & uxor.* si testamentum dixerit falsum aut inofficiosum. *l.* 5. *pr.* & §. 1. *ff. h. t. l.* 8. *C. h. t. l.* 8. §. 14. *ff. de inoff. testam.* non item si dixerit testamentum non jure factum. *l.* 5. §. 2. *l.* 24. *ff. h. t.* (I, II. III, IV, V, X, XI.)

2. Maxime indignus est, qui testatorem occidit, aut id egit, ut per negligentiam moreretur. *l.* 3. *ff. h. t.* Quod si

si lethaliter testatorem vulneraverit, & is aliquandiu supervixerit, ut revocare relicta potuerit, nec tamen revocaverit; nihilominus indignus videtur relictis, cum lex ipsa adimat. arg. *l.* 15. *ff. ad Senatusc. Silan.* Obst. *l.* 3. §. *ult. l.* 4. *ff. de adimend. vel transfer. legat.* Resp. ex solo testatoris silentio non potest præsumi reconciliatio, quæ tamen in *d. ll.* intervenisse dicitur. Obst. donatio revocanda est. *l.* 1. *l. ult. C. de revocand. donat.* Resp. donatio firmior est, & jus donanti jam quæsitum; non ita hæredi vel legatario, dum vivit testator, ut diversa sit ratio. (VI, VII, VIII.)

3. *Moribus.* Ea quæ indignis relicta sunt, non cedunt regulariter fisco, exceptis iis, quæ exulibus relinquuntur; sed penes hæredem potius remanent, aut si actu inter vivos donata sint, ad donantem revertuntur. Indignus autem non censetur hodie, qui testamentum dixit falsum, si in ejus probatione deficiat.

* Adde *ex Cod. libr.* 6. *tit.* 35. *de his*, *quib. ut indignis hæred. aufertur.*

LIBER XXXV.

TIT. I.

De conditionibus & demonstrationibus & causis & modis eorum quæ in testamento scribuntur,

1. De conditionibus plura *libro* 28. *tit.* 7. dicta sunt; quibus nonnulla hic addenda. Potest vel una conditio adscribi, vel plures; & hæ vel conjunctim vel disjunctim. Si conjunctim, omnes implendæ; sin disjunctim, unam impleri sufficit tum in institutione tum in legatis. §. *pen. Inst. de hæred. instit.*.

2. Quod si plures conditiones diversis testamenti partibus adscriptæ sint, si quidem hæredi, quæcunque prius extiterit, faciet ut teneat defuncti voluntas. *l.* 17. *ff. de condit. instit.* sin adscriptæ fuerint legatario, novissima implenda est, cum novissima scriptura spectetur in legatis; uti

uti in datis libertatibus spectatur ea, quæ levissima est & servo facilior. *l.* 87. 88. *ff. h. t.* arg. *l.* 6. *in fin. ff. de adim. legat.*) *tit. de condit. Instit.* XXIX.)

3. Si filiof. aut servo instituto sit adscripta conditio, possunt illi eam sine patris aut domini jussu implere; cum post implementum adhuc liberum sit patri vel domino jubere vel non jubere ut adeant; atque ita nullum ipsis fiat præjudicium. *l.* 5. §. 1. *ff. h. t.* Obst. *l.* 25. *ff. de condit. instit.* Resp. vel delenda particula, *non*, vel dicendum; servum sine jussu domini implere non posse, ita ut inde domino fieret præjudicium. (*tit. de condit. Instit.* XXIV.)

4. Cæterum conditiones plerumque specifice implendæ sunt, non par æquivalens. arg. *l.* 11. §. *ult. ff. de legat.* 3. nisi conditio se habet ut medium & via ad finem ulteriorem. arg. *l.* 11. *ff. de legat.* 3. *l.* 3. *C. de instit. & subftit.* (*tit. decondit. Instit.* XXV.)

5. Impleri autem possunt quovis tempore, nisi aliud testator voluerit. *l.* 10. *ff. h. t.* si tamen impletæ jam fuerint tempore facti testamenti, aut id ignoravit testator, & debentur relicta. *l.* 10. §. 1. *ff. h. t.* aut scivit, eoque casu iterum expectandus conditionis eventus; nisi amplius quam semel existere nequeat, quo casu relicta statim præstanda forent. *l.* 11. *ff. h. t.* (*tit. de condit. Instit.* XXVI. XXVII.

6. Non tamen expectandum conditionis implementum, cum ea consistit in non faciendo, veluti, cum Titio legantur centum, si in Capitolium non ascenderit: tunc enim percipere potest legatum præstitâ cautione Mutianâ de non ascendendo, datis fidejussoribus aut præstito jurejurando cum hypothecâ bonorum. *l.* 7. 18. *ff. h. t.* junct. *Nov.* 22. *c.* 44. qualis cautio & tunc locum sibi vindicat, cum vir uxori vel uxor viro quid relinquit sub conditione viduitatis, *d. nov.* 22. *c.* 43. 44. licet anteriori jure in tali casu aliud servatum sit. vide *l.* 22. 64. *ff. h. t. l.* 14. *ff. de legat.* 3. *l.* 1. 2. 3. *C. de indicta viduit. & lege Iul. misc.* Estque hæc cautio præstanda illis, ad quos deficiente conditione res pertineret, etiam hæredibus ab intestato. arg. *d. l.* 18. *ff. h. t.* Obst. *l.* 4. §. 1. *ff. de condit. inst.* Resp. ponendi sunt termini habiles, quando sc. nullus existit ab intestato hæres; alias enim impossibilis non foret conditio obst. *l.* 7. §. 1. *ff. h. t.* Resp. ibi non cavendum. quia maritus non poterat contra conditionem facere & dotem pe-

petere, dum solus hæres est; ut casus singularis sit. *tit. de* (*condit. Instit.* VI, VII, VIII.)

7. Explicandæ autem conditiones juxta id quod probabile est testatorem cogitasse. *l.* 19. *ff. h. t.* Hinc si maritus uxori leget, *si illa quandocunque liberos habuerit*, non censetur impleta conditio, si ex alio quam marito legante liberos susceperit. *l.* 25. *ff. h. t.* arg. *l.* 61. 62. *ff. h. t.* Obst. *l. pen. ff. de usuris.* Resp. intelligi potest de filio posthumo ex eodem marito concepto. (*tit. de condit. Instit.* XXIX.)

8. Demonstratio est peculiaris rei vel personæ descriptio; quæ, si falsa sit, non nocet legato, modo aliter de voluntate constet. §. 29. *Inst. de legatis.* nisi vel in nomine appellativo vel in cognatione erratum sit. *l.* 4. *ff. de legat.* 1. *l.* 5. *C. de testamentis.* aut ipsa res legata non appareat, quo casu non tam falsa demonstratio est, quam potius nulla, utpote rei non extantis; quæ proinde deberi nequit. *l.* 1. §. 7. *ff. de dote præleg. l.* 75. §. 1 *ff. de legat.* 1. [II, III, IV. V, VII, VIII.]

9. Quod si testator ita legaverit, *vestem, quæ mea erit cum moriar.*, conditio magis est quam demonstratio. *l.* 6. *ff. de legat.* 1. *l.* 85. *ff. de legat.* 3. Obst. *l.* 34. §. *ult. ff. de auro, argento &c. legat.* Resp. lectio corrupta est, & pro *& demonstrationem legati & argumentum* legendum videtur, *& decrementum legati & augmentum*; verbum sane *argumenti* ibi usum habere nequit, suadentque hanc lectionem verba sequentia. [VI.]

10. Causa est, quæ testatorem ad legandum movet, & legatum antecedit: quæ si falsa sit, legatum non vitiat, licet testator eam falsam esse ignoraverit, §. 31. *Inst. de legatis.* nisi hæres probet, testatorem non fuisse legaturum, si falsam esse causam scivisset. *l.* 72. §. 6. *ff. b. t.* aut causa conditionaliter vel de futuro concepra sit. *d.* §. 30. [IX, X, XI.]

11. Modus est adjectio indicans, quid defunctus post legatum acceptum fieri velit; veluti *ut monumentum exstruat* &c. & facit legatum purum, nec impedit legati transmissionem ad hæredes; legatario post testatorem moriente. arg. *l.* 109. *ff. h. t. l.* 2. *C. de his quæ sub modo*, sed de implendo post acceptum legatum modo præstanda est cautio. *l.* 40. §. *ult. l.* 80. *ff. h. t.* & si impletus non fuerit, legatum resolvitur. arg. *l.* 17. §. 2. *ff. de manumiss. testam.* [XII, XIII.]

12. Si modus generaliter adjectus sit, implendus est secundum dignitatem & substantiam defuncti. *l.* 27. *ff. h. t.* Si impleri nequeat juxta præscriptum testatoris, implendus saltem erit per aliud simile & æquivalens. *l.* 16. *ff. de usu & usufr. legat.* Quod si implementum modi contineat utilitatem tertii, dum legatum relictum est ut alteri quid detur vel fiat, hic poterit modi implementum petere, velut ex causâ fideicommissi. *l.* 2. *C. de his quæ sub modo*, abrogata *l.* 92. *ff. h. t.* & *l.* 114. §. 8. *ff. de legat.* 1. quarum legum occasione in transitu observandum, patrem non potuisse cogi modo ordinario ad filium emancipandum, *d. l.* 114. §. 8. extra ordinem tamen coactum fuisse. *d. l.* 92. quæ harum legum conciliatio est. (XII, XIII.)

* Adde *ex Cod. libr.* 6. *tit.* 46. *de condit. insertis &c. tit.* 44. *de falsâ causâ adjectâ leg. tit.* 45. *de his quæ sub modo relinq. tit.* 40. *de indict. viduitate & leg. Jul. misc. toll.*

Tit. II.

Ad legem Falcidiam.

1. Legandi licentia, quæ ex. *l.* 12. *tab.* era liberrima, per legem Furiam ac Voconiam, tandemque per legem Falcidiam coarctata fuit. *pr. Inst. h. t.* Qua lege cautum, ne testator ultra dodrantem bonorum leget; pars quarta penes hæredem remaneat; quam si ei testator non reliquerit, vi tamen hujus legis retinere ac deducere potest; aut si integra legata facti errore jam solverit, condictione indebiti repetere. *l.* 9. *C. h. t.* aliquando vindicare. *l.* 26. *ff. h. t.* Estque hæc lex introducta tum in favorem testatoris, ne periret ejus voluntas hæreditate non aditâ. *pr. Inst. h. t.* tum in gratiam hæredis, ne sine lucro adeat. *l.* 71. *ff. h. t.* tum etiam in legatariorum utilitatem, quibus consultius est percipere legata diminuta, quam iis in universum carere non aditâ hæreditate. arg. §. *pen. in fin. Inst. h. t.* (I, II, III, XXXI.)

2. Habet autem locum Falcidiæ detractio in legatis ac fideicommissis particularibus ex testamento vel ab intestato relictis, & mortis causâ donationibus, ac iis, quæ fiunt inter virum & uxorem (non in cæteris inter vivos donationibus.)

nibus.) *l.* 1. 18. *ff. h.t.l.* 5. *l.* 12. *C.h.t.* uti & in mortis causâ capionibus, cum extraneus quid ab hærede percipit conditionis implendæ causâ, veluti ex hâc scripturâ, *Titius hæres esto, si trecentos octoginta dederit Sempronio*, cum in totâ hæreditate essent tantum quadringenti. *l. pen. C.h.t.* [IV.]

3. Nec refert, utrum proprietas legetur, an usufructus, aut alimenta, aut reditus annuus: ut tamen in computando diversi inveniantur observati modi. Etenim vel æstimatum fuit, quanti annuum illud, quod alicui relictum erat, ob incertum mortis eventum vendi posset. *l.* 55. *ff. h. t.* vel ita ratio fuit inita, ut in legatariis, qui triginta annis minores erant, annorum triginta computatio institueretur, in iis vero, qui annum trigesimum superaverant, tot anni computarentur, quot desunt annis sexaginta: ne tamen unquam minus computetur quam quinquennium, cujuscunque ætatis, & utcunque decrepitæ, sit legatarius; & pro quantitate, quæ intra annos sic computatos præstanda foret, hæres quartam deducit, veluti ex centum aureis toto decennio præstandis (casu quo annua decem legata sunt) viginti quinque aureos. *l.* 68. *ff. h.t.* ita tamen ut hæres ab initio integra legata præstet sine ullâ detractione, usque ad illud tempus, quo dodrans ille deducto quadrante consumtus fuerit; quo tempore si adhuc vivat legatarius, cessabit legati præstatio tanquam ex lege Falcidiâ, donec totum tempus computatione superiore comprehensum elapsum fuerit. *l.* 47. *ff. h. t.* sed si legatarius, cui annuum debetur, maturius moriatur, antequam perceperit illud quod juxta superiorem computationem ei, si vixisset, cedere debuisset, id reliquis proderit legatariis, quibus tanto minus Falcidiæ nomine deducendum est. arg. *l.* 55. *ff. h. t.* In annuis tamen civitati relictis, quorum perpetua est præstatio, id quod præstandum est consideratur tanquam usura triens, veluti, si decem annui legati sint, sors consideratur 250. & ejus portio quarta hæredi salva est eamque deducit. *l.* 3. §. *ult. ff. h.t.* [V, VI, VII, VIII, IX]

4. Imputantur vero in quartam ea, quæ hæres habet jure hæreditario, etiam fructus rei sub conditione legatæ; non fructus cæteri nec prælegata. *l.* 45. 76. 91. *ff.h.t.* nisi pro eâ parte quâ hæres est, cum eatenus capiat non ut prælegatum, sed jure hæreditario. *l.* 86. *ff. h. t.* nec,

quæ conditionis implendæ causâ hæres à legatariis percepit. *l.* 91. *ff. h. t.* nisi rem acceperit jam ante naturaliter defuncto debitam. *l.* 21. *ff. h. t.* junct. *l.* 1. §. 17. *ff. h. t.* aut à statu libero defuncti nummos peculiares. *l.* 44. 76. *ff. h. t.* [xxv.]

5. Cæterum in Falcidia ineundâ inspicitur quantitas patrimonii qualis fuit tempore mortis, sic ut augmentum & decrementum postea contingens lucro & damno hæredis sit, §. 2. *Inst. h. t.* facta rerum hæreditariarum æstimatione ex communi opinione non peculiari affectione, qui sensus est *l.* 62. §. 1. *ff. h. t.* Deducendæ tamen prius funeris impensæ, æs alienum, pretia servorum manumissorum, & ea quæ venditionum explicandarum gratiâ erogata sunt, *l.* 72. *ff. h. t.* §. *ult. Inst. h. t.* [xxvi, xxvii, xxviii, xxix. xxx.]

6. Detrahunt Falcidiam hæredes & eorum successores, *l.* 10. *C. h. t.* non legatarii vel fideicommissarii particulares. *l.* 47. §. 1. *ff. h. t.* nisi quatenus ipsi detractionem passi sunt. *l.* 32. §. 4. *ff. h. t.* cujus etiam respectu uti cavere tenentur hæredi, cum legatum accipiunt, ita & à fideicommissario, cui restituunt, cautionem exigunt, si forte plus, quam per legem Falcidiam licuerit, legatum esse apparuerit. *l.* 1. § 13. *l.* 5. *ff. tit. seq.* [xix.]

7. Habenda autem Falcidiæ ratio in singulis hæredibus, ita, ut quisque partis ejus, ex qua hæres est, quartam salvam habeat. §. 1. *Inst. h. t.* Quod si cohæredis deficientis portio cohæredi accrescat, cum alter plus justo oneratus esset, alter nullo modo; vel gravata accrescit non gravatæ, eoque casu hæres ex parte accrescente quartam detrahit; vel non gravata accrescit gravatæ, atque tunc ex parte gravatâ quarta non deducitur. *l.* 78. *ff. h. t.* Si tamen aliquis pupillo cohæres sit & simul substitutus, ac pupilli pars legatis exhausta sit, cohæres ex substitutione vulgari succedens, dum sc. pupillus patri hæres nondum fuit, tanquam unus hæres integra legata præstat: sin pupillus patri hæres fuerit, & ita substitutus vi pupillaris substitutionis successerit, potest ex legatis detrahere Falcidiam, ut pupillus ipse potuisset, si vixisset. *l* 87. §. 4. *ff. h. t.* Sed si ipsius substituti & cohæredis portio exhausta appareat & postea impuberi ex pupillari substitutione succedat, ita erit ineunda Falcidiæ ratio, ut ex duabus partibus, propriâ nempe & pupillari, quartam unam salvam habe-

at.

at. *d. l.* 87. §. *ult. ff. h. t.* Quod & obtinebit, si portio utraque tum impuberis filii tum cohæredis simulque substituti gravata sit: substituto enim ad utramque partem vocato, ita legata omnia confunduntur, quasi unus tantum institutus & oneratus esset. *l.* 11. §. 5. *l.* 79. *ff. h. t.* (XX, XXI, XXII, XXIII. XXIV.)

8. Cessat Falcidiæ detractio, si testator expresse prohibuerit. *nov.* 1. *c.* 2 *in fin.* si hæres sciens aut juris ignorantiâ integra legata solverit. *l.* 9. *C. h. t. nov.* 1. *c.* 3. si hæres inventarium non fecerit. *l. ult.* §. 12. & 14. *C. de jure deliber.* si testator hæredi inter vivos quantitatem quartæ æquivalentem dederit. *l.* 56. §. *ult. ff. h. t.* si hæres id egerit ut fideicommissum intercideret. *l.* 59. *ff. h. t.* ut & in legato ad pias causas. *nov.* 131. *c.* 12. in rebus ex hæreditate dolo subtractis per hæredem. *l.* 24. *ff. h. t. l.* 6. *ff. de his quæ ut indign.* in rebus alienari prohibitis. *auth. sed & in ea re. C. h. t.* in testamento militis, quod tempore militiæ, non post missionem condidit. *l.* 7. *C. h. t. l.* 40. *ff. h. t.* adeo ut in ipsis etiam codicillis ex militari testamento dependentibus, non testamenti conditi, sed codicillorum conditorum tempus spectandum sit, an tunc miles fuerit. *l.* 17. *l. ult. ff. h. t.* denique in dote prælegatâ, quatenus vere data est. *l.* 57. *ff. h. t.* ut tamen detractio locum habeat respectu commodi repræsentationis & aliarum utilitatum, quæ ex dote prælegatâ legatario acquiruntur. *l.* 1. §. 10. *ff. h. t. l.* 1. §. 12. *ff. de dote præleg.* (XI, XII, XIII, XIV, XV, XVI, XVII.)

9. *Moribus.* Falcidiæ detractionem volunt hodie etiam tacite posse prohiberi, ac censeri prohibitam, si testator bonorum legatorum alienationem fieri prohibuerit. In ponenda autem ratione legis Falcidiæ in annuis legatis, non præcise servanda videtur dispositio *l.* 68. *ff. h. t.* sed magis viri boni arbitratu justum annui legati pretium pro ratione ætatis, valetudinis & aliarum circumstantiarum videtur statuendum, si nihil specialiter de tali casu inveniatur statuto cautum.

* Adde *ex Cod. libr.* 6. *tit.* 50. *ad leg. falcid.*

Tit III.

Si cui plus quam per legem Falcidiam licuerit legatum esse dicetur.

1. Qui emergere potest æs alienum, & legatarii, qui acceperunt legata, medio tempore fieri minus idonei facultatibus; hinc accipientes legata cavere tenentur, se restituturos, si quid amplius quam per legem Falcidiam licuerit, acceperint, & dolum malum abfuturum; idque datis fidejussoribus. *l.* 1. *l.* 3. §. 1. *ff. h. t.* & omissam initio cautionis exactionem postea fieri, nihil impedit. *l.* 3. §. *ult. ff. h. t.* (1, 11.)

2. Quidam tamen non satisdant, puta fiscus, & illi quibus alimenta minuta relicta sunt, *l.* 3. §. 4. 5. *ff. h. t.* ut & in casibus *l* 6. 7. *ff. h. t.* & si quis satisdederit, evanescit vis cautionis, quoties sine dolo caventis res perierit. *l.* 1. §. *ult. l.* 3. *ff. h. t.* (11.)

LIBER XXXVI.

Tit. I.

Ad Senatusconsultum Trebellianum.

1. Hæreditas vel directo relinquitur, vel per fideicommissum: unde & hæres fideicommissarius is dicitur, cui à fiduciario hærede restituta est hæreditas. Ad quam restitutionem cogi olim nemo poterat; sed postea ex Senatusconsulto Trebelliano, postquam illud cum Pegasiano confusum fuit, hæres fideicommissarius fiduciarium ad hæreditatem adeundam ac restituendam adigere potuit. vide *pr. & §. §. seqq. Inst. h. t.*

2. Relinquunt autem fideicommissa omnes, qui & testamenta facere possunt: idque vel testamento vel codicillis vel ab intestato, adhibitis ad minimum quinque testibus. *l.* 22. *C. de fideicommiss. l. ult. in fin. C. de codicillis.* imo & sine testibus, si moriens hæredem præsentem viva

voce

voce fideicommisso gravet. §. *ult. Inst. h. t.* (VIII, IX.)

3. Quid, quod & tacite nonnunquam testator creditur fideicommissum reliquisse, puta, si ita testamento caveat, *mando tibi hæres, ne testamentum facias, donec liberos susceperis. l.* 74 *ff. h. t.* secus, si alia scripturâ per modum consilii id caverit. *l.* 77. §. 24. *ff. de legat.* 2. Sic quoque, si testator scripserit testamento, *se credere; se existimare, se scire, futurum esse, ut hæreditas vel res Sempronio restituatur*, tacitum fideicommissum erit, si verba ad hæredem directa sint. *l.* 115. *l.* 118. *ff. de legat.* 1. non item, si ad alium, vel eum, cui restitutum iri credebat testator. l. 68. §. 1. *ff. de legat.* 3. *l.* 32. *pr. ff. de usufr. legat.* (X, XI.)

4. Relinqui potest fideicommisso vel tota hæreditas vel pars ejus; pure, vel ex die, vel ad diem, vel sub conditione. §. 2. 8. *Inst. h. t.* qualis sæpe hæc adjicitur, *si gravatus hæres sine liberis moriatur*, quo casu fideicommissum corruit, superstitibus liberis legitime natis, quippe qui proprie liberorum veniunt appellatione: non item, relictis naturalibus, nisi alia ex circumstantiis colligi possit mens testatoris; est enim hæc voluntatis quæstio. *l.* 17. §. 4 *ff. h. t.* (XIII, XIV, XV, XVI.)

5. Quin imo tacite nonnunquam conditio, *si sine liberis* subintelligitur, ex pietatis conjecturâ, puta, si avus nepotem liberis carentem roget, ut intra annum tricesimum moriens hæreditatem patruo restituat: non enim nepos hujusmodi in casu ad restitutionem obligatus erit, si liberis relictis moriatur. *l.* 102. *ff. de condit. & demonstr.* Qualis conjectura & tacita conditio *si sine liberis* etiam tunc locum inveniet, cum pater naturalis filium naturalem hæredem scripsit, & jussit, ut post mortem suam restituat extraneo hæreditatem. *l.* 6. *in med. C. de Instit. & subst.* (XVII.)

6. Non tamen admittenda hæc tacita conditio, si liberi parentes institutos simpliciter rogaverint hæreditatem, restituere; eo quod parentum gravatorum liberi ipsi fideicommittenti non descendentes sed collaterales sunt, in quibus non tanta pietatis ratio, ac proinde nec conjectura est, quanta in descendentibus. arg. *l.* 7. §. *ult. ff. si tab. test. nullæ extab. l.* 15. *ff. de inoff. test.* Uti nec conjecturæ huic locus est, si pater aut avus filium aut nepotem jam liberos habentem rogaverit, ut hæreditatem tertio restituat, licet tunc illi liberi tempore mortis supersint. arg. *l.* 6. *in med.*

C. de Instit. & subst. verbis *nullâ liberorum ex his procreandorum adjectione habitâ.* (XVIII, XIX.)

7. Data autem olim fideicommissa plerumque incapacibus, at jure posteriori solis capacibus. *pr. Inst. h. t. l.* 67. §. *ult. ff. h. t.* iisque vel certis, vel incertis, veluti proximioribus agnatis, aut generaliter familiæ. *l. ult. C. de verb. signif.* quod & factum censetur, si quis prohibeat, ne res alienetur extra familiam. *l.* 38. §. 1. 2. 3. *ff. de legat.* 3. *l.* 114. §. 14. *ff. de legat.* 1. quo casu fideicommissum est perpetuum; quod tamen plerique limitatum putant per *nov.* 159. ut in dubio tantum usque ad quartam generationem fideicommissum extendatur, ac post eam res liberæ sint; secus, si manifesto constet de mente testatoris, res ulterius fideicommisso gravare volentis. Quod si res contra prohibitionem fuerit alienata extra familiam, per proximum ex familiâ vindicari potest: ita tamen, ut, quamdiu vivit alienans, fructus per emtorem percipi possint. *l.* 69. §. 1. 3. *ff. de legat.* 2. (XXI. XXII. XXIII. XXIV, XXV, XXVI, XXVII. XXVIII, XXIX, XXX, XXXI, XXXII, XXXIII.)

8. Cæterum, qui fideicommisso gravatus est, sive institutus sit sive substitutus, sive directus sive fideicommissarius, sive civilis sive prætorius, sive ex testamento sive ab intestato hæres sit, §. 10. 11. *Inst. h. t.* hæreditatem aut partem ejus tenetur restituere eo tempore, quo testator id fieri voluerit; (nonnunquam & ante, in casu *l.* 50. *ff. h. t.*) & si simpliciter sine temporis adjectione rogatus sit, statim restituit. *l.* 41. §. *ult. ff. de legat.* 3. excepto casu *l.* 19. *ff. h. t.* quia ibi filius non sibi sed patri hæreditatem acquireret, si illa statim ipsi restitueretur. Quod si rogetur *efficere, ut hæreditas ad Titium perveniat*, post suam demum mortem restituere tenetur, eo quod tractus incerti temporis continetur, quod tempus incertum morte circumscribitur. *l.* 75. §. 1. *ff. h. t.* (XXXIV. XXXV. XXXVI, XXXVII. XXXVIII. XXXIX.)

9. Quod si fiduciarius adire nolit, ac per consequens nec restituere, per fideicommissarium cogi potest ipse vel hæres ejus, (captis pignoribus, indictâ mulctâ, condemnatione in id quod interest, aliisque modis, quibus juxta jura communia quis ad factum cogi potest) ad id ut adeat & restituat sine ullo lucro vel damno, periculo cogentis. §. 7. *Inst. h. t. l.* 4. 5. 44. *ff. h. t.* qui, si adire coëgerit, deinceps repudiare nequit. *l.* 67. *ff. h. t.* aut si, post-

postquam adire coëgisset, mortuus fuerit sine hærede antequam ei esset facta restitutio, non id adeuntem onerabit, sed potius bona hæreditaria in usum creditorum divendenda sunt. *l.* 44. *ff. h. t.* Si tamen fiduciarius adire coactus, tempus petierit ad deliberandum, eoque elapso sponte adierit, lucri & damni particeps est, perinde ac si statim ab initio sponte adivisset. *l.* 9. §. 1. *ff. h.t.* [XL. XLI, XLII. XLIII, XLIV, XLV.)

10. Sed si gravatus sponte adeat, & per se vel alium, verbis vel facto, epistolâ vel nuncio hæreditatem restituat. *l.* 37. *ff. h. t.* quartam Trebellianicam retinere potest, quoties ultra dodrantem restituere rogatus est; adeo ut & quartæ repetitionem habeat per condictionem indebiti, si totam hæreditatem, quam accepit, errore facti restituerit. §. 7. *Inst. h. t. l.* 21. *l.* 68. §. 1. *ff. h. t.* (XXXIV. XLVII.)

11. Imputanda tamen veniunt in hanc quartam ea omnia, quæ quis habet ex judicio testatoris, sive titulo institutionis, sive legati; ut & ea, quæ conditionis implendæ causâ fiduciarius accepit à cohærede vel fideicommissario, non item à legatario. *l.* 91. *ff. ad leg. Falcid.* atque ita explicanda *l.* 30. §. 7. *ff. eod. tit.* Sed & fructus ex hæreditate percepti per fiduciarium imputandi sunt, quoties vel pendente fideicommissi conditione percepti sunt, vel ex morâ fiduciarii, secus si ex morâ fideicommissarii. *l.* 18. *l.* 22. §. 2. *ff. h. t.* (XLVIII, XLIX.)

12. Quod si fructus in quartam imputandi eam excedant, non sunt restituendi; nisi percepti sint ex morâ fiduciarii. *l.* 18. *ff. h. t.* vel ante aditam hæreditatem, quales hæreditatem augent. *l.* 27. §. 1. *ff. h. t.* vel fiduciarius specialiter rogatus sit & *fructus restituere. l.* 18. *ff. h. t.* vel *hæreditatem cum incremento.* arg. *l.* 63. §. 4. *ff. h. t.* vel *quantacunque pecunia ex hæreditate de bonis* testatoris *ad ipsum pervenerit. l.* 32. *ff. h. t.* vel, *quicquid ex bonis superit. l.* 3. §. 2. *ff. de usuris.* Non tamen fructus restituendi, si quis rogetur restituere *quicquid ex hæreditate supererit. l.* 58. §. *pen. ff. h. t.* ut nec, si testator dixerit, *quicquid ex hæreditate bonisve meis supererit*; eo quod tunc *bona* idem denotant, quod *hæreditas*, cum simul junguntur. *l.* 83. *ff. de legat.* 3. *l.* 57. *ff. h. t.* sic ut magis enixa videatur voluntas testatoris, in verbis *quantacunque pecunia ex hæreditate de bonis meis ad ipsum pervenerit*, quibus & fructuum restitutionem con-

contineri dictum est, quam si dixerit, *quicquid ex hæreditate bonisve meis supererit.* (XLIX, L.)

13. Quæ autem de fructibus in quartam imputandis dicta sunt, fallunt in filio fideicommisso gravato; quippe qui quartam non ex fructibus, sed ipsis rebus hæreditariis debet salvam habere. *l. 6. C. h. t.* qui tamen præter hanc quartam nequit insuper deducere legitimam; utpote quæ etiam in Trebellianicam imputatur; sic ut *dodrantem* (jure novo quicquid habet supra legitimam auctam, trientem nempe vel semissem) teneatur reddere; *d. l. 6. C. h. t.* Obst. Falcidia simul & Trebellianica deduci potest. *l. 3. §. 2. ff. h. t.* Resp. id quidem ita est; sed tamen si assem consideremus, ex utraque deductione non nisi una quarta penes hæredem manet. Obst. *l. 67. ad leg. Falcid.* Resp. ibi una tantum fit deductio; legata enim inutilia non deducit, sed ipso jure retinet vitio legatarii incapacis. (LI. LII.)

14. Cessat quandoque Trebellianicæ detractio, puta, si testator eam expresse prohibuerit; quo casu si institutus adire nolit, ipse fideicommissarius jure novo adibit. *nov. 1. c. 2. in fin.* si piæ causæ fideicommissum relictum sit. arg. *nov. 131. c. 12.* si fideicommissarius iterum alteri restituere rogatus sit. *l. 47. §. 1. ff. ad leg. Falcid.* si fiduciarius coactus adiverit, qui postmodum pœnitendo nequit sibi quartam servare. *l. 4. l. 14. §. 4. ff. h. t.* Non tamen, si inventarium facere neglexerit, cum id nec leges nec ratio dictet. (LVII, LVIII, LIX.)

15. Contra, quandoque fiduciarius solam tenetur quartam restituere, *si rogetur reddere, quod post suam mortem supererit*; sic ut & pro solâ quartâ teneatur cavere. *nov.* 108. si tamen plus tempore mortis supersit, id ipsum quoque restituendum est, sive ipsa pecunia aut corpora hæreditaria supersint, sive ex nummis res aliæ comparatæ sint; aut iis suos creditores fiduciarius dimiserit. *l. 70. §. ult. l. 71. 72. ff. de legat. 2.* (LIV, XV.)

16. Effectus restitutionis est, quod onera hæreditaria pro ratâ ad fideicommissarium transeant, pro ratâ penes fiduciarium remaneant, sive de ære alieno sive de legatis præstandis quæstio sit. *l. 2. C. h. t.* Obst. *l. 1. §. ult. ff. h. t.* Resp. ibi fiduciarius non solvit legata, quia deducta vel præcepta certa quantitate centum aureorum rogatus erat restituere; quales non ferunt respectu rerum præcipiendarum

rum onera hæreditatis. §. 9. *Inst. h. t.* (LX, LXI.)

17. Quod si bona ulteriori restitutioni sint obnoxia, alienari nequeunt, nisi ad solvendum æs alienum testatoris, vel constituendam liberis ejus congruam dotem. *l.* 114. §. 14. *ff. de legat.* 1. *nov.* 39. *c.* 1. *auth. res quæ C. commun. de legat.* & si sub conditione fideicommissum sit relictum, eâ pendente facta supra quadrantem alienatio irrita fit, ubi conditio extiterit, & res à possessore vindicari possunt. *l. ult.* §. 3. *C. commun. de legat.* excepto casu singulari in. *l. ult.* §. *ult. ff. legat.* 1. (LXII. LXIII. LIV. & seqq.

18. *Moribus.* Filius naturalis non facit deficere conditionem *si sine liberis* fideicommisso appositam Filius autem fideicommisso gravatus hodie deducit Legitimam & Trebellianicam, adeoque dimidiam partem totius hæreditatis sibi ab intestato debitæ.

* Adde *ex Cod. libr.* 6. *tit.* 49. *ad senatusc. Trebellian.*

TIT. II.

Quando dies legatorum vel fideicommissorum cedat.

1. Dies *cedere* dicitur, cum quid incipit deberi; *venire* vero, cum quid incipit peti posse. *l.* 213. *ff. de verb. signif.*

2. In puris autem legatis dies cedit statim à morte testatoris, etiam ante aditam hæreditatem, sic ut legatarius testatori superstes legatum ad hæredem suum transmittat. *l.* 5. §. 1. *ff. h. t.* nisi tale quid legatum sit, quod legatarii morte perit; hujus enim legati dies demum ab aditâ cedit hæreditate; qualis est libertas & servitutes personales. *l. un.* §. 6. *C. de caduc. tollend. l.* 2. *ff. h. t. tit. ff. quand. dies usufr. leg. cedat.* (I.)

3. Si ex die certo legatum relictum sit, dies etiam statim à morte testatoris cedit, venit, cum dies extiterit, modo adita sit hæreditas; at si ex incerto die, dies demum cedit die existente. *l.* 21. *ff. h. t.* nisi dies incertus solutionis morandæ gratia tantum adjectus sit, quo casu statim cedit legati dies, ut legatario ante diem moriente legati spes ad hæredes transeat. *l.* 26. §. 1. *ff. h. t. l.* 5. *C. h. t.*

h.t. Et si testator voluerit præstari legatum, *cum legatarius erit annorum quatuordecim*, aut *viginti quinque*, legatum anno demum impleto, non cœpto, peti potest. *l.* 5. *C. h. t. l.* 49. *ff. de legat.* 1. *l.* 48. *ff. de condit. & demonstrat.* excepto casu *l.* 74. §. 1. *ff. ad Senatusc. Trebell.* propter paupertatem & verba testamenti, ut textus habet. (II.)

4. In conditionalibus legatis dies non nisi existente conditione cedit, sic ut, medio tempore moriente legatario, legatum ad hæredes ejus non transmittatur, nisi conditio habeatur pro non adjectâ. *l.* 5. §. 2. 3. 4. *l.* 22. §. 1. *ff. h. t.* vel eadem sit conditio, ex quâ etiam hæres scriptus est. *l.* 21. §. 1. *ff. h. t.* vel principi quid sub conditione relictum sit. *l.* 56. *ff. de legat.* 2. vel conditio non ex testamento veniat, sed ex ipsâ rei naturâ insit, dum forte fructus nascituri legantur, *l.* 99. *ff. de condit. & demonstr.* (III, IV, V.)

* Adde *ex Cod. libr. 6. tit. 53. quando dies legat. vel fideic. cedit.*

TIT. III.

Ut legatorum vel fideicommissorum servandorum causâ caveatur.

1. Licet in diem vel sub conditione legata statim peti nequeant, tamen, ne medio tempore pereant inopiâ vel dolo hæredis, cautio datis fidejussoribus per hæredem præstanda est iis, quibus legatum suo tempore solvendum est; ut, quibus diebus testator dari fierive voluit, detur vel fiat, & dolum absuturum. *l.* 1. *ff. h. t.* Quod si legatum quidem pure relictum sit, sed ejus præstatio quandam moram habeat, etiam tunc cavendum erit. *l.* 15. *ff. h. t.* veluti si duo Titii de legato contendant, dum quisque sibi legatum esse asserit; pendente enim hac lite, utrique per hæredem præstanda est cautio. *l.* 16. *ff. h. t.* [I, II]

2. Præstanda autem hæc cautio ante litem contestatam. *l.* 1. §. 9. *ff. h. t* Obst. *l.* 5. §. 1. *ff. h. t.* Resp. si provocatum sit, cautio potest exigi, sed ante litem in appellatione contestatam, eo modo, quo & in primâ instantiâ; nec

nec videtur post sententiam petita, cum omnis ejus vis per appellationem suspensa sit. [III.]

3. Effectus cautionis præstitæ est, quod & hæres & fidejussor ejus conveniri possit, si suo tempore legata non fuerint soluta: nisi medio tempore hæres ab hostibus captus sit; durante enim captivitate hæredis, ne fidejussor quidem tenetur; cum hæres nec ante captivitatem vere debuerit, pendente adhuc obligationis die; nec dum captus est, quia servus. *l.* 5. *ff. h. t.* Obst. *l.* 10. *ff. h. t.* Resp. hæreditas personæ vicem sustinens obligata erat. [IV, V.]

4. Non tamen satisdat fiscus aut respublica. *l.* 1. §. 18. *l.* 6. §. 1. *ff. h. t.* nec hæres, qui paratus est in continenti probare, nihil deberi, *l.* 14. §. 1. *ff. h. t.* nec pater suo filiofamilias. *l.* 7. *ff. h. t.* nec denique, si testator cautionem exigi vetuerit, quo casu etiam præstita condici potest. *l.* 1. *ff. ut in possess. legat.* [VI.]

* Adde *ex C. libr.* 6. *tit.* 54.

TIT. IV.

Ut in possessione legatorum vel fideicommissorum servandorum causâ esse liceat.

1. Si cautio per hæredem non præstetur, nec per legatarium steterit quo minus caveatur, prætor eum, cui cavendum est, mittit in possessionem omnium rerum hæreditariarum. *l.* 1. §. 1. *l.* 13. *ff. h. t.* nec id jure novo correctum per *nov.* 53. *c.* 4. verba enim *mittitur in possessionem secundum mensuram declarati debiti*, denotant, legatarium mitti pro consequenda mensurâ declarati debiti; hic finis est missionis. In bona hæredis missio non fit, nisi is per sex menses in morâ sit, quo minus satisfaciat aut satisdet. *l.* 6. *C. h. t.* [I.]

2. Hâc autem missione dominium non consequitur legatarius, nec potest hæredem expellere, sed cum eo moratur. *l.* 5. *pr.* & §. 22. *ff. h. t.* & pignoris prætorii jus habet, sic ut hæres non possit res possessas in legatarii præjudicium alienare sine onere. *l.* 3. *l.* 5. *C. h. t.* Si plures sint legatarii, missus pro se non pro aliis possidet, sed postea missi idem jus habent, ac is qui primo missus est. *l.* 3. §. 2. 3. *ff. h. t.* (II, III.)

* Adde

* Adde *ex Cod. libr. 6. tit. 54. ut in possess. leg. vel fideicommiss. &c.*

LIBER XXXVII.

Tit. I.

De bonorum possessionibus.

1. Bonorum possessio est jus persequendi vel retinendi patrimonii sive rei, quæ cujusque, cum moreretur, fuit. *l.* 3. §. 2. *ff. h. t.* & non corporis, sed magis juris est, sic ut possessor effectu hæres sit prætorius. *l.* 3. §. 1. *ff. h. t.* (I, II.)

2. Possessio hæc vel edictalis est, quæ de plano sine causæ cognitione ex ipso edicto conceditur; vel decretalis, quæ prævià accuratiore causæ cognitione datur, veluti, ex Carboniano edicto; ut tamen hæc simul edictalis sit. Illa repudiari potest, hæc non item, ex ratione *l.* 1. §. 7. *ff. de success. edict.* Est & alia possessio ordinaria, quæ ex edicto prætoris; alia extraordinaria, quæ ex legibus senatusve consultis defertur. [III.]

3. Petunt & agnoscunt bonorum possessionem qui capaces sunt. *l.* 12. §. 1. *ff. h. t.* simpliciter sine formâ judicii aut solennitate apud quemcunque judicem. *l. ult. C. qui admitt. ad bon. possess.* non modo pro se sed & pro alio, veluti actores municipiorum, & procuratores. *l.* 3. §. 4. 7. *l.* 8. *ff. h. t.* tutores pro pupillis; licet pro pupillis repudiare nequeant, sed potius pupilli autore tutore repudient. *l.* 1. §. 2. *ff. de success. edict. l.* 8. *ff. h. t.* (IV.)

4. Petenda autem possessio à parentibus & liberis intra annum, à cæteris intra dies centum utiles à tempore scientiæ. *l.* 1. §. 12. 13. *ff. de success. edict.* & si filio infanti delata sit possessio, scientia patris filio non nocet. *l.* 3. *ff. quis ordo in bon. possess. l.* 1. *ff. de bon. possess. furios.* ipsi tamen patri nocet, quo sensu intelligenda verba, *dies cedere quibus pater scit.*, in *l.* 7. §. *ult. ff. h. t.* (V.)

* Adde *ex Cod. libr. 6. tit. 9. qui admitt. ad bonor. possess. poss. & intra quod tempus.*

Tit.

Tit. II.

Si tabulæ testamenti extabunt.

1. Non potest peti bonorum possessio ex testamento, nisi tabulæ mortis tempore extiterint & legi potuerint; licet postea eas periisse non noceat. *l. un. ff. h. t.*

Tit. III.

De bonorum possessione furioso, infanti, muto, surdo, cæco, competente.

1. Si furioso, infanti, muto, surdo, & similibus competat bonorum possessio, tempus utile non currit ipsis ignorantibus, licet curatores & tutores sciant. *l. 1. ff. h. t.* Obst. *l. 7. §. ult. ff. de bonor. possess.* Resp. dies, sciente tutore, ita cedunt, ut tutor ipse lapso tempore nequeat pro pupillo petere possessionem, & actione tutelæ ad id quod interest conveniri possit; sed ideo non impeditur pupillus, ubi & ipse major factus fuerit, bonorum possessionem petere intra tempora legitima, ex quo resciverit eam sibi delatam esse. Ne tamen, tutore vel curatore petere negligente, bona pereant, proximioribus interim possessio adjudicatur. *l. 1. ff. h. t.*

Tit. IV.

De bonorum possessione contra tabulas.

1. Bonorum possessio vel ex testamento est, vel ab intestato: ex testamento rursus vel contra vel secundum tabulas. Contra tabulas possessio locum habet in testamento patris, quo filius emancipatus est præteritus, vel ita exhæredatus, ut pro præteritione habeatur exhæredatio. *l. 18. ff. h. t.* uti &, si suus sit præteritus; hactenus enim prætor ex suo edicto sustinet testamentum, in quo suus præteritus est. §. 12. *Inst. de success. ab intest.* [1.]

2. Non

2. Non tamen huic possessioni locus est, si filius exhæredatus sit. *l.* 8. *ff. h. t.* ut tamen dari possit possessio litis ordinandæ gratiâ, quæ nec secundum nec contra tabulas est. *l.* 6. §. *ult. ff. de inoff. test.* Multoque minus ei locus erit, si filius institutus sit; nisi alius sit præteritus, cujus occasione & instituto hæc possessio competeret, licet præteritus eam repudiet. *l.* 3. §. 11. *l.* 10. §. 1. & *ult. ff. h. t.* (II, III.)

* Adde *ex Cod. libr.* 6. *tit.* 12. *de bon. poss. contra tab. quam prætor liberis pollicetur. tit.* 13. *de bon. poss. contra tab. liberti &c.*

TIT. V.

De legatis præstandis, contra tabulas bonorum possessione petitâ.

1. Petitâ bonorum possessione contra tabulas licet legata corruant, quibusdam tamen personis præstanda sunt, puta liberis, parentibus primi vel ulterioris gradus, uxori, nurui dotis nomine. *l.* 1. *pr.* & §. 1. *ff. h. t.* Et hæc solus præstat emancipatus, non suus, licet suus & emancipatus simul eodem testamento sint præteriti, & hanc bonorum possessionem petierint. *l.* 15. 17. *ff. h. t.* adde *l.* 14. *l. pen. l. ult. ff. de bon. poss. contra tab.*

TIT. VI.

De collationibus.

1. Collatio, quæ frequentem in successionibus jure etiam novo usum invenit, est, quâ rem ab ascendentibus aut eorum occasione, ipsis adhuc vivis quæsitam, liberi ipsis succedentes in commune conferunt, ut dividantur. (I.)

2. Et olim quidem soli emancipati, si ab intestato vel per bonorum possessionem contra tabulas succederent, conferebant suis; non item sui emancipatis. *l.* 1. §. 5. *l.* 2. §. 5. *ff. h. t.* at jure novo & sui & emancipati conferunt, sive ex testamento sive ab intestato patri aut matri aliisque ascen-

den-

dentibus ſuccedant. *l.* 17. 19. 23. *& auth. ex teſtamento. C.h.t.* Extranei vero hæredes, ut & collaterales, cum de collateralium (non aſcendentium) ſucceſſione quæſtio eſt, ad collationem non tenentur. *l. ult. C. commun. utr. judic.* (I, II, III, IV, V, VI.)

3. Fit autem collatio tempore diviſionis, quod tamen retrotrahitur ad tempus mortis teſtatoris. *l. 6. l.* 20. *C.h.t.* idque vel re ipsâ inferendo rem, uti eſt, etiam deterioratam, niſi culpâ aut dolo conferentis deterior ſit reddita. *l.* 1. §. 23. *l.* 2. §. 2. *ff.h.t.* vel tanto minus ex rebus cæteris capiendo; vel, ſi tempore diviſionis incertum, quid, quale, quantum conferendum ſit propter incertum acquiſitionis eventum, præſtando cautionem fidejuſſoriam aut pignoratitiam de reſtituendo pro ratâ eo, quod perventurum eſt. *l.* 1. §. 9. 10. 11. 12. *ff. h. t.* Quod ſi quis ex hæredibus collationem facere detrectet, ei hæreditariæ denegantur actiones, donec conferre paratus fuerit. *l.* 1. §. 13. *ff. h. t. l.* 14. *C. h. t.* (IX. X.)

4. Cæterum conferenda ſunt omnia profectitia, id eſt, quæ à defuncto ad ſuos aut emancipatos pervenerunt, ipſo adhuc vivente; non ea, quæ demum quæſita poſt mortem ejus, de cujus ſucceſſione agitur, niſi fingantur retro quæſita. *l.* 1. §. 22. *l.* 2. §. 1. *ff. h. t.* nec peculium adventitium, multoque minus caſtrenſe vel quaſi. *l. ult. C. h. t.* nec donatio ſimplex facta liberis à parentibus, niſi duobus in caſibus, expreſſis in *l. pen.* §. 1. *C.h.t.* Obſt. *l.* 13. *C. h. t.* Reſp. illa non de ſimplici donatione, ſed dote, intelligenda eſt, cum agat de re filiæ quæſitâ vivo patre; ſimplex autem donatio morte demum patris firma fit. *l.* 25. *C. de donat. inter vir & uxor.* Obſt. *l.* 17. *in fin. C.h.t.* Reſp. eſt ibi donatio ob cauſam, ut filius emancipatus ex rebus tempore emancipationis datis ſeſe exhibeat. Obſt. conferenda, quæ in legitimam imputantur. *l. pen. pr. C. h. t.* inter quæ etiam numerantur, quæ ſimpliciter donata ſunt. §. *ult. Inſt. de inoff. teſt.* Reſp. regula in *d. l. pen.* propoſita ſuas patitur exceptiones, inter quas & hæc eſt. (XI. XII, XIII.)

5. Sumtus in ſtudia, dignitatem, peregrinationem filiorum quod attinet, illi non conferendi. *l.* 1. §. 16. *ff. h. t. l.* 50. *ff. famil. erciſcund.* niſi ſit dignitas, quæ vendi poteſt, veluti militia. *l. pen. C. h. t.* (licet enim ipſa militia perſonæ cohæreat. *l.* 3. §. 7. *ff. de minorib.* æſtimationem

tamen ejus, quanti tempore mortis vendi posset, conferri leges jubent. *d l. pen.*) vel nisi pater sumtus hosce fecerit animo repetendi vel imputandi: qualis animus præsumitur, si liberi bona habuerint adventitia: de his enim pater magis quam de suis creditur sumtus liberis suppeditasse. arg. *l. ult. ff. de petit. hæred. l. 5. §. 7. ff. de agnosc. & alend. liber.* licet in dote datâ pater magis de suis quam filiæ bonis præsumatur in dubio eam constituisse, eo quod ad dotem dandam pater jure tenetur & cogi potest, non ita ad cæteros sumtus. *l. ult. in fin. C. de dotis promiss.* (XIV. XV. XX. XXI. XXII. XXXIII. XXIV.)

6. Cessat tamen generaliter collationis necessitas, si testator eam prohibuerit. *auth. ex testamento. C. h. t.* vel si is, qui conferre deberet, abstineat ab hæreditate; modo ea, quæ conferenda essent, nunc retenta non constituant inofficiosam liberalitatem in præjudicium legitimæ reliquorum descendentium. *l. ult. ff. de dotis collat.* (XXV. XXVI. XXVII. XXVIII.)

7. *Moribus.* Licet nullæ hodie obtineant bonorum possessiones, omnesque ad hæreditatem venientes simpliciter *hæredes* appellentur; collatio tamen omnino viget, sic ut pleraque, quæ de jure Romano conferenda sunt, etiam nunc in collationem veniant; illa quoque, quæ liberis donata sunt à parentibus ad instruendam officinam aut mercaturam exercendam, aut alias similes causas.

* Adde *ex Cod. l. 6. tit. 20. de collationibus.*

TIT. VII.

De dotis collatione.

1. Inter res conferendas etiam numeranda dos & propter nuptias donatio, olim quidem etiam adventitia. *l. 1. §. 7. ff. h. t.* at jure novo sola profectitia, id est, ab eo profecta, de cujus hæreditate agitur. arg. *l. ult. C. de collation.* Ut tamen illud tantum conferendum sit, quod ex dote recuperari potest; sic ut mulier, quæ dotem accepit, liberari possit inanes conferendo actiones, si ob mariti inopiam dotem recuperare nequeat: modo mulieri imputari nequeat, quod à marito ad inopiam vergente dos non maturius repetita fuerit; veluti, si mulier minorennis fuerit, licet

licet sui juris; vel si cum majorennis esset, in patris potestate fuerit constituta, eumque, ut ageret, & dotem repeteret ob mariti inopiam, monere non destiterit, nec tamen pater repetierit. *nov.* 97. *c. ult.*

2. *Moribus.* Dotem profectitiam non tantum cohæredibus suis filia conferre tenetur, sed & patris aut matris defunctæ conjugi superstiti, casu quo viguit statutaria bonorum inter conjuges communio, & licet filia ad collationem dotis obligata eam inopiâ vel culpâ mariti recuperare nequeat, non tamen ideo à collatione liberatur.

TIT. VIII.

De conjungendis cum emancipato liberis ejus.

1. Jure civili filius emancipatus à nepotibus ex se genitis, & in avi potestate retentis, excludebatur quantum ad successionem in bona avi. Sed prætor filium simul cum nepotibus ad successionem vocavit, ita ut pars dimidia filio emancipato, pars altera nepotibus ex ipso natis, quotquot fuerint, cedat, sive omnes nepotes succedant, sive quidam ex his abstineant. *l.* 1. *pr.* & §. 12. *ff. h. t.* collatis tamen prius per filium intermedium emancipatum iis, quæ vulgo conferenda. *d. l.* 1. §. 14. *ff. h. t.*

TIT. IX.

De ventre in possessionem mittendo.

1. Si posthumus suus sit præteritus, testamentum subsistit, donec agnatione rumpatur, interim tamen mulier prægnans ventris nomine in possessionem bonorum mariti defuncti mittitur, quasi contra tabulas, ut interim alatur: secus, si posthumus exhæredatus fuerit. *l.* 1. *pr.* §. 2. 3. *ff. h. t.* Si mulier vel prægnans ex marito defuncto vel uxor esse negetur, causâ cognitâ fit missio, quo casu possessio decretalis fit. *l.* 1. §. 14. *l.* 7. §. 1. *ff. h. t.* (1.)

 2. Du-

2. Durante autem hâc missione curator ventri datur; datur & bonis; plerumque unus ex illis, qui posthumo tutores dati sunt. *l.* 1. §. 17. 23. *ff. h. t.* Quod si non proximus sit posthumus, denegatur possessio, & expectatur pubertatis tempus. *l.* 7. §. 1. *ff. h. t.* (II.)

Tit. X.

De Carboniano edicto.

1. Carboniano edicto, sic appellato à Carbone prætore, bonorum possessio decretalis datur impuberibus, non puberibus. *l.* 3. §. 3. *ff. h. t.* quibus controversia status movetur, an liberi sint, dilatâ in tempus pubertatis status controversiâ. *l.* 1. 2. *C. h. t. l.* 1. *pr. ff. h. t.* sic ut interim impubes tanquam hæres consideretur & alatur. *l.* 5. §. 2. 3. *ff. h. t.* modo impuberis nomine caveatur. *l.* 1. *C. h. t.* alioquin is, qui controversiam movet, simul in possessionem mittitur, &, si caveat, solus administrat. *l.* 1. §. 1. *ff. h. t.* neutro vero satisdante, curator bonis datur. (I. IV.)

2. Non aliter tamen in tempus pubertatis differtur mota pupillo status controversia, quam si id pupillo expediat. *l.* 3. §. 5. *ff. h. t.* Uti nec differtur, sed potius ipsa denegatur possessio, si appareat, possessionem peti per calumniam; quod & tunc fieri creditur, cum contra matrem impuberis judicatum fuerit, eam uxorem non fuisse. *l.* 1. §. *ult. ff. h. t.* non enim in tempus pubertatis differtur mota matri controversia. *d. l.* 1. §. *ult. ff. h. t.* Obst. *l.* 1. *C. h. t. l.* 8. *ff. de ventre in poss. mitt.* Resp. in *d. l.* 1. controversia matri simul & filio facta erat; & in *d. l.* 8. non differtur quæstio in tempus pubertatis, sed partus editi. Quamvis de cætero victoria vel condemnatio matris revera non prosit vel noceat pupillo, quo minus is pubes factus controversiam adhuc vel moveat vel patiatur. *l.* 3. §. 6. *ff. h. t.* (II.)

3. Potest autem peti hæc possessio ex Carboniano edicto, non modo contra, sed & secundum tabulas, & ab intestato. *l.* 3. §. 2. *l.* 6. §. 2. *ff. h. t.* (III.)

* Adde *ex Cod. libr. 6. tit.* 17. *de Carboniano edicto.*

Tit. XI.

De bonorum possessione secundum tabulas.

1 Si nullus contra tabulas bonorum possessionem petat, secundum tabulas ea peti potest. *l.* 2. *pr. ff. h. t.* per eos, qui instituti sunt aut substituti testamento scripto. *l.* 1. §. 2. 3. 4. *ff. h. t.* imo & nuncupativo. *l.* 8. *in fin. ff. h. t.* modo prætor sua inveniat solennia, licet alia desint. *l.* 12. *ff. de injust. rupt. irrit. test.* modo etiam mortis tempore tabulæ extiterint ac sint novissimæ. *l.* 1. §. 1. *& seqq. ff. h. t.* Si duabus tabulis simul signatis diversi hæredes scripti sint, omnes possessionem obtinebunt. *l.* 1. §. 6. *ff. h. t.* exempla hujus possessionis occurrunt in *l.* 12. 17. *ff. de injust. rupt. irrit. l.* 11. §. 2. *ff. h. t.* §. 6. *Inst. quib. mod. test. infirmant.* Licet quandoque generaliter ad omnes hæredes hæc possessio extendatur. Vide *l.* 6. *ff. h. t.* §. 3. *Inst. de bonor. possess.*

* Adde *ex Cod. libr.* 6. *tit.* 11. *de bon. poss. sec. tab.*

Tit. XII.

Si quis à parente manumissus sit.

1. Si pater sponte & gratis filium contractâ fiduciâ emancipaverit, & ab eo sit in testamento præteritus, habet bonorum possessionem contra tabulas, usque ad legitimam; nisi turpis persona sit instituta, quo casu totam consequeretur hæreditatem. *l.* 3. *ff. h. t.* Habet & querelam inofficiosi cum hâc possessione concurrentem, *l.* 1. §. *ult. ff. h. t.*

2. Denegatur tamen patri hæc possessio, si invitus vel acceptâ ante vel post emancipationem ob id pecuniâ, filium de potestate demiserit. *l.* 1. §. 3. *l. ult. ff. h. t.* vel si filius cœperit militare. *l.* 1. §. 4. *ff. h. t.*

Tit. XIII.

De bonorum possessione ex testamento militis.

1. Ex testamentis militum, ut & eorum, qui in hostico mortui, si jure militari testati sint, remigum etiam militibus assimilatorum, datur bonorum possessio secundum tabulas, licet prætor ibi sua non inveniat solennia. *l. un. ff. h. t.* non contra tabulas, quia ea exhæredatis non datur, quales tamen sunt, qui à milite sunt silentio præteriti; quippe quorum præteritio tacitam includit exhæredationem. §. 6. *Inst. de exhær. liber.*

Tit. XIV.

De jure patronatus.

1. Jus patronatus est, quod quis ex manumissione servi in personam & bona manumissi consequitur. Cujus varii effectus sunt, puta, quod libertus patrono obsequia & operas debeat, & patronus liberto succedat multis casibus, de quibus *tit. seqq.* Insuper quod patronus libertum possit ob ingratitudinem in servitutem revocare. *l. 5. ff. h. t.* nisi malit, ut aliter coërceatur. *l. 7. §. 1. ff. h. t.* (I, II.)

2. Amittitur jus patronatus remissione patroni, vel si is liberto egeno alimenta denegaverit. *l. 5. in fin. ff. h. t.* forte &, si libertum jurejurando adegerit, *ne uxorem ducat*, aut libertam, *ne nubat. l. 6. pr. & §. ult. ff. h. t.* ubi pro *permittitur*, legendum *perimitur.* (III.)

* Adde *ex Cod. libr. 6. tit. 4. de bon. libertor. & jure patronatus.*

Tit. XV.

De obsequiis parentibus & patrono præstandis.

1. Liberis & libertis sanctam semper & honestam oportet esse parentis patronique personam. *l.* 9. *ff. h. t.* honorem proinde ipsis debent & reverentiam ac obsequia: unde nec sine veniâ eos in jus vocare, nec actione famosâ convenire liberi libertique possunt, licet per procuratorem se defenderent; nec denique condemnatos excutere ultra quam facere possunt. *l.* 2. *l.* 5. §. *ult. l.* 6. 7. *pr. &* §. 1. *ff. h. t.* sed potius egenos tenentur alere, ut dictum *tit. de agnosc. & alend. liber.*

LIBER XXXVIII.

Tit. I.

De operis libertorum.

1. Operæ libertorum sunt diurnum officium. *l.* 1. *ff. h. t.* & vel officiales sunt, quæ in officio consistunt, veluti, comitando, salutando, assurgendo &c. vel artificiales, quæ in artificio, forte pictorio, fabrili, &c. consistunt. Et officiales quidem debentur, licet non sint promissæ; adeoque præstitæ condici nequeunt ut indebitæ. *l.* 26. §. 12. *ff. de condict. indeb.* nec ad hæredes extraneos transeunt, & soli patrono debentur. *l.* 6. *l.* 9. *ff. h. t.* Artificiales vero non debentur, nisi promissæ; alioquin præstitæ condici possunt. *d. l.* 26. §. 12. & promissæ ad hæredes transeunt. *l.* 6. *l. ult. ff. h. t.* ac jubente patrono etiam extraneis præstandæ. *l.* 9. *ff. h. t.* idque sumtibus patroni, si alias se exhibere nequeat libertus ex quæstu suo; alioquin sumtibus ipsius liberti. vide. *l.* 18. 19. 33. *ff. h. t.*

* Adde *ex Cod. lib.* 6. *tit.* 3. *de operis libertorum.*

Tit. II.

De bonis libertorum.

1. Patroni ex jure patronatus succedunt in bona libertorum, aliter tamen jure veteri ex lege 12. *tab. ex edictis* prætorum & ex lege Papiâ, vide *pr. & §§. seqq. Inst. de success. libert.* aliter jure novo Justiniani, quo, si libertus centenario minor sit, patronus testamento quidem liberti excluditur; sed, eo intestato moriente, succedit, si libertus liberos non habeat. Sin centenario major sit, scriptis testamento hæredibus patronus avocat tertiam hæreditatis partem; ab intestato vero in solidum succedit, si nulli extent defuncti liberti liberi. *§. ult. Inst. de success. libert.* nisi patronus majorennis libertum capitis accusaverit, aut in servitutem voluerit revocare. *l. 14. ff. h. t.*

* Adde *ex Cod. libr. 6. tit. 4. de bonis libert. tit.* 13. *de bonor. poss. contra tab. liberti.*

Tit. III.

De libertis universitatum.

1. Quod juris est libertis privatorum, id in universitatis libertis quoque obtinet. *l. un. ff. h. t.* arg. *l.* 16. *de verb. signif.*

Tit. IV.

De assignandis libertis.

1. Jus patronatus ad hæredes liberos patroni transit æqualiter. Potest tamen pater uni ex liberis in potestate retentis assignare libertum testamento vel codicillis, *l. 1. §. 3. ff. h. t.* cui tunc soli jus patronatus competit, respectu operarum & successionis: nam reverentia reliquis etiam liberis adhuc est debita. Emancipato autem filio non

non recte libertus assignatur. §. 2. *Inst. h. t.* nisi *suo* simul & *emancipato* pater assignet. *l.* 9. *ff. h. t.*

Tit. V.

Si quid in fraudem patroni factum sit.

1. Si quid in fraudem patroni libertus alienaverit, ne portionem legitimam patronus habeat, revocantur alienata actione personali Favianâ, si testatus sit libertus; Calvisianâ, si intestatus. *l.* 1. §. 26. *ff. h. t.* Quæ tamen actiones non habent locum in non acquisitis. *l.* 1. §. 6. *ff. h. t.* nec in alienatis inter vivos, nisi dolus liberti adsit. Plane si ultimâ voluntate sit facta alienatio, revocationi locus est, licet nec dantis nec accipientis dolus concurrat. *l.* 1. §. 1. *ff. h. t.* (I, II, III, IV.)

* Adde *ex Cod. lib.* 6. *tit.* 5. *si in fraud. patron. à libertis alienatio facta sit.*

Tit. VI.

Si tabulæ testamenti nullæ extabunt unde liberi.

1. Deficiente bonorum possessione ex testamento, locum habet ea quæ est ab intestato; quæ quadruplex est, puta, unde liberi, unde legitimi, unde cognati, unde vir & uxor: quibus ex jure veteri aliæ quatuor accedebant, sed jure medio sublatæ, puta, unde decem personæ, tanquam ex familiâ, unde patroni, & unde cognati extranei manumissoris. vide §. 3. 4. *Inst. de bonor. possession.*

2. Bonorum possessio *unde liberi*, est, quâ prætor vocat liberos emancipatos, & eos qui ex his nati sunt jure repræsentationis, ad patris, non matris successionem. arg. *l.* 1. §. 1. *ff. h. t.* Sed hæc possessio postea utilitatis causa etiam ad suos & adoptivos fuit translata. *l.* 1. §. 6. *ff. h. t. pr. inst. de bonor. possess.*

* Adde *ex Cod. libr.* 6. *tit.* 14. *unde liberi.*

Tit. VII.

Unde legitimi.

1. Bonorum possessio *unde legitimi* est, quam prætor dat iis, qui & jure civili ex legibus senatusve consultis hæredes erant, fratribus nempe cæterisque agnatis secundum gradus prærogativam, quæ non tempore mortis sed petitæ possessionis spectatur. *l.* 1. *l.* 2. §. *ult. ff. h. t.* sic ut hæc possessio non ex necessitate introducta sit; sed potius à prætore proposita, ne interrumperet seriem successionis, quam suo edicto observaverat in *pr. Inst. de bon. possess.* arg. *l.* 1. §. 1. *ff. si tab. test. nullæ extab.*
 * Adde *ex Cod. libr.* 6. *tit.* 15. *unde legitimi.*

Tit. VIII.

Unde cognati.

1. Bonorum possessio *unde cognati*, est, quæ datur cognatis per fœmininum sexum conjunctis, vel, cum per masculos juncti essent, emancipatis; usque ad septimum gradum. §. 1. 2. 3. *ult. Inst. de success. cognat.*
 * Adde *ex Cod. libr.* 6. *tit.* 15. *unde legitimi & unde cognati.*

Tit. IX.

De successorio edicto.

1. Olim proximiore non volente vel impedito petere bonorum possessionem intra tempora præfinita, hæreditas caduca fisco cedebat, nec aliis gradu aut ordine sequentibus competebat; sed postea successio graduum & ordinum admissa fuit; sic ut, legitimo proximiore repudiante, remotior admittatur; &, omnibus legitimis non petentibus, cognati veniant. *l.* 1. *passim. ff. h. t.*
 * Adde *ex Cod. libr.* 6. *tit.* 16. *de success. edicto.*

Tit.

TIT. X.

De gradibus & affinibus.

1. Cognationis gradus tantum sunt, non item affinitatis. *l.* 4. §. 4 *ff. h. t.* nisi improprie, quo modo accipienda *l. ult. pr. ff. h. t.* Computantur autem gradus in lineâ, descendente, ascendente, & collaterali ex numero personarum, hac unicâ servatâ regulâ; *quot sunt personæ demto stipite*, vel, *quot sunt generationes) tot sunt gradus.* Cæterum cognatorum affiniumque nomina peti possunt ex. *l.* 10. §. 10. *& seqq. ff. h. t.*

TIT. XI.

Unde vir & uxor.

1. Deficientibus cognatis, prætor conjugem superstitem ad conjugis defuncti bona admittebat per bonorum possessionem *unde vir & uxor.* cui tamen tum demum locus est, cum verum intercesserit matrimonium, & morte, non divortio, fuerit dissolutum. *l. un. ff. h. t.* nisi forte pars innocens post divortium adhuc videatur admittenda, ne alias pœna sit, ubi nullum delictum est.

*Adde *ex Cod. lib.* 6. *tit.* 18. *unde vir & uxor.*

TIT. XII.

De veteranorum & militum successione.

1. Si miles ex delicto militari, non communi, damnatus sit, nec testamentum fecerit, bona ejus castrensia legitimis hæredibus usque ad quintum gradum cedunt; idque ex privilegio, cum alias deberent fisco cedere. In bonis aliis extra castrensa id locum non habet; quippe quæ ad fiscum devolvuntur. *l.* 1. 2. *ff. h. t.* Obst. legio antecedit fiscum. *l.* 2. *C. de hæred. decur.* Resp. id verum, si miles non sit condemnatus, & ita sine hærede moriatur.

TIT.

Tit. XIII.

Quibus non competit bonorum possessio.

1. Qui se jure civili reddiderint indignos hæreditate, veluti cogendo, ut, vel prohibendo ne testetur moriens, aliisque multis modis, de quibus alibi; his nec bonorum possessio ex edicto prætoris datur. *l. un. ff. h. t.* arg. *l.* 12. §. 1. *ff. de bonor. possess.*

Tit. XIV.

Ut ex legibus senatusve consultis bonorum possessio detur.

1. Bonorum possessio *extraordinaria est*, quæ ex legibus aut senatusconsultis datur; qualis est ea, quæ *tit.* 12. fuit proposita circa militum successiones: ut & ea quæ ex lege Papiâ patrono in dimidiam partem bonorum liberti datur. §. 1. *Inst. de success. libert.*

Tit. XV.

Quis ordo in bonorum possessione servetur.

1. Ut civilis, ita & prætoriæ successionis ordo est; juxta quem primo admittuntur possessiones ex testamento, ut primitus contra tabulas possessio locum habeat, eâque deficiente, illa quæ est secundum tabulas. Post has datur primo loco possessio unde liberi, deinde unde legitimi, tertio unde cognati, & quarto unde vir & uxor. *l.* 1. *& passim h. t.*

Tit.

Tit. XVI.

De suis & legitimis hæredibus.

1. Successio ab intestato olim deferebatur primo loco suis, non emancipatis, nec nepotibus ex filiâ. Suis deficientibus agnati vocabantur, non cognati, masculi non fœminæ, exceptis sororibus. *l.* 2. 9. 15. *Inst. de hæred. quæ ab intest.* §. 3. *Inst. de legit. agnat. success.* Sed hæc variis modis mutata legibus posterioribus, edictis, senatusconsultis; præcipue Tertulliano & Orphitiano.

* Adde *ex Cod. libr. 6. tit.* 55. *de suis & legitim. liberis tit.* 58. *de legitimis hæredib.*

Tit. XVII.

Ad Senatusconsultum Tertullianum & Orphitianum.

1. Cum mater ex lege 12. tab. liberis non succederet, Claudii constitutione omnibus prælata fuit collateralibus: sed id mitigavit Senatusconsultum Tertullianum temporibus Hadriani (quo non nulli D. Pium filium Hadrani adoptivum, qui patris nomen assumsit, intelligunt) conditum. §. 2. *Inst. Senatusc. Tertull.* quo cautum, ut mater ingenua jure trium, libertina quatuor liberorum jure gaudens in bessem succedat filio, triente agnatis relicto; quo jure si mater non gaudeat, ipsa in trientem, agnati in bessem vocantur; idque si nec pater, nec liberi, nec fratres aut sorores defuncti supersint, *tit. Inst. de Senatusc. Tert.*

2. Vicissim Orphitiano (quod Orphitio & Rufo Consulibus D. Marci temporibus conditum. *pr. Inst. ad Senatusc. Orphit.*) constitutum; ut liberi matri succedant, exclusis omnibus agnatis. *tit. de Senatusc. Orphit.*

2. Sed jure novissimo simplicior à Justiniano proposita succedendi ratio, in *nov.* 118. idque secundum triplicem cognationis lineam, descendentem, ascendentem, & collateralem. Affines enim quod attinet, hi sibi invicem nec veteri

veteri nec novo jure ſuccedunt. *l.* 3. *l.* 7. *C. commun. de ſucceſſ.* Obſt. *l.* 5. *C. eod.* Reſp. caſus ibi proponitur, quo amita habens privignum ex privigni patre ſobolem ſuſcepit; amitæ huic defunctæ proprius ſucceſſit filius; eoque deinceps ſine liberis etiam moriente, proximus ejus ſucceſſor eſt privignus, non quâ talis, ſed quâ frater conſanguineus defuncti. (I, II, III, IV.)

4. Primus autem locus ſuccedendi tribuitur lineæ deſcendenti; in quâ qui in primo gradu conſtituti ſunt, in capita, reliqui in ſtirpes ſuccedunt jure repræſentationis: quæ repræſentatio eſt juris fictio, quâ gradu remotiores ſubintrant in locum proximioris defuncti; & in hâc lineâ deſcendente in infinitum locum ſibi vindicat. Nec refert, liberi ſui ſint an emancipati, maſculi an fœminæ. *nov.* 118. *c.* 1. (V, VI, VII.)

5. Quod ſpectat liberos naturales & ſpurios, matri quidem ſuccedunt una cum liberis legitime natis; niſi mater illuſtris ſit, cui ſpurii non ſuccedunt. *l.* 5. *C. ad Senatuſc. Orphit.* ad patris vero ſucceſſionem nullo modo vocantur, extantibus liberis legitime natis: ut tamen, his deficientibus, naturales patri ſuccedant in ſextantem cum matre in partes viriles dividendum. *nov.* 89. *c.* 12. §. 3. Multo minus nepos naturalis ſuccedit avo paterno, ſive ex filio naturali legitime natus ſit, ſive ex filio legitime nato ſit progenitus extra matrimonium. arg. *l. ult. C. de liber. natur.* (VIII, IX.)

6. Quod ſi liberi legitimati ſint, ſi quidem per ſubſequens matrimonium, unà cum liberis legitimis ſuccedunt; cum omnia *ſuorum* jura tali legitimatione conſequantur. §. 2. *Inſt. de hæred. quæ ab inteſt. defer.* Si vero reſcripto Principis legitimati ſint eo tempore quo pater liberos alios habebat legitime natos, patri ſuo non ſuccedunt cum talibus legitime natis; quippe in quorum præjudicium Princeps non præſumitur conceſſiſſe legitimationis beneficium. Sed ſi tempore legitimationis à Principe factæ nulli extiterint legitime nati liberi, legitimati ad ſucceſſionem patris admittendi videntur, etiam una cum liberis, quos poſtea pater ex legitimo forte matrimonio ſuſcepit; non enim injuria videri poteſt facta liberis, qui tempore legitimationis nec nati nec concepti erant. arg. *auth. præterea,* & *auth. item.* & *auth. ſi quis C. de liber. natural.* (X.)

7. Si

7. Si nulli descendentes sint, ascendenti lineæ locus est; in quâ primo vocantur, pater ac mater, & cum his fratres ac sorores germani (non consanguinei aut uterini) in capita, ac concurrentes, cum suis patruis & avo fratrum germanorum liberi in stirpes jure repræsentationis. *nov.* 118. *c.* 2. *nov.* 127. *c.* 1. Deficiente patre & matre, fratres germani reliquis ascendentibus videntur in successione præferendi. arg. *d. nov.* 118. *c.* 2. *in med.* verbo *proximi.* Si soli sint ulterioris gradus ascendentes, gradu proximior excludit remotiorem; si gradu pares sint, concurrunt; ita tamen, ut in duas partes dividatur hæreditas, & altera paternæ altera maternæ lineæ cedat, licet numero pares non sint qui ex matris & qui ex patris latere succedunt. *d. nov.* 118. *c.* 2. *auth. defuncto. C. ad senatusc. Tertull.* (XI, XII, XIII, XIV. XV.)

8. Deficiente etiam lineâ ascendente, collaterales succedunt, inter quos primo loco admittuntur fratres & sorores germani, ac cum his aliorum germanorum defunctorum liberi jure repræsentationis. *nov.* 118. *c.* 3. *nov.* 127. *c.* 1. si vero nulli germani fratres sint, sed soli germanorum liberi, hos patruo defuncto in capita potius quam in stirpes succedere, verius est; cum nuspiam in tali casu jure novo inveniatur introductum jus repræsentationis, sed potius limitatum ad casum, quo fratrum liberi cum suis thiis concurrerent. *d. nov.* 118. *c.* 3. *vers. sed & ipsis.* Quod enim tales germanorum liberi soli existentes præferantur defuncti fratribus consanguineis & uterinis, ejus ratio non ex jure repræsentationis, sed ex duplici vinculo petenda est. Et quod potiores sint ipsis patrui defuncti patruis, qui tamen & ipsi in tertio gradu sunt, illud itidem non tribuendum juri repræsentationis, sed potius, quod quemadmodum in lineâ rectâ descendentes præferuntur ascendentibus; filii patribus, licet ambo in primo gradu sint, ita & in lineâ collaterali visum fuerit Legislatori, potiorem esse debere causam eorum, qui liberorum loco sunt, quales fratrum filii, quam eorum, qui parentis loco habebantur, quales patrui ejus qui defunctus est. (XVI.)

9. Deficientibus etiam germanorum filiis, consanguinei & uterni fratres promiscue succedunt, ac cum his consanguineorum aut uterinorum liberi in stirpes; vel si hi soli sint, in capita, eo modo quo id de germanorum filiis expositum est. *d. nov.* 118. *c.* 3. & si concurrant consan-

sanguinei cum uterinis; paterna bona non cedunt consanguineis, materna uterinis; sed potius promiscue tanquam ad unicum patrimonium concurrunt; cum in *d. nov.* 118. *c.* 3. simpliciter sine distinctione vocentur, ut proinde abrogata sit *l.* 13. §. 2. *C. de legit. hæred.* De cætero omnes deinde collaterales succedunt juxta prærogativam graduum, sive agnati sint sive cognati; ita ut proximior excludat remotiorem, & pares gradu pariter succedant. *d. nov.* 118. *c.* 3. *in fin.* (XVII. XVIII, XIX, XX, XXI. XXII.)

15. Si nec collaterales inveniantur, conjux, conjugi succedit ex edicto prætoris, modo verum fuerit matrimonium, & morte dissolutum, ut dictum *tit. unde vir & uxor.* Quamvis jure novo uxor inops & indotata (non item maritus) succedat in quartam proprietatis bonorum mariti ante omnes ascendentes & collaterales, si modo liberi deficiant: liberis vero defuncti mariti superstitibus, uxor quartæ partis usumfructum habeat, si pauciores sint liberi quam quatuor, aut portionis virilis, si plures sint quam quatuor, proprietate liberis ipsis reservatâ. *nov.* 117. *c.* 5. abrogatâ *nov.* 53. *c.* 6. (XXIII. XXIV. XXV.)

11. Post hos omnes fiscus succedit, tanquam in bona vacantia. *tit. C. de bonis vacant.* nisi socius liberalitatis imperialis superstes sit, qui in re sibi & defuncto simul à Principe donatâ fisco præfertur. *l. un. C. si socius liberal. imper. sine hærede.* Vel defunctus fuerit liciti ac privilegiati alicujus collegii membrum; quo casu collegium magis admittitur, quam fiscus. *tit. C. de hæred. decurion.* (XXVII. XXVIII. XXXI.)

12. *Moribus.* Liberi naturales patri non succedunt, ne in sextantem quidem, licet liberi legitimi deficiant; sed spuriis plane similes habentur quantum ad successionem. Naturalibus autem liberis in Hollandiâ ac Ultrajecti (non ita aliis multis in locis) annumerandi qui nati sunt ex sponsâ impraegnatâ, cum nuptiæ sponsi mortalitate non fuerunt subsecutæ, adeoque nec tales suo patri sponso succedunt ab intestato. Matri tamen tum naturales tum spurii succedunt una cum legitime natis juxta juris Romani decisionem. Non etiam adoptivi liberi patri adoptivo succedunt ab intestato, quippe qui magis alumnorum quam liberorum jure apud nos censentur. Sed nec uxor viro vel vir uxori succedunt, deficientibus agnatis & cogna-

tis,

tis, nisi, quod Ultrajecti uxor utensilia nonnulla deducere possit jure præcipui ex bonis mariti, licet liberi exstent legitimi.

De cætero Ultrajecti quidem in successionibus ab intestato maximâ ex parte servatur jus Romanum; eo excepto, quod parentes suis liberis defunctis soli succedunt, exclusis defuncti fratribus germanis ac consanguineis aut uterinis, quodque ad successionem fratris defuncti deficientibus parentibus promiscue admittuntur in partes viriles & æquales fratres consanguinei vel uterini cum germanis.

Ast in Hollandiâ magnâ ex parte juris Romani contigit mutatio: etenim olim quidem in nonnullis ejus civitatibus ac pagis vigebat jus Aesdomicum, in aliis Scabinicum: donec anno 1580. jus uniforme succedendi ab intestato introductum fuita cum vero juris illius dispositio in quibusdam displiceret variis civitatibus ac regionibus, in harum gratiam anno 1599. conditum fuit speciale jus seu placitum. Sic ut nunc in quibusdam Hollandiæ partibus ex politicâ Ordinatione anni 1580. in aliis ex peculiari placito anni 1599. successio ab intestato deferatur.

Quæ autem fuerit antiqui juris Aesdomici ac Scabinici origo, quæ dispositio; quâ ratione, quo ordine nunc descendentes, ascendentes & collaterales succedant, quo usque jus repræsentationis in lineâ collaterali admittatur; quæ denique civitates ac regiones jure anni 1580. utantur, quæ ex adverso regantur placito anni 1599. accurate descriptum dedere Grotius *libr.* 2. *introduct. part.* 28. Simon van Leeuwen *Censur. Forens. part.* 1. *lib.* 3. *cap.* 16. Quam cum vix compendiosius exhiberi queant, ad Autores hosce lectorem remitto.

Quod si nulli intra decimum gradum cognati sint, vel cum essent, intra annum & diem non appareant, ut hæreditatem cognati sui vindicent, fiscum in Hollandiâ ad eam censent admittendum licet id dubium sit. Sed si cognati sint ex lineâ paternâ non maternâ, aut vice versâ, tota hæreditas soli lineæ paternæ vel maternæ cedit, nec pars ejus dimidia fisco applicanda, quasi is in locum lineæ deficientis succederet: quod pluribus adstruit Groenew. ad *tit. C. de bon. vacant.* Quamvis Grotius *libr.* 2. *introd. cap.* 30. contra sentiat, illis nempe casibus quibus leges jubent, ut pars dimidia paternæ, pars altera maternæ lineæ cedat.

* Adde *ex Cod. libr. 6. tit. 56. ad senatusc. Tertullianum tit. 57. ad senatusc. Orfitianum. tit. 59. communia de successionibus.*

LIBER XXXIX.

TIT. I.

De operis novi nunciatione.

1. Operis novi nunciatio est legitima prohibitio facta novum opus paranti, ne in opere pergat, donec de jure constiterit. Et fit vel autoritate *publicâ*, adito prætore. *l.* 16. *ff. h. t.* qui tunc ab eo, qui suo nomine nunciat, jurisjurandum calumniæ exigit. *l.* 5. §. 14. *ff. h. t.* cautionem vero de rato ab eo, qui nunciat nomine procuratorio. *l.* 5. §. 18. *ff. h. t.* Vel *privatâ*, arg. *l.* 1. §. 2. *ff. h. t.* idque vel verbis, vel lapilli jactu. *l.* 5. §. 10 *ff. h. t. l.* 20. §. 1. *ff. quod vi aut clam.* Sed qui per prætorem aut lapilli jactum novum opus, nunciat, possessionem retinet; qui vero nudis verbis, adversarium agnoscit possessorem. *d. l.* 5. §. 10. *ff. h. t.* (I, II.)

2. Nunciare potest novum opus, tuendi quidem juris publici gratiâ quilibet ex populo. *l.* 1. §. 17. *l.* 3. §. *ult. l.* 5. §. 9. *ff. h. t.* excepto pupillo & muliere. *l.* 5. *pr. ff. h. t.* arg. *l.* 6. *ff. de popul. action.* privati vero juris defendendi causâ is cujus interest. *l.* 1. §. 19. *ff. h. t.* adeoque domini directi & utiles, ut & habentes jus pignoris, aut servitutis realis vel personalis, quoties quid fit, quod servituti directo obest. *l.* 1. §. 19. *l.* 3. §. 3. *l.* 9. *ff. h. t. l. un.* §. 3. 4. *ff. de remission.* alioquin servitutem habentes, eam vindicant adversus eos, qui quid novi faciunt; aut novum opus nunciant tantum nomine procuratorio; veluti fructuarii respectu servitutum fundo fructuario debitarum. *l.* 1. §. *ult. ff. h. t. l.* 1. *ff. si usufr. petetur.* Si plures sint domini, quibus novo opere nocetur, singuli nunciare debent, cum alter possit habere nunciandi jus, alter non item. *l.* 5. §. 6. *ff. h. t.* (III.)

3. Non tamen recte nunciant inquilini aut coloni. *l.* 3. §. 3. *ff. h. t.* nec pupilli sine tutoris auctoritate, quamvis pro

pro ipsis tutor recte nunciet. *l. 5. pr. l. 7. §. 1. ff. h. t.* nec servi. *l. 5. §. 1. ff. h. t.* Obst. *l. 3. ff. quod vi aut clam.* Resp. nunciatio per servum facta nihil quidem operatur quantum ad effectus nunciationis novi operis. *d. l. 5. §. 1.* sed tamen efficit, ut adversarius post nunciationem videatur magis vi quam clam opus fecisse. *d. l. 3.* nec denique socius socio privatim, sed tantum autoritate publicâ per prætorem; alioquin magis judicio communi dividundo experiundum, ne in opere cœpto pergatur, sive socius novo opere noceat communi prædio, sive obsit prædio solummodo ad alterum socium pertinenti. *l. 3. §. 1. 2. ff. h. t. l. 28. ff. commun. divid.* (IV.)

4. Nunciatur ei, qui novum opus parat, contra pristinam formam ædificando, extruendo, destruendo, mutando. *l. 1. §. 11. 12. ff. h. t.* non ei, qui tantum reficit aut fulcit pristinum opus. *l. 1. §. 13. ff. h. t.* si pluris sint domini rei in quâ novum opus fit, uni nunciari sufficit. *l. 5. §. 5. ff. h. t.* Quod si opus jam perfectum sit, frustra fit nunciatio; sed magis agendum interdicto quod vi aut clam. *l. 1. §. 1. ff. h. t.* Obst. *l. 21. §. 3. ff. h. t.* Resp. sensus est, nunciationem non aliter posse fieri, quam si constet opus parari per vicinum; de eo autem non constat, nisi jam facies quædam operis appareat. (V.)

5. Non tamen præcise facienda nunciatio ei, qui opus fieri curat; verum etiam alteri cuivis fieri potest, qui nomine domini est in re præsenti; sive servus sit, sive faber, vel opifex. *l. 5. §. 1. 3. ff. h. t.* licet dominus absens sit & nunciationis ignarus. *l. 1. §. 5. ff. h. t.* Quid, quod & infanti vel furioso recte nunciatur sine tutoris aut curatoris autoritate, cum hæc nunciatio in rem fiat. *l. 10. 11. ff. h. t.* (VI.)

6, Facienda autem nunciatio novi operis in re præsenti, non alibi *l. 5. § 2. 3. 4. ff. h. t.* licet alibi facta sufficiat ad id, ut interdictum quod vi aut clam locum habeat, *l. 5. §. 7. ff. quod vi aut clam.* atque hinc, si pluribus in locis novum opus fiat, in singulis locis in re præsenti nunciandum est. *l. 5. §. 16. ff. h. t.* (VI.)

7. Effectus nunciationis est, quod statim ab opere desistendum sit. *l. 5. §. 4. l. 8. §. 4. ff. h. t.* & si quid postea factum sit, id in pristinum statum sit restituendum; quem in finem consultum est, nunciationem fieri modulis adhibitis, ut sciri possit, quid postea exstructum sit. *l. 8. § 1.*

& 5. *ff. h. t.* qui effectus & tunc obtinebit, cum notorie iniusta dicitur esse nunciatio. *l.* 20. §. 1. 2. *ff. h. t.* eo quod is, cui nunciatum est, debuisset jus suum apud prætorem docere & impetrare remissionem, non ipse sibi judicium de causæ propriæ justitiâ vindicare. (VII.)

8. Cessat effectus nunciationis novi operis morte vel alienatione nunciantis. *l.* 8. §. *pen. ff. h. t.* quod tamen non impedit, quominus hæres nunciantis ipse rursus nunciet; vel etiam interdicto experiatur, si quod vivo adhuc nunciante factum sit contra nunciationem. *l.* 20. §. 6. *ff. h. t.* Cessat & remissione factâ per nuntiantem sine prætoris autoritate. *l.* 1. §. 10. *ff. h. t.* vel per prætorem ob justam causam. *l.* 6. §. 12. 13. *ff. h. t.* qualis causa duplex est, puta, vel defectus juris in eo, qui nunciat, dum prætor à partibus aditus summatim jus utriusque examinat, & ita post causæ cognitionem remittit nunciationem privatâ vel publicâ autoritate factam. *l.* 16. *ff. h. t. l.* 1. §. 2. *ff. de remiss.* vel secundo, satisdatio (quandoque repromissio, si publico nomine sit facta nuntiatio. *l.* 8. §. 3. *ff. h. t.*) oblata & præstita per eum, cui nunciatum est, de destruendo novo opere, si postea non jure exstructum appareat: tunc enim prætor ei permittit exstruere suo periculo, etiam sine causæ cognitione. *l.* 5. §. 17. *ff. h. t.* adeo ut & volenti in opere cœpto pergere accommodet interdictum, ne vis fiat exstruere volenti. *l.* 5. §. *ult. l.* 20. §. 9. *& seqq. ff. h. t.* Admittit autem prætor hanc cautionem, statim quidem, si periculum in morâ sit. *l.* 5. §. 12. *ff. h. t.* post tres vero menses, si non adeo ingens subsit ex mora periculum *l. un. C. h. t.* (IX, X.)

9. Non tamen evanescit novi operis nunciatio morte ejus, cui ea facta est aut alienatione rei; sed & successiones tenet. *l.* 8. §. *pen. l. pen. & ult. ff. h. t.* quamvis successores non possint conveniri, ut suâ impensâ opus tollant; sed tantum, ut patientiam tollendi præstent ei, cui nocitum est, sive prædecessor quid novi fecerit. *l. pen. ff. h. t.* sive ipse successor seu emtor; & de hac sola patientia intelligenda *l. ult. ff. h. t.* ut concilietur cum *l.* 3. §. 3 *ff. de alien. jud. mut. caus.* quæ habet emtorem *non teneri, quia ei nunciatum non est*; puta; ad id ut ipse sua impensa opus pristinum restituat. (XI.)

10. *Moribus* Fructuarius suo nomine potest opus novum nunciare, & impetrare mandatum Curiæ pœnale, quo

quo interdicitur, ne quid novi fiat in præjudicium usufructus. Cæterum morte ejus, qui nunciavit, nunciatio non extinguitur. Quod si is cui nunciatum est, satisdare paratus sit de opere demoliendo, ubi constiterit non jure exstructum esse, decretum petere potest, ut in opere pergere liceat, non expectato præcise trium mensium lapsu.

* Adde *ex Cod. libr.* 8. *tit.* 11. *de novi operis nunciatione. tit.* 10. *de ædificiis privatis.*

Tit. II.

De damno infecto & de suggrundis & protectionibus.

1. Damnum infectum dicitur, quod nondum factum est, sed metuitur, sive ex arboribus, sive ex ædibus aut earum parte, suggrundis, protectionibus &c. sive ex aliâ causâ, in urbe vel agro. *l.* 19. §. 1. *l.* 30. §. 2. *ff. h. t.* Cujus damni nomine petitur cautio de damno infecto reparando si datum fuerit; proditâ forte eum in finem actione subsidiariâ ex edicto prætoris, vel implorato extra ordinem prætoris officio: idque si non aliud juris remedium sit ad damni reparationem petendam. *l.* 32. *ff. h. t.* (1. 11.)

2. Exigunt hanc cautionem omnes, qui suâ interesse dicunt, modo jusjurandum de calumniâ præstent; quo præstito prætor arbitratur, utrum cautio interponenda sit nec ne. *l.* 13. §. 3. *ff. h. t.* Quid, quod & is, qui alieno nomine cautionem exigit, de calumniâ domini jurare tenetur, *eum* nempe *cujus nomine exigit, non calumniæ causâ fuisse petiturum. l.* 13. §. 13 *ff. h. t.* (111.)

3. Non tamen cautionem hanc recte petit, qui quid illicite exstruxit, si quid damni in eo metuat; nec qui ipse prius alteri ejusdem rei nomine cavere detrectavit. *l.* 13. §. 7. & 11. *ff. h. t.* nec emtor regulariter ante traditionem, quia actionem ex emto contra venditorem habet, nisi venditori nihil possit imputari. *l.* 38. *ff. h. t.* nec socius à socio, cum ei aliter consultum esse possit; exceptis duobus casibus in *l.* 39. *ff. h. t.* nec fructuarius à proprietario aut vice versâ, nisi fructuarius petat, sibi caveri de vitio soli; aut proprietarius, de vitio operis à fructua-

rio facti. *l.* 20. *ff. h. t.* nec denique is, qui metuit damnum non ex vitio rei accidentali ſed naturali, aut ex vi ventorum, aut ex eo, quod quis in ſuo aliquid faciat ad ſuam utilitatem, quod vicinis poſſet forte damnoſum eſſe. *l.* 24. §. 2. *& ſeqq.* *&* §. *ult.* *l.* 25. 26. 43. *ff. h. t.* (IV. V.)

4. Cavere tenentur illi, qui habent jus in re, ex quâ damnum imminet; adeoque domini, bonæ fidei poſſeſſores, ſervitutem habentes, modo ex ipsâ ſervitute damnum immineat. *l.* 13. *pr.* *&* §. 1. *ff. h. t.* alioquin non ſuo, ſed procuratorio nomine cautionem præſtant. *l.* 9. §. 4. 5. *ff. h. t.* quiſquis autem ſuo nomine cavet, repromittit tantum; qui alieno nomine, ſatiſdat. *d. l.* 13. *ff. h. t.* (VI.)

5. Quod ſi plures ſint domini ædium. quibus damnum imminet, ſinguli de ſolido damno, non de parte, ſtipulari debent: ſin plures ſint rei vitioſæ domini, ſinguli pro parte tantum ſuâ debent repromittere, ne alias in ſolidum ſinguli conveniantur. *l.* 27. *l.* 40. §. 2. 3. *ff. h. t,* (VII.)

6. Cautionis præſtitæ effectus eſt, quod & cavens & ejus ſucceſſores univerſales ac particulares, ſi ſucceſſorum ſit facta mentio, conveniri poſſint actione ex ſtipulatu ad reparationem damni, quod contigit intra diem ſtipulationi adjectum aut adjici ſolitum. *l.* 15. *pr.* *&* §. 1. 2. *l.* 24. §. 1. *ff. h. t.* modo damnum vitio rei contigerit. *l.* 24. §. 2. 6. *ff. h. t.* (VIII. IX.)

7. Si quis cavere nolit, miſſio ſit in poſſeſſionem partis ruinoſæ, ſi ſeparatim poſſideri poſſit; alioquin in totam rem vel totas ædes. *l.* 38. §. 1. *ff. h. t.* & ſi quis miſſus ſit, ex primo decreto conſequitur detentionem rei una cum domino. *l.* 3. §. *ult. ff. de acquir. poſſ.* *l.* 15. §. 16. 20. *ff. h. t.* ſed ſi poſt longum tempus arbitrium necdum caveatur, ex ſecundo decreto miſſio fit, per quam miſſus conſequitur poſſeſſionem cum poteſtate uſucapiendi. *l.* 5. *l.* 7. *l.* 12. *l.* 15. § 16. *&* 20. *ff. h. t.* nec ex eo tempore dominus rem ſuam recuperare ultra poteſt, præſtitâ cautione, niſi ætas aut alia juſta cauſa interveniat. *l.* 15. §. 33. *ff. h. t.* Obſt. poſt ſecundam miſſionem miſſus non indiget uſucapione, cum dominium habeat, & vindicare poſſit. *l.* 15. §. 33. *ff. h. t.* junct. *l.* 7. §. 9. *ff. commun. divid.* Reſp. habet dominium prætorium, quod habent omnes bonâ fide & juſto titulo poſſidentes ex fictione prætoris; ex quo ficto dominio com-

competit *vindicatio*, id est, Publiciana in rem actio, juxta. §. 4. *Inst. de action.* omnis enim in rem actio sub generali vindicationis appellatione continetur. §. 15. *Inst. de action.* (x, xi, xii.)

8. Cæterum, si plures in eandem rem missi sint, nulla inter eos temporis habetur ratio, nec damni imminentis consideratur proportio, sed omnes æqualiter possident; *l.* 15. §. 15. 18. *l.* 40. §. *ult. ff. h. t.* (xiii.)

9. Quod si quis cautionem hanc non exegerit, cum exigere deberet, aliis destitutus juris remediis, juxta. *l.* 9. & *l.* 32. *ff. h. t.* nec damni reparationem petere potest, si id contigerit; nec vicinum, cujus ædes collapsæ, cogere ut rudera tollat. *l.* 6. *ff. h. t.* adde *l.* 7. §. *ult. l.* 8. 9. *ff. h. t.* Idemque est, si privatim quidem petierit sibi caveri, sed, antequam prætorem adiret, damnum datum sit. *l.* 44. *ff. h. t.* Si petierit quidem cautionem, sed, prætore deliberante an cavendum sit nec ne, ruinosæ ædes collapsæ sint, prætor sine missione damnum resarciri jubet. *l.* 15. §. 28. *ff. b. t.* Si petierit, & prætor cautionem jam decreverit, nec tamen cautum sit, perinde habetur ac si cautum esset vel missio esset facta. *l.* 44. *ff. h. t.* quod & obtinet, si missum non admiserit rei vitiosæ dominus. *l.* 15. §. *ult. ff. h. t.* (xiv.)

10. De suggrundis & protectionibus, quid sint, vide *l.* 242. §. 1. *ff. de verb. signif.* ibique DD. (xv.)

11. *Moribus.* Quisquis damnum ex vicini re vitiosâ metuit, non petit cautionem de damno infecto aut missionem in possessionem rei vitiosæ, sed simpliciter protestationem adhibet, quo facto perinde damni reparationem petere potest, ac si cautio ipsi fuisset præstita.

Tit. III.

De aquâ & aquæ pluviæ arcendæ.

1. Pars prima tituli agit de *aquâ* supple *ducendâ* quam non licet ducere ex flumine publico quod est navigabile, aut quo aliud redditur navigabile; nec per viam publicam, sine permissu Principis. *l.* 10. *in fin. l.* 18. *in fine. ff. h. t. l.* 2. *ff. de fluminib.* sed ex flumine alterius privato du-

ducere licet consentiente domino, & eo, cui jam servitus aquæductus constituta est. *l.* 8. *ff. h. t.* (I.)

2. Altera pars est de *aquæ pluviæ arcendæ* supple *actione*; quæ personalis est, sed in rem scripta. arg- *l.* 6. §. 5. *ff. h. t.* competens domino fundi, cui aqua nocet ex opere manu facto in vicini fundo. *l.* 4. §. 2. *ff. h. t.* utilis etiam fructuario. *l.* 22. *ff. h. t.* non item directa. *l.* 3. §. *ult. ff. h. t.* Contra dominum, qui per se vel per colonum aut alium opus factum habet, quo aliter aqua fluit; ad id ut opus tollatur & damnum resarciatur post litem contestatam datum. *l.* 6. §. 6. *& seqq. ff. h. t.* idque impensis rei conventi, quoties vel ipse opus fecit vel fieri curavit. *l.* 6. §. 7. *ff. h. t.* quo etiam casu, si plures sint domini, contra singulos pro parte hæc actio competit. *l.* 11. §. 3. *ff. h. t.* Si vero reus conventus nec fecerit, nec fieri mandaverit, tantum præstat patientiam, ut opus tollatur. *d. l.* 6. §. 7. *ff. h. t.* quam etiam nudam patientiam tantum præstat emtor, legatarius aliusve particularis (non universalis *d. l.* 6. §. 7.) successor. *l.* 7. §. 1. *ff. h. t.* (II.)

3. Cessat hæc actio, respectu damni ante litem contestatam vel post sententiam dati, & respectu operis post litem contestatam facti. *l.* 6. §. 6. *l.* 14. §. 3. 4. *ff. h. t.* ut &, si agri colendi seu fructuum causa opus factum sit. *l.* 1. §. 3. *& seqq. ff. h. t.* vel si opus non sit manu factum, sed naturaliter quid fiat, vel agger subsederit, & ita noceat. *l.* 1. §. *ult. l.* 9. §. 1. *ff. h. t.* ut tamen ex æquitate liceat vicino, cui nocetur, restituere id quod subsedit. *l.* 2. §. 5. *ff. h. t.* Alios casus, quibus hæc cessat actio, vide in *l.* 1. §. 11. §. *ult. l.* 3. §. *pen. l.* 18. 19. *ff. h. t.* (III, IV, V.)

TIT. IV.

De publicanis & vectigalibus & commissis.

1. Publicani sunt, qui vectigalia conducta habent. *l.* 1. §. 1. *ff. h. t.* sive à republica sive à municipio. *l.* 13. §. 1. *ff. h. t.* Qui, si plus debito exegerint vectigalium nomine, sive ipsi, sive eorum ministri, tenentur læsis ac eorum hæredibus. *l.* 13. §. *ult. ff. h. t.* actione in factum pœnali mixta in duplum intra annum. *l.* 1. *pr. &* § *pen. l.* 5. §. 1. *ff. h. t.* aut, si vis sit adhibita, in quadruplum

pœ-

pœnale mixtum, actione de vi bonorum raptorum; præter extraordinariam coërcitionem. *l.* 9. §. 5. *ff. h. t.* Si plures sint publicani, singuli pro rata conveniendi, sed unius inopia cæteros gravat. *l.* 6. *ff. h. t.* &, si familia damnum dederit, semel pœna præstanda est, *l.* 3. §. *ult. ff. h. t.* ut tamen pœna evitetur, si id, quod supra modum est exactum, ante sententiam restituatur. *l.* 1. *pr. l.* 5. *ff. h. t.* Hæredes plane publicanorum non tenentur, nisi lis cum defuncto sit contestata, vel aliquid ad eos pervenerit. *l.* 4. *ff. h. t.* (I, XIX.)

2. Conducunt vectigalia quilibet non prohibiti; libere, non coacti. *l.* 9. §. 1. *ff. h. t.* nisi publicani ex priori conductione ingens emolumentum perceperint, & vectigalia nequeant iterum tanti elocari. *l.* 11. §. *ult. ff. h. t.* Non tamen ad conductionem admittuntur reliquatores, nec fisci aut reipublicæ debitores, nisi idoneos dent fidejussores pro debito. *l.* 9. § 2. 3. *ff. h. t.* nec tutores aut curatores ante redditas rationes. *l. un. C. ne tut. vel curat. vect. conduc.* nec filiif. arg. *l.* 3. *pr.* & §. 1. *ff. ad Senatusc. Maced.* Obst. argumentum ex. *l.* 9. *ff. de his qui sui vel alien.* Resp. vectigalium conductio non est causa publica. Unde & mulieres à vectigalium conductione exclusæ non sunt. *l.* 47. *ff. de jure fisci.* (II, III, V, VI.)

Est autem vectigal, quod pro mercibus importandis aut exportandis solvitur, olim plerumque octava mercium pars. *l.* 7. 8. *C. h. t.* quandoque etiam major vel minor pro re nata. Quale vectigal solus imponit Princeps aut Principe consentiente etiam civitas. *l.* 10. *C. h. t.* sic ut alius nec augere illud nec minuere possit, sub pœna exilii. *l.* 10. *ff. h. t. l. ult. C. eod.* (IX, XI, XII.)

4. Quod si quis vectigal non solverit, res illa, cujus nomine prætermissa est solutio, in commissum cadit. *l.* 14. *ff. h. t.* non item res cæteræ; adeo ut, si unus hæredum professus non fuerit rem communem hæreditariam, ejus solius pars in commissum cadat. *l.* 8. §. 1. *ff. h. t.* Nec evanescit commissi pœna morte, sed fiscus rem ab hæredibus avocat. *l.* 14. *ff. h. t.* Obst. *l. ult.* §. *pen. ff. h. t.* Resp. ibi agitur de pœna publicanorum plus exigentium, ut colligi potest ex §. *seq.* non de pœna commissi. Res autem commissæ ob non solutum vectigal ipsis cedunt publicanis. *l.* 11. *C. h. t.* cum illi repræsentent fiscum, ex jure conductionis; ut ergo fiscus vectigalia habet, ita &

commissa, sed per suos publicanos. (xx, xxiii.)

6. Cessat tamen pœna commissi silentio quinquennii. *l.* 2. *C. h. t.* ut &, si quis rem professus sit, sed publicanus deinde vectigal non exegerit. *l. ult.* §. 12. *ff. h. t* quæ tamen publicani negligentia aut remissio non inducit in posterum immunitatem à vectigali. *l.* 9. §. 6. *ff. h. t.* Cessat etiam, si miles, minor, impubes, professionem neglexerit. vide *l. ult.* §. 9. & *seqq. ff. h. t. l.* 3. *C. h. t.* alius si per errorem omiserit professionem, duplicatum solvendo vectigal liberatur. *l. ult* §. 10. *ff. h. t.* Denique cessat in iis omnibus, qui à vectigalibus immunes sunt; quales legati. *l.* 8. *C. h. t.* ipse fiscus. *l.* 9. §. *ult. ff. h. t.* navicularii rem sibi gerentes. *l.* 6. *C. h. t.* studiosi. *auth. habita C. ne filius pro patre.* Ita nec quisquam ex rebus ad usum proprium, aut ruris exercendi causâ, ac exercitui paratis, ad vectigal tenetur. *l.* 9. §. *pen. ff. h. t. l.* 5. *C. h. t.* ut tamen præsides aliique similes manu suâ scribere publicano debeant, quid in usus suos emi mandaverint. *l.* 4. §. 1. *ff. h. t.* (xxiv, xxv, xxvii, xxviii.)

6. Cæterum, si quis res inferat vel efferat importari vel exportari prohibitas, non illæ tantum fisco cedunt, unà cum nave, si domino navis sciente sint impositæ, *l.* 11. *pr.* & §. 2. *ff. h. t.* etiam cum mercibus non prohibitis, quas idem, qui prohibitarum dominus erat, imposuerat. *l.* 3. *C. de naut. fœn.* sed & insuper capite plectitur. *d. l.* 11. *pr.* & §. 2. (xxxi.)

7. *Moribus.* Conductiones vectigalium hodie non excedunt sex mensium aut ad summum anni spatium; & arcentur à conductione Baillivi, Sculteti, Drossardi (ut loquuntur) aliique similes, ut & reipublicæ quæstores; nec quisquam finitâ conductione invitus ad repetendam conductionem cogi potest, licet vectigalia nequeant iterum tanti elocari. Pœna autem publicanorum plus justo exigentium non dupli aut quadrupli sed magis arbitraria est: & exactio pœnæ ob non solutum vectigal regulariter ultra anni spatium à tempore fraudationis non durat. Cæterum nova vectigalia apud nos imponi nequeunt, nisi consensu omnium & singulorum, qui Ordines Provinciæ constituunt; nec hoc casu valet quod à majore parte decretum est, minore parte dissentiente.

* Adde *ex Cod. libr.* 4. *tit* 61. *de vectigalibus & commissis. tit.* 62. *vectig. nova institui non posse.*

Tit.

Tit. V.

De donationibus.

1. Donatio eſt liberalis & licita rei datio vel promiſſio, facta vel inter vivos vel mortis causâ vel ſimpliciter, vel ſub modo. *tit. C. de donat. quæ ſub modo.* Inter vivos donatio eſt, quæ fit ſine ullâ mortalitatis mentione: & in dubio non præſumitur, niſi quis ſciens ſolverit indebitum. *l. 53. ff. de reg. jur.* (I, II, III, IV, V.)

2. Donare poteſt quivis liberam habens rerum ſuarum adminiſtrationem; cuilibet non prohibito & donatum acceptanti. Non tamen pater ſuo filiof. *l. 1. §. 1. ff. pro donato* niſi in caſtra proficiſcenti. *l. 4. C. fam. ercisc.* licet verum ſit donationem à patre filiof. factam patris morte confirmari. *l. 25. C. de donat. inter. vir. & uxor.* vel emancipatione filiif. ſi pater peculium ei non ademerit. *l. 31. §. 2. ff. h. t.* Si nec recte donat filiusfamilias ſuum peculilium profectitium; niſi gravis cauſa ſubſit. *l. 7. pr. & §. 1. ff. h. t.* nec reus perduellionis poſt contractum crimen, licet moriatur ante condemnationem. *l. 31. §. ult. ff. h. t.* ſi quis aliud crimen commiſerit, ſi quidem condemnetur, donationes poſt crimen contractum celebratæ revocantur. *l. 15. ff. h. t.* ubi pro *niſi* legendum *ſi*. Si vero condemnetur, ſubſiſtunt: uti & ſubſiſtunt donationes inter vivos factæ ante crimen commiſſum, ſive condemnatio poſtmodum ſequatur ob crimen ſive non; ſecus quam eſt in mortis causâ donationibus, quæ etiamſi ante crimen commiſſum factæ ſint, damnatione tamen poſtmodum ſecutâ fiunt inutiles. *l. 32. §. 7. ff. de donat. inter vir. & uxor. l. 7. ff. de mort. cauſ. donat.* (VI, VII, VIII.)

3. Donantur res omnes, quæ ſunt in commercio; propriæ, non alienæ ad eum effectum, ut dominium transferatur. *l. 9. §. ult. ff. h. t.* quamvis alienarum donatio operetur facultatem uſucapiendi. *l. 3. in fin. ff. pro donat.* Et vel res certe donari poſſunt, vel omnia bona tam futura quam præſentia, modo nulli inferatur præjudicium quantum ad legitimam. *l. 35. §. 4. 5. C. h. t.* ut tamen donatis ſimpliciter bonis omnibus ſine mentione *futurorum*, præſentia ſola donata videantur; cum donatio ſtricti juris

juris sit, & strictam recipiat interpretationem. arg. *l.* 22. *ff. h. t.* (x.)

4. Quod si donatio quingentos excedat aureos, indiget insinuatione seu professione apud acta, quâ prætermissâ donatio non in totum, sed tantum pro quantitate aureos quingentos excedente erit inutilis. §. 2. *Inst. h. t. l.* 34. *pr. C. h. t.* nisi speciali lege remissa sit insinuationis necessitas, veluti, si quid donatum sit Principi vel à Principe, vel militi à suo Duce, vel ad redemtionem captivorum aut restaurationem ædium exustarum. *l.* 34. *in fin. pr. & auth. item. l.* 36. *C. h. t.* (xi, xii, xiii, xiv, xv, xvi, xvii.)

5. Effectus donationis inter vivos est, quod inde actio detur ad tradendam rem donatam. *d.* §. 2. *Inst. h. t. d. l.* 35. *C. h. t.* quodque perfecta revocari nequeat, nisi ob quinque justas ingratitudinis causas; quales sunt, si donatarius donatori impias manus intulerit, aut atrocem injuriam, aut ingentem jacturæ molem, aut vitæ ejus insidias struxerit, aut denique conditionibus donationi adjectis non paruerit. *l. ult. C. de revoc. donat.* Quibus tamen casibus solus donator, non item hæres ejus, revocare potest à solo donatorio, non item ab ipsius hærede. *l.* 1. 7. *ult. C. de revoc. donat.* (xix, xx, xxi, xxii, xxiii, xxiv, xxv.)

6. Non tamen fit revocatio propter liberos postea susceptos, cum id nuspiam in jure cautum sit; nisi libertus sit donatarius; qui casus specialis est in *l.* 8. *C. de revoc. donat.* nec ad alios donatores ac donatarios trahendus. Sed propter liberos tempore donationis jam natos aut saltem conceptos donatio post mortem donantis usque ad legitimam revocari potest. *tit. C. inoff. donat. tit. C. de inoff. dot.* (xxvi, xxxvi. & *seqq.*)

6. *Moribus.* Donatio inter patrem & filiumfam. omnino consistit; sed mulier sine mariti consensu nec extraneis nec propriis liberis recte donat: uti nec minores suis tutoribus aut curatoribus, eorumve liberis, immobilia donare possunt, aut ea donationis causâ annuo reditu in gratiam tutorum &c. gravare, nisi tutores tales sint, qui & ab intestato possunt succedere. Ob liberos autem post donationem conceptos & editos ea revocari potest.

* Adde *ex Cod. libr.* 8. *tit.* 54. *de donationibus tit.* 55. *de donat. quæ sub modo vel condit. vel cert. temp. perfic. tit.* 56. *de revoc. donat. libr.* 3. *tit.* 29. *de inoff. donat.*

Tit.

TIT. VI.

De mortis causâ donationibus.

1. Mortis causâ donatio eſt liberalitas propter mortem nullo jure cogente facta, cum magis ſe quis velit habere quam eum cui donat; magiſque eum cui donat, quam hæredem ſuum. §. 1. *Inſt. de donat.* Si quis moriens abſolute donet, nullâ injectâ mortis mentione, magis eſt inter vivos donatio. *l.* 42. §. *ult. ff. h. t.* (I, II, III.)

2. Mortis causâ donat regulariter, qui & legare vel inter vivos donare poteſt; illis, qui mortis ſaltem tempore capaces ſunt. *l.* 22. *ff. h. t.* adhibitis ad minimum quinque teſtibus. *l. fin. C. h. t.* & interveniente acceptatione per donatarium aut ejus procuratorem factâ arg. *l.* 4. 10. *ff. de donat.*

3. Cum autem hæc donatio morte demum donantis confirmetur, exemplo legatorum. §. 1. *Inſt. h t.* etiam per ipſum donantem quandocunque revocari poteſt, etiam ſine causâ, ſolâ pœnitentiâ. *d.* §. 1. adeo ut, ſi pactum vel clauſula de non revocando ſit appoſita, magis ſit futura inter vivos quam mortis causâ donatio. *l.* 27. *ff. h. t.* Obſt. *l* 13. *in fin. l.* 35. §. 4. *ff. h. t.* Reſp. valet quidem mortis causâ donatio ſic facta, *ut nullo caſu revocetur*, ſed non ut mortis causâ, verum magis ut inter vivos donatio; ſic ut improprie ſit donatio mortis cauſa, & non niſi quadam verborum conceptione. Quid, quod & tacite revocata cenſeatur, ſi donans ipſum illud periculum, propter quod in ſpecie donaverat, evaſerit. *d.* §. 1. *Inſt. de donat. l.* 29. 30. 35. §. 3. *ff. h. t.* ut & omnibus illis modis, quibus etiam legata tacite adimuntur, eo quod donationes hæ legatis fere ſunt exæquatæ. *d.* §. 1. (IV, VI, VII, VIII. *& ſeqq.*)

5. *Moribus.* Mortis causâ donatio duobus teſtibus ac tabellione adhibitis perfici poteſt, & ſi pluribus mortis cauſa donatum ſit, jus accreſcendi non habebit locum, uno ex donatariis deficiente, eodem modo quo in legatis. Quod ſi donatio ab infirmo & ægrotante facta ſit, in dubio magis præſumendam eſſe mortis causâ donationem,

nem, quam inter vivos, tradunt Pragmatici.

* Adde *ex Cod. libr.* 8. *tit.* 57. *de donat. causâ mortis.*

LIBER XL.

Tit. I.

De manumissionibus.

1. Manumissionum materia, cum non adeo magnum usum habeat, obiter tractanda. Est ergo manumissio de manu datio; seu datio libertatis; quam non dant actu inter vivos minores annis viginti. *l.* 1. *ff. h. t.* nec filiif. sine jussu patris, cujus in potestate sunt. *l.* 22. *ff. h. t.* Mittuntur autem servi cujuscunque ætatis, proprii, non alieni. *l.* 2. 3. *ff. h. t.* nec manumitti prohibiti. *l.* 9. *ff. h. t.* Ingenui si manumissi sint, nihil eis obest missio: servi vero manumissi fiunt libertini. *tit. Inst. de libertin.* §. 1. *Inst. de ingenuis.*

* Adde *ex Cod. de materiâ manumissionum & connexis, libr.* 7. *tit.* 1. *& seqq. usque ad tit.* 22.

Tit. II.

De manumissis vindictâ.

1. Multis olim modis facta manumissio: puta, vindictâ, censu, testamento, in sacrosanctis ecclesiis, per epistolam, per nuncium, inter amicos; de quibus videndi Interpretes ad *tit. Inst. de libertin.*

Tit. III.

De manumissionibus, quæ servis ad universitates pertinentibus imponuntur.

1. Servi universitatum vindictâ manumitti possunt, decreto ordinis, & præsidis consensu, per actorem; quod

quod ſingulare eſt, cum manumiſſio ſit actus legitimus. *l. 1. 2. C. h. t. de ſerv. reip. manumitt.*

Tit. IV.

De manumiſſis teſtamento.

1. Ut inter vivos, ita & ultimâ voluntate, teſtamento vel codicillis poteſt fieri manumiſſio, directo vel per fideicommiſſum; expreſſe, vel tacite, dum dominus ſervum proprium hæredem inſtituit aut liberis ſuis tutorem dat. *pr. Inſt. de hæred. inſtit.* §. 1. *Inſt. qui teſt. tut. dari poſſ.* nec dominus certo numero manumittendorum adſtrictus eſt, abrogatâ lege Furiâ Caniniâ. *tit. Inſt. de lege Fur. Canin. tollend.*

Tit. V.

De fideicommiſſariis libertatibus.

1. Directo ſolis ſervis propriis libertas datur; per fideicommiſſum vero etiam alienis, qui tunc redimendi & ita manumittendi ſunt. Si dominus eos vendere nolit eo pretio, quod ex teſtamento conſecutus eſt qui rogabatur manumittere, in ſuſpenſo eſt libertatis datio. vide §. 2. *Inſtit de ſingul. reb. per fideic. relict. l.* 24. §. 12. *ff. h. t.*

Tit. VI.

De ademtione libertatis.

1. Libertas teſtamento vel codicillis data adimi rurſus poteſt, vel à teſtatore, eo modo, quo & legata, vel à lege. *l. un. ff. h. t.*

Tit.

Tit. VII.

De statu liberis.

1. Statu liber est, qui statutam in tempus aut conditionem libertatem habet: qualis licet in multis pro libero habeatur, vide *l. 9. §. ult. ff. de pœnis.* vere tamen servus est. *l. 9. ff. h. t.*

Tit. VIII.

Qui sine manumissione ad libertatem perveniant.

1. Sine manumissione liberi fiunt, qui domini necem detexerunt. *l. 5. ff. h. t.* aut beneficium singulare reipublicæ præstiterunt. *l. 2. l. 4. C. pro quib. caus. servi pro præm. libert. accip.* ut & ancilla ea lege vendita, ne prostituatur, si nihilominus prostituta sit. *l. 6. §. 1. ff. h. t.* servus etiam intra certum diem ex pacto contractui adjecto vel ex testamento manumittendus, si non mittatur. *l. 1. 3. ff. h. t.* denique & is, qui propter infirmitatem à domino est pro derelicto habitus. *l. 2. ff. h. t.*

Tit. IX.

Qui & à quibus manumissi liberi non fiant, & ad legem Æliam Sentiam.

1. Quidam, licet manumissi sint, libertatem tamen non consequuntur, puta, si missi fuerint in fraudem creditorum: modo & affectus & effectus concurrat ejusdem creditoris respectu in directa libertatis datione. §. 3. *Inst. h. t. l. 15. ff. quæ in fraud. credit. alien. sunt ut rescind.* In fideicommissaria solus effectus sufficit. *l. ult. C. qui manumitt. non poss.* Sic nec olim liberi fiebant à minore annis viginti manumissi, cum justa causa non esset apud

apud consilium probata. §. 4. *Inst. h. t.* quamvis jure novo eâ ætate, qua quis testamenta facere, etiam libertates ultimâ voluntate servis dare possit. *nov.* 119. *c.* 2.

Tit. X.

De jure aureorum annulorum.

1. Ingenui aureo annulo à libertis distinguebantur; si ergo liberti jus aureorum annulorum à Principe impetrassent, fiebant ingenui, salvo jure patronatus. *l. pen. & ult. ff. h. t.* sed jure novo quotquot manumittuntur ipso jure fiunt ingenui, salvo patronatus jure *nov.* 78. *c.* 1.

Tit. XI.

De natalibus restituendis.

1. Natalibus qui restituebantur à Principe, consentiente patrono, non eo invito, ita fiebant ingenui, ut & jus patronatus tolleretur, perinde ac si liberi nati fuissent. *l.* 2. 4. *ff. h. t.* sed jure novellarum, patrono jus suum remittente, idem sine rescripto Principis habent manumissi, quod antea habebant ex natalium restitutione. *d. nov.* 78. *c.* 1.

Tit. XII.

De liberali causâ.

1. Olim pro eo, qui in servitute detinebatur invitus; erat assertor libertatis, sive cognatus sive extraneus: pro eo, qui volens serviebat, pater assertor audiendus erat. *l.* 1. *& seqq. ff. h. t.* Jure vero novo sublatâ assertione, is qui in possessione libertatis est, ipse per se vel per procuratorem causam agit; sed qui ut servus possidetur, ad libertatem proclamat. *tit. C. de assert. toll.* Nec libertati ullo tempore præscribitur. *l. ult. C. de longi temp. præscr. quæ pro libert. est.*

TIT. XIII.

Quibus ad libertatem proclamare non licet.

1. Non proclamant ad libertatem servi, qui dominis erepti per raptorem manumissi sunt. *l. 2. ff. h. t.* nec qui ad pretium participandum se venundari passi sunt, cum essent annis viginti majores. *l. 1. l. 3. ff. h. t.* Penes quem autem pendente liberali causa res per eos, de quorum statu agitur, possessæ servari debeant, vide *l. ult. C. h. t.*

TIT. XIV.

Si ingenuus esse dicetur.

1. Ut de libertate, sic & de ingenuitate contendi potest: quod fere accidit, si quis ab alio tanquam liberto suo operas obsequia aliaque exigat. vide *l. ult. ff. h. t.* Si quis ingenui statum passim diffamet, quasi libertus esset, diffamatus agit ex *l. diffamari. 5. C. de ingenuis.* ad id ut diffamans probet ea, quæ jactavit, vel alias perpetuum ipsi imponatur silentium. *d. l. 5.*

TIT. XV.

Ne de statu defunctorum post quinquennium quæratur.

1. Quia patronis sæpe competit jus succedendi in bona libertorum, hinc frequens post alicujus obitum est disceptatio, an libertus fuerit an ingenuus. Qualis quæstio post quinquennium moveri nequit in præjudicium ingenuitatis: sed ut is, qui credebatur libertinus, pronuncietur fuisse ingenuus, etiam post quinquennium peti potest. *l. 1. l. 3. ff. h. t.* Quinquennium tamen prædictum non pertinet ad eos, qui in fugâ latitantes mortui sunt, de quorum statu perpetuo quæri potest. *l. ult. C. h. t.*

h. t. nec ad emancipationes, utrum recte factæ sint, nec ne *l. 5. C. h. t.*

Tit. XVI.

De collusione detegendâ.

1. Si domini aut patroni colludant cum servis aut libertis, quibus status controversiam movent, ut liberi vel ingenui declarentur per judicis sententiam, collusionis pœna est, quod amittant dominium aut jus patronatus, idque in præmium accedit ei, qui collusionem detexerit intra quinquennium. *l.* 1. 2. *& passim. ff. h. t.*

LIBER XLI.

Tit. I.

De acquirendo rerum dominio.

1. Dominium est jus quo res nostra est; & acquiritur vel jure gentium vel jure civili. §. 11. *Inst. h. t.* Jure gentium variis modis, qui tamen ad tria capita commode reduci possunt, puta, ad occupationem, accessionem, & traditionem.

2. Occupatio est justa apprehensio rerum corporalium, animo domini facta: ad quam refertur venatio, piscatio, aucupium, locum habens in animalibus quæ nullius sint; adeoque non in mansuetis. §. 16. *Inst. h. t.* *l.* 44. *ff. h. t.* sed feris, ut & mansuefactis postquam revertendi consuetudinem amiserint, ante enim, cum in alicujus sint dominio, eorum furtum fieret. *l.* 8. §. 1. *ff. famil. ercisc.* §. 15. *Inst. h. t.* Nec interest, in suo an in alieno agro aut sylva circumsepta aut stagno vel lacu quis piscatus aut venatus fuerit, ad id, ut fiat animalis capti dominus, sive volente sive invito fundi domino ingressus fuerit: manet enim etiam post domini prohibitionem fera nullius, atque ita occupanti cedit; qui inde dici nequit malæ fidei possessor, cum non teneat rem alienam. §. 12. *Inst. h. t.* arg. *l.* 3. §.

14. *ff. de acquir. possess.* quia tamen iniquum est, invitis dominis venari in eorum agris. *l.* 16. *ff. de servit præd. rust.* contra ingredientem, domino vetante, prodita est domino fundi injuriarum actio. *l.* 13. *in fin. ff. de injuriis.* Plane in alieno vivario aut piscinâ venari vel piscari prohibitum est. *d. l.* 3. §. 14. *ff. de acquir. possess.* (I, II, III, IV, V.)

2. Pertinent & ad occupationem ea quæ ab hostibus capta sunt; capienti enim cedunt, §. 17. *Inst. h. t.* modo mobilia sint, & talia quæ jure postliminii ad pristinos dominos non revertuntur; de quibus vide *l.* 2. *& seqq. ff. de de capt. & postlim.* res enim immobiles capientium non fiunt, sed jure postliminii ad pristinos dominos revertuntur, vel, si nunquam ad cives Romanos pertinuerint; fisco cedunt, aut militibus conceduntur, aut pristinis relinquuntur possessoribus, tributo imposito: de quibus latius egi *tract. de jure militari. cap.* 5. (VIII.)

4. Insuper ad occupationem referenda est *inventio*; ad quam non sufficit, quod quis rem viderit, sed necesse est ut apprehenderit. arg. *l.* 1. §. 1. *l.* 3. §. 3. *in fin. ff. de acquir. possess.* Quæ tamen nec in deperditis locum habet, nec in iis quæ in tempestate navis levandæ causâ jacta sunt, quoties non sunt projecta perdendi animo. vide *l.* 43. §. 10. 11. *ff. de furtis.* §. *pen. & ult. Inst. h. t.* sed tantum in iis, quæ nullius in bonis sunt; qualia quæ in littore inveniuntur. §. 18. *Inst. h. t.* & quæ pro derelictis habentur, quæ dominus eâ mente abjecit, ut in numero rerum suarum esse nolit. §. 46. *Inst. h. t.* quæ tamen si is, qui dominus non est, pro derelicto habuerit, non statim occupantis fiunt, sed usucapione opus est. *l.* 4. *ff. pro derelicto* denique etiam thesaurus: qui est vetus depositio pecuniæ, cujus memoria non exstat, ita ut dominum non habeat. *l.* 31. §. 1. *ff. h. t.* quem si quis invenerit sine artibus magicis in loco proprio, vel sacro, vel religioso qui antea privatorum fuerat in dominio, in totum sibi acquirit: sin in loco alieno vel fisci vel Cæsaris, idque non datâ operâ, dimidium sibi & domino loci vel fisco dimidium acquirit; si datâ operâ, in totum domino hesaurus vel fisco cedit. §. 39. *Inst. h. t. l. un. C. de thesaur. l.* 3. §. *pen. ff. de jure fisci* in quâ, *l.* 3. §. *pen.* locus religiosus accipiendus est de eo, qui ante ad civitatem aut fiscum pertinuit & religiosus factus est, ut cum *d.* §. 39. conciliari possit. (IX, X, XI, XII.)

3. Ac-

3. Acceſſio eſt acquirendi dominii modus, quo res alterius fit, quia rebus ejus accedit: in quâ non ſpectatur, utra res magis ſpretioſa ſit; ſed, quid, cujus rei ornandæ gratiâ accedat. *l.* 19. §. 13. *ff. de auro arg. &c. legat.* Et vel naturalis eſt, vel induſtrialis, vel mixta. Ad naturalem pertinent fœtus animalium & partus ancillarum, qui cedunt domino ventris ſeu matris, non patris. *l.* 5. §. 2. *ff. de rei vind,* Pertinet huc etiam alluvio, incrementum nempe latens, quando ita paulatim adjicitur, ut percipi nequeat, quantum quoquo temporis momento accedat. §. 20. *Inſt. h. t.* quæ nec in agris limitatis nec in lacubus aut ſtagnis locum habet, ſed ſolis fluminibus. *l.* 12. *l.* 16. *ff. h. t.* Alluvioni autem in multis ſimilis eſt avulſio, cum vi fluminis pars terræ avulſa ad alienum defertur agrum; quæ cedit illius agri domino, poſtquam coaluerit. §. 21. *Inſt. h. t.* Quod ſi cum parte terræ arbores quoque avulſæ radices immiſerint in fundum, cui pars avulſa adjecta erat; atque ita coaluerint, ipſæ quoque jure dominii acquiſitæ cenſentur domino fundi cui pars avulſa adhæret. *d.* §. 21. *l* 9. §. 2. *ff. de damno infect.* arg. *l.* 26. §. 2. *ff. h. t.* Obſt. *l.* 5. §. 3. *ff. de rei vindic.* Reſp. non directa ſed utilis tantum datur arborum vindicatio, quæ & iis competit, qui domini non ſunt; idque ad arborum æſtimationem ex bono & æquo. (XIV, XV, XVI.)

6. Adhæc ad naturalem acceſſionem referenda inſula in flumine (non mari) nata, quæ cedit iis, qui prope ripam prædia poſſident, modo prædia habeant non limitata; nam ſi limitata ſint, inſula occupantis fit. *l.* 1. §. 6. *ff. de fluminibus. l.* 16. *ff. h. t.* §. 22 *Inſt. h. t.* ſi natatilis ſit inſula, fluminis conditionem ſequitur & publica eſt. *l.* 65. §. 2. *ff. h. t.* Quod ſi uni ripæ ab initio proximior ſit tota inſula, ei ſoli cedit, cujus ripæ proximior eſt. *d.* §. 22. licet poſtea alluvione accreſcens contra frontes ſuperiorum & inferiorum ac é regione prædia habentium proceſſerit. *l.* 56. *ff. h. t.* (XVII.)

7. Acceſſioni denique naturali annumeranda alvei fluminis mutatio, quæ ſi contigerit, alveus derelictus ad eos pertinet, qui prope ripam prædia habent, & novus alveus fit juris publici; adeo ut ſi hic rurſus deſeratur, non ad priſtinos redeat dominos, ſed magis eorum ſit ad quos prædia adjacentia ſpectant. §. 23. *Inſt. h. t.* niſi ita rece-

dat aqua, ut magis inundatio quam novus alveus esse videatur; quo casu ad pristinos dominos revertetur, convenienter. *l.* 30. §. 3. *ff. h. t.* (adde *l.* 7. §. 5. *ff. h. t.*) non enim inundatione dominium amittitur. §. 24. *Inst. h. t. l.* 1. §. 5. *ff. de fluminib.* licet exercitium dominii durante inundatione videatur perire. *l.* 23. *ff. quib. mod. usufr. amitt.* (XVIII, XIX.

8. Industrialem ad accessionem etiam varia reduci possunt, puta specificatio, commixtio, confusio, intextura, implantatio, satio, inædificatio, pictura, scriptura. Etenim inædificata solum sequuntur. §. 29. 30. *Inst. h. t.* implantata & sata fundum, ex quo aluntur. *l.* 26. §. 2. *ff. h. t.* unde arbor in confinio posita quandoque communis est, quandoque plantanti soli cedit, quandoque soli confini qui non plantavit; prout vel omnes radices, vel circiter mediam radicum partem, vel paucas tantum radices in hunc aut illum fundum egerit. vide *l.* 6. *ff. arbor. furt. cæsarum. l.* 7. §. *ult. ff. h. t.* §. 32. *Inst. h. t.* Scriptura chartæ cedit; picturæ tabula. §. 27. 28. *Inst. h. t.* specificata specificanti, si vel partim ex suâ partim ex alienâ materiâ novam speciem fecerit; vel ex alienâ materiâ tantum, & species ad pristinam materiam reduci nequeat: alias, si ad pristinam materiam reduci possit, ipsi materiæ domino cederet. §. 25. 27. *Inst. h. t.* junct. *l.* 25. *ff. h. t.* (XXI, XXII, XXIII, XXIV, XXV, XXVI, XXVII.)

9. Ad accessionem mixtam fructus pertinent; qui vel naturales sunt, sponte sine curâ & culturâ provenientes, vel industriales, curâ & culturâ hominum produci soliti; *l.* 45. *ff. de usuris. l.* 48. *ff. h. t.* qui tamen aliquando etiam sub naturalibus continentur, quatenus natura cum industria concurrit. *l.* 62. *ff. de rei vind.* vel denique civiles, qui non natura sed jure percipiuntur; ut pensiones, usuræ &c. *d. l.* 62. *ff. de rei vind.* Rursus fructus vel pendentes sunt, necdum à solo separati, qui pars soli sunt & immobilibus accensentur. *l.* 44. *ff. de rei vind.* vel extantes, qui & percepti dici possunt, vel consumti, vel percipiendi, qui, licet percepti non fuerint, honeste tamen potuerunt percipi. Omnes autem fructus, si dominus ipse perceperit, jure dominii protinus suos facit pleno jure & irrevocabiliter: sin malæ fidei possessor, nullos facit suos aut accessionis jure sibi lucratur, sed omnes vero domino vindicanti una cum re ipsâ tenetur restituere, naturales & indu-

duſtriales, exſtantes & conſumtos, ac percipiendos, exceptis ſolis uſuris percipiendis. *d. l.* 62. *ff. de rei vind.* Tenetur autem de percipiendis malæ fidei poſſeſſor, quatenus ipſe potuiſſet percipere, licet forte dominus non tantum fuiſſet percepturus. *l.* 5. *C. de rei vind.* ſi tamen dominus plus potuiſſet percipere quam poſſeſſor, etiam ad id poſſeſſor condemnabitur. *d. l* 62. §. 1. *ff. de rei vind.* At ſi bonæ fidei poſſeſſor ſit, ſolos fructus tempore litis conteſtatæ exſtantes aut poſtea perceptos tenetur reſtituere; non item conſumtos ſive naturales ſive induſtriales, licet inde locupletior factus fuerit. *l.* 48. *ff. h. t.* §. 2. *Inſt. de offic. judic.* junct. *l.* 4. §. 2. *ff. fin. regund.* Obſt. reddere tenetur conſumtos quatenus inde factus eſt locupletior. *l.* 25. §. 11. *ff. de petit. hæred. l.* 1. §. 1. *C. eod. l.* 3. *ff. de condict. indeb.* Reſp. in *d. l.* 25. §. 11. *&* *l.* 1. §. 1. agitur de petitione hæreditatis, in quâ eſt exceptio, quia fructus augent ipſo jure hæreditatem. *l.* 9. *C. famil erciſcund.* & in *l.* 3. non de fructuum ſed rerum principalium reſtitutione quæſtio eſt. Obſt. lucratur tantum induſtriales. *l* 45. *ff. de uſuris.* arg. §. 35. *Inſt. h. t.* Reſp. in *d. l.* 45. agitur quidem de bonæ fidei poſſeſſore, ſed qui titulo caret; adeoque ſingulare eſt: hujuſmodi autem poſſeſſorum exempla alia occurrunt in *l.* 13. §. *ult. ff. de publician. in rem act. l.* 13. §. 1. *ff. de petit. hæred. l.* 2. *C. ſi quis ignor. rem minoris ſine decreto comparav.* & in *d.* §. 35. fructus fiunt pro bonæ fidei poſſeſſoris *pro culturâ & curâ* non fructuum, ſed magis fundi: præterquam quod & fructus naturales culturam deſiderant ad perceptionem. Obſt. etiam fructus necdum conſumtos pleno jure adeoque irevocabiliter ſuos facit. *l.* 28. *ff. de uſuris.* Reſp. ibi *pleno jure* fructus dicuntur poſſeſſoris fieri ſolummodo ad excluſionem uſucapionis; ſed id non impedit, quo minus reſtituendi veniant, ſi adhuc exſtent. (XXVIII, XXIX, XXX, XXXI, XXXII.)

10. Traditio eſt de manu in manum datio, ſeu tranſlatio poſſeſſionis; per quam ut tranſeat dominium, ex parte tradentis adeſſe debet animus transferendi dominii. §. 40. *Inſt. h. t.* & ut tradens dominus ſit, vel ſaltem procurator ejus ad id mandatum habens. §. *nihil* 42. *& ſeq. Inſt. h t.* ut liberam habeat rerum ſuarum adminiſtrationem & alienandi licentiam; & res talis tradatur, cujus dominium transferri poteſt; ac juſta adſit tradendi cauſa. *l.* 31. *ff. h. t.* ex parte vero accipientis neceſſaria acceptatio:

tio: quibus concurrentibus dominium transit; nec tunc interest, vera fiat traditio, an ficta, veluti brevis manus traditio, aut symbolica, traditis horrei, in quo merces erant reconditæ, clavibus. vide §. 44. 45. *Inst. h. t. l.* 74. *ff. de contrah. emt. l.* 14. *in fin. ff. de peric. & commod. rei vend. l.* 1. §. 21. *l.* 18. *ff. de acquir. possess.* Nudâ autem conventione, sine traditione verâ vel fictâ dominium non transfertur. *l.* 20. *C. de pactis.* (XXXIV, XXXV, XXXVI, XXXVII.)

II. *Moribus.* Si quis jus venandi vel piscandi non habens (uti hoc jus varie limitatum est respectu personarum, modi, temporis &c.) feram aut pisces ceperit, quod captum est, non capienti sed salutario & similibus cedit. Nec in animalibus mansuefactis admissa est venatio, veluti falconibus aut accipitribus, licet revertendi consuetudinem amiserint. Non etiam pro derelicto quis habere potest agrum, cui cohæret aggeris adjacentis reficiendi onus, nisi simul omnia prædia aggeris illius munitioni inclusa derelinquere paratus sit. Quamvis autem non statim inundatione amittatur dominium, tamen si quis toto decennio nullum dominii aut continuatæ possessionis actum exercuerit in agris inundatis, veluti piscando supra superficiem agri aquis tecti, aut alio modo, dominium amittit. Præterquam quod & Princeps citare potest pristinos prædiorum dominos ut prædia exsiccent; vel iis deficientibus, eos qui jus pignoris habent in agris mersis; quibus etiam sui copiam non facientibus, quibusvis aliis eos exsiccandos potest concedere.

Cæterum malæ fidei possessor, ut fructus restituit, ita & impensas quatenus utiles sunt, ex æquo & bono recuperat, non modo per retentionem, sed & per actionem.

TIT. II.

De acquirendâ vel amittendâ possessione.

I. Possessio, quasi sedium positio. *l.* 1. *ff. h. t.* est detentio rei corporalis animo sibi habendi: & quidem rei certæ, vel pro indiviso communis, vel partis incertæ in re certâ. arg. *l.* 76. §. 1. *ff. de rei vind.* non item rei plane incertæ, veluti si quis possidere vellet quicquid Ti-

tius

tius possidet. *l.* 3. §. 2. *l.* 26. *ff. h. t.* (I. II.)

2. Est autem possessio vel naturalis vel civilis, idque duplici modo: etenim vel *naturalis* dicitur, quæ in facto consistit, dum quis suo corpore possidet: *civilis*, quæ in jure consistit, dum quis animo possidet. *l.* 10. C. *h. t.* quâ ratione fieri potest, ut duo eandem rem singuli in solidum possideant, unus corpore & injuste, veluti clam, alter animo & juste. *l.* 6. §. 1. *l.* 7. *ff. h. t. l.* 3. *ff. uti possidetis.* at duos eandem rem singulos corpore in solidum possidere, sive juste, sive injuste, id contra naturam est, eoque pertinet argumentatio Pauli JCti in *l.* 3. §. 5. *ff. h. t.* Vel secundo, *civilis* appellatur, quâ quis possidet animo domini; quo modo possident veri domini ac bonæ fidei possessores: *naturalis* vero ea, quâ quis rem tenet animo quidem sibi habendi, sed absque opinione domini; quales præcipue sunt malæ fidei possessores vi vel clam possidentes. *l.* 6. *ff. h. t.* sic & fructuarii naturaliter possident. *l.* 12. *ff. h. t.* & eorum exemplo conductores, commodatarii, precario tenentes; quamvis hi etiam nudi detentores dicantur. *l.* 2. *ff. de rei vind.* (III, IV, V.)

3. Cæterum vel acquiritur, vel retinetur, vel amittitur possessio. Acquirunt omnes, qui possunt habere possidendi animum; ac proinde ipsa municipia non per se sed per suos servos aut administratores. *l.* 1. §. *ult. l.* 2. *ff. h. t.* non furiosi, aut infantes: tutor tamen pro infante potest acquirere. *l.* 1. §. 20. *ff. h. t.* infans etiam tutore autore, quod singulare est. *l.* 32. §. 2. *ff. h. t.* infante major etiam sine tutoris autoritate *l.* 1. §. 3. *l.* 32. §. 2. *ff. h. t.* Obst. *l.* 3. *C. h. t.* Resp. intelligi potest de acquisitione tutore autore, juxta alias leges: nec huic responso refragatus, quod in *d. l.* 3. *in fin.* demum agatur de acquisitione tutore autore; nam potius ibi tractatur de acquisitione, quæ fit *per tutorem* pro pupillo, quæ diversa est ab ea, quæ per pupillum tutore autore fit. Filiif. acquirunt patri possessionem. *l.* 4. *ff. h. t.* servi domino tantum scienti, non ignoranti. *l.* 44. §. 1. *ff. h. t.* nisi vel ex causâ peculiari servus acquirat possessionem, vel nomine domini, quibus casibus etiam ignoranti possessio acquiri potest. *l.* 34. §. *ult. l.* 44. §. 1. *ff. h. t. l.* 31. §. 3. *ff. de usucap.* Quod si servus in fugâ sit, adhuc per eum possessio acquiritur, quamdiu fugitivus ab alio non possidetur. *l.* 1. §. 14. *ff. h. t.* Obst. *l.* 15. *ff. de Publician. in rem act.* Resp. agit de natu-

rali ac corporali possessione, quæ domino per fugitivum acquiri nequit. Sed & per procuratorem possessio recte acquiritur. §. *pen. Inst. per quas person. cuique acquir.* Quod si procurator, cui possessio tradebatur, dixerit se eam sibi velle acquirere, sibi habebit. *l.* 1. §. 20. *ff. h. t.* secus, si propositum tantum in mente retineat, nec exprimat, se sibi acquirere, quo sensu accipienda *l.* 13. *ff. de donation.* (VI, VII, VIII.)

4. Acquiritur autem possessio vel traditione verâ aut fictâ, vel occupatione, vel accessione: nec necesse est, ut singulæ rei partes apprehendantur; cum & unâ tantum fundi parte apprehensâ totus fundus censeatur apprehensus. *l.* 3. §. 1. *ff. h. t.* modo alter qui antea possederat, habeat animum amittendæ possessionis; alioquin, qui ante possedit, omnes eas partes retinet, quas alter non occupaverit vel apprehenderit; ut in casu *l.* 18. §. *ult. ff. h. t.* (IX.)

5. Non tamen ipso jure acquiritur possessio, nequidem per hæredem. *l.* 23. *ff. h.t.* nec solo corpore, nec solo animo, sed utroque simul *l.* 8. *ff. h.t.* licet ficta aut symbolica traditio & apprehensio oculis facta etiam corporali apprehensioni annumeranda sit; ut & ea, quæ corpore seu ministerio alterius fit. vide *l.* 1. §. 21. *l.* 11. *pr.* & §. 2. *l.* 51. *ff. h. t. l.* 74. *ff. de contrab. emt. l.* 1. *C. de donat.* (X.)

6. Quod si res incorporalis sit, non vera sed quasi possessio ejus est, in eâque loco traditionis & apprehensionis est patientia & usus. *l.* 3. *ff. de usufr* (XI.)

Retinetur possessio vel animo & corpore simul; vel solo animo: adeo ut, licet alius absente possessore clam occupaverit possessionem, non tamen ante prior possidere desinat, quam si sciens, alium intrasse, reverti in possessionem ausus non fuerit, metuens vim majorem. *l.* 6. §. *ult. l.* 7. *l.* 25. §. 2. *l.* 46. *ff. h. t. l. ult. C. eod.* vel denique animo proprio per corpus alterius, puta coloni, conductoris, procuratoris, fructuarii, commodatarii &c. *l.* 3. §. 12. *ff. h.t.* sic ut non amittatur, etiamsi mortui fuerint aut furere cœperint hi, quorum corpore possidetur. *l.* 3 §. 8. *l.* 25. §. 1 *ff. h. t.* Quod si colonus aut alius, qui pro alio possidet, possessionem dereliquerit, eamque alius occupaverit, olim quidem possessor etiam ignorans possessionem amittebat. *l.* 40. §. 1. *l.* 44. §. *ult. ff. h. t.* sed jure novo

novo nullum primo possessori ignoranti per talem desertionem & occupationem ab alio factam infertur præjudicium. *l. ult. C. h. t.* sed tantum scienti, & ita possessionem negligenti. arg. *d. l.* 6. §. *ult. l.* 7. *ff. h. t.* (XII.)

7. Quisquis autem possidet, non potest, dum possessionem retinet, sibi mutare causam possessionis: licet possit possessionem primam omittere, & incipere rursus ex novâ causâ possidere. *l.* 3. §. 19. *l.* 19. §. 1. *ff. h. t.* (XIII.)

8. Amittitur possessio animo & corpore simul; non solo corpore. *l.* 8. *ff. h. t.* unde & pupillus solus sine tutoris autoritate eam non amittit, licet corporaliter possit deserere. *l.* 29. *ff. h. t.* Nec solo animo sine corpore. *d. l.* 8. *l.* 153. *ff. de reg. jur.* etiam si quandoque solo animo in jure nostro quis dicatur possessionem amittere. *l.* 4. §. 6. *l.* 18 *l.* 44. §. *ult. ff. h. t.* quatenus nempe vera traditio & desertio corporalis non intervenit; ut tamen semper ficta quæpiam traditio & corporalis desertio concipienda sit in *d. ll.* (XV.)

9. Sunt autem varia possessionis commoda: præterquam enim quod bonæ fidei possessor fructus lucratur; ut *tit. præced.* dictum, etiam possessor omnis eo ipso, quo possidet, potior est aliis non possidentibus in pari causâ. *l.* 9. §. 4. *in fin. ff. de Public. in rem act.* nec regulariter tenetur edere titulum suæ possessionis. *l.* 11. *C. de petit. hæred.* &, si de possessione dejectus sit, in continenti rursus potest adversarium dejicere; aut alioquin petere, ut sibi ante omnia restituatur possessio; etiamsi prædo esset qui dejectus est. *l.* 1. §. 30. 31. *l.* 3. §. 9. *ff. de vi & vi armat. l.* 5. *C. de jure fisci.* (XVI.)

* Adde *ex Cod. libr.* 7. *tit.* 32. *de acquir. & retin. possessione.*

TIT III.

De usurpationibus & usucapionibus.

1. Usucapio est adjectio dominii per continuationem possessionis temporis lege definiti. *l.* 3. *ff. h. t.* Usucapere potest omnis, qui & dominium acquirere; pupil

pillus etiam sine tutoris autoritate, si infante major sit, & furiosus ea quæ ante furorem incepit possidere. *l.* 4. §. 1. 2. 3. *l.* 44. §. 6. *ff. h. t.* Non tamen is qui ab hostibus captus est; adeo ut nec eam usucapionem, quam ante captivitatem inchoaverat, implere possit postquam redierit. *l.* 15. *ff. h. t. l.* 12. §. 3. *ff. de captiv. & postlim.* sed si servus ejus, qui apud hostes est, in urbe remanserit, & possessionem rei ex causa peculiari nactus sit, eam usucapere potest; sive ante domini captivitatem sive durante ea possidere cœperit: si vero non ex causa peculiari, cœptam quidem ante captivitatem domini usucapionem implere potest; at captivitate durante, non potest eam de novo inchoare, nisi dominus apud hostes moriatur; quo casu hæredibus prodesset medii temporis possessio ad usucapionem. *d. l.* 12. §. 2. *de capt. & postl. l.* 44. §. *ult. ff. h. t.* adde *l.* 15. *ff. h. t.* ubi in fine principii delendam esse particulam *non* suadent verba antecedentia. (I, II.)

2. Ad usucapionem autem requiruntur præcipue, justus titulus, bona fides; res non vitiosa, continuata possessio, & tempus lege definitum. (III.)

3. Justus titulus est causa habilis ad dominium transferendum, ut emtio &c. eumque oportet verum esse, non putativum; cum falsa causa usucapionem non pariat. *l.* 27. *ff. h. t.* §. 11. *Inst. h. t.* nisi vel agatur de servitutum præscriptione, ubi bona fides sufficit. *l.* 10. *ff. si servit. vind.* vel justus sit error facti. *l.* 11. *ff. pro emtore.* Plane juris error obest usucapioni. *l.* 31. *ff. h. t.* (IV.)

4. Si alius fingatur titulus, alius vere subsit, veluti si quis fingat se vendere, & donet, usucapio magis ex titulo, qui vere subest, perficitur. *l. ult. ff. pro donato.* secus, si quid fingatur subesse, & tamen nec illud quod fingitur nec aliud agatur; tunc enim, cum titulus deficiat, non procedit usucapio. arg. *tit. C. plus valere quod agitur &c.* (V.)

5. Bona fides est, non habere conscientiam rei alienæ. *l.* 109. *ff. de verb. signif.* eamque sufficit adesse ab initio, id est, traditionis tempore, excepta emtione, in qua & contractus & traditionis tempore bona fides exigitur. *l.* 48. *ff. h. t.* Mala fides superveniens jure civili usucapionem non interrumpit. *l.* 4. §. 18. *ff. h. t.* Obst. *l.* 23. §. 1. *ff. de acquir. rer. domin.* Resp. ibi non de implenda usucapione, sed lucrandis per possessorem fructibus agitur. adde

l. 48.

l. 48. §. 1. *ff. acquir. rer. dom.* (VI, VII, IX, X.)

6. Res vitiosa hic dicitur omnis illa, quæ nequit usucapi: quales sunt res commerciis hominum exemtæ, sacræ, sanctæ, religiosæ, &c. §. 1. *Inst. h. t.* res fisci aut Principis. §. 9. *Inst. h. t.* arg. *l.* 6. §. 1. *ff. de jure fisci.* servi fugitivi. *l.* 1. *C. de servis fugit.* res pupilli *l.* 48. *ff. de acquir. rer. domin.* Obst. *l.* 4. §. 11. *ff. h. t.* *l.* 7. §. 3. *ff. pro emtore.* Resp. ibi tantum quæritur, an, & quomodo vitium in re pupillari furtiva purgetur, ut aliquando res talis usucapi possit; sed non asseritur, præcise durante adhuc ætate impubere eam posse usucapione acquiri. Obst. *l.* 45. *ff. de minor.* Resp. ibi casus singularis, est, quo inchoata erat usucapio contra patrem, & perfecta antequam pupillus nasceretur, Obst *l.* 2. §. 15. *ff. pro emtore.* Resp. ibi pupillus vendiderat rem alienam, quæ usucapi per emtorem potuit. Pertinent huc denique res furtivæ aut vi possessæ. §. 2. 3. *Inst. h. t.* nisi vitium sit purgatum. §. 8. *Inst. h. t.* quod fit, si ad dominum, vel tutorem aut curatorem domini, hoc non ignorantem, res redierit, sic ut avelli nequeat, vel si rediisse fingatur, dum forte dominus nactus est rei æstimationem. *l.* 4. §. 6. 11. 12. *ff. h. t.* *l.* 84. 86. *ff. de furtis.* Et si commodatario ac similibus res erepta sit, necesse est, ut ad dominum (non commodatarium &c.) reversa fuerit. *d. l.* 4. §. 6. *ff. h. t.* nisi ipse dominus debitor rem pignori datam surripuerit, quo casu ad creditorem debet rediisse; alioquin in ejus præjudicium non posset usucapi. *l. ult. ff. h. t.* licet usucapio in præjudicium debitoris surripientis procedat; quippe cujus respectu non videtur esse furtiva, sed tantum intuitu creditoris, cui furtum factum est. *l.* 5. *ff. pro emtore.* *l.* 4. § 21. *ff. h. t.* (XI, XII, XIII, XIV.)

7. Partum ancillæ furtivæ quod attinet, si is conceptus & editus sit apud furem, vel conceptus apud furem & editus apud bonæ fidei possessorem, usucapi nequit. *l.* 12. *C. de furtis.* *l.* 10. *in fin. ff. h. t.* *l.* 48. §. 5. *ff. de furtis.* sin apud bonæ fidei possessorem & conceptus sit & editus, possessor ipse & is in quem alienavit, partum recte usucapit, si modo ante partum editum ignoraverit, ancillam furtivam esse. *l.* 4. §. 18. *l.* 33. *ff. h. t.* *d. l.* 48. §. 5. *ff. de furtis.* adhibitâ tamen distinctione ex *l.* 4. *ff. pro suo.* Obst. *l.* 44. §. 2. *ff. h. t.* Resp. ibi non agitur de ancillâ furtivâ, sed eâ, quam quis simpliciter alienam esse cognove-

noverat: Obst. *l.* 4. §. 15. *ff. h. t.* Resp. in furis hærede est exceptio, quod usucapere nequeat, quia succedit in vitia defuncti. *d. l.* sed id non impedit, quominus tertius, in quem hæres furis in bonâ fide constitutus partum transtulit, eum usucapiat. arg. *l.* 33. *ff. h. t.* (XV.)

8. Continuata possessio appellatur, quæ non est interrupta: ut tamen aliquando &, quæ vere interrupta est, continuata fingatur: quod fit inter defunctum & hæredem, venditorem & emtorem, aliosque similes successores universales aut particulares: modo successor particularis ipse quoque in bona fide sit; quod in universali successore non est necesse, sed defunctum bonam habuisse fidem sufficit. §. 12. *Inst. h. t. l.* 13. *passim ff. de acquir. possess. l.* 5. *ff. de divers. temp. præscript.* unde & jacente hæreditate impleri potest usucapio *l.* 40. *ff. h. t.* (XVI.)

9. Quod si possessio interrupta fuerit, inchoanda est de novo usucapio, non modo contra interrumpentem, sed & contra quosvis alios, si naturalis sit interruptio. *l.* 5. *ff. h. t.* etiam vel naturaliter interrumpitur possessio, ablatione rei. *d. l.* 5. vel civiliter per litis contestationem aut quærelam libello contra absentes apud præsidem aliosque factam. *l.* 2. *C. de annal. except. junct. l. unic. C. de usucap. transform.* (aliter quam jure veteri forte obtinuit. *l.* 2. §. *ult. ff. pro emtore. l.* 9. §. 6. *ff. ad exhibend.*) modo succumbat possessor; nam si vincat continuatur possessio, & impletur pendente lite usucapio, ne alioquin res inter alios judicata aliis prosit. Quod si lis indecisa maneat, loco usucapionis succedit præscriptio annorum quadraginta, computandorum à novissimis actis, ex quo utraque pars cessavit. *l. ult. C. de præscript.* 30. *vel* 40. *annor.* (XVII, XVIII. XIX, XX.)

10. Tempus lege definitum in usucapione ex jure novo est triennium in mobilibus. *pr. Inst. h. t.* etiam servis. arg. *l.* 2. *C. in quib. caus. cessat longi temp. præscript.* Obst. *l.* 3. *l.* 9. *ff. de divers. temp. præscript.* Resp. leges illæ admittunt quidem longi temporis præscriptionem, sed temporis brevioris usucapionem non excludunt. In immobilibus decennium est inter præsentes, inter absentes vicennium. *d. pr. Inst. h. t.* si quis pro tempore præsens pro tempore absens fuerit, tempori absentiæ adjicitur decennium *nov.* 119. *c.* 7. & in hisce omnibus ultimus anni postremi dies cœptus habetur pro completo. *l.* 6. 7. *ff. h. t.*

Præ-

Præsentes autem in hâc materiâ sunt, qui in eâdem Provinciâ domicilium habent; absentes, qui in diversis. *l. fin. vers. sancimus. C. de longi temp. præscr.* Triginta tamen anni desiderantur in casu *nov.* 119. *c.* 7. *in fin.* (XXI.)

11. Sunt autem plurimi usucapionis justi tituli. Primus est *pro soluto*, quando quis vel rem alienam ex causâ debiti sibi solutam, vel rem solutam ut debitam cum debita non esset, usucapit. *l.* 46. 48. *ff. h. t.* (XXII.)

12. *Moribus.* Usucapio triennii decennii vel vicennii non ita recepta est, ut de jure Romano; sed magis in plerisque negotiis obtinuit præscriptio triginta annorum, vel tertiæ partis annorum centum.

* Adde *ex Cod. libr.* 7. *tit.* 30. *communia de usucap. tit.* 31. *de usucap. transformandâ &c. tit.* 33. *de præscript. longi temp. decem vel vig. annor. tit.* 34. *in quib. caus. cessat longi temp. præscr. tit.* 35. *quib. non objicit. longi temp. præscr. tit.* 36. *si advers. cred. præscript. oppon. tit.* 37. *de quadrienn. præscr. tit.* 38. *ne rei domin. vel templor. vind. temp. præscript. submov. tit.* 39. *de præscr.* 30. *vel* 40. *annor.*

TIT. IV.

Pro emtore.

1. **P***ro emtore* usucapit, qui vel revera rem à non domino pure (non sub conditione) emit, vel litis æstimationem solvit. *l.* 1. *l.* 2. §. 2. *ff. h. t.* estque singulare, quod hic bona fides & contractus & traditionis tempore adesse debeat. *l.* 48. *ff. de usucap.* Obst. *l.* 10. *ff. eod.* Resp. subintelligenda est particula *etiam*, ac si diceret; *obtinuit sententia*, etiam *traditionis tempus spectandum esse.* (I, II.)

* Adde *ex Cod. libr.* 7. *tit.* 26. *de usucap. pro emtore.*

TIT. V.

Pro hærede vel pro possessore.

1. **P***ro hærede* hic possidet, qui jure civili; *pro possessore*, qui jure prætorio hæres est. Et hi possunt usucapere

re res in hæreditate repertas quas putabant esse defuncti; cum ejus non essent. *l.* 3. *ff. h. t.* quod si vere hæredes non sint, sed putent se hæredes esse, ipsam quidem hæreditatem vel res ejus, cui se successisse putabant, recte pro hærede usucapiunt. *l.* 33. §. 1. *ff. de usucap* cum & putativus hæres titulum habeat, licet putativum. *l.* 11. *C. de petit. hæred.* at res alienas in hæreditate repertas hæredes putativi non usucapiunt; sed hæ magis per eos usucapiuntur solos, qui vere hæredes sunt, juxta. *d. l.* 3. *ff. h. t.* cui non obstat. *l.* 11. *ff. de divers. temp. præscript.* agit enim de casu, quo defunctus fuit *in malâ fide* & *vitio*, dum alienas res possedit tanquam suas; tunc enim verum est, vitium defuncti ad hæredem transire: sed si defunctus simpliciter possederit rem commodatam vel depositam &c. quâ talem, & non animo sibi habendi, non est in vitio, aut malâ fide possidet: cum ergo hoc posteriore casu nullum subsit defuncti vitium, etiam non potest vitium ad hæredem transire, aut usucapionem per hæredem, qua talem, primitus inchoandam impedire. Obst. *l.* 4. *C. de longi temp. præscript.* Resp. sola diutina possessio obtenta jure successionis non sufficit ad usucapionem aut præscriptionem implendam, nisi alia concurrant requisita; veluti bona fides, res non vitiosa & similia. Obst. *l.* 1. *C. h. t. de usucap. pro hærede.* Resp. verba illa, *cum pro hærede usucapio locum non habeat*; idem significant, ac si Imp. dixisset, *quando pro hærede usucapio locum non habet*, forte deficiente bona fide aut alio requisito, eodem modo, quo verba *cum sciat* denotant quando scit, seu, eo casu quo scit. in *l.* 43. §. 11. *ff. de furtis.* Obst. *l, ult. C. h. t.* Resp. agit de casu, quo defunctus in malâ fide constitutos voluit tamen usucapere, & asseritur, *talem usucapionem non præcedente vero titulo procedere non posse*, *nec prodesse neque tenenti*, *neque hæredi ejus*, adeoque hæredem non posse excludere domini intentionem, *sub obtentu quod velut ex hæreditate esset*, id est, jam à defuncto usucaptum, *quod alienum fuit*, id est, quod revera non fuit usucaptum, juxta. §. *diutina.* 12. *Inst. de usucap.* (1, 11.)

*Adde *ex Cod. libr.* 7. *tit.* 29. *de usucap. pro hærede.*

Tit.

Tit. VI.

Pro donato.

1. Pro *donato* usucapit, cui res aliena donationis causâ est tradita. *l.* 1. *ff. h. t.* licet titulus alius forte fingatur, velut emtionis. *l. ult. ff. h. t.* modo valeat donatio: si enim ipso jure nulla sit, pro donato non procedit usucapio. *l.* 1. §. 1. *l.* 3. *ff. h. t.* Si res aliena mortis causâ donata sit, donatarius eam quidem contra dominum usucapit; sed ipse donans usucaptam adhuc revocare potest quamdiu vivit. *l.* 13. *ff. de mort. caus. donat.* (1, 11.)

* Adde *ex Cod. libr.* 7. *tit.* 27. *de usucap. pro donato:*

Tit. VII.

Pro derelicto.

1. Pro *derelicto* usucapit, qui rem à non domino vere derelictam possidet, putans eam à vero domino derelictam esse. *l.* 4. *ff. h. t.* non ille, qui putat rem esse pro derelicto habitam, cum non esset derelicta; sed forte deperdita. *l.* 6. 7. *ff. h. t.*

Tit. VIII.

Pro legato.

1. Pro *legato* soli illi usucapiunt, cum quibus est testamenti factio. *l.* 7. *ff. h. t.* quoties res aliena ipsis legata ac tradita & bonâ fide accepta est: ut &, si res quidem sit testatoris propria, & tradita tanquam legata, sed ex imperfecto testamento, vel codicillis ademta sit. *l.* 4. *l. ult. ff. h. t.* Ut &, si testator *Titio* legaverit, ac duo sint *Titii*, sic ut plane dubium sit, quis à testatore designatus sit, & tamen hæres uni solverit; licet enim neutri teneretur solvere propter incertitudinem. *l.* 10. *pr. ff. de reb. dubiis*, is tamen, cui solvit, pro legato usucapit. *d. l.* 4. *ff. h. t.* (1, 11.)

Tit. IX.

Pro dote.

1. Pro *dote* usucapit maritus, cui res aliena in dotem data est; si modo matrimonium sit, quippe sine quo nec dos nec pro dote usucapio est. *l.* 1. §. 2. 3. *ff. h. t.* Ante matrimonium si dos data sit, si quidem æstimata, sponsus nec pro dote nec pro suo usucapit. *l.* 2. *ff. h. t.* sin inæstimata, incipit pro suo usucapere ante matrimonium; nisi eo animo data sit, ut non ante fiat accipientis, quam cum nuptiæ celebratæ fuerint. *l.* 1. §. 2. 3. *ff. h. t.* (I, II.)
* Adde *ex Cod. libr.* 7. *tit.* 28. *de usucap. pro dote.*

Tit. X.

Pro suo.

1. Pro *suo* titulus est generalis; quoties quis rem possidet ut suam, quæ erat aliena. *l.* 1. *ff. b. t.* quandoque tamen specialis est; quando nempe cum titulis aliis non concurrit: quod evenit in sponso respectu dotis ante nuptias. *l.* 1. §. 2. *ff. pro dote.* & si quis in mari vel cœlo quid occupaverit venatione aliove modo, tanquam nullius, cum esset alicujus. *l.* 2. *ff. h. t.* (I, II.)

LIBER XLII.

Tit. I.

De re judicatâ & de effectu sententiarum, & de interlocutionibus.

1. Res judicata est, quæ finem controversiarum pronunciatione judicis accepit, absolutione vel condemnatione. *l.* 1. *ff. h. t.* (I, II, III.)

2.

2. Sententia autem, quâ per judicem fit controversiæ determinatio, vel interlocutoria est, vel definitiva. Interlocutoria est pronunciatio de plano, super incidenti aliquo in principio vel medio litis facta, causam principalem non plene determinans. *l.* 14. *ff. h. t. l.* 7. *C. de sentent. & interloc.* arg. *l.* 1. §. 1. *ff. de constit. princip.* Quæ tamen quandoque vim quandam habet definitivæ, veluti, si judex decernat, quæstiones esse adhibendas. *l.* 2. *de apell. recip. vel non* si deferat actori vel reo jusjurandum, juxta *l.* 31. *ff. de jurejur.* si jubeat in arbitrariis quibusdam judiciis rem restitui vel exhiberi. *l.* 18. *ff. de dolo. l.* 14. §. 1. 4. *ff. quod met. causâ.* § 27. *Inst. de action.* (IV.)

3. Definitiva sententia est, quâ tota lis diritmitur: quæ ut valeat, varia requiruntur; puta; ut lata sit à judice competente, de quo *vide tit. de judiciis.* & quidem præsentibus omnibus, qui judicare jussi sunt: uno namque absente, nulla est sententia, licet præsentes cæteri simul consenserint in judicando. *l.* 37. 39. *ff. h. t.* adde *l.* 17. §. *ult. l.* 18. *ff. de recep. qui arbitr. recep.* Quod si, cum omnes præsentes essent, inter se dissentiant, sententia majoris partis rata est. *d. l.* 39. Si pares utrimque numero dissentiant, standum est sententiæ magis favorabili, qualis, quæ pro libertate, pro dote, pro reo est. *l.* 38. *ff. h. t. l.* 70. *ff. de jure dot.* nisi judices dati judicent; tunc enim in pari diffidentium numero prævalet sententia, quam is, qui judices dedit, confirmaverit. *l.* 28. *ff. h. t.* (XVII, XVIII.)

4. Requiritur quoque, ut scribatur non notis sed plenis literis, & ita scripta ex periculo recitetur. *tot. tit. C. de sentent. ex peric. recit.* die non feriato. *l.* 4. *C. quomodo & quand. jud. sent. prof. deb.* adde *tit. de feriis* partibus præsentibus, aut per contumaciam absentibus, sive rei sint, sive actores. *l.* 73. *ff. de judic. l.* 47. *ff. h. t.* (XVIII.)

5. Necesse insuper est, ut feratur pure, non sub conditione; quæ si adjecta sit, pro non scriptâ habetur. *l.* 1. §. 5. *ff. quand. appell.* inter eos ipsos, inter quos facta fuit litisconteſtatio, sive pro se sive procuratorio nomine litem contestati sint. *l.* 1. *C. de sentent. & interloc.* Idque secundum leges: nam si directo contra leges sit, ipsa jure nulla est. *l.* 1. §. 2. *ff. quæ sent. sine appell. rescind.* Ut & conformiter libello, nisi plus petitum sit: quo casu olim actor causâ cadebat; jure novo aliter coercetur, juxta §.

33. *Inst. de action.* paucis casibus exceptis, quibus & ex jure posteriori actor plus petens causâ cadit; putà, si dolose syngrapham exegerit majoris quantitatis quam quæ debetur *l. ult. C. de plus petit.* ut &, si plus petat, quo adversarium ad judicem majorem vocare possit, *nov.* 15. *c.* 4. nisi quis *d. c.* 4. malit explicare de litis impensis. (XIX.)

6, Denique desideratur, ut certa sit sententia, vel per se vel per relationem ad aliud: litem finiens, dubiam non relinquens. *l.* 5. §. 1. *l.* 59. *pr.* & §. 1. 2. *ff. h. t.* ut tamen incerta quadammodo sententia ferri possit, si vel res in genere sit debita, vel duæ res alternative. *l.* 6. §. 1. *ff. h. t.* (XX.)

7. Sententiæ recte latæ effectus est, quod firma maneat, nec per judicem, qui eam tulit, revocari vel mutari possit. *l.* 14. 55. 62. *ff. h. t. l.* 1. *C. sentent. rescind. non poss.* nec propter instrumenta noviter reperta rescindi; nisi vel causa sit publica. *l.* 35. *ff. h. t.* vel lata sit ex jurejurando per judicem delato, *l.* 31. *ff. de jurejur.* vel dolo adversarii factum sit, quo minus instrumenta ante sententiam reperta aut producta fuerint. arg. *l.* 19. *C. de transact.* vel denique posterius testamentum fuerit inventum, quo continetur mutata defuncti voluntas. arg. *l. ult. C. de reb. cred. l.* 3. §. 1. *ff. de transact.* (XXVII, XXVIII.)

8. Possunt tamen ea, quæ in sententia obscure sunt posita, explicari. arg. *l.* 46. *ff. h. t.* & suppleri eodem die, quo lata est, omnia ea, quæ ad consequentiam sententiæ pertinent. *l.* 42. *ff. h. t.* veluti de impensis litis, in quas victus solus condemnandus est. §. 1. *Inst. de pœna temere litig.* nisi victor sit is, qui per contumaciam absens fuit; hic enim, non obstante victoriâ, in pœnam contumaciæ ad ferendas litis expensas damnatur. *l.* 13 §. 2. *in med. C. de judiciis.* Quid; quod & sententia rescindi possit, si ex falsis instrumentis aut testimoniis lata fuerit. *l.* 33. *ff. h. t. tit. C. si ex fals. instrum. seu testim. judicatum sit.* (XXI, XXVIII.)

9. Est & effectus sententiæ, quod post decem dies transeat in rem judicatam, si non appellatum fuerit; quodque jus faciat inter litigantes; non inter alios, paucis casibus exceptis *l.* 63. *ff. h. t. l.* 3. *ff. de pign. & hypoth. tit. C. inter alios act. vel judic. aliis non nocere. l.* 2. *C. quib. res jud. non nocet.* Unde reo quidem victori exceptio rei judicatæ

dicatæ competit, de quâ *libr.* 44. actori vero vincenti rei judicatæ actio; quæ statim à latâ sententiâ datur in actionibus in rem, & iis, quibus restitutio rei aut exhibitio petitur; post menses quatuor in plerisque in personam actionibus. §. 2. 3. *Inst. de offic. jud. l.* 2. 3. *C. de usuris rei judic.* contra condemnatum, etiam pupillum aut minorem, cujus tutor aut curator condemnatus est. *l.* 2. *ff. de admin. tut.* non contra procuratorem, nisi is fuerit procurator in rem suam, aut sine mandato se obtulerit. *l.* 61. *ff. de procurat. l.* 4. *ff. h. t.* Quod si plures unâ sententiâ condemnati sint, contra singulos pro ratâ danda hæc actio, nec unius inopia cæteros onerat: nisi res individua sit condemnatione comprehensa, vel id expressum, ut cæteri præstent quod ab aliis haberi nequit. *l.* 1. 2. *C. si plures unâ sent. condemn. sint.* (XXIX. XXX. XXXI. XXXII.)

10. Tendit hæc actio ad id, ut exsecutioni mandetur sententia: in quâ exsecutione id observandum, ut prius capiantur & distrahantur mobilia condemnati bona, dein immobilia, tandem incorporalia. *l.* 15. *ff. h. t.* Si bona omnia condemnati non sufficiant, condemnatus carceri mancipatur, ab actore tenuiter alendus; nisi bonis cesserit. *l.* 1. *C. qui bon. ced. poss.* vel competentiæ gaudeat beneficio; vide. *l.* 173. *R. I. l.* 19. §. *ult. ff. h. t.* quales sunt milites, donatores contra donatarios, socii contra socios, parentes & patroni contra liberos, & libertos, maritus & uxor respectu dotis restituendæ vel dandæ. *l.* 16. *& seqq. ff. h. t.* ut & pater mulieris, qui dotem pro eâ promisit, si maritus stante matrimonio dotem exigat, non item si eo soluto. *l.* 21. 22. *ff. h. t.* Si tamen pater dolo dotem majorem promiserit pelliciendi generi causâ, cum sciret se eam præstare non posse, etiam stante matrimonio in solidum tenetur. *l. pen. ff. de jure dot.* (XLI. XLII. XLV, XLVI.)

11. *Moribus.* Sententia non in procuratorem sed dominum fertur, & necesse non est ut litigantes tempore recitandæ sententiæ præsentes sint. Si quis plus petierit, in expensas plerumque condemnatur, nec ultra obtinent de cætero pœnæ plus petentium jure Romano notæ. Quamvis autem & hodie judicati exsequendi causâ bona pignori capiantur, non tamen eo præcise ordine servato qui jure civili obtinuit, sed magis ea capiuntur ex quibus facillime pecunia potest confisci. Nec datur in actione per-

sonali mensium quatuor dilatio à latâ sententiâ, sed quandoque reo petenti modicum tempus arbitrio judicis conceditur. Cæterum executioni mandantur sententiæ per exsecutores mandato judicis instructos; quo si careant, impune eis resisti potest: inferiorum tamen judicum sententiæ intra annum, Curiæ Provincialis intra quinquennium, Supremæ vero Curiæ sententiæ intra decennium executioni mandandæ sunt; alioquin eo tempore elapso nova executio à judice decernenda foret citatâ adversâ parte.

7. Adde *ex Cod. lib.* 7. *tit.* 52. *de re judicatâ. tit.* 43. *quomod. & quand. jud. sentent. prof. deb. tit.* 44. *de sent. ex peric. recit. tit.* 45. *de sent. & interloc. omn. jud. tit.* 46. *de sent. quæ sine certâ quant. tit.* 47. *de sent. quæ pro eo quod interest fer. tit.* 49. *de pœn. jud. qui male judic. tit.* 50. *sent. rescindi non posse tit.* 51. *de fruct. & lit. expens. tit.* 53. *de execut. rei jud. tit.* 54. *de usur. rei jud. tit.* 55. *si plures unâ sent. condemn. tit.* 56. *quib. res jud. non noc. tit.* 58. *si ex fals. instr. judicat. sit. tit.* 60. *inter alios acta vel jud. aliis non nocere.*

Tit. II.

De confessis.

1. Confessio est qualiscunque contra se pronuntiatio, & vel expressa est, quæ verbis aut scripturâ fit, vel tacita, quæ ex facto colligitur, veluti ex transactione super delicto privato. *l.* 5. *de his qui not. infam.* quandoque etiam ex taciturnitate, quoties silet is qui respondere tenebatur, & confessio tacenti esset nocitura; de quo ad *tit. de interrog. in jure faciend.* (1.)

2. Es & vel judicialis, quæ in jure aut judicio coram judice vel magistratu competente fit; vel extra judicialis. Judicialis confessionis effectus est, quod confessus pro judicato habeatur, sic ut non ulterior indagatio sed sola sententia desidaretur. *l.* 1. *l.* 5. *ff. h. t. l.* 5. *ff. de custod. & exhib. reor.* modo constet, id ipsum, de quo quis fatetur, veluti furtum, homicidium &c. perpetratum esse, *l.* 23. *§. ult. l.* 24. *l.* 25. *ff. ad leg. Aquil. l.* 1. *§.* 17. 27. *ff. de quæstion.* & quis de suo, non alieno facto, confiteatur. *l. fin. C. de*

ac-

accus. arg. *l.* 9. §. 3. *l.* 19. *ff. de interrog. in jure faciend.* contra se, non pro se: arg. *l.* 5. *C. de probat.* ex liberâ voluntate, non per vim vel metum, aut tormenta. *l.* 1. §. *fin. ff. de quæstion.* nec per errorem, nisi error juris sit. *l.* 2. *ff. h. t.* nec per fervorem quendam aut calorem iracundiæ arg. *l.* 48. *ff. de reg. jur.* Modo insuper confessio certa sit, non vaga; licet confessus teneatur incertam declarare. *l.* 6. *pr.* & §. 1. *ff. h. t.* & fiat præsente ac acceptante adversario vel procuratore ejus. *l.* 6. §. 3. *ff. h. t.* per eum, qui plenum habet judicium; nam si pupillus confessus sit, sine tutore, confessio nulla est; si minor sine curatore, restituitur in integrum. *l.* 6. §. 5. *ff. h. t.* Cæterum procuratoris, tutoris, curatoris, actoris, similiumque confessio perperam emissa pupillo, minori aut domino non nocet. *l.* 6. §. 4. *ff. h. t.* sed magis ipsis confitentibus. *l.* 25. §. 1. *ff. ad leg. Aquil.* Quod si advocatus quid per errorem confessus sit, cliens præsens intra triduum, absens usque ad sententiam potest corrigere, *l.* 3. *C. de error. advocat.* (II. III. IV. V. VI. VII.)

3. Extrajudicialis confessionis non tanta vis est, nec confessus pro judicato habetur; sed tantum præsumtio vel gravior vel levior pro circumstantiarum diversitate contra confitentem nascitur, & revocari potest usque ad litem contestatam, arg. *l.* 26. §. 5. *ff. de noxal. act.* nisi in scriptis facta sit, quæ firmior est & semper acceptari potest: vel nisi in testamento aut mortis articulo facta fuerit, quæ plenum plerumque sortitur effectum. vide *l.* 4. *C. de falsâ caus. adject. legato. l.* 2. *ff. ad Senatusc. Silan. l.* 93. §. 1. *ff. de legat.* 3. *l.* 28. §. *pen.* & *ult. ff. de liberat. legata.* (VIII. IX.)

*Adde *ex Cod. libr.* 7. *tit.* 59. *de confessis.*

TIT III.

De cessione bonorum.

1. Cessionis beneficium flebile ac miserabile, non facile cuiquam denegandum; licet forte ei renunciaverit, vel se soluturum juraverit, vel rescriptum moratorium ante impetraverit; cum inopia ei impossibilem faciat solutionem

nem, & hæc omnia egerit spe melioris fortunæ. Quin imo nec hoc beneficio privandus est, qui se primo debitorem negavit; cum nuspiam inveniatur proposita hæc mendacii pœna. (I, II. III.)

2. Non tamen cedere bonis potest, qui ad pœnam pecuniariam condemnatus est ex delicto; quippe qui si in ære non habeat, in pelle luit. *l. pen. ff. de in jus voc. l. 7. §. 3. ff. de jurisdict. l. 1. §. ult. ff. de pœnis.* nec qui dolo malo in fraudem creditorum bona dissipavit. *l. 51. ff. de re judic.* arg. *l. ult. §. ult. in fin. ff. quæ in fraud. cred. fact. sunt. ut rest. l. 63. §. 7. ff. pro socio.* nec qui dolose corradendo ac subtrahendo in fugam se conjecit. arg. *l. pen. in fin. ff. de jure dot.* (V.)

3. Cedere autem quis potest bonis vel in jure vel extra jus, præsens vel absens per epistolam. *l. ult. ff. h. t.* & cedendo nihil sibi retinet præter vestem quotidianam honestatis causâ: adeo ut & feudorum, emphyteusios, ususfructus, ac rerum ex fideicommisso restituendarum commoditas ad creditores transferatur. arg. *l. 69. §. 1. ff. de legat. 2. l. 8. ff. de reb. aut jud. possid.* quorum tunc est, omnia ex cessione quæsita distrahere; non enim ea inter se possunt dividere & jure dominii retinere. *l. 4. C. h. t.* Si tamen is, qui bonis cessit, iisdem necdum distractis, pœnitentiâ ducatur, bona recuperat, si modo creditoribus satisfacere paratus sit. *l. 3. l. 5. ff. h. t. l. 2. C. eod.* (VI. VII, VIII, IX.)

4. Effectus cessionis est, quod à carceris pœnâ cedentem liberet. *l. 1. C. h. t.* & debitum ipsum non tam extinguat quam potius suspendat; unde si cedens postea ad meliorem fortunam reversus fuerit, adhuc ad solvendum comcompelli potest, gravisurus tamen competentiæ beneficio, sic ut modicum post cessionem acquisitum ei non auferatur. *l. 4. 6. 7. ff. h. t.* (IV, VIII.)

5. Non tamen cessio cedentem notat infamiâ juris. *l. 11. C. ex quib. caus. infam. irrog.* licet ejus fama gravetur quodammodo apud viros honestos, adeoque cessioni bonorum quædam cohæreat facti infamia. arg. *§. 1. Inst. ex quib. caus. manum. non licet. nov. 135.* (IX.)

6. Cæterum quandoque non bonis ceditur, sed rescriptum moratorium à Principe impetratur, quo debitor tutus est, ne intra certum tempus à creditoribus inquietari possit; præstitâ tamen cautione de solvendo debito post tem-

temporis indulti lapsum. Solet autem hoc impetrari consentientibus creditoribus omnibus vel majore eorum parte, quæ non ex personarum numero nec debiti qualitate, an hypothecarium an chirographarium sit, sed potius ex debiti quantitate æstimatur. *l. ult. C. h. t.* (XIV, XV, XVI, XVII, XVIII.)

7. Sive autem cessionis, sive rescripti moratorii beneficium impetretur, neutrum fidejussori prodest. arg. §. *ult. Inst. de replicat.* præsertim etiam, cum rescripti moratorii beneficium tanquam ejusdem naturæ cum cessionis beneficium tanquam ejusdem naturæ cum cessionis beneficio proponatur. (XI, XIX.)

8. *Moribus.* Cessio bonorum hodie tantum fieri potest solenniter; petiturque ejus faciendæ licentia libello supplice, ac conceditur diplomate publico per eum, ad quem ejus rei notio ex regionis cujusque consuetudine pertinet, quod diploma deinde à judice loci in quo degit cedens, comprobatur, si preces cedentis veritate nitantur: quod ut constet, citandi creditores, ut examinato inventario bonorum cedentis, consentiant aut contradicant aut judicis arbitrio in totum relinquant. Qui autem bonis cedit lectum cum apparatu retinet, & ex mobilibus non pretiosis ad usum necessarii singulis rem unam. Rescripta moratori quod attinet, illa eodem fere modo petuntur & conceduntur, quo cessionis beneficium: sed si privatim sine judicis autoritate induciæ debitori concessæ sint, vel pactiones in partem initæ sint à majore creditorum parte, id cæteris non oberit.

* Adde *ex Cod. libr.* 7. *tit.* 71. *qui bonis ced. poss.*

TIT. IV.

Quibus ex causis in possessionem eatur.

1. In bonorum possessionem missio fit vel rei seu debiti servandi causâ, vel legatorum servandorum causâ, vel ventris nomine. *l.* 1. *ff. h. t.* Rei servandæ causâ missionem petunt creditores, quibus vel pure debetur ex quocunque negotio, vel sub conditione ex negotio bonæ fidei. *l.* 6. *ff. h.t.* junct. *l.* 41. *ff. de judic.* non item ex negotio stricti juris, ad quod restringenda *l. pen.* §. *ult. ff. h. t.* arg. *d. l.* 41. Petenda vero à judice aut magistra-

tu, ac prævià summaria causæ cognitione decernenda. *l.* 7. §. 1. 2. *ff. h. t.* non enim cuiquam permissum est privatâ autoritate occupare debitorum bona. *l.* 13. *ff. quod met. caus.* (I, II, III.)

2. Fit autem missio in omnia debitorum bona. *l.* 1. *ff. h t.* licet non omnia distrahantur, sed tantum pro ratâ debiti. *nov.* 53. *c.* 4. §. 1. Nec refert, cujus conditionis sit debitor; cum & in pupillorum, furiosorum ac municipiorum bona missio decerni possit, si non defendantur. *l.* 3. *l.* 7. §. 10. & *seqq. ff. h. t.* arg. *l.* 15. §. 27. 29. *ff. d. damno infect.* Et prodest hæc missio etiam creditoribus non missis, quatenus non missi postea petere possunt, ut fiant ejusdem missionis participes, refusis pro ratâ impensis. *l. fin. C. de bonor. autor jud. possid. l.* 12. *ff. eod.* (III, V, VI.)

3. Cæterum præcipui, quibus rei servandæ causâ missio decernitur, casus sunt, si debitor creditoris fraudandi causâ aliquamdiu latitet, aut absens sit vel ab hostibus captus, nec defendatur. *l.* 6. §. *ult. l.* 7. §. 2. 5. 6. 13. *l.* 13. *ff. h. t.* ut &, si mortuus sit debitor, nec ullus ei hæres existat. *l.* 5. 6. *C. de bon. aut. jud. possid. l.* 8. *ff. h. t.* aut si tutor latitet, ne pupillo alimenta decernantur. §. 9. *Inst. de suspect. tut.* (IV.)

4. *Moribus* Si reus obæratus sui copiam non faciet contra eum ut contumacem ad definitivam sententiam proceditur, nec ultra missioni locus est.

TIT. V.

De rebus autoritate judicis possidendis vel vendendis.

1. Qui in possessionem missus est rei servandæ causâ, consequitur custodiam; sed si debitor creditori ita missio non satisfaciat, decretum alterum per judicem, petente creditore, interponitur, quo creditor consequitur potestatem res distrahendi. *l.* 9. *C. h. t.* Tempus autem, quod inter missionem in possessionem & decretum venditionis debet intercedere, videtur arbitrarium, cum nuspiam determinetur: longius tamen hic tempus effluere debere, colligi potest ex circumstantiis *legis ult. C. h. t.* (I.)

2. Fa-

2. Facienda autem distractio palam auctione publicâ in eo loco, in quo reus defendi debuisset, id est, ubi domicilium habet aut ubi contraxit. *l.* 1. 2. 3. *ff. b. t.* & in concursu plurium idem licitantium, potior est causa creditoris, dein cognati. *l.* 16. *ff. b. t.* (II.)

3. Impeditur tamen jam decreta venditio, si extraneus intercedat, contendens, rem non debitoris sed suam esse, *l.* 15. §. 4. *ff. de re judic.* vel ipse debitor sui copiam faciat & damna impensasque restituat, ac solvere paratus sit. aut alius pro ipso. *l.* 4. §. *ult. ff. h. t. l.* 15 *C. de judiciis.* sed bonis distractis, non potest debitor petere rescissionem venditionis; sed tantum recipit id, quod post demissos creditores superest. arg. *l.* 6. *ff. h. t.* etenim ex pretio rerum distractarum creditoribus satis faciendum est, omnibus quidem, si sufficiat: si non sufficiat, illis qui jure potiores sunt: de quo ad *tit. ff. qui pot. in pign.* (III.)

* Adde *ex Cod. libr.* 7. *tit.* 72. *de bonis autor. jud. possid. &c.*

TIT. VI.

De separationibus.

1. Separatio est diversorum patrimoniorum ad eandem personam pertinentium distinctio judicis veluti prætoris vel præsidis autoritate facta. Quam petere possunt creditores alicujus defuncti & legatarii. *l. pen. ff. h. t.* quibus hæreditas defuncti sufficit, sufficiens non futura, si mixta bonis hæredis obærati etiam inter ejus creditores foret dividenda, sive pure sive in diem sive sub conditione ipsis à defuncto quid debeatur. *l.* 4. *ff. h. t.* uti & separatio locum habet in casu. *l.* 1. §. 9 *ff. h. t.* & *l.* 3. §. 4. *in fin. ff. de minoribus.* Et si quidem omnes, petant, omnibus proderit separatio; sin quidam tantum; solis proderit petentibus. *l.* 1. §. 16. *ff. h. t.* Non tamen eam petit hæres, nisi sit necessarius. *l.* 1. §. *ult. ff. h. t.* nec hæredis creditores. *l.* 1. §. 2 *ff. h. t.* nisi manifesta appareat fraus hæredis directo ad læsionem creditorum suorum damnosam hæreditatem adeuntis. *l.* 1. §. 5. *ff. h. t.* vel libertus hæreditatem obæratam adiverit in præjudicium patroni, qui liberto succedit. *l. pen.* §. 1. *ff. h. t.* (I. II.)

2. Ef-

2. Effectus separationis impetratæ est, quod creditores defuncti in rebus hæreditariis præferantur hæredis creditoribus; sed si deinde in patrimonio defuncti minus inveniatur quam erat debitum, id quod deest non consequuntur ex patrimonio hæredis, nisi justissima causa faciat veniam iis concedi *l.* 1. §. *pen. l.* 3. §. *ult. ff. h. t.* Obst. *l.* 5. *in fin. ff. h. t.* vers. *idemque.* Resp. ibi agitur de casu, quo creditoribus hæredis nondum plene satisfactum erat, licet aliquanto plus consecuti essent, quam defuncti creditores: quamdiu enim creditoribus hæredis non plene satisfactum est, tamdiu non potest is, qui separationem petiit, aliquid ex bonis hæredis consequi; sed illis dimissis potest, propter justissimam erroris causam, ut dictum. (III.)

3. Cessat petendæ separationis facultas, si creditores hæreditarii hæredis fidem secuti sint, novando, fidejussores vel pignora ab eo accipiendo. *l.* 1. §. 10. 11. 15. *ff. h. t.* si elapsum sit quinquennium ab aditâ hæreditate. *l.* 1. §. 13. *ff. h. t.* si res defuncti & hæredis ita jam permixtæ sint, ut amplius separari nequeant. *l.* 1. §. 12. *l.* 2. *ff. h. t.* Quod si hæres ante petitam separationem res quasdam hæreditarias vendiderit bonâ fide, venditio firma manet, non obstante subsecutâ separationis impetratione. *l.* 2. *ff. h. t.* non item, si tantum res pignori obligaverit. *l.* 1. §. 3. *ff. h. t.* (IV.)

* Adde *ex Cod. libr.* 7. *tit.* 72. *de reb. aut jud. possid. & de separatione bonorum.*

Tit. VII.

De curatore bonis dando.

1. Curator solet bonis dari vel à judice ex consensu creditorum. *l.* 2. *pr. ff. h. t.* vel privatim ab ipsis creditoribus rei servandæ causâ in possessionem missis. *l.* 8. §. *ult. ff. de reb. aut jud. possid. l. ult. ff. h. t.* ac vel unus constituitur vel plures; & hi vel conjunctim, vel divisis regionibus administraturi, prout convenerit. *l.* 2. §. 2. *ff. h. t.* Nec prohibetur curator alium suo loco substituere. *l.* 2. §. 1. *ff. h. t.* (I, II, III, IV.)

2. Curatoris officium in genere est, primo inventarium con-

conficere, deinde administrare, locare, creditoribus respondere, actiones tempore perituras exercere, res quæ servari nequeunt distrahere, & tandem etiam omnia divendere, creditoribus ex pretio satisfacere, omnium rationem reddere. *l.* 8. §. 1. *l.* 14. 15. *ff. de reb. aut. jud. possid.* Et à judice quidem constitutus omnibus respondet creditoribus; at à creditoribus electus illis solis, à quibus constitutus est. *l. ult. ff. h. t.* (v, vi, vii, viii, xiii.)

3. Tenetur autem ex gestione suâ curator & creditoribus & debitori: creditoribus quidem, à quibus datus est, actione mandati ad præstandam culpam levem, exemplo tutoris. arg. *l.* 1. §. 22. *ff. de ventre in possess. mitt.* debitori vero actione in factum ad reparandum damnum dolo & latâ culpâ datum. *l.* 6. *in fin. pr.* & §. 2. 3. 5. *ff. de reb. aut. jud. possid.* &, si plures fuerint curatores, singuli in solidum conveniri possunt, *l.* 3. *ff. h. t.* nisi per regiones administratio divisa sit. *l.* 2. §. 2. *ff. h. t.* (ix, x, xi, xii.)

Tit. VIII.

Quæ in fraudem creditorum facta sunt, ut restituantur.

1. Si quid à debitore in fraudem creditorum alienatum sit, id revocatur actione Pauliana vel rescissoria; modo & animus fraudandi (vide *l.* 17. §. 1. *ff. h. t.*) & eventus concurrat respectu ejusdem creditoris: nam si quis Titium tantum fraudare voluerit, & Mævius tantum cum effectu fraudatus sit, dum demum post alienationem incepit esse creditor, firma manet alienatio; nisi ex Mævii fraudati pecunia credita Titius, quem debitor fraudare voluerat, dimissus sit. *l.* 10. §. 1. *l.* 15. 16. *ff. h. t.* (i, xiv.)

2. Pauliana est actio prætoria in factum personalis. arg. *l.* 38. §. 4. *ff. de usuris. l.* 14. *ff. h. t.* competens creditoribus, ob res plerumque ante missionem in possessionem fraudulenter alienatas, arg. *l. ult.* §. *ult. ff. h. t.* quandoque tamen & post missionem, si modo fraus accipientis doceri

docere possit. arg. *l. 9. ff. h. t.* adversus eos, ad quod res est translata, modo & hi fuerint fraudis participes; nisi vel pupilli sint, vel ex causâ lucrativâ acquisiverint. *l. 6.* §. 8. 10. 11. *ff. h. t.* ut tamen onerosa magis quam lucrativa causa respectu mariti sit, si is rem in dotem acceperit. *l. ult.* §. 1. *in med.* & §. 2. *ff. h. t.* Etiam contra ipsum debitorem alienantem, ut saltem arbitrio prætoris coërceatur ejus dolus. *l. ult* §. *ult. ff. h. t.* (II, III, IV, V, VI, VII, VIII, IX. X.)

3. Tendit ad id, ut alienatio rescindatur, & res restituatur cum fructibus perceptis & qui percipi à fraudatore potuerunt, ac omni causâ. *l.* 10 §. 19. 20. 22. *ff. h. t.* nisi possidens in bonâ fide fuerit; quo casu soli fructus tempore alienationis pendentes & qui post inchoatum judicium percepti sunt, restituendi veniunt. *l. ult.* §. 4. *ff. h. t.* (XI. XIX.)

4. Rescissoria est actio prætoria in rem; cujus fundamentum non est fraus accipientis, sed jus pignoris prætorii, quod creditores per missionem in possessionem adepti sunt: competens pro rebus post missionem alienatis contra quosvis bonâ vel mala fide possidentes, itidem ad id ut rescindatur alienatio. §. 6. *Inst. de action.* arg. *l.* 3. *C. ut in possess. legat.* (XII.)

5. Utraque hæc actio intentanda intra annum, ex quo primum experiundi potestas fuit. *l.* 1. *l.* 10. *ff. h. t.* adeoque non à tempore alienationis in fraudem factæ, sed à tempore distractionis omnium bonorum: ante enim experiundi potestas non est, cum certum nondum sit, utrum creditores fraudati sint nec ne. *l.* 6. §. *ult. l.* 10. §. 18. *ff. h. t.* post annum tamen his actionibus locus est saltem ad id quod ad possidentes pervenit, vel eorum dolo factum est quo minus perveniat. *l.* 10. §. *pen. ff. h. t.* (XIII.)

6. Cæterum alienatio in fraudem creditorum variis fit modis, puta vendendo, donando, remittendo debitum vel pignus, patiendo rem aut servitutem rei debitam usucapi, aut actionis instituendæ tempora elabi, ante diem solvendo ei, cui demum ex die debebatur, &c. vide *l.* 1. *in fin. l.* 2. *l.* 3. §. 1. *l.* 4. 5. *l.* 10. §. 12. 14. & *passim. ff. h. t.* Non tamen in fraudem alienare creditur, qui tantum omittit acquirendi conditionem. *l.* 6. *pr.* & §§. *seqq. ff. h. t.* Ut nec, qui uni ex creditoribus urgenti solutionem solverit; non enim cæteri id avocare possunt creditori, qui sibi

sibi vigilavit, sine distinctione an per gratificationem obtinuerit solutionem nec ne; quippe quæ distinctio rejici videtur, *in fin. l. pen. ff. h. t.* modo necdum creditores cæteri in possessionem missi sint: post missionem enim nemo amplius sibi vigilando potuit alteri præjudicare. *l.* 6. §. 7. *ff. h. t.* Obst. *l. pen. circa fin. ff. h. t.* Resp. verba illa, *quod si in eo essent, ut bona debitoris mei venirent &c.* non designant, bona per missionem jam occupata fuisse, sed debitorem ita obæratum esse, ut bona ejus à creditoribus possidenda ac vendenda sint. (XV, XVI, XVII, XVIII.)

* Adde *ex Cod. libr. 7. tit. 75. de revoc. his quæ in fraud. cred. alienata.*

LIBER XLIII.

TIT. I.

De interdictis sive extraordinariis actionibus, quæ pro his competunt.

1. Interdicta, (sic appellata ab interdicendo, vel quasi interim vel inter duos dicta) præparant plerumque judicia principalia, & ad ea aditum pandunt: unde & prius terminenda veniunt, licet pendente petitorio judicio cæpta essent moveri. *l.* 3. *C. h. t. l.* 18. §. *ult. ff. de vi & vi armat.* Et olim erant formulæ ac conceptiones verborum, quibus prætor aliquid fieri jubebat vel prohibebat, sed jure novo pro his competunt actiones extraordinariæ in factum. *pr. &* §. *ult. Inst. h. t.* eæque personales. *l.* 1. §. 3. *ff. h. t.* quibus plerumque de possessione agitur, salvâ manente proprietatis controversiâ; quandoque tamen etiam simul de proprietate vel quasi proprietate. *l.* 2. §. 2. *ff. h. t. l.* 1. §. *ult. ff. de aqua quot. & æstiv. l.* 3. §. 13. *ff. de itin. actuque privat..* (I. II.)

2. Sunt autem variæ interdictorum species: vel enim *exhibitoria* sunt, quibus prætor jubet aliquid exhiberi: vel *restitutoria*, quibus aliquid jubet restitui, vel *prohibitoria*; quibus quid fieri vetat. §. 1. *Inst. h. t. l.* 1. §. 1. *ff. h. t.* Sunt & vel *adipiscendæ*, vel *retinendæ*, vel *recuperandæ* possessionis.

nis. §. 2. *Inst. h. t.* Adhæc vel *simplicia* sunt, in quibus apparet, quis actor quis reus sit; vel duplicia, in quibus uterque simul actor & reus est. §. *pen. Inst. h. t.* Insuper alia spectant ad rem familiarem; alia ad publicam utilitatem pertinent, veluti, ne quid in loco publico fiat. *l.* 2. §. 1. *ff. h. t.* Alia præterea annalia sunt, alia perpetua; ut tamen annalia fiant perpetua, si quid ad eum cum quo agitur pervenerit. *l.* 1. §. *ult. l.* 4. *ff. h. t.* Quædam etiam directa sunt, quædam noxalia, *l. ult. ff. h. t.* Denique quædam publica sunt, quibus quilibet ex populo experiri potest; quædam privata, iis quorum interest peculialiter competentia. (III.)

3. Cæterùm interdicta non solent infamare. *l.* 13. *ff. de vi & vi armat.* & in iis non modo rei principalis, sed & fructuum habetur ratio, à tempore tamen solummodo interdicti redditi, non retro. *l.* 3. *ff. h. t.* excepto interdicto unde vi *l.* 1. §. 40. *ff. de vi & vi armat.* (IV.)

4. *Moribus.* Interdictorum loco hodie conceduntur mandata à Curiis superioribus.

* Adde *ex Cod. libr.* 8. *tit.* 1. *de interdictis.*

Tit. II.

Quorum bonorum.

1. Interdictum *quorum bonorum* est adipiscendæ possessionis competens illis quibus à prætore est data bonorum possessio, & eorum exemplo etiam hæredibus civilibus. *l.* 1. *C. h. t.* adversus eos, qui pro hærede vel pro possessore possident. *l.* 1. 2. *ff. h. t. l.* 2. *C. h. t.* non contra defuncti debitores. *l.* 2. *ff. h. t.* ad id ut acquirant ipsam rerum hæreditariarum corporalium, non incorporalium possessionem, aut æstimationem eorum quæ dolo desiderant possideri. *d. l.* 1. 2. *ff. h. t.* nec hic objici potest petenti exceptio dominii, nisi in continenti probetur. *l. ult. C. h. t.* (I.)

2. Erat & olim interdictum ex constitutione Hadriani, sed eo abrogato, Justinianus introduxit remedium possessorium, quo hæres scriptus mittitur in possessionem rerum hæreditariarum, prævià summarià causæ cognitione, si modo exhibeat testamentum nullo visibili vitio laborans:

rans: id est, non cancellatum nec abolitum, neque ex quacunque suæ formæ parte vitiatum. *l. fin. C. de edict. divi Hadrian. toll.* (II. & *seqq.*)

* Adde *ex Cod. libr.* 8. *tit.* 2. *quorum bonorum.* *libr.* 6. *tit.* 33. *de edicto divi Hadriani tollendo.*

Tit. III.

Quod legatorum.

1. Interdictum *quod legatorum* est restitutorium adipiscendæ possessionis, competens hæredi & hæredis hæredi. *l.* 1. §. 3. *ff. h. t.* modo paratus sit cautionem præstare de legatis solvendis, quibus gravatus est. *l.* 1. §. 16. *l.* 2. §. 1. *ff. h. t.* contra legatarios & fideicommissarios particulares, eosque qui ab his rem nacti sunt. *l.* 1. §. 13. *ff. h. t.* non contra mortis causa donatarios. *l.* 1. §. 5. *ff. h. t.* ad id ut restituantur res hæreditariæ corporales. *l.* 1. §. 8. *ff. h. t.* quas legatarii circa hæredis voluntatem acceperunt, *l.* 1. §. 2. *ff. h. t.* vel etiam ex hæredis voluntate, sed ante aditam hæreditatem. *l.* 1. §. 11. *ff. h. t.* si forte intersit hæredis res legatas habere, quo Falcidiam deducat. Si plures hæredes sint, quorum alter consensit, alter non item, solus hoc interdicto agit non consentiens. *l.* 1. §. 15. *ff. h. t.* (I, II, III, IV.)

* Adde *ex C. libr.* 8. *tit.* 3. *quorum legatorum.*

Tit. IV.

Ne vis fiat ei, qui in possessionem missus erit.

1. Interdictum, ne *vis fiat in possessionem misso*, generale est, competens iis, quos prætor ex aliquâ causâ in possessionem misit, si illi prohibiti sint in possessionem venire suo vel alieno nomine. *l.* 1. §. 2. *l.* 2. *ff. h. t.* contra prohibentes vel expellentes; suo vel alieno nomine. *l.* 2. §. 1. *ff. h. t.* quandoque ad id quanti ea res est, quo casu actio in factum annalis & pœnalis est, quæ hæredibus non in hæredes datur. *l.* 1. *pr.* & §. 8. *ff. h. t.* Quandoque ad

id quod interest; quo casu perpetua est, hæredibus ac in hæredes competens; quod evenit, si legatorum nomine quis in possessionem mittatur: nec mirum; cum hæres præstationem ejus quod interest possit evitare, præstitiâ legatariis cautione. *l.* 1. §. *ult. ff. h. t.* Potest & ipse magistratus, qui in possessionem misit, missum potestate suâ in possessionem inducere, causâ summarie cognitâ. *l.* 3. *pr. ff. h. t.* (I, III, IV.)

2. Cessat hoc interdictum, si pupillus necdum doli capax vim fecerit. *l.* 1. §. 6. *ff. h. t.* vel si quis alius dolo careat, putans rem suam esse vel sibi nexam, *l.* 1. §. 4. *ff. h. t.* (II.)

TIT. V.

De tabulis exhibendis.

1. Interdictum *de tabulis exhibendis* datur ei, cui primis vel secundis tabulis vel codicillis alicujus jam defuncti (non viventis. *l.* 1. §. 10. *ff. h. t.*) relicta est hæreditas, legatum, vel fideicommissum. *l.* 1. §. 2. *l.* 3. §. 10. *ff. h. t. l.* 1. *C. h. t.* contra detinentem tabulas, & hæredem ejus, si is detineat: ad id ut tabulæ exhibeantur, vel præstetur id quod interest, seu quantum est in hæreditate vel legato relicto, si quis neget se tabulas possidere. *l.* 1. §. 1. *l.* 3. §. 11. 12. 13. *ff. h. t.* licet tantum sub conditione quid legatum esset: adeo ut nec restituendum sit id quod interest, si conditio deficiat; eo quod pœna magis videtur esse præstita. *l.* 3. §. 14. *ff. h. t.* Nec hic anxie inquiritur, tabulæ perfectæ sint, an imperfectæ, an falsæ &c. *l.* 1. §. 4. 5. *ff. h. t.* Quod si quis ob non exhibitas tabulas id quod interest ultra legatum petere; sin ab extraneo, potest. *l.* 3. §. 15. *ff. h. t.* (I, II, III, IV.)

2. Cessat hoc interdictum in casibus expressis in *l. ult. ff. h. t.* (V.)

* Adde *ex Cod. libr.* 8. *tit.* 7. *de tabulis exhibend.*

TIT.

Tit. VI.

Ne quid in loco sacro fiat.

1. Interdictum *nequid in loco sacro fiat*, est, quo quis prohibetur in loco sacro quid facere vel immittere, quod deformitatem adferat; & si quid factum sit, in pristinum statum est restituendum. *l.* 1. *ff. h. t.* Quod & ad loca sancta porrectum est. *l.* 2. *ff. h. t.*

Tit. VII.

De locis & itineribus publicis.

1. Loca publica sunt, quorum proprietas est alicujus populi, usus vero omnium. Viæ publicæ dicuntur, quæ in porrectum definitæ sunt ab eo, qui publicandi potestatem habet: aliter appellatæ regiæ, prætoriæ, consulares. *l.* 2. §. 21. *ff. ne quid in loc. publ. l.* 3. *ff. h. t.* privatæ sunt, quæ vel ex servitute debentur, vel à via regia ad agros deflectunt. *l.* 2. §. 23. *ff. ne quid in loc. publ.* Vicinales viæ dictæ sunt, quæ in vicos ducunt, ex agris privatorum collatione factæ; quarum una pars in viam regiam definit, altera sine exitu in ipso vico intermoritur. *l.* 3. *ff. h. t.*

2. Cæterum cuivis liberum esse debet frui locis & itineribus publicis; quem etiam in finem cuivis competit de his interdictum. *l.* 1. *ff. h. t.*

Tit. VIII.

Ne quid in loco publico fiat.

1. Si quid in loco publico (sub quo non continentur loca fiscalia. *l.* 2. §. 4. *ff. h. t.*) fiat, quo damnum alteri datur, ei, & cuivis ex populo datur hoc interdictum, ne quid in loco publico fiat; contra quemvis in loco publico quid molientem, quo deterior fit loci publici usus

(quo modo id fiat vide *l.* 2. §. 14. 25. 29. *l.* 3. 4. *ff. b. t.*) ad id ut desistatur, & caveatur de non pergendo in opere cœpto. *l.* 2. §. 14. 17. *ff. b. t.* vel, si quid jam factum sit, id destruatur: nisi in publico ædificium exstructum sit, quo non adeo multum impeditur usus loci publici; quo casu tantum imponitur exstruenti præstatio solarii ne urbs ruinis deformetur. *l.* 2. §. 17. 18. *ff. b. t.*

2. Sunt præterea hoc *tit.* proposita tria de viâ, & itinere publico interdicta: primum est prohibitorium, ne quo facto vel immisso iter aut via publica fiat deterior, ad rusticas, non urbanas vias pertinens *l.* 2. §. 20. 24. *ff. b. t.* Alterum est prohibitorium & restitutorium simul, ne quid in viâ publicâ fiat, aut, si factum sit, viri boni arbitratu restituatur. *l.* 2. §. 35. *ff. b. t.* Tertium prohibitorium est, ne vis fiat, ei, qui via publica vel itinere publico utitur. *l.* 2. §. *ult. ff. b. t.*

Tit. IX.

De loco publico fruendo.

1. Si publicanus, qui publicum conduxit ab eo qui elocandi jus habet; socius ejus, prohibeatur publico frui, prætor interdicit, ne vis ei fiat, quo minus fruatur juxta leges conductionis. *l.* 1. *pr.* & §. 3. *ff. b. t.* invitis tamen publicanis in loco publico statuas ponere licet, si Princeps permittat. *l.* 2. *ff. b. t.*

Tit. X.

De viâ publicâ, & si quid in eâ factum esse dicetur.

1. Magistratus curæ ædium ac viarum præpositi; prohibent, ne quid in viis publicis fiat, ex quo vicini ædibus damnum infertur, aut ipsa via ejusve usus deterior fit: & si quid factum sit, id jubent restitui: quemadmodum

dum & jubent, ut quisque ante suam domum vias sartas stratas ac purgatas habeat. *l.* 1.*pr.* §. 1. 2. 3. *ff. h.t.*

TIT. XI.

De viâ & itinere publico reficiendo.

1. Si quis viam publicam velit aperire & reficere, ei prætor vim fieri vetat, & dat ei actionem ad id quod interest contra eum qui refectionem impedit: nisi quis sub specie refectionis viam corrumpat; tunc enim impune vim patitur. *l.* 1. §. 2. 3. *ff. h. t.* &, si vicinis damnum dederit, in eorum fundos viam publicam rejiciendo, etiam in eum actio *viæ receptæ* datur in id quod vicinorum interest. *l. ult. ff. h. t.*

TIT. XII.

De fluminibus, ne quid in flumine publico ripâve ejus fiat, quo pejus navigetur.

1. Flumen est collectio aquæ intra certas ripas; quas non mutat insolita fluminis exundatio. *l.* 1. §. 5. *l.* 3. §. 1. 2. *ff. h. t.* & vel publicum est, quod perenniter fluit ac ad populum pertinet; vel privatum quod in privati est dominio. *l.* 1. §. 3. 4. *ff. h. t.*

2. Vetat autem prætor, ne quid in flumine publico fiat, quo pejus navigetur, ac cuivis e populo dat interdictum contra facientem, ne fiat; vel ut tollatur, si jam factum sit. *l.* 1. *pr.* & §. 19. 20, 21. *ff. h. t.* Si quid in mari vel littore fiat, quo portus, statio, aut navigatio deterior redditur, utili interdicto locus est. *l.* 1. §. 17. *ff. h. t.* ut &, si quid in flumine non navigabili fiat quo cursus aquæ impeditur *l.* 1. §. 12. 18. *ff. h. t.* non item, si quid in flumine privato fiat. *l.* 1. §. 4. *ff. h. t.*

Tit. XIII.

Ne quid in flumine publico fiat, quo aliter aqua fluat &c.

1. Hoc interdictum, *ne quid in flumine publico fiat, quo aliter aqua fluat atque uti superiore æstate fluxit*, competit cuivis ex populo, contra eum qui fecit ut aliter aqua fluat, cum non haberet faciendi jus: ad id ut opus intermittatur, & quod factum est restituatur. *l.* 1. §. 8. 9. 10. 11. 12. *ff. h. t.*

Tit. XIV.

Ut in flumine publico navigare liceat.

1. Prætor vim fieri vetat, quo minus in flumine publico, fossâ, stagno, lacu publico, navem, ratem agere, vel per ripam merces exonerare liceat. *l. un. ff. h. t.* Publicano, qui lacum conduxit, utile accommodatur interdictum, si prohibeatur piscari. *l. un.* §. 7. *ff. h. t.*

Tit. XV.

De ripâ muniendâ.

1. Si quis ripæ contra vim fluminis muniendæ gratia opus in flumine vel ripâ faciat, prætor vim fieri vetat, modo vicinis & e regione prædia possidentibus caveat de damno infecto ad decennium. *l. un.* §. 2. 3. 4. *ff. h. t.*

Tit. XVI.

De vi & vi armatâ.

1. Interdictum *de vi & vi armatâ* recuperandæ possessionis locum habet in rebus immobilibus, & incorporali-

ralibus quæ immobilibus accenſentur, ut uſufructu immobilium. *l.* 3. §. *pen. ff. h. t.* non item in mobilibus, niſi conſiderentur ut acceſſiones immobilium. *l.* 1. §. 6. & *ſeqq.* & §. 32. *ff. h. t.* Et competit ei, qui de poſſeſſione vi dejectus eſt, hæredique ejus. *l.* 1. §. 44. *ff. h. t.* ſive bonâ ſive* malâ fide poſſederit. *l.* 1. §. 30. *ff. h. t.* non tamen ei, qui adhuc poſſidet per ſe vel per colonos. *l.* 1. §. 45. *ff. h. t.* nec ei, qui nunquam poſſedit, ſed arcetur intrare volens in poſſeſſionem. *l.* 1. §. 26. *ff. h. t.* nec colono aut procuratori. *l.* 1. §. 22. *ff. h. t.* niſi inceperint ſuo nomine poſſeſſionem retinere tanquam prædones. *l.* 12. 18. *ff. h. t.* (I, II, III, IV.)

2. Datur contra dejicientem, ſive per ſe ſive per procuratorem dejecerit. *l.* 1. §. 13. 14. *ff. h. t.* etiam ſi dejiciens ipſe dominus eſſet. *l.* 4. §. 26. *ff. de uſurp. & uſuc.* arg. *d. l.* 1. §. 30. *ff. h. t.* junct. *l.* 18. *ff. h. t.* §. 1. *Inſt. de vi bon. rapt.* vel â dejecto prius ipſe dejectus fuiſſet, modo inter primam & poſteriorem dejectionem intervallum temporis interceſſerit. arg. *l.* 17. *ff. h. t.* nec intereſt utrum dejiciens adhuc poſſideat, nec ne. *l.* 1. §. 42. *ff. h. t.* Non tamen in tertium datur poſſeſſorem. *l.* 7. *ff. h. t.* nec contra parentem aut patronum, niſi vis armata fuerit adhibita. *l.* 1. §. 43. *ff. h. t.* nec contra hæredes dejicientis, niſi quatenus ad eos pervenit. *l.* 1. §. *ult. ff. h. t.* (V.)

3. Tendit ad id, ut reſtituatur poſſeſſio rei immobilis unà cum mobilibus, quæ ibi fuerunt. *l.* 1. §. 32. *l.* 19. *ff. h. t.* & fructibus à tempore dejectionis perceptis, ac eo quod intereſt, omnique causâ. *l.* 1. §. 31. 34. 40. 41. *ff. h. t.* modo intra annum agatur: poſt annum enim id tantum reſtituitur; quod ad dejicientem pervenit. *l.* 1. *pr. ff. h. t.* (VI.)

4. Præter hoc interdictum *unde vi* alia ſunt prodita ex conſtitutionibus remedia, quibus ſuccurritur illis, qui vim paſſi ſunt, juxta *ll. in tit. C. unde vi.*

5. *Moribus.* Recuperandæ poſſeſſionis remediis plenioribus jure Canonico introductis utimur, de quibus agitur in adjectis ad calcem libri de differentiis juris civilis & canon.

* Adde *ex Cod. libr.* 8. *tit.* 4. *unde vi.*

Tit. XVII.

Uti possidetis.

1. Interdictum *uti possidetis*, est retinendæ possessionis duplex, annale. *l.* 1. *ff. h. t.* competens ei, qui tempore litis contestatæ non vi, clam, vel precario ab adversario possidet; licet à tertio vi, clam, vel precario possideat. *l.* 1. §. *ult. ff. h. t.* Non tamen creditoribus in possessionem missis. *l.* 3. §. 8. *ff. h. t.* nec hæredibus ejus qui possedit. arg. *l.* 23. *ff. de acquir. possess.* Contra eum qui se quoque possidere contendit. Ad id, ut ipse justus, alter injustus possessor declaretur, & præstetur id quod interest possessionem turbatam non esse, adeoque ipsa æstimetur possessio, cujus longe alia quam proprietatis æstimatio est. *l.* 3 §. *ult. ff. h. t.* (I, II, III, IV.)

2. Utile interdictum *uti possidetis* respectu servitutum, & eorum, quæ in jure consistunt, locum habet. *l. ult. ff. h. t. l.* 8. §. 5. *ff. si servit. vind.* arg. *l. ult. ff. de servitut.* (I.)

4. *Moribus.* Loco interdicti uti possidetis peti solet à Curià mandatum manutenentiæ, ut loquuntur.

* Adde *ex Cod. libr.* 8. *tit.* 6. *uti possidetis.*

Tit. XVIII.

De superficiebus.

1. Superficies est omne id quod supra solum seu soli faciem est, ut arbores, plantæ, præcipue ædificia. Superficiarius autem, qui supra solum alterius superficiem habet, solarium solvit. *l.* 2. §. 17. *ff. ne quid in loco publ. fiat.* &, quia utilis dominus est, vindicare superficiem utiliter potest. *l.* 1. §. 3. *ff. h. t.* licet dominus fundi etiam sit dominus directus superficiei, seu ædium impositarum. *l. ult. ff. h. t.* Habet & interdictum de superficiebus, quo prætor vim fieri vetat fruenti superficie, quo minus ita fruatur, si à domino vel alio turbetur in possessione. *l.* 1. *pr.* & §. 2. *ff. h. t.* in quo omnia eodem modo servantur,

ut

ut in interdicto uti possidetis *l.* 1. §. 2. *ff. h. t.*

Tit. XIX.

De itinere actuque privato.

1. Interdictum *de itinere actuque privato* respicit servitutes rusticas. *l.* 1. §. 1. *ff. h. t.* & duplex est; primum datur ei, qui hoc anno itinere actuque privato usus est; cui vim fieri vetat prætor quo minus utatur; si modo non vi clam; vel precario ab adversario possideat. *l.* 1. *pr. ff. h. t.* & per tempus modicum, non minus triginta diebus intra annum à die interdicti retro computandum usus sit. *l.* 1. §. 2. 3. *ff. b. t.* Et hoc non continet causam proprietatis; unde est, quod etiam eo experiantur illi, qui non habent jus servitus. *l.* 1. §. 2. 4. *ff. h. t.*

Alterum interdictum est de *itinere actuque privato reficiendo*, quod causam proprietatis continet, non enim aliter quis hoc interdicto vincit, quam si duo probaverit, puta, se hoc anno usum esse, & jus servitutis habere. *l.* 3. §. 13. *l.* 5. §. *pen. ff. h. t. l.* 2. §. 2. *ff. de interdictis.*

Tit. XX.

De aquâ quotidianâ & æstivâ.

1. De aquâ *quotidianâ*, quæ sc. semper hieme & æstate duci solet, prætor interdicit, ne vis fiat ducenti, quo minus ita ducat, uti hoc anno duxit. *l.* 1. *pr. ff. h. t.* *De æstivâ*, quam sc. sola æstate duci expedit, vim fieri æstate vetat prætor, quo minus quis ita ducat, ut superiori æstate duxit. *l.* 1. §. 29. *ff. h. t.* & sufficit vel unâ die aut nocte aquam duxisse non vi, clam, vel precario. *l.* 1. §. 4. *ff h. t.* Necesse tamen est, ut quis à capite aquam duxerit, non aliunde. *l.* 1. §. 7. 8. *ff. h. t.*

2. Est & interdictum de aquâ publicâ ex castello ducendâ, ne vis fiat ei, qui ex concessione Principis aquam talem ducit. *l.* 1. §. 38. 41. & *seqq. ff. h. t.*

Tit. XXI.

De rivis.

1. *Specus* est locus undique apertus & in profundum demersus, per quem aquâ ducitur. *Rivus* alias quidem à flumine differt magnitudine & opinione accolarum. *l.* 1. §. 1. *ff. de fluminib.* sed hic accipitur pro loco per longitudinem depresso, quo aqua decurrit. *l.* 1. §. 2. *ff. h t.* Incile est locus depressus ad latus fluminis. *l.* 1. §. 5. *ff. h. t.* Septa sunt, quæ ad incile opponuntur aquæ ducendæ vel derivandæ causâ. *l.* 1. §. 4. *ff. h. t.*

2. Prætor autem vim fieri vetat, quo minus rivos, specus, septa reficere liceat aquæ ducendæ causâ; quod interdictum competit ei, qui superiore vel hac æstate aquam duxit non vi, clam, vel præcario, licet aliter aquæ ducendæ jus non habeat. *l.* 1. §. 9. *ff. h. t.* Sub specie tamen refectionis aliquid novi faciens impune vim patitur. *l.* 1. §. 10. 11. *ff. h. t.* nisi sine novo opere & mutatione operis rivus aquam continere nequeat. *l.* 3. §. 1. *ff. h. t.*

Tit. XXII.

De fonte.

1. Qui hoc anno usus est aqua ex piscina, fonte, lacu, puteo, hauriendo vel pecus appellendo, ei vim fieri vetat prætor, quo minus utatur, modo aqua viva sit & perpetua. *l.* 1. §. 4. *ff. h. t.* sed ad cisternas hoc edictum non pertinet. *d. l.* 1. §. 4.

2. Est & interdictum, ne vis fiat purganti vel reficienti fontem. *l.* 1. §. 6. *ff. h. t.*

Tit. XXIII.

De cloacis.

1. Cloaca est locus per quem colluvies defluit. *l.* 1. §. 4 *ff. h. t.* cujus occasione proditum est interdictum, quo

quo prætor vim fieri vetat reficienti vel purganti cloacam privatam; licet vi, clam vel precario ab adversario possideat; eo quod reipublicæ intereſt, eam purgari. *l.* 1. §. 7. *ff. h. t.*

2. De Publicis vero cloacis eſt interdictum, ne quid in eas immittatur aut fiat, vel, ſi immiſſum ſit, reſtituatur, *l.* 1. §. 15. 16. *ff. h.t.*

Tit. XXIV.

Quod vi aut clam.

1. Interdicto *quod vi aut clam* prætor occurrit calliditati eorum, qui vi aut clam quid agunt, opus novum faciendo vel deſtruendo: jubet enim in priſtinum ſtatum reſtitui ea, quæ vi vel clam facta ſunt. Clam autem facere cenſetur, qui, cum alteri denuntiare deberet, non denunciavit, controverſiam metuens, vel metuere debens, licet ſupinâ forte ignorantiâ non timeat; vi vero facit tum is, cui denunciatum eſt ne faceret, ſi tamen fecerit. *l.* 1. §. 5. *ff. h. t.* tum etiam, qui vere vim adhibuit, licet tunc ei denunciatum non fuerit. *l.* 3. §. 1. *l.* 20. *ff. h. t.* (I.)

2. Competit itaque hoc interdictum ei cujus intereſt, licet non poſſideat. *l.* 16. *ff. h. t.* adverſus eum, à quo cujuſve nomine opus novum factum eſt. *l.* 5. §. *ult. ff. h. t.* & adverſus hæredem, quatenus ad eum pervenit. *l.* 15. §. 3. *ff. h. t.* ut & contra quemvis poſſidentem. *l.* 15. *ff. h. t.* quandoque & contra non poſſidentem, ſaltem ad impenſas. *l.* 16. §. *ult. ff. h. t.* Ad id ut opus reſtituatur & præſtetur id quod intereſt. *l.* 12. *l.* 15. §. 7. & *ult. ff. h. t.* vel ſi tertius, qui opus non fecit, poſſideat, præſtet patientiam ut opus tollatur impenſa ejus qui fecit aut fieri curavit. *l.* 16. §. *ult. ff. h. t.* (II.)

3. Ceſſat hoc interdictum poſt annum ex quo opus factum eſt. *l.* 15. §. 3. 4. *ff. h. t.* ut & in rebus mobilibus, *l.* 20. §. *pen. ff. h. t.* aut ſi denunciatio facta ſit ei, qui nunc agere vult, & is tempore denunciationis in opus conſenſerit. *l.* 3. §. 2. *ff. h. t.* ac denique, ſi faciens juſtam habuerit faciendi cauſam. vide. *l.* 7. §. 4. *ff. h. t.* (III.)

Tit.

Tit. XXV.

De remissionibus.

1. Remissio est abolitio nuntiationis novi operis, quam facit prætor, ubi deprehenderit nunciationem non jure factam esse. *l. un. ff. h. t.*

Tit. XXVI.

De precario.

1. Precarium est concessio usus alicujus rei ad preces petentis, quamdiu concedenti visum fuerit. *l. 1. pr. ff. h. t.* adeoque ad lubitum concedentis quandocunque revocari potest; in quo à commodato differt. *d. l. 1. pr. & §. 2. ff. h. t. l. 12. ff. h. t.* Obst. precario concedi potest in longum tempus. *l. 4 §. ult. l. 5. l. 8. §. 7. ff. h. t.* Resp. non tamen ita, quin intra tempus illud revocari possit. *d. l. 12. ff. h. t.* Et licet donationis effectus non habeat præcarium, tamen in nonnullis ad donationem proxime accedit. *l. 14. ff. h. t.* nec contractus est. *d. l. 14.* nisi latius sumto contractus vocabulo. *l. 23. ff. de reg. jur.* (I, II.)

2. Precario concedunt omnes qui possident, etiam creditores suis debitoribus res sibi pignori datas. *l. 6. §. ult. l. 11. ff. h. t.* arg. *l. 37. ff. de pign. act.*

3. Hinc nascitur interdictum de precario, competens ei qui precario concessit per se vel procuratorem, & hæredi ejus. arg. *l. 8. §. 1. 2. ff. h. t.* sive dominus sit, sive non. *l. 8. pr. ff. h. t.* contra precario accipientem & hæredem ejus. *l. 8. §. ult. ff. h. t.* sive possederit, sive dolo fecerit quo minus ad ipsum perveniret. *d. l. 8. §. ult.* Licet jus ipsum precarii ad hæredes non transire verius sit. *l. 12. §. 1. ff. h. t. l. 11. ff. de diverſ. temp. præscript.* Ad id, ut restituatur res precario concessa cum fructibus & eo quod interest à tempore moræ. *l. 8. §. 4. ff. h. t.* Et quamvis ante interdictum redditum sola hic veniat præstanda culpa lata, tamen post interdictum etiam levissima præstanda est. *l. 8. §. 3. 6. ff. h. t. l. 23. ff. de reg. jur.* (III.)

4. Ces-

4. Cessat & solvitur precarium morte ejus qui accepit, non ejus qui concessit. *d.l.* 8. §. 1. *l.* 12. §. 1. *ff. h. t.* alienatione rei precario concessæ. *l.* 8. §. 2. *ff. h. t.* ut & in casibus *l.* 6. *l.* 11. *ff. h. t.* (iv.)

6. *Moribus.* Precario hodie aliquanto major adest firmitas, quam ex jure Romano: nam si res ad certum tempus precario concessa sit, & ante temporis lapsum repetatur, exceptione se tuetur precario tenens: & si quis ædificaverit ad vicini beneplacitum, (*tot wederseggens toe*) cogi nequit ut destruat, nisi nova emergat causa destruendi.

* Adde *ex Cod. libr.* 8. *tit.* 9. *de precario.*

Tit. XXVII.

De arboribus cædendis.

1. Si arbores urbano prædio officiant, vicino sive domino sive fructuario, cui obsunt, prætor dat licentiam eas cædendi & ligna tollendi, si ea dominus arboris tollere nolit. *l.* 1. *pr.* §§. *seqq. ff. h. t.* Quod si arboris umbra prædio rustico noceat, nec dominus arboris velit ad quindecim pedum altitudinem ramos amputare, vicinus id potest, & ligna sibi habebit. *l.* 1. §. 7. 8. 9. *ff. h. t.*

2. Est & actio civilis ex lege 12. tabul. de arbore vicini supra fundum alterius vento inclinatâ, quâ agitur, jus non esse vicino ita arborem habere. *l.* 2. *ff. h. t.*

3. *Moribus.* Non tota arbor hodie, sed soli rami propendentes supra ædes aut aream alienam rescindi possunt.

Tit. XXVIII.

De glande legendâ.

1. Prætor vim fieri vetat domino, quo minus glandem (id est fructus) in alieno cadentem unoquoque triduo colligat. *l. un. ff. h. t.*

Tit. XXIX.

De libero homine exhibendo.

1. Interdictum *de libero homine exhibendo* favore libertatis datur cuivis ex populo, maxime tamen ei, ad quem ea res pertinet. *l.* 3. §. 9. 12. *ff. h. t.* contra eum, qui hominem liberum dolo sine justâ causâ detinet, licet detentus ipse suum statum ignoret. *l.* 4. *pr. ff. h. t.* ad id ut detentum exhibeat, quo libertas ejus defendatur; aut si non exhibeat, litis æstimationem præstet. *l.* 3. §. 13. *in fin. ff. h. t.* & si semel litis æstimationem præstiterit, iterum conveniri potest vel ab eodem vel ab alio, donec hominem liberum exhibeat. *d. l.* 3. §. 13. *ff. h. t.*

* Adde *ex Cod. libr.* 8. *tit.* 8. *de liberis exhib. & de libero homine exhib.*

Tit. XXX.

De liberis exhibendis.

1. Interdictum *de liberis exhibendis* competit patri habenti liberos in potestate, non matri. *l.* 1. §. 1. *ff. h. t.* contra eum, penes quem est filius exhibendus, modo constet, ipsum esse filium & in potestate *l.* 1. §. 4. *ff. h. t.* ad id ut filius exhibeatur. Quod si filius apud patrem esse nolit; nec tamen ab alio detineatur, officium judicis & ex parte patris & ex parte filii debet implorari. *l.* 3. §. 3. *ff. h. t.*

2. Utile interdictum marito datur ad uxorem exhibendam, etiam contra patrem mulieris. *l.* 2. *ff. h. t.*

* Adde *ex Cod. libr.* 8. *tit.* 8. *de liberis exhib.*

Tit.

Tit. XXXI.

Utrubi.

1. Interdictum *utrubi* est retinendæ possessionis de re mobili; in quo vincit, qui tempore litis contestatæ non vi, clam, vel precario ab adversario possidet: & hic eadem novo jure obtinent, quæ interdicto uti possidetis. §. 4. *Inst. de interdict. l. un. ff. h. t.*

Tit. XXXII.

De migrando.

1. Interdictum *de migrando* est prohibitorium ne vis fiat inquilino migrare volenti, quo minus abducere liceat invecta & illata, quæ domino ædium non sunt obligata; dum merces forte jam soluta est, vel per locatorem stat quo minus solvatur. *l. 1. pr. ff. h. t.* quod hæredi & in hæredem datur. *l. 1. §. ult. ff. h. t.* non tamen colono competit. *l. 1. §. 1. ff. h. t.* Si quis gratis habitaverit, utile interdictum habet. *l. 1. §. 3. ff. h. t.* Sed frequentius inquilinis extra ordinem judicis officio succurri solitum. *l. 1. §. 2. ff. h. t.*

Tit XXXIII.

De Salviano interdicto.

1. *Salvianum interdictum* directum datur domino fundi contra colonum, non tertium possessorem, de rebus in fundum illatis & expresse pro pensione obligatis, ad adipiscendam illarum possessionem. *l. 1. ff. h. t. l. 1. C. de precario.* Utile domino fundi & aliis creditoribus hypothecariis competit contra quosvis possessores ad exemplum actionis hypothecariæ. *l. 1. pr. & §. 1. ff. h. t.* Si pluribus res sit oppignorata, singulis in solidum, etiam in solidum singulis datur hoc interdictum contra extraneum, non inter

ter ipsos; tunc enim melior est possidentis conditio. *d. l.* 1. §. 1. *l.* 2. *ff. h. t.*

* Adde *ex Cod. libr.* 8. *tit.* 9. *de precar. & interdicto Salviano.*

LIBER XLIV.

Tit. I.

De exceptionibus, præscriptionibus & præjudiciis.

1. Exceptio est actionis exclusio; ut proinde sine actione summo jure valida nulla sit exceptio. *pr. Inst. h. t.* ac impropric tantum excipiant, qui ipso jure tuti sunt; licet solutionem, compensationem, interitum rei aliudve simile in judicio allegent. juxta §. *pen. Inst. de action.* (I. II.)

2. Differt autem exceptio ab actione inter alia in eo, quod plures actiones uno libello cumulari nequeant. *l.* 6. *ff. de except. rei jud.* plures vero exceptiones simul jungi possint: potest enim quisque pluribus exceptionibus contra eundem actorem uti, vel simul, vel successive, nisi lex vetet, *l.* 8. *ff. h. t. l.* 43. *ff. de reg. jur.* uti vetat in *auth. contra C. de non num. pecun. l.* 22. §. 1. *ff. de re jud. l.* 67. §. *ult. ff. pro socio. l.* 10. §. 1. *ff. de fidejuss.* (III.)

3. Exceptio alia *dilatoria* est, quæ actionem in aliud tempus differt. *l.* 2. §. *ult. ff. h. t.* alia *peremtoria*, quæ judicium perimit, & semel objecta semper obstat. *l.* 3. *ff. h. t.* Et hæ ante vel post litem contestatam opponi possunt; quædam etiam post sententiam, ad impediendam executionem, qualis est Macedoniani & Vellejani exceptio. *l.* 11. *ff. ad senatusc. Maced.* ut & exceptio cedendarum actionum. arg. *l.* 36. *ff. de fidejuss.* Dilatoriæ vero aut concernunt formam judicii, veluti suspecti judicis, fori non competentis, procuratoris inhabilis &c. & hæ opponendæ ac probandæ ante litem contestatam. *l. pen. & ult. C. h. t.* nisi demum post litem contestatam inceperint competere vel innotescere, antea justo errore ignoratæ. *l.* 17. *ff. de judic. l.* 15. *C. eod.* Aut respiciunt ipsam causam, qua-

quales sunt exceptiones pacti de non petendo ad tempus, ordinis seu excussionis &c. & hæ initio quidem opponendæ sunt, post litem tamen contestatam probari possunt, *l.* 19. *C. de probat.* (IV, V, VI, VII, VIII.)

4. Aliæ insuper exceptiones *civiles* sunt, quæ legibus aut alio jure civili sunt introductæ: aliæ *prætoriæ*, quæ ex edicto prætoris substantiam capiunt. §. 7. *Inst. h. t.* Aliæ *favorabiles*, *aliæ odiosæ*. *l.* 40. *ff. de condict. indeb.* Adhæc juxta DD. aliæ sunt *litis finitæ* exceptiones, aliæ non. *Litis finitæ* exceptiones dicuntur, quæ impediunt litis ingressum; veluti transactionis, rei judicatæ, &c. modo probentur ante litem contestatam. Denique aliæ *in rem* sunt, quæ prosunt hæredibus & fidejussoribus: aliæ *in personam*, quæ personam certam non egrediuntur, veluti cessionis, pacti ne à se petatur, competentiæ. §. *ult. Inst. de replicat. l.* 7. *ff. h. t. l.* 12. 13. 18. *ff. soluto matrimon.* aliæ *mixtæ*. qualis est exceptio minorennitatis, quæ hæredibus quidem datur, at non fidejussoribus. *l.* 13. junct. *l.* 18. §. *ult. l.* 19. *ff. de minor.* 25. *annis.* (III, IX.)

5. Cæterum reus excipiendo fit actor. *l.* 1. *ff. h. t.* ideoque exceptionem oppositam tenetur probare. *l.* 19. *C. de probat.* Non tamen excipiendo reus fateri videtur, actoris intentionem veram esse. *l.* 9. *ff. h. t.* estque in multis favorabilior excipientium seu reorum quam actorum conditio: ut colligere licet ex *l. fin. ff. de feriis. l.* 1. *ff. de edendo. l.* 8. *ff. de acceptilat. l.* 4. *l. ult. C. de edendo. l.* 38. *ff. de re jud.* Potest autem exceptio replicatione, & sic deinceps elidi ac excludi *tit. Inst. de replicat.* (X.)

5. Altera tituli pars est de *præscriptionibus*, quæ sunt exceptiones temporis; de quibus latius *tit.* 5.

7. Tertiâ parte de *præjudiciis* agitur, quæ sunt exceptiones, quibus hâc ratione excluditur actor, quod futuræ actioni faciat præjudicium; seu, quod præpostere agat, prætermissâ actione, quæ prius instituenda & terminanda erat. Exempla sunt in *l.* 1. *ff. famil. ercisc. l.* 16. 18. 21. *ff. h. t.* (XII.)

8. *Moribus.* Plerumque omnes exceptiones reo competentes simul & semel allegandæ sunt, paucis casibus exceptis, puta, dum quis prius opponit exceptionem declinatoriam, litis pendentis, transactionis, vel compromissi in arbitros. Triplicatio vero aut quadruplicatio hodie non est licita, nisi speciali ad id à judice ob justam cau-

 sam

sam impetratâ veniâ. Cæterum uno eodemque judicio peti posse fundum & viam ad fundum, nihil impedit, cessante præjudicii exceptione.

* Adde *ex Cod. libr.* 8. *tit.* 36. *de exception. seu præscriptionibus.*

Tit. II.

De exceptione rei judicatæ.

1. Ne lis eadem sæpius ventiletur, & contrariis latis sententiis inextricabiles oriantur difficultates, prodita est vulgaris & usu maxime frequentata exceptio rei judicatæ, competens reo per sententiam judicis absoluto, modo à principali lite absolutus fuerit. arg. *l.* 9. *l.* 17. *ff. h. t.* ejusque hæredi & fidejussori. *l.* 21. §. *ult. ff. h. t.* contra actorem in judicio separatum, & successores ejus sive universales sive particulares. *l.* 28. *ff. h. t.* (I, II, VII. VIII.)

2. Non aliter tamen huic exceptioni locus est, quam si lis terminata denuo moveatur inter easdem personas, de eadem re, & ex eadem petendi causâ: quod si unum ex his tribus desit, cessat exceptio. *l.* 12. 13. 14. *ff. h. t.* (III.)

3. Eadem res hic censetur etiam ea, quæ aucta vel diminuta est, sive eadem in totum petatur, sive pro parte. *l.* 7. *pr. l.* 21. §. 1. *ff. h. t.* sive res ipsa petatur sive ejus accessiones, veluti fœtus, partus &c. *l.* 7. §. 1. *ff. h. t.* nisi accessiones ex novâ petantur causâ; de quo casu accipienda *l.* 7. §. 3. *ff. h. t.* Si quis tamen domum petierit, nec obtinuerit, eâ postea destructâ, non prohibetur tigna soluta petere tanquam rem aliam. *l.* 7. *ff.* 2. *ff. h. t.* secus, si adhuc ædibus juncta essent, quo modo intelligenda *l.* 7. *in fin. pr. ff. h. t.* (III.)

4. Eadem petendi causa est etiam, licet non agatur eadem actione, sed aliâ, quoties una actio in alterâ continetur. *l.* 5. *l.* 7. §. 4. *ff. h. t.* cujus exemplum est in *l.* 25. §. 1. *ff. h. t.* & in actionibus pro legato competentibus. Uti vice versà potest eadem esse actio, & tamen diversa petendi causa; dum is qui vindicavit & succubuit, postea acquisito dominio iterum agit; vel reus absolutus fuit quia non

non possidebat & postea possidere cœpit. *l.* 9. *l.* 17. *l.* 25. §. 2. *ff. h. t.* Est tamen hic aliqua inter actiones in rem & in personam differentia: nam si in rem actum sit, non expressâ speciali causâ, omnes causæ censentur comprehensæ sic ut iterum in rem agi nequeat: at si in personam semel actum sit, ex aliâ causâ rursus in personam recte agitur. *l.* 14. §. 2. *ff. h. t.* (IV.)

5. Eadem persona civiliter est defunctus & hæres, dominus & procurator, pupillus & tutor, pater & filius. *l.* 11. §. 7. 8. *l.* 28. *ff. h. t.* emtor & autor, si autor absolutus sit; non si emtor condemnatus. *l.* 9. §. *ult. ff. h. t.* (V.)

TIT. III.

De diversis temporalibus præscriptionibus, & de accessionibus possessionum.

1. Præscriptiones sunt exceptiones temporis, quibus actiones perimuntur, vel saltem destituuntur effectibus, quos habebant ex jure civili. Ultimus autem dies cœptus in præscriptionibus non habetur pro completo. *l.* 6. *ff. de obl. & act.* secus in usucapionibus. *l. pen. ff. h. t. l.* 6. 7. *ff. de usucap.* (I.)

2. Consideratur autem in præscriptionibus quandoque tempus continuum, quandoque utile. *Continuum* dicitur, quo omnes numerantur dies, feriati & alii: *Utile* vero, quo tantum continentur dies non feriati, quibus experiundi potestas fuit. vide *l.* 1. *ff. h. t. l.* 2. *pr.* & §. 1. *ff. quis ordo in possess. servetur.* sed utiles dies, tanquam litium materiam præbentes, Justinianus in multis sustulit. (II. III.)

3. Præscriptionum temporalium exempla in jure occurrunt plurima: etenim decem diebus præscribitur appellationi *nov.* 23. *in pr.* Triginta diebus tollitur exceptio non numeratæ pecuniæ contra apochas. *l.* 14. §. 2. *C. de non numer. pecun.* Intra dies quinquaginta per tutores proponendæ justæ excusationis causæ. *l.* 38. *ff. de excus. tut.* Sexaginta dierum spatio perimitur sæpe actio redhibitoria. *l.* 28. *l.* 38. *ff. de ædil. edict.* Intra dies nonaginta conficiendum ab hærede inventarium. *l. ult. C. de jure deliber.* Intra menses quatuor probandæ justæ excusationis causæ per tutores. *d. l.* 38. *ff. de excus. tut.* Sex mensium lapsu ple-

rumque perit actio redhibitoria, quandoque & quanti minoris actio. *l.* 19. §. *ult.* *l.* 28. *l.* 38. *ff. de ædil. edict.* Anno pleræque actiones prætoriæ. Biennio actio doli, & exceptio non numeratæ pecuniæ privilegiata. *tit. Inst. de literar. oblig. l. ult. C. de dolo.* Quadriennio restitutiones in integrum. *l. ult. C. de temp. in integr. restit.* Quinquennio querela inofficiosi testamenti. *l.* 8. §. *ult. ff. de inoff. test.* quæstio status post alicujus mortem. *tit. ff. ne de statu defunct. post quinquenn. queratur.* Decennio vindicatio immobilium & servitutum. *l.* 10. *ff. si servit. vind. l. ult. C. de longi temp. præscript.* Annis triginta actiones plurimæ personales. *l.* 3. 7. *C. de præscript.* 30. *vel* 40. *ann.* Hypothecaria actio quandoque annis quadraginta. *d. l.* 7. *C. de præscript.* 30. *vel* 40. *ann.* In aleâ amissorum repetitio annis quinquaginta. *l. ult. C. de aleat.* rerum ecclesiæ Romanæ vindicatio annis centum. *nov.* 9. Quæ tantum per indicem & exempli causâ retulisse sufficiat, cum plures aliæ per universum jus dispersæ sint temporum præscriptiones, quæ una cum hic enumeratis suo loco singulæ plenius tractantur. (v, vi, x, xi.)

4. De accessionibus possessionum actum est. *tit. de usucap.*

5. *Moribus.* Quid circa præscriptiones temporum obtineat, dictum *tit. de usurpat. & usucap.*

Tit. IV.

De doli & metus exceptione.

1. Exceptio doli vel generalis est, concurrens cum aliis exceptionibus, ut colligi potest ex. *l.* 2. §. 5. *l.* 12. *ff. h. t. l.* 27. §. 5. *ff. de pactis. l.* 3. *C. de non num. pecun.* vel specialis, ex eo dolo competens, propter quem & actio doli posset dari, quæ cum aliis exceptionibus regulariter non concurrit; ac datur iis, qui summo jure obligati sunt, & actione conveniri possunt, sive ipsi dolum passi sint sive non: sufficit enim eâ in re, de qua agitur, dolum per actorem commissum esse. *l.* 2. §. 2. *ff. h. t.* ob quem tamen actoris dolum iniquum esset eos condemnari §. 1. *Inst. de except.* Datur & eorum hæredibus ac fidejussoribus quo respectu est exceptio in rem. *l.* 7. §. 1. *ff. de exceptionib.* Contra omnes, qui dolum fecerunt vel jam faciunt, etiam pupillos & furiosos, si petant id, quod semel

mel ipsis est solutum, cum ex eo essent facti locupletiores. *l.* 4. §. 4. *ff. h. t.* Non tamen contra alios, qui dolum non fecerunt, quo sensu hæc exceptio in personam est. *l.* 2. §. 1. *l.* 4. §. 33. *ff. h. t.* adeo ut, si procurator in judicio consistat, & dolum commiserit ante litem contestatam, ne ejus quidem doli nomine ipsi, dominum in judicio repræsentanti, hæc exceptio opponi possit: secus, si post litem contestatam dolum commisisset. *l.* 11. *ff. h. t.* vel in rem suam procurator datus esset. *l.* 4. §. 18. *ff. h. t.* Sic nec contra successores particulares datur, si quidem ex causâ onerosâ velut emtionis, non titulo lucrativo velut donatione, succedant. *l.* 4 §. 27. 29. 31. *ff. h. t.* Non etiam recte patrono per libertum opponitur, nec hæredi patroni de patroni dolo. *l.* 4. §. 16. *ff. h. t.* Nec denique exceptioni doli opponi potest doli replicatio. *l.* 4. §. 13. *ff. h. t.* (I, II, III.)

2. Exceptio metus est, quæ competit metum passo & ejus hæredi, adversus quemvis agentem ex contractu vel negotio, ad quod celebrandum metu compulsus fuit qui excipit: sive agens ipse metum intulerit, sive alius. *l.* 4. §. 33. *ff. h. t.* Cæterum & hæc metus & doli exceptio non temporalis est, ut doli & metus actio, sed perpetua, ex ratione propositâ in *l.* 5. §. *ult. ff. h. t.* (IV.)

TIT. V.

Quarum rerum actio non datur.

1. Si prætor, à quo actor petebat actionem, animadverteret, actorem certo certius exceptione excludendum esse à reo; actionem ei denegabat; sic ut exceptiones tunc impediverint litis ingressum: sin de eo dubitaret, actionem dabat, postea exceptione elidendam, si reus eam probasset. *l.* 9. *ff. de jurejur.* Quâ ratione, si reus præstiterit jusjurandum sibi ab adversario recte delatum, jurisjurandi exceptionem habet, hæredi quoque ac fidejussoribus profuturam. *d. l.* 9. *l.* 1. *pr.* & §. *seqq. ff. h. t. l.* 7. §. 1. *ff. de exception.* (I, II.)

2. Ita & actio per prætorem denegatur, si constet, patronum à liberto, ultro ac sponte manumisso, onerandæ libertatis gratia quid stipulatum esse, non tam ut exigat, quam

quam ut libertum tanto magis ad omnia paratum habeat. *l.* 1. §. 5. 7. *ff. h. t.* si vero dubium sit, an onerandæ libertatis causâ promissum sit, exceptio datur. *d. l.* 1. §. 6. *l.* 2. §. *ult. ff. h. t.* quæ & hæredi & fidejussori liberti competit. *l.* 1. §. 8. & *ult. ff. h. t.* ac patroni hæredibus etiam opponi potest. *l.* 1. §. *ult. ff. h. t.* Non tamen huic exceptioni locus est, si servus pro suo capite quid promiserit ut liber fiat, & hanc promissionem liber factus confirmaverit. *l.* 2. § 2. *ff. h. t.* vel, si quid patrono promiserit libertus satis diu postquam libertatem nactus esset, causâ tamen cognitâ. *l.* 1. §. 6. *ff. h. t.* (III.)

3. Eodem modo & si quid in aleâ gestum fuerit, vel actio denegatur, vel datur exceptio. *l.* 2. §. 1. *ff. h. t.* (IV.)

TIT. VI.

De litigiosis.

1. Res litigiosa est, supra quâ lis mota est, sive corporalis sit sive incorporalis. Fit autem litigiosa litis contestatione; non sola denuntiatione ne res vendatur; licet creditori interdixerit debitor, ne pignus vendatur, & is tamen vendiderit. *l.* 1. *pr.* & §. 1. *ff. h. t. l.* 1. *C. h. t.* Jure tamen novo in actionibus realibus res litigiosa fit, si libellus Principi oblatus sit, & judici insinuatus, ac per eum futuro reo cognitus, licet is needum responderit. *auth. litigiosa C. h. t.* (I.)

2. Quod si res litigiosa alienata sit, perinde lis ad finem perducenda est, ac si alienatio facta non esset. *l.* 2. *C. h. t.* Ut tamen in se considerata rei litigiosæ alienatio non sit ipso jure nulla, sed subsistat. arg. *l.* 17. *pr.* & *l.* 18. *ff. de rei vind.* sed si quis rem litigiosam sibi à reo venditam velit petere ab actore, qui in lite contra reum venditorem vicit, litigiosi exceptione repelli potest, licet bonâ fide emerit; secus si à tertio, cui lis eâ de re mota non erat, eam emisset. *l.* 1. §. 1. *ff. b. t.* (I.)

3. Sunt & pœnæ propositæ tum in alienantes rem litigiosam, tum in illos, qui eam scientes compararunt: nam qui rem litigiosam dedicavit, in duplum tenetur, actori, non fisco, applicandum. *l. ult. ff. h. t.* qui vero eam vendidit, duplum pretii restituit, in universum fisco cessurum, si

si emtor sciverit rem litigiosam esse; sin id ignoraverit, pretium & insuper pars ejus tertia emtori, reliquum ex duplo fisco applicatur. *l. ult. C. h. t.* quod & in donationibus obtinet, factâ verâ rerum donatarum æstimatione. *d. l. ult.* (II.)

4. Cessat tamen hæc pœna, si quid litigiosi sit alienatum titulo dotis vel propter nuptias donationis, cum forte non aliæ res suppeterent, vel ex causâ divisionis rerum hæreditariarum, vel si ultimâ voluntate facta sit alienatio. *l. fin. in fin. C. h. t.* ut & in casu *l. fin.* §. 1. *C. de petitit. hæred.* (III.)

5. *Moribus.* Res litigiosa impune alienatur, salvo tamen jure tertii: unde si actor vincat, sententia executioni datur in quemvis rei litigiosæ possessorem.

* Adde *ex Cod. libr.* 8. *tit.* 37. *de litigiosis.*

TIT. VII.

De obligationibus & actionibus.

1. Obligatio est juris vinculum, quo necessitate adstringimur, alicujus rei solvendæ: quæ necessitas si desit, obligatio non est. arg. *l.* 8. *ff. h. t. l.* 35. §. 1. *ff. de contrah. emt.* Et vel naturalis vel civilis est. Naturalis sofolo nititur æquitatis vinculo; quæ licet ad actionem producendam inefficax sit, exceptionem tamen parit & soluti retentionem. *l.* 3. *C. de usuris. l.* 13. *ff. de condict. indeb. l.* 7. §. 4. *ff. de pactis.* ac compensationem admittit. *l.* 6. *ff. de compens.* in constitutum deduci potest. *l.* 1. §. 7. *ff. de constit. pecun.* & novari. *l.* 1. *ff. de novation.* & fidejussores ac pignora recipere. §. 1. *Inst. de fidejuss. l.* 5. *ff. de pign. & hypoth.* (I, II, III.)

2. Civilis est juris vinculum, quo necessitate adstringimur alicujus rei solvendæ secundum nostræ civitatis jura. *pr. Inst. de obligation.* Circa quam hic summatim proponenda quasi per indicem, quæ passim toto jure nostro sparsa continentur.

3. Est ergo civilis obligatio vel talis in specie, quæ ex legibus aut alio jure civili descendit; vel prætoria, quam prætor ex suâ jurisdictione introduxit. §. 1. *Inst. de obligat.*

gat Insuper vel ex contractu nascitur, vel quasi contractu, vel delicto, vel quasi delicto; vel aliis similibus causarum figuris, veluti pactis jure prætorio vel civili confirmatis. Contractus vel nominati sunt vel innominati; ac hi quadruplices, puta do ut des; do ut facias, facio ut des, & facio ut facias. Nominati vel re constant, ac numero sunt quatuor, mutuum, commodatum, depositum & pignus; vel verbis; vel literis, vel consensu, qualis est emtio, locatio, emphyteusis, societas & mandatum. Quasi contractus quinque occurrunt, videlicet, negotiorum gestio, tutelæ administratio, gestio seu factum occasione communionis, hæreditatis aditio, & indebiti solutio. Delicta vera quatuor enumerantur, furtum, rapina, damnum injuriâ datum, & injuria seu contumelia. Quasi delicta totidem, nempe, si judex per imperitiam male judicaverit, si quid dejectum vel effusum fuerit ibi, quâ vulgo iter fit, si quid ibi, quâ vulgo iter fit, positum vel suspensum fuerit, & si damnum datum fuerit in navi, stabulo vel cauponâ per eos, quorum operâ utitur exercitor. (IV, V, VI, VII.)

4. Cæterum obligationis civilis effectus est primarius, quod inde actio nascatur; quæ est jus persequendi in judicio quod sibi debetur. Cujus plurimæ divisiones sunt, hic obiter notandæ. Prima igitur eaque summa actionum divisio est, quod vel in rem sint, vel in personam. In rem dicuntur, quæ nascuntur ex jure in re, seu jure tali, quo res ipsa agenti est affecta; quale est jus domini, unde datur rei vindicatio; vel possessionis, unde Publiciana actio competit; vel servitutis, unde confessoria & negatoria est prodita; vel pignoris, unde Serviana & quasi Serviana seu hypothecaria nascitur; vel hæreditatis, unde hæreditatis petitio. Actiones in personam sunt, quæ dantur ex jure ad rem, in quibus non res sed sola persona obligata est; & competunt ex contractu, vel quasi, maleficio vel quasi, aliisque similibus causarum figuris. Sunt & mixtæ, partim in rem & partim in personam quales sunt familiæ erciscundæ, communi dividundo, finium regundorum. (VIII, IX.)

5. Insuper vel prætoriæ sunt, quas prætor ex suâ jurisdictione introduxit; vel civiles, quæ ex legibus aut alio jure civili descendunt. (X.)

6. Ad hæc vel rei persecutoriæ sunt, quibus rem no-

stram

stram aut nobis debitam persequimur; vel pœnales, quibus ad pœnam privatis applicandam agitur; vel mixtæ, quibus partim rem, partim pœnam exigimus. (XI.)

7. Sunt & aliæ in simplum conceptæ, aliæ in duplum aliæ in triplum, aliæ in quadruplum. Etiam aliæ directæ, quæ ex verbis legum dantur; aliæ utiles, quæ ex mente & interpretatione. (XII.)

8. Præterea quædam bonæ fidei sunt, in quibus judici permittitur ex bono & æquo æstimare, quantum alterum alteri opporteat tribuere, licet id in conventionem aut petitionem non fuerit expresse deductum, quædam stricti juris, in quibus conventioni & petitioni partium est adstricta judicis potestas: quædam arbitrariæ, in quibus nisi arbitrio judicis aliquid fiat, condemnatur reus, præcipue propter dolum, aut contumaciam, vel loci adjectionem. (XIII.)

9. Denique quædam hæredibus & in hæredes dantur, quales sunt omnes actiones rei persecutoriæ: quædam hæredibus, sed non in hæredes competunt, puta actiones mere pœnales, & pœnales mixtæ quantum ad pœnam, nisi lis cum defuncto jam fuerit contestata, vel aliquid ex dolo defuncti ad hæredes pervenerit: quædam denique nec in hæredes dantur, veluti actio injuriarum §. 1. *Inst. de perpet. & temp. act.* actio in factum de calumniatoribus. *l.* 4. *l* 5. *ff. de calumniat.* actio ad revocandam donationem ob ingratitudinem competens. *l.* 1. 7. *ult. C. de revoc. donat*: actio in factum de in jus vocando ad 50. aureos. *l. pen. ff. ff. de in jus vocand.* (XIV, XV.)

10. Concurrunt autem sæpe plures actiones, idque vel ita, ut unâ electâ, statim perimatur altera, licet per primam nihil actor consequatur: vel ita, ut altera actio demum evanescat, si per alteram quis quid consecutus fuerit: vel denique ita, ut licet ex unâ quis jam quid consecutus fuerit, altera nihilominus agere possit. Primæ speciei exemplum est, in actione ex testamento, qua si quis egerit & nihil obtinuerit, etiam rei vindicatione non recte aget ad idem legatum consequendum. *l.* 76. §. 8. *ff. de legat.* 2. Secundæ speciei exemplum occurrit in pluribus actionibus pœnalibus ex uno facto concurrentibus, ex quibus, si una actor egerit & obtinuerit, perit altera, quatenus non plus in ea est, quam in illa qua jam actum. *l.* 41. §. 1. *ff. h. t.* Tertiæ speciei exemplum invenire est in

actione furti & servi corrupti concurrente, in casu §. 8. *Inst. de oblig. quæ ex delict. nasc.* (XVI.)

11. Quo vero plenius constet, quid generaliter de actionum concursu statuendum sit, varie distinguendum: nam vel concurrunt plures actiones rei persecutoriæ: vel rei persecutoria & mere pœnalis: vel rei persecutoria & pœnalis mixta; vel duæ mere pœnales: vel denique mere pœnalis cum pœnali mixta.

12. Si plures rei persecutoriæ ex eâdem causâ concurrant, unâ intentatâ altera perit. *l.* 76. §. 8. *ff. de legat.* 2. *l.* 34. §. *ult. ff. h. t.* nisi per eam, quâ nondum actum est, aliquanto plus consequi possimus. *l.* 43. 47. *ff. pro socio. l.* 41. §. 1. *ff. h. t.* Aliter hæc obtinent, si ex diversis causis plures rei persecutoriæ nascantur. *l.* 10. *ff. de act. emti.* §. 6. *Inst. de legatis.* (XVII.)

13. Si rei persecutoria concurrat cum mere pœnali, altera alteram non consumit. *l.* 7. §. 1. *ff. de condict. furt.* §. *ult. Inst. de obl. ex delict. d. l.* 34. §. *ult. ff. h. t.* Si rei persecutoria cum pœnali mixtâ concurrat, altera alteram consumit quantum ad rem, non quantum ad pœnam. *l.* 34. §. *ult. ff. h. t. l.* 7. §. 1. *ff. commodati.* Obst. *l.* 9. §. 6 *ff. quod metus causâ.* Resp. actio quod metus causa perimitur per rei vindicationem, quia initio inspecto est rei persecutoria, & possessor liberatur rem restituendo, ex contumaciâ demum in quadruplum condemnandus. §. 27. *Inst. de action. l.* 14. §. *ult. ff. quod. met. caus.* (XVIII, XIX.)

14. Quod si pœnalis concurrat cum pœnali, una consumit alteram, nisi in altera plus sit, seu major pœna. arg. *l.* 1. *ff. de vi bon. rapt.* & de eo, quod plus est, adhuc petendo intelligi potest, quod in *l.* 130. *ff. de reg. jur.* dicitur, *nunquam actiones præsertim pœnales de eâdem re concurrentes alia aliam consumit.* Si concurrat pænalis mixta cum mere pœnali, una alteram consumit quantum ad pœnam, nisi plus sit in eâ, quâ nondum actum; non quantum ad rem. *d. l.* 1. *ff. de vi bon. rapt.* Si plures concurrant pœnales mixtæ, altera alteram perimit, non tamen quo ad illud quod plus est in altera. *l.* 1. *ff. arb. furtim cæsarum.* (XX, XXI.)

15. *Moribus.* Quamvis variæ inter actiones bonæ fidei & stricti juris differentiæ ab usu recesserint, non tamen omnis sublata est inter eas diversitas. Sive autem actiones sint rei persecutoriæ ex contractu, sive rei persecutoriæ

toriæ ex delicto, in solidum hodie contra hæredes dari possunt.

* Adde *ex Cod. libr.* 4. *tit.* 10. *de obligation.* & *actionibus.*

LIBER XLV.

Tit. I.

De verborum obligationibus.

1. Stipulatio est verborum obligatio; qua quis ad interrogationem alterius se daturum vel facturum congrue respondet. Et regulariter est obligatio accessoria, quæ conventionibus aliis vel pactis confirmandis subjicitur. *pr. Inst. h. t. l.* 71. *ff. pro socio. l.* 27. *de pactis.* Quod si quis alteri stipulanti promiserit ex causa præcedente, quam subesse falso putabat, inutilis est stipulatio, ita saltem, ut promissor se doli mali exceptione tueri possit. *l.* 2. §. 3. *ff. de dol. mal.* & *met. except.* si modo probare possit, se, si non errasset, non fuisse promissurum. arg. *l.* 72. §. 6. *ff. de condit.* & *demonstr.* Secus, si sciverit, nullam subesse causam, & tamen stipulanti promiserit; donationis enim causa videtur promisisse. *l.* 21. *ff. h. t.* arg. *l.* 53. *ff. de reg. jur.* (1, 11.)

2. Stipulari possunt, seu rogare quilibet, qui fari possunt & aliquem intellectum habent, etiam impuberes sine tutoris autoritate, modo infante majores sint, *pr. Inst. de auctor. tut.* §. 9. 10. *Inst. de inutil. stip.* ut & prodigi. *l.* 6. *ff. h. t.* Non muti, surdi, nisi per servum. *l.* 1. *ff. h. t.* nec deportati. *l.* 14. §. 1. *ff. de novat.* Nec quisquam alteri, sed tantum sibi, nisi in ejus, pro quo stipulatur, potestate sit, vel pœnam adjecerit, vel stipulantis intersit alteri dari §. 4. 19. 20. *Inst. de inutil. stipul.* alias exceptiones vide in *l.* 13. §. 13. *ff. de damno infect. l.* 5. §. 9. *ff. de constit. pecun.* Si quis *sibi aut Titio* dari stipulatus sit, Titio tanquam adjecto solutioni solvi potest, sed nulla Titio, verum soli stipulanti, obligatio vel actio quæsita est. §. 4. *Inst. de inutil. stipul.* Si *sibi* & *Titio* stipuletur, tibi acquirit rei dividuæ partem dimidiam, nihil Titio; rem

rem vero individuam sibi soli in solidum. *d.* §. 4. arg. *l.* 64. *ff. de contrab. emt. l.* 5. *ff. commun. præd. tam urb. quam rust.* (III.)

3. Promittunt stipulantibus & promittendo obligantur puberes licet adhuc minorennes sint & curatores habeant; etiam sine curatoris autoritate. *l.* 101. *ff. b. t.* positis tamen terminis habilibus, dum forte suam personam tantum obligant, nec alienandæ rei necessitatem sibi imponunt, veluti sponsalia vel nuptias contrahendo. *l.* 20. *ff. de ritu nuptiarum*; non item, si ad obligationem sequi deberet rerum alienatio. arg. *l.* 3. *C. de in integr. rest. minor.* (IV.)

4. In stipulatum deducuntur & res, & facta honesta possibilia: ita ut quisque factum proprium, non alienum promittat. §. 3. *Inst. de inut. stipul.* & res quidem vel corporales vel incorporales, modo sint in commercio; alioquin nec ipsæ peti possunt, nec earum æstimatio, nec id quod interest, nec pœna adjecta. §. 2. *Inst. de inutil. stipul. l.* 69. *l.* 83. §. 5. *ff. b. t.* Idemque est, si res non sit in stipulantis sed tantum promittentis commercio: secus quam obtineret, si in stipulantis quidem sed non in promittentis foret commercio; eo namque casu rata est stipulatio. *l.* 34. *ff. b. t.* Quod si in nomine rei vel parte materiæ, vel tota materia erratum sit, id stipulationem non reddit inutilem, modo de corpore constet. *l.* 22. 32. *ff. b. t.* (V.)

5. Requiritur autem, ut stipulatio fiat legitimo modo, verbis congruis, inter præsentes non absentes. §. 12. *Inst. de inutil. stipul.* Cæterum diversitas responsionis in quantitate stipulationem pro parte vitiat, summa nempe excurrente. *l.* 1. §. 4. *ff. b. t.* sed si diversitas in qualitate sit, dum alter pure stipulatur, alter sub conditione respondet, totam stipulationem reddit inutilem, nisi diversitas responsionis ilico placuerit. *l.* 1. §. 3. *ff. b. t.* (VII.)

6. Si alternative duo corpora, veluti *Stichus aut Pamphilus*, in stipulatum deducantur, & ex illis unum promittatur, nulla est stipulatio; secus, si duæ quantitates, puta *decem aut quindecim. l.* 83. §. 2. 3. *ff. b. t.* Si quis unum corpus stipuletur, alter vero duo promittat, valet stipulatio quantum ad illud, de quo promissor rogatus est, alterum pro non adjecto habetur. *l.* 1. §. 5. *ff. b. t.* & vice versa, si quis duo vel plura corpora conjunctim stipuletur,

tur,

tur, *Stichum & Pamphilum*, alter vero Stichum promittat, subsistit stipulatio; cum tot censeantur fuisse conceptæ diversæ stipulationes, quot sunt res, sed si promissor de rebus pluribus rogatus, simpliciter responderit, *dabo*, omnes promisisse creditur. §. 18. *Inst. de inutil. stip.* (VII.)

7. Sunt autem variæ proditæ stipulationum divisiones: quædam enim rerum stipulationes sunt, quædam factorum; ad quæ facta implenda nemo præcise cogi potest, sed liberatur præstando id quod interest. arg. §. *ult. Inst. h. t. l.* 13. *in fin. ff. de re judic.* Quæ & ratio est, quod in facti stipulationibus consultum sit pœnam subjungi, præstandam, si factum non impleatur: nec quæritur an intersit, sed simpliciter pœna petitur. *d. §. ult. Inst. h. t. l.* 38. §. 17. *ff. h. t.* Quod si is, qui pœnam promiserat, pluribus relictis hæredibus decesserit, & unus contra promissum fecerit, omnes tenentur, quoties id quod promissum erat est individuum; ut tamen is qui contra promissum fecit reliquis cohæredibus damnum cogatur resarcire: sed si promissum divisionem recipiat, solus ille qui contra fecit, pro suâ parte tenetur. *l.* 4. §. 1. *ff. h. t.* arg. *l.* 18. *ff. rem rat. haberi.* ex quibus locis limitanda quæ generalius sunt proposita in *l.* 5. §. *ult. ff. h. t. & l.* 25. §. 13. *ff. famil. ercisc.* nisi forte malimus hic admittere vestigia dissensus inter veteres JCtos quos in hâc quæstione inter se non convenisse patet ex *d. l.* 4. §. 1. (VIII, IX, X, XI, XII, XIII, XIV, XV, XVI, XVII.)

8. Quædam insuper dividuæ sunt stipulationes, in quibus promissum per partes præstari potest; quædam individuæ, in quibus promissum per partes præstari nequit. *l.* 72. *ff. h. t.* Adhæc aliæ judiciales, aliæ prætoriæ, aliæ conventionales, aliæ communes; de quibus *tit. Inst. de divis. stipul.* Denique quædam *pure* sunt conceptæ; quarum dies statim cedit & venit. *l.* 41. §. 1. *ff. h. t.* §. 2. *Inst. h. t.* cum aliquo tamen temperamento. *l.* 105. *ff. de solution.* Quædam *in diem*; in quibus obligationis dies statim quidem cedit, sed non venit, nisi cum dies exstiterit; nec agi potest, nisi toto die elapso. §. 2. *Inst. h. t.* nec interest, expresse dies appositus sit, an tacite insit, quod contingit, si locus adjiciatur, tunc enim tantum temporis spatium subintellectum creditur, quo commode promittens potuerit ad locum solutioni destinatum proficisci. §. 5. *Inst. l.* 137. §. 2. *ff. h. t.* vide tamen *l. ult.* §. 4. *ff. h. t.*

ff. h. t. Quædam *sub conditione*, quæ si impossibilis sit, vitiat stipulationem. *l.* 31. *ff. de oblig. & act.* si possibilis & de futuro casu concepta, obligationem suspendit: adeo ut dies nec cedat nec veniat nisi existente conditione. §. 4. *Inst. h. t.* Inutilis tamen est stipulatio: *si volueris dare spondes*: licet valeat, *cum volueris dare spondes. l.* 46. §. *pen. & ult. ff. h. t.* (XIX, XX, XXI.)

9. Ex stipulatione nascitur actio ex stipulatu aut certi condictio ad consequendum id, quod in stipulationem deductum est. *pr. Inst. h. t.* & id quod interest ex morâ. *l.* 4. *ff. de eo quod certo loco.* Si quid dubium in stipulatione aut obscurum sit, id contra stipulatorem recipit interpretationem. *l.* 38. §. 18. *l.* 99. *ff. h. t.* Hinc, si quis rem fungibilem sine quantitate ponderis, numeri, vel mensuræ stipulatus sit, vel *ædificium sibi exstrui* non additâ loci mentione, efficaciter agere nequit ex tali conventione, nisi ex circumstantiis quantitas aut locus colligi possit. *l.* 94. *l.* 115. *ff. h. t.* Quamvis alioquin in dubio sic tamen sit facienda stipulationis interpretatio, ut magis valeat quam pereat. *l.* 80. *ff. h. t.* (XXII, XXIII.)

10. Quod si res in stipulatum deducta perierit, si quidem culpa vel mora promissoris, ad æstimationem tenetur. *l.* 51. *l.* 82. §. 1. *ff. h. t.* modo sit culpa commissionis, non omissionis: unde si promissor servum ægrotum non curaverit, & is ita per negligentiam promissoris mortuus sit, promissor non tenetur; neque enim ad factum curationis se obligaverat qui dare promiserat. *l.* 91. *pr. ff. h. t.* (XXIV.)

11. *Moribus.* Potest quis non tantum pro se, sed & pro alio stipulari, sit ut ei, pro quo stipulatur, etiam sine cessione actio competat: unde & ei, qui solutioni adjectus est, volunt actionem dandam esse ad id quod stipulatione comprehensum est. Potest etiam quis ex alieni facti promissione obligari. Cumque pacti & stipulationis eadem vis sit, vix est, ut verba hodie ad stipulationem sint necessaria, vel ei firmitatem addant; stipulatio enim inutilis valebit in omnem eventum ut pactum utile.

* Adde *ex Cod. libr.* 8. *tit.* 38. *de contrah. & committendâ stipulatione. tit.* 39. *de inutil. stipulationibus.*

TIT. II.

De duobus reis constituendis.

1. Constituuntur correi stipulandi vel promittendi, cum plures in solidum singuli uno eodemque tempore rem eandem stipulantur vel promittunt principaliter, eâ mente, ut singuli quidem rem totam exigant aut debeant, omnes tamen unam tantum. arg. *l.* 6. §. *ult. l.* 12. *ff. h. t. pr. Inst. h. t.* nec interest, utrum uterque pure, an alter pure alter sub conditione stipuletur aut stipulanti promittat. §. *ult. Inst. h. t.* Quid, quod & ex intervallo constitui possunt correi; dum plures non eodem sed diversis temporibus rem eandem stipulantur aut promittunt, modo tunc id nominatim agatur, ut correi sint. *l.* 3. *ff. h. t.* secus si id actum non sit. *d. pr. Inst. h. t.* (I. II.)

2. Effectus duorum reorum constitutorum est, quod, si correi credendi sint, singuli in solidum agere possint, ita tamen, ut tota perimatur obligatio, si unus exegerit, aut accepto tulerit aut novaverit. §. 1. *Inst. h. t. l.* 31. §. 1. *ff. de novation.* estque in debitoris arbitrio, cui ex pluribus solvere velit, ut ab omnibus liberetur, nisi jam ante ab uno conventus alteri solverit; quo casu solutio ipsi non prodesset. *l.* 16. *ff. h. t.* Sin correi debendi seu promittendi sint, effectus est, quod singuli in solidum debeant, ac in stipulantis potestate sit, quem ex pluribus convenire velit. *l.* 3. §. 1. *l.* 11. *ff. h. t.* sic ut nec unus eorum in solidum conventus opponere possit beneficium divisionis. *l.* 11. *ff. h. t.* nisi jure novo pro se invicem fidejusserint. *nov.* 99. *c.* 1. ut tamen uno solidum solvente reliqui liberentur. Quod si stipulator unum jam convenerit; & ab eo vel nihil vel partem tantum consecutus sit, alterum in id quod deest convenire potest *l.* 8. §. 1. *ff. de legat.* 1. (IV, V. VI.)

3. Quicquid autem unus reorum credendi exegerit, non tenetur alteri communicare; & quicquid unus reorum debendi solverit, ejus partem à correo non repetit; suum enim, non alterius negotium gessit, cum totius rei debitor

tor fuerit aut creditor, nisi sint socii. *l.* 62. *ff. ad leg. Falcid.* (VII.)

4. Cæterum non modo stipulatione, sed & aliis contractibus ac ultimâ voluntate duo rei debendi vel credendi possunt constitui. *l.* 9. *ff. h. t. l.* 8. §. 1. *ff. de legat.* (I. III.)

5. *Moribus* Censent duos promittendi reos non teneri singulos in solidum, nisi id actum sit; vel saltem gavisuros beneficio divisionis.

* Adde *ex Cod. libr.* 8. *tit.* 40. *de duob. reis stipul. & promit.*

Tit. III.

De stipulatione Servorum.

1. Servi non ex suâ, sed domini personâ, recte stipulantur; sive sibi, sive domino, sive conservo, sive impersonaliter stipulentur: & ex stipulatu plerumque domino acquirunt obligationem, quandoque bonæ fidei possessori, fructuario aliisque similibus, si ex re eorum vel operis suis stipulentur. *l.* 1. §. 1. *l.* 20. *l.* 31. *ff. h. t. tit. Inst. per quas pers. nob. oblig. acquir.* (I, II.)

2. Si servus communis sit, & ab uno dominorum jussus stipulari, jussione neglectâ pro alio stipuletur, tamen domino jubenti acquirit. *l. ult. C. per quas person. cuique acquir.* (II.)

3. Potest & hæreditarius servus hæredi futuro in genere stipulari. *l.* 28. §. 4. *ff. h. t.* non certo nominatim, velut, hæredi Titio. *l.* 16. *ff. h. t.* & quamvis jacenti quoque hæreditati pleraque servus stipulari possit. *pr. Inst. h. t.* non tamen usumfructum, cum ad usumfructum vera persona desideretur, cujus ossibus inhæreat. *l.* 26. *ff. h. t.* (I.)

LI-

LIBER XLVI.

TIT. I.

De fidejussoribus & mandatoribus.

1, Fidejussor est, qui alienam obligationem mediante stipulatione in se recipit, reo principali manente obligato. Aliter dictus præs, vas, sponsor. (I, III.)

2. Fidejubere possunt omnes, qui efficaciter obligantur, nec prohibentur pro alio intercedere; sic ut & pater pro suo filiof. & vice versa, fidejubere possit. *l.* 10. §. 2. *ff. h. t. l.* 8. *C. h. t.* arg. *l.* 1. *C. de filiof. minore.* Non tamen recte fidejubet mulier, Vellejani exceptione tuta. *l.* 48. *ff. h. t. l.* 8. §. 1. *ff. qui satisd. cog.* nec mutus aut surdus. arg. *l.* 1. *ff. de verb. oblig.* nec milites pro conductoribus alienarum rerum. *l.* 31. *C. locati.* (V.)

3. Quod si quis ad fidejussorem dandum obligatus sit, pignora dando non satisfacit. arg. *l.* 7. *ff. de prætor stipul.* ut nec dando talem, qui fidejubere non poterat; sic ut de novo cavendum sit: sed si dederit non idoneum facultatibus, & is admissus sit, alium dare non compellitur. *l.* 3. *ff. h. t.* (II.)

4. Accedit fidejussor omni obligationi. *l.* 1. *ff. h. t.* nisi præscriptione jam extincta sit. *l.* 37. *ff. h. t.* arg. *l.* 3. §. 1. *ff. de constit. pecun.* Nec refert, utrum ea ex contractu sit an ex delicto, quatenus pecuniarie agitur. §. 1. *Inst. h. t. l.* 8. §. 5. *l.* 56. §. *ult. ff. h. t.* ut & si agatur ad pœnam corporalem; quatenus fidejussor tantum cavet de sistendo criminis reo. *l.* 1. *ff. de custod. & exhib. reor.* non item, ut se obliget ad pœnam corporalem. arg. *l.* 26. *ff. de pœnis.* (VI. VII, XII, XIII.)

5. Non etiam interest, civilis sit obligatio principalis, cui fidejussor accedit, an naturalis tantum. *l.* 13 *ff. de condict. indeb. d.* §. 1. *Inst. h. t.* mode talis sit obligatio naturalis, quæ jure civili aliquos producit effectus: hinc nulla est fidejussio pro prodigo sine curatoris autoritate quid promittente. *l.* 6. *ff. de verb. oblig.* vel pro muliere intercedente, aut filiof. mutuum accipiente. *l.* 16. §. 1. *ff. ad*

 Sena-

Senatusc. Vellejan. l. 9. §. 3. *ff. ad Senatusc. Maced.* (IX.)

6. Pro populari tamen actione non recte fidejussor intervenit. *l.* 56. §. *ult. ff. h. t.* nec pro dote; adhibitis tamen distinctionibus: vel enim de dote dandâ vel de eâ restituendâ quæstio est. Si de dote dandâ fidejussores recte interveniunt. *l.* 5. §. 6. 7. *ff. de jure dot.* Sin de ea restituenda, si quidem extraneus eam sibi reddi stipuletur, fidejussorem petere nusquam vetatur, & in eo cessat ratio, quæ est in *tit. C. ne fidejussores dot dent.* at si ipsi mulieri dos restituenda sit, soluto quidem matrimonio ipsa quoque fidejussorem à marito recte petit, de quo casu agit. *l.* 24. §. 2. *ff. soluto matrim.* eo vero adhuc constante, fidejussorem mulier à marito pro dotis restitutione nec exigere potest nec accipere, ne causa perfidiæ generetur. *l.* 1. 2. *C. ne fidejuss. dot. dent.* licet pignora à marito accipere non prohibeatur, cum sic non sequatur viri alieni fidem; atque ita non generetur causa perfidiæ in connubio. *l.* 7. §. 6. *ff. de donat. inter vir & uxor.* (X.)

7. Effectus fidejussionis est, quod fidejussor actione ex stipulatu conveniri possit, etiamsi pro naturali tantum obligatione fidejusserit. arg. *l.* 60. *ff. h. t.* cum ita non durius obligetur; sed tantum arctiore vinculo. Durius sane obligari cum effectu nequit; adeo ut, si qualitate se durius obstrinxerit, nullius momenti sit futura tota fidejussio. §. 5. *Inst. h. t* *l.* 8 §. 8. 9. 10. *ff. h. t.* sin quantitate, valitura tantum sit usque ad summam concurrentem. arg. *l.* 11. §. 1. *ff. de constit. pecun. l.* 22. *C. h. t. l.* 1. §. 4. *ff. de verb. oblig.* Obst. *l.* 8. §. 7. *ff. h. t.* Resp. ibi *omnino non* idem designat, quod *in solidum non* obligatur; vel *omnino non obligatur* sc. eo modo quo contraxit. (III. IV.)

8. Et olim quidem in creditoris erat arbitrio, utrum prius reum principalem an fidejussorem convenire vellet: sed jure novo fidejussori datum est ordinis seu excussionis beneficium, quo opposito prius excutiendus est reus principalis. *auth. præsente C. h. t. nov.* 4. Quod tamen cessat, si reus principalis absens sit, nec conveniri possit. *d. nov.* 4. *c.* 1. vel si fidejussor negaverit se fidejussisse. arg. *l.* 10. §. 1. *ff. h. t.* ut & si ei renunciaverit; quo tamen casu petere potest, ut creditor suis (id est fidejussoris) sumtibus prius principalem debitorem excutiat. *l.* 22. §. 2. *ff. mandati.* Cessat insuper, si fidejussor impedierit, quo minus reus prin-

principalis excuteretur. arg. *l.* 203. *ff. de reg. jur.* denique si se ut principalem obligaverit; tunc enim eum tanquam principalem, non ut fidejussorem, primo loco conveniri posse, ratio dictat. (XIV. XV, XVI, XVII, XVIII, XX.)

9, Quod si plures simul pro eodem debito fidejusserint, olim in solidum singuli conveniri poterant; sed ab Imp. Hadriano introductum fuit divisionis beneficium, quo opposito fidejussor conveniri nequit nisi pro portione virili, si modo omnes confidejussores tempore litis contestatæ solvendo sint. *l.* 26. 27. 28. *ff. h. t.* §. 4. *Inst. h. t.* unde, si creditor singulos fidejussores inceperit pro virili convenire, ac deinde ab uno eorum partem consequi non potuerit, contra cæteros regressum non est amplius habiturus. *l.* 16. *C h. t.* secus si unum tantum pro virili convenerit. arg. *l.* 23. *C. h. t.* (XXI, XXVI.)

10. Cæterum non interest respectu hujus beneficii, utrum omnes eodem modo obligati sint, an alter eorum pure alter in diem vel sub conditione, quamdiu potest existere conditio. *l.* 27. *ff. h. t.* nec utrum eodem an diversis temporibus accepti sint, modo pro eodem intervenerint debitore. arg. *l.* 48. §. 1. *ff. h. t.* secus, si pro diversis, qui cum forte rem eandem eidem promisissent, diversos dederunt separatim fidejussores. *l.* 43. *l.* 51. §. 2. *ff. h. t.* (XXII.)

11. Cessat tamen & hoc beneficium, si quis per mendacium negaverit se fidejussisse. *l.* 10. §. 1. *ff. h. t.* si ei renunciaverit. arg. *l. pen. C. de pactis*, si cum muliere fidejusserit. *l.* 48. *ff. h t.* si pro tutore fidem interposuerit, rem pupilli salvam fore. *l. ult. ff. rem pup. vel adolesc. salv. fore.* si se *solidum soluturum* promiserit, vel se *in solidum obligaverit unus pro omnibus*; ne verba videantur frustra apposita: secus si simpliciter dixerit, quod *in solidum se obligaverit. l.* 3. *C. h. t.* Cessat & inter fidejussorem primum & eum quem fidejussor ille rursus pro se fidejussorem dedit; non enim hi confidejussores sunt: licet plures pro uno fidejussore fidejubentes inter se hoc beneficio uti possint. *l.* 27. §. 1. & 4. *ff. h. t.* Cessat denique post sententiam. arg. *l.* 10. §. 1. *C. h. t.* plane usque ad sententiam opponi potest *d. l.* (XXIII. XXIV. XXV.)

12. Quod si unus ex pluribus fidejussoribus solidum solvere paratus sit, petere potest, sibi à creditore cedi actiones

nes contra confidejussores ac reum principalem: ut & contra possessores pignorum, casu quo simul fidejussoribus & pignoribus creditori cautum est; nisi pignora possessoribus in aliam insuper causam obligata sint. *l.* 2. *C. h. t.* Negandum tamen non est, quin fidejussor & post solutionem recte petat eas sibi cedi. *l.* 17. 36. *ff. h. t.* modo ante solutionem de iis cedendis conventio sit interposita. *l.* 76. *ff. de solution.* Quid, quod & citra cessionem fidejussor contra principalem debitorem experiri potest, ad recuperandum id quod solvit, actione mandati vel negotiorum gestorum. §. 6. *Inst. h. t. l.* 6. §. 2. *l.* 20. §. 1. *ff. mandati.* nisi pro invito & vetante fidejusserit. *l.* 40. *ff. mandati.* vel pro pupillo sine tutoris autoritate obligato; vel pro servo apud dominum; vel sine mandato pro eo qui tantum naturaliter ex pacto obligatus erat (XXVII. XXVIII. XXIX. XXX. XXXI. XXXII. XXXIII. XXXIV.)

13. Evanescit fidejussio confusione, dum debitor fidejussori vel creditor fidejussori, aut vice versa, succedit. *l.* 93. §. 2. 3. *ff. de solution.* ubi in §. 2. delenda particula *non*. ut sequentia verba suadent, adde *l.* 95. §. 2. 3. *ff. de solution. l.* 5. *l.* 21. §. 3. *ff. h. t.* Uti & evanescit lapsu temporis, si quis ad tempus fidejusserit; sic ut in tempus sequens non obligetur; quamvis de praeterito tempore obligatus maneat. *l.* 7. *C. locati. l.* 13. §. 11. *ff. eod.* Non etiam fidejussor conveniri potest, si creditor fuerit in morâ excutiendi debitorem principalem, cum is adhuc solvendo esset. arg. *l.* 41. *ff. h. t.* nec, si debitum principale praescriptione sublatum sit; quod si principalis quidem debitor interpellatus sit; sed fidejussor nunquam, ac ne totis quidem triginta annis, non tamen fidejussor se praescriptione tueri posset. arg. *l. ult. C. duob. reis. l.* 91. §. 4. *ff. de verb. oblig.* Corruit insuper fidejussio in casu *l.* 3. & *l.* 13. *in fin. ff. judicatum solvi.* Non tamen cessat, bonis debitoris publicatis, nec cessione aut rescripto moratorio per debitorem impetrato. *l.* 1. *C. h. t.* §. *ult. Inst. de replicat.* (XXXVI. XXXVII. XXXVIII. XXXIX.)

13. *Moribus.* Nudo quoque pacto fidejussor potest constitui, & hactenus à constitutore non differt. Mulierem autem vel pactis dotalibus id agere posse, vel etiam stante matrimonio, marito ad inopiam vergente, petere posse, ut maritus pro dotis restitutione fidejussores det, nihil impedit. Quod si unus ex pluribus fidejussoribus soli

dum

dum solverit, etiam sine cessione actionis confidejussorem recte conveniet, aut saltem post solutionem petere poterit, sibi actiones cedi, licet id tempore solutionis actum non sit.

* Adde *ex Cod. libr.* 8. *tit.* 41. *de fidej. ssor. & mandatoribus.*

TIT. II.

De novationibus & delegationibus.

1. Novatio vel necessaria est vel voluntaria. *l.* 29. *ff. h. t.* necessaria dicitur, quæ fit per litis contestationem & sententiam. *l.* 3. §. 11. *ff. de peculio.* per quam nemo conditionem suam facit deteriorem, sed plerumque meliorem. *l.* 86. 87. *ff. de reg. jur.* Unde nec idem hujus, qui voluntariæ novationis, effectus est: nam nec usurarum cursus sistitur. *l.* 35. *ff. de usuris.* nec pignorum aut fidejussorum obligatio tollitur. arg. *l.* 11. *pr.* & §. 1. *ff. de pignorat. act.* nec privilegia pereunt. *l.* 29. *ff. h. t.* (I.)

2. Voluntaria novatio appellatur, quæ fit ex partium conventione; & est prioris obligationis in aliam sive naturalem sive civilem transfusio ac translatio. *l.* 1. *ff. h. t.* dividiturque in novationem in specie ac delegationem. Novatio in specie est; quæ fit sine interventu novæ personæ inter eos ipsos, inter quos prior obligatio constiterat. Et quamvis olim etiam ex circumstantiis præsumeretur novatio; jure tamen novo intervenisse non censetur, nisi id expressum sit. *l. ult. C. h. t.* Novare autem possunt omnes, qui non prohibentur, etiam pupilli sine tutoris autoritate, quoties ipsi obligati sunt. *l.* 1. §. 1. *ff. h. t.* (non, si alios sibi obligatos habeant, de quo casu intelligenda *l.* 20. §. 1. *ff. h. t.*) ut & tutores ac curatores. *l.* 20. §. 1. *l. ult.* §. 1. *ff. h. t.* Non filius familias in iis causis, quibus actio patri est quæsita. *l.* 23. *ff. h. t. l.* 27. *ff. de pactis.* nec adjectus solutioni, licet ei recte solvatur. *l.* 10. *l.* 21. *ff. h. t.* (II, III, IV, V, VII, VIII.)

3. Novari potest debitum naturale ac civile simul, ut & naturale tantum. *l.* 1. §. 1. *ff. h. t.* nec interest, purum sit an in diem aut sub conditione conceptum: ut tamen purum quidem debitum aut in diem certum contractum

ſtatim novari poſſit; conditionale vero ita demum, ſi exiſtat conditio, quæ facit naſci obligationem in novatione prærequiſitam; eſtque hic caſus, quo obligatio uno eodemque temporis momento naſcitur & exſtinguitur. *l.* 5. *l.* 8. §. 1. *l.* 14. §. 1. *ff. h. t.* (IX.)

4. Effectus hujus novationis eſt, quod prior tollatur obligatio, ejuſque evaneſcant acceſſiones, veluti fidejuſſiones, pignora, uſurarum curſus, pœnæ ſtipulatio priori obligationi appoſita. *l.* 15. 18. *ff. h. t.* mora purgetur. *l.* 8. *ff. h. t.* & pereant privilegia priori obligationi adhærentia. *l.* 29. *ff. h. t.* Quæ omnia ita obtinent, ſi pure ſit facta novatio: nam ſi ſub conditione celebrata ſit, eâ deficiente, prior manebit obligatio cum ſuis acceſſionibus: eâ vero exiſtente, prior demum ſublata creditur, & novatio effectum ſortitur; modo tempore exiſtentis conditionis res, quæ debita fuerat ex obligatione præcedente, adhuc in rerum naturâ ſit, & perſona ſit quæ obligari poſſit; ut proinde novatio non videatur facta, ſi pendente conditione debitor novans deportatus ſit aut ſervus factus, vel res ſine culpâ novantis perierit. *l.* 14. *pr.* & §. 1. *l.* 31. *ff. h. t.* (VII, X.)

5. Delegatio eſt novatio facta interventu novæ perſonæ, dum quis vice ſuâ alium creditori ſuo dat, vel cui juſſerit creditor. *l.* 11. *ff. h. t.* & fit vel per ſtipulationem, vel per litis conteſtationem, cum is, cui actionem ceſſi, litem conteſtatur cum meo debitore. *d. l.* 11. §. 1. *ff. h. t.* Cæterum in delegatione, quæ fit per ſtipulationem, eadem fere obſervanda, quæ in voluntariâ novatione in ſpecie. Præcipue neceſſe eſt, ut & delegans & delegantis debitor ac creditor, cui ex delegatione obligatio acquiritur, conſentiant: adeoque ut inter delegantem & ejus debitorem mandatum intercedat: inter debitorem vero delegatum & creditorem delegantis interponatur ſtipulatio: denique ut ſtipulans ſit creditor & promittens ſit debitor delegantis; quamvis generalius ſumto delegationis vocabulo, poſſim etiam delegare meum debitorem, ut ſolvat ei, qui non eſt meus creditor; vel eum qui non eſt meus debitor, ut pro me ſolvat meo creditori *l.* 5. *C. h. t.* (XI, XII.)

6. Non ergo delegatio dici poteſt, ſi quis tantum mandet ſuo debitori, ut is ſolvat mandantis creditori, ac debitor mandato pareat, nulla inter debitorem & creditorem mandantis ſtipulatione interpoſitâ. *l.* 21. *ff. h. t.* ut nec, ſi debi-

debitor suo creditori contra debitorem suum actionêm cedat; quippe quæ cessio etiam invito cedentis debitore fieri potest. *l.* 1. *C.* *h.* *t.* (XII.)

7. Effectus delegationis idem fere est, qui & novationis; quod nempe prior tollatur obligatio, licet debitor delegatus solvendo non sit. *l.* 3. *in fin.* *C.* *h.* *t.* nisi aliud actum sit. *l.* 45. §. *pen.* *&* *ult* *ff.* *mandati.* vel dolus concurrat. arg. *l.* 7. §. *ult.* *l.* 8. 25. 38. *ff.* *de dolo.* Est & effectus ejus, quod exceptio, quam deleganti poterat opponere debitor, non possit objici ei cui debitor delegatus est per creditorem; nisi sit minorennitatis aut Senatusconsulti Vellejani exceptio. *l.* 19. *ff.* *h.* *t.* aut beneficii competentiæ in casu *l.* 32. *ff.* *solut. matrimon.* (XIII, XIV, XV.)

8. *Moribus.* Novatio hodie nudo pacto æque ac stipulatione fieri potest: eamque ex probabilibus facti circumstantiis etiam præsumi posse, convenienter juri veteri Romano, verius videtur; ut tamen prærogatio termini solutionis novationem non inducat. Cæterum plena quidem delegatio delegantem liberat, at non simplex assignatio, ut loquuntur.

* Adde *ex Cod. libr.* 8. *tit.* 42. *de novation.* *&* *delegationibus.*

TIT. III.

De solutionibus & liberationibus.

1. Solutio in specie est naturalis præstatio ejus quod debetur. *pr.* *Inst.* *quib.* *mod.* *toll.* *oblig.* quam facere possunt quilibet liberam habentes rerum suarum administrationem, etiam qui jam criminis rei sunt. *l.* 42. *ff.* *h.* *t.* ut & procuratores vel speciale mandatum ad solvendum habentes vel generale cum liberâ. *l.* 87. *ff.* *h.* *t.* modo instructi mandato generali ea solvant quæ exactionem habent, & ad quæ solvenda dominus cogi posset. arg. *l.* 46. *ff.* *de peculio.* Quin imo, etiamsi quis pro debitore ignorante vel invito solverit, subsistet solutio; saltem eatenus ut contingat liberatio *d.* *pr.* nisi obligatio sit ad factum artificiale, in quo certæ personæ æstimatur ac spectatur industria. *l.* 31. *ff.* *h.* *t.* vel solutio principaliter fiat in recognitionem dominii directi, ut est in canonis emphyteuticarii præstatione.

ne. Pupillus autem vel prodigus vel furiosus non recte solvit, adeo ut solutum, si extet, vindicari possit; si tamen consumtum sit, cum vere debitum esset, contingit liberatio. *l.* 14. §. *ult. ff. h. t.* (I.)

2. Solvitur creditori, vel ei cui ille solvi jusserit, etiamsi creditor esset reus criminis. *l.* 41. *ff. h. t.* nisi perduellis sit. *l. ult. C. ad legem Jul. Majest.* Adjecto quoque solutioni recte solvitur. §. 4. *Inst. de inutil. stipul.* (non item hæredi ejus. *l.* 53. *ff. de verb. oblig.*) ut & servo. vide *l.* 18. 35. *ff. h. t.* nec non procuratori speciale ad id vel generale mandatum habenti. *l.* 12. *ff. h. t.* non tamen ei, qui tantum ad litem vel tantum ad rem vendendam constitutus est. *l.* 86. *ff. h. t.* nec illi, cujus mandatum est revocatum, nisi id bonâ fide debitor ignoraverit. *l.* 34. §. 3. *ff. h. t.* multoque minus procuratori falso. *d. l.* 34. §. 4. *ff. h. t.* pupillo non aliter satis tuto, quam si decretum judicis sit interpositum. §. *ult. Inst. quib. alien. licet.* (II, III, IV, V, VI, VII.)

3. Solvenda autem res ipsa quæ obligatione comprehensa est, & eo modo eâque quantitate ac qualitate, quæ est expressa. Quod si res fungibiles ad certam mensuram debeantur, & ea pro diversitate locorum sit varia, in dubio solvendæ erunt juxta mensuram loci, in quo præstandæ ex conventione; nisi quantitas per alterius loci adjectionem fuerit determinata, veluti si quis promiserit decem dolia vini Aurelianensis; præstanda enim forent eo casu dolia receptæ illic magnitudinis, ubicumque locorum sit facienda solutio. arg. *l. un. C. ubi conveniatur qui cert. loc. dare promis.* (VIII, IX.)

4. Aliud pro alio invito creditori regulariter solvi nequit. *l.* 2. §. 1. *ff. de reb. cred.* nisi sit facti obligatio, in quâ pro facto præstari potest id quod interest. *l.* 13. *in fin. ff. de re judic.* §. *ult. Inst. de verb. oblig.* vel legata sit res aliena, cujus æstimatio solvi potest. §. 4. *Inst. de legat.* vel damnum sit datum per servum aut animal alterius, nam pro damni reparatione fieri potest noxæ deditio. *tit. Inst. de noxal. act.* vel debitor nummos non habet nec aliunde mutuos possit accipere; quo casu creditor res debitoris æstimatas tenetur in solutum recipere. *auth. hoc nisi C. h. t.* Quoties autem id quod solutum est, (sive debeatur sive pro alia re debita in solutum sit datum,) evincitur in totum vel pro parte, solutio nulla facta creditur, sic ut in

in totum pristina remaneat obligatio. *l.* 46. *pr.* & §. 1. 2. *ff. h. t.* (x.)

5. Non etiam per partes debitum recte solvitur. *l.* 41. §. 1. *ff. de usuris*, nisi pars debiti liquida sit, pars illiquida' *l.* 21. *ff. de reb. cred.* arg. *l.* 8. *ff. si pars hæred petat.* vel plures sint unius debitoris hæredes, qui singuli tantum pro ratâ tenentur. *l.* 2. §. *ult. l.* 3. 4. *ff. de famil. ercisc. l.* 2. *C. de hæred. act.* ut & in casu. *l.* 4. §. 6. *ff. de statu liberis. l.* 4. *C. de collat. fund. patrimon.* (xi. xii.)

6. Effectus solutionis est, quod liberetur principalis debitor & fidejussores ejus ac pignora. *pr. Inst. quib. mod. toll. oblig. l.* 43. *ff. h. t.* Quod si quis sub pœna debeat, forte solutâ nec pœnæ exactio locum habet. *l.* 10. §. 1. *ff. de pactis.* uti vice versâ, pœnâ solutâ, debiti principalis cessabit petitio, nisi pluris intersit creditoris, quam est in pœnâ: ad quod tunc actio adhuc salva est. *l.* 28. *ff. de act. emti l.* 44. §. *ult. ff. de oblig. & act.* (xiii.)

7. Est & effectus, quod obligatus ad annuam præstationem, si trium posteriorum annorum solutionem probaverit, etiam superiorum annorum debitum solvisse censeatur, nisi ipse scripto contrarium professus sit arg. *l.* 3. *C. de apoch. publicis.* nec obst. *l.* 7. §. *ult. C. de præscr. trig. vel quadrag. annor.* cum ibi non agatur de casu quo posteriorum annorum reditus soluti sunt. (xiv.)

8. Quod si is, qui solvit, pluribus ex caussis debitor sit, eligere potest ex qua causa ipse solutum velit: eo vero non eligente, creditor id statuit; modo ita statuat, ut statueret si ipse solvisset. *l.* 1. 2. *ff. h. t. l.* 1. *C. h. t.* Si neuter quid determinaverit, solutum primo in usuras quæ peti possunt, imputatur; & quod superest, in sortem. *l.* 5. §. *ult. ff. h. t.* si plura sint debita principalia, in id solutio facta creditur, quod exigi poterat. *l.* 103. *ff. h. t.* si omnia exactionem habeant, illud solutum censetur, quod est gravissimum, quo scil. non soluto vel infamia sequeretur, vel pœna, aut quid simile præstandum foret: & magis quisque solvisse præsumitur quod suo, quam quod fidejussorio nomine debet: si omnia sint debita æque gravia, solutum imputatur in id quod est antiquius: sed cunctis paribus in singula debita pro rata videtur facta solutio. vide *l.* 3. 4. 5. 8. 24. 97. *ff. h. t.* (xvi.)

9. Præter solutionem in specie plures alii modi sunt, quibus contingit liberatio; puta, compensatio, confusio aditio-

aditione hæreditatis facta, oblatio, consignatio & depositio rei debitæ, deportatio, rei interitus, satisfactio, jusjurandum, pactum, transactio, concursus duarum causarum lucrativarum in eandem personam & rem, præscriptio, consensus contrahentium, legatum liberationis, occupatio bonorum debitoris autoritate privatâ per creditorem facta, juxta. *l.* 13. *ff. quod met. caus.* de quibus singulis sparsim actum in variis juris nostri capitibus. (XVII, XVIII, XIX, XX, XXI, XXII, XXIII, XXIV XXV, XXVI, XXVII.)

10. Circa oblationem tamen & depositionem rei debitæ notandum, si res debita realiter oblata sit, non tamen consignata ac deposita, liberari debitorem tali oblatione si res oblata postmodum perierit, sive corpus certum sit debitum, sive quantitas vel res in genere: ut tamen magis ope exceptionis quam ipso jure liberetur, nisi debuerit ex causâ dotis. *l.* 72. *ff. h. t. l.* 73. §. *ult. ff. de verb. oblig.* Nuda quoque realis oblatio debiti solvit antichresin. *l.* 11. *C. de usuris.* sistit quandoque cursum usurarum, ut dictum *tit. usuris.* facit ut evitetur pœna promissa. *l.* 23. §. *ult. ff. de recept. qui arbitr. recep.* & moram purgat. *l.* 91. §. 3. *ff. de verb. oblig.* Quod si cum reali oblatione concurrat consignatio & depositio, non dubium, quin plenissimum sortiatur solutionis effectum; modo oblatio & reliqua recte ac debito loco & tempore facta sint. *l.* 9. *C. h. t. l.* 41. §. 1. *ff. de usuris.* Quin tamen is, qui deposuit, res depositas repetere possit, quamdiu per creditorem ablatæ non fuerint, expeditum est; quo casu perinde est ac si nunquam deposuisset. *l.* 19. *C. de usuris* (XXVIII, XXIX.)

11. *Moribus.* Pupillo recte fit solutio autore tutore, nec decreto opus est. Si quis autem pecuniam ad annum mutuo acceperit sub usuris, ante annum restituere nequit, nisi additis anni totius usuris.

* Adde *ex Cod. libr.* 8. *tit.* 43. *de solut. & liberationibus.*

TIT.

TIT. IV.

De acceptilatione.

1. Acceptilatio est imaginaria solutio; & fit mediante stipulatione. §. 1. 2. *Inst. quib. mod. toll. oblig.* Quod si vitium stipulationi insit, acceptilatio inutilis habebit vim pacti utilis. *l.* 8. *ff. h. t. l.* 27. §. 9. *ff. de pactis.* (I, VI.)

2. Accepto ferre possunt, quibus libera competit rerum suarum administratio, sic ut & donare possent; idque per se, non per alios seu interpositas personas, ne per tutorem quidem. *l.* 13. §. 10. *ff. h. t.* eo quod acceptilatio est actus legitimus. *l.* 77. *junct. l.* 123. *ff. de reg. jur.* Mediante tamen novatione per interpositas personas recte fit, dum de persona in personam prius transfertur obligatio, veluti a pupillo in tutorem, à domino in procuratorem. *d. l.* 13. §. 10 atque eo de casu intelligenda *l.* 3. *ff. h. t.* Servus ne jubente quidem domino accepto ferre potest. *l. pen. ff. h. t.* licet ei recte accepto feratur. *l.* 8. §. *ult. l.* 11. *ff. h. t.* (I.)

3. Accepto ferri potest tantum id, quod ex obligatione verbis constante debetur; in subsidium tamen introducta est stipulatio Aquiliana, quâ in verborum obligationem transfunditur quicquid ex quacunque causâ, ex contractu vel delicto, debetur; & sic acceptilatione subsequente tollitur. §. 1. 2. *Inst. quib. mod. toll. oblig. l.* 18. *ff. h. t.* Nec refert, utrum debitum acceptilatione tollendum conditionale sit an purum. *l.* 12. *l.* 21. *ff. h. t.* quamvis nullum debitum possit accepto ferri sub conditione vel in diem. *l.* 4. 5. *ff. h. t.* (II, III.)

4. Acceptilationis effectus idem est, qui & solutionis; adeo ut, si debitori accepto latum sit, fidejussor quoque liberetur, & si fidejussori facta sit acceptilatio, liberetur etiam principalis debitor. *l.* 13. §. 7. *ff. h. t.* exceptis casibus in *d. l.* 13. §. 8. 9. *ff. h. t.* Quod si duæ res alternative debeantur, *Stichus aut Pamphilus*, & res altera accepto lata sit, tota extinguitur obligatio. *l.* 27. §. 6. *ff. de pactis.* Obst. *l.* 13. §. 6. *ff. h. t.* Resp. ibi mortuo *Sticho* adhuc *decem* manent in obligatione, quia acceptilatio erat inutilis: nam, uti solutio non potest fieri alternative, non magis

magis quam ex die vel ſub conditione, ita etiam acceptilatio *Stichi aut decem*, non recte poteſt fieri, cum acceptilatio ſit ſolutioni ſimilis. arg. *l.* 4. *&* 5. *ff. h. t.* Si res in genere ſit debita, & certa ſpecies accepto feratur, tota quoque obligatio peremta eſt. *l.* 13. §. 4. *ff. h. t.* ſecus, ſi id nudo pacto ageretur, nec ex genere debito certa ſpecies peteretur. *l.* 27. §. 7. *ff. de pactis.* (IV, V.)

5. *Moribus.* Cum acceptilatio æque pacto ac ſtipulatione interveniente fieri poſſit, conſequens eſt, eam etiam ſub conditione factam valere, ſaltem jure pacti ſuſtineri.

* Adde *ex Cod. libr.* 8. *tit.* 44. *de acceptilationibus.*

TIT. V.

De prætoriis ſtipulationibus.

1. Prætoriæ ſtipulationes ſunt, quas prætor ſuo edicto jubet interponi: in quibus varia occurrunt ſingularia: nam ſi quid obſcuri in illis ſit, vel aliquid addi aut detrahi debeat, id prætor interpretatur & æſtimat. *l.* 1. §. *pen. & ult. l.* 9. *ff. h. t.* etiam per procuratorem ſtipulantem hic utilis actio domino quæritur. *l.* 3. 5. *ff. h. t.* & ſi ſtipulationi facti pœnæ ſtipulatio ſubjuncta ſit, nec factum ſit præſtitum, pœna non committitur ſi necdum interſit. *l.* 8. *ff. ſi quis caut. in jud. ſiſt. cauſ. factis.* (I.)

2. Interponuntur hæ ſtipulationes eum in finem, ut cautum ſit ſtipulanti: unde ſi ſine culpâ ſtipulatoris cautum eſſe deſierit, de novo cavendum eſt. *l.* 4. *ff. h. t.* & quidem datis fidejuſſoribus: prætoriæ namque ſtipulationes perſonas deſiderant, nec regulariter pignoribus contentæ ſunt. *l.* 7. *ff. h. t.* niſi pro re certâ cautio exigatur, arg. *l.* 1. §. 9. *ff. de collation.* Nonnunquam tamen & nudâ repromiſſione caveri, prætor permittit. vide *l.* 1. §. 5. 6. 7. *ff. h. t.* (I.)

3. Sunt autem ſtipulationes prætoriæ vel *cautionales* vel *judiciales* vel *communes*: cautionales dicuntur, quæ intercedunt ut nova ſit actio; qualis eſt cautio legatorum nomine, de rato, damni infecti, & rem pupilli ſalvam fore. *l.* 1. §. 2. *ff. h. t.* Et hiſce quædam prioris actionis, ſi quæ competierit, novatio fit, quatenus ex ſtipulatu petitur

tur quod alioquin actione tutelæ vel ex testamento aut aliter peteretur. *l.* 21. *ff. de acceptil. l.* 8. §. 1. *ff. de novat. Judiciales* sunt, quæ interponuntur judicii conservandi causâ, ut illud ratum sit: qualis est cautio judicatum solvi, & de operis novi nunciatione. *l.* 1. §. 1. *ff. h. t. Communes*. quæ fiunt judicio sistendi causâ; adeoque spectant ad judicii præparatoria. *l.* 1. §. 3. *ff. h. t.* (II, III, IV.)

TIT. VI.

Rem pupilli vel adolescentis salvam fore.

1. Cautio *rem pupilli salvam fore* fidejussoribus datis interponitur, qui favore pupillorum carent divisionis beneficio. *l. ult. ff. h. t.* ac præstatur à tutoribus & curatoribus, quorum fides nec per magistratum ex inquisitione nec per testatoris judicium est probata. *pr. Inst. de satisd. tut.* idque stipulante ipso minore vel impubere, si præsens sit & fari possit; alioquin pro eo stipulatur servus pupillaris, vel alius à prætore ad id constitutus; per quem utilis actio pupillo acquiritur. *l.* 2. 3. 4. 5. 6. *ff. h. t.* Si furiosus curatorem recipiens filium habeat, is pro patre suo hanc concipit stipulationem. *d. l.* 5. *ff. h. t.*

2. Quando autem committatur hæc cautio in tutoribus, curatoribus, protutoribus & similibus, patet ex iis, quæ dicta sunt *tit. de tut. & ration. distrah. & tit. de eo qui pro tutore negot. gessit.* quibus addi potest, etiam eam committi, si tutor ab hostibus captus sit, licet supersit spes postliminii. *l.* §. 5. *ff. h. t.*

3. Cessat tamen cautionis hujus vis, si quis nihil gesserit cum gerere debuisset, quippe quo casu potius actioni utili tutelæ locus esset; vel si necdum finita sit tutela, tutor cogendus esset ad id ut gerat. *l.* 4. §. 3. 7. *ff. h. t.*

4. *Moribus.* An tutores & curatores satisdare debeant, an alio modo cavere, arbitrio magistratus relictum est: stipulatio autem, rem pupilli salvam fore, committi potest etiam durante adhuc tutela, quatenus quandoque annis singulis rationes reddendæ sunt.

Tit. VII.

Judicatum solvi.

1. Quia nemo sine satisdatione idoneus est alienæ rei defensor. §. 5. *Inst. de satisdat.* hinc cautio *judicatum solvi* præstatur ante litem contestatam. *l. un. in fin. C. de satisdando.* quoties per alium rei conventi præsentis vel absentis causa defenditur. §. 4. 5. *Inst. de satisd.* licet defensor sit conjuncta persona. *l.* 14. *ff. qui satisd. cog.* Et quamvis olim reus in actionibus in rem ipse causam propriam defendens etiam ad hanc cautionem præstandam obstrictus fuerit, *pr. Inst. de satisdat. l. pen. ff. de dolo. l.* 33. *ff. de fidejussor.* jure tamen novo id mutatum est. §. 2. *Inst. de satisdat.* (Vide *tit. qui satisd. cog. num.* 13. *& seqq.*)

2. Hujus autem cautionis tres sunt clausulæ; quarum prima est de solvendo eo quod judicis sententia fuerit comprehensum; altera, de re defendendâ boni viri arbitratu; tertia, dolum malum abesse & absuturum esse. *l.* 6. 13. 19. *ff. h. t.* Continetque hæc cautio certam quantitatem, quatenus per judicis sententiam determinari solet, quantum præstandum sit. *l.* 9 *ff. h. t.* licet incerta sit quantitas eo tempore, quo cavetur, dum incertum, quid judex pronunciaturus sit. *l.* 2. §. 2. *ff. de prætor. stipul.*

3. Committitur hæc stipulatio post sententiam, quantum ad eam partem quæ agit de judicato solvendo, datâ tamen dilatione condemnatis per leges concessâ. *l.* 1. *ff. h. t.* gaudentque hic fidejussores divisionis beneficio. *l.* 16. *ff h. t.* Sed quantum ad eam partem, quæ de re defendendâ & de dolo concepta est, ante sententiam illa quoque committitur, quoties vel dolus adest, vel res non est in solidum defensa loco debito. *l.* 5. §. *ult. l.* 17. *ff. h. t.* Semel autem commissa, amplius committi nequit. *l.* 5. §. 2. *ff. h. t.* vide tamen. *l. ult. ff h. t.*

4. Cessat hujus cautionis effectus, si vel actio vel judicis aut litigantis persona mutata sit. *l.* 3. *l.* 7. *in med. l.* 13. *in pr. & in fin. ff. h. t.*

5. *Moribus.* Cautio judicatum solvi non solet hodie interponi, nisi alteruter litigantium peregrinus sit, aut de

fugâ

fugâ suspectus, aut non solvendo: poteſtque præstari non tantum fidejussoribus, sed & pignoribus: & non à reo tantum sed & ab actore interponitur, quo casu solas respicit litis impensas. Fidejussorem autem, qui promisit judicatum solvi, non gaudere divisionis beneficio, receptum est.

Tit. VIII.

Ratam rem haberi & de ratihabitione.

1. Cautio *rem ratam haberi* præstanda est à procuratore, plerumque quidem actoris, quandoque tamen & rei. *l.* 13. §. *ult. l.* 39. §. 5. 6. 7. *l.* 40. §. 2. *ff. de procurat.* quoties de mandato dubitatur. §. 3. *Inst. de satisdat. l.* 1. *C. de procurat.* Quod si dominus ea, quæ gesta sunt, postmodum rata non habuerit, ex hâc cautione contra procuratorem & fidejussores ejus datur actio ad id quod interest; idque vel in totum, vel pro parte, si pro parte tantum fuerit ratum habitum quod gestum est. *l.* 18. *ff. h. t.* (I, II, III.)

2. Si quis primo ratum habere noluerit quod gestum est, deinde tamen ratum habeat, ex æquitate non committitur stipulatio. *l.* 12. §. 2. *ff. h. t.* (III. *in fine.*)

3. *Moribus.* Vix est ut hodie procurator in judicio admittatur sine mandato sub cautione de rato.

LIBER XLVII

Tit. I.

De privatis delictis.

1. Delictum in genere est offensio dicto vel facto illata, quâ quis contra jus læditur dolo culpâve alterius, in speciem contractus aut quasi contractus non cadens. Multa autem delictis omnibus sunt communia: omnia namque regulariter infamant, & dolum desiderant in eo, à quo committuntur, excepto damno legis Aquiliæ: unde

&

& affectus distinguit maleficia. *l.* 53. *ff. de furtis.* nec tenetur ex delicto qui doli capax non est. *l.* 12. *ff. ad leg. Corn. de sicar. l.* 3. §. 1. *ff. de injur.* nec sola delicti cogitatio quemquam pœnæ subjugat. *l.* 18. *ff. de pœnis* nec actiones ex delicto contra hæredes dantur. §. 1. *Inst. de perpet. & temp. act.* (I.)

2. Delicta alia privata sunt, alia extraordinaria, alia popularia., alia publica. Privata sunt, quæ actione privatâ vindicantur ab eo, ad quem ea res pertinet, sic ut pœna exacta ipsi actori læso applicetur. *l.* 7. §. 1. *ff. de injur.* quamvis & criminaliter ex delicto privato agi possit, quo casu etiam in crimen subscribendum fuit. *l. ult. ff. h. t.* (II.)

3. Sunt autem delictorum privatorum quatuor species, puta, furtum, rapina, damnum injuria datum, & injuria seu contumelia. (III.)

4. *Moribus.* Solus fiscus ex delictis privatis ad pœnam agit; privati vero, qui delicto læsi sunt, ad proprium tantum damnum persequendum, non ad pœnam, actionem habent.

TIT. II.

De furtis.

1. Furtum est contractatio fraudulosa lucri faciendi gratia, vel ipsius rei, vel usus ejus possessionisve, quod lege naturali prohibitum est admittere. §. 1. *Inst. h. t.* (I. VIII.)

2. Committere furtum possunt omnes qui doli capaces sunt, etiam pupilli pubertati proximi. *l.* 111. *ff. de reg. jur.* pater quoque suo filiof., & filius patri respectu castrensis aut quasi castrensis peculii, sic ut & actio furti inter eos detur. *l.* 52. §. 5. 6. *ff. h. t.* non item rerum aliarum intuitu, licet res ipsa ablata furtiva fiat, & actione furti teneantur qui filium ope vel consilio juverunt. §. 12. *Inst. h. t.* (II.)

3. Fit autem furtum in rebus tantum mobilibus, non immobilibus. §. 7. *Inst. de usucap.* adde *l.* 25. §. *ult. l.* 57. *ff. h. t.* & quidem alienis, non propriis, nisi respectu juris quod alius in re nostra habet. *l.* 15. §. 1. 2. *l.* 59. 66. *ff. h. t.*

h. t. §. 10. *Inst. h. t.* plane in rebus quoque communibus per unum ex sociis furtum posse fieri, manifestum est ex *l.* 45. *ff. h. t. l.* 47. 51. *ff. pro socio.* Sed in libero homine furtum regulariter non committitur. §. 9. *Inst. h. t.* nec in rebus hæreditariis, jacente hæreditate. *l.* 68. *ff. h. t.* (III. IV, V.)

4. Committitur vero vel naturali contrectatione, cum animo & affectione furandi (non sine eo.) *l.* 50. §. 2. *ff. h. t.* §. 7. & *pen. Inst. h. t.* vel etiam ope aut consilio; modo quis sciens furi opem tulerit: & ad consilium ipsa contrectatio subsecuta sit. *l.* 53 §. *ult. ff. de verb. signif. l.* 52. §. 19. *ff. h. t.* eâ enim ad consilium alterius non subsecutâ, consulens furti reus non est. §. 11. *in fin. Inst. h. t. d. l.* 53. §. *ult. ff. de V. S.* Ad contrectationem autem furtivam etiam pertinet, si quis tabulas surripiat vel deleat lucri causâ. *l.* 41. §. 1. *ff. ad leg. Aquil. l.* 27. 32. *ff. h. t.* si sciens indebitum accipiat ab ignorante. *l.* 18. *ff. de condict. furt.* si scienter rem emat alienam. *l.* 2. *C. h. t.* si falsa pondera ad decipiendos secum contrahentes adhibeat. *l* 52. §. 22. *ff. h. t.* si falsus procurator depositum recipiat, vel æs alienum exigat, *l.* 19. *C. h. t.* Non tamen eo referendum, si quis tantum conclave intraverit furandi causâ. *l.* 21. §. 7. *ff. h. t.* aut depositum inficiatus sit. *l.* 67. *ff. h. t.* multoque minus, si nudam conceperit furandi voluntatem. arg. *l.* 18. *ff. de pœnis.* (VI, VII.)

5. Furtorum variæ sunt species: aliud enim *diurnum* est, aliud *nocturnum.* vide *l.* 4. *ff. ad leg. Aquil. l.* 9. *C. ad leg. Corn. de sicar.* Aliud *simplex*, aliud *qualificatum.* Aliud *manifestum*, cum fur deprehenditur cum re furtivâ, antequam eam eo detulerit, quo deferre eo die destinaverat: aliud *nec manifestum*, cum fur deprehenditur, postquam detulerit eo loco, quo perferre destinaverat. §. 3. *Inst. h. t.* adde *l.* 7. *ff. h. t.* Furti quidem manifesti pœna est quadruplum ex edicto prætoris; nec manifesti duplum ex lege 12. tabul. §. 5. *Inst. h. t.* quas pœnas non evitat fur suâ pœnitentiâ, si postquam rem abstulisset, eam rursus domino sponte reddat. *l.* 65. *ff. h. t.* (IX, X, XII,)

6. Quod si fur non totam rem sed partem ejus abstulerit, pars tantum ablata duplicatur aut quadruplicatur, si, cum totam potuisset auferre, partem tantum subduxerit; solius enim partis eo casu fur est: secus, si rem totam tollere non potuerit, & ideo partem tulerit; totius

enim rei fur esse creditur, licet hâc de re dissensus fuerit. *l.* 21. *pr.* & §. 8. *ff. h. t.* *l.* 22. §. 1. *ff. h t.* (XI.)

7. Ad persequendam vero dupli vel quadrupli pœnam comparata est actio furti, competens omnibus illis quorum interest, §. 13. *Inst. h. t.* modo intersit ex justâ & honestâ causâ. *l.* 11. *l.* 12. §. 1. *ff. h. t.* & ex jure in re, arg. §. 3. *Inst. de emt. vend.* ac denique propter damnum datum, non ob solum lucrum cessans, quod in furto singulare est. *l.* 71. §. 1. *ff. h. t.* Non igitur soli domino hæc datur actio, sed & creditori cui pignus surreptum est; & fulloni qui polienda vestimenta receperat, modo ipse solvendo sit. §. 14. 15. *Inst. h. t.* *l.* 12. 15. 87. *ff. h. t.* etiam bonæ fidei possessori, si is rei possessæ furtum passus sit. *l.* 74. *ff. h. t.* *d.* §. 15. *Inst. h. t.* olim quoque commodatario; sed jure novo commodanti competit electio, num furti contra furem, an commodati contra commodatarium agere velit; & si commodati actionem elegerit, commodatario salva est contra furem actio furti. *l. ult. C. h. t.* §. 16. *Inst. h. t.* Quod si fructus fundi furto ablati sint, colono hæc furti actio accommodatur, non domino fundi; nisi colonus solvendo non sit; quâ ratione concilianda. *l.* 14. §. 2. *l.* 26. §. 1. *ff. h. t.* cum *l.* 60. §. 5. *ff. locati.* atque eo sensu forte accipiendum est, quod tam domino quam colono hæc actio dari dicitur in *l.* 82. §. 1. *ff. h. t.* (XIII.)

8. Datur autem hæc actio contra furem, & si plures sint, contra singulos in solidum, sic ut unius præstatione cæteri non liberentur. *l.* 1. *C. de condict. furt.* non tamen contra mercenarium, aut libertum, aut domesticum, si vilius sit furtum. *l.* 11. §. 1. *ff. de pœnis.* *l.* 89. *ff. h. t.* (XIV.)

9. Cæterum in potestate ejus, qui furtum passus est, constitutum est, utrum actione civili ad pœnam agere velit, an criminaliter experiri. *l. fin ff. h. t.* (XV.)

10. *Moribus.* Pœna dupli vel quadrupli hodie exolevit, & pœnæ potius corporali locus est; quandoque capitali, si vel cum effractione furtum fiat, vel post iteratam coërcitionem corporalem fur à furto non abstineat, vel grave sit furtum domesticum à famulis commissum. Cæterum nec depositarius, nec creditor nec commodatarius re deposita &c. utentes vel abutentes, contra quam fas erat, furti rei sunt, sed tantum ad id quod interest tenentur,

tur, uti & illi qui scienter indebitum acceperunt, aliique similes.

* Adde *ex Cod. libr. 6. tit. 2. de furtis & servo corrupt.*

TIT. III.

De tigno juncto.

1. Tignum (quo omnis materia designatur ex quâ fit ædificium. §. 29. *Inst. de rer. diverſ.*) alienis ædibus bonâ vel mala fide junctum quamvis vindicari per pristinum dominum non possit, ne urbs ruinis deformetur. *l.* 1. *ff. h. t.* satis tamen ei consultum est actione de tigno juncto in duplum æstimationis tigni juncti, tam contra bona quam mala fide jungentem: ut tamen, si contra bona fide jungentem agatur, duplo insit ipsa res, sic ut tignum postmodum solutum vindicari nequeat per eum, qui duplum jam consecutus est. §. 29. *Inst. de rer. divis. l.* 23. §. 6. *ff. de rei vind. l.* 41. *in fin. l.* 42. 43. *ff. de legat.* 1. secus quam obtinet, si quis malâ fide junxerit; quippe qui, duplo jam præstito, adhuc vindicationem tigni soluti, vel æstimationis ejus si nec dum solutum sit, patitur, tanquam qui dolo possidere desiit. *l.* 1. §. *ult. l.* 2. *ff. h. t. d. l.* 23. §. 6. *ff. de rei vind.* Obst. pretium tantum petitur. *l.* 98. §. *ult. ff. de solution.* Resp. vel pretium quis consequitur præter duplum, si sc. is, qui junxit, in malâ fide sit; vel pretium consequitur, quatenus duplo & pretium inest, si jungens sit in bonâ fide. Obst. *l.* 63. *ff. de donat. inter vir. & uxor.* Resp. ibi tignum junctum fuit sciente & consentiente uxore quæ tigni erat domina. (1, 11.)

2. *Moribus.* Actio de tigno juncto non in duplum est, sed tantum ad pretium tigni & id quod interest.

Tit. IV.

Si is qui testamento liber esse jussus erit post mortem domini ante aditam hæreditatem surripuisse dicitur.

1. Si servus testamento manumissus ex hæreditate jacente domini manumittentis quid abstulerit, aut corruperit, deficiebat actio civilis. *l.* 1. §. 15. *ff. h. t.* arg. *l.* 68. *ff. de furtis.* sed prætor utilem in talem servum dedit actionem in duplum. *l.* 1. *pr. ff. h. t.* quæ & hæredibus competit. *l.* 1. §. *pen. ff. h. t.* & mere pœnalis est, sic ut insuper ablati detur vindicatio. *l.* 1. §. 17. *ff. h. t.* Si plures tale quid commiserint, in solidum singuli tenentur, nec unius præstatione cæteri liberantur. *l.* 1. §. *ult. ff. h. t.* (1.

2. Requiritur autem, ut ablatio facta sit dolo vel latâ culpâ. *l.* 1. §. 2. *ff. h. t.* post mortem domini, non eo vivente: & ante, non post aditam hæreditatem, juxta tituli inscriptionem. (11.)

Tit. V.

Furti adversus nautas caupones stabularios.

1. Si per eos, quorum operâ utitur exercitor navis, stabuli aut cauponæ, furtum commissum sit, est in potestate ejus, cui furtum factum est, an contra furem actione furti directâ agere velit, an actione exercitoriâ ex quasi delicto contra exercitorem in duplum. *l.* 1. §. 2. 3. *ff. h. t.* qui tamen, si servorum propriorum (non alienorum) operâ utatur, noxæ dando liberari potest. *l. un.* §. 5. *ff. h. t.* Quod si per vectores aut viatores furtum factum sit, non tenetur hâc actione exercitor. *l. un. in fin. ff. h. t.*

2. Per nautas autem in hujus *tit.* inscriptione designantur navis exercitores; cum alioquin nautæ exercitoribus & magi-

magiſtris opponantur. *l.* 1. §. 2. *ff. de exercit. act.* *l. un.* §. 1. *ff. h. t.*

Tit. VI.

Si familia furtum feciſſe dicatur.

1. Si familia ſervorum domino ignorante vel ſciente quidem ſed impedire non valente, furtum fecerit extraneo, dominus poteſt vel noxæ dando totam familiam, vel ſemel duplum præſtando liberari, quaſi unus homo liber furtum feciſſet. *l.* 1. *pr.* & §. 1. *ff. h. t.* ut tamen præter duplum adhuc ſit ſimpli ſeu rei ipſius condictio. *l.* 2. *ff. h. t.* Cæterum variis in caſibus aliis ſi familia quid fecerit, dominus ſervorum ſingulorum nomine ad totam pœnam tenetur, veluti in albo prætoris corrupto. *l.* 9. *ff. de juriſd.* injuriâ illatâ. *l.* 34. *ff. de injuriis.*

Tit. VII.

Arborum furtim cæſarum.

1. Arborum appellatione hic etiam vites, hederæ, arundines, ſalicta, aliaque ſimilia continentur, modo radices egerint & jam excreverint; olea etiam ante radices actas. *l* 3. *pr.* & §§. *ſeqq.* *l.* 4. *ff. h. t.* *Cædere* arborem eſt ſuccidere, vel ferire cædendi causâ. *Cingere* eſt deglabrare, ſeu corticem detrahere *l.* 5. *ff. h. t.* (I.)

2. Si quid tale factum ſit furtim, id eſt domino ignorante. *l.* 1. *ff. h. t.* actio ex lege 12. *tab.* perpetua datur domino & ejus hæredibus. *l.* 7. §. 6. *ff. h. t.* emphyteutæ quoque *l.* 5. §. 3. *ff. h. t.* non item fructuario. *l.* 5. §. 2. Contra cædentem, licet non habuerit furandi animum. *l.* 7. §. 1. *ff. h. t.* ut & eum, qui mandavit cædi. *l.* 7. §. 4. *ff. h. t.* non contra hæredes. *l.* 7. §. 6. *ff. h. t.* Ad id ut præſtetur duplum damni dati deductâ prius arboris cæſæ æſtimatione, *l.* 7. §. *ult.* *l.* 8. *ff. h. t.* (II.)

3. Si plures cæciderint, ſinguli in ſolidum tenentur exemplo furum: ſed ſi plures ſint arboris per unum cæſæ domini, univerſis una pœnæ præſtatio ſufficit. *l.* 6. *pr.* & §. 1. *ff. h. t.* (II.)

4. Cessat tamen hæc actio, si arbores sciente domino cæsæ sint per vim. *l.* 8. §. *ult. ff. h. t.* ut &, si quis non cæciderit, sed radicitus evulserit, quo casu actioni legis Aquiliæ locus est. *l.* 7. §. 2. *ff h. t.* (III.)

5. Concurrit autem cum hâc actione etiam actio locati, si cædens conductor sit: & actio furti, si furandi animum cædens habuerit: & legis Aquiliæ; & interdictum quod vi aut clam. *l.* 1. *l.* 11. *ff. h. t.* sed quod quis unâ actione consecutus est, id deducendum, si aliâ pinguiore adhuc velit experiri. *d. l.* 1. *l.* 9. *l* 11. *ff. h. t.* Potest & cædens extra ordinem coërceri ut latro. *l.* 2. *ff. h. t.* (IV.)

6. *Moribus.* Qui arborem furtim ceciderint, virgis aut alio modo extra ordinem puniuntur.

TIT. VIII.

De vi bonorum raptorum & de turbâ.

1. Rapina est contrectatio fraudulosa violenta lucri faciendi gratiâ, vel ipsius rei vel usus possessionisve. Ob quam actio de vi bonorum raptorum est introducta, competens ei cujus interest, eo ferè modo quo & furti actio. §. *ult. Inst. h. t.* contra eos, qui rem mobilem dolo malo surripuerunt, non errore. §. 1. *Inst. h. t. l.* 7. *C. unde vi.* ad pœnam quadrupli intra annum, post annum in simplum. *l.* 2. §. 13. *ff. h. t.* quæ actio & locum habebit contra eum, qui coactis hominibus damnum dederit, licet damnum dans non coegerit: ut &, contra eum qui homines coegerit, licet non ipse cogens sed alius damnum dederit, etiamsi hisce casibus sine vi res ablatæ, aut damnum datum fuerit. *l.* 2. *pr.* & §. 2. §. 12. *ff. h. t.* (I, II.)

2. Si damnum in turbâ datum fuerit, contra eum qui damnum dedit cujusve dolo damnum datum est, in duplum veri pretii ejus temporis, quo agitur, actio intra annum datur, post annum in simplum. *l.* 4. *pr.* & §. 5. 11. *ff. h. t.* licet ipse damnum dans turbam non coegerit. *l.* 4. §. 6. *ff. h. t.* Differt autem turba a coactione hominum & rixâ: rixa enim est etiam duorum. *l.* 4. §. 3. *ff. h. t.* coactio hominum est & cum unus coactus est. *l.* 2. §. 6. *ff. h. t.* at turba dicitur, cum decem aut quindecim adsunt. *d. l.* 4. §. 3. *ff. h. t.* (III.)

3.

3. Cæterum multis aliis modis qui volentiam adhibuerunt coerceri possunt, de quibus vide *l.* 28. §. 10. *ff. de pœnis tit. ff. de effractor. tit. de lege Juliâ de vi publica & de vi privatâ.*

4. *Moribus.* Furtum violentum etiam ultimo coerceri supplicio, dictum ad *tit.* de furtis.

* Adde *ex Cod. lib.* 9. *tit.* 33. *de vi bonor. rapt.*

Tit. IX.

De incendio, ruinâ, naufragio, nave, rate expugnatâ.

1. Si quis dolo malo incendii vel ruinæ tempore, ex ipso velut igne vel ruinâ quid rapuerit, vel tempore naufragii aut navis expugnatæ quid ex navigio abstulerit, intra annum convenitur in quadruplum, post annum in simplum. *l.* 1. *ff. h. t.* nisi res sine dolo eripuerit, ut eas domino salvas restituat. *l.* 3. §. 3. *ff. h. t.* hæredes plane rapientium non ultra tenentur, quam quatenus ad eos pervenit. *l.* 4. §. 2. *ff. h. t.* (1.)

2. Præter hanc pœnam variæ aliæ extra ordinem contra hujusmodi direptores statutæ sunt. *l.* 1. §. 1. *ff. h. t.* vide *l.* 3 §. 8. *l.* 4 §. 1. *l.* 7. *l.* 10. *ff. h. t* *l.* 3. §. 3. *ff. ad leg. Jul. de vi publ* *l.* 1. §. 1. *ff. ad leg. Jul de vi privatâ* (11.)

3. Autores autem incendii dolo concitati igne cremantur. *l.* 9. *ff. h. t.* adde *l.* 22. §. 1. *ff. h. t. l.* 10. *ff. ad leg. Corn. de sicar.* si culpâ concitaverint, levius castigantur. *d. l.* 9. si casu, impune ferunt. *l.* 11. *ff. h. t.* (v.)

4. *Moribus.* Cessante pœnâ quadrupli, extra ordinem coercentur qui ex incendio ruinâ naufragio rapiunt. Incendiarii autem vel ustilati strangulari, vel strangulati comburi solent.

Tit. X.

De injuriis & famosis libellis.

1. Injuria est delictum in contemtum hominis liberi admissum, quo ejus corpus vel dignitas vel fama læditur dolo malo. Injuriam proinde inferre possunt omnes qui doli capaces sunt, etiam pupilli pubertati proximi. *l.* 111. *ff. de reg. jur. l.* 3. §. 1. *ff. h. t.* modo in his doli capacibus vere etiam adsit injuriandi animus; quo deficiente non foret injuria. *l.* 3. §. *ult. l.* 4. *ff. h. t.* (I. II. III.)

2. Patiuntur injuriam homines liberi, non servi. §. 3. *Inst. h. t.* idque vel in semet ipsis, vel per uxores suas, aut liberos quos habent in potestate; si modo injuriam inferens sciverit esse filium fam. vel uxorem, licet ignoret, cujus filius-fam. aut uxor sit. secus si patrem familias aut viduam vel virginem esse putaverit: sic enim patri vel marito nulla injuria illata creditur. *l.* 18. §. 4. 5. *ff. h. t.* Idemque in sponsâ receptum est. *l* 15. §. 24. *ff. h. t.* Nec soli viventes, sed & mortui suo modo pati possunt injuriam, dum eorum fama proscinditur, cadaver detinetur. *l.* 1. §. 4. 6. *l.* 27. *ff. h. t. l.* 8. *ff. de religios.* §. 1. *Inst. quib. ex caus. manum. non licet. l. ult. C. de sepulchro violat.* (IV, V, VI)

3. Infertur autem injuria vel re vel verbis vel literis vel consensu. *Re* infertur, dum quis pulsatur, verberatur, aliisque modis quamplurimis. vide §. 8. *Inst. h. t. l.* 5. *pr.* & §§. *seqq. l.* 9. §. 1. & *ult. l.* 10. *l.* 13. §. 5. & 7. *l.* 15. *pr.* §. 1. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 22. 23. 27. 30. 31. 33. *l.* 20. & *seqq. l.* 38. 39. *ff. h. t. l.* 25. *ff. de act. emti l.* 5. §. 1. *ff. qui satisd. cog. l.* 6. *ff. ad leg. Jul. de adulter l.* 1. §. 1. *ff. de extraord. crimin.* *Verbis* fit, veluti convitio vel maledicto, quo pertinet *l.* 16. §. 2. 3. 4. & *seqq.* & §. 27. *ff. h. t.* nec excusat convitii veritas, nisi intersit reipublicæ, detegi id quod objectum est. *l.* 18. *ff. h. t.* uti nec excusat protestatio de non injuriando, quippe quæ facto foret contraria. *Literis* infertur, libello vel carmine famoso conscripto, edito, vulgato, *l.* 5. §. 9. & *seqq. l.* 15. §. 29. *ff. h. t.*

l. un.

l. un. C. de famos. libell. Nec excusat, quod quis nomen suum præmiserit, ne melioris conditionis sit impudens ac manifestus calumniator, quam, quem injuriæ illatæ puduit. arg. §. 5. *Inst. de oblig. ex delict. Consensu* denique fit contumelia, dum quis alteri mandat, aut consilium dat, ut inferat tertio injuriam. *§. pen. Inst. h. t. l.* 11. §. 3. *ff. h. t.* (VII, VIII, IX, X, XI.)

4. Hinc nascitur injuriarum actio: cum enim olim ex lege 12. tab. propter membrum ruptum talio esset, propter os vero fractum viginti quinque assium pœna; utroque abrogato, successit injuriarum actio, quæ duplex est; altera ex lege Corneliâ; civilis, perpetua, competens ei, qui per se atrociorem realem injuriam passus est, dum pulsatus fuit, aut verberatus, aut domus ejus vi introita; §. 8. *Inst. h. t.* quæ si filiof. facta sit, non patri, sed filio ipsi competit hæc ex lege Cornelia actio. *l.* 5. §. 6. *ff. h. t.* Altera annalis est ex dicto prætoris, quæ datur ei, qui quomodocunque injuriam passus est per se vel per alios. *d. l.* 5. §. 6. *ff. h. t.* §. 2. & 7. *Inst. h. t.* tendens ad id, ut præstetur quanti injuria per actorem æstimata fuerit, vel minoris, prout judici æquum videbitur. *d.* §. 7. *Inst. h. t.* Crescit autem vel minuitur injuriæ æstimatio pro diversitate circumstantiarum loci, temporis, personarum. *l.* 7. §. *ult. l.* 17. §. 3. *ff. h. t.* §. 9. *Inst. h. t.* (XIII. XIV.)

5. Cessat injuriarum actio, si inferens eam careat injuriandi animo, vel si quis injuriam ad animum non revocaverit; vel cum id fecisset, postea remiserit. *l.* 11. §. 1. *ff. h t.* §. *ult. Inst. h. t.* sic ut & remissio per patrem facta filiof. noceat; nisi pater sit vilis & abjectus, filius honoratus. *l.* 17. §. 12. 13. *ff. h. t.* Cessat &, si quis anni spatium elabi passus sit, quippe cujus lapsu prætoria, non item civilis actio, evanescit. *l. 5. C. h. t.* Morte quoque alterutrius ante litem contestatam, non post eam, *l.* 13. *l.* 15. §. 14. *ff. h. t.* satisfactione insuper, aut transactione vel pacto. *l.* 17. §. 6. *ff. h. t. l.* 17. §. 1. *ff. de pactis.* (XIX, XX, XXI, XXII, XXIII.)

6. De injuriâ autem vel civiliter agi potest, vel criminaliter. §. 10. *Inst. h. t.* sed si alterutro modo actum fuerit, altero agi nequit, cum utraque meram ultionem contineat. *l. 6. l. ult. ff. h. t.* Præcipue vero criminaliter agitur propter famosos libellos, pœna capitali sancitâ in eos,

qui libellum famosum conscripserint, divulgaverint, dispersertint, ediderint, communicaverint. *l. un. C. de famos. libell.* Ut & contra eos, qui ministris sacra facientibus, locisve sacris injuriam intulerint. *l.* 10. *C. de episc. & cler.* (xv, xvi, xxiv.)

7. *Moribus.* Propter injuriam verbalem agitur ad palinodiam & mulctam pecuniariam læso aut pauperibus applicandam. Realis injuriæ pœna arbitraria est, etiam tunc, cum ministris sacra facientibus injuria illata est, vel libellus famosus compositus. Convitii autem veritatem à palinodiâ quidem excusare censent, at non à mulctâ.

* Adde *ex Cod. libr.* 9. *tit.* 35. *de injuriis. tit.* 36. *de famosis libellis.*

Tit. XI.

De extraordinariis criminibus.

1. Crimina extraordinaria, sunt in quæ nulla certa pœna per leges est constituta, sed arbitrio judicis est infligenda; sic ut in iis judex pro circumstantiis pœnam minuere vel augere possit, modo rationem non excedat. *l.* 13. *ff. de pœnis.* Et in his illi fere judicio experiuntur, ad quos ea res pertinet, non quilibet ex populo. *l.* 3. *ff. h. t. l.* 3. *ff. de prævaricat. l.* 2. *ff. de abigeis* (1.)

2. Plura autem criminum extraordinariorum exempla hoc tit. occurrunt; veluti nuptias alienas sollicitare, matrimonia interpellare; in quibus & conatus punitur propter voluntatem perniciosæ libidinis. *l.* 1. *pr. ff. h. t.* adhæc fimo corrupto alium perfundere, sordibus oblinere, aquas conspurcare; quales omnes graviter extra ordinem puniuntur. *l.* 1. §. 1. *ff. h. t.* Insuper puellæ stuprum persuadere abducto vel corrupto comite; ubi crimen tentatum deportatione, perfectum capite punitur, ipsique comites corrupti ultimo plectuntur supplicio. *l.* 1. §. 2 *ff. h. t.* Præterea, partum abigere; cætus illicitos exercere. *l.* 2. *l.* 4 *ff. h. t.* His accedit crimen Dardanariorum, qui falsis mensuris vexant annonam. *l.* 6. *ff. h. t.* sacculariorum, qui vetitas artes ex sacculo exercent; directariorum, qui in aliena cænacula se dirigunt furandi animo. *l.* 7. *ff. h. t. l.* 1. §. 2. *ff. de effract. & expilat.* & eorum qui instrumenta alterius ad-

adversæ parti produnt *l.* 8. *ff. h. t.* Scopelismi quoque crimen, seu lapidum positio in alieno agro, additâ comminatione, eos, qui agrum illum coluissent, malo letho perituros insidiis eorum qui lapides posuissent: cujus pœna usque ad ultimum supplicium extendi potest. *l.* 9. *ff. h. t.* Quemadmodum & aggerum Nili perruptores ultimo supplicio plecti possunt, etiam vivicomburio. *l.* 10. *ff. h. t. tit. C. de Nili agger. non rumpend.* Denique in circulatores, serpentes circumferentes & damnum metu dantes, extra ordinem animadvertitur. *l. ult. ff. h. t.* Sed & ad extraordinaria crimina merito retuleris perjurium. arg. *l.* 13. §. *ult. ff. de jurejur. l.* 2. *C. de reb. cred.* infantis expositionem. *tit. de infant. expos.* & si validi mendicantes aut vagabundi oberrent. *nov.* 80. *c.* 5. (II, III, IV, V, VI.)

* Adde *ex Cod. libr.* 9. *tit.* 38. *de Nili aggeribus non rumpendis.*

TIT. XII.

De sepulchro violato.

1. Si quis sepulchrum violaverit, prætor ei, ad quem ea res pertinet, dat actionem in id quod æquum judici videbitur; ne tamen unquam in minus quam centum aureos ob sepulchrum violatum, aut in minus quam aureos ducentos ob sepulchrum inhabitatum fiat condemnatio. *l.* 3. *pr. junct.* §. 1. *ff. h. t.* Si is non agat, cuivis ex populo hæc datur actio in aureos centum ob sepulchrum violatum; in ducentos, si sit inhabitatum. *d. l.* 3. *pr. ff. h. t.* modo dolus adsit. *l.* 1. *l.* 3. §. 1. *ff. h. t.* quæ pœna forte inter actorem & fiscum erit dividenda. arg. *l.* 25. §. *ult. ff. ad Senatusc. Silan.* (I.)

2. Si ipsa cadavera sint extracta, vel ossa exemta, humiliores ultimo supplicio afficiuntur, honestiores in metallum damnantur vel relegantur. *l.* 11. *ff. h. t.* Plectuntur & capite qui armatâ manu cadavera spoliant. *l.* 3. §. 7. *ff. h. t. l.* 4. *C. h. t.* Si quis saxa, marmora, aliamve materiam ex sepulchro abstulerit, pœna est decem librarum auri fisco inferendarum. *l.* 4. *C. h. t.* Quisquis autem cadaver in urbe sepelierit, in aureos quadraginta damnatur. *l.* 3. § 5. *ff. h. t.* (II.)

3. Ex-

3. Excusantur tamen à pœnâ sepulchri violati, qui jussu Pontificis aut magistratus ossa transferunt, aut monumenta collapsa non contactis cadaveribus reficiunt. *l. 7. ff. h. t. l. 8. ff. de religios.* (III.)

4. Sepulchrorum violatoribus affines sunt, qui defuncti debitoris sepulturam impediunt, quo facilius debitum consequantur: unde & hi jure Codicis damnandi sunt ad pœnam 50. librarum auri; si non habeant in ære, in pelle luituri. *l. ult. in fin. C. h. t.* jure novellarum credito excidunt, & alterum tantum hæredibus defuncti inferunt; publicatâ insuper tertiâ bonorum parte. Quâ pœnâ & illi plectendi, qui debitoris moribundi ædes adeunt, ipsum aliosque molestiâ afficiunt, aut rebus signacula imponunt. vide *auth. item. & auth. sed neque C. h. t.* (IV.)

5. *Moribus.* Sepulchri violati pœna arbitraria est: ut & eorum, qui modis illicitis debitum debitori extorquere nituntur.

* Adde *ex Cod. libr. 9. tit.* 19. *de sepulchro violato.*

TIT. XIII.

De concussione.

1. Concussio est terror injectus pecuniæ aut alterius rei extorquendæ gratiâ, præcipue quidem sub specie potestatis, simulato magistratus jussu; sed tamen & aliis modis. *l. 1. 2. ff. h. t.* cujus pœnâ est restitutio extortæ pecuniæ, & alia arbitraria. *d. l. 1. 2. ff. h. t.* quandoque pœna calumniæ in quadruplum. arg. *l. 1. §. 3. ff. de calumniat. l. 1. C. ad leg. Jul. repetund.* Nonnunquam & publicum de concussionibus judicium est. *l. 2. ff. h. t.* ac concurrere potest cum hâc accusatione condictio ob turpem causam. *l. 3. C. de condict. ob turp. caus.* ut & actio quod metus causâ. arg. *l. 1. 9. 14. ff. quod met. caus.* (I, II.)

TIT.

TIT. XIV.

De abigeis.

1. Abigei sunt, qui pecora ex pascuis abducunt, oves puta aut capras decem, sues quatuor, equum vel bovem unum, sive plures oves simul, sive separatim singulas abegerint. *l.* 1. §. 1. *l.* 3. *ff. h. t.* Pœna est aliquando ultimi supplicii, aliquando lenior, pro criminis scilicet frequentiâ. *l.* 1. *pr.* & §. 3. *ff. h. t.* à stabulis abigens *lenius* punitur; ita enim legendum, non *plenius. l.* 3. §. 1. *ff. h. t.* quemadmodum & lenius coercentur, qui pecora abigunt, de quorum proprietate faciebant controversiam. *l.* 1. §. *ult. ff. h. t.* quippe equos in solitudine relictos abigunt; quippe qui tanquam fures tenentur. *l.* 1. §. 1. *ff. h. t.* Receptatores autem abigeorum decem annis extra Italiam fuerunt relegati *l. ult.* §. *ult. ff. h. t.* (I, II, III.)

2. *Moribus.* Abigei laqueo plectuntur: sed si quis unam ovem abegerit, licet & hic abigeus sit hodie, extra ordinem magis, quam laqueo coercetur.

* Adde *ex Cod. libr.* 9. *tit.* 37. *de abigeis.*

TIT. XV.

De prævaricatione

1. Prævaricatio est collusio cum reo, ut absolvatur; sic ut quis adversario causam donet proditâ causâ suâ: *l.* 1. *ff. h. t.* Ut tamen non censeatur prævaricari, qui simpliciter ab accusando desistit. *l.* 3. §. 3. *ff. h. t.* nec qui transigit super delicto, nec advocatus secreta clientis sui prodens, quippe qui magis in falsi crimen incidit. *l.* 38. §. 8. *ff. de pœnis. l.* 1. §. 6. *ff. ad leg. Cornel. de falsis.* (I.)

2. Habet autem locum proprie prævaricatio in criminalibus, non civilibus; cum in his actor suam causam prodens tantum juri suo renunciet: excepto casu *tit. ff. de colluf. deteg.* quamvis & advocatus prævaricari dicatur in civili vel criminali causâ clientis, sed improprie. *l.* 1. §. 1. *ff. h. t.*

ff. h. t. quo casu extra ordinem punitur. *l.* 1. §. 1. *ff. h. t.* (II.)

3. Cæterum vel publicum vel privatum est prævaricationis judicium. *l.* 3. *ff. h. t.* Publicum dicitur, cum in accusatione judicii publici ipse accusator prævaricatur. *l.* 3. §. 1. *ff. h. t.* privatum vero, quod moribus introductum est, cum in judicio non publico, (forte quo extra ordinem de crimine agitur) accusator, vel in utroque tam publico quam non publico advocatus prævaricatur. *l.* 1. §. 1. *l.* 3. §. 2. *ff. h. t.* (III.)

4. Pœna prævaricationis in accusatore est quod infamis fiat, & in posterum accusare nequeat; ac eodem modo teneatur, quo reus teneretur, si per prævaricationem absolutus non fuisset. *l.* 4. 5. 6. *ff. h. t.* Probatâ autem prævaricatione, reus iterum accusari potest. *l.* 3. §. 1. *ff. h. t.* (III.)

TIT. XVI.

De receptatoribus.

1. Receptatores sunt, qui delinquentes in suo vel alieno recipiunt occultandi animo. Quorum pœna eadem est quæ delinquentium quos receperunt. *l.* 1. *ff. h. t.* sive receperint publici sive privati delicti reos arg. *l.* 13. *ff. de offic. præsid.* §. 4. *Inst. de oblig. ex delict.* Nisi quis propinquos affines vel cognatos receperit, qui mitius punitur. *l.* 2. *ff. h. t.* vel, cum alios occultasset, ipsius delicti particeps non fuerit; nec consilia cum occultatis sociaverit, sed tantum post delictum sine suo consilio perpetratum eos receperit; nam & eo casu mitius extra ordinem videtur coercendus. *l.* 1. *C. h. t. d. l.* 13. *ff. de offic. præs.* (I. II. III.)

2. *Moribus.* Arbitraria quoque receptatorum pœna est, uti plerorumque delictorum.

*Adde *ex Cod. libr.* 9. *tit.* 39. *de his qui latrones & c. occultarunt.*

Tit.

Tit. XVII.

De Furibus balneariis.

1. Fures balnearii dicuntur, qui surripiunt vestes eorum, qui nudati in balneis lavant. Hi gravius quam fures simplices extra ordinem puniuntur; idemque in furibus nocturnis obtinet: ut tamen horum nocturnorum aut balneariorum furum pœna non excedat opus publicum temporarium, nisi telo se defendant, quo casu viliores in metallum damnantur, honestiores relegantur. *l. 1. ff. h. t.* Quod si capsarii, qui mercede vestimenta lavantium asservanda receperunt, ea furto subduxerint, extraordinaria eos manet coercitio. *l. 3. §. ult. ff. de off. præf. vigil.*

Tit. XVIII.

De effractoribus & expilatoribus.

1. Si quis furandi causâ ædes, fenestras, januas, horrea effringat, vel alienas ædes aut villas expugnet, diripiat, si quidem de die, fustibus castigatur, aut arbitrio judicis in opus temporarium vel perpetuum datur, vel si honestior sit, relegatur: sin de nocte, fustibus cæsus in metallum damnatur. *l. 1. §. 2. l. 2. ff. h. t.* Qui vero ferramenta ad effringendum scientes suppeditant, ut simplices fures tenentur. *l. 54. §. 4. ff. de furtis* (I.)

2. Expilatores, forte sic dicti quod ne pilum quidem relinquant, sunt qui pecuniam & vestimenta hominibus eripiunt; quales in opus publicum perpetuum aut temporarium dantur; vel si honestiores sint, ordine ad tempus moventur, aut patriæ finibus jubentur excedere. *l. 1. §. 1. ff. h. t.* (II.)

3. *Moribus.* Effractores laqueo plecti, ordinarium est.

Tit. XIX.

Expilatæ hæreditatis.

1. Crimen expilatæ hæreditatis est, cum res hæreditatis jacentis, cui furtum non fit, ablatæ sunt; sive auferens sciverit sive ignoraverit hæreditatem jacentem esse. *l. ult. ff. h. t.* Cujus ablationis nomine agunt illi quorum interest, puta hæredes, contra extraneos surripientes; non contra cohæredes. *l.* 1 *C. h. t. l.* 3. *C. famil. ercisc.* nec contra uxorem ejus, de cujus hæreditate agitur. *l.* 5. *ff. h. t. l.* 4. *C. eod.* plane si vitricus aut noverca expilaverint hæreditatem ad privignos ab avo vel extraneo devolutam, expilatæ hæreditatis nomine recte conveniuntur. *l.* 2. 3. *C. h. t.* (I. II.)

2. Pœna hujus criminis est extraordinaria, arbitrio judicis. *l.* 1. *ff. h. t.* & cum ejus accusatione concurrere potest rei vindicatio vel ad exhibendum actio. *l.* 2. *in fin. l.* 3. *in fin. h. t.* Obst. *l. ult. C. h. t.* Resp. illa intelligenda est de aliâ actione pœnali deficiente. (III.)

3. Quod si unus ex pluribus cohæredibus egerit hoc judicio, victoria ejus cæteris proderit. *l.* 4. *ff. h. t.*

* Adde *ex Cod. libr.* 9. *tit.* 32. *de crimine expilatæ hæreditatis.*

Tit. XX.

Stellionatus.

1. Stellionatus, (dictus à stellione animali versutissimo) est omnis fallacia, dissimulatio, impostura, in fraudem alterius, proprii criminis nomen non habens: unde & proprie nec publicis nec privatis judiciis continetur. *l.* 1. *ff. h. t.* cujus variæ occurrunt species in *l.* 3. §. 1. *ff. h. t.* ejusque pœna est arbitraria, non tamen excedens opus metalli in plebejis, in honestioribus relegationem aut remotionem ab ordine. *l.* 3. §. 2. *ff. h. t.* (I, II.)

2. Hujus autem criminis persecutioni tum demum locus est, cum alia pœnalis actio deest, exemplo actionis doli *l.* 3. §. 1. *ff. h. t.* licet actiones rei persecutoriæ possint concurrere. *l.* 1. *in fin. ff. de pignorat. act.* Quod si quis

rem

rem pignori obligatam dolose vendiderit, furtum quidem facit respectu creditoris. *l. 66. ff. de furtis.* at non emtoris intuitu, unde stellionatus crimen est respectu emtoris, quasi alia deficiente pœnali actione, eoque sensu intelligenda *l.* 3. §. 1. *ff. h. t.* (1.)

* Adde *ex Cod. libr.* 9. *tit.* 34. *de crim. stellionatus.*

Tit. XXI.

De termino moto.

1. Terminum in confinio si quis dolo moverit, transtulerit, aut finium confundendorum gratiâ faciem terræ converterit, olim ex lege agrariâ aureis quinquaginta mulctabatur in singulos lapides: jure posteriori extra ordinem punitur. *l.* 1. 2. 3. *ff. h. t.* (1.)

Tit. XXII.

De collegiis & corporibus.

1. Collegia illicita dicuntur, quæ ad finem malum instituta sunt, aut in genere à Senatu vel Principe non probata *l.* 3. §. 1. *ff. h. t.* & hæc variis coercentur pœnis: domus enim, in quâ cætus est habitus, publicatur. *l.* 15. *C. de episc. & cler.* ac rei cætus illiciti puniuntur ex lege Juliâ de vi publicâ. *l.* 2. *ff. h. t.* Quandoque tamen collegia illicita, si non tendant ad seditionem, tantum dissolvuntur, & inter se pecuniam communem dividunt collegii membra. *l.* 3. *pr. ff. h. t.* (1. 11.)

Tit. XXIII.

De popularibus actionibus.

1. Populares actiones sunt, quibus jus populi defenditur. *l.* 1. *ff. h. t.* & cuivis quidem è populo competunt, qui personam habet legitimam standi in judicio; sed in concursu plurium agere volentium præfertur is cu-

jus interest, vel qui magis est idoneus. *l.* 2. 3. *ff. h. t.* Mulieri tamen & pupillo non dantur, nisi ad eos res pertineat. *l.* 6. *ff. h. t.* nec ultra annum, aut contra hæredes instituuntur. *l. ult. ff. h. t.*

2. In his autem actionibus procuratorem constituere nequit actor, reus potest. *l.* 5. *ff. h. t.* & qui eas habet, ante litem contestatam non videtur locupletior, postea omnino. *l.* 12. *ff. de verb. signif.* sub qua limitatione intelligenda. *l.* 7. *ff. h. t.*

LIBER XLVIII.

TIT. I.

De publicis judiciis.

1. Crimina publica dicuntur, quæ descendunt ex legibus publicorum judiciorum. *l.* 1. *ff. h t.* quæ, licet jure novo extra ordinem probentur, nec amplius ex veteri judiciorum publicorum ordine exerceantur, quantum tamen ad pœnam lege constitutam attinet, publica manserunt. *l.* 8. *ff. h. t.* Quod si unum idemque crimen pluribus vindicetur judiciorum legibus, ex unâ tamen reus tantum accusatur. *l.* 14 *ff. de accusat.* (1. 11.)

In multis autem publica judicia à privatis differunt: privato namque judicio illi soli agunt, quorum interest; at publico quilibet. §. 1. *Inst. h. t.* excepto adulterii & partus suppositi crimine. *l.* 30. *C. ad leg. Jul. de adult. l.* 30. §. 1. *ff. ad leg. Corn. de falsis.* Privatum indistincte procuratorem admittit pro actore & reo; non ita publicum. *l.* 13. §. 1. *ff. h. t. l.* 33. §. 2. *ff. de procurat.* Privato damnati regulariter infames non fiunt, paucis casibus exceptis; at publico damnati judicio notantur infamiâ. *l.* 7. *ff. h. t.* Privatum morte rei frequentius non extinguitur; at publicum omnino; nisi sit crimen perduellionis. *l. ult. ff. ad leg. Jul. majest.* §. 3 *Inst. h. t.* vel repetundarum, peculatus, aut residui. *l.* 2. *ff. ad leg. Jul. repetund. l. ult. ff. ad leg. Jul. peculat.* vel reus conscientiâ sceleris sibi mortem consciverit, aut condemnatus appellaverit, & pendente appellatione mortuus fuerit; eo namque casu quæstio de bonorum publi-

blicatione superesse poterit. *l. pen.* & *ult. C. si reus vel accusator mortuus fuerit.* Adhæc privatum intra triennium; publicum vero intra biennium terminandum est. *l.* 13. *C. de judiciis. l.* 3. & *tot. tit. C. ut intra cert. temp. quæst. crim. termin.* Privatum post viginti annos, ex quo primum experiundi potestas fuit, frequentius moveri potest: ast publicum annis viginti à crimine commisso elapsis, non ultra datur. *l.* 12. *C. ad leg. Corn. de falsis.* Obst. *l.* 13. *ff. ad Senatusc. Sil. l. ult. ff. ad leg. Pomp. de parricid. l.* 19. *in fin. ff. ad leg. Corn. de fals.* Resp. cum dicitur, accusationem nullo tempore perimi, aut quid simile tantum designatur, criminis persecutionem durare tempore ordinario, quo criminum persecutio ex *d. l.* 12. vulgo durare solet, puta vicennio; idque ad exclusionem quinquennii, quo excluditur accusatio adulterii, & ejus, qui non ultâ nece testatoris testamentum aperuit & hæreditatem adivit. arg. *d. l.* 13. *ff. ad Senatusc. Silan.* eodem modo, quo actiones dicuntur perpetuæ, quæ tamen annis triginta pereunt. (II.)

3. Dividuntur crimina in *capitalia*, in quibus mors naturalis aut civilis infligitur; & *non capitalia*, in quibus, retentâ libertate & civitate, levior pœna irrogatur. *l.* 2. *ff. h. t.* §. 2. *Inst. h. t. l.* 28. *ff. de pœnis.* (III.)

TIT. II.

De accusationibus & inscriptionibus.

1. Delinquentibus pœnæ imponuntur vel ad alicujus delationem, vel nullo deferente, dum judex competens famâ permotus publicâ inquirit in criminis reos, suamque provinciam malis purgat hominibus. *l.* 13. *ff. de offic. præsid.* (XVII.)

2. Delatio vel minus solenniter fit, idque regulariter ex officii necessitate. *l.* 7. *C. de accusat.* vide *l.* 6. *ff. de cust. & exhib. reor. l.* 6. §. *pen. ff. ad Senatusc. Turpilian.* vel solenniter per accusationem, quæ est delatio criminis ad judicem solenniter facta vindictæ publicæ gratiâ, ad quam regulariter nemo invitus tenetur. *tit. C. ut nemo invitus agere vel accus. ten.* Et fit libello, continente nomen judicis, accusatoris, rei, crimen, & ejus commissi annum, mensem,

ſem, non præciſe diem. *l.* 3. *ff. h. t.* (dixi *tit. de edendo.*) Quibus etiam plerumque addendus eſt criminis commiſſi locus, ut reus poſſit probare ſuum *alibi*, ut loquuntur, adeoque innocentiam. *d. l.* 3. *ff. h. t.* quod tamen in omni crimine neceſſarium non eſt, veluti ſi quis falſi inſtrumenti reus peragatur: ſufficit enim prolato re ipſa falſo inſtrumento probare, falſum commiſſum eſſe. (I. II.)

3. Accuſare poſſunt omnes non prohibiti: & ſi plures ſint, qui accuſant, judex determinat quis admittendus ſit. *l.* 16. *ff. h. t.* Prohibentur autem mulieres, milites, ſervi, impuberes, furioſi, magiſtratus, infames, qui pecuniam ob accuſandum acceperunt. *l.* 8. *ff. h. t.* aut ab accuſando deſtiterunt. *l.* 2. *ff. ad Senatuſc. Turpill.* aut prævaricati ſint. *l.* 5. *ff. de prævaric.* aut falſum teſtimonium ſubornati dixerunt. *l.* 9. *ff. h. t.* Adhæc pauperes, minus habentes quam 50. aureos. *l.* 10. *ff. h. t.* deportati, in opus publicum damnati. *l.* 5. § 1. 2. *ff. de publ. judic.* qui judicium criminale jam contra reum aliquem ſubſcriptum habent. *l.* 12. §. 2. *ff. h. t.* rei criminum, quales accuſatorem ſuum accuſare nequeunt alterius criminis, niſi illud gravius ſit; alioquin accuſantes poſt inſcriptionem in crimen non ultra procedunt, niſi demum poſtquam ſuam innocentiam demonſtraverint. *l.* 1. *l.* 19. *C. de his qui accuſ. non poſſ.* *l.* 5. *ff. de publ. judic.* Non etiam recte patronos accuſant liberti. *l.* 8. *ff. h. t.* nec liberi parentes. arg. *l.* 11. §. 1. *ff. h. t.* nec domeſtici vel alumni eos, à quibus educantur. *l. ult. C. de his qui accuſ. non poſſ.* nec frater fratrem in crimine capitali. *l.* 13 *C. eod. tit.* (III, IV. V, VI, VII, VIII, IX, X, XI.)

4. Plerique tamen ex his accuſare prohibitis admittendi ſunt, quoties ſuam aut ſuorum perſequuntur injuriam. *l.* 4. *ff. h. t.* *l.* 19. *C. de his qui accuſ. non poſſ.* qua ratione, qui unum judicium criminale ſubſcriptum habent, ad alterum quoque admittendi ſunt. *d. l.* 12. §. 2. *ff. h. t.* atque etiam ad tertium, ſi primo aut ſecundo perſequantur ſuam aut ſuorum injuriam, ac tertio judicio, ſimilem injuriam ſibi ſuiſve illatam perſequi deſiderent. *l.* 16. *C. de his qui accuſ. non poſſ.* (X.)

5. Accuſari poſſunt quivis delinquentes, nullâ ſexus, ætatis vel dignitatis habita ratione; non tamen abſentes, ſed hi requirendi ſunt, ubi de capitali crimine agitur. *l.* 6. *C. de accuſat.* nec magiſtratus, durante officio. *l.* 12. *ff. h. t.* nec qui ſemel accuſati & abſoluti ſunt, niſi probetur colluſio. *l.* 7.

l. 7. §. 2. *ff. h. t.* vel nisi mulier ab extraneo adulterii accusata & absoluta sit, ac postea maritus accusationem justa de causa instaurare velit. *l.* 4. §. *ult. ff. ad leg. Iul. de adult.* (XII.)

6. Ne tamen temere quis ad accusandum prosiliret, accusator obligatus fuit in crimen subscribere libello adhibito, & ad talionis pœnam se obligare, si crimen intentatum non probasset. *l.* 3. §. 1. 2. *l.* 7. *pr.* & §. 1. *ff. h. t. l. ult. C. de accusat.* nisi mulier suam aut suorum injuriam persequatur. *l.* 12. *C. de his qui accus. non poss.* vel maritus jure mariti uxorem accuset adulterii. *l.* 30. *C. ad leg. Jul. de adult.* vel delator simpliciter crimen denunciet sine solenni accusatione. *l.* 7. *C. de accusat.* (XIII.)

7. *Moribus.* Solus fisci advocatus aliique similes officii ratione accusant; non item privati, quippe qui tantum actione privata persequuntur, quanti sua interest. Accusantes autem ex officio nec in crimen inscribunt, nec cavent de lite persequenda, nec calumniæ pœnam subeunt, modo muniti sint judicis decreto.

* Adde *ex Cod. libr.* 9. *tit.* 1. *de his qui accus. non poss. tit.* 2. *de accusationibus.*

TIT. III.

De custodiâ & exhibitione reorum.

1. Rei criminum quandoque in carcerem conjiciuntur; quod tamen non aliter fieri solet, quam si id suadeat criminis atrocitas. *l.* 3. *ff. h. t.* (quo casu & ipsi accusatores pendente judicio carceri videntur mancipandi. *l.* 2. *in fin. C. de exhib. reor. l. ult. C. de accusat.*) aut reus jam convictus vel confessus sit *l.* 2. *C. de exhib reis. l.* 5 *ff. h. t.* Fœminæ plane, licet olim potuerint separatim à viris carceri committi, jure tamen novo muliebri custodiæ traduntur, vel monasterio includuntur, si gravioris criminis reæ sint; sin levioris, committuntur fidejussoribus aut cautioni juratoriæ. *l.* 3. & *auth. hodie C. h. t.* Quandoque rei accusati militi traduntur asservandi, non uni, sed duobus, iisque non tyronibus. *l. ult. pr.* & §. 1. *ff. h. t.* Non nunquam præstita cautione fidejussoria aut nuda repromissione de sistendo dimittuntur, pro qualitate criminis,

personarum, patrimonii &c. *l.* 1. *ff. h. t.* Quod si reus se non stiterit, fidejussor pœnâ pecuniariâ coercetur; aliquando & corporali, si ejus dolus concurrat. *l.* 4. *ff. h. t.* Ut tamen non statim puniatur fidejussor, si reus sui copiam non fecerit constituto tempore; cum potius altera ei sit danda dilatio tanta, quanta fuerat prior, intra quam se reus sistere debuerat, ne tamen longior sit sex mensibus, quâ itidem elapsâ, fidejussori demum pœna imponitur. *l.* 26. *C. de fidejuss.* I, III, IV. V, X, XI, XII, XIII, XIV.)

2. Quod si carceri includendus sit reus, id publicâ autoritate fiat necesse est: privatis enim carceribus nemo alium detinere potest, futurus læsæ majestatis reus, si id tentaverit. *l. un. C. de privat. carcerib.* nisi parentes liberos; domini servos includant; vel maritus adulterum, creditor fugientem debitorem, dominus furem ad tempus detineat. *l.* 25. *ff. ad leg. Jul. de adult.* arg. *l.* 1. 2. *quando liceat unicuique sine jud. se vind.* (VII.)

3. Ubi autem judex carceri includi rem jusserit, nulla loci religio impediet, quo minus comprehendatur. *nov.* 17. *c.* 7. nec domus eo casu tutum erit refugium; contra, quam in civilibus receptum est. *l.* 18. *ff. de in jus vocando.* Si tamen comprehendendus reus in fugam se conjiciat, occidi nequit ab apparitoribus ad eum intercipiendum missis, nisi is ipsis violenter resistat, quippe quo casu vim vi repellere non est prohibitum. arg. *l.* 3. *ff. de just. & jure.* Quod si à magistratu inferiore captus sit reus, triginta ad minimum ei dies indulgendi erunt ad componendas res suas mæstosque penates, antequam ad præsidem transmittatur. *l.* 2. *C. de exhib. reis.* (I, II.)

4. Si reus ex carcere aufugerit, si quidem dolo vel magnâ culpâ commentariensis, (qui ita dictus, quod in commentarium referat illos qui in carcerem conjiciuntur. *l.* 5. *C. h. t.*) graviter coercendus erit ipse commentariensis, etiam quandoque pœna capitali: idemque obtinet in militibus, quibus commissa fuit rei custodia; sed si horum culpa nulla appareat, veniâ digni erunt. vide. *l.* 8. 10. 12. & *ult. ff. h. t.* (VIII.)

5. Reus autem ipse fugiens, si quidem carceres effregerit, capite punitur. *l.* 1. *ff. de effractor. l.* 13. *ff. h. t.* si non effregerit, lenius coercetur. Si alius effregerit, capitis imo majestatis reus est. arg. *l.* 4. *in fin. pr. ff. ad leg. Jul. majestatis.* Cavendum interim, ne incarcerati inhumane tra-

cten-

ctentur, aut victu fraudentur, aliove simili modo præter necessitatem affligantur. *l. 9. C. de episc. aud. l. ult. C. h.* * (VI. IX.)

6. *Moribus.* Carceri mancipari possunt æque fœminæ ac masculi in causis criminalibus ac civilibus. Nemo tamen carceri includi potest vel apprehendi corporaliter sine jussu judicis, nisi in flagranti delicto deprehendatur, aut vilissimus & vagabundus sit. Privatos autem carceres habentium, aut carceres publicos effringentium, pœna arbitraria est, & plerumque mitior.

* Adde *ex Cod. libr. 9. tit. 3. de exhib. & transmitt. reis. tit. 3. de custodia reorum. tit. 5. de privat. carceribus.*

TIT. IV.

Ad legem Juliam majestatis.

1. Majestas est magnitudo imperii, & suprema legibusque civilibus soluta potestas; quæ improprie & non nisi latiori sensu prætori tribuitur in *l. 9. ff. de jurisdict.* (I.)

2. Crimen læsæ majestatis generaliter est, quo publica majestas quomodocunque violatur: quâ ratione etiam majestatis rei dicuntur, qui tamen perduelles non sunt, veluti, qui debitorem suum ex æde sacrâ per vim extrahunt. *l. 2. C. de his qui ad eccles.* qui statuas Principum violant. *l. 6. l. 7. §. ult. ff. h. t.* monetam falsam cudunt. *l. 2. C. de fals. monet.* privatos carceres habent. *l. 1. C. de privat. carcerib.* confessum & ob id in vincula publica conjectum eximunt. *l. 4. in fin. ff. h. t.* (II.)

3. Perduellionis vero crimen dicitur, quod directo contra populum vel Principem, superiores non agnoscentem, ejusque securitatem committitur. *l. 1. §. 1. ff. h. t.* veluti, si Principi ejusve consiliariis necem intentet, hostes concitet, aut commeatu equis armis juvet, in insidias exercitum deducat, aliisque multis modis, de quibus passim in *l. 1. 3. 4. ff. h. t. l. 5. §. eod.* (III. V)

4. Committitur autem à solis subjectis; cujuscunque sexus, ut latius dixi *tract. de jure milit. c. 4. n. 9. & seqq.* Ejusque pœna est ultimum supplicium, damnatio memoriæ

post mortem, bonorum publicatio. *l.* 5. 6. 7. 8. *C. h. t. nov.* 134. *c. ult. in fin.* & quæcunque post crimen commissum à perduelle gesta vel alienata sunt, ipso jure infirmantur, ut ante crimen gesta, si post crimen adhuc confirmatione indigeant. *l.* 6. §. 1. *l. fin. C. h. t. l.* 7. *ff. de mort. caus. donat.* (IV, VI.)

5. Plurima in hujus criminis accusatione persecutione & punitione occurrunt singularia: etenim ad accusandum hic admitti possunt, qui alias prohibentur, puta servi, mulieres, infames &c. *l.* 7. 8. *ff. h. t.* nec præcise servatur solennis judiciorum ordo; imo quilibet in perduellem hostis est, eumque jure occidit. *l.* 35. *ff. de religios.* nec dignitas à tormentis hic quemquam liberat. *l.* 5. *C. h. t.* ipsique servi contra suos dominos recte torquentur. *l. pen. & ult. C. h. t.* Nec damnati ex hoc crimine lugentur. *l.* 11. §. 3. *ff. de his qui not. infam. l.* 35. *de religios.* nec cadavera eorum ad sepulturam petuntur. *l.* 1. *ff. de cadav. punit.* iisdemque pœnis afficiendi conscii ministri ac satellites hujus criminis. *l.* 5. §. 6. *C. h. t.* Adhæc notabiles sunt sine venia, qui pro hujusmodi res intercedunt. *l.* 5. §. 2. *C. h. t.* (VII, VIII, X. XI.)

6. Non tamen omnia hæc singularia obtinent, si quis majestatis tantum, non perduellionis, reus sit. *l. ult. ff. h. t.* multoque minus, si quis Imperatori maledixerit. *l. un. C. si quis imperat. maledix.* vide *tract. meum de jure milit. c.* 4. *n.* 15. aut per venerationem Principis pejeraverit. *l.* 2. *C. de reb. credit.* Atque etiam veniam mereri potest ipse perduellionis reus, qui, cum ipse conspirasset, mature crimen detexit. *l.* 5. §. *ult. C. h. t.* (XII.)

7. Liberos perduellium quod attinet, *filii* quidem ab omni successione ac dignitate excluduntur, ac perpetuo infames sunt; *filiæ* vero ex bonis maternis solam possunt percipere legitimam. *l.* 5. §. 1. 3. *C. h. t.* Nec interest, liberi sui sint an emancipati; ante an post crimen commissum nati; cum in his omnibus eadem militet ratio, quæ est in *l.* 5. §. 1. *C. h. t.* Non tamen hæ pœnæ in *filios* constitutæ, ad *nepotes* producendæ sunt. arg. §. *ult. Inst. qui testam. tut. dari.* junct. *l. pen. ff. de pœnis.* nec ad liberos naturales tantum; cum proprie liberi demum sint, quos justæ nuptiæ demonstrant. arg. *l.* 5. *ff. de in jus voc.* §. 12. *Inst. de nupt. junct. d. l. pen. ff. de pœnis.* (VIII. IX.)

8. *Moribus.* Liberi perduellium nec infames sunt nec à dignitatibus aut hæreditatibus arcentur, licet patri non succedant. Pro perduellibus autem intercedere, hodie non est prohibitum.

* Adde *ex Cod. libr.* 9. *tit.* 8. *ad leg. Jul. majestat. tit.* 7. *si quis imp. maledixerit.*

TIT. V.

Ad legem Juliam de adulteriis.

1. Adulterium est alieni thori violatio, & committitur cum alienâ matrefamilias. *l.* 225. *ff. de verb. sig.* cum liberâ enim seu solutâ muliere non adulterium sed stuprum fit. *l.* 6. §. 1. *l.* 34. §. 1. *ff. h. t.* Hinc mulier duobus eodem tempore nupta, adultera est: vir autem duas uxores ducens, stupri magis quam adulterii reus. *l.* 18. *C. h. t. auth. hodie C. de repudiis.* arg. *l.* 34. §. 1. *ff. h. t.* (VII.)

2. Non tamen adulterium de jure civili quis committit cum fœmina vili & abjecta. *l.* 29. *C. h. t.* nec cum eâ, quam quis solutam esse putabat, cum nupta esset. arg. *l. pen. ff. h. t.* nec cum ea, quæ passim formam venalem habet & vulgo se prostituit. *l.* 22. *C. h. t.* quamvis accusatio adulterii locum habeat, si mulier adultera fuerit, antequam se vulgo prostitueret. *l.* 10. §. 2. *ff. h. t.* vel postquam desiisset suum corpus passim vulgare. *l.* 13. §. 2. *ff. h. t.* (VIII, XVII.)

3. Cum aliena quoque sponsa stuprum magis quam adulterium est. arg. *d. l.* 6. §. 1. *ff. h. t.* licet ob violatam matrimonii spem gravius coercendum sit. *l.* 13. §. 3. *ff. h. t.* Obst. *l.* 7. *C. h. t.* Resp. non illic statuitur esse commissum adulterium; sed potius, cum sponsa per vim violata esset (quod *d. l.* 7. præsupponit, dum habet, ipsam mulierem suam prosequi *injuriam*) maritus dicitur hoc crimen posse exercere jure mariti; non, quod violatorem suæ sponsæ accuset adulterii, jure mariti; id enim negat *d. l.* 13. §. 8. *ff. h. t.* sed potius *injuriarum*, quatenus marito & sponso illata creditur injuria quæcunque uxori vel sponsæ fit. *l.* 15. §. 24. *l.* 18. § 4. 5. *ff. de injuriis.* (IX.)

4. Pœna adulterii olim in paganis fuit relegatio, in mi-

litibus deportatio *l.* 11. *ff. h. t.* jure medio ultimum supplicium in masculis & fœminis. *l.* 9. *l.* 30. §. 1. *C. h. t.* quod & jure novissimo in viris remansit; fœminæ autem adulteræ tantum flagellis cæsæ in monasterium detruduntur, concessa maritis licentia eas intra biennium recipiendi. *auth. sed hodie C. h. t.* Adhæc dos vel donatio propter nuptias nocenti conjugi ademta, innocenti applicatur, nisi exstent ex eo matrimonio liberi, quibus servanda est. *nov.* 117. *c.* 8. 9. quod non videtur correctum per *nov.* 134. *c.* 10. quippe quæ de reliquis mulieris bonis extra dotis causam constitutis videtur accipienda, ex quibus bonis pars tertia monasterio cedit. (x, xi.)

5. Pœnis quoque adulterii annumerandum, quod pater deprehensam in adulterio filiamf. naturalem aut adoptivam (non emancipatam) possit occidere unà cum adultero (non solum adulterum. *l.* 32. *ff. h. t.*) idque vel domi suæ, vel domi sui generi; non alibi. *l.* 20. 21. 22. §. 2. *l.* 23. *ff. h. t.* Quod ipsum & frater potest, jubente patre *l.* 4. *C. h. t.* Non item maritus, nisi adulterum vilem domi suæ deprehendat. *l.* 24. *ff. h. t.* vel jure novo eum, quem adulterii cum uxore suspectum habebat, si post trinam denunciationem testato factam, ut abstineret à mulieris consortio, ipsum cum ea domi suæ vel alibi versantem inveniat. *auth. si quis C. h. t.* extra hos casus maritus extra ordinem coercendus foret. *l.* 38. §. 8. *ff. h. t.* [xii, xiii, xiv, xv, xvi. xvii, xviii.]

7. Adulterii accusare possunt paucæ tantum personæ, puta maritus, pater, patrui, avunculi. *l.* 30. *C. h. t.* ut tamen in concursu potior sit maritus, nisi pater maritum infamen arguat, vel tanquam cum uxore colludentem. *l.* 2. §. *pen. l.* 3. *ff. h. t.* aut lenocinium uxoris exercentem. arg. *l.* 47. *ff. soluto matrim.* Maritus autem vel jure mariti accusat intra menses duos, vel iis elapsis jure extranei intra alios menses quatuor, intra quod spatium & reliquos quibus accusandi jus est, accusare oportet: quæ ita obtinent soluto matrimonio: eo enim adhuc constante, quinquennio demum perimitur accusandi licentia. *l.* 11. §. 4. *l.* 29. §. 5. 6. *ff. h. t.* quæ quinquennii præscriptio etiam locum habet respectu eorum, qui lenocinii rei sunt. *d. l.* 29. §. 5. 6. quales enumerantur, qui adulterium suaserunt, adulterum subjecerunt, domum suam præbuerunt, aut pro comperto adulterio pecuniam acceperunt, ut illud celent;

lent; mariti quoque, qui ex adulterio uxoris quæstum faciunt, vel acceptâ pecuniâ adulteram in matrimonio retinent. vide *l.* 2. §. 2. *l.* 8. 9. 12. 14. *pr.* & §. 1. *l.* 29. *pr.* & §. 2. 6. *ff. h. t. l.* 47. *ff. solut. matrim.* hujusque lenocinii pœna eadem est quæ adulterii. *l.* 8. *ff. h. t.* sic ut & jure novo lenonibus ultimum supplicium sit impositum. *nov.* 14. §. 1.

8. Quod si adulterii reus absolutus sit, adulteræ quoque prodest sententia: sed si is condemnatus fuerit, id adulteræ non nocet, quo minus illa de suâ innocentiâ adhuc contendat. *l.* 17. §. 6. *ff. h. t.*

9. Stuprum, licet quandoque usurpetur pro adulterio. *l.* 6. §. 1. *ff. h. t.* proprie tamen dicitur, quoties quis virginem vel viduam honestam non invitam stuprat; cujus pœna in honestioribus est publicatio dimidiæ partis bonorum & infamia, in humilioribus pœna corporalis cum relegatione. §. 4. *Inst. de public. judic.* nisi quis necdum viripotentem corripuerit, quo casu humilior in metallum damnatur, honestior in insulam relegatur aut in exilium mittitur. *l.* 38. §. 3. *ff. de pœnis.* Quod si violentum sit stuprum, tentati criminis pœna est deportatio, perfecti vero ultimum supplicium arg. *l.* 1. *in fin. ff. de extraord. crimin.* ejusque accusatio non quinquennii, sed demum vicennii lapsu evanescit. *l.* 29. §. *ult. ff. h. t.* [1, 11.]

10. Sodomiæ crimen, aliter monstrosæ veneris appellatione veniens, ultimo punitur supplicio. *l.* 31. *C. h. t.* §. 4. *Inst. de public. judic.* de quo scelere, cum illud scire non proficiat, non plura addo.

11. *Moribus.* Solet plerumque mitigari pœna adulterii, & crimen hoc extra ordinem judicis arbitrio coerceri; licet maxime statutis pœna certa expressa fuerit. Nunquam autem pater aut maritus impune necant in ipso flagitio; etiam si mitius puniantur, si justo dolore moti id fecerint. Stupri vero non violenti pœna est, quod stuprator stupratam teneatur vel ducere vel dotare suo arbitrio, &, si dotet, insuper puerperii sumtos ferre ac infantem alere: in viduâ tamen sine vi stuprata neutrum faciendum esse plures censent.

* Adde *ex Cod. libr.* 9. *tit.* 9. *ad leg. Iul. de adult. tit.* 10. *si quis eam, cujus tutor fuerit corrup. tit.* 11. *de mulier. quæ se propriis servis junxerunt.*

Tit. VI.

Ad legem Juliam de vi publicâ.

1 Vis publica est quæ fit cum armis. §. 6. *Inst. de interdict.* vel qua respublica aut publica utilitas offenditur, licet tunc arma desint. *l.* 7. *in fin. l.* 8. *l. ult. ff. h. t.* & variis modis committitur, puta, si quis arma domi vel in villâ habeat præter usum itineris aut venationis, convocata seditione villas expugnet; homines in armis habeat &c. vide *l.* 3. 5. 6. 7. 10. *& passim. h. t.* Ejusque pœna est in liberis hominibus aquæ & ignis interdictio, in servis ultimum supplicium. *l.* 10. *in fin. ff. h. t.* nisi servi jussu domini id fecerint, quo casu in metallum dandi. *l.* 8 *C. h t.* (I. II, III.)

2. Præcipua vis publicæ species est raptus virginis aut viduæ vel sanctimonialis aut nuptæ: cujus pœna est ultimum supplicium, tam in ministris & adjutoribus, quam ipso raptore, etiamsi quis sponsam propriam rapuisset. *l. un. in med. pr. C. de raptu virg.* sive mulier invita rapta sit, sive volens sed invitis, vel, cum parentibus orbata esset, malis artibus rapientis permota fuerit ut vellet. *d. l. un.* §. 2. Adhæc bona raptoris applicanda raptæ si illa sit ingenua, vel ejus parentibus, vel fisco quoties parentes se indignos eo lucro reddiderint. *d. l. un.* §. 1. Ac plura in hoc crimine occurrunt singularia: etenim raptor in ipso flagitio deprehensus, impune à parentibus, consanguineis, tutoribus raptæ occidi potest: nec uti potest fori privilegio, aut à sententia appellare si convictus ac condemnatus fuerit. *d. l. un. in med. pr.* & si parentes raptæ dolorem remiserint, vel in nuptias raptoris consenserint, aut cum raptore transegerint, deportandi sunt. *d. l. un.* §. 2. *in nov.* 143. *nov.* 150. (IV, V, VI.)

3. *Moribus.* Qui puellam volentem rapit, non ultimo supplicio, sed extra ordinem vel pecuniarie judicis arbitrio coercetur, quo casu & inter raptorem ac raptam potest matrimonium subsistere. Et in genere arbitraria est vis publicæ pœna

* Adde *ex Cod. lib.* 9. *tit.* 12. *ad leg. Jul. de vi publ. & privata. tit.* 13. *de raptu virgin. & sanctimonialium.*

Tit.

Tit. VII.

Ad legem Juliam de vi privatâ.

1. Vis privata est, quæ fit sine armis. §. 6. *Inst. de interdictis.* & varie committitur, puta, rapiendo ex naufragio, propriâ autoritate bona debitoris occupando. *l.* 1. §. 1. *l. pen. & ult. ff. h. t.* Quin imo, varia ad legem Juliam de vi publica referuntur in *l.* 8. *l.* 10. §. 1. *ff. ad leg. Iul. de vi publ.* quæ etiam lege Juliâ de vi privatâ dicuntur coerceri. *l.* 2. 4. *ff. h. t.* quatenus sc. vis publica sæpe privatam includit, uti rapina sæpe furtum continet. (I.)

2. Pœna vis privatæ est publicatio tertiæ partis bonorum & infamia. *l.* 1. *pr. l. ult. ff. h. t.* ac creditor vel dominus propria autoritate occupans rem suam aut sibi debitam jus dominii vel crediti amittit. *l. pen. ff. h. t.* §. 1. *Inst. de vi bon. rapt.* §. 6. *Inst. de interdictis.* Aliis insuper modis vis coerceri potest, de quibus alibi actum est. (II.)

3. *Moribus.* Arbitraria est vis publicæ pœna.

* Adde *ex Cod. libr.* 9. *tit.* 12. *ad leg. Jul. de vi publ. & privatâ.*

Tit. VIII.

Ad legem Corneliam de sicariis & veneficiis.

1. Ex lege Cornelia de sicariis tenetur, qui hominem sive liberum sive servum quocunque instrumenti genere dolo malo occidit. *l.* 1. §. 2. *ff. h. t.* *l.* 23. §. 9. *ff. ad leg. Aquiliam.* vel occidi mandavit, aut aliter causam mortis præbuit. *l.* 15. *ff. h. t.* vel dolo falsum tulit testimonium hominis occidendi causa, vel innocentem damnavit ad mortem. *l.* 1. *pr. &* §. 1. *ff. h. t.* quive hominum aut semet-ipsum occidere tentavit, nec peregit. *l.* 1. §. 3. *ff. h. t.* *l.* 38. §. 12. *ff. de pœnis.* Ut &, qui, cum Titium occidere vellet, Mævium peremit. arg. *l.* 18. §. 3. *& ult ff. de injuriis.* *l.* 5. §. 1. *ff. de servo corrupt.* Obst. *l.* 3 §. *ult. l.* 4. *ff. de injuriis.* Resp. alius ibi casus est, cum is, de quo illic quæ-

quæstio est, non fuerit versatus in re illicitâ. *Obst. l.* 15. §. 15. *ff. de injuriis.* Resp. ibi non datur injuriarum actio, quia matrona injuriam suâ culpâ senserat, dum veste ancillari aut meretriciâ utebatur. (I, II, III. IV, V.)

2. Quod si plures in rixâ occiderint, & ignoretur quis fuerit cædis autor, singulorum ictus collatis armis & instrumentis contemplari oportet, atque ita æstimandum, quis occiderit. *l. ult. ff. h. t.* & si nec hâc ratione detegatur homicida, omnes quidem ex lege Aquiliâ tenentur de occiso. *l.* 11. §. 2. *ff. ad leg. Aquil.* non item ex lege Corneliâ. (VII.)

3. Pœna homicidii est quod occidens indignus censeatur hæreditate occisi. *l.* 7. §. 4. *ff. de bonis damnat.* arg. *l.* 3. *ff. de his quæ ut indignis.* atque insuper subeat ultimum supplicium. §. 5. *Inst. de publ. judic.* Quæ tamen cessat, quoties dolus abest, adeo ut ne lata quidem culpa dolo æquiparetur. *l.* 7. *ff. h. t.* nisi quis poculum abortionis aut amatorium præbuerit, & inde mulier aut homo perierit. *l.* 38. §. 5. *ff. de pœnis.* Quin tamen ob hominem culpa aut impetu occisum extraordinaria coercitio locum habeat, nequaquam dubium. arg. *l.* 38. §. 8. *ff. ad leg. Jul. de adulter. l.* 1. §. *ult. ff. h. t.* §. 3. *Inst. ad leg. Aquil.* (VI. VIII. IX.)

4. Casu vero plane fortuito contingens homicidium, nullâ præcedente culpâ, prorsus impunitum est, quo pertinet, si furiosus occiderit aut infans. *l.* 12. *ff. h. t. l. pen.* §. *ult. ff. ad leg. Pomp. de parricid.* ut &, si observatum fuerit moderamen inculpatæ tutelæ. *l.* 3. *ff. de justit. & jure.* vel si quis furem nocturnum, aut nocturnum agri populatorem, aut transfugam, aut perduellem occiderit. *l.* 3 §. *ult. l.* 9. *ff. h. t. l.* 35. *ff. de religios.* aut pro alterius defensione aggressorem peremerit. *l.* 1. §. 4. *ff. h. t.* (X. XI. XII. XIII.)

5. Tenentur & ex lege Corneliâ, qui venenis homines occidunt, aut eum in finem venena parant, vendunt &c. ut & *pigmentarii.* qui temere cicutam, aconitum, aliaque venenata dederunt. *l.* 3. §. 3. *ff. h. t.* §. 5. *in fin. Inst. de public. judic.* quique artes magicas exercent aut discunt; quippe qui igne cremandi sunt. *l.* 6. *l. pen. & passim. tit. C. de malef. & mathemat. d.* §. 5 *Inst. de pub judic.* & deportandi qui tales consulunt. *l.* 3. *C. de malef. & mathemat.* (XIV, XV.)

6. *Mo-*

6. *Moribus.* Si quis tantum occidendi causâ cùm telo obambulet, aut etiam ad actum homicidio proximum pervenerit, non tamen ordinariæ subjicitur pœnæ legis Corneliæ, nisi circumstantiæ crimen aggravent.

* Adde *ex Cod. libr.* 9. *tit.* 16. *ad leg. Corn. de sicariis. tit.* 18. *de malefic. & mathematicis.*

TIT. IX.

De lege Pompejâ de parricidiis.

1. Parricida hic est qui parentes vel liberos suos primi vel ulterioris gradus, aut affines, qui parentum & liberorum loco habentur, occidit. §. 6. *Inst. de publ. judic. l.* 9. *pr.* & §. 1. *ff. h. t. l. un. C. de his qui parent. occiderunt.* quamvis olim pater non fuerit parricida sui filiif. quippe in quem vi patriæ potestatis jus vitæ necisque habebat. (I. III.)

2. Pœna parricidii ex lege quidem Pompejâ est eadem, quæ homicidii. *l.* 1. *ff. h. t.* at ex moribus majorum obtinuit, ut parricida virgis sanguineis cæsus culeo insuatur cum cane, gallo, simiâ, & viperâ, atque in mare projiciatur, aut bestiis objiciatur, si mare aut flumen non sit in viciniâ. *l.* 9. *ff. h. t. d.* §. 6. *Inst. de public. judic.* quod genus pœnæ *novum* dicitur in *d.* §. 6. quia est insolitum. Conscii quoque ac ministri hujus sceleris ultimo subjugandi supplicio. *d.* §. 6. *l.* 7. *ff. h. t.* & frater ex nuda scientia veneni parenti per fratrem propinandi relegatus dicitur. *l.* 2. *ff. h. t.* (II, V.

3. Remittitur tamen hæc pœna si per furorem quis parricidium perpetraverit. *l.* 9. §. 2. *ff. h. t.* quemadmodum & mitigatur, si pater filium novercam adulterantem occiderit, non in ipso actu illicito, sed venatione vel aliter. *l.* 5. *ff. h. t.* vel filius patrem non occiderit, sed violentas ei manus intulerit. *l.* 1. *pr.* & §. 2. *ff. de obsequiis parent. & patr. præst.* (VI, VII.)

4. Si quis alios propinquos vel affines remotiores occiderit, capite plectendus est. *l.* 9. §. 1. *ff. h. t.*

5. *Moribus.* Matres infanticidæ in dolio mergi solent; & qui parentes occidunt, crurifragio affici,: quamvis hic multum valeat judicis arbitrium.

* Adde

* Adde *ex Cod. libr.* 9. *tit.* 17. *de his qui parentes vel liberos occiderunt.*

Tit. X.

Ad legem Corneliam de falsis.

1. Falsum est, quod animo corrumpendæ veritatis in alterius fraudem dolo malo fit. arg. *l.* 1. §. 1. 2. *ff. h. t. l.* 20. *C. eod.* Est & quasi falsum; quod sc. juris interpretatione pro falso habetur, ac ut falsum vindicatur, licet tale non sit, quod accidit in eo qui sibi vel iis, quorum in potestate est, quosve habet in potestate, quid adscripsit in testamento, licet errore juris, idque ex Senatusconsulto Liboniano, & Claudii edicto. *tot. tit. C. de his qui sibi adscrib. in test. l.* 1. junct. *l.* 15. *ff. h. t.* De quo latius *tit. de his quæ pro non scriptis.* (1.)

2. Tria autem ad crimen falsi constituendum concurrere necesse est: puta veritatis suppressio, dolus, & detrimentum tertii. Nec dubium, quin modis quam plurimis falsum committi possit; veluti dum testamentum falso conscribitur, subjicitur, supprimitur &c. *l.* 2. *ff. h. t.* dum plebejus aut paganus pro nobili vel milite se gerit, signa adulterina facit, rem eandem duobus vendit &c. *l.* 21. 27. *in fin. ff. h. t.* Et generaliter falsum esse potest, in testamentis, nummis, instrumentis, testimoniis, obligationibus & contractibus, mensuris & ponderibus, qualitate, statu & conditione personarum: & vel dicto, vel reticentiâ, vel scripturâ vel facto committitur. *Dicto*, si falsum dicat testimonium. vide. *l.* 1. §. 1. *l.* 9. §. 3. *l.* 20. 27. 29 *ff. h. t. l.* 16. *ff. de testib.* ut &, si falsum testamentum dolo malo recitet. *l.* 2. *ff. h. t. Reticentiâ*, si tutor dissimulans, se necdum rationes reddidisse pupillo, cum fisco contrahat. *l.* 1. §. 9. *ff. h. t.* si veritatem in genere occultet dolo malo. *l.* 2. *C. si contra jus vel util. public.* verbo, *faciendi fraudem. Scripturâ*, si falsum conscribat, aut scripturam deleat. *l.* 1. *pr.* & §. 4. *l.* 2. *l.* 27. §. *ult. ff. h. t.* si sciens falsæ scripturæ subscribat. *l.* 16. §. 1. *ff. h. t.* si se præsentem scribat, cum absens est. *l.* 13. *C. h. t.* si debitor prælato die pignoris obligationem mentiatur. *l.* 28. *ff. h. t. Facto* denique, si vivi testamen-

ſtamentum aperiat. *l.* 1. §. 5. *ff. h. t.* ſi depoſita penes ſe inſtrumenta adverſario prodat. *l.* 1. §. 6. *ff. h. t.* (licet id etiam extraordinariis criminibus inveniatur annumeratum. *l.* 8. *ff. de extraord. crimin.*) ſi duobus in ſolidum eandem rem vendiderit diverſis contractibus: ſi judicem corruperit. *l.* 21. *ff. h. t.* ſi teſtamentum aut codicillos amoverit, ſuppreſſerit, ſurripuerit. *l.* 2. 16. 26. §. *ult. ff. h. t.* *l.* 3. *l.* 14. *C. eod.* (II. III. IV. V. VI. VII.)

3. Pœna falſi ordinaria in liberis hominibus eſt deportatio, in ſervis ultimum ſupplicium. *l.* 1. §. *ult. l. ult. ff. h. t.* Si tamen circa monetam falſum commiſſum ſit, radendo*, adulterando, adulteratam conſulto expendendo, vivicomburium eſt propoſitum. *l.* 2. *C. de falsâ monet.* Et generaliter pro circumſtantiis ac variis falſi ſpeciebus variis quoque modis falſum puniri, colligi poteſt ex *l.* 13. §. 1. *l.* 21. *l.* 32. *ff. h. t.* (VIII.)

* Adde *ex Cod. libr.* 9. *tit.* 22. *ad leg. Corn. de falſis tit.* 23. *de his qui ſibi adſcrib. in teſtam. tit.* 24. *de falsâ monetâ. tit.* 25. *de mutat. nominis.*

TIT. XI.

De lege Julia repetundarum.

1. Lex Julia repetundarum cavet, ut magiſtratum poteſtatemve gerentes quadruplum reſtituant ejus, quod per ſe vel uxores aut comites ac miniſtros acceperunt, ut aliquid agerent vel non agerent, contra, quam officii ratio exigit. *l.* 1. *l.* 3. 4. 5. 6. 7. *ff. h. t.* atque inſuper pro admiſſi gravitate & circumſtantiis exilio, morte, vel aliter puniantur. *l.* 7. §. *ult. ff. h. t.* nec intereſt, utrum quid acceperint antequam perperam fungerentur officio, an poſtea. *l. ult. C. h. t.* licet xenia accipere non ſint prohibiti *l.* 6. §. 3. *de offic. proconſ. & legat.* (I, II, III.)

2. Hujus autem criminis accuſatio etiam contra hæredes intra annum datur. *l.* 2. *ff. h. t. l. fin. ff. ad leg. Jul. peculat.*

3. *Moribus.* Arbitraria eſt judicis pretio corrupti pœna, non præciſe in quadruplum.

* Adde *ex Cod. libr.* 9. *tit.* 27. *ad leg. Jul. repetund.*

TIT. XII.

De lege Juliâ de annonâ.

1. Lege Julia de annona coercentur qui vexant & flagellant annonam, naves annonarias aut nautas retinendo, atque ita efficiendo ut annona fiat carior: constituta pœna viginti aureorum & extraordinaria animadversione. *l.* 2. *ff. h. t. l.* 6. *ff. de extraord. crim.* Si quis monopolium in mercibus quibusdam exerceat, exilio & bonorum publicatione plectitur. *l. un. C. de monopoliis.*

2. *Moribus.* Gravius coercentur annonæ flagellatores, quid id agunt exportando ad hostes.

TIT. XIII.

Ad legem Juliam peculatus & de sacrilegiis & residuis.

1. Peculatus est furtum pecuniæ publicæ factum ab eo, cujus ea periculo non est. *l.* 9. §. 2. *ff. h. t.* Quamvis autem ex ipsa lege Julia in pecunia civitatum non peculatus, sed tantum furtum fuerit. *l.* 81. *ff. de furtis.* ex Trajani tamen & Hadriani constitutione peculatus crimen etiam ad res civitatum fuit translatum. *l.* 4. §. *ult. ff. h. t.* (I. II.)

2. Pœna peculatus est deportatio. *l.* 2. *ff. h. t.* in magistratibus tamen & eorum ministris ultimum supplicium. *l. un. C. h. t.* ejusque accusatio quinquennii præscriptione non item morte rei, perimitur. *l.* 7. *l. ult. ff. h. t.* (III.)

3. Sacrilegium est furtum pecuniæ sacræ è loco sacro: non item rei non sacræ è loco sacro. *l.* 5. *ff. h. t.* Obst. *l.* 16. §. 4. *ff. de pœnis.* Resp. locus etiam facit, ut sacrilegium sit, quatenus sacrilegium non esset, si res sacra raperetur ex loco non sacro: sed non inde sequitur, sacrilegium protinus esse, cum quid è loco sacro rapitur, nisi alia concurrant sacrilegii requisita. (IV.)

4. Criminis hujus pœna pro diversitate personarum

secus

sexus, ætatis, quandoque mors est, quandoque levior. *l. 6.ff.h.t.* (v.)

4. Residui crimen committunt magistratus, qui pecuniam publicam ad usum aliquem destinatam retinuerunt, nec in eum usum consumserunt. *l. 2. ff. h.t.* cujus pœna est, ut ipsa pecunia residua in fiscum inferatur una cum alia parte tertiâ illius pecuniæ. *l.4. §. 5. ff. h.t.* Nec morte rei hoc crimen evanescit. *l. ult. ff. h.t.* (vi.)

* Adde *ex Cod. libr. 9. tit. 28. de crimine peculat. tit. 29. de crimine sacrilegii.*

Tit. XIV.

De lege Julia ambitus.

1. Lex Julia ambitus vetat clam emendicari vel pretio redimi suffragia populi; cujus pœna est centum aureorum & infamiæ. *l. 1. §. 1. ff. h.t.* quæ tamen sub Imperatoribus non amplius in urbe, sed in municipiis locum habuit. *l. 1. pr. ff. h. t.*

* Adde *ex Cod. libr. 9. tit. 26. ad leg. Jul. de ambitu.*

Tit. XV.

De lege Fabiâ de plagiariis.

1. Plagium est furtum hominis liberi vel servi alieni, quem quis sciens emit, vendit, abducit, rapit, celat. *l. 4. 5. 6. §. ult. ff. h. t.* Quamvis & plagium esse possit sine furto proprie sic dicto, dum quis celat vel abducit non lucri causa: & vice versa furtum sine plagio; sic ut ex circumstantiis dijudicandum sit, an simplex furtum committatur, an plagium. *l. 6. pr. ff. h. t.*

2. Pœna plagii olim pecuniaria erat, jure novo extraordinaria, quandoque capitalis, *l. 1. l. ult. ff. h.t.* præsertim, si parentibus ita infligatur liberorum orbitas, tunc enim servi rei bestiis objiciuntur, homines liberi gladio plectuntur. *l. ult. C. h. t.*

*Adde *ex Cod. libr. 9. tit. 20. ad leg. fab. de plagiariis.*

Tit. XVI.

Ad senatusconsultum Turpillianum & de abolitionibus criminum.

1. Si quis accusator ab accusatione cæptâ desistat, aut tergiversetur, non impetratâ abolitione, incidit ex senatusconsulto Turpilliano Neronis temporibus condito, in pœnam quinque librarum auri & infamiæ *l.* 3. §. *ult. ff. de prævaricat.* sive in primâ lite, sive post appellationem desistat. *l.* 1. §. *ult. ff. h. t.* nonnunquam & extra ordinem coercetur, judicis arbitrio. *l.* 2. *C. h.t.* nisi minor sit aut mulier, quibus impune licet desistere. *l.* 1. §. 10. *in fin. ff. h.t.* (I. II.)

2. Ut ergo impune quis possit desistere, abolitio requiritur, quæ est venia omittendæ accusationis cœptæ: & vel publica est, vel privata, vel legitima. Publica seu generalis abolitio est, quæ publice & in genere competit; veluti ob festum Paschatis aut aliam publicam lætitiam. *l.* 3. *C. de episc. audient. l.* 8. 9. *ff. h. t.* Qualis abolitionis genere dimissi rei intra triginta dies utiles, a finitis feriis computandos, iterum accusari possunt ab iisdem accusatoribus. *l.* 7. *l.* 10. §. 2. *l.* 12. *ff. h. t.* (III.)

3. Privata seu specialis abolitio est quam ad accusatoris petitionem judex concedit causâ cognitâ, veluti ob inconsultum aut juvenilem calorem, aut justum errorem, quo motus accusator ad accusandum processit. *l.* 2. *C. de abolit. l.* 1. §. 7. 8. 9. *ff. h. t.* quæ quidem re integra intra triginta dies impetrari solet, etiamsi reus non consentiat; re vero non amplius integrâ, non nisi reo consentiente plerumque conceditur. *l.* 3. *C. de abolit. l. ult. ff. h. t.* Quandoque tamen nec ex consensu rei accusati abolitio accusatori tribuenda est, puta, si testes jam quæstionibus subjecti fuerint, vel de gravioribus non nullis criminibus accusatio instituta sit, quæ enumerantur in *l. ult. in fin. C. de abolit.* Impetratâ autem privatâ abolitione, idem ab eodem nequit iterum ob idem crimen accusari. *l.* 4. §. 1. (IV.)

5. Legitima abolitio dicitur, quæ sine decreto vel petitione

tione accusatoris ipso jure fit, veluti morte accusatoris aut rei *l.* 10. *ff. h. t.* ut & si accusator tempore exclusus sit. ac reus hanc temporis præscriptionem accusatori objecerit, quo casu hic ex juris necessitate desistere tenetur, nec in senatusconsultum Turpilianum incidit. *l.* 11. *ff. h. t.* secus, si sponte desisteret, cum reus necdum temporis præscriptionem opposuisset. *l.* 1. §. 10. *ff. h. t.* (v.)

5. *Moribus.* Necessaria non est abolitio, cum privati non accusent, & ratione officii accusantes in crimen non inscribant. Mortuo autem accusatore, successor in officio accusationem cæptam perficit.

* Adde *ex Cod. libr.* 9. *tit.* 45. *ad senatusc. Turpillianum. tit.* 42. *de abolitionibus. tit.* 43. *de generale abolitione. tit.* 6. *si reus vel accusator mortuus fuerit.*

TIT. XVII.

De requirendis, vel absentibus damnandis.

1. Absentes damnari nequeunt, si pœna gravior sit irroganda. *l.* 1. *ff. h. t. l.* 5. *ff. pœnis.* arg. *l.* 1. *ff. an per al. caus. appell. reddi poss.* sed legitime citandi sunt, & si post tria edicta seu citationes non faciant sui copiam, bona eorum annotantur, ac, si intra annum se non sistant, fisco cedunt; sic ut post anni lapsum sese sistentes & innocentiam demonstrantes à graviori quidem pœnâ liberentur, sed bona non recipiant. *l.* 2. *C. h. t.* Si vero intra annum judici se sistant, omnia recuperant; exceptis iis quæ distracta fuerunt, cum tempore fuissent peritura, quorum loco pretium redditur. *l.* 1. §. 3. 4. *l.* 2. 4. *ult.* §. 1. *ff. h. t.* (1.)

2. Annus autem computandus est à tempore accusationis, si reus tempore accusationis præsens fuerit & postea abesse cæperit. *l.* 2. *C. h. t.* sin absens fuerit accusationis tempore, annus numerabitur ex eo die, quo annotatio vel edicto vel literis ad magistratum loci in quo reus est, innotuit, aut potuit innotescere, adeoque à tempore citationis. *l.* 1. §. 2. 3. *l.* 4. *ff. h. t.*

3. *Moribus.* Absentes etiam ad ultimum supplicium damnari possunt, & bona eorum publicari: quod tamen non impedit, quo minus post annum sui copiam facientes

tes & innocentiam purgantes, bona recipiant impetratâ contra contumaciam restitutione.

* Adde *ex Cod. libr. 9. tit.* 40. *de requir. reis.*

Tit. XVIII.

De quæstionibus.

1. Quæstio est inquisitio veritatis per tormenta; res admodum periculosa & fallax nec facile adhibenda. *l.* 1. §. 23. *ff. h. t.* non in levioribus, sed tantum gravioribus delictis, ubi pœna capitalis vel corporalis foret infligenda. *l.* 8. *ff. h. t.* nec aliter, quam si graviores contra reum militent præsumtiones, vel crimen fere probatum sit, nec jam alia veritatis plene indagandæ ratio amplius supersit. *l.* 1. *pr.* & §. 1. *l.* 8. *ff. h. t.* Plane fuga rei, vel fama publica, vel vulnerati assertio aliaque similia ad torturam non sufficiunt, nisi alia concurrant indicia: uti nec sufficit unus testis. *l.* 20. *ff. h. t.* aut confessio socii criminis, si de se & sociis confiteatur, cum in omnem eventum infamis sit, qui de se confessus est, adeoque parum mereatur fidei. arg. *l. ult. C. de accusat.* Obst. nemo moriturus salutis æternæ immemor præsumitur. *l. ult. C. ad leg. Iul. repetund.* adeoque pro veris habenda, quæ reus moriturus confessus est. Resp. id verum, quatenus confitendo sibi, non alteri nocet arg. *d. l. ult. C. de accus.* Et generaliter à judicis prudentis arbitrio multum dependet quæstionum adhibitio; quippe qui considerata personæ qualitate, robore, ætate, sexu, aliisque circumstantiis, vel graviora vel leviora curabit tormenta adhiberi, vel etiam quandoque quæstionum terrorem tantum incutiet, expediendo præparatoria torturæ; simulque prudenter æstimabit, quantum fidei responsis per tormenta extortis tribuendum sit. *l.* 1. §. 23. 24. 25. *ff. h. t.* (I, II. III. V. VI.)

2. Quæstioni autem semel subjecti, iterum ac tertio torqueri possunt, si vel in inficatione criminis perstiterint ac novis deinde graventur præsumtionibus ac indiciis. *l.* 18. §. 1. *ff. h. t.* vel confessi quidem sint, sed paulo post, laxatis fidiculis, confessionem revocaverint: & ad hos similesque casus restringenda, quæ generalius traduntur in *l.* 16.

16. *ff. h. t.* Tertia tamen vice torti, si negare pergant ab instantia absolvi solent, non ab ipso crimine. arg. *l.* 34. *C. ad leg. Iul. de adult.* Obst. *l.* 11. *C. de accusat.* Resp. reus ab ipso crimine absolvendus est, si non graves contra eum militent præsumtiones (VII.)

3. Cæterum quæstioni subjici nequeunt illustres, milites, prægnantes, decuriones & eorum liberi, impuberes. *l.* 10. 15. §. 1. *ff. h. t. l.* 8. 11. 16. *C. eod. l.* 3. *ff. de pœnis.* nec de se confessi torquendi contra socios. *l.* 16. §. 1. *ff. h. t. l. ult. C. de accusat* secus, si convicti sint. arg. *l. ult. C. de malef. & mathem. l. ult. ff. ad exhibend. l.* 17. *ff. ad Senatusc. Silan. l.* 29. *ff. de pœnis.* nec servi contra dominos in civilibus aut criminalibus causis. *l.* 1. §. 16. *ff. h. t.* exceptis paucis casibus in *l.* 1. *C. h. t.* (IV.)

4. *Moribus.* Cum reatus omnem honorem excludat, etiam illustres & decuriones & milites torqueri possunt: uti & tormentis recte subjiciuntur de se confessi ad prodendos criminis socios. Nec solet plena quæstioni fides adhiberi, nisi reus post 24. horas extra vincula constitutus iteret editam in tormentis confessionem.

* Adde *ex Cod. lib.* 9. *tit.* 41. *de quæstion.*

TIT. XIX.

De pœnis.

1. Pœna est delicti seu criminis coercitio & ultio, & vel capitalis est, vel non capitalis. Capitalis, qua mors naturalis vel civilis infligitur, veluti deportatio, & damnatio in metallum vel opus metalli, qua & libertas & civitas amittitur, si damnatio sit facta in perpetuum. §. 3. *Inst. quib. mod. patr. pot. solvitur* si vero ad tempus, sola civitas tollitur, libertate salva. *l.* 8. §. 8. *l.* 28. §. 6. *ff. h. t.* ut tamen minor pœna sit, si quis in *opus metalli* damnetur, quam si *in metallum*; in opus enim metalli damnati levioribus, in metallum dati gravioribus vinculis premuntur: unde &, si in opus metalli damnati fugere voluerint, in metallum damnantur pœnæ loco, vinculis gravioribus coercendi. *l.* 8. §. 4. 6. *ff. h. t.* Sed cum damnatione in opus metalli non confundenda damnatio in opus publicum: nam si quis in perpetuum damnetur in opus publicum, civitatem amittit reten-

retentâ libertate *l.* 17. §. 1. *ff. h. t.* sin ad tempus, libertatem ac civitatem salvam habet. *l.* 6. *ex quib. caus. infam. irrog.* (I, II. III.)

2. Si quis ad pœnam capitalem damnatus sit quantocius supplicio subjiciendus est, nec triginta dierum dilatio videtur admittenda. *l.* 5. *C. de custod. reor.* Obst. *l.* 20. *C. h. t.* Resp. lex de speciali tractat casu, cum nempe Princeps ipse calore iracundi ‹ præcipiti mente quid contra solitam mansuetudinem statuit; quod non vult protinus executioni dari, ut medio tempore possit animo magis sedato, quæ decrevit perpendere. (V.)

3. Non capitalis pœna est, quâ vel corporalis coercitio vel pœna pecuniaria aut infamiæ irrogatur. *l.* 28. §. 1. *ff. h. t.*

4. Quoties autem lex certam pœnam crimini publico proposuit, non potest judex eam in aliud pœnæ genus aliumve modum mutare *l.* 1. §. 4. *ff. ad Senatusc. Turpillian.* arg. *l.* 244. *ff. de verb. signif.* junct. *l.* 4. *C. ad leg. Fab. de plagiar.* ubi autem arbitrio judicis lex pœnam reliquit, contra servatur. *l.* 13. *ff. h. t.* Ut tamen judex hoc casu nec rationem excedere debeat. *d. l.* 13. nec cujusvis generis aut modi supplicia decernere: non enim reum condemnare potest, ut veneno, fame, securi, telo, laqueo, virgis neci detur, aut de saxo præcipitetur. *l.* 8. §. 1. 3. *l.* 25. §. 1. *ff. h. t.*

5. Pœnæ tamen quandoque differendæ, veluti in muliere prægnante. *l.* 3. *ff. h. t.* sæpius mitigandæ, puta ob ætatem aux sexus imbecillitatem; quandoque & ob insigne artificium. *l.* 31. *ff. h. t.* vel utilitatem publico allatam. *l* 5. §. *ult. ff. de re milit.* Non tamen ob id, quod ante plures annos crimen perpetratum fuit, cum id nuspiam cautum sit. Obst. *l.* 25. *ff. h. t.* Resp. ibi de iis agitur, qui diu in reatu fuerunt, adeoque diu carceris aut alterius custodiæ pœnam subierunt; quales propterea mitius puniendi. *l.* 25. *C. h. t.* (VI. VII. X XI.)

6. Et generaliter pœnæ interpretatione molliendæ potius, quam asperandæ. *l. pen. ff. h. t.* in iisque irrogandis considerandæ circumstantiæ personarum, causæ, loci, temporis, quantitatis, & eventus. *l.* 16. §. 1. *& seqq. ff. h. t.* (VIII. IX.)

7. *Moribus.* Pœnæ pleræque hodie sunt arbitrariæ.

✝ Adde *ex Cod. libr.* 9. *tit.* 49. *de pœnis.*

Tit.

Tit. XX.

De bonis damnatorum.

1. Si quis ad ultimum supplicium damnatus fuisset, vel civitate privatus per judicis sententiam, bona ejus fisco fuerunt applicata. *l.* 4. *C. de bon proscript.* nisi liberos reliquisset, quibus pars dimidia servabatur. *l.* 7. *ff. h. t. l.* 10. *C. h. t.* aut nisi mulier nupta deliquisset; neque enim ob ejus delictum dos publicabatur, nisi in quinque causis, puta, majestatis, vis publicæ, parricidii, veneficii, homicidii. *l.* 3. *ff. h. t.* Sed jure novissimo bona damnatorum relinquuntur descendentibus & ascendentibus usque ad tertium gradum, ac his deficientibus uxori certa portio cedit; si vero nec ea exstet, bona fisco, convenienter juri veteri, acquiruntur. *nov.* 134. *c. ult. in fin.* (1.)

2. *Moribus.* Damnatorum bona fisco non cedunt, nisi id sententia expressum fuerit; eoque expresso sola præsentia fisco cedunt, non item postea acquirenda.

* Adde *ex Cod. libr.* 9. *tit.* 49. *de bon. proscriptorum tit.* 28. *ne sine jussu Princip. certis judic. liceat confiscare.*

Tit. XXI.

De bonis eorum, qui ante sententiam mortem sibi consciverunt.

1. Si quis ante sententiam sibi mortem conscivent, si quidem vitæ tædio aut impatientia doloris, impunitus est. *l.* 3. §. 4. 5. 6. *ff. h. t.* sin conscientia sceleris, & quidem talis, ex quo bona condemnati fisco cederent, etiam bona ejus fisco acquiruntur. *l.* 1. 2. *C. h. t. l.* 3. §. 3. *ff. h. t.* ut tamen hæredes ejus, qui se occidit, ad innocentiam ejus probandam admitti possint, atque ita sibi bona retinere. *l. ult.* §. *ult. ff. h.* (1, 11.)

2. *Moribus.* Qui sibi mortem consciverunt tædio vitæ

vel ex desperatione, cum infamia sepeliuntur prope patibulum, nisi proximi hanc redimant infamiam.

* Adde *ex Cod. lib. 9. tit. 50. de bonis eorum, qui mortem sibi consciverunt.*

Tit. XXII.

De interdictis & relegatis & deportatis.

1. Interdicti in genere sunt, quibus certo loco vel honore, vel negotiatione, vel ordine, vel advocatione, vel foro interdictum est. *l.* 1. §. *pen. de off. præfecti urbi.* (I)

2. Relegati sunt, vel quibus interdicitur provinciis, quales etiam interdicti sunt; vel quibus insula certa assignatur, idque vel ad tempus vel in perpetuum; salva manente libertate & civitate. *l.* 7. *pr.* & §. 2. 3. *ff. h. t.* salvis etiam bonis, nisi ea specialiter sint publicata, quod fieri potuit, si quis in perpetuum, non si ad tempus relegaretur. *l.* 4. *l.* 7. §. 4. *l.* 14. §. 1. *ff. h. t.* (II, III.)

3. Deportati dicuntur, qui amissa civitate ad certam insulam in perpetuum deferuntur. *l.* 7. §. 2. *ff. h. t. l.* 17. §. 1. *de pœnis* quorum bona fisco cedunt; ut tamen ea, quæ post deportationem acquirit deportatus, sibi retineat quamdiu vivit, post ejus obitum fisco applicanda. *l.* 15. *ff. h. t.* (IV. V.)

Moribus. Relegati, si ab interdictis locis non abstineant, extra ordinem arbitrio judicis coercentur.

Tit. XXIII.

De sententiam passis & restitutis.

1. Si reus condemnatus sit, nullus judicum aut præsidum potest pœnæ gratiam facere, aut damnatum restituere, sed solus Princeps ex justa causa. *l.* 1. §. *ult. ff. de quæstion.* Est autem restitutio, quam Princeps facit, vel ad certos effectus limitata, veluti ad præcedentem dignitatem, quo casu nec patria potestas nec bona recuperantur. *l.* 2. *ff. h. t. l.* 6. 9. *C. eod.* vel simpliciter concessa, per quam re-

dditu

ditus in patriam & pœnæ corporalis remissio tribuitur. *l.* 2. 7. *C. h. t. l. fin. C. de general. abolit.* vel denique plenissima, qua omnia recuperantur per sententiam amissa §. 1. *Inst. quib. mod. patr. pot. solvit. l.* 1. *C. h. t.* adeoque & bona per fiscum occupata: non tamen fructus medio tempore ex bonis percepti; eo quod hi per sententiam non fuerunt ademti; cum tamen restitutio tantum reddat ea, quæ per sententiam fuere ablata. *l. ult.* §. *ult. C. h. t.* arg. *auth. idem de Nestorianis C. de hæreticis.* quamvis alioquin in rei vindicatione & similibus *restituere* denotet, cum sua causa & fructibus rem reddere. *l.* 173. §. 1. *ff. de reg. jur. l.* 35. *ff. de verb. sign.* (I. II. III. IV. V.)

2. Ex eodem fundamento nec hæreditatem tempore deportationis ob deportati incapacitatem ad alios devolutam recuperat restitutus vi restitutionis; cum nec hanc abstulerit sententia, quippe needum tunc delatam. Et quod attinet bona alienata, nec ea restituto reddenda sunt; eo quod Principum beneficia in dubio intelligenda, salvo juri tertii *l. pen. C. de precib. imperat. offerend.* nisi fiscus ipse vendiderit, quo casu pretium videtur restituendum, quod successit in locum rei. (III.)

* Adde *ex Cod. libr.* 9, *tit. ult. de sentent. passis & restitutis.*

Tit. XXIV.

De cadaveribus punitorum.

1. Cadavera punitorum cognatis aliisque petentibus ad sepulturam concedi solent. *l.* 1. 3 *ff. h. t.* nisi consultum videatur ea publico spectaculo exponere ad deterrendos alios, ne similia audeant. *l.* 28. §. *pen. ff. de pœnis.* Deportatorum cadavera ex loco, in quam deportati fuerant, alio transferri nequeunt sine Principis consensu. *l.* 2. *ff. h. t.* Pannicularia autem, seu vestimenta punitorum non commentariensibus aut optionibus cedunt, sed in usus publicos impendendum eorum pretium. *l.* 6. *ff. de bon. damnat.*

LIBER XLIX.

TIT. I.

De appellationibus & relationibus.

1. Appellatio est provocatio à sententia judicis inferioris ad superiorem judicem competentem, non ad æqualem aut inferiorem. arg. *l.* 14. *ff. de manumission.* adeo ut appellatum non videatur, si quis ad inferiorem appellaverit; sed si per errorem provocaverit ad æqualem, vel superiorem quidem, sed tamen eum, qui appellari non debebat, perinde id habendum erit, ac si ad eum provocasset, apud quem causa appellationis de jure ventilanda est. *l.* 1 §. 3. *ff. h. t.*

2. Locum habet appellatio, quoties quis sententiâ judicis vel magistratus decreto se læsum putat, sive ipse condemnatus sit, sive alius, modo appellantis intersit, alium ita comdemnatum non esse. *l.* 4. §. 2. *l.* 5. *pr.* & §. 1. *ff. h. t.* idque tam in criminalibus quam civilibus causis; adeo ut in criminalibus etiam quilibet pro condemnato, ut ut prohibente, appellare possit. *l.* 6. *ff. h. t.* si modo definitiva lata sit in causa civili aut criminali sententia: ab interlocutoria enim non appellatur, nisi ea damnum irreparabile inferat. *l.* 36. *C. h. t.* *l.* 2. *ff. de appell. recip. vel non.* Uti nec appellari potest à sententiæ executione. *l.* 4. *ff. h. t.* *l.* 21. *C. eod.* nisi executor modum excedat. *l.* 5. *C. quor. appel. non recip.* Nec, si in eadem causa conformes tres latæ sint sententiæ. *l. un. C. ne liceat in unà ead. caus. tertio provoc.* vel ante sententiam quis professus sit se non appellaturum. *l.* 1. §. 3. *ff. a quib. appell. non licet.* vel quæstio sit de testamento aperiendo aut hæredibus in possessionem mittendis. *l.* 6. *C. quor. appell. non recip.* (II, III, IV, V, VI, IX, XII, XIV, XV, XVI.)

3. Non etiam permissa est appellatio contra pignoris venditionem. *l. ult.* §. *ult. ff. de appellat. recip. vel non.* nec à delicti confessione. *l.* 2. *C. quor. appell. non recip.* arg. *l.* 2. *ff. de confess.* nec in causis dilationis impatientibus, veluti à decreto alimentorum præstandorum. *l. ult. ff. de appell.* recep.

recep. vel non. nec à pœnis legalibus (secus in arbitrariis.) *l.* 244. *ff. de verb. signif.* nec in causis debiti fiscalis aut tributorum. *l.* 4. *C. quor. appell. non recip.* nisi de eo quis conqueratur, quod non satis convictus sit, se fisco debere, & tamen condemnatus. *l.* 18. 22. *C. h. t.* nec, si quis condemnatus fuerit ob contumaciam. *l.* 73. §. *ult. ff. de judiciis.* nisi is qui tanquam contumax condemnatus fuerat, probet se contumacem non esse arg. *l.* 53. §. 2. *ff. de re judic.* qua ratione etiam à sententia, qua appellatio deserta declaratur, appellari potest, si quis demonstret se non deseruisse. (VI. XIV.)

4. Non denique competit appellandi facultas, si ad relationem judicis proprie dictam Princeps rescripserit, & juxta rescriptum illud judex tulerit sententiam. *l.* 34. *C. h. t. l. ult. ff. quando appelland.* secus, si ad nudam judicis consultationem Princeps rescripserit. *l.* 1. §. 1. *ff. h. t.* cujus ea differentiæ ratio est, quod relatio ita facta fuerit, ut causa plene instructa ad Principem transmitteretur, exemplo partibus edito, ut vel probarent vel improbarent, additis precibus refutatoriis; quo observato, falsitas subesse non poterat. *l.* 1. 2. *C. de relation. l.* 1. §. 2. *ff. h. t.* at consultatio fit sine partium scientia, sic ut judex facile mendaciis rescriptum posset impetrare. *d. l.* 1. § 1. *ff. h. t.* (XXI.)

5. Quamvis autem olim frequens fuerit relationum usus, dum judex hæsitans, quid in casu hoc vel illo dubio statuendum sit, causam universam ad Principem deferret, ut is eam imperiali rescripto determinet: jure tamen novo relationes hæ sunt prohibitæ, & injunctum judicibus, ut ipsi accurate examinatis omnibus litem sententia finiant. *auth. novo jure C. de relation.* (XXI.)

6. Cæterum vel in continenti potest fieri appellatio vivâ voce; vel ex intervallo per libellum, continentem, quis appellet, contra quem & a quâ sententiâ. *l.* 1. §. *ult. l.* 2. *ff. h. t.* Et si per unum ex ejusdem litis consortibus appellatio facta fuerit, ea reliquis quoque prodest; modo ex eâdem causa & eadem sententia omnes condemnati sint, ac eadem omnes defensione utantur. *l.* 10. §. *ult. ff. h. t.* uti vice versa contra quosdam ex pluribus ejusdem litis consortibus appellans adversus omnes provocasse videtur. *l.* 3. §. 1. *ff. h. t.* Onus autem probandi in appellatione incumbit eidem, qui & in prima lite probare de-

buit,

buit, nisi vitium in ordine judicii commissum allegetur; quod per allegantem probandum foret. arg. *l. 2. ff. de probat. l. 23. C. eod.* (XVIII.)

7. *Moribus.* Ab omni gravamine per definitivam illato appellari potest, licet forte in solis impensis litis quis se læsum putet. Nec is, contra quem facta est appellatio, impeditur ex suâ quoque parte eandem interponere. Quid, quod & appellandi facultas facile per modum restitutionis ei conceditur, qui ob contumaciam damnatus est. Temere autem appellans in pœnam pecuniariam incidit, quam & in initio appellationis tenetur consignatam deponere; nec eam recuperat, si interpositæ appellationi renunciet, nisi insuper veniam impetraverit. Cæterum nullus apud nos relationum usus est; sed appellationi in multis simile est remedium reformationis intra annum petendæ, quâ non suspenditur sententiæ executio.

* Adde *ex Cod. lib. 7. tit. 62. de appell. & consultation. tit. 70. ne liceat in unâ causâ tertio provocare &c. tit. 69. si de moment. possess. appell. sit.*

TIT. II.

A quibus appellare non licet.

1. Quamvis appellatio sit quædam defensionis species, à quorundam tamen sententiis appellare prohibitum est, puta, à sententiâ judicis per Principem dati cum clausula de non appellando. *l. 1. §. 4. ff. h. t.* Obst. *l. 31. C. de appellat.* ubi puniendus dicitur qui appellationem denegat. Resp. non potest denegari appellandi facultas per judicem; sed lex aut Princeps eam potest adimere, quo ipso etiam eum, à quo appellari prohibet, ut judicem supremum consideratum vult. Sic nec appellari potest à sententiâ Senatus vel Principis *l. 1. §. 1. 2. ff. h. t.* aut præfecti prætorio: licet contra ejus sententiam supplicatio intra biennium permissa sit, ita ut interim sententia executioni detur. *l. un. C. de sent. præfect. prætor. nov. 119. c. 5.* (I, II, III, XII.)

* Adde *ex Cod. lib. 7. tit. 42. de sent. præf. prætorio.*

TIT.

Tit. III.

Quis à quo appelletur.

1. Appellatio gradatim ab inferiore ad superiorem est facienda, non per saltum prætertito judice intermedio. *l.* 21. *ff. de appell.* Qua ratione à judice dato ad dantem recte appellatur. *d. l.* 21. §. 1. *ff. de appell. l.* 1. 3. *ff. h. t.* à prætore ad præfectum urbi, & ab hoc ad Principem. *l.* 17. *C. de appell.* à duum-viris municipiorum ad præsidem. *l.* 7. *C. de appell.* a legato proconsulis ad proconsulem. *l.* 2. *ff. h. t.* à legato Principis ad Principem. *l.* 1. *ff. h. t.* à præfecto Augustali vel proconsule, vel procuratore Cæsaris, ad præfectum prætorio. *l.* 26. 29. *C. de appell.* à mandatario jurisdictionis non ad mandantem, sed ad eum qui supra mandantem est. *l.* 1. §. 1. *ff. h. t.* (1.)

Tit. IV.

Quando appellandum sit, & intra quæ tempora.

1. Appellatur vel à sententia judiciali vel ab onerum & munerum impositione, à sententia olim intra biduum in propria, intra triduum in aliena causa appellandum fuit. *l.* 1. §. 5. *ff. h. t.* jure novo intra decem dies in causa propria & aliena. *nov.* 23. *c.* 1. quod tempus computandum, ex quo quis scit per se vel procuratorem suum, latam esse sententiam. *l.* 1. §. *ult. ff. h. t.* Interim tempora longiora pro diversis locorum intervallis constituta sunt, intra quæ causa, in quâ appellatum, ad judicem superiorem transferatur & introducatur; de quibus vide *l. ult. & tot. tit. C. de temp. appellat.* Quemadmodum & ad peragendam appellationis causam anni spatium est præfinitum, quandoque & ex justa causa biennium, si appellans in mora non fuerit: biennio vero vel anno, uti dictum est, elapso, perinde est ac si appellatum non fuisset. *l. ult.* §. 4. *C. de temp. appell.* (I, II, III, IV, V.)

2. Si

2, Si quis ad munus publicum nominatus sit, protinus à nominatione, non à rejecta excusatione appellandum; excepta tutela. *l.* 1. §. 1. 2. *ff. h. t.*

3. *Moribus* Causæ appellationum non præcise anno vel biennio terminandæ sunt, sed perpetuæ sunt, æque ac in prima instantia.

* Adde *ex Cod. libr.* 9. *tit.* 63. *de tempor. & reparation. appellationum.*

TIT. V.

De appellationibus recipiendis vel non.

1. Si ab eo, cui appellandi potestas est, intra decem dies appellatio fuerit interposita, judex, à cujus sententia appellatum est, recipere debet appellationem, nec eam impedire, quod si eam recipere noluerit, ad Principem aut judicem, ad quem appellatum fuit, eundum est, cui judex inferior relatione adhibita exponere tenetur causas, cur appellationi non detulerit. *l.* 5. 6. *ff. h. t.* pœna gravi constituenda in eum, qui perperam recipere appellationem recusaverit. *l.* 21. *C. de appellat.* Quando autem judex possit appellationem non recipere, patet ex iis, quæ dicta sunt. *tit.* 1. (1, 11.)

* Adde *ex Cod. libr.* 7. *tit.* 65. *quorum appell. non recipiantur.*

TIT VI.

De libellis dimissoriis, qui Apostoli dicuntur.

1. Quicunque appellavit, intra triginta dies à tempore latæ sententiæ petere tenetur ab inferiore judice Apostolos, seu libellos dimissorios, quibus judex inferior causam ad superiorem vi appellationis delatam transfert. *l. un. ff. h. t. l.* 24. *C. de apellat.* quos etiam

etiam judex non petitos sponte dare debet. *l.* 6. §. *ult. C. de appell.* Sed si eos judex intra dies triginta non dederit, id ipsum appellanti non nocebit, modo is instanter & sæpius illos petierit. *l. un.* §. 2. *ff. h. t. l.* 24. *C. de appell.* (11)

2. *Moribus.* In usu non sunt libelli dimissorii, sed judex inferior acta omnia litigantibus exhibere cogitur, etiam interposito mandato compulsoriali judicis superioris.

TIT. VII.

Nihil novari appellatione interpositâ.

1. Appellationis effectus est, quod suspendatur sententia, atque omnia in pristino statu relinqui debeant. *l. un. ff. h. t. l.* 32. *C. de appellat.* unde & cursus usurarum appellatione pendente durat. arg. *l.* 24. *ff. de appellat.* (1.)

2. Quod si quid novi medio tempore factum vel tentatum fuerit, in pristinum statum id protinus restituendum est, officio judicis appellati. Si tamen de momentanea possessione sententia lata fuerit, & ab ea appelletur, appellatione pendente fieri potest executio. *l. un. C. si de moment. possess. appellat. fuerit.* Ut &, si non secundum leges sit facta appellatio. arg. *l.* 27. *ff. de re judic.* vel si quis ex pluribus facinoribus condemnatus appellaverit tantum respectu leviorum non graviorum intuitu; nam & tunc judex exsequitur sententiam propter graviora crimina, à quorum condemnatione non fuerat appellatum. *l. un.* §. *ult. ff. h. t.* (I. VII. VIII.)

3. Nihil etiam vetat, quo minus novæ probationes per instrumenta vel testes adhibeantur in lite appellationis. *l.* 6. §. 1. 2. *C. de appell.* (II)

4. *Moribus.* Suspenditur sententia durante appellatione, licet non ut oportet appellatum sit. Quod si à Curia Provinciali Hollandiæ ad Curiam Supremam appelletur, ex iisdem actis jus dicitur, nec probationes novæ adduci possunt, nisi nominatim ad id ex justa causa sit impetrata restitutio.

Tit. VIII.

Quæ sententiæ sine appellatione rescindantur.

1. Si sententia ipso jure nulla sit, appellatione opus non est. *l.* 1. §. 2. *ff. h. t.* sed actor pristinam rursus movere potest actionem, rei judicatæ exceptionem sibi oppositam doli vel nullitatis replicatione exclusurus: & vicissim reus actione rei judicatæ ex sententia ipso jure nulla conventus, eandem facile eludet, nullitate allegata. (I.)

2. Multis autem modis fieri potest, ut sententia ipso jure nulla sit, puta, si contra mortuum lata sit, *l.* 2. *ff. h. t.* vel contra non vocatum, & ita absentem. *l.* 1. §. 3. *ff. h. t. l.* 7. *C. quom. & quand. jud. sent. prof. poss.* vel contra priorem sententiam quæ in rem judicatam transivit. *l.* 1. *C. quand. provoc. non est necesse.* si turpia contineat vel impossibilia. *l. ult. ff. h. t.* vel errorem calculi. *l.* 1. §. 1. *ff. h. t.* nisi de ipso calculi errore judex pronunciaverit. *l. un. C. de error. calculi.* si lata sit à judice ultra terminos jurisdictionis respectu temporis aut quantitatis, veluti elapso jam die intra quem judex judicare jussus erat. *l.* 5. 6. *C. quand. provoc. non est necesse.* denique si directo contra leges lata sit. *l.* 1. §. 2. *ff. h. t.* Obst. *l.* 27. *ff. de re judic.* ubi judex condemnaverat in usuras usurarum contra leges, & tamen ab ea sententia provocatum fuit, cumque non secundum leges appellatum esset, sententiam executioni dare posse asseritur. Resp. non dicitur in *d. l.* 27. judicem expresse condemnasse in usurarum usuras: ac proinde eam commode explicuerimus de casu, quo sententia tacite tantum continebat condemnationem ad usurarum usuras, dum forte actor usurarum usuras tanquam usuras sortis petiit, & in eas judex condemnavit. (II.)

2. *Moribus.* Appellationis remedio hodie opus est, licet sententia sit ipso jure nulla, nisi nullitas procedat ex defectu jurisdictionis, aut citationis aut mandati procuratorii: * judex appellationis de nullitate cognoscit.

* Add.

* Adde *ex Cod. libr. 7. tit. 64. quando provoc. non est necesse.*

Tit. IX.

An per alium causæ appellationis reddi possint.

1. Regula generalis circa reddendas appellationum causas est; quod quæ lites per alium agi possunt in prima instantia, eæ quoque per alium in judicio appellationis possint ventilari: & contra, quæ in primâ instantia procuratorem non admittunt, eundem nec in appellatione recipiant. *l. 1. ff. h. t.*

Tit. X.

Si tutor vel curator magistratus creatus appellaverit.

1. Si ad tutelam vel alia munera publica electi appellaverint, sine justa excusationis causa, omne damnum, quod pendente appellatione pupillus aut minor aut respublica sensit ob neglectam administrationem, reparare tenentur. *l. 1. 2. ff. h. t.*

Tit. XI.

Eum qui appellavit in provincia defendi.

1. Qui appellationis causa ad judicem superiorem proficiscitur, cum reipublicæ causa non absit, domi interim in aliis causis se tenetur defendere. *l. 1. 2. ff. h. t.*

Tit. XII.

Apud eum, à quo appellatur, aliam causam agere compellendum.

1. Is qui appellavit in una causa, judicem illum, à quo provocavit, recusare nequit in alia causa seu lite tanquam suspectum & offensum, nisi aliæ justæ recusandi causæ accedant. *l. un. ff. h. t.*

Tit. XIII.

Si pendente appellatione mors intervenerit.

1. Hæres appellantis potest, si velit, appellationem persequi, sed invitus non cogitur, nisi alterius intersit. *l. un. ff. h. t.* quod & in criminalibus causis obtinet; ubi, si alicujus bona expresse per sententiam publicata fuerint, ac appellatione pendente condemnatus moriatur, bona ejus fisco cessura sunt, nisi hæres justas dederit appellationis causas: aliter quam obtineret, si sententia non comprehenderet publicationis mentionem; licet enim ex juris forte dispositione deberet sibi locum vindicare publicatio, tamen reo mortuo sublata est & de bonis publicandis quæstio. *l. 3. C. h. t.* (1. 11.)

Tit. XIV.

De jure fisci.

1. Fisci varia sunt privilegia sparsim in jure nostro occurrentia: etenim legalem multis in casibus habet hypothecam: usuras ex omni contractu percipit, non dat: petit sibi à reo instrumenta edi: debitorem suum ac debitoris debitorem ante tempus convenire potest ex causa primipili. *l. 1. C. de condict. ex lege* relicta indignis ac vacantia

cantia bona occupat: res sibi cum alio communes in totum vendit: *l. 2. C. de commun. rer. alien.* evictionis nomine nunquam duplum præstat. *l. 5. ff. h. t.* conductores vectigalium aliquando invitos in conductione retinet. *l. 11. §. ult. ff. de publican. & vectig.* (I. II.)

* Adde *ex Cod. lib.* 10. *tit.* 1. *de jure fisci & tit. seqq.*

Tit. XV.

De captivis & postliminio.

1. In bello capta cedunt hostibus capientibus; sed reversa gaudent jure postliminii; si quidem immobilia sint, non item si mobilia, nisi sit navis oneraria aut equus freni patiens. *l. 2. ff. h. t.* Quin & ipsi cives capti iterumque reversi hoc jure postliminii statum pristinum recipiunt, nisi armis positis sese turpiter hostibus dederint. *l. 17. ff. h. t.* (I. II.)

2. *Moribus.* Navis per hostes capta, si iis iterum erepta sit, triens navigii & rerum eo contentarum dominis pristinis jure postliminii cedit, bes vero recuperanti pro præmio acquiritur. quod tamen postea varie mutatum. (IV.)

* Adde *ex Cod. lib. 9. tit. 51. de postliminio revers. &c.*

Tit. XVI.

De re militari.

1. Militibus varia sunt data privilegia favore militiæ respectu testamentorum, acquisitionis, ignorantiæ juris &c. sed si deliquerint, delicto præsertim militari, deserendo, transfugiendo, vallum transiliendo, duces in prælio deserendo, aliisque multis modis, durius etiam puniuntur à ducibus suis militumque magistris. *l. 1. C. de off. magistri milit. l. 1. C. de exbib. & transmitt. reis.* de quibus omnibus prolixe egi tract. de jure militari.

Tit. XVII.

De castrensi peculio.

1. Castrense peculium est quod miles occasione militiæ armatæ acquisivit, sive mobile sive immobile. *l.* 1. *C. h. t.* de quo milites quomodocunque disponere posse, alibi dictum est.

Tit. XVIII.

De veteranis.

1. Veterani sunt, qui exacto legitimo militiæ tempore honesti missi sunt, quibus nonnulla concessa privilegia. vide *l.* 3. 5. *ff. h. t.* Missionem autem triplicem esse, honestam, causariam & ignominiosam, patet ex *l.* 26. *ff. de testament. militis.*

LIBER L.

Tit. I.

Ad municipalem et de incolis.

1. Municipes sunt civitatis cujusque cives honorum & munerum civilium participes. Fiunt autem municipes vel adoptione, vel manumissione, vel nativitate, patris non matris sequentes conditionem, nisi speciali privilegio materna origo munita sit. *l.* 1. *ff. h. t. l.* 3. *C. de municip.* Per incolatum quoque quis particeps fieri potest munerum onerumque municipalium, dum in aliquo municipio sedem rerum ac fortunarum suarum figit animo non discedendi, nisi aliud avocet. *l.* 7. *C. de incolis. l.* 29 *ff. h. t.* sive sedem constituerit in ipso municipio, sive extra municipium in ejus finibus. *l.* 232. §. 2. *ff. de verb. sign.* arg. *l.* 30. *ff. h. t.* Obst. *l.* 35. *ff. h. t. l.*

3. C.

3. *C. de incolis.* Resp. forte pro incolis non habendi, qui extra municipium in ejus finibus degunt, respectu illorum honorum ac munerum quæ oppidanorum propria sunt. (I. II. III.)

2. Mutato autem domicilio, jus quidem incolatus mutatur, at non jus originis. *l.* 4. 5. *C. de municip.* eo excepto, quod mulier alteri nupta in alio territorio amittit jus originis respectu onerum personalium. *l. ult.* §. 3. *ff. h. t.* non item onerum patrimonialium intuitu. *l.* 1. *C. de mulier. in quo loco munera agnosc.*

3. Cæterum municipes sua habent peculiaria jura municipalia, secundum quæ reguntur, modo illa Principum constitutionibus non repugnent. *l.* 3. §. 5. *ff. de sepulchro violat.* (I.)

* Adde *ex Cod. libr.* 10. *tit.* 38. *de municip. & originariis. tit.* 39. *de incolis &c.*

TIT. II.

De decurionibus.

1. Decuriones sunt magistratus municipiorum & suæ curiæ quasi senatores. Hi pecunias publicas tractabant, annonæ, tributorum, censuum, operum publicorum, legationum, aliorumque similium curam habebant, omnia denique publica civitatum negotia expediebant; ac varia ipsis fuere concessa privilegia.

* Adde *ex Cod. libr.* 10. *tit.* 31. *de decurionibus &c.*

TIT. III.

De albo scribendo.

1. Nomina decurionum in tabulam rediguntur, eo ordine, quo id præcepit lex municipalis, vel eâ cessante, ita, ut primo loco scribantur qui majoribus dignitatibus functi fuerunt, & inter eos priore loco antiquissi-

mus quisque: secundum quem ordinem etiam sententias dicunt. *l. 1. pr. & §. ff. h. t.*

TIT. IV.

De muneribus & honoribus.

1. Munus est, quod necessario obimus lege, more, imperiove ejus, qui jubendi potestatem habet. *l. 214. ff. de verb. sign.* estque triplex, personale, patrimoniale, & mixtum. *Personale* est, quod nihil præter industriam personæ requirit, ut tutela, cura &c. *Patrimoniale* dicitur, quod desiderat impensam patrimonii, veluti tributorum, angariarum &c. *Mixtum* est, quod simul industriam seu laborem & impensam patrimonii continet. vide *l. ult. pr. & §. 18. 26. ff. b. t.* (I, II. III.)

* Adde *ex Cod. libr. 10. tit. 40. de muner. & honor. tit. 41. de munerib. patrimon. & tit. seqq.*

TIT. V.

De vacatione & excusatione munerum.

1. Munera publica quisque invitus tenetur suscipere, ad quæ etiam cogi potest; nisi habeat vacationem aut justam causam se excusandi; qualis est inopia, senectus, morbus, liberorum numerus & similia: quæ tamen à personalibus tantum muneribus excusant, non item à patrimonialibus. *l. 10. ff. h. t.* nisi tamen sexdecim filios quis habeat. *l. 5. §. 2. ff. de jure immunitat.* (I. II. III. IV. V.

* Adde *ex Cod. libr. 10. tit. 44. & plures seqq.*

TIT VI.

De jure immunitatis.

1. Concessio immunitatis à muneribus strictam recipit interpretationem: qua de causa si personæ data sit immunitas, ad hæredes non transit. *l.* 1. §. 1. *ff. h. t.* collegio artificum concessa solis competit artificibus. *l.* 5. §. 12. *ff. h. t.* (I. II. III. IV. V. VI.)

TIT. VII.

De legationibus.

1. Legati hic sunt, qui cum mandatis à municipio ad Principem mittuntur. Hi, si legationis tempore conveniantur, jus revocandi domum habent. *l.* 3. §. 3. *ff. de judic.* adde *tit. de judiciis.* Si quos autem legationis causa sumtus fecerint, ex publico recipiunt. *l.* 10. §. 1. *ff. h. t.* (I. II. III. IV. V.)

* Adde *ex Cod. libr.* 10. *tit.* 63. *de legationib.*

TIT. VIII.

De administratione rerum ad civitates pertinentium.

1. Qui administrant res ad civitates pertinentes, erogare tenentur pecuniam in eos usus, in quos est destinata; & totius administrationis rationem reddere. *l.* 1. 2. *ff. h. t.* Quod si in administrando culpam commiserint, in simplum; sin dolum, in duplum obligantur ipsi, non hæredes eorum. *l. ult.* §. 4. *ff. h. t.* primo autem ille, qui administravit, excutitur ejusque fidejussores; postea demum collegæ. *l.* 2. §. 8. & *seqq. ff. h. t.* (I. II. III. IV.)

Tit. IX.

De decretis ab ordine faciendis.

1. Decreta condi possunt de variis negotiis ab ordine decurionum, modo non fuerint ambitiosa. *l.* 4. *ff. h. t.* & duæ partes tertiæ totius ordinis præsentes sint: quicquid enim tunc major pars præsentium decreverit, id omnes censentur decrevisse. *l.* 2. 3. *ff. h. t. l.* 4. 5. *ff. quod cujusque univers.*

Tit. X.

De operibus publicis.

1. Opera publica quisque potest facere suis sumtibus, etiam sine permissu Principis ad publicam utilitatem, modo seditionis materiam non præbeant, nec ad alterius fiant æmulationem. *l.* 3. *ff. h. t.* Operibus autem publicis solius Principis nomen inscribi potest, & ejus qui suo sumtu ea fieri curavit. *l.* 2. *l. ult.* §. 1. *ff. h. t.* (1. 11.)

* Adde *ex Cod. libr.* 8. *tit.* 12. *de operibus publicis.*

Tit. XI.

De nundinis.

1. Nundinæ aliæ minores sunt, aliæ majores statis anni temporibus redeuntes; quæ privilegiatæ sunt, sic ut illis durantibus nemo pro anteriori debito conveniri vel detineri possit *l.* 1. *C. h. t.* Amittitur autem nundinarum majorum jus non usu decennii. *l.* 1. *ff. h. t.* (1. v.)

* Adde *ex Cod. libr.* 4. *tit.* 60. *de nundinis.*

Tit. XII.

De pollicitationibus.

1. Pollicitatio est solius offerentis promissio. *l.* 3. *ff. h. t.* ex qua non datur actio, nisi civitati quid ob honorem decretum vel decernendum, vel ob aliam justam caussam promissum sit. *l.* 1. §. 1. *ff. h. t.* (I. II. III.

Tit. XIII.

De extraordinariis cognitionibus.

1. De quibusdam negotiis non ordinaria actione contenditur, sed extra ordinem jus dicitur per prætorem aut præsidem, veluti de advocatorum, medicorum, obstetricum, procuratorum aliorumque salariis. *l.* 1. §. 1. *& seqq. ff. h. t. l.* 7. *ff. mandati* adde *l.* 1. §. 4. 5. 10. 12. *ff. h. t.* (I)

Tit. XIV.

De proxeneticis.

1. Proxeneta est, qui alicujus negotii inter duos pluresve gerendi causa operam accommodat; & proxeneticum exigit, seu mercedem pro eo, quod tanquam mediator intervenerit. *l.* 1. 3. *ff. h. t.* Si quid dolo fecerit, actione doli tenetur. *l.* 2. *ff. h. t.* (I. II.)

Tit. XV.

De censibus.

1. Census est descriptio solennis civium & bonorum ad eos pertinentium. *l.* 3. 4. *ff. h. t.* Quod si pro certa præstatione nomine personarum aut rerum persolvenda accipiatur, singulare est, quod fundus pro censu jure pignoris

ris obligatus sit. *l. 1. C. si propt. pensit. publ. tit. C. sine censu & reliquis fund. compar. non posse.* quodque unus ex pluribus possessoribus prædii, unde census debetur, in solidum census nomine possit conveniri *l. 5. ff. h. t.* (1.)

Tit. XVI.

De verborum significationibus.

Tit. XVII.

De regulis juris.

1. Cum instituti ratio non permittat prolixiorem ad singulas horum titulorum leges commentarium subjungere, Lectorem benignum ad eos, qui ex professo harum legum explicationem reliquerunt, remitto.

FINIS.

DIF-

DIFFERENTIÆ JURIS CIVILIS ET CANONICI.

Jus canonicum, ad exemplum juris Romani autoritate Pontificia compositum vel comprobatum, in non nullis à jure civili divortium fecisse, nullus est vel primis initiatus jurisprudentiæ elementis, quem lateat. Quod ipsum partim ob neglectas nimias Romanorum subtilitates, & reductam æquiorem juris gentium simplicitatem, partim ob intellectas perperam Justiniani leges & ratiocinia non recte instituta contigisse, sequentibus positionibus & oppositis inter se juris utriusque decisionibus innotescet abunde.

Ac primo quidem in ipsis textibus allegandis alia jure civili, alia canonico, fuit observata methodus: cum enim decretum tres partes contineat, quarum prima distinctiones & canones continet; altera causas, quæstiones & canones; tertia, de consecratione tractans, iterum canones & distinctiones, ex prima quidem parte numerus distinctionis & canonis vel canonis principium proponitur: ex altera numerus causæ & quæstionis, atque insuper canonis ipsius numerus aut verba initialia: tertia vero ex parte distinctionis & canonis numerus, aut prima canonis verba citantur, addito, *de consecratione*, ut constet utrum primæ an tertiæ partis decreti distinctio sit. His autem tribus decreti partibus subjuncti inveniuntur in corpore canonico canones pœnitentiales, &, ut fertur, Apostolici: qui simpliciter expresso numero aut verbis primis allegantur. Decretales, quinque libris titulos plurimos continentibus constantes, citari solent proposita tituli inscriptione & numero vel principio capituli, adjecta vocula *extra*, vel signo tali x. eo fere modo, quo & ex Pandectis ac Codice leges producuntur. Quod si ex sexto de-

decretalium volumine, quinque itidem libros continente, quid allegandum ſit, id eadem fit ratione, quam in primis quinque decretalium liberis ſervari dictum eſt; eo excepto, quod pro *extra*, vel figura x. exprimitur, *in ſexto*, vel *in 6.* Eademque etiam Clementinarum citandarum methodus eſt; ut tamen loco voculæ *extra* vel *in ſexto* ſubjungatur *in Clementinis*: quamvis & alias loco capituli ponatur ſimplicius *Clementinæ* principium aut numerus cum tituli inſcriptione. Extravagantes quod attinet, ſi ſint Johannis 22. uno libro quatuordecim titulos comprehendente abſolutæ, per tituli inſcriptionem & numerum vel initium extravagantis proponuntur: ſin extravagantes ſint *communes*, quinque itidem in libros redactæ, expreſſo titulo & capituli numero aut principio allegantur, addito *in extravag.* vel etiam loco capituli ponitur *extravagantis* principium aut numerus una cum tituli inſcriptione.

Reliquas quod ſpectat in rebus ipſis differentias, illas eo ordine commodiſſime duxi proponendas, quo unaquæque materia in Pandectis invenitur tractata.

1. Obtinuit autem ex legibus, juriſdictionem etiam judici delegato prorogari poſſe. arg. *l. 16. ff. de juriſd.* junct. *l. 1. ff. de judiciis.*

Canones vero dictant, delegato judici nullam poſſe fieri juriſdictionis prorogationem. *c. 40. extra de offic. & poteſt. jud. deleg.*

2. *Lex.* Clericus potuit laico judici prorogare juriſdictionem per contractum. *l. pen. C. de pactis.*

Can. Clerici nequeunt judici laico juriſdictionem prorogare, ſed tantum eccleſiaſtico, conſentiente Epiſcopo. *c. ſignificaſti. 18. extra de foro competent. c. non liceat. 14. cauſ. 3. qu. 6.*

3. *Lex.* Pacta, quibus renunciatur ſucceſſioni alicujus adhuc viventis, invalida ſunt, licet jusjurandum acceſſerit, veluti, ſi filia inſtrumento dotali profiteatur, ſe dote contentam fore, nec de hæreditate patris ultra quæſtionem moturam. *l. 3. C. de collation. l. ult. ff. de ſuis & legit. hæred.* junct. *l. 5. C. de legib. l. 7. §. 16. ff. de pactis.*

Can. Pactum tale, ſi jurejurando firmatum ſit, ſervandum eſt. *c. quamvis 2. de pactis in 6.*

4. *Lex.* Major annis 17. licet minor ſit annis 25. poteſt eſſe procurator ad lites. §. 5. *Inſt. quib. ex cauſ. manumitt. non licet.*

Can.

Can. Prohibetur esse procurator ad lites qui est minor annis 25. *c. qui generaliter* 5. *in fin. de procurator. in* 6.

5. *Lex* Mulier nequit esse procuratrix ad lites. *l.* 2. *ff. de reg. jur. l.* 18. *C. de procurat.*

Can. Fœmina procuratoris officio fungi potest. *c. cum dilectæ* 4. *in med. verb.* abbatissam procuratorem. extra. *de confirmat. utili & inutili.*

6. *Lex.* Jusjurandum calumniæ in litis primordio præstandum est. *l.* 2. *C. de jurejur. propt. calum. dando.*

Can. In quavis judicii parte potest exigi jusjurandum calumniæ. *c. appellationis.* 2. *de juramento calumn. in* 6.

7. *Lex.* Uno ex pluribus arbitris absente, reliqui judicare nequeunt. *l.* 17. §. *ult. l.* 18. *ff. de recept. qui arbitr. recep.*

Can. Valet sententia à majore parte arbitrorum præsente lata, si absentes legitime vocati fuerint. *c. ult. de arbitris in* 6.

8. *Lex.* In mulierem tanquam arbitram compromitti nequit, nec mulier judex esse potest. *l. ult. C. de recept. arbitr. l.* 2. *ff. de reg. jur.*

Can. Compromitti potest in fœminam, & illa judicis officio fungi potest, si modo jurisdictionem habeat. *c. dilecti.* 4. *extra de arbitris.*

9. *Lex.* Judex, qui competens est in negotio principali, etiam judicare potest de negotio incidente, licet id alioquin non spectaret ad ejus jurisdictionem. *l.* 3. *C. de judic.*

Can. Judex laicus, competens in negotio principali, non potest judicare de negotio incidente, quod ad forum pertinet ecclesiasticum; sed illud eo tenetur remittere, atque interim à judicando supersedere. *c. tuam.* 3. *extra de ordin. cognition.*

10. *Lex.* Si judex dolo & per sordes male judicaverit, gravius coercetur. vide *auth. novo jure & l. ult. C. de pœn. jud. qui male judicav.*

Can. Per sordes aut gratiam male judicans integro anno ab officio suspenditur, & patri læsæ ad litis æstimationem tenetur. *c.* 1. *de sent. & rejudic. in* 6.

11. *Lex.* Publiciana actio datur ei, qui rem justo titulo & bona fide nactus, possessionem ejus amisit, antequam usucepisset. §. 4. *Inst. de action. tot tit. ff. de Publician. in rem act.*

Can. Actioni Publicianæ locus esse nequit, quia jus canonicum non admittit usucapionis implementum, nisi toto tempore usucapiens fuerit in bona fide, ut infra dicetur.

12. *Lex.* Jusjurandum sequitur naturam actus, cui apponitur, nec negotio firmitatem addit. *l. 5. in fin. C. de legib. l. 7. §. 16. ff. de pactis.*

Can. Jusjurandum servandum est, quatenus servari potest sine animæ detrimento, sic ut multa simpliciter gesta firmitate careant, quæ jurejurando roborata effectum sortiri debent. *c. si vero 8. cum contingat. 28. extra de jurejur. c. contingit. 1. de jurejurand. in 6.* adde *c. 2. de pactis. in 6. c. pen. extra. de pign. & hypothec.*

13. *Lex.* Mandatum morte mandantis extinguitur. §. 10. *Inst. mandati.*

Can. Si Pontifex legatum à latere mandato instruxerit, non evanescit illud morte Pontificis. *c. legatos. 2. in fin. de offic. legati. in 6.*

14. *Lex.* Commissoria lex pignoribus adjecta nihil operatur. *l. ult. C. de pactis pignor.*

Can. Si pactum commissorium pignori adjectum jurejurando confirmatum sit, ei standum est. arg. *c. pen. extra de pignoribus.*

15. *Lex.* Pactum antichresios jure civili valet. *l. 17. C. de usuris.*

Can. Improbatum est tale pactum, ut incidens in labem usurariam: etenim.

16. *Lex.* Usuræ jure quidem civili sunt licitæ, si modum legitimum non excedant. *l. 26. C. de usuris.*

Can. At jure Pontificio penitus improbatæ sunt. *c. 3. 5. 11. & tot. tit. extra de usuris.*

13. *Lex.* Sola nota sponsalia de futuro, nulla de præsenti. *l. 1. 2. ff. de sponsalibus.*

Can. Sponsalia alia sunt de præsenti, contracta per verba præsentis temporis, alia de futuro. *c. pen. extra de sponsal. & matrimon.*

18. *Lex.* Consensus eorum, in quorum potestate sunt qui nuptias contrahunt, adeo est necessarius, ut & præcedere debeat, ac sine eo nuptiæ ipso jure nullæ sint. *pr. Inst. de nuptiis. l. 2. ff. de ritu nupt.*

Can. Consensus parentum magis honestatis quam necessitatis est. *c. cum causa. 6. extra de raptorib. incendiar. c. sufficiat. 2. caus. 27. qu. 2.*

12. *Lex.*

12. *Lex.* Nuptiæ etiam privatim solo consensu sine solennitate contrahi possunt. *l.* 22. *C. de nupt.* arg. *l.* 24. *ff. de ritu nupt.*

Can. Tantum publice nuptias contrahere permissum est. *c.* 1. 2. 3. 6. *& passim. caus.* 30. *qu.* 5.

20. *Lex.* Soli puberes, masculi 14. fœminæ 12, annorum nuptias contrahunt, nec malitia ætatem supplet. *pr. Inst. de nupt.* junct. *pr. Inst. quib. mod. tutel. fin. l.* 9. *ff. de sponsal.*

Can. Malitia & habilitas generandi defectum ætatis supplet, sic ut ante annum 12. vel 14. impletum nuptiæ esse possint. *c. puberes.* 3. *extra de desponsat. impub.*

21. *Lex.* Cum servis aut ancillis non justæ nuptiæ sed contubernia contrahuntur. *l.* 14. §. 3. *ff. de ritu nupt.* junct. *pr. Inst. de nupt. l.* 3. *C. de incest. & inutil. nupt.*

Can. Servorum æque ac liberorum hominum sunt matrimonia. *c.* 1. *extra de conjugio servorum.*

22. *Lex.* Inter raptorem & raptam, adulterum & adulteram, non subsistit matrimonium. *l. un. C. de raptu virg. l.* 27. *C. ad leg. Jul. de adulter. l.* 13. *ff. de his quæ ut indignis.*

Can. Nuptiæ tales non sunt improbatæ. *c. fin. extra de raptoribus. tot. tit. extra de eo qui duxit in matrimon. quam polluit per adulter.*

23. *Lex.* Gradus cognationis in linea collaterali computantur, observata hac regula; *quot sunt generationes, tot sunt gradus.* vel, quod eodem redit; *quot. sunt personæ demto stipite, tot sunt gradus*, sive linea æqualis sit sive inæqualis. §. 7. *Inst. de grad. cognat.* arg. *l.* 1. 2. 3. *ff. de gradib. & affin.*

Can. Si illi, de quibus quæritur, sint in linea collaterali æquali, regula viget hujusmodi; *quod gradibus distant à communi stipite. tot gradibus distant inter se.* Sin in linea inæquali constituti sint, regula recepta est; *quot gradibus remotior distat à communi stipite, tot gradibus distant inter se. c. ult. extra de consanguin. & affinit. c. ad sedem.* 2. *c. parentelæ.* 4. *caus.* 35. *qu.* 5.

24. *Lex.* Nuptiæ in quarto gradu cognationis subsistunt, quoties cognati sibi invicem non sunt parentum & liberorum loco, computatione facta ex præceptis juris civilis. §. 4. *Inst. de nuptiis.*

Can. Matrimonium etiam in quarto gradu cognationis est prohibitum, computo inito ex regula juris canonici, sic ut nec inter fratrum duorum pronepotes & pronepetes consistat.

ſiſtat. *c. non debet.* 8. *c. ult. extra de conſanguin. & affinit.* Idemque obtinet in quarto quaſi gradu affinitatis; & hoc in primo, non item in ſecundo aut tertio affinitatis genere. *c.* 1. *c. pen. extra de conſanguin. & affinit.*

25. *Lex.* Nuptiæ inter vitricum & privigni viduam ſunt illicitæ. *l.* 15. *ff. de ritu nupt.*

Can. Tales nuptiæ probatæ ſunt. *c. pen. extra de conſanguin. & affinit.*

26. *Lex.* Matrimonium reſpectu cognationis ſpiritualis tantum eſt prohibitum inter ſuſceptorem & ſuſceptam de fonte baptiſmatis. *l.* 26. *C. de nuptiis.*

Can. Latius extenſa eſt nuptiarum prohibitio ob vinculum cognationis ſpiritualis. vide *tot. tit. extra de cognat. ſpirituali.*

37. *Lex.* Mulier intra annum luctus iterato nubens infamis eſt. *l.* 1. 2. *C. de ſecund. nupt. l.* 1. *ff. de his qui not. infam.*

Can. Ceſſat in tali muliere pœna infamiæ. *c. pen. & ult. extra de ſecund. nupt.*

28. *Lex.* Matrimonium poteſt eſſe ſine dote. arg. §. 3. *Inſt. de donation.*

Can. Nullum eſt ſine dote matrimonium. *c. nullum.* 6. *cauſ.* 30. *qu.* 5.

29. *Lex.* Ipſo jure nulla eſt alienatio fundi dotalis per maritum facta, licet mulier conſentiens jurejurando conſenſum confirmaverit. *pr. Inſt. quib. alien. licet vel non. tot. tit. ff. & C. de fundo dot. junct. l.* 5. *C. de legibus.*

Can. Subſiſtit talis fundi dotalis alienatio. *c. licet mulieres.* 2. *de jurejurand. in* 6.

30. *Lex.* Per divortium ſolvitur totale vinculum matrimonii; ſic ut innocenti liceat, vivo etiamnum nocente, ad alias tranſire nuptias. *l.* 8. *C. de repud. nov.* 117. *c.* 8. 9.

Can. Non dirimitur divortio ipſum conjugii vinculum, nec inſonti licet aliud inire matrimonium, ſonte ſuperſtite; ſed tantum fit ſeparatio thori & menſæ. vide *c.* 1. 2. & *tot. tit. extra de divortiis.*

31. *Lex.* Inceſtuoſi liberi à parentibus non ſunt alendi. *auth. ex complexu. C. de inceſt. nupt.*

Can. Alimenta talibus per parentes præſtanda ſunt. *c. cum haberet.* 5. *in fin. extra de eo qui duxit in matrim. quam polluit. per adult.*

32. *Lex.* Concubinatus fuit Romanis legibus permiſſus ſeu toleratus. *l.* 3. §. *ult. ff. de concubinis.*

4. *Can.*

4. ***Can.*** Concubinam alere prohibitum eſt. *c. ſicut.* 4. *extra de cohab. cleric. c. nemo* 4. *c. dicat aliquis.* 9. *cauſ.* 32. *qu.* 4.

33. *Lex.* Ad teſtamenti ſolennia ſeptem teſtes deſiderantur. §. 3. *Inſt. de teſtam. ordin.*

Can. Duo vel tres teſtes ſufficiunt cum loci Presbytero. *c, cum eſſes.* 10. *c. relatum* 11. *extra de teſtam.* imo in teſtamento ad pias cauſas duo teſtes ſoli ſufficiunt. *d. c. cum eſſes.*

34. *Lex.* Nemo pro alio poteſt teſtamentum facere. *l.* 32. *ff. de hæred. inſtit.*

Can. Pro alio de bonis ejus teſtari ipſo conſentiente, præſertim ad pias cauſas, non eſt prohibitum. *c. cum tibi.* 13. *extra de teſtamentis.*

35. *Lex.* Filiusfamilias non poteſt de adventitiis teſtari. *pr. Inſt. quib. non eſt permiſſ. fac. teſtam.*

Can. Patre conſentiente filiusf. ad pias cauſas teſtari poteſt. *c. licet* 4. *de ſepulturis in* 6.

36. *Lex.* Subſtitutio pupillaris à pagano facta ultra tempus pubertatis nihil tamen poſt pubertatem operatur. *l.* 14. *ff. de vulg. & pupill. ſubſtit.*

Can. Talis ſubſtitutio poſt pubertatem ſuſtinetur jure fideicommiſſi. *c. Raynutius.* 36. *extra de teſtamentis.*

37. *Lex.* Filius fideicommiſſo gravatus tantum retinet legitimam, non duas quartas, puta legitimam & Trebellianicam. arg. *l.* 6. *ad Senatuſconſ. Trebell.*

Can. Filius ita gravatus duas poteſt quartas, adeoque dimidiam partem detrahere. *c. Raynutius.* 16. *c. Raynaldus* 18. *extra de teſtament.*

38. *Lex.* Qui non implet voluntatem defuncti intra annum, à judice monitus, ſi quidem extraneus ſit, omni privatur ſucceſſione, ſin filius, legitimam retinet, reliquis relictis indignus judicatur. *nov.* 1. *c.* 1. *auth. hoc amplius C. de fideicommiſſis.*

Can. Filius non implens defuncti deſiderium ne legitimam quidem videtur poſſe retinere. *t. licet* 6. *extra de voto & voti redemt. c. ſi hæredes* 6. *extra. de teſtamentis. c. Sylveſter* 13. *cauſ.* 11. *qu.* 1.

39. *Lex.* Donatio ob liberos poſt donationem ſuſceptos revocari nequit, niſi in caſu ſingulari, quo patronus liberto ſuo donavit. §. 2. *Inſt. de donat. juncta. l.* 8. *C. de revoc. donat.*

Can. Donatio ob talem causam revocari potest. *c. ult. caus.* 17. *qu.* 4.

30. *Lex.* Clericis nuspiam interdicta invenitur venatio, sed ea cuivis patet.

Can. Venatio clericis interdicta est. *tot. tit. extra de clerico venatore.*

41. *Lex.* Usucapionem ab initio bona fide inchoatam non interrumpit superveniens mala fides. *l.* 48. §. 1. *ff. de acquir. rer. domin. l.* 4. §. 18. *ff. de usurp. & usuc.*

Can. Bona fides ab initio usucapionis usque ad finem seu implementum ejus adesse debet. *c. ult. extra de præscrip.* Cui consequens est, etiam bonam fidem defuncti non prodesse hæredi in mala fide constituto ad implendam usucapionem.

42. *Lex.* Si cum procuratore sit facta litis contestatio, sententia in procuratorem, non in dominum ferenda est. *l.* 1. *C. de sentent. & interlocut.*

Can. Sententia tali casu in dominum ferri potest. *c. suscitata* 6. *extra de in integr. restitut.*

43. *Lex.* Interdictum de vi & vi armata nec contra tertios bonæ fidei possessores datur, nec ad res mobiles pertinet. *l.* 1. §. 6. 7. *l.* 7. *ff. de vi & vi armat.*

Can. Pinguiora recuperandæ possessionis remedia sunt proposita: etenim vel recurri potest ad remedium possessorium ex *c. sæpe contingit. extra de restit. spoliator.* quo & contra hæredes spoliantis & contra tertios possessores, qui rem scienter à spoliante acceperunt, spoliatus experiri potest: vel amplissimum suppetit remedium ex *c. redintegranda.* 3. *caus.* 3. *qu.* 1. quod generaliter ad res mobiles vel immobiles à quocunque bona vel mala fide possessas recuperandas spoliato datur.

44. *Lex.* Interdicto *uti possidetis*, & *utrubi*, vincit ille, qui tempore litis contestatæ non vi, clam, vel precario ab adversario possidet, §. 4. *Inst. interdictis.*

Can. In his interdictis is vincit, qui antiquiorem & justiorem possessionem probare potest. *c. licet causam extra. de probation.*

45. *Lex.* Clericus nuspiam prohibetur fidejubere.

Can. Clericis sub pœna depositionis interdicta est fidejussio. *c.* 1. *extra. de fidejussor.* adde *c. pen. eod. tit.*

46. *Lex.* Hæres ex delicto defuncti non tenetur, nisi aliquid ex dolo defuncti ad ipsum pervenerit, vel lis cum

Can.

defuncto sit contestata. §. 1. *Inst. de perpet. & temper. action.*

Can. Hæres ex delicto defuncti semper tenetur, quatenus id patiuntur vires hæreditariæ. *c. in literis. 5. extra. de raptoribus. c. ult. extra. de sepulturis. c. tua nos 9. extra. de usuris.*

47. *Lex.* Famosi libelli pœna capitalis est. *l. un. C. de famos. libell.*

Can. Pœna componentis aut disseminantis libellos famosos, est flagellatio, etiam quandoque excommunicatio, si non probentur crimina libello objecta. *c.* 1. 2. 3. *caus.* 5. *qu.* 1.

48. *Lex.* Crimina publica graviora adulterii, raptus, homicidii, parricidii, sortilegii, incendii, & alia, capitalia sunt. §. 4. *& seqq. inst. de publ. judiciis.*

Can. Pœnæ horum criminum leviores sunt, puta, pœnitentia, ingressus in monasterium, degradatio, peregrinatio, excommunicatio, aliæque coercitiones ecclesiasticæ. *c. admonere* 8. *c. hoc ipsum* 11. *c. latorem.* 15. *caus.* 33. *qu.* 2. *c. reos* 7. *caus.* 23. *qu* 5. *c. inter alia.* 6. *extra. de immunit. ecclesiar. c.* 1. 2. 3. *extra de his qui filios occiderunt.*

49. *Lex.* Adulterium non est inter ligatum & solutam. nec cum sponsa aliena. arg. *l.* 225. *ff. de verb. signif. l.* 6. §. 1. *ff. ad leg. Jul. de adulter.*

Can. Cum sponsa aliena de præsenti adulterium committitur. arg. *c.* 2. *ult. extra de sponsal. duorum.* ut &, si ligatus se jungat solutæ. *c. dixit.* 3. *c. nemo* 4. *caus.* 32. *qu.* 4. *c. non machaberis.* 15. *caus.* 32. 4. 5.

50. *Lex.* Pœna stupri est publicatio dimidiæ partis bonorum in honestioribus, in humilioribus corporis coercitio cum relegatione. §. 4. *Inst. de publ. judic.*

Can. Stuprator tenetur stupratam dotare, & simul ducere, si pater puellæ consentiat in nuptias. Quod si stupratam ducere nolit, corporaliter castigatus excommunicatur, & in monasterium in perpetuum detruditur. *c.* 1. 2. *extra de adulter. & stupro* adde *c.* 3. & 4. *caus.* 36. *qu.* 2.

51. *Lex.* Raptus etiam in puellam volentem, ac sponsam propriam, committi potest. *l. un. pr. &* §. 2. *C. de raptu virgin.*

Can. Raptus non est, si quis prævio tractatu de nuptiis puellam rapiat; ac proinde nec in sponsam propriam raptus committitur. *c. pen. extra de raptoribus.*

52. *Lex.* Sacrilegium non est, cum res prophana è loco sacro rapitur. *l.* 5. *ff. ad leg. Jul. peculat.*

Can. Fit etiam ſacrilegium, cum res non ſacra è loco ſacro rapitur, vel res ſacra è loco prophano. *c.* 4. *c.* 18. *c.* 21. *cauſ.* 17. *qu.* 4.

53, *Lex.* Gradatim, non per ſaltum, appellandum eſt ab inferiore ad ſuperiorem, & ſi per ſaltum ſit appellatum, litigantes ad judicem, qui appellari debebat, remittendi ſunt. *l.* 21. *ff. de appellation.*

Can. Recta ad Pontificem, omiſſo judice intermedio, appellari poteſt. *c. ſi duobus.* 7. *extra. de appellat. c. antiqua.* 23. *in fin. extra. de privileg. & exceſſ. privilegiat.*

54. *Lex.* Judex, a cujus ſententia appellatum eſt, non poteſt in alia cauſa recuſari ut ſuſpectus *tot. tit. ff. apud eum à quo appell. aliam cauſ. agere compell.*

Can, Talis judex ut ſuſpectus in alia cauſa recuſari poteſt. *c. adhæc* 6. *c. propoſuit.* 24. *extra de appellat.*

55. *Lex.* Filiusfamilias ex voto ſine patris conſenſu non obligatur. *l.* 2. §. 1. *ff. de pollicitat.*

Can. Filiumf. ex voto obligari ſine patris conſenſu, probabilius eſt: ſecus in filiaſ. arg. *c. mulier.* 14. *cauſ.* 32. *qu.* 2. junct. *cap.* 30. *Numeror. verſ.* 2. & *ſeqq.* unde *d. c.* 14 eſt deſumtum.

FINIS.

